

Část čtvrtá

ŽENA NOVODOBÁ A MODERNÍ

I ŽENA A ABSOLUTISMUS

Když se s vývojem zámořského obchodu, tedy hlavně po objevení Ameriky, začal kupec snažit o vykořisťování celého světa, musel si zajistit záruku, že jeho výdělků budou trvale zabezpečeny a rozmnožovány. Především potřeboval ochranu svých obchodních zahraničních zájmů. „Obchod potřeboval vojsko k ochraně svých zájmů zevně i uvnitř, k poražení konkurujících národů, k dobytí trhů, k prolomení zábran, které malé obecní celky ve státě stavěly proti svobodnému obchodu, k udržování silniční policie proti velkým i malým feudálním pánům, kteří drze a spíše teoreticky popírali vlastnické právo, které hlásal obchod.“¹ K tomu všemu se tedy obchod snažil zřídit silnou ústřední politickou moc se silným mezinárodním vlivem – zájmy obchodníků obecně směřovaly nad samosprávu měst a jejich vrcholem bylo zřízení národního státu.

V takovém státě se však ihned vyskytly dynastické zájmy, a proto i královská a vladařská moc potřebovala armádu. Tak vzniklo spojení mezi dynastií a finančně silnými třídami; dynastie potřebovala peníze k vedení válek posilujících její moc, zámožné třídy rády obětovaly tyto finanční prostředky, neboť šlo o obchodní války a moc dynastie se mobilnímu kapitálu vyplácela. Tento hospodářsko-revoluční vývoj tedy během renesance položil základy k době *vladařského absolutismu* jako nezbytné fázi kapitalistického vývoje, která podle okolností trvala např. v Anglii jen několik desetiletí, kdežto ve Francii a Německu téměř dvě stě padesát let.

Absolutismus. K úplnému vítězství dopomohla vladařskému absolutismu ta historická situace, že v důsledcích kapitalizačního procesu se buržoazii podařilo dosáhnout stejného vlivu a významu, jaký měly třídy až dosud společensky vládnoucí, tj. především feudální šlechta. V tomto stadiu vývoje se zrodila neomezená královská moc, protože společenský stav jí dovolil, aby se vyšvihla na ramena obou směrodatných tříd a jednu pomocí druhé udržovala na uzdě. Královská moc se mechanicky stala rozhodčím v třídním zápase buržoazie se šlechtou po tu dobu, dokud nebyla buržoazie ještě natolik silná, aby na sebe strhla veškerou politickou moc, ale třídy dříve vládnoucí už nebyly schopny udržet si svou bývalou moc a jediné z ní těžit. A tak, jak píše Fuchs (Eduard Fuchs, autor díla „Sittengeschichte“, Dějiny mravů, vyd. 1912–1913, uváděný častěji i dále, srov. v pozn.)², dala se královská moc jako galantní dáma vydržovat dvěma oficiálními milovníky, z nichž jednoho měla pro radost a druhého pro peníze.

Feudální šlechta, které průmyslový vývoj odňal pomalu zaměstnání, se stala dvorní šlechtou, odměňovanou důstojnickými místy a sinekurami a tím i oporou trůnu. Výdaje s tím spojené platila sice rovněž peněžní buržoazie, ale dostávala za to obchodní monopoly a jiné výsady. To byla rovnováha, která trvala přibližně od poloviny 17. století do druhé poloviny 18. století, kdy se vladaři skutečně mohli oddávat blažené domněnce, že stát existuje jediné pro ně.

Ale vladařský absolutismus nebyl nikdy a nikde ani na okamžik nezištnou státní mocí, nezávislou na třídách, stojící nad stranami a představující spravedlnost, která vyrovnává protiklady a chrání slabého před mocným. „Pokud měl absolutis-

mus vůbec vliv na hospodářské poměry, podroboval lidové davy bídě nejen feudálního, ale i kapitalistického vykořisťování do takové míry, až jimi byl pokládán za zcela ztělesněné vykořisťování." Absolutní vladaři této doby byli bez výjimky chamtiví a frivolní sobci, více nebo méně ješitní a nejčastěji zcela negramotní. Za typické představitele absolutismu bývají považováni francouzský Ludvík XIV. – král Slunce – a německý Bedřich II. Ludvík XIV. (1638–1715, králem od 1643, Bourbon) byl tedy ješitný hlupák, který neuměl ani číst ani psát a každé vzdělání nenáviděl. „Osvícený absolutismus“ Bedřicha II. (Fridrich II., Veliký, 1712–1786, pruským králem od 1740; u něho i dalších jméno Fridrich dříve často psáno Friedrich), hlavy poměrně jasné, neměl ani sílu ani vůli změnit něco na ohavnosti reakčního pruského státu; už jeho nastoupení na trůn bylo pro „osvícence“ zklamáním a domnělé úspěchy jeho vlády byly humbuk.

Na vladařském absolutismu, ani v jeho počátcích, nebylo nikdy nic mladistvě hrdinného a ideálního; prostředky, které používal, aby si dobyl a udržel politickou moc, byly vždy zvláště hrubé a špinavé; způsoby, kterými dosaženou moc využíval, nebyly o nic lepší.

Absolutní vladař „z milosti boží“ se pokládal a byl pokládán za vtělení boží vůle, byl nejen podle teorie neviditelnými přehradami, ale i v praxi přísně chráněn zákonnými předpisy před stykem s lůzou, k níž náležely všechny nešlechtické třídy, měšťané, dělníci i rolníci. Ještě za Goethových dob (1749–1832) byly ulice a promenády ve Vymaru pro lid zcela uzavřeny v době, kdy kníže pán ráčil jít na procházku.

Zato však na toho, s kým měl vladař častý styk, přecházela část jeho božství. Oficiální vladařova milenka byla v opovržení jen u konkurentek. Byla také „z boží milosti“, protože ji vladař uznal za hodnu, aby mu sloužila svými půvaby a milostnými dovednostmi; její hvězda nicméně ihned zapadla, jakmile ji definitivně vytlačila jiná z královské přízně. Absolutní vladař mohl vše, neboť v něm přece působil sám Bůh: proto francouzští králové dokonce uzdravovali nemocné vkládáním svých posvátných rukou. Absolutnímu vladaři také vše náleželo, rozhodoval o životě a svobodě svých poddaných, a především – o jejich vlastnictví. Proto nesmírné plýtvání bylo první samozřejmostí téměř u všech absolutistických dvorů.

Ohranný deficit státního francouzského hospodářství několik let před Revoluací (Velká franc. rev., 1789–1794) nebránil Ludvíku XIV. koupit pro královnu saint-cloudský zámek za 15 milionů a sobě rambouilletský zámek za 14 milionů. Marie Antoinetta (manželka Ludvíka XVI., dcera Marie Terezie, 1755–1793, popravena za rev.) dovedla během jednoho večera prohrát sto nebo dvě stě tisíc. Kateřina II. (Veliká, 1729–1796, ruskou carevnou od 1762) věnovala na ukojení své milostné žravosti celkem 90 milionů rublů. To je však ještě málo proti tomu, co stály milostné požitky Ludvíka XV. (1710–1774, franc. králem od 1715, vládl od 1723, Bourbon). Pouze zřízení tzv. jeleního parku se zásobou stále čerstvého ženského zboží spolklo několik set milionů. Ale stavební vášně Ludvíka XIV. byla ještě dražší. Za jediný rok 1685 vydal 90 milionů franků jen za to, aby své posvátné osobě postavil důstojný příbytek. V tom nejsou započítány peníze např. na madame Dourbarry či markýzu Pompadour (král. milenky, Marie Jeanne D., pův. jm. Jeanne Bécu, 1743–1793, popravena za rev.; Jeane Antoinette P., 1721–1745).

A drobní potentáti napodobili velké krále, hlavně francouzského krále Slunce. Na nejmenším německém dvoře byl vrchní hofmistr, vrchní hofmistryně, dvorní kavalíři, dvorní dámy, šlechtická dvorní pážata, která v lesklé livreji stála při stolech

za stolicemi Výsostí a vyměňovala talíře. Pak zde byla ostatní pážata, hofmistr, podkoní, dvorní medicí, dvorní kaplani, dvorní sekretáři, dvorní pokladník, dvorní kapelník, dvorní hudebníci, vrchní kuchař, dvorní zahradník, komorníci, poslíci, hajduci, tělesní myslivci, nehledě k zástupu nižších lokajů, komorných, šatnářek, kočích, jezdců, pacholků, zahradních pomocníků, kuchtíků, služek, až k tělesné stráž, která nesměla chybět a při sebemenší příležitosti se stavěla do zbraní a vzdávala čest. Ostatně, drobní vladaři se mřháním dokonce snažili přetrumfnout své královské vzory. Hlavně saský August Silný (August II. Silný, 1670–1733, jako Fridrich August I. od 1694 saský kurfiřt, od 1697 pol. král,) a württemberský vévoda Karel Evžen (tj. württemberský, počestěle psaní viz v předch. díle). Ač vévodství tohoto vladaře mělo tehdy právě 600 tisíc obyvatel, dovedl Karel Evžen jen za ohňostroj zaplatit 52 tisíc zlatých a pařížskému tanečníkovi Vestrisovi platil 12 tisíc zlatých za vystoupení každý rok.

Vykořisťování poddaných. Peníze sháněli absolutní vladaři především daněmi: vše bylo zdaňováno a nové daně stihaly jedna druhou.

Ve Francii byl z tohoto důvodu zaveden systém generálních pachtýřů, dvorních kreatur, jimž byla určitá daň za paušální částku pronajata. Důsledek toho byl, že lid byl vysáván dvojnásobně, jednou pro královskou kapsu a po druhé pro pachtýřovu. V roce 1789 bylo ve Francii takových generálních pachtýřů 44, společně sehnali pro stát 138 milionů. V Prusku činila za Bedřicha II. selská „kontribuce“ 33,3 až 45 procent rolnického výtěžku; pruský junker (šlechtic s velkým pozemkovým vlastnictvím, srov. v předch. díle) však neplatil ani čtvrtinu.

Ale daně nestačily plnit královské a vladařské pokladny a byly tedy prodávány úřady a hodnosti, které vladař udílel. A podle toho, jak stoupala finanční potřeba dvora, stoupal také počet úřadů, jež dostávali především ti, kteří za ně nabídli nejvíce.

Za Ludvíka XIV. byly zřízeny tyto důležité úřady: dohlížitelé nad vepři a podsvinčaty, kontroloři paruk, dohlížitelé nad čerstvým máslem, ochutnávači soleného másla, revizoři stavebního kamene, sčítači sena, kontroloři skladačů dřeva, prodavači sněhu, zkoušeči vína atd. Jen v Paříži bylo 900 zkoušečů vína. Dvory dále rozmožovaly své příjmy zhoršováním mincí. Až do Ludvíka XV. byla ve Francii změněna nominální hodnota stříbrných mincí dvěstěpadesátkrát a hodnota zlatých mincí stopadesátkrát. V r. 1709 vydělala státní pokladna takovým manévrem 50 milionů liber. Také spekulace s obilím byla pro absolutní monarchy vhodnou příležitostí k jejich obohacení. Ludvík XV. byl např. hlavním akcionářem Malissetovy obilní lichvářské společnosti a u jeho dvora byl dokonce zvláštní pokladník pro „obilní spekulace jeho veličenstva“. O jeho milence Maintenonové napsala vévodkyně z Orleansu: „Jak ta stará coura viděla, že obilí kleslo, dala na všech trzích všecko skupiti. Vydělala při tom hanebně peněz, ale všichni lidé umírali hladem.“

Konečně ani zřejmou loupeží nepohrdla panská státní pokladna. Tak např. v r. 1689 bylo ve Francii pod přísným trestem nakázáno, aby byl královské mincovně zcela odevzen stříbrný nábytek, který byl ve druhé polovině 17. století v módě.

U malých dvorů se však tyto prostředky k plnění státní poklady používaly jen v míře velmi omezené. Tyto malé dynastie, většinou chabě vydržované francouzskými nebo anglickými podporami, aby pro jejich zájmy udržovaly svá vojska, tedy provozovaly jiný výnosný obchod – s lidským masem: prodávaly domácí synky cizím válcícím mocnostem.

Zde si nejčileji počínali landkrabí (tj. vévoda) Vilém Hesenský, dědičný kníže brunšvický a virtemberský vévoda Karel Evžen (Brunšvicko, Brunšvik, Braunschweig, hist. území v dolním Sasku; Hesensko, Hessen, dnes něm. spolk. země; Virtembersko, dnes součást. něm. spolk. země Baden-Württemberg). Karel Vilém Ferdinand Brunšvický prodal v letech 1776 až 1782 Anglii celkem 5 723 mužů za těchto podmínek: Vévoda brunšvický se zavázal, že dá anglické vládě k dispozici sbor 4 300 mužů pěchoty a lehké kavalerie, za což se anglická vláda zavázala k podpoře vévodství, která měla začít dnem podepsání smlouvy a činit ročně 64 500 německých tolarů, pokud bude vojsko v anglickém žoldu. Jakmile pak přestane vojsko dostávat žold, měla být podpora zdvojnásobena a trvat ještě dva roky po návratu vojáků do Německa. K tomu dostal vévoda za každého muže roční verbovné 30 tolarů a odškodnění za každého mrtvého 40 tolarů a za každé tři raněné rovněž 40 tolarů.

Z těchto zašantročených synů brunšvické vlasti se nevrátilo 3 015 mužů; všichni však ve válce nepadli, ale byli buď zraněni nebo zmrazeni zanecháni v Americe, aby zde bídě zahynuli. Tak vzrostl vévodův výdělek. Vévoda měl tedy z těchto nešťastníků trojnásobný zisk: nejprve prodal jejich zdravé tělo, pak si dal zaplatit za jejich raněné tělo a konečně ušetřil žold invalidům. Jaký div, že při této slavné „finanční reformě“ zastrčil do kapsy čistý zisk přes 5 milionů tolarů. Je třeba dodat, že velká většina vojáků byla ke službě v těchto prodaných regimentech donucena násilím a jen nepatrná část se dala dobrovolně najmout.

Protože poddaní byli na světě jedině pro vladáře, nepokládal panovník za draze zaplacenou hodinu své rozkoše, která pro desetitisíce neurozenců znamenala třeba doživotní bídu. V době, kdy Ludvík XIV., křesťanský král, platil 90 milionů za své stavby, živilo se obyvatelstvo v Dauphiné luční trávou a stromovou kůrou. Podobný jídelní lístek měli i němečtí sedláci. Ve Francii bylo napočítáno v r. 1777 1 250 milionů žebráků, z toho 120 tisíc v Paříži, tedy šestina obyvatelstva.

Těchto několik hrubých faktů snad postačí k charakteristice základu, na němž spočíval tzv. *ancien régime* (starší franc. označení absolutistického režimu, zejména před r. 1789) a k charakteristice jeho všeobecné povahy. Nikdy nebyla třídní propast mezi oběma póly společnosti tak široká a hluboká jako v době absolutismu, kdy pět procent žilo a přizívalo se v „ráji“ a 95 procent hladovělo nebo žilo v neustálé bídě a starosti.

Dvůr, šlechta, peněžní buržoazie se zástupy svých příživníků a dobrodruhů, dohromady však pouze dvacetina obyvatelstva, žily tedy zcela tvrdě a krutě na útraty pracujících a dokonce to pokládaly za věc zcela přirozenou a danou bohem. Lid neměl politická práva, v zájmu absolutistického práva musel mlčet a nemyslet. Strašlivá knuta cenzury potlačovala veškerý duchovní život, zkostnatěla věda, protestantská stejně jako katolická církev ustnulý v ortodoxii, náboženské spisy byly téměř jedinou četbou. Vládly nevědomost a pověra, a to hlavně v Německu, kde se po třicetileté válce občanské vrstvy z bída a rezignace oddaly pobožnůstkářství. Přitom byla celá vyšší společnost, jako každý parazit, dokonale zkorumpována: jen gauneři toho či onoho druhu se mohli mít a měli dobře.

„Ráj“ vládnoucích. To byl rámec onoho blahobytu pro vládnoucí třídu a stavy, který byl nazván „ztraceným rájem“ a o němž Talleyrand (Charles Maurice T.-Périgord, 1754-1838, franc. politik, Napoleonův ministr) ve svém pozdním věku řekl: „Kdo nepoznal dobu před r. 1789, ten vůbec nežil!“ Zahrada tohoto ráje byla,

jak jsme právě viděli, zavřena pro drtivou většinu lidí, která byla pokládána za lůzu; poznala ji pouze nepatrná menšina, která nebyla zatížena ani svědomím ani morálkou, ale která také byla bez velikosti a hlubší krásy.

Fuchs vykreslil povrch této společnosti: „Nikdy nebyly ženy tak svůdné, nikdy muži tak elegantní a dokonce pravda nechodí v této době nahá, nýbrž jejím rouchem je vždy jiskřivý esprit. Růže ztratila ostrost svých tmů, neřest svou ošklivost, ctnost svou nudnost. Všechno je jen vůně, líbeznost a kouzelný lesk. Není tu tragiky, není bolesti a zločinu, které by znetvořovaly obličej. Na všech tvářích trůní veselost a blaženost. Každá slza je mírněna smíchem a neštěstí je jen stupněm k většímu štěstí... Doba nezná stáří a odkvětu. Žijí věčně mládí a žertují i vtipkují ještě na smrtelné posteli. Všecko je smyslnost a rozkoš a celý život jediná, ustavičná rozkošnická extáze. Ale po opojení nepřichází trapné vystřízlivění, nýbrž nová slast. Věci nemají důsledky, zítřek, nýbrž jen dnešek. Pruderie nečiní ze smyslnosti neřest ani karikaturu; je to velká kouzelná zahrada divů, z které je hřích vyhnán. Neboť z její půdy neroste žádný stroj se zakázaným ovocem. Možno okoušeti všechny sladké a svůdné plody, a na cestách i stezkách kyne každé touze tisíc splnění. Rozkoš kráčí s člověkem po celý život a mamotratně setřásá každému své slasti do klína. Už pohled chlapce je rozkošnický slib a patrona prozrazuje: i má zahrada dovede ještě žádost obdarovati hojným ovocem. Příroda změnila své železné zákony, odloučila odpor od přirozenosti. Neboť to všecko je ponořeno v zářící krásu. Kam pohlédneš, jest krása a nezkalený lesk. Žijí a umírají v krásě. Krása stojí už u postele rodičky a drží ještě za ruku umírajícího. Je to slunce, které nezapadá...“ Ale tato krása, která patrně opravdu existovala, neboť ji dodnes tlumočí žhavé básně, rozkošné rytiny a nadechlé rokokové malby, je však jen hra prchavých oblaků nad velikým smutným močálem, tanec pestrých motýlů nad špinavou kaluží. Právě líbezné umění této doby prozrazuje velmi svědomitě dutost jejího rozkošnictví, které je samo beze všech hrdinských kvalit.

Představy, které má většina lidí o životě, nejsou nadpřirozeného původu, nejsou bez vzájemné souvislosti; představují krystalizaci hospodářských politických poměrů, v jakých lidé právě žijí, proto se s každou hospodářskou a politickou situací shoduje určitá obecná kultura. Načrtli jsme právě obecnou povahu toho, co po této stránce zplodila doba vladařského absolutismu; zastavme se nyní u několika jejích zvláštních znaků.

Viděli jsme, že renesanční doba, posilující individualismus, podporovala občanské sebevědomí, občanskou hrdost, svobodu a tvořivost, a tak se nyní nepodivíme, že absolutismus potřeboval a pěstoval ctnosti právě opačné. První a nejvyšší ctností a občanskou povinností bylo slepé poddávání se vůli a rozmarům vládnoucí moci. Protože se pak absolutismu podařilo národy zcela zotročit i politicky, povedlo se mu také vypěstovat dokonalé občany podle jeho chuti, tj. dobré poddané. *Dobrý poddaný* je ze zásady zbabělec, hlupák z poslušnosti a darebák ze msty, člověk servilní, který však tíhu a hoře, které mu předložil absolutismus, nepokládá za následky vládnoucího systému a boží vůli, ale jejich zřídlo vidí v náhodné zlomyslnosti dočasného držitele moci. Přitom touží po skutečně milostivém pánu.

U lepších občanských tříd se tento servilismus jevil hlavně napodobováním dvorních mravů a nápadů, které jimi byly pokládány za vrchol vkusu, slušnosti a účelnosti. Co si vymyslel dvůr, stalo se módou. Hlavně měšťáctvo v sídelních městech se vzdalo svého třídního vědomí a úplně se opíčilo po dvorních kruzích, ovšem se zřetelem i na svůj výdělek nebo zisk. To také nutně vedlo ke korupci.

Lord Malmesbury v r. 1772 o Berlíně napsal: „Berlín jest město, kde není ani poctivého muže ani počestné ženy. Úplná zkaženost mravní ovládá obě pohlaví všech tříd, k čemuž přispívá i nouze, která způsobena byla jednak útlakem, jež provádí nynější král, jednak láskou k luxusu, které se naučili u jeho děda. Muži jsou ustavičně zaměstnání tím, že vedou velmi výstřední život z omezených prostředků. Ženy jsou harpyje, kterým je neznáma něžnost a pravá láska a které se vzdávají každému, kdo si je zaplatí.“

Milenky – tak příznačné pro vladařský absolutismus, se staly obecnou institucí také u dvorní šlechty a velkých měšťáků. Muž, který si nemohl platit milenku, se velmi styděl za tento tuze zahanbující nedostatek své občanské existence. Pruský poeta Ramler, učitel na berlínském kadetce, psal jakémusi příteli, že je nemocen, protože je příliš chudý, aby si mohl vydržovat milenku. Milenkami snad nebyly pouze nevěstky, ale i matky, sestry, ženy, nevěsty přátel, a čímbyly „slušnější“, tím přišly draže.

Tímto napodobením dvorních mravů šlechtou a měšťáctvem nebyly ovšem za ancien régime setřeny třídní rozdíly. Co si nesměl dvořan dovolit k vladaři, nesměla si měšťáčka dovolit ke šlechtické nebo služce ke své paní – podle absolutistického názoru vůbec člověk začínal teprve u barona.

Galanost. Absolutismus, to byla ohromná a výpravná hra, v níž hrál každý svou roli, která mu připadla nebo kterou chtěl hrát, jako by ji hrál před zrcadlem. Všechno zde byla pouhá reprezentace a póza, každý chtěl být ve své úloze viděn. Společnost, která představovala ancien régime, žila od kolébky až do hrobu celý život jako veřejný akt a společenskou lež.

Ani věci nejintimnější nechtěly zůstat důvěrné.

Dáma konala svou intimní toaletu v přítomnosti svých přátel a hostů, aby před nejvděčnějšími diváky mohla provádět nejdělikátnější pózy. Holka si na ulici spravovala podvazek, protože věděla, že tím na sebe na okamžik kdekoho upozorní. Proto byl také v této době ve společnosti i v umění tak oblíben duchaplný vtíp a anekdota, prostě jako věc ihned nápadná. Neznali tiché štěstí a tajné hoře; všechna tajemství byla veřejná. Žena, o které se teprve po její smrti dozvěděli, že měla milence, o němž nikdo nevěděl, byla hanebná. Slídili v sobě i v bližních a největší pikantností bylo – v nejlepším překvapit. A protože tedy všechno bylo veřejné a všechno bylo hráno pro veřejnost, dělo se vše pro vnitřní i vnější dojem. Pravdivé a pravé věci by nebyly bývaly této společnosti pohodlné; její lehkomyšlné štěstí se rodilo ze lži a klamu. Žili, aby hráli divadlo.

V pohlavním životě znamenal absolutismus proklamaci ženy za mocnou panovnici ve všech oborech života a uznání jejího kultu za nezbytnost. V 18. století se žena stala nejen božstvím štěstí, rozkoše a lásky, ale i poetickou bytostí, v nejpravdivějším smyslu posvěcenou, cílem každého duchovního vzletu, lidským ideálem, ztělesněným v jednom lidském rodu. Žena usedla na trůn jako nástroj požitku a tudíž jako živoucí ztělesnění smyslné rozkoše – to bylo jádro *galanosti*. Svou povahou byla galanost všude stejná: ve Francii byly její formy nejrafinovanější, poněvadž v této zemi měla absolutistická kultura nejpriznivější předpoklady a podmínky; jinde byla hrubší a neomalenější, jako bývá každá kopie, ale to byl také jediný rozdíl.

Jako osobnost žena uctívána nebyla. Žádali od ní jen tolik ducha, fantazie a „duše“, aby to přispívalo ke zvýšení smyslného půvabu a tento půvab činilo pro-

měnlivým. Nemohli potřebovat vášně a skutečný zápas. Váhání ženy, její zdráhání a okolky, byly jen dráždivou pózou; ústy říkala „nikoliv“, ale obratným pohybem usnadňovala útočnickovi úspěch. Dbalo se na to, aby vše probíhalo hladce. Brutálnost byla co nejvíce vyloučena. Prudká žárlivost a nesmiřitelná nenávist byly pokládány za komické. Krev prolitá v souboji měla být podle možnosti jen symbolem, nikoliv ukojením pomstychtivosti. Škrábnutí jakoby růžovým trnem stačilo k nápravě uražené cti; jen zřídka pronikl kord srdcem. Chtěli milovat, lépe řečeno, prožívat milostná dobrodružství elegantně a půvabně, bez rušivé hmotnosti a výbušnosti.

Pro ženu ancien régime byl jen jediný životní program: aby byla všude, v saloně, divadle, společnosti, na ulici i v budáru delikátní pochoutkou pro smysly všech přítomných. Opěvovanou kráskou byla především ta žena, na jejíž tváři kvetly růže rozkoše a „jejíž kypící řadra s chvěním prozrazovala tajný oheň, jímž byla stravována“. Každá žena byla takto v jistém smyslu pro všechny muže a muž se také každé ženě dvořil. Slovem, dotykem, pohledem opakoval všem jedinou otázku: „Kdy mne vyslyšíte?“ A protože se každá žena měla cítit královnou, dvořil se jí muž uctivě a nehlučně. Na místě pravdivosti a upřímnosti se stala zdvořilost obecnou formou mezipohlavních styků, k níž podle potřeby přistoupilo lichocení, více nebo méně zahrocené pro stále stejný cíl. Polovinu života muž věnoval sloužení ženám, nejeden muž dokonce celý život, ale veškeré toto sloužení bylo erotické a tím se právě galantní doba lišila od jiných dob.

Původní galantnost znamenala zřetel fyzicky silnějšího k fyzicky slabšímu; pokud tento rozdíl mezi jejich fyzickými silami potrvá, potud galantnost nevymizí z poměru mezi pohlavími.

Ale galantní doba se vystupňovala a tento zřetel zahrotila groteskně a výhradně pohlavním směrem. Ostentativně se dvořila nejen bytosti fyzicky slabší, ale hlavně té, která je zároveň drahocennou nádobou požitku, jenž ztělesňuje.

Expanze síly je však z vůle přírody dosti omezená. Kdo stále myslí na smyslný požitek, musí nutně pozbýt přirozenou sílu při své smyslné činnosti a nutně dojde k tomu, že se jeho láska stává stále hravější a rafinovanější. Rafinovanost je nejen obvyklý způsob, jímž si zjednává ukojení člověk, který ho fyziologicky nemůže dosáhnout normální cestou, nýbrž i rafinovaností si lze také zdánlivě rozmnožit sílu, kterou příroda omezila.

Galantnost jako životní požitkářská filozofie však změnila i morální názory, uvolnila je pro vládnoucí třídu, která se jich zhostila jako břemene, nikoli však jako břemene překážejícího společenskému vzestupu, ale jako nepřítel prázdné požívačnosti a nesvědmitého příživnictví. „Morálka vnesla do lásky všechny neřesti,“ řekl Retif de la Bretonne (Nicolas Edme R. de la B., také Restif de la B., 1734–1806, franc. spisovatel erot. románů, vydavatel a tiskař). To jsou slova věčně velice správná, ale v ústech galantního spisovatele znějí značně falešně, protože společnost, kterou jimi onlouval a vysvětloval, nestavěla proti předchozí morálce žádné nové a zdravé etiky a vůbec neznala dočasně a sociální ctnosti. „Nač je tu k čertu ctnost, nečiní-li nás šťastnějšími?“ volal abbé Galiani a měl také pravdu, i když zapomínal, že život jednotlivce stejně jako život společnosti může být měřen a posuzován jen podle toho, kolik ctností jej právě činilo šťastným. Přitom ovšem neznamená ctnost nějakou věčnou a neměnnou veličinu z kněžské nebo čítankové mravouky, ale určitou míru velikosti v citění, myšlení a jednání, které potřebuje doba, aby pojala,

pochopila a provedla svou historickou úlohu vyplývající z jejího hospodářského a sociálního stavu.

Galantní doba, tento domnělý „věk ženy“, také ženy ve skutečnosti nepovznášela.

Takový kult ženy, jaký pěstovalo 18. století, mohl mít za poklad jen její ponižení. Muž a žena vedle sebe nestáli jako rovnocenní partneři, neboť jen to by bylo skutečným povýšením ženy, která neměla skutečná a zaručená práva; politická vláda muže a jeho libovůle byly naopak zcela neomezené. Galantní doba sice pokládala ženinu nevěru, tak jako nevěru milencinu, za milostnou pikantnost, nevěrná žena se každou svou nevěrou stávala pouze pikantnější pro svého muže nebo přítele a požitek ženy s mužem rostl s představou, že už mnohé ženy podlehly jeho chťiči; zároveň však mužova moc mohla ženu nejkrutěji potrestat za pouhé podezření z cizoložství doživotním zavřením v klášteře. Veškerý galantní kult ženy se opíral o rozmar všemohoucího muže, který svého otroka povýšil na svého pána a otrocky mu slouží.

Když slovo 'galantní' přišlo do módy, v Německu např. už asi od roku 1695, znamenalo velice široký pojem. Mluvili o galantních šatech, galantní chůzi, galantním jídle, pro jednoho byla pragalantní nožka jeho dámy, jiný nazýval oči své milenky galantními hvězdami. Hezké děti poskytovaly galantní pohled, pěkný kuň byl nazýván galantním koněm. Byly vydávány galantní příručky pro praktický život, aniž v nich šlo o pohlavní věci. Galantní mohly být střevíce, židle, stoly, pokoje, jisté módní barvy atd. Asi za padesát let však toto módní slovo ztratilo svůj široký význam, jeho všestranný obsah se stále více scvrkával, až konečně znamenalo jen zvláštní ráz milostných mravů ancien régimu, hlavně nelegálních milostných styků se ženami.

Nebyla to ovšem pouhá náhoda, že slovo „galantní“ se objevilo tehdy ve všech zemích a všude se stalo podobnou módou, jsouc původem z Francie a jinak staré několik staletí. Každá historická doba se snaží také řečí vystihnout svůj zvláštní způsob myšlení a cítění. Slovo „galantní“ se svým vyličeným obsahem bylo výrazem oné nové věci, kterou zrodil absolutismus, oné elegance, jemnosti a hravosti, které stavěl proti neotesanosti a hrubosti doznívající renesance. Tou měrou, jak se absolutistický režim zmocňoval všech oblastí života, stávalo se i slovo „galantní“ tovární značkou pro všechny formy, v nichž se uplatňoval nebo chtěl uplatnit nový ráz.

Jak jsme už řekli, absolutismus nevznikl ve všech zemích ve stejnou dobu a netrval všude stejně dlouho; příčinou toho bylo různé tempo vývoje v různých zemích. Nejprve se objevila zvláštní absolutistická kultura ve Španělsku, které mělo značný zámořský obchod a bylo světovou velmocí. Španělské zvyky a dvorní mravy měly první rozhodující vliv na dvorní evropský život. Po Francii, kde vládařský absolutismus a konsolidace politického centralismu začaly už s Ludvíkem XIII. (1601–1643, králem od 1643, Bourbon; od 1624 na něho měl silný vliv kardinál Richelieu), se absolutismus stal skutečně politicky a kulturně směrodatný pro Evropu teprve po španělském bankrotu a neodvolatelně skončil v r. 1789 během Velké revoluce. Netrval tedy ani dvě stě let. Německo, které už bylo od počátku 16. století hospodářsky zatlačeno změnou obchodních cest a rozdrobeno i zuboženo třicetiletou válkou, takže zcela ztratilo kulturní význam, bylo ovládáno stupidní mocí svých knížat a knížátek téměř přes 250 let, protože absolutistické panství zde skončilo teprve v r. 1848, což platí i pro Rakousko. Zato Anglie, tehdejší třetí velmoc, měla jen krátkou absolutistickou periodu. Zde už v r. 1649 velká anglická

revoluce posadila buržoazii velmi důkladně do sedla a poté pouze třicet let tzv. restaurace umožnilo Karlu II. (1630–1685, angl. a skotským králem od 1660) rozvinout pravé absolutistické metody, jímž se učil u francouzského krále Slunce. Galantní absolutistická doba tudíž vyvrcholila obecně politicky a společensky v 18. století, kromě Anglie, kde toto století bylo už buržoazní; 18. století bylo v evropské kultuře oním proslulým věkem ženy, v němž však její sociální postavení obecně nic nezískalo.

Galantní Venuše. Každá doba se snaží přetvářet lidské tělo podle svého ideálu povahových vlastností. Viděli jsme, jak se tato snaha projevovala v renesanci; doba vládařského absolutismu však musela po této stránce projevit představy a zcela jiné snahy.

Renesance vyzdvihovala a opěvovala robustní sílu u muže i ženy, přiměřenou tvůrčí povaze doby; absolutismus začínal především u ženy a opovrhoval vším robustním a nehezkým. Jeho estetické pojmy vycházely ze třídy, která zcela žila na útraty druhých a pro kterou práce, hlavně fyzická práce, byla věcí nejvíce opovrhlivou, takže pokládala za krásné hlavně to, co se vůbec k žádné práci nehodilo.

Byla oblíbená něžná, útlá ručka neschopná práce, zato však tím líbeznější pro polibky, milovali malou pěkně tančící nožku neschopnou energické chůze, obdivovali drobná nadra vhodná pro milostné hříčky, ale tak nepodobné živné bujnosti prsů, které maloval Rubens (srov. v předch. díle), neboť také pěstění nové generace považovali za práci nevhodnou pro sebe. Krásné tělo galantní doby se nechlubilo fyzickou silou, ale pěstěnou líbezností a půvabností.

Nikdy před tím nebyly ženy tak obecně lakomé ke svému dítěti, sotva bylo počato, nikdy před tím tak zásadně neodmítaly své děti kojit. Většina panských žen užívala prášky, které domněle vyháněly do dvou dnů mléko z prsů. U lepších měšťanů, nehledě na šlechtu, bylo pokládáno za hanbu, kojila-li matka své dítě, nebo byl alespoň takový nápad pokládán za směšný. Prováděla-li přesto některá mladá bohatá matka tuto věc, mluvilo se o tom v jejích kruzích jako o senzační a neuvěřitelné události. Nezřídka se do manželské smlouvy zapisovalo, že žena nebude nucena kojit své děti a muž se včas postará o kojnou. Pravidelně však měly obě strany shodný názor na účel prsů: že jsou drahocennou hračkou pro manžela a milence, jejichž půvab může být mateřstvím posílen, nikoliv však a v žádném případě zmenšen. Člověk jako luxusní zvířátko stvořené k tomu, aby nic nedělalo, to byl aristokratický ideál doby, k němuž absolutismus na vrcholu své moci rád připočítával ještě jistou majestátnost čistě herecké povahy.

Renesanční láska zůstávala živočišná, jak víme, zdůrazňovala plodivost; těhotnou ženu pokládali většinou za zvláště krásnou. Pro galantní lásku byl však všechno rafinovaný požitek, technika lásky. Proto omezila a rozložila lidské tělo na směs nástrojů milostného požitku, netoužila po jeho harmonické skladbě, ale přála si, aby jí poskytovalo řadu vybraných pokrmů pro rafinovanou milostnou hostinu. Také pokrmů jsou však očekávány a okoušeny jeden po druhém, nikoliv najednou; proto horovali pro svlékané tělo a nikoliv pro nahé tělo a nahé tělo pro ně bylo především tělem svlečeným. Až do galantní doby byl oděv jen oblek a zkrášlující dekorace nahého těla, nyní se stal podstatnějším činitelem – rozkládal tělo na jeho „vnady“, u ženy především na nadra, klín a boky, a zároveň byl spojovacím rámcem pro tyto jednotlivosti. Během renesance byly milenky a ženy s oblibou portretovány nahé, za absolutismu byla oblíbená „svůdná“ dekoltaž, rámeček oděvu kolem určitého půvabu, k němuž měl upoutat zraky.

To byl důsledek stárnoucí kultury v prostředí, jehož nejvyšším životním ideálem byl smyslný požitek; v pohlavních věcech si cenili především rafinované okliky, přímou cestu k cíli pokládali za sedlácký mrav. *Pikantnost* byla vyhledávána nejen místo zdraví a drsnosti, ale i místo skutečné krásy; smyslnou pikantností bylo možno zastříti nejen ten nebo onen nedostatek, ale i skutečnou ošklivost.

K pikantnosti náleželo například bledé líčko, znamení fyzické něžnosti a noci věnovaných lásce. Svěží a kvetoucí tváře byly pokládány za selské. Tato bledost, pro kterou bylo v 18. století spotřebováno nesmírné množství pudru, byla zvyšována černými „muškami“ nalepovanými na čelo, tváře, šíji a ňadra. K pikantnosti náležela také ústa „jako předsíní lásky a krabička balzámu, vonící samou radostí a líbezností“. Jejich rty měly být „potaženy tenkou kůžičkou, kterou jako sklem září příjemná barva purpurová nebo červená tinktura korálová. Jsou to pole, na něž láska seje cukr a med blaženosti, za nimiž milovníci a milovnice putují tak horlivě jako včely...“ Galantní Venuše, to je žena, jejíž údy jsou „břečťanové úponky něhy“, jejíž ňadra jsou „skvostné cukrové koule rozkoše“ a boky „rozkošnické polokoule blaženosti“. Linie jejího těla mají prozrazovat zkušenost a obratnost. Je zkrátka delikátní hračkou pro veškerou myslitelnou fantazii zamilované galantnosti. Od muže je žádáno, aby se jeho tělo zdálo ztělesněním schopnosti, hrát na tomto drahocenném nástroji stále jiné melodie, stále nové variace.

V renesanci potřebovali mládí, jeho sílu a rozhodnost pro úplný požitek, který byl bouřlivý. Proto toužili po omlazovacích studnách. Za absolutismu naopak vůbec nemysleli mnoho na stáří; mládí si prodlužovali rafinovanou milostnou obratností a živelné ukojení si nahrazovali variacemi a oklikami – do jisté míry byli při své věčné žádostivosti věčně mladí. Ninon de Lenclos, krasavice, která prý ještě v osmdesáti letech okouzlovala muže, ale podle moderního výzkumu vůbec nežila, byla obraz, na němž ideologie doby okrášlila fantazií svou skutečnost. Všichni se pudrovali a šminkovali, děti i staří, ženy i muži, paní i služebné, aby rozdíl věku nebyly příliš zřejmé.

Půvaby zralosti nebyly opravdu ceněny, neboť zralý strom dává ovoce, oni však milovali neplodný květ a rozkoš bez následků, která kazí hru nebo ji rychle a na dlouho zastaví. Zralá zkušená žena byla ceněna právě jen pro svou zkušenost, při které nehrozí nebezpečí, a pro svou schopnost zveličit a rozmnožit požitek. Čím více se stávala galantní kultura rafinovanější, tím větší přednost dávala předčasné zralosti jinochů tvářících se jako silní muži, pannám, které jako děvčátka už předstírají pikantní obratnost. Starý strýček, který svou malou neteř vede poprvé do milostných vln, a stará teta, která svého pěkného synovce zasvěcuje do tajů lásky, to byly náramně oblíbené motivy uměleckého rokokového tvoření. A nakonec i milostné scéně mezi nezralými hochy a dívkami byly považovány za nejpikantnější.

Babička George Sandové (G. S., vl. jm. Aurore Dupinová, 1804–1876, význ. franc. spisovatelka) vypravovala své vnučce: „Tvůj dědeček byl hezký, elegantní, pečlivě oblečený, jemně navoněný, veselý, roztomilý, něžný, spokojený až do smrti. Tehdy neměli ošklivé tělesné bolesti. Umírali raději na plese nebo v divadle než ve své posteli mezi čtyřmi voskovými svícemi a ošklivými černými muži. Užívali života, a když přišla hodina, kdy bylo nutno život opustit, nehleděli druhé oloupení o jeho radosti. Poslední sbohem mého muže bylo vyzváním, abych ho hodně přezila a život si činila příjemným.“

Takový pružný elegán, na jehož zevnějšku lze ihned poznat, že dovede využít každou situaci mrštně a půvabně, že snadno zdolá i nejchoulostivější situace a vedle

toho celý svůj život zasvěcuje milostné službě, to je Adonis zralého absolutismu. V době vzestupujícího absolutismu se sice tento elegantní dvořan tvářil pod svou alonžovou parukou (mužskou parukou s vlasy až na ramena) jako sám pánbůh, aby imponoval podřízeným, ale jeho skutečné síly včetně pohlavních nebyly nikdy síly Jupitera nebo Herkula; vůbec je nepotřeboval. Žena v této době nebyla dobývána a přenáhána rozpoutanou vášní; stačilo mu ji oblétovat a přemoci pikantními zdvořilostmi. Galantnímu muži nebylo třeba, aby byl zároveň odvážný dobyvatel; stačilo, byl-li koketní motýl.

Vedle lidského ideálu, ztělesněného v galantní ženě, neznamenal muž nic podobného, a proto také nebyl pravidelně svlékán. Jeho fyzický zjev byl podřadný; pro svou funkci, kterou měl u ženy, nebylo nutné, aby byl hezký. Potřebovala jeho fantazii a chtivost, tu a tam se z něho stával faun, satyr, sám Priap jako ztělesnění neustálé tělesné žádosti. Normálně však vedle ženy vystupoval úplně oblečený, a tím jen podporoval pikantní účinek ženské dekoltaže. Proto nakonec z mužského typického projevu zcela vymizely mužské vlastnosti. Za soumraku absolutismu to už byl zcela zženštilý sameček.

Ženský ideál galantní doby. Po stránce tělesné i duchovní tedy byla žena hodnocena v galantní době jen z *požitkářského* hlediska. Tělesné půvaby byly jediným smyslem ženina bytí, protože jiným poskytovaly rozkoš nejružnějšího druhu; „nebesa propůjčují ženám dar krásy, poněvadž ženy nic jiného nemají“. K jejich duchu bylo přihlíženo jen potud, pokud byly jejich psychické vlastnosti vhodné a schopné stupňovat pro muže erotický účinek ženské krásy.

Baron von Pöoonitz, autor „Galantního Saska“ (1737), popisuje paní von Hoym, jednu z mnoha milenek Augusta Silného, takto: „Měla podlouhlý obličej, nos pěkného tvaru, malá ústa, dokonale krásné zuby, velké, černé, zářící a důvtipné oči, všechny její rysy byly něžné, její úsměv vášnivý a schopný probouzet lásku v hloubi srdce. Vlasy měla černé, klín, řadra, ruce a paže znamenitě vytvořené, barvu neobyčejně přirozenou, ale řádnou, bílou a růžovou. Tvary jejího těla mohly být pokládány za mistrovské dílo. Tvářila se majestátně a tančila s největší dokonalostí.“

Takový byl *ženský ideál* doby, kterou opěvovala galantní poezie pod smyšlenými jmény; v 17. století to byly Sylvia, Albania, Iesbia, Arismene, Rosilis, v 18. století Fleurette, Phyllis, Růženka, Luisa, Mína, Laura atd. I v četných zeměpisných a národopisných dílech, která vyšla v 18. století, bývá téměř vždy pojednáno i o kráse domácích žen a jejich fyzický zjev je posunován do popředí.

Jak se zdá, byla tehdy nejvíce proslulá krása anglických žen.

Za klasické krásky a světově proslulé byly pokládány zejména sestry Gunninovy a lady Hamiltonová, vesměs milenky vznešených pánů. Zvláště ceněna byla u Angličanek krásná prsa, bujná zadnice a dokonalý obličej. Zato jejich nožky byly obecně pokládány za příliš velké. Tato záliba v kráse plných a statnějších Angličanek později vzrůstala jako reakce na úpadkové ženské půvaby, když zanikl duch absolutismu. Vždyť měšťanské ideály, které v Anglii zvítězily nejdříve, začaly vsude převládat společensky dříve, než mohlo měšťáctvo zvítězit politicky. To je normální průběh všech světových revolučních proměn: nejprve spodní, těžké hospodářské přesuny jako geologické drama v nitru sopky, pak nové ideály a ideologie jako dýmy nad sopkou, konečně výbuch války a revoluce a po něm jiné mocenské třídní poměry, změněná tvářnost světa.

V Německu byly pokládány za krásné hlavně saské, brunšvické a hanoverské ženy, kdežto Berliňanky byly považovány spíše za ošklivé. Vůbec pruský zevněšek stejně jako pruský duch, prušácké ideály a mravy, všechny plody hrubého junkerství, tohoto hlavního hospodářsko-politického základu Pruska, nebyly nikdy a nikde oblíbeny. Triumfem pikanterie však byla Francouzka. „Její smyslná chůze odhaluje každému rozkoše, které miláček najde v jejím klíně. Tím právě jeví se býti všem mistryni požitku, neboť všechny její pohyby jsou vedeny láskou, proto je také nejkrásnější ze všech. Pravá krása nevězí v dokonalosti, nýbrž ve svodech, jimiž působí na mužské pokolení.“ Tak psal o Francouzkách výmarský měsíčník „Londýn a Paříž“.

Kult řader. Galantní kult ženských vnaď náležel, jak jsme už řekli, hlavně řad-řům, klínu a bokům. Bez konce a míry bylo nadšení, které v životě i umění vzbuzovala krásná ženská řadra, mladé pahorky prsou, alabastrové vrchy lásky, poupata sklenutá a rozdělená mistrovskou rukou, jablka z mléčných korálů, která byla pokládána za nejsmyslnější, byla-li tak sněhově bílá, že „jejich ohnivý sních mohl skály zapáliti“. Pak to byla jejich něžná poupata, která uchvacovala milence i básníky. Tvrdili, že jejich poupata oklamou i motýla, který se na ně snese, protože je pokládá za skutečně právě se rozvíjející květy, a když jsou pak zralejší, když jsou laskající rukou rozevřena k ohnivému životu, přiletí na ně dokonce pták, protože se mu purpurové poupě zdá nejskvostnější jahodou, jakou kdy viděl. A proto prosí básník Wittekind v r. 1747:

Proč mučíš tyto věci drobné,
je šněrujíc do vězení?
Ó, dovol ruce milosrdné
jim přinést osvobození.

Vždyť všechna tato nádhera není jen k tomu, aby na ni bylo pouze nadšeně hleděno. A chtějí-li zraky zjistit, jsou-li milencina řadra bílá a dolá, chce se i ruka přesvědčit, jsou-li také pevná. To je nezbytné a to je také nejskvostnější požitek, jak se domnívá i Goethe v Římských elegiích:

Po celé noci mě však má k jinaké
činnosti Amor,
napolo poučen jen, dvojnásob
šťasten jsem přec.
A což se nepoučím, když rozmilých
řader těch tvary,
hledám a po bocích těch ruce
sklouzati dám?
Mramor pak teprve znám, neb
přirovnávám a myslím -
cítí můj vidoucí zrak, cítící ruka
má zří.

Tento kult řader se rozšířil v poslední třetině 17. století a potrvál celé 18. století, aniž pobeď; pouze se stal rafinovanější. Nejen básníci, nýbrž i malíři, rytci, sochaři a modeláři, pro které Venuše už nebyla nahou bohyní, ale salonní dámou, zcela nebo napůl svlečenou, tímto způsobem oslavovali ženská řadra jako nejlepší labužnické sousto.

Bratři Goncourtové (Edmont G., 1822-1896, Jules G., 1830-1870, franc. spisovatelé píšící společně) vypravují historku podivuhodné mísy na ovoce, která kdysi zdo-

bila zámeček Malý Trianon ve Versailles, vystavěný pro Marii Antoinettu, a která znázorňovala dokonalá krásný prs. V důvěrném kroužku královny prý jednou vznikl prudký galantní spor o to, která z přítomných dvorních dam má nejkrásnější ňadra. První cenu v tomto zápasu dostala ovšem jednomyslně Marie Antoinetta. Vždyť v galantní době musela být nejkrásnější ženou královna, jako dnes každá vládnoucí kněžna je vzornou matkou vlasti nebo vzorem ctnosti. Což dokonce nedostala korunovaná nevěstka, Isabela Španělská (Isabela I. Kastilská, 1451-1504, král. od 1474), růži ctnosti od papeže? Aby zvěčnila tento ušlechtilý zápas, z něhož vyšla její ňadra jako nepopíratelný vítěz, dala Marie Antoinetta zhotovit umělecký odlitek tohoto svého zdánlivě jedinečného půvabu. Dala mu zkrátka postavit pomník, zvláště přiměřený době a prostředí.

„Proč by také neměl být postaven pomník krásným ňadrům?“ ptá se Fuchs, „vždyť jejich krásná skutečnost je vždycky méně popíratelná než skutečnost tak mnoha zásluh, kterým pomníky byly a jsou stavěny.“ Historka bratří Goncourtů není jinými prameny potvrzena; stačí však, že tato mísa byla ozdobou zámečku vystavěného pro královnu a symbolizovala erotické poslání ženských prsů. Beraní hlavy, na nichž spočívalo ňadro proměněné v mísu ovoce, byly symbolem mužské vilnosti.

Kult ženské nohy, hýždí a klínu. Kult ženské nohy, nemálo souvisící s poddanskými city, se tu a tam zvrhal v úplnou masochistickou máni. V soudobém vypravování o výmarské vévodkyni Anně Amalii čteme, že vyhledávali každou příležitost, aby se mohli obdivovat malé vévodkynině noze, páni nosili její napodobeninu ve zlatě na hodinkovém řetízku, kdežto dámy si o závod kupovaly její střevíce, protože vévodkyně denně nosila nové. Retif de la Bretonne³, velmi oddaný fetišismu ženské nožky, mu věnoval celý román a mnoho místa v celé své literatuře.

Vedle ženských nožek francouzských byly nejvíce ceněny nohy Španělek. Chvalozpěvy básníků a milovníků se stávaly vřelejší, šlo-li o „hrdé sloupky, nesoucí svatyni lásky“, „rozkošné svěrky blaženosti“. Také stehna měla být bílá jako sníh a vedle toho hladká jako atlas. S kultem stehen byl ovšem spojen i kult krásných hýždí, jejichž smyslný půvab podle úsudků básníků mohl jediný zápolit s půvabem ňader; jiní je nazývali dokonce vítězným konkurentem ňader, pahorky radosti, vrchy touhy, pohoří obkličujícím údolí radosti. Měla být tvrdá jako mramor, půvabná jako slonová kost, růžová jako broskve a přitom pružná jako kypící podušky. Byla také pokládána za ony květy ze zahrady ženské krásy, které nikdy nevadnou.

Pro galantní malíře se stal ženský zadek nevyčerpatelným motivem; jeho nejnadšenějším uměleckým ctitelem byl François Boucher (1705-1770, představitel stylu Ludvíka XV., nazývaný „první malíř království“), nejtypičtější malíř ancien régime. Hlavně staré klystýrové scény, tak oblíbené v sedmdesátých a osmdesátých letech 18. století, měly jen ten účel, aby v pikantních pozicích představovaly a velebily krásné ženské hýždě. Muži, kteří tehdy rovněž hojně klystýr používali, nebyli v této pozici zobrazováni; jen ženy, a to podle vkusu doby, neboť vyhrnutých sukni a prádla kolem nahého těla si rafinovaná doba cenila jako zvláštní pikantnosti.

Galantní doba milovala, aby měla požitky; ten však pro ni nebyl odměnou, důsledkem duchovního milostného svazku. Prováděla kult milostné techniky, nikoliv hluboce lidského milování. Proto ze všech ženských vděků nejhoroucnější

zbožňovala ženský klín s jeho intimními půvaby. Také renesance byla nadšena pro tuto část ženského těla, ale nemazlila se s ní; její zdravá a tvůrčí síla s ní jednala směle, hrubě a rozpustile. Absolutismus smělost nahradil drzostí, rozpustilost chlipností, což je velice podstatný rozdíl právě v pohlavním životě.

Galantním dvorním básníkem pruského krále Bedřicha I. (Fridrich Vilém I., 1688–1713, králem od 1701;) byl například jakýsi Besser, „nepřekonatelný vzor ušlechtilého tónu poetického v zamilovaných básních.“ Vyličení intimních půvabů ženského klínu věnoval hymnus o dvou stech padesáti řádcích s názvem: „Zátiší lásky neboli milencin klín.“ Podrobným poetickým popisem dokazoval, že „purpurová broskev není tak jemně a něžně rozpoltěna a žádný malý prostor nemá tolik nadbytku.“ A tento rozvláčný opus snad nebyl jen dílem chvilkové nálady, ale důležitou prací v poetově díle věnovaném Bedřichu I., kterou vydavatel opatřil dokonce zvláštním úvodem, v němž vykládá, jak se tato báseň líbila kurfiřtoce Žofii, které jí přinesl Leibnitz (Gottfried Wilhelm L., 1646–1716, něm. filozof), a že z rukou této kněžny, ještě než byla vytištěna, putovala po četných knížecích dámách, které ji považovaly za stejně okouzující. Mnohem stručnější byla rokoková písnička:

Jako růže, když jí z rána
rosa skropí lístečky,
růže tvá je, ale krásou
předčí všecky růžičky.

Tituly mnoha básní zněly: Klín, Na její klín, Klín Lesbie, Venušina jeskyně, Venušin lasturový vůz, Co má Doris nejkrásnějšího atd.

Nejoblíbenějším autorem takové galantní poezie byl ve Francii proslulý abbé Grécourt (Jean Baptiste G., 1683–1743, franc. básník převážně erotických veršů) dosud hojně čtený spisovatel. Stejně i malířství nám zanechalo mnoho obrazů a rytin, malovaných a rytých především ke chvále ženského klína a poodhalujících jej tak, že pozdější doba, nikoli vždy vyšší po mravní stránce, ale jistě pokrytečtější, nejednou dala přemalovat „choulostivé“ místo.

Kde byla žena rozložena na své vnady jako nástroje rozkoše, kde muži neměli jiné touhy, než neustále hrát na tyto nástroje nové variace, a kde tedy ženy spatřovaly v těchto svých vnadách-nástrojích svůj nejvyšší statek, tam šlo nutně jedné jako druhé o to, aby se mohla pochlubit vnadami dokonalými. „Která jsme nejkrásnější“ a „Co máme která nejkrásnějšího“, to byly otázky, jež si dávaly přítelkyně doma i v důvěrném kroužku a které se také snažily zodpovědět skutečným srovnáváním svých vnad. Soudobá memoárová literatura i současné umění obsahují mnoho příkladů. Muž přitom někdy býval tajným rozhodčím. Ale jindy býval i k tomu povolán, aby přímo rozhodl.

Proslulý François Boucher jednoho dne mluvil ve společnosti o neporovnatelné kráse jisté dámy, kterou maloval nahou pro jejího milence jako nymfu pramene. Když na něj bylo naléháno, aby podrobněji popsal zvláštní krásy vychvalované dámy, prohlásil, že nikdy nespátril půvabněji opatřený klín a nikdy smilnější zao-krouhlená hýždě. Za několik dní dostal pozvání k dámě, která byla při tomto rozhovoru a také měla pověst vybrané krasavice. Když v udanou hodinu pozvání vyhověl, byl zaveden do budoáru, kde musel několik vteřin čekat. Sotvaže však panská opustila pokoj, rozhrmula se hned záclona před jedním výklenkem a Boucher spatřil zmíněnou dámu pokrytou jen volným závojem, svůdně ležící na pohovce. „Zavolala jsem vás, abych od vás slyšela, zda půvaby dámy, kterou jste tak vychvaloval, zastiňují půvaby moje?“ Když to dořekla, zbavila se i poslední roušky. „Vy-

tvořily Grácie někdy krásnější klín? Mohou existovat smilnější hýždě, než jsou moje?" Když to dáma vyslovila, zaujala takovou polohu, která mohla Boucherovi poskytnout nejlepší dojem z těchto vnaď. Protože zmíněná dáma skutečně náležela k nejkrásnějším exemplářům svého pohlaví, neváhal vyjádřit jí své nadšení a obdiv, a uznat, že její vnaďy jsou přinejmenším rovnocenné. Když dámu konečně opouštěl, řekla na rozloučenou: „Nechci, abyste toto tajemství považoval jen za své.“

O vévodkyni de Chastlemanie u anglického dvora Karla II. (viz výše), vypravuje de Grammont (Armand de G. de Guiche, 1638–1973, franc. generál) ve svých memoárech, že byla ochotna na místě podat důkaz, že její vnaďy jsou ještě svůdnější, když byly v její přítomnosti příliš nadšeně vychvalovány půvaby některé dámy.

Oblečený člověk. Každá doba, která si vytvořila novou ženu a nového muže, vytváří také zásadně nové oblečení, které znovu řeší jak základní erotický problém, tak i tendence třídního rozvrstvení. Kroj galantní doby byl ve všech svých proměnách nejcharakterističtější pro její povahu a vývoj.

V absolutistické době začal v Evropě *oblečený člověk*. V Asii, u Japonců a Číňanů, je oblečený člověk ovšem mnohem staršího původu. Bude však nutné ještě podrobně tyto příčiny vyšetřit. Rozdíl známe: pro Japonce např. nemá nahota estetickou hodnotu, i když byla ovšem do příchodu Evropanů považována za nepřístojnost z mravního hlediska; v Evropě však byla klasická nahota už ve starověku nejvyšším estetickým ideálem, zato však, čím se oblek stával složitější, tím se nahota stávala „nemravnější“.

Oblečeného člověka máme dosud. Ještě v renesanci byl oblek dekorativním rouchem na nahém těle; počínaje absolutismem až do současnosti, nehledě ke krátkému mezidobí, které tvořilo období Francouzské revoluce, je na člověku tím hlavním, v němž se uplatňuje i estetický ideál doby. Člověka už nelze od šatů oddělit, protože s ním tvoří jednotu. Ve svých zvláštních šatech je určitým člověkem – a během absolutismu byli lidé téměř jen ze šatů.

Tehdy především dělaly šaty člověka.

V umění začala móda hrát mnohem důležitější úlohu než dříve; v 17. století se také objevily hromadné módní obrázky, které jsou stále ještě nezbytnou součástí civilizace.

Galantní móda. Nová móda vždy vychází z vládnoucí třídy, která se chce také zevnějškem lišit od nižších vrstev a výrazně projevovat své sociální postavení. Protože byl za absolutismu vladař vrchol a míra všech věcí, byl na počátku absolutismu vlastností módních forem a linií majestátní ráz. V té době se tudíž staly charakteristickou módou také krajzíky na krku, odstávající pentle a obroučkové sukně, které skutečně nutily každého k uctivé vzdálenosti. Druhá tendence, moc a bohorovnost majestátu, našla svůj výraz v módě teprve za Ludvíka XIV. ve Francii, který dovedl dokonale hrát úlohu vladaře z boží milosti, což mu bylo také třeba vůči francouzskému lidu, s nímž bylo nutné stále počítat. Zavedl alonžovou paruku (viz výše), aby mu z plavé hojnosti kadeří zářila jeho tvář „jako slunce z ranních oblaků“. Aby byl tento účinek dokonalý, musela ustoupit bývalá hlavní ozdoba muže – vousy.

U žen se tato snaha o majestátnost projevila dole – novým prodloužením vlečky, nahoře fontanží, strašlivou ozdobou hlavy, která má jméno podle slečny de

Fontanges, milenkou Ludvíka XIV. Tato fontaň byla protějškem alonžové paruky a nezbytnou protiváhou ohromné vlečky, která tehdy měřila podle hodnoty své velitelky dva až třináct metrů. Fontaň byla věžovitou ozdobou z vlasů, kadeří, krajek, stuh a náběrek, druhá hlava na hlavě. „Šatí se tak, aby zůstaly ještě nahé, zahalují se fontaňí, aby tím více byly viděny,“ podotýká v r. 1690 jistá soudobá satira. Tyto „účesy“ byly např. ve Vídni loket i více vysoké, a tehdejší loket měřil 1,30 m!

Po třicetiletém panství obroučkové sukně a fontaňe nastala reakce, která se projevovala poměrně rozumnějšími módami. Ale nebyla to reakce z rozumu, ale z touhy po větší zvůli a rozpustilosti. Ve Francii začala s tzv. regentstvím, ale dvorní šlechtě nevyhovovala – nebyla v zájmu přísného třídního rozlišení, byla jí příliš měšťáckou, a tak se rokoko znovu vrátilo k obroučkové sukni a věžovitým účesům. Nakonec v době copů, v době, kdy absolutismus rozvíklal stát i společnost a tuhé linie módy rozbředly, vytvořilo módní bláznovství z obroučkové sukně skutečnou obludu a účes se stal malým jevištěm, na němž se odehrávaly různé pitvorné kousky.

To není nadsázka.

Všechno, co ve společenském a politickém životě vzbudilo obecnou pozornost, bylo vypodobňováno na hlavách dam: scény z honů, krajiny, mlýny, pevnosti, divadelní scény, ba i popravy dodávaly popud a látku. Byl zde symbolizován „návrat k přírodě“, byly zde napodobovány milostné scény i pastýřské hry. Tato pitvorná móda vznikla jako většina podobných ztěštností v Paříži, ale brzy se zmocnila všech hlavních evropských měst.

Ve spisu „Galanterien Wiens“ z r. 1784 čteme: „Jejich šňoření je opravdu přemrštěné a přesahuje téměř veškerou lidskou vynalézavost. Jejich hlavy, na kterých vlekou celé válečné lodě, zábavní parky a bažantnice, jsou pro cizincovo oko předmětem překvapení, a jejich vlasy, kořeněné všemožnými šťávami a na padesát kroků páchnoucí jako pižmový had, naplňují jeho nos znamenitým puchem... Viděl jsem dámu, která na jediný účes spotřebovala dvě libry pomády, tři libry pudru na vlasy, několik lahviček eau de Levande, mille fleurs a poudre maréchale, šest polštářů, několik set jehlic, z nichž některé byly dvě stěavicí dlouhé, asi dvacet per a stejné pentlí z barevných stuh.“ Podobná líčení existují i z jiných měst.

Když byla tato *coiffure* vystřídána krátce před vypuknutím Francouzské revoluce poslední charakteristickou módou absolutismu – pérovou módou, byl to zase jen zcela krátký náběh k rozumu, neboť také pérová móda zrodila brzy pitvorné nehoráznosti.

Třetí tendence, obecný ráz mocných, se musela rovněž projevit v módě a ukázat, čím se luxusní živočichové liší od živočichů dělných. Protože však bytí vládnoucích tříd za ancien régime vězelo v nečinnosti, činila móda tělo, předurčené k nečinnosti, přímo násilně neschopné k práci. Paruka, kabát lemovaný zlatem a drahokamy, krajková vesta a podobné věci dovozovaly mužům pohyb jen odměřenými kroky. Dáma s vosí tailí (pasem) a ohromnou obroučkovou sukni musela téměř potlačovat každý pohyb, aby nevzbudila komický dojem nebo dokonce neztratila rovnováhu a neupadla. Také vlečka je projevem nečinnosti, svátečního rázu; stala se oficiální součástí obleku u tříd, které měly svátek po celý život.

Protože také ostatní formy obleku, vyplývající z uvedených tendencí, budily dojem, že takto oblečený člověk nemůže pracovat, byl celkový výsledek barokního a rokokového oblékání neorganický jev a nejošklivější móda: právě proto,

že úmyslně znemožňovala lidskému tělu pohyb a práci, byla galantní móda ve všech svých proměnách více nebo méně v rozporu s vnitřní logikou lidského oblékání. Vyšším rozumovým smyslem oděvu je, aby člověku dovoľoval neomezené užívání všech údů, a proto je tato neomezená schopnost nezbytným předpokladem hamonické módy, a tím i skutečné krásy. „Byla-li barokní móda nádhernou,“ poznamenal Fuchs, „byla to nádhera pitvorná, poněvadž byla výrazem pózy a libovůle, a byla-li rokoková móda nadevše půvabná, byla jádrem jejího půvabu rafinovanost zahalečů, kteří u ženy i muže hledali jen pikantnost. Rokoková móda byla nejrafinovanější a výhradní výraz tělesné erotiky, zmizela navždy s cizopasnou třídní společností, jejíž životní filozofii tlumočila, a vzbuzuje-li dohne jistý obdiv, je to jen pro její erotický smysl.“

Jeden z prostředků, které vynalezla galantní doba, aby zdůraznila jednotlivé vnady ženského těla, byl vysoký podpatek, část lidského oděvu na pohled velmi podřízená, a přece revoluční vymoženost. Vysoký podpatek mění celou postavu, zatlačuje břicho, vytlačuje řadra, stahuje záda, aby bylo možné udržet rovnováhu, a tím zdůrazňuje pánev, stlačuje kolena, dělá postavu výbojnější, napíná stehna a dává jim plasticky vyniknout. Tak se tělesné vnady ženy zdají nyní aktivnější. A protože galantní doba požadovala tyto ženské aktivity neustále, vynalezla vysoký podpatek. Postava ženy tím dostala zcela jiný ráz než měla ženská postava ve středověku a během renesance.

Až téměř do konce 16. století byla nošena plochá obuv. Jakýmsi předchůdcem podpatků byly podstavce připevňované na boty, které prý Španělky převzaly od maurských žen. Nošeny však byly i v jiných zemích, hlavně v Itálii. V Benátkách prý dosáhly někdy výšky dvanáct až patnáct coulů. Jejich původním účelem bylo umožnit chodci, aby se dostal přes obvyklý hluboký pouliční kal a nezamazal si střevíce: ještě v 18. století se dal pouliční potok nečistoty přejít jen na určitých místech. Poté přišly ženy na to, že tyto podstavce zvyšují jejich postavu a dělá ji majestátní. Vznesené benátské kurtizány je jistě nosily hlavně z tohoto důvodu. Pomalu se tento důvod stal prvořadý, neboť podstavce byly nošeny i tam, kde bláto nebylo, a především ženami, které je obratně zakrývaly pod vlečkou.

Na počátku 17. století byly ještě první formy podpatků velmi hrubé, ale k elegantnějším tvarům se vyvíjely velice rychle. Všechny možnosti podpatku byly vyzkoušeny; je s nimi ostatně stále experimentováno. Až do Francouzské revoluce si pak podpatek zachoval téměř nepřetržitě výšku, která činila normální chůzi téměř nemožnou. Casanova (srov. v předch. díle) vypravuje, že u francouzského dvora spatřil jednou dvorní dámy, které musely přejít z jedné komnaty do druhé, jak prazvláštním způsobem, napůl na bobku, odhupkovaly, neboť jinak by se nebyly udržely na svých vysokých podpatcích v rovnováze.

Lze říci, že výše podpatku je v přímém poměru ke společenské vládě ženy, ovšem jen jako moci čistě erotické. Nejzávažnější výše dosáhl v době Ludvíka XV., kdy převaha ženy slavila nejdivočejší orgie, kdy byl erotický požitek jediným náboženstvím chvíle, po které měla přijít potopa. Když erotická vláda ženy ve státě a společnosti zmizela, zmizel i vysoký podpatek alespoň na tak dlouho, dokud erotické tendence nezačaly opět hrát rozhodnější úlohu. A nemizí vůbec z kruhů, kde je žena výhradně nástrojem rozkoše; světačky a kokoty jej nosí vždy a všude.

Galantní dekoltaž. Co jsme dříve všeobecně řekli o renesanční nahotě a galantní svlečenosti, platí především o dekoltaži. Ženy za absolutismu chodily dekoltovány

nejen při slavnostních příležitostech, ale stále – doma, na ulici, v kostele, zkrátka všude. Také v renesanci, jak víme, ukazovaly ženy často a rády nahá ňadra. Ale to byla právě ta *nahá* ňadra, jako jejich tvář a ruce, neboť nezáleží na tom, je-li ukazováno mnoho nahoty, ale směrodatná je celková tendence obleku a zvláštní způsob, jímž jsou vnady předváděny. Galantní doba ukazovala ňadra svlečená, která vedle toho ještě dokonale nabízela.

Šňěrovačkou si žena nemilosrdně zatlačila ramena a paže a ostentativně vytlačila ňadra. Tak prsa neustále nabízela pohled v takovém stavu, v jakém jsou podle přírody jen ve chvíli milostného roztoužení. Tlumočily žádostivost ženy, která dráždí mužovy smysly. „Galantní žena ukazuje ráda, že na vrcholcích jejích krásných hor hoří něžný oheň. Tím míní růžové jahody, které mužským nejlépe zjevují její vilnou chuť.“ Přitom už starší žena, jejíž ňadra ztratila panenskou pevnost, může vyšňěrováním předstírat kypící sílu.

Protože při úplném odhalení prsů nelze nic předstírat a napodobit, byla tato móda obecně vzácná, zato však tím častější u jednotlivých žen, které se měly čím chlubit, hlavně při slavnostních příležitostech. Také na promenádách se objevovaly ženy výjimečně krásné se zcela obnaženými ňadry. Zpráv je o tom dost.

Jedna např. referuje o třech Angličankách, které se denně procházely společně s úplně obnaženými prsy v alejích vauxhalských a vzbuzovaly velký podiv hlavně tím, že každá měla jinou velikost a jiný tvar ňader. „Nikdy nebylo vidět všechny krásy ňader tak šťastně pospolu, a lidé se denně přeli, které z těch tří patří první cena, aniž se alespoň jednou mohli shodnouti.“ Všeobecnou módou prý bylo v Anglii úplné obnažování ňader na dvoře Karla II.

O rozšíření galantní dekoltáže a její povaze svědčí nejen soudobé umění, ale i jeho protiklad: hanopisy a řeči katolických i protestantských kněží, jejichž horlivost známe už z dřívějších dob. Zde je jen malá ukázka z Abrahama a Santa Clara (vl. jm. Hans Megerle, 1644–1706, vídeňský dominikánský kněz, horlící proti mravní zvrácenosti), proslulého svými výtečnými nadávkami a svou zřetelností. Kdesi píše: „Přišla žena s nářkem k lékaři a udávala, že velikým mrazem trpí na prsou, jakmile jen mužský se na ni podívá. Lékař odpověděl: To pozoruje člověk na vašich dvou kopcích masa, z nichž jeden jako Vesuv dští oheň vilnosti, z nichž druhý jako Etna vyvrhuje plameny s kouřem, jimi mnohé město boží, mnohá duše je popálena. Bůh dal na srozuměnou, že vaše holé, nahé prsy svádějí vaši duši i jiné duše.“ Jinde týž kazatel volá: „Mnohé z vás mají ten zlý obyčej, že mezi nahými prsy démantový křížek nebo zlatý krucifix rytý zavěšený nosí. Neznamená to, Christum ještě dnešního dne mezi dvě vrahů věšeti, jako kdysi bezbožní Židé činili na hoře Golgotě?“

Hezké ženy všech dob chodily do kostela méně z potřeby se modlit než z potřeby ukazovat sebe a své šaty. Také v galantní době brzy poznaly, že právě v kostele má hezká klečící žena pěknou příležitost ukazovat svá ňadra a jimi poskytovat velmi pohodlnou podívanou. Koncem 18. století pak přišel do módy lehký přehoz, nazývaný *adrienne* nebo *volante*, který činil dojem negligé, a proto působil velmi pikantně. S touto adriennou chodily ženy zvláště rády na „ranní“. To také pobuřovalo kněze, kteří jsou v pohlavních věcech více než bystrozrací. V r. 1730 bylo Vídeňákům zakázáno navštěvovat velké chrámy ve zmíněné adrienně.

Ale v době, kdy kněží ještě tento zákaz neprosadili, přihodila se ve vídeňském dvorním kostele tato věc: Jeden kazatel prohlásil z kazatelny, že by si přál, „aby orel evangelisty Jana nas... těmto dámám na nahé prsy.“ Poněvadž tímto otcov-

ským přáním se cítilo postiženo a uraženo také několik vznešených dam, byl zmíněný kazatel svým představeným vyzván, aby se v příštím kázání veřejně omluvil za svou hrubost. Kněz se k tomu však nechtěl snížit, a proto to měl za něj učinit alespoň jeho kolega Abraham a Santa Clara. Přišli na pravého: Santa Clara vyslovil politování nad vybočením svého předchůdce, poznamenal však, že kdyby se mělo stát po jeho, „nikoli orel, ale vůl evangelisty Matouše by musel tu věc provést.“ Pak se už nesnažili tuto věc napravit.

Pozoruhodné také je, že podle Casanovy a benátských maleb z oné doby chodily dokonce v různých zemích, např. v Itálii a Francii, dekoltovány i jeptišky některých řádů. Ale tomu se nelze divit: také v 17. a 18. století byly stejně jako v renesanci četné ženské kláštery pouhé šlechtické pensionáty, do nichž byly posílány dcery, které se v zájmu rodinného jmění nesměly provdat, nebo do nichž se uchylovaly na jistou dobu a z určitých důvodů vznešené dámy.

Nesmíme se však domnívat, že dekoltáž byla během celé absolutistické doby stejně v módě. V 18. století se dokonce vyskytovaly největší rozdíly, nejodvážnější obnažení se střídala s přísným upnutím, neboť se také střídaly nálady ve vládoucích třídách, které rychle spěly k záhubě a každá jejich kocovina se vyznačovala mizením dekoltáže. Nicméně celková linie absolutistické módy, která se vždy znovu po každé reakci vracela k typickým formám dekoltáže, zůstávala přitom zcela jasná.

Obroučková sukně. Jako většina módních vynálezů absolutistické doby byl také vznik obroučkové sukně připisován nápadu královské milenky. Byla to prý madame de Montespan (markýza Françoise de M., 1641-1707, milenka Ludvíka XIV.), která vynalezla tuto *robe batante*, aby jí zakrývala svá těhotenství.

Skutečnou příčinu vzniku obroučkové sukně je však třeba hledat jinde, neboť v Anglii se vyskytovala dříve, než se ve Francii stala módou. Přitom ovšem nelze popírat, že v galantní době, ale i později, byla vždy za hlavní přednost obroučkové sukně pokládána její schopnost zakrývat co nejdéle těhotenství. Vždyť velká většina dam tzv. společnosti byla ze dne na den v nebezpečí, že nemanželsky otěhotní a bylo tedy v jejich společenském zájmu, aby v takovém případě zakrývaly svůj stav do poslední chvíle. Proto byla také obroučková sukni dána přezdívka *chache-batârd* (skrývá parchanta). Tato její vlastnost byla ovšem vítána i ženám svobodným, jejichž milostná povolnost byla menší. A nakonec bylo co nejdéle skrývána i legitimní těhotenství, protože bylo jednak pokládáno za celkem směšné, za hloupost, bylo-li na kontě manžela, za nešikovnost, byl-li viníkem milenec, a navíc se dáma i v tomto bodě snažila co nejvíce omezit práva přírody v zájmu své požívatnosti.

Tato přednost obroučkové sukně však nebyla to, co tuto formu stvořilo: byl to nutně obecnější zákon, který vězel ve snaze rozšířit ženské boky, a tak vyvolat hrubý erotický půvab. Obroučková sukně byla lepší, rafinovanější a přitom i lacinější pokračování nabrané sukně s „pufnami“, která vznikla v renesanci a za absolutismu se stala nejpitvošnější. Za součinnosti přiměřené sněrovačky řešila obroučková sukně skvěle problém, o který právě šlo: zdůrazňovala naléhavě „ženství“ podle vkusu galantní doby. Vznikla vosí postava, která rozdělávala tělo na dvě poloviny, na řadra a boky s hýžděmi. Klín byl pak zdůrazněn zobákem šněrovačky, směřujícím a ukazujícím na „sugestivní místo“.

Tyto linie sice nebyly nic nového, ale 18. století nejlépe dosáhlo jejich tajného účelu: svádělo bezděčně a v každé situaci tímto „ukazatelem do údolí radosti“ zra-

ky na klín ženy. Vedle toho dosáhla doba obroučkovou sukní a vosí postavou ještě jednoho důležitého výsledku: každá žena, i když byly její tělesné tvary podle názoru doby trochu hrubé, v tomto obleku vypadala zcela půvabně.

Druhá erotická tendence obroučkové sukně byla ještě rafinovanější. Tento neproniknutelný zvon zahaloval dolejšek těla před pohledy právě tak důkladně, jako šněrovačka obnažovala hořejšek. To byl nejménější kontrast. Nahoře bylo všechno vyzývavě prozrazováno, dole byla naopak odstraňována i sebemenší ozvěna tělesného pohybu, každá přirozená linie, a jen zvon se řídil vlastními pohyby. Pouze se tu a tam dojevila ženina nožka, byla-li malá a hezká.

Ale ani tento podivuhodný kontrast nebyl ještě to nejrafinovanější u této módy. Obroučková sukně zakrývala jen zdánlivě, to byla její prohanost. Tato pitvorná forma nutně vedla každou chvíli ke stejně pitvorným odhalením. Pod tuhou, široce odstávající sukní nebylo na nahém těle nic než krátká spodnička, neboť ženské kalhoty nebyly oblíbeny po celé 17. a 18. století – jaké zajímavé pohledy poskytovala obroučková sukně, když dáma stoupala do schodů nebo se sklonila, upadla apod. Se zdánlivou bezděčností, s nejnevinnější tváří a v nejnevinnějších situacích mohla dát žena všechno napospas zvědavým pohledům, stále číhajícím na tuto pikantnost. A tak se nejedna stala v tomto oboru mistrovskou herečkou.

Později se stala obroučková sukně řiditelnou, aby kdokoli nemohl spatřit to, co skrývala, a byla tak nazývána *vertugadin* (strážce ctnosti), protože domněle chránila ženy před aktivním flirtem nepovolaných mužů. Ve skutečnosti se stala pouze „divadelní oponou“, která zůstávala neproniknutelná pro lhostejného člověka, ale „otvírala v každé chvíli bránu do ráje“ tomu pravému. Vlášť obroučkové sukně tedy byla velice odůvodněna a trvala dobrých čtyřicet let, od r. 1719 do r. 1760.

Obroučková sukně byla velmi chráněná výsada vyšších stavů. V mnoha městech a zemích byla ženám nižších stavů zakázána pod pokutou; služky a selky za ni byly dokonce trestány bezodkladným vězením. Přesto se však i ženy nižších stavů snažily oděvem zdůraznit půvab svých boků a hýždí. Do módy tedy přišel známý *cul*, „francouzská zadnice“ neboli „honzík“, jak se říkávalo u nás v 80. letech minulého století. „Francouzská zadnice je oble podlouhlá, měkká a mírně vycpaná poduška nebo polozástěrka, kterou si žena zavazuje vzadu pod svrchní a zvláště hladce splývající šaty, aby tím pozdvihla svou tailli“, říká „Frauenzimmerlexikon“ z r. 1725. Také tento módní artikl se dožil velikosti a velmi pitvorných forem, a stále znovu se vracel do ženského obleku.

Dessous a retroussé. Odhalování zespoda, „umění ukazovat své nohy“, vedlo přirozeně k vývoji a kultuře spodních částí obleku (*dessous*). Začalo to střevíci a botkami, punčochami a podvazy. Tvarem střevíců a barvou punčoch byla opravována forma nohou, podvazek, který byl dříve nosíván pod kolenem, stoupal vzhůru, a hranice ochotného *retroussé* (vyhrnutí) tak byla posunuta co nejvýše. Punčochy a podvazky byly závažným módním artiklem, který byl ze dne na den znovu kombinován s ostatním oblečením. Tak vedla záliba v *retroussé* k rafinovanému vývoji *dessous*, a pikantní *dessous* byly příčinou co nejčastějšího a vydatného *retroussé*. Dáma, která se nevyhmovala, byla v podezření, že její *dessous* nejsou v pořádku a podle nejnovější módy.

Protože nejžádanější bylo *retroussé*, při němž docházelo až na podvazky, oblíbila si doba takové hry a zábavy, u kterých se dal tento cíl nejčastěji a nejdůkladněji

dosáhnout. Do módy přišla *houpačka* ve všech formách. Nesčetné obrazy a rytiny nás poučují o způsobech a počitcích této zábavy. Každý tehdy blouznil o „šťastných náhodách houpačky“. Fragonard (Honoré Jean F., 1732–1806, franc. malíř erotických žánrových scén), nad jiné holdující ve svých dílech této módě, vypravuje: „Brzy po ukončení Salonu z 1763 poslal ke mně jistý pán poslička s prosbou, abych ho navštívil. Když jsem se u něho ohlásil, byl právě se svou milenkou na venkově. Nejprve mne zahrnul chvalozpěvy na můj obraz a pak se přiznal, že si přeje mítí ode mne obraz, jehož myšlenku mi udá: Chtěl bych totiž, abyste madame vymaloval na houpačce. Mne vypodobněte tak, abych viděl nohy toho hezkého dítěte – anebo ještě více, chcete-li mi udělati zvláštní radost.“ Ochotný Fragonard znázornil toto „ještě více“ pikantními podvazky.

Tak bylo systematicky a uměle pěstované *retroussé* proklamací lásky, veřejným divadlem na veřejném jevišti.

Luxus v módě. Nemůžeme ovšem pochybovat o tom, že právě vládnoucí třídy a absolutistické doby se snažily vyniknout a vynikaly v *oděvním luxusu* kvalitou i kvantitou. Tito cizopasníci hráli a reprezentovali výkvět lidstva, určený bohem k panování, a proto plýtvaly i na oděv těžkými miliony vydřeny na „holotě“. Jejich státní a společenské obleky zářily zlatem a drahokamy. „Usmyslila-li si někdy vznešená dáma,“ říká Montesquieu (srov. v předch. díle), „že se chce objevit v některém shromáždění v určitém vyšňoření, padesát umělců nemohlo od té chvíle zamhouřiti oka a nemělo kdy ani jisti a píti.“

Slečna Bertinová, komornice Marie Antoinetty, pracovala stejně jako dvorní kadeřník denně s královnou a byla její nejintimnější důvěrnicí, jak ji známe z jejích memoárů. Byla také nazývána „ministrem módy“, což však nezabránilo tomu, aby v r. 1787 neudělala bankrot se dvěma miliony dluhů. Ruská carevna Alžběta, která zemřela v r. 1761, po sobě zanechala 8 700 drahocenných toalet, z nichž více než polovina stála 5 000 až 10 000 rublů kus. Kadeřníci a oděvníci byli nejproslulejší lidé. I bohatí soukromníci měli vlastního oděvního umělce, který pracoval jen pro ně. Jistá paní Matignová povolila své krejčové za jediný oblek, který vyvolal senzaci, doživotní rentu šest set liber.

Když se vdávala slečna de Tournon, darovala jí madame Dubarry (viz výše), která byla její tetou, drobnosti za tisíc liber, pracovní sáčky, tobolky, vějíře, podvazky atd., ale i dva obleky, z nichž stál jeden 1 400 liber a druhý 5 840 liber. Státní a ceremoniální obleky byly ještě dražší, stály 12 000 liber i více, k čemuž je třeba připočítat ještě prádlo a krajky. Ve čtyřech letech, od r. 1770 do 1774, vydala madame Dubarry jen za tuto část své garderoby 91 000 liber. Paní de Choiseul, která byla pokládána za prostou, nosila na sobě někdy krajky za 45 000 liber a paní de Bouffleurs vlastnila krajky za 300 000 liber. Když zemřela paní de Verrue, bylo v jejím inventáři 60 korzetů, 480 košil, 500 tuctů kapesníků, 129 ložních prostěradel, jen pro dům v Meudonu, nesčetné obleky, mezi nimi 45 hedvábných. V roce 1774 prodala madame Dubarry šperk za 488 000 liber; své neteri darovala za 60 000 liber diamanty.

Madame de Pompadour (viz výše) měla drahokamy za tři miliony, když šla vévodkyně de Mirepoix ke dvoru, měla na sobě perly za 400 000 liber. Každá významnější rodina měla šperky alespoň za milion. Marie Antoinetta, která byla rovněž pokládána za „prostou“, nadělala už v prvním roce svého panování 300 000 franků dluhů za parádu. V r. 1776 spatřila u pařížského klenotníka Boehmera pár

náušnic, které se jí velmi zalíbily a které jí ochotný manžel také neodřekl, ač stály 348 000 liber. Za takový peníz bylo tehdy možné po celý rok život asi tisíc dělnických rodin. Podobný luxus panoval také v Anglii, kde se už i buržoazie po této stránce vyznamenávala. Luxus mužů nebyl menší.

Také nižší stavy však měly sklon k luxusu: chtěly předstírat příznivé sociální postavení. Boj morálních kazatelů byl v tomto směru nejvíce namířen proti střednímu a malému měšťáctvu. Městská vrchnost vydávala oděvní nařízení, méně však z péče o blaho malých lidí jako spíše v zájmu sociálního rozlišení. Jistý anglický spisovatel řekl: „Ženy a dcery tanečních a hudebních mistrů, obuvníků, oděvníků a jiných řemeslníků se za našich dnů neliší šatem téměř nic nebo vůbec nic od dam nejprřednějších, napodobující nejen nádheru, ale i všechna módní bláznovství velkých.“

Tam, kde je luxus společenským příkazem a nemožnost napodobit v něm druhé je trestána společenským opovržením, tam se hromadným zjevem stává muž vydržovaný stárnoucí koketou a žena vydržovaná bohatými milenci. Velké dámy se v této době prodávaly zcela veřejně. Bohatý nájemce Paget napsal jisté paní d'Alome, kterou si přál mít na jednu noc, že obvyčejně platí za přízeň svých milenek sto pistolí, za ni by však dal dvě stě pistolí. A hraběnka odpověděla, že nikdy nedostala nic hezčího, než je jeho lístek. Paní de la Rocheguyon si vydržovala jistého Benserda: měl dům na celý rok, vůz s třemi korunami, tři lokaje, stříbrný příbor a nikoliv špatný nábytek. Nicméně byl mrzutý, že toho ke svému způsobu života potřebuje více, „poněvadž ho ta stará milovnice nudila“.

Jak je vidět, měl předrevoluční galantní ráj příliš mnoho tak stinných stránek pro náš už něčemu zvyklý zrak, že Talleyrandovo slova, která jsme citovali na začátku této kapitoly, dostávají v naší době jiný smysl. Hlubší průnik do galantního pohlavního života, který učiníme v další kapitole, potvrdí tento dojem.

II O GALANTNÍ LÁSCĚ A GALANTNÍM MANŽELSTVÍ

Pohodlná životní filozofie mocných v absolutistické době, která vyplývala z jejich neomezeného práva na všechny statky, byla – stručně řečeno – tato: Protože je život krátký, je nutné jej co možná vesele a spokojeně prožít, a proto je třeba ignorovat všechny životní komplikace, které by kazily potěšení ze života, jako by ani neexistovaly.

Tedy i filozofie lásky byla v této společnosti požitkářská, tj. byl provozován kult milostné techniky a formy milostného požitku byly jediným účelem a obsahem lásky. Živočišné jádro lásky bylo v galantní době obaleno pouze rozumovými požitkářskými představami, ale ne citem. „Na lásce jest jen její fyzická stránka dobrá,“ napsal Buffon (Georges Louis B., 1707-1788, franc. přírodovědec a filozof, autor díla „*Historie naturelle*“) v první polovině 18. století. A Chamfort (Sébastien Roch Ch., 1741-1794, franc. spis., člen Akademie) vtípkoval o padesát let později: „Láska jest jen dotyk dvou pokožek.“ Ze zuřivé renesanční sopky se stal pěkně hřející ohníček, chvilková vášeň, vášeň bez důsledků, při níž byla fyzická síla galantně krocena a mírněna. Abraham a Santa Clara (viz výše) v jedné své řeči charakterizoval tuto změnu velmi jasně a jasně: „Vypadalo-li to dříve ve svatební posteli po svatební noci jako by se tu rval pár medvěďů, možno tu nyní najít sotva stopy po zaříznutém kuřeti.“

Galantní milostný poměr byl tedy smlouva o půjčce, která nemá hlubší význam, neboť bude co nejdříve nahrazena jinou půjčkou, což je známo předem; povrchnost všech citů je potřebou tohoto požitkářství, a proto se láska v 18. století stala řemeslem: Dále to dobře!, to byl jediný zákon, kterého chtěl každý co nejlépe uposlechnout, takže se snažil sebe i druhé „vychovávat k lásce“.

Ze sta dovedností, které lze a je třeba naučit se při tomto milostném řemesle, představují vzájemné svádění a vzájemné podvádění jen všeobecné hrubé pojmy, které v podrobné praxi znamenají staré metody: jak svádět, jak se vzdávat s největším požitkem, jak se nejlépe rozcházet, jak si opatřit milence nebo milenku, jak se ho nebo jí zbavit apod. Umění svádět bylo nejoblíbenějším předmětem zába-
vy mladých i starých mužů; umění učinit ze sebe půvabně a bohatě odměněnou obět svedení bylo půldruhého století nejnaléhavějším problémem pro veškerý ženský ostrovtip. Galantní poučení a rady poskytovali nejen soudobí filozofové a spisovatelé, ale i rodiče, příbuzní, přátelé a pěstouni. „Mohu ti dát jen jednu radu: zamiluj se do všech žen,“ řekla jakási paní Morinová svému mladému synovi. Jistý anglický lord poradil svému synovi, který právě vcházel do společenského života: „Studuj ve dne muže a v noci ženy – ale jen nejlepší exempláře; to budiž tvá četba!“

Pohlavní pedagogika této doby začínala u jinochů obvykle asi tak, jak to líčí Retif de la Bretonne: „Když četl, spočívaly na něm zraky paní Paragonové, jejíž paže opírala se o lenoch jeho stolice a často se dotkla lehce jeho ramene. Tu a tam opřela se vzad se zavřenýma očima, jako by snila, kladouc nohy jednu na druhou, takže se objevila její nožka, ta božská nožka malá. Jaké to byly chvíle, jak nebezpečné toto sladké ovzduší domácí důvěrnosti, tyto lehké duševní i tělesné dotyky! Často mohl Mikuláš spatřit věci ještě intimnější, když totiž Tienette svou velitelku svlékala. Směl při tom dokonce pomáhati a měl hojnou příležitost spolknouti vše-

ky její půvaby se zdáním nevinnosti a naivnosti." Tak chtěli jinocha zbavit plachosti, probudit v něm zálibu v milostných slastech a zároveň zabránit, aby nepěstoval styky s nevěstkami, což bylo pro mladé lidi zvláště nebezpečné.

Pak tato pohlavní pedagogika postupovala ještě rozhodněji. Když dospěl syn vévody orleánského, staral se jeho otec nejdříve o to, aby mu vybral milenkou. Bdělý otec svěřil štěstí svého syna slečně Duthéové, které tehdy bylo teprve patnáct let. Velmi se honosil touto značnou a něžnou otcovskou péčí. Markýza de Merteuil, proslulá románová hrdinka⁴, píše příteli mladíka, který se nedovedl u své milenky odhodlat k rozhodnému kroku: „Vnukněte přece tomu ospalci, že má býti poněkud méně platonický, a poučte ho, poněvadž nutno mu přece všecko říci, že pravý způsob, jímž vítězíme nad skrupulemi, je ten, že ty, které je mají, dostaneme až tam, že už nemohou nic ztratiti.“

U dívek tato pohlavní pedagogika mířila po poněkud jiných cestách, avšak k témuž cíli. Nejvíce byla provozována u měšťáckých dcerek. Matka, která měla hezkou doeru, měla ve zvyku ji častěji svlékat, když šla spát, obdivovat její skvělou postavu a pak s velkým nadšením volat nad malou Venuší: „Ach, Minko zlatá, ty si musíš jednou vzítí tajného radu nebo šlechtice!“ V těchto kruzích bylo největší ctižádostí matky, aby její doera „udělala kariéru“. Pravidelně říkaly: „Moje doera je příliš dobrá pro řemeslníka, jednou si musí vzítí něco lepšího.“

Vysoká škola lásky začínala však pro ženu pravidelně až v manželství, zato však nejčastěji hned první den po svatbě. Hlavní poučení znělo: „Jen milenec nám může dáti poznat pravou milostnou rozkoš. Manžel jedná s námi jako s paní a matkou svých dětí, kdežto milenec chce naši radost, a proto dává nám jen to, co radost dělá.“ V této době tedy za šťastná manželství platila právě ta, kde manžel nabízel i své manželce všechny radosti rafinovaného požitku. K jakému programu tímto způsobem dospěly ženy, jaké metody užívaly, o tom nás opět poučuje klasická paní de Merteuil (srov. v pozn.). Svému erotickému partnerovi a kumpánu píše o jednom svém milenci:

„Pokouším se o to už čtrnáct dní a použila jsem střídavě chladnosti, rozmaru, podrážděnosti i hádky: ale tenhle tuhý člověk nedá se rozdělati; nutno tudíž použití násilnějšího prostředku, proto ho vezmu na svůj statek. Odjedeme pozitří. Bude s námi jen ještě několik neúčastných, málo ostrvotipných lidí, a budeme tam míti právě tolik svobody, jako bychom byli sami. A tu ho chci zahrnouti takovou něžností a láskou, budeme tam žítí tak velice a výhradně pro sebe, že chci učiniti každou sázku. Zatouží více než já po konci této cesty, od které si tolik slibuje; a nebudu-li ho po návratu více nuditi než on mě, pak smíte říci, že nedovedu více než vy.“

Zavedlo by nás to příliš daleko, kdybychom se zde měli podrobně zabývat sváděcími metodami galantních mužů a žen. Pokud působení na smysly nepostačovalo, sváděli duchem. Kde se ani duch neosvědčil, útočili na ješitnost. A nebyla-li ani pak oběť přemожena, použili násilí. Především mužova ješitnost vyžadovala, aby zvítězil za všech okolností a ve všech případech.

Znásilňování žen bylo v té době všední věcí, ale nejhojnější bylo v tak zvané dobré společnosti a na všech místech: v budoáru, salonu, parku, při večerní procházce a nejčastěji v cestovních vozech. Tyto násilnosti pravidelně zůstávaly bez trestu, vždyť zde nešlo podle názoru doby o skutečný zločin, ale jen o formu svedení, dovolenou muži, který se mohl za všech okolností spolehnout na svou pohlavní sílu. Věděli také, že touhou mnoha žen je to, aby byly vzaty násilím.

Pozoruhodnou, řekli bychom katolickou, příchut' mají věty, které čteme v jednom dopise zputlíka, pana de Valmont, partnera markýzy de Merteuil: „Zmocním se té ženy. Vezmu ji muži, který ji profanuje, ba i Bohu, jenuž se koří, ji uloupím. Jaká rozkoš, býti střídavě předmětem jejích výčitek svědomí i vítězem nad nimi! Nechci rozhodně ničit její předsudky, zvýší mé štěstí a mou slávu. Necht' jen věří ve ctnost a v nic jiného, necht' mi ji však obětuje: necht' ji děsí její chybný krok, necht' však nemůže ho zadržeti, a soužena jsouc tisícem úzkostí, necht' jen v mém náruči na něj zapomene...”

Charakteristické je i to, že fantazie galantní doby pokládala za velmi ideální postavu maskovaného loupežníka, který na pusté silnici přepadá vozy cestujících dam, jež znásilní, což považuje za dostatečné výkupné.

Za vynoženost ancien régimu lze chápat, že se z milostného pohlavního požitku ve všech jeho formách a fázích snažil učinit složité *umělecké dílo*, které v podrobnostech i celku poskytovalo často okouzlující podívanou v nádherných barvách. Ale jen z povzdálí, neboť pro ty, kteří toto dílo žili a tvořili, znamenalo záhubu všeho velikého, co je v člověku. Příčinou nebylo mocné zesílení smyslného života, ale jeho požitkářská pohnutka, která nedovolila, aby se tato kulturní vynoženost ancien régimu stala zároveň oporou vyšší lidskosti. Bylo to nejen obohacení forem hry, při němž se i nejdůležitější neřest stala společensky možná a schopná.

Galantní doba si necenila ani té ctnosti, jejímž zdrojem není předsudek, ale úcta k sobě. Paní d'Épinay, velká umělkyně lásky, podotkla, když se v jejím saloně mluvilo o soudnosti: „Pěkná to ctnost! Člověk si ji připichuje špendlíky.“ To znamená, že si ji přeje každou chvíli odložit. Mít respekt před ženou a předstupovat před ní jako člověk před člověkem bylo urážkou jejich vnad. Naopak: slovem i skutkem a s každou ženou se dopouštět roztomilých „neslušností“, bylo uctíváním jejich půvabů. V takovém ovzduší žila celá dobrá a nejlepší společnost a každá maloměřtačka závistivě hleděla k těmto výšinám.

Koketerie a flirt měly v galantní době nejlepší půdu pro všechny své možnosti, které se také projevíly nejmělečtějšíм způsobem.

Koketerie je pasivní projev, a proto je během všech dob ženského poddanství ženskou vlastností a nejdůležitějším namlouvacím prostředkem. Za ancien régimu sice byli trochu koketní i muži, vždyť tady celá společnost s něčím koketovala, ale ženská koketerie se podobala skvostnému ohňostroji a každá žena byla alespoň do jisté míry velkou mistryní v tomto umění, kterému se také od mládí věnovala s největší horlivostí. „Ženy sedí často několik hodin, ba třeba i půl dne před zrcadlem a pozorují svůj obličej; činí před ním různé posunky, staví se hned smutnými, hned rozzlobenými, hned smějícími se, hned zamilovanými, aby před zrcadlem, jako přísným rádcem, seznaly, jak jim to sluší, když přijdou do společnosti nebo do kostela. Tak dychtivě pečují a usilují ženy o svou krásu.“

Sama naivnost se v této době stala vědomou koketerií. Casanova (viz výše) líčí svůj výlet s jistou naivní krasavicí a žerty i hry, které přitom provozovali: „Lehce jako laň poskakovala moje mladá průvodkyně, která ještě neužila takového štěstí, napravo i nalevo po trávníku podle dlouhé aleje. Jásala s veselostí svého srdce; když se však musela zastavit, poněvadž ztrácela dech, zasmála se tomu hlasitě, že jsem na ni mlčky hleděl v jakémsi unešení. Hned poté vyzvala mne k závodům v běhu. Návrh se mi líbil a přijal jsem jej, napadlo mne však, abych sázkou dodal mu ještě většího půvabu. Řekl jsem tudíž: kdo prohraje, musí učinit, co vítěz mu

rozkáže. Dobrá. Určili jsme cíl a rozběhli se. Byl jsem si jist vítězstvím, chtěl jsem však prohráti, abych viděl, k jakému trestu mne odsoudí. Běžela ihned, jak nejrychleji mohla, kdežto já šetřil sil; tak přiběhla k cíli dříve než já. Nabírajíc čerstvého dechu, přemýšlela, jaké pokání má mi uložit; náhle se ukryla za strom a řekla, abych hledal její prstýnek. Ukryla jej na svém těle a tím vydala mi napospas celou svou osobu. Shledal jsem to půvabným, neboť jsem v tom viděl zřetelně její šprýmovný úmysl; cítil jsem však, že nesmím výhody své zneužít: její nepředpojatá důvěra měla být naopak povzbuzována. Posadili jsme se na trávník, prohledal jsem jí kapsy, záhyby šněrovačky a sukně, střevíce a konečně i podvazky, které nosila nad koleny. Poněvadž jsem nikde nic nenašel, pokračoval jsem v hledání, neboť byl-li prstýnek na jejím těle, musel jsem jej přece někde najít. Čtenář uhodl asi, že jsem velmi dobře tušil jeho půvabný úkryt, do něhož moje kráska prstýnek schovala; ale než jsem ho našel, musel jsem si přece napřed opatřit množství požitků, kterých jsem s pravou rozkoší využil. Konečně byl prstýnek nalezen v úkrytu dvou nejkrásnějších pahorků, které kdy příroda vyklenula. Ale já, když jsem jej vytáhl, byl jsem tak rozčilen, že ruka se mi zřejmě chvěla.“

Pro rafinovanou koketerii však měly ženy řadu pomocných technických prostředků, s nimiž dovedly virtuózně operovat. Byl to např. *náprsní šátek*, který byl zřasený nošen na ramenou a šíji, aby zakrýval nahost řader ve chvíli, kdy dekoltáž nebyla příliš vhodná. Pod ním mohla být ňadra více obnažena, než bylo právě obvyklé, a tohoto „více“ dovedly podle potřeby nejobratnější použít. Vedle toho stupňoval náprsní šátek půvab dekoltáže, jak to někdy dělá závoj s půvaby obličeje.

Vějíř, který je dnes ve střední Evropě pouhou rekvizitou do plesových sálů, byl za ancien régime neustále v rukou žen, jako tomu bývá v jižních zemích. Krásná ruka, loket, paže, gesto, linie se daly uplatnit a demonstrovat za jeho přispění. Přitom se bezděčně vyvinula proslulá vějířová mluva: v něžné a obratné ruce dovedl vějíř tlumočit všechny milostné city, celou jejich škálu. Konečně byl vějíř nadmíru důležitý i tím, že se za ním dalo skrýt a zatajit překvapení, rozladění, pozorování nebo naopak předstírat stoudné zardění, a že byl mnohdy také staženou oponou nad důvěrnostmi. Bez vějíře se považovala žena za bezbrannou, a proto se také snažila věnovat co nejvíce fantazie a prostředků k jeho vyzdobení.

Poněkud podobný účel měla v některých zemích a městech malá *maska* na obličeji. V Benátkách bylo například pouze aristokracii dovoleno nejen v době masopustní, ale po celý rok, chodit v masce na ulici nebo do divadla. Této výsady vládnoucí třídy bylo všude, kde se vyskytovala, využíváno převážně v zájmu aktivní galantnosti. Ve velkých městech, např. v Paříži a Londýně, používaly takové masky dámy ze vznešené společnosti, šly-li do divadla na necudné kusy.

Také *šperky* náležely především k ženské koketerii a také byly v galantní době v tomto smyslu často používány. Byl to hlavně náhrdelník, který zdůrazňoval nejen pružnost šíje, ale především koketně upozorňoval na širokou mezeru, dělící krásné poprsí, a na to, jak jsou ňadra vysoko nasazena. Kolem řader se vůbec hromadilo tím více skvostů a tak rafinovaně, čím byla dekoltáž větší. Masivní a monumentální renesanční šperky zmizely a na jejich místě se objevily rozkošné klenoty, na nichž, jak říká Fuchs, byly diamanty, smaragdy a rubíny lenovány jakoby obláčky vůně a jejich svit ozařoval vnady v podobě jakéhosi rampového světla.

Dalším důležitým prostředkem koketerie byly tzv. *mušky* (mouches, Schönheitsflästerchen), o nichž jsme se už dříve zmínili. Původně zakrývaly jen nepříjemné skvrny na obličeji nebo na jiných obnažených místech těla, velmi brzy se však staly

módou, zvyšující svou černí bělost pleti a upozorňující svou náhodností na krásná místa, která měla být právě viděna. Galantní dáma si ji nalepila nahoru na poprsí, malá nestoudnice hluboko mezi oba prsy, a tak bylo objeveno mnoho pikantních možností. Některé galantní ženy si je lepily i na velmi intimní místa, vysoko nad kolena, nad hýždě, nad Venušin pahorek. Tak prý měl být flirtujícím milovníkovi prozrazen tajný souhlas s jeho galantním podnikem. I muži používali „mušky“.

Když se „mušky“ někdy v polovině 17. století objevily, byly to malé černé flíčky z taftu; později jim byly dávány rozmanité tvary a byly ze sametu. Některé dámy si celé kusy této náplasti posázely diamanty, „aby byly ještě pikantnější“. Oblíbené byly hlavně podoby měsíce a hvězd a pak zvířecí podoby: zajíce, lišky, psa, motýla, koně. Ale žerty a hry této koketerie zašly až k tomu, že po jistou dobu si lepily dámy na řadra a hodně hluboko živé blechy, aby k této části svého těla upoutaly nejen zraky, ale i ruce mužů. Rokoko tyto formy opět zmírnilo a zredukovalo je jako všechno na jemnější tvary.

Nežijeme a nikdy už nebudeme žít v takové situaci, aby byl možný hromadný a obecný návrat k živelnému a přírodnímu pudovému životu, který měl ještě v renesanci takovou účast při vytváření společenských forem. Citové, rozumové a intelektuální vymoženosti, které začaly kvést v galantní době a uzrávat v době měšťácké, o níž pojednáme v dalších kapitolách, se mohou a musí v nejenom směru přetvořit, nemohou však být zcela zapomenuty a ztraceny.

Ani z pohlavního života tedy nezmizí hromadné city a duchovní potřeby, jimiž bylo s vývojem lidské citovosti a uvědomělosti pomalu obalováno původní živočišné jádro pohlavního pudu, které se proměnilo do romantické individuální lásky jako obecného jevu. V tomto komplexu druhotných vlastností lásky bude v příští době jistě mnohé potlačeno na minimum, snad právě jeho romantická stránka, ale mnohé také bude naopak moci teprve vydat své nejlíbeznější květy nových tvarů a nových vůní, až bude žena stát vedle muže jako skutečně rovnocenná osobnost.

K druhotným jevům mezipohlavního života a ke kulturním erotickým vymoženostem je nutné počítat také *flirt*, který se však v úpadkových společnostech zvrhá v holou frivolnost a u moralistních ideologů je pokládán za velikou neřest, ale ve zdravé novodobé lásce znamená často její nejněžnější květ, nerozlučně spojený s nejkrásnější a nejhlubší dobou erotického života.

Nejvyšší formou flirtu je v naší době jistě souhrn oněch prvních, více či méně důvěrných a vzájemných pohledů, dotyků, polibků, koketerií a milostných hovorů, během nichž se vyvíjí milostný poměr ze skutečné vzájemné náklonnosti, určující jejich míru a formu a činící z nich často nejvzácnější dobrodružství smyslového života, vznešenou symfonii, která se rodí z pudu. Nejnižší formou je nevybíravý flirt, samoučelný, flirt pro flirt, bez hlubší náklonnosti a jako veřejné řemeslo.

V ancien régime byly řemeslným flirtem proniknuty nejen všechny druhy mezipohlavního styku, ale láska sama byla zcela rozmělněna na pouhý flirt. Pohlavní akt nebyl milostným oddáním se, ale koketní hrou – nikoli nejvyšším slovem lásky, ale flirtem vědomě provozovaným až do konce a bez ostychu. Nikomu nešlo o nějaký duchovní a lidský obsah lásky, ale nejnadšeněji mluvili o zvláštních odstínech mazlivých podrobností. Galantní doba např. neznala jemné formy polibku, který náleží k nejsladším způsobům flirtu v oblasti smyslového středoevropského cítění.

Galantní polibek měl jen ten účel, „aby vzbudil vilnou chuť v jedno proměnění, co dříve bylo dvojí“. Proto bylo také obecně dovoleno a oblíbeno líbat ženu na řadra.

Retif de la Bretonne (či Restif, viz výše) vypravuje tuto příhodu s jednou maloměřstačkou: „Když jsem se najedl, věnoval jsem pozornost koketerii své hezké sousedky, která mi stále nalévala víno. Odpovídal jsem všelikými galantnostmi, chválil jsem mimo jiné její oslnivě bílou šíji, kterou z potřeby líbiti se nosila tak obnaženou, že bylo možno zřítí celé jedno řadro její. Zalichotil jsem jí těmito verši z Voltairovy Orleánské panny:

Kdo nevzpplál by tu láskou bláznivou
nad čistou šíjí alabastrovou
a níže nad pahorky Amory,
kde šarmantně dvě oblých prsů zrá,
a rudých růží poupata tu stojí?
Co žádostí se kol těch řader rojí,
a ruka chví se, oči zahořely,
a dťivě rty by přisáti se dťtěly...

„Lafroy se malounko uškříbl. Paní Chéreauová to zpozorovala a hned mi nabídla obnažený prs k polibku. Klesl jsem na kolena. Poněvadž poklekl, ať tedy políbí obě! zvolala paní Chéreauová a obnažila také druhý prs. Byl jsem opojen a přitiskl jsem rty k jednomu poupěti. Vzrušená žena přitiskla mou hlavu k sobě oběma rukama...”

Ostatně i polibky na jiná tělesná místa byly hojně vyhledávány a ve společnosti dovoleny. V tomto směru bylo „koleno poslední stanicí přátelství a teprve polibek nad podvazek příslušel pouze milujícímu“, který se ovšem nikdy nespokojil s jen tak nevinným polibkem. Z umění líbat se stala celá dokonce velmi populární věda. Odborná definice ve „Frauenzimmerlexikonu“ zněla asi takto: „Polibek neboli hubička, také pocem a pusinkou nazývaná, je takové setkání a spojení rtů, z lásky pocházející a vzplanulé, kdy ústa dvou osob tak pevně se k sobě navzájem přitisknou, že po odtrhnutí jeví rty pravé a zřetelné dozvuky na znamení, že si pochutnaly.“

Polibek na ústa byl v galantní době vždy projevem úmyslu podráždít smyslně líbaného.

Matěské či nepohlavní přátelské polibky byly dávány na tváře, oči a čelo. Znali také „florentinský polibek“, to když byla líbaná osoba přidržena za uši, a tak políbena. Vlhkým polibkem dával muž ženě najevo, že chce něco více než pouze nevinně žertovat. Panenským polibkem byl nazýván polibek na řadra, při němž byl hrot řadra vzat do úst. Tento způsob se prý nejvíce zamlouval milostným ženám, protože při něm mohly ukazovat krásná řadra. V jihoněmeckých přástevnách byla provozována hra se zástavami, při níž byl tento způsob polibku výkupným. Zdráhalo-li se některé děvče rozepnout za tímto účelem šněrovačku, posmívali se mu, že je patrně „prkýno“. Francouzský způsob byl, když se při polibku navzájem dotkly jazyky: ženy, jimž se líbila láska, prý dťtěly být líbány pouze tímto způsobem.

Podobná práva jako ústa měly v galantní době také ruce. Literatura a umění to stále potvrzovaly. „Řadra jsou předhoří štěstí, po jehož srážech natahují se ruce každého muže.“ A třebaže ústa žen říkala nikoliv, jejich pohled na to říkal ano. Stávalo se, že i ženy samy zavedly milencovy ruce na svá řadra, neboť v mnoha případech šly i slušné galantní ženy ve flirtu stejně daleko jako muži. A protože každou mužovu „smělost“ shodně pokládaly během celé doby za hold své kráse a svému „ženství“, ochotně vydávaly i jiné své intimní vnady napospas mužské ruce. Galantní ženy, které dobře věděly, že ústa i ruce muže nezůstanou dlouho

nečinné, jakmile jsou oči polapeny jejich vнадami, snažily se čile připravit oblíbeným mužům různé pěkné divadlo na pohovce, u krbu nebo při rozpustilé hře jako předehru k nejdůkladnějšímu flirtu. Podle galantních básníků a kreslířů však byla – jak se zdá – hlavně bleška a její včasné bodnutí vítanou příležitostí k pikantním situacím: vždyť nešlo jen o to, aby milenec spatřil, politoval a zlíbal trýzněné místo ženského těla; malého trýznitele bylo třeba také chytit a to, jak známo, není tak jednoduchá a prostá věc...

Lever. Nejtypičtější formou galantního flirtu bylo lever (vstávání z lože), tj. doba, kdy se dáma věnovala toaletě a byla v negližé. Prává forma negliže vůbec povstala z ancien régime, protože bylo třeba dlouhých příprav, aby se mohla žena jako luxusní předmět řádně a podle módy ustrojit. Poněvadž bylo toto lever nejvhodnější a nejvošnější příležitostí k dennímu vzájemnému flirtu, stalo se také oficiální příležitostí: lever bylo u vznešené dámy oficiální přijímací dobou. Pro oblíbeného přítele pak znamenalo nejen příležitost ke spatření divadla o stu delikátních podrobnostech, ale také svolení k využití příznivých vlastností negliže. Toaleta – galantní pancíř ženy, jediná překážka, kterou muži tehdy respektovali, zde chyběla.

Ale nejen při toaletě přijímaly ženy návštěvy přátel, ale také v posteli a koupeli. Slušnost sice velela, aby bylo při koupeli přes vanu rozestřeno prostěradlo, takže jen hlava, šíje a řadra dámy byly viditelné, ale toto prostěradlo přece mohlo tak snadno spadnout nebo být odhrnuté.

V memoárech francouzského dvořana, uveřejněných v soudobé sbírce „*Lis-cott'Espion anglais*“, je také tento příběh: „Krásná paní de G. byla právě v koupeli. Když její komorná po nějaké chvíli odešla, prosil jsem o přízeň, abych směl odstranit prostěradlo z vany, což mi bylo také s půvabným úsměvem povoleno. Aniž se provinila proti slušnosti, poskytla mi tedy nejpůvabnějším způsobem příležitost, abych se mohl nejpodrobněji seznámit se všemi jejími vнадami, na něž byla, jak jest mi doznati, právem pyšná. Svůdná podívaná musela býti žel předčasně přerušena, neboť byl ohlášen markýz B., který kdysi dříve měl na ni právo. Když se později dostavil také její manžel, odešel jsem, poněvadž situace stala se nyní nudnou. Druhého dne byl mi osud příznivější, nepřišel žádný obtížný návštěvník. Nadšená slova, která jsem věnoval každému jednotlivému půvabu jejímu, způsobila jí stejné pobouření smyslové, jaké i mne naplňovalo, a tak spadla tentokrát opona teprve tehdy, když moje krasavice vyhověla všem mým přáním.“

Že dáma přijímá návštěvu vleže nebo vsedě v posteli, je velmi všední jev v galantní memoárové literatuře. Casanova vypravuje o několika případech. Například o ranní návštěvě u dcery bohatého antverpského velkoobchodníka: „Přijala mne sedíc v posteli s nejpříjemnějším úsměvem. Půvabná dívka, ta vypadala rozkošně. Pěkný čepeček batistový, posázený bleděmodrými stuhami a krajkami, zdobil jí hezounký obličej, a lehký šátek z indického mušelínu, jež si ve spěchu přehodila přes šíji ze slonové kosti, skrýval mi jen napolo její alabastrová řadra, jejichž tvar by byl zahanbil Praxitele. Dovolila mi, abych z jejích růžových rtů utrhl stero polibků, které byly stále ohnivější, poněvadž pohled na tolik vнад nebyl schopen mne ochladiti. Ale její krásné ruce bránily zatvrzele dvě polokouli, kterých mé ruce se hleděly zmocniti s palčivou žádostí...“

Nejednaly tak však pouze „galantní ženy“ v užším slova smyslu, ale i dámy z nejvznešenější společnosti. Baron Bielefeld, přítel Bedřicha II., vypravuje o ovdovělé vévodkyni virttemberské z r. 1742: „Vévodkyně virttemberská přišla

s velkým průvodem do Berlína, aby spatřila krále s královnou, spřátelila se s naším dvorem a navštívila tré svých synů... Zpozorovala mne v divadle, vyptala se na moje jméno a nařídila mi, abych se k ní ihned dostavil. Šel jsem druhého dne do paláce. Jak jsem však užasl, když jsem ji našel ležící v posteli v nádherném šatě nočním. U hlavy měla zlatou nádobku se svícenou vodou, dále pak ozdoben byl pokoj drahocennými relikviemi, krucifixem a růžencem z krásných perel. Oblek, podušky a pokrývky vévodkyně posázeny byly nejvzácnějšími krajkami. Měla noční čepček z dentelles d'Alençon, ovinutý zelenou a zlatou stuhou. Vévodkyně je krásná, duchaplná a nejjemnějších způsobů světáckých, vlastností, které jsou jistě schopny rozpáliti hlavu šestadvacetiletému muži... Vévodkyně, která často říká žertem, že její vtip se neprobudí, dokud nejsou rozsvíceny svíčky, dává nám nejroztomilejší večere. Často leží v posteli, a stůl bývá před ní postaven."

Jelikož byl pak lever oficiální společenskou institucí a každá žena galantním zbožím všech, stávalo se divadlo čím veřejnější, čím vyšší byla společnost. V deníku jistého vrstevníka anglického krále Karla II. čteme o návštěvě u vévodkyně portsmouthské: „Jda za Jeho Veličenstvem galeriemi, vstoupil jsem s několika jeho průvodci do oblékárny vévodkyně z Portsmouthu, vedle její ložnice. Dlela tu v lehkém obleku ranním, vstávši právě z postele, a Jeho Veličenstvo a galáni stáli kolem ní, zatím co dívky ji česaly."

Lever galantních dam bylo většinou divadlo vyžadující denní obecenstvo a toto obecenstvo si také vytvořily. Vedle hlavních přátel a milenců připoutaných k určitým ženám, pěstoval pro tento účel ancien régime zvláštní chov: milence všech žen, *petit maître*, věčného trabanta žen, ctižádost všech galantních mladíků ve všech zemích. Poletoval od ženy k ženě a jeho veškerou činností nebylo nic jiného než oddaná galantní služba.

V katolických zemích, hlavně ve Francii a Itálii, to byl často malý *abbé*, obecně populární postava ancien régime, který měl s církevníky společný kabát a jehož církevní úřad byl pouhou prebendou, kterou mu obyčejně vymodlila některá příznivkyně u svého mocného přítele. Tak byl každý budoár dámy Venušíným chrámem, v němž byla denně konána galantní bohoslužba a denně pěstováno rafinované umění lásky. Manžel jej navštěvoval zřídka a měl zde málem podřízenější úlohu než obchodníci, kteří sem chodili se vzorky svého zboží nebo módní dodavatelé, kteří zde přijímali zakázky. „Dokud byla krásná a vábná," soudí Fuchs, „nehrála galantní dáma své denní divadlo nikdy před prázdnými sedadly. Ale toho dne, kdy i její denní obecenstvo chybělo už při jejím lever, byla její rozkošnická úloha navždy dohrána."

Raný pohlavní styk a zájem o panenství. Galantní doba vyškrtla ze života lidí vládnoucí třídy tzv. klackovitá léta. Chlapec se nejpozději v patnácti letech a děvče už ve dvanácti stávali mužem a dámou, a od této chvíle se věnovali pouze galantnosti. Galantní ovzduší, v němž byla hlášána pouze pohlavní láska, probouzelo smysly dříve, než si to přeje příroda, a tak urychlovalo pubertu. Vedle toho si tato doba cenila kromě rafinovaného milostného požitku i „neporušenosti", ovšem jen jako labužnického sousta, tedy především panenství u dívky, této „nejskvostnější perly v koruně pozemského života". Nešlo však o to, aby tuto „perlu" uchránila, ale naopak, protože po ní bažila, jako po vzácné známce nejoblíbenější pochoutky. Poprvé se stal shon po defloraci obecnou hromadnou mánií, která nejzuřivěji propukla v Anglii.

V jakémisi galantním anglickém spisu z r. 1760 čteme: „Považuji opravdu požitků z panny, jak z hlediska fyzických, tak i z hlediska psychických pocitů svůdcových, za vrchol smyslné rozkoše. Především jest jeho fantazie rozpalována vyhlídkou na poáitek z ženy, po níž už dávno toužil a které se už dávno snažil dosáhnout, která však nikdy před tím nebyla (jak se domnívá) s jiným mužem na loži, v jejímž náručí nikdy žádný muž nespočinul, a jejíž panenské vnady poprvé vítěz- ně zří a okouší. Tato skvostná práce fantazie připravuje v nejvyšší míře tělo pro smyslný poáitek.“

Jak se už čistě smyslná láska vzdálila od své původní živočišné povahy, ale i od své dřívější naivní a zdravé přirozenosti! Galantní shon po panenském soustu je jistě nejpitvornější stránka erotické rafinovanosti ancie régimu. Jejich labužnickým choutkám už nestačilo panenství jako plod zralý k utržení, ale protože své požadavky stupňovali a sháněli se po stále „vyšší“ kvalitě, dávali stále častěji přednost nezralému, zelenému plodu, který ještě více dráždil blazeované poáitkáře.

Pohlavní styk tedy začínal v galantní době velmi brzy jako důsledek systematického urychlování puberty. Soudobá memoárová literatura, velmi četná a přes častý pochybný charakter svých hrdinů i dosti upřímná, tento jev zrcadlí velmi přesně, i když nepovažujeme klasické erotické dobrodruhy, kteří ji většinou psali, za zcela typické muže a ženy své doby. Od průměru se však patrně lišili jen větším svůdcovským talentem, větším erotickým vlivem na ženy a větším počtem svých úspěchů, nikoli kvalitou a formou svých dobrodružství. Už v mládí měli velký počet úspěchů, ale mládí jim nebylo nikdy překážkou, nýbrž naopak hlavní předností na této cestě za přízní žen. A to je právě charakteristické pro galantní dobu. Byl to všeobecný jev.

Magistr Laukhard (Friedrich Christian L., 1758-1822, něm. spisovatel a dobrodruh, viz blíže v pozn.)⁵ píše, že do lásky byl prakticky uveden ve třinácti letech venkovskou, už velmi zkušenou a horlivou služkou v milostném podnikání; ale teoretický kurs prodělal u důvěrného kamaráda, pacholka ve dvoře, už dlouho předtím. Retif de la Bretonne se stal poprvé „mužem“ a zároveň svůdcem ke konci svého jedenáctého roku. V patnácti letech měl prý už za sebou úctyhodnou kariéru tohoto druhu.

Jakub (Giovanni Giacomo) Casanova (jak už bylo uvedeno, 1725-1798, zemřel v Čechách v Duchcově a jeho „Paměti“ jsou u nás velmi populární), nejpoblárnější z klasických galantních erotomanů, začal svou úspěšnou milostnou činnost v jedenácti letech a v patnácti byl už „zkušeným mužem“. Vévoda z Lauzunu, oblíbenec Ludvíka XIV., byl ve čtrnácti letech potřetí zamilován a jeho první milostný styk byl zároveň jeho prvním cizoložstvím. Když mu bylo šestnáct let, byl pokládán za nejšamantrnějšího kavalíra, jemuž dvorní dámy rády otevíraly své alkovny. Hrabě de Tilly, páže Marie Antoinetty, byl už v devíti letech velmi drážděn hrubými vнадami jakési hospodyně, takže se domáhal přístupu do její ložnice; ve třinácti letech ho o mládenectví připravila svěží selka, do které se zamiloval. V šestnácti letech sice ještě nebyl hotov se svým vývojem k řemeslnému svůdci, ale bylo mu už právem výtýkáno, že tráví čas s herečkami a svádí ty, které se snaží udržet na cestě ctnosti. Chevalier de Faublas začal svou erotickou dráhu jako dítě. Markýza de Brinvilliers ztratila panenství v sedmi letech; baletka Corticelliová byla v deseti letech Casanovovou milenkou, ten měl během svého života několik kratších nebo delších milostných poměrů s dívkami od deseti do dvanácti let.

Také sňatky byly velmi rané, ovšem jen u šlechty a finanční aristokracie. Patnáctiletá manželka zde byla běžným zjevem.

Vévoda z Lauzunů se oženil v devatenácti letech a jeho ženě ještě nebylo patnáct let. V patnácti letech opustila klášter, aby se provdala i Cecilie Volangesová, jedna z hrdinek „Nebezpečných známostí“ (slavný franc. román v dopisech z r. 1782, autorem je Pierre-Ambroise de Lacros, 1741–1803, dílo je obrazem franc. nejvyšší společnosti předrevoluční doby; několikrát zfilmováno, naposledy M. Formanem ve filmu Valmont).

Mnohé ženy byly v těchto letech už matkami. „Nic není pikantnějšího nad tyto matky, které samy jsou ještě dětmi,“ napsal jeden vrstevník jistě příznačným způsobem pro galantní dobu. Kníže z Montbarray se oženil v jedenadvaceti letech s třináctiletou dívkou a za rok byl už otcem. Vévodkyně z Bourbon-Condé, dcera Ludvíka XIV. a Montespanové (viz výše), byla provdána už v jedenácti letech a manželství bylo skutečně „provedeno“.

Z galantní literatury se také dozvídáme, že předčasná pohlavní zralost byla pěstována i ve středním a malém měšťáctvu, třebaže zde sňatky nebyly tak rané. Každá dívka viděla v muži vykupitele z rodinné kázně, kterého čekala co nejdříve. „Břemeno panenství“ jí bylo těžké už v šestnácti a sedmácti letech. Také pohlavní mravy na venkově, ve venkovských poloselských městech, byly stejně prosyceny erotikou jako mravy rezidenčního obyvatelstva. Nejen, že zde mladí lidé nebyli vůbec ochotni čekat s láskou až do manželství, ale vytvořili si v této době dokonce svou typickou pověru proti tzv. cudnosti.

„Když dvě osob svobodných se spolu vezme a jsou-li obě neposkvrněné, totiž, že ona jest panna čistá a on dosud žádné ženy se nedotkl, tedy první dítě, které spolu zplodí, bude blázen.“ To je jistě náramně krásný příklad, jak důkladně mění zvláštní hospodářský a politický režim mravní názory své doby. Za ancien régime zvláště věřili také té pověře, že znamená neštěstí, potká-li člověk ráno nejprve pannu, a naopak štěstí, potká-li nevěstku. O hlubším významu takových pověr jsme už psali.

Protože na venkově chyběly lidem vůbec vyšší zájmy, panovalo zde obecné klepařství a milkování bylo téměř jediným předmětem řeči. Milkování bylo také hlavním životním úkolem mladých lidí: ani u dívek ani u jinůch nic nebrzdilo jejich touhu po milostných dobrodružstvích. Stačilo jim pouze ujištění, že „se nic nestane“; ono se také obyčejně „nic nestalo“. U Retifa de la Bretonne se obšírně dozvídáme, jak tyto „staré zlaté časy“ hleděly na cudnost, na jejíž dnešní nedostatek tak rádi nařikají tu a tam dosud starosvětská nebo moralismem zaslepení lidé. Téměř sto dívek a žen, domácích i cizích, polovičních dětí i zralých žen, užil Retif během svého pobytu v Auxerre, malém venkovském městě, kde se učil knihtiskařem (1752–1755). Retif byl ovšem silná erotická osobnost se zvláštním vlivem na ženy. Ale i tucty jeho kamarádů a mladíků stejného věku mělo podobné úspěchy u těch různých Manonek, Marjájek, Nanyněk, Zuzanek, Narcisek a Matyld, u třináctiletých nebo patnáctiletých holčiček a slečinek, rovněž u zralých a vdaných žen a rozdíl byl jen sem tam v počtu. Přitom každý věděl všechno tajně a nic oficiálně.

Rovněž Casanova měl nejčastější úspěchy ve venkovských italských městech, často už první noc po svém příchodu. O německých univerzitních městech píše magistr Laukhart (viz výše), že zde studentům byly po vůli nejen všechny děvečky, ale i mnohé maloměšťácké dcerky a ženy i dcery profesorů, z nichž některá byla občas obecným studentským statkem.

Také tzv. matky studentů, totiž paničky, které studentům pronajímaly pokoje, pronajímaly jim pravidelně i svou postel se svou osobou a mávaly po léta tolik sou-

ložníků, kolik měly studentů na bytě. Že tomu nebylo jinak ani v „malých garsoniérách“, je zřejmé. Četné studentské a vojenské soudobé písničky, většinou s hodně kluzkým obsahem, o tom vypravují zcela zřetelně. Ostatně v této věci to nebylo nic nového, spády studentů i vojáků byly a jsou v jádru stále stejné věci: jen jejich ráz a úspěchy se mění podle doby, jen jejich „vůně“, která se v úpadkových dobách může velice podobat obyčejnému zápachu.

Poměrně „cudnější“ byly šlechtické a bohaté měšťácké dcery, ale nikoli z morálních důvodů. V těchto kruzích se snažili totiž rodiče zbavit svých dětí co nejrychleji, aby jim nic nepřekáželo v rozkošnickém životě. Děti byly co nejrychleji posílány ke kojně na venkov a pak, jakmile odrostly, do kláštera. Zde zůstal chlapec až do dne, kdy vstupoval do kadetní nebo pážecí školy, ve které byl společensky vycpován, kdežto děvče zůstalo v klášteře až do svého sňatku s mužem, kterého pro ně vybrali rodiče. Tak se vládnoucí třídy snažily zachovat panenství svých dcer pro toho „pravého“. Přišla-li však dívka z kláštera domů několik neděl nebo měsíců před svatbou, bylo téměř jisté, že jejího budoucího manžela někdo předejde.

Charakteristickou podrobností galantní milostné techniky byl tak zvaný Venušin kapesník, *mouchoir de Venus*. Byl to kapesník nasycený zvláštní esencí, která vyvolávala stoudné uzardění u toho, kdo k němu přičichl. Vždyť správná a účinná koketerie vyžaduje, aby se žena při odvážných žertech nebo hovorech rozhodně a stále znovu uzardívala, neboť takový důkaz pobouření ženského studu je příjemán rozkošnickou společností jako výtečné labužnické sousto, jako jedna žádoucí esence. Ale galantní žena ancien régime brzy ztrácela možnost se přirozeně rdít, její skrz na skrz zkažená erotická mysl už nebyla schopna této reakce na kluzké řeči, a proto se ujal tento kapesníček, který býval i v rukou dětí, které se ještě nemohly uzardívat, protože nechápaly. Ale na matčin pokyn, aby se styděly, byly nuceny k obličeji přitisknout kapesník a nechat si tvář polít ruňencem. A tak, díky tomuto Venušinu kapesníku, se červenala i nevinná děcka stejně jako staré prohnané kokety a každý drzý vtíp si mohl být jist, že vyvolá žádaný pikantní účinek alespoň tímto mechanickým způsobem na povel.

„Aby se nic nestalo.“ Přesto, že byly dobře seznámeny s milkovací metodou „aby se nic nestalo“, stávalo se přece často, že „čert nespál“. Protože bylo galantní rozkošnictví nucené se bát následků lásky, sahaly k preventivním prostředkům, umělým potratům i k zabíjení novorozenat. V galantní době se to činilo hromadně.

„Unění bezpečné ochrany před početím jest jistě jeden nejpotěšitelnější pokrok kulturní, pokud užívané tu prostředky neurážejí estetického citění milujících ani nepřekážejí úplnému vývoji vášně a ovšem neohrožují zdraví. Jedno nelze oddělit od druhého. Až dojdeme tak daleko, stanou se tyto prostředky největším pozhánáním, poněvadž mají nejdůležitější úkoly. Umožňují, aby plození a početí povzneslo se do jisté míry k aktu závisejícímu na vůli a už tím uchránilo lidstvo značného množství nejhorší bíd. Ale vedle toho zušlechťí rozkoš, která bude moci pro každého rozkvést jako nejvonnější a nejněžnější květ na stromě života“ – říká právním Eduard Fuchs. Ale za ancien régime nešlo o zušlechťení rozkoše, ale o možnost neustálé frivolnosti.

Každá doba rodí vynálezy, které nutně potřebuje. Také galantní doba v tomto směru splnila svůj úkol. Lékař Kondon (také psán Condon), žijící na dvoře anglického krále Karla II., vynalezl poměrně bezpečný prostředek, který má po něm

jméno (pův. se říkalo *kondon*) a jeho dobrá pověst ani dnes nevybledla. Tento ochranný obal, „tajný spojenec lásky“, „rakvička nebezpečí“, „pancír počestnosti“, „nejlepší přítel všech milujících“, se tehdy rychle rozšířil a stal se velmi populární a nebyl neznámý ani jeptiškám. Casanova měl v klášteře Murano za milenkou jeptišku Marii Magdalenu, u níž objevil „galantní sklad“ těchto pouzder, tak „drahocenných pro jeptišku obětující Venuši“.

Nicméně ani kondomy nestačily a vyhánění plodu bylo obecné. V každém větším městě byl lékař, který toto řemeslo se zlatým dnem pěstoval, znaly je všechny porodní babičky a samy paní a dívky se vyznaly v silných abortivních prostředcích. Ve druhé polovině 17. století proběhl v Paříži soud s pověstnou porodní bábou a travičkou Voisinovou, která prý podle spisů spálila v kamech nebo na své zahradě zakopala těla více než dvou tisíc pěti set předčasně narozených dětí. O Londýňanách píše soudobý spisovatel: „Obavy před nevíтанou plodností znepokojují většinou málo tyto demoiselles; takové fatální náhody staly se ve vyšších třídách velmi vzácnými. A šíří se žel strašlivým způsobem věda, jak tomu lze předejít nebo zabránit. Není už mladé miss, která by neznala jména toho ohavného prostředku, jak se používá a mnoho-li.“ Četné ženy v této době potracely rok po roce a zaplatily smrtí nesvědomitost lékaře nebo vlastní lehkomyšlnost.

Když tyto prostředky nemohly být použity nebo když selhaly, docházelo k tajným porodům. O Londýně vypravuje spis z r. 1801: „Máme tu množství soukromých domů, v nichž mohou mladé dámy nepozorovaně slehnout a své bastardy odložit. Téměř každý časopis obsahuje anonce jednoho nebo několika takových domů, a jejich majitelům vede se prý při tomto počestném obchodě velice dobře.“

Stát se už tehdy snažil oficiálně pomoci v této záležitosti i nezámožným matkám svými *nalezinci*, tj. ústavy, kde mohla matka úředně slehnout a zanechat zde své dítě, pokud ho nemohla mít u sebe, čímž bylo čeleno hromadnému odkládání a zabíjení novorozenců. Nalezince sice existovaly už ve středověku, ale v 18. století se velice rozšířily hlavně v románských zemích a v Rakousku, kde nebylo matkám dovoleno nutit otce nemanželských dětí k odpovědnosti. Svérázným francouzským prostředkem pak byly venkovské „kojné“, jejichž péči byla svěřována děcka hned po porodu a které se často vůbec nedozvěděly jméno matky. Za to dostávaly pravidelné odbytné jednou provždy, takže zde šlo ve skutečnosti jen o „mímějši“ formu odložení. Tyto kojné obecně provozovaly andělíčkářské řemeslo a jistě tři čtvrtiny jim svěřených dětí brzy podlehly jejich „péči“. Přání matek těchto dětí však většinou nebylo jiné.

Byla-li většina žen dobře informována o tom, jak se lze vyhnout početí nebo se zbavit jeho následků, znala většina také prostředky, jímž bylo možné oklamat i nedůvěřivé muže a třeba udělat andílka z prohnané nevěstky. Názory doby to schvalovaly, vždýť panenství bylo vyhledáváno jako vzácné zboží, ale jen pro ten cíl, aby bylo co nejrychleji zmařeno. Obchodní trik zde byl tedy shovívavě posuzován. Jistý německý lékař o tom napsal: „Nemělo by býti snad dovoleno mladici, která několik let svého života strávila v neslušných vilnostech, aby v první den svatební naklonila si mysl svého muže tím, že vezme trochu beráncí krve, kterou před tím osušila, tu pak si zastrčí do hrdla svého chanbí, udělavši z ní dvě nebo tři kuličky? Nemělo by jí býti dovoleno, pravím, aby si tím získala mír v domácnosti, a činila všechny věci podobné, aby se u svého muže moudře zavedla?“

Cervantes (Miguel de C. Saaverda, 1547-1616, špaň. spis., autor známého rom. „Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha“, 1606-1615) ve své novele „Domnělá

teta" vypočítává poněkud podrobně různé manipulace a operace, jimiž se pokoušely nahradit „předčasně utržený květ panenství“. K domácím prostředkům, které byly známy už ve středověku a renesanci, připojila galantní doba četné a rafinované prostředky další, především bolestné zažívání.

Velcí světáci se však nedali tak snadno napálit, i když přesto bývali napáleni velmi často. Bylo zvykem požadovat lékařské vysvědčení o této věci z toho dne, kdy měl být učiněn „obchod“. Lékaři, kteří tato vysvědčení vystavovali, byli buď důvěrníci světácké společnosti nebo stálí pomocníci řemeslného kuplířství. Je nasnadě, že byli přístupni zvonivým argumentům a celá tato nechutná komedie nám jen osvětluje rub tohoto „rajského“ věku.

Vydrážděná ženská smyslnost. „Žena v této době jest ženou toliko z vilnosti,“ napsali Goncourtové o galantní době. „Pod pasem jsou ženy vždycky hladové,“ pravilo soudobé a velmi oblíbené přísloví. Kdybychom měli soudit podle galantní literatury a podle umění ancien régime, nebylo možné vůbec nalézt ženu kterékoli země a kteréhokoli stavu a věku jinak než v „galantní“ situaci. Bylo to však takové i ve skutečnosti? Téměř ano. Zvláštní stupeň vilnosti byl typickým rysem u žen galantní doby a třebaže nežijeme v době příliš upjatých a oblečených žen, můžeme si dnes už stěží učinit představu o obecném milostném viru, ve kterém tehdy ženy vězely.

Měl-li muž v této době „dobrou pověst“, byl ženami nejzřetelněji povzbuzován a mohl je získat pouhým pokynem. Vrchní intendant Fouquet (Nicolas F., 1615–1680, správce stát. financí na počátku vlády Ludvíka XIV.), který byl velmi zatížen mnoha starostmi, se nenamáhal dvořením: svá přání pouze napsal a v udanou hodinu a v určité posteli měl vždy žádanou ženu. Návštěva tureckého vyslance Zaida effendiho v r. 1742 v Paříži příjemně pobouřila mnoho žen: vždyť měl harém a byl tudíž asi vejlupek mužství. Paní a dívky se rvaly o to, aby ho mohly spatřit, ale bylo to asi jen trochu hlučnější a obecnější, než když v únoru 1926 přijel do Prahy Gunnar Tolnaes, filmový herec. Ostatně, každý silnější krasojedec a šarlatán měl podobné úspěchy.

„U našich dam jde všechno střední cestou a neznají rozdílů stavovských, nýbrž jen pravé rodové ctnosti. Kde mají důvod k tomu, aby tyto ctnosti předpokládaly, tam jednájí ihned s každým jako rovnocenným,“ napsal tehdy kdosi o Pařížankách. Rovněž o anglické společnosti z doby Karla II. bylo známo, že celá řada proslulých provazolezců, krasojedců a tanečníků slavila stejné triumfy v postelích anglických šlechticů jako na jevišti.

Vydrážděná ženská smyslnost vedla také ke zjevu, který se na začátku 17. století stal hromadný. Mnoho paní a dívek navštěvovaly nevěstince, nikoli pro výdělek, ale spíše pro ukojení své lačnosti. Tehdy bylo – jak ještě uvidíme – mnohem více nevěstinců než dnes a většina byla chráněna úřady. Kterákoliv žena mohla v přiměřeném zastření snadno překročit práh bordelu. Jiným kuplířky opatrovaly občasnou příležitost s nějakým veselým milovníkem. Kuplířky měly rády takové „slušné“ zákaznice, neboť zde byly pravidelně dvakrát odměňovány, jím i jí, nebo alespoň zastrčily do kapsy celý příjem od něho. A milovníci rovněž dávali přednost příležitostným nevěstkám před navučenými řemeslnými holkami. To se dalo nejen ve Francii, ale i v Německu.

Retif de la Bretonne vypravuje příběh tohoto druhu ve svém „Panu Mikuláši“: „Byl jsem dopoledne s Boudardem na cestě k našemu společnému příteli, u něhož

chtěli jsme spolu poobědvati. Když jsme šli po mostě sv. Michala, potkala nás nápadně krásná dáma se svým mužem, který v černém kabátě a mohutné paruce vypadal jako soudce nebo právník. Krása té dámy uvedla mne v obdiv a vytržení. Měla nejroztomilejší postavu, způsob, jímž byla oblečena, byl svůdný a rafinovaný. Připomínala mi bezděčně paní Paragonovou, zvláště když můj udivený pohled postřehl její něžné nožky v zelených polobotkách. Takové droboučké nožky neměla ani vévodkyně de Choiseul nebo paní Lévequeová, které jsem připsal svůj román „Fanuščina nožka“... Stanul jsem a hleděl za nádhernou vílou. Boudarda stálo to mnoho práce, než mne dostal od ní. Nešla mi už z myslí, ustavičně jsem o ní žvatlal. Po jídle šli jsme na procházku do Tuillerii. Neměl jsem klidu, zmocnila se mne nepopsatelná bezradnost. Bylo mi, jako bych musel toho dne ještě jednou spatřiti svou krásku v zelených botičkách. Uklouzl jsem oběma přátelům a ocitl jsem se k osmé hodině večerní opět v blízkosti sv. Michala. Odtud chodil jsem ulicemi směrem, kudy viděl jsem krásnou neznámou mizeti. Tak dostal jsem se nepozorovaně do malé, úzké Kněžské ulice, kde bydlela Macé, moje krajanka. Kdo byla tato Macé? Docela famosní matrólé (bordelářka). Byl jsem u ní už několikrát, byl jsem jedním miláčkem jejím, poněvadž, jak říkala, houpala mě na kolenou jako malého chlapce. Stála právě jako hlídka na prahu domovních dveří. Když mne zpozorovala, byla plna radosti a vyptávala se, jak se mi daří. – Děkuji, dobře! – Jak dlouho neměl's ženy? – Ach, už dlouho, velmi dlouho! – Znamenitě! Máš chuť na malé šarmantní, vybrané dobrodružstvíčko? Mohu ti k němu dopomoci a nebude tě stát ani zlamanou grešli! – Milerád! Beztak jsem celý blázen, poněvadž jsem dnes v poledne spatřil na mostě sv. Michala nejkrásnější ženu, kterou kdy vidělo mužské oko. – No, no, kdopak to asi byl? Snad dokonce madame de Pompadour! Ale jen počkej, ta, kterou ti přivedu, stojí také za to. Než přijde, dám ti obrázkovou knížku pro ukrácení chvíle. – Cožpak tu nebydlí? – Nikoli, ale očekávám ji. Bylo toho večera poněkud chladno. Sedl jsem si k jasnému ohni v kamnech na jakousi pohovku a vzal jsem do ruky tu knihu. Byla to „Histoire de Dom Bougre“, kniha, kterou jsem posud znal jen podle titulu. Četl jsem zuřivě rychle. Byl jsem do ní zcela zhloubán, když se otevřely dveře, a tlustá Macé vstoupila do pokoje se svícem v ruce, provázena mladou nymfou. Pohled na ni mne ohromil, srdce bušilo mi jako blázen, poznal jsem ji, byla to – moje krásná neznámá s mostu sv. Michala. Myslil jsem, že zemru radostí a rozkoší. Byla právě tak oblečena jako v poledne, s týmiž hezkými zelenými střevíci, které jsem si tak dobře prohlédl. Vrhla se mi kolem krku a byla ženou mé rozkoše. Po dvě hodiny bavili jsme se bez přestání, pak přišla Macé a přinesla delikátní večeři. Jinak nikdo už nevešel do našeho pokoje. Jedli jsme a pili k tomu výtečné víno. Moje neznámá byla úchvatná. Nikdy jsem už nespatrił tolik vznešenosti, nenucenosti a roztomilé zkaženosti v jediné ženě. Byla pro mě něco zcela nového. Poté vypili jsme několik jemných kořalek, které mne rozpálily. Hořel jsem touhou. Macé vstala s úsměvem a zanechala nás opět o samotě. Oddal jsem se úplně rozkoši bláznivé vášně, vychutnal jsem důkladně svou dámu ve všech jejích pohlavních rozmarech a kouscích. Za hodinu byl jsem hotov. Zatím jsem pevně na jejích nádrech, odsunula mi hlavu jemně na polštář a zmizela, zatím co jsem tu bez hnutí ležel.“

Na tomto místě ještě dodejme, že galantní dámy znaly a používaly koženého *utěšitele*, kterého známe už z antiky i renesance a v jiné podobě i od přírodních národů. V Anglii jej nazývaly *dildoes*, v Německu *samthan*. Ale na počátku 18. století se rozšířila mnohem nevкусnější erotická móda, která přímo vypukla

v epidemii: malí psi miláčkové. V novinách z té doby čteme: „V Paříži jsme měli právě strašlivý příklad spravedlnosti nového parlamentu⁶, který dal pochyťtati všechny psy, nazývané *lexicons* a odsoudil je rozsudkem z minulého 25. května, aby byli spáleni na náměstí de Gréve pro zločin, ježž dobré mravy zakazují jmenovati.“

Povaha oficiálního manželství. Také doba absolutismu měla svou zvláštní pohlavní otázku, která vyplynula z hospodářských poměrů: absolutismus potřeboval vojáky a poplatníky a snažil se proto podporovat vzrůst populace a nešetřil přitom ani monogamickou povahu oficiálního manželství. Tento systém však zároveň ožebračoval národy a středním stavům tak bral možnost myslet na sňatek a domácnost. Tato nesnáze postihovala více ženy než muže, protože muži mohli do jisté míry najít východisko v prostituci. Ženy však byly nuceny stupňovat svůj konkurenční boj o kalhoty a rozpoutávat svou vlastní smyslnost, které muž nejednoduše podléhá. Nemalý vliv přitom na ženy měla móda, která přicházela z horních vrstev a z výhradně rozkošnické společnosti. Systematické šněrování – ženy často nosily šněrovačku i v noci – mělo dráždivý vliv na pohlavní ústrojí a jeho důsledkem byla trvalá erotická předrážděnost. Také zásadní vyhýbání se početí a svalování prvotní péče o děti na cizí osoby odnímal mezipohlavním stykem každou vážnější notu, což ze ženy činilo pouhý luxusní předmět zaměstnaný především erotikou a nutilo ji ke stálým útokům na mužovu smyslnost. Z vnější nutnosti se pak stala vnitřní potřeba, z koketní hry smyslná pravda.

Jak jsme řekli, bylo tedy *manželství* za ancien régime u šlechty a bohatého měšťáctva abnormálně rané, kdežto v nemajetných třídách pravidelně velmi pozdní. U vládnoucích tříd jsme pak viděli, že se snoubenci před sňatkem neznali ani „od vidění“ a že tedy mohlo jít pouze o konvenční manželství, o právní vztah pro obchodní a společenskou kalkulaci. Šlechta spolu kopulovala dvě jména, která přispívala ke vzrůstu rodinné moci nebo za stejným účelem jméno a jmění. Bohaté měšťáctvo spojovalo dvě jmění nebo jmění se stavem, aby jej zhodnotilo. Střední a malé měšťáctvo spojovalo příjem nebo pracovní sílu muže a ženy, která se měla starat o nejrozměšnější využití naskytajících se možností. V chudíně se ženili a vdávaly většinou proto, že ve dvou se žije poněkud levněji. Pokud se u vládnoucích a bohatších tříd k tomuto obchodnímu kalkulu přidávala síla a elegance muže nebo sličnost a pikantnost ženy, bylo to tím lepší, avšak nikoliv nutné.

Madame d'Epinaý ve svých pamětech popsala klasický příklad konvenčního sňatku té doby: „Pan de Rinville přijde a navrhne panu de Bellegarde v osobě jednoho svého synovce, ježž ličí jako velmi milého muže, manžela pro jeho dceru Mimi. Poněvadž pan de Bellegarde je výborný otec a chce především, aby mladý muž „se jeho dceři líbil“, jak se říkalo, určí den; Mimi, poněvadž má ve zvyku nikoho si nevšímáti, bude náležitě upozorněna, pak jdou k obědu u paní de Rinville, kde se sejdou všichni Rinvillové a všichni Houdetotové, co je jich na světě. Nejprve obejme markýza d'Houdetot celou rodinu Bellegardovu. Usednou za stůl. Mimi sedí vedle mladého d'Houdetota. Pan de Rinville a markýzovi d'Houdetot zmocní se pana de Bellegarde a při zákusku je hovořeno zcela hlasitě o svatbě. Jakmile je dopita káva a služebnictvo odešlo, řekne starý pan de Rinville obrátě: 'Hola – jsme tu v rodině, nejednejme o tom tak tajemně. Běží jen o ano nebo nikoli. Líbí se vám můj syn? Ano nebo nikoli; rovněž to platí o vaší dceři, ano nebo nikoli, to je item. Náš mladý hrabě jest už zamilován; vaše dcera může jen říci, zdali se jí snad nelíbí, ať to řekne... Mluvte, dívenko.' Mimi se zardí. A madame d'Esclavelles,

kteřá hledí věci zabrzdit, prosí, aby bylo dopřáno času k oddechu. 'Ano,' odpoví pan de Rinville, 'bude nejlépe, když projednáme nejprve smlouvu; mladí lidé at' si zatím popovídají.' 'Výborně, výborně!' Po těchto slovech odejdou do kouta salonu. A tu oznámí panu de Rinville, že markýz d'Houdetot dá svému synu osmáct tisíc liber renty v Normandii a švadronu, kterou před rokem koupil, a markýza d'Houdetot oznámí, že přidá své diamanty, které jsou tak krásné a kterých je tolik, jak jen možno. Pan de Bellegarde odpoví ihned slibem, že dá tři sta tisíc liber věna a její podíl dědický. A vstanou se slovy: 'Jsme tedy všichni srozuměni. Dnes večer podepišeme smlouvu. V neděli uveřejníme ohlášky, dostaneme svolení ostatních a v pondělí oslavíme svatbu.' Řekli a udělali. Cestou oznámili notáři náčrtek smlouvy a zapadli konečně k panu de Bellegarde, u něhož ještě téhož večera byla smlouva podepsána chladně a rozpačitě oběma rodinami, vzájemně si úplně cizími. Za čtení smlouvy podala markýza d'Houdetot slečně de Bellegarde jako svatební dar dvě diamantových skvostů, jejichž hodnota zůstala ve smlouvě nevyplněna, poněvadž nebylo kdy dáti je odhadnout. Všichni podepsali, pak sedli za stůl a svatební den stanoven byl na pondělí."

Zkrátka: oficiální manželství předpokládalo milence a milenku rovněž jako oficiální instituce. Muž hledal sňatkem peníze a vliv a nikoliv milovanou družku. Žena potřebovala manželství a nikoli muže, poněvadž teprve jako vdaná žena mohla podle své chuti a náklonnosti vládnout muži. Láska zde byla zhol zbytečná.

U vládnoucích tříd tuto skutečnost nebalovali žádnou pěknou ideologií. Reprezentace pro ně byla ekonomickým příkazem doby a protože byla stále dražší, množily se sňatky šlechtických synů s bohatými buržoazními doerkami, sňatky aristokratických rodokmenů s měštáckými pytlíky. Co spojily peníze, to se nemohlo rozloučit, nejméně cizoložné styky, a proto se staly nepatrnými, s kterou se vždy počítalo.

Ani náboženství jim nebylo, alespoň po formální stránce, nad peníze. Nebylo už slušné, aby se slečna přiznávala k určitému náboženství, dokud se neprovдалa. Po sňatku bylo také rozhodnuto o jejím náboženství podle vůle jejího chotě, s nímž byla „jedno tělo a jedna duše“, jak říkali i tehdy. Ani židovské peníze šlechtě nesměřely, alespoň dokud nebylo po svatbě. Hrabata, knížata i maršálkové se tlačili do salonů bohatých Židů a přinášeli tuto „obět“ svému jménu. Po svatbě se však musela občanská choť spokojit s tím, že byla „svým“ markýzem, hrabětem nebo vévodou osobně jednou nebo dvakrát oplodněna a směla nosit jeho jasné jméno. To byl pravidelně jediný manželský styk mezi nimi. Přesto „vidělo měšťáctvo bláhouv čest v tom, že může panstvu dávat své dcery jako hnojivo pro jeho venkovské statky."

Maloměšťácký manželský ideál. Střední stav a maloměšťáctvo obalovaly obchodní povahu manželství silnou ideologickou vrstvou. Mladík se měl po delší dobu dvořit dívce, dávat jí najevo své ctnosti, ukazovat se jí hodným. Podobně i dívka, ale to bylo jen zdání. Láska a ctnosti se objevily pravidelně tam, kde také výpočty souhlasily, a námluvy nebyly nic jiného, než vnější forma zkoušky, je-li správná kalkulace. Nešlo zde o menší cifry, ale zato tím důležitější, šlo o spornost, solidnost, domácké ctnosti. V této době a v těchto kruzích vznikl *maloměšťácký manželský ideál*, filistrovský ideál malých poddanských dušiček, tak žalostný a přece houževnatý.

Vychvalovaná mravnost maloměšťáckého šosáka byla už tehdy bezzubým psem, stejně neškodným jako neužitečným právě proto, že měl vylámané zuby. Všechno zde chodilo rozvážným krokem po bezpečné cestě, vše zde bylo maličké, ctnost i neřest, ale také pouhá obchodní kalkulace.

„V tomto galantním a sobeckém světě jest ženám peníze míti, neboť není tu přihlíženo k tváři, nýbrž k váze. Chce-li panna Sabina dostati pěkného chlapa, musí míti peníze, skvosty a perle. Chce-li panna Mária dostati statečného oficíra, musí míti dukáty a stříbrný příbor. Chce-li panna Leonora státi se Její Milostí, dopomohou jí k tomu nejlépe prachy; peníze vyřídí všecko na světě, jinak panna Klárinka, Katynka, Bábinka nestojí za groš ani za halíř, nenají-li tolarů v truhle. Ušlechtilost a ctnost neplatí pranic, a která se nanane, vdá se nejlépe, jen když peníze má. Zlatoplavé vlasy a olovený pytlík neznamenají nic, ale olovené vlasy a zlatý pytlík sklízají pochvalu a zvítězí na každém místě,“ tak asi charakterizoval Abraham a Santa Clara obchodní povahu maloměstského manželství.

Sňatkové anonce. Ještě lépe však než u morálních kazatelů poznáváme tuto stránku věci za soudobého zjevu, pravého produktu doby, který vznikl na konci 17. století a dodnes nejroztomileji kvete. Je to sňatková anonce, pověstné inzeráty z rubriky „Nabídky sňatku“.

Kolébku sňatkové anonce je Anglie, kam kapitalizační proces, redukce všech životních věcí v peněžní otázce vítězně pronikl nejdříve a kde také tisk nejdříve nabyl velkého rozsahu na podkladě politických svobod, které byly brzy dobyty. Přesným rodným dnem sňatkové anonce je 19. červenec 1695. Toho dne vyšla první taková oznámení v publikaci „Collection for Improvement of Husbandary and Trade“, kterou vydával Hughton, „otec anglického oznamovatelství“. Uvedl je takto: „Pochlím jsem oznamovati všelijaké věci, které početné jsou, a početné je i to, co následuje, a já to dostal dobře zapláceno.“ A první dvě sňatkové anonce poté zněly takto:

„Gentleman 30letý, který říká, že má velmi značné jmění, oženil by se rád s mladou dámou, která má jmění asi tři tisíce liber, a chce o tom učiniti přiměřenou smlouvu.“ – „Mladý muž, 25letý, s dobrým obchodem, jehož otec jest ochoten dáti mu tisíc liber, vešel by rád do vhodného manželství. Byl svými rodiči řádně vychován a jest střízlivý muž.“

Anglická „veřejnost“ sice na Hughtonův podnik reagovala zpočátku s jakýmsi mravním „rozhořčením“, ale brzy si zvykla a rychlý rozmach časopisectví dopomohl sňatkové anonci k úplnému vítězství. Povaha soudobého manželství se v tomto novém produktu projevila zcela upřímně a brzy jej proměnila v pravou orgii obchodního cynismu. Bez ostychu udávali stejně přesně své peněžní i jiné požadavky, hlavně pokud šlo o tělesné vlastnosti ženy, která byla hledána ke koupi. Dobře situovaný venkovský šlechtic například hledal ženu, která je velká a má hlavně „plné, hrubé a bílé poprsí“. Jiný žádal, aby se hlásily jen ty, které vynikají „velmi pevným poprsím (nepříliš malým!) a statnými posteriora“. Jiný si opět přál družku, která „v manželských hodinách je řádně povídavá a také jinak dává svému potěšení zřetelný výraz“. Další dával přednost „vdově s řádným hladem“ a má-li plné poprsí, které „očím i rukou činí stejnou radost, smí míti i třicet jar.“

Uvedme ještě některé charakteristické anglické sňatkové anonce. V časopise „Daily Advertiser“, který v r. 1779 denně vycházel už o 20 000 výtiscích, byla v r. 1771 uveřejněna dlouhá anonce mladého muže, který hledal „dámu mezi 18 až 25 lety, dobře vychovanou a mající jmění aspoň 5 000 liber, se zdravými větry a údy, pět stop čtyři coule vysokou bez střevíků, nikoli tlustou, také však nikoli hubenou, čisté pleti, sladkého dechu a zdravých zubů, nikoli pyšnou nebo afektovanou, nepřilíživou povídavou a nikoli hašteřivou, ale přece dosti charakterní, aby urážku mstila,

dobročinnou, nikoli přeměštěné fintivou, přesto však stále decentní a čistotnou." – Sňatková anonce z r. 1788 uveřejněná v různých anglických časopisech: „Avertisement pro paní. Sir John Dimly, baronet, dědičný pán na Charletonu u Worcesteru a na Heuly Castle u Malvern Wells, přeje si učiniti manželskou smlouvu se ženou a zajistiti jí vdovské jmění 192 000 liber šterlinků, chce-li si ho vzíti za muže. Žena ta musí míti vlastního jmění 300 guinejí. Jinak je lhotejno, je-li panna nebo vdova, třeba dokonce těhotná se svým předešlým mužem. O bližší zprávu možno se obrátiti na sira Johna Dimlyho osobně nebo písemně, ale vyplaceně, který pak pošle dámám své tištěné podmínky." – Nebo: „Všickni ti, kdož toto čtou, nebo o tom uslyší, jsou žádáni, aby přemýšleli, neznají-li ženy, na kterou hodil by se tento popis: Urostlá a půvabná v postavě, žena spíše krásných tvarů než hezká, dobrých zubů, jemných rtů, příjemného dechu; harva očí lhotejná; dále plné, hrubé a bílé poprsí, mile a dobře vychovaná, ale nikoli šprýmovná, zdvořilá a půvabná v řeči, k tomu pohledy, které svědčí, že jest schopna potěšení skutečně cítiti tam, kde si přeje jinému je způsobiti. Bude-li taková osoba nalezena, jest gentleman 56letý, ale statné a silné konstituce, odhodlán vzíti si ji za manželku, ať její jmění je sebeменší. Má příjem osm set liber šterlinků a chce ji z toho zajistiti prozatímní vdovský peníz sto liber šterlinků. Musí býti však ochotna žíti ustavičně na venkově, milovati srdečně muže, kterého si vezme, a při tom nesmí býti ani o sedm let starší, ani o čtrnáct let mladší, než jsem já. Dopisy budtež atd." („Hampshire Chronicle", 1791). – Nebo: „Gentleman potřebuje společníci, s kterou by šel do stavu manželského; předsevzal si odjetí tak rychle, jak jen možno, poněkud se uchýliti z obyčejné silnice nebo sobecké cesty a na polovině potulovati se v lese lásky. Jeho společníce na cestu musí býti zdravá, nepřiliš tlustá, poněvadž jinak byla by cesta obtížná, zato však pro zábavu ve volných chvílích manželských povídavá, čím více, tím lépe." („Bristoler Zeitung", 1795).

Sňatková anonce se objevila asi v polovině 18. století ve všech zemích. Protože však časopisectví nebylo nikde natolik vyvinuto jako v Anglii, používali letáky, které roznašeči rozdávali na ulici. Jeden takový vídeňský leták zní: „Sňatková zpráva. Letitý, ovдовělý řemeslník městský, který není hráč, pijan ani svárlivec, žije stále životem domáckým a příčinlivým, o jehož poctivosti a pílí v konání i nekonání nikdo dosud nepochyboval, jenž vždy byl znám jako dobrý hospodář a umírněností oddaný muž a nikdy se neoddal nějaké výstřednosti, byl stíhán po dvacet sedm let mnoha neštěstími, čímž jeho jmění bylo velmi ztenčeno. Má čtvero dítek na živu, tři z nich jsou už zaopatřeny, zbývá ještě synek, potřebující pečlivé matky. Má tudíž na mysli najíti si osobu věku sobě přiměřeného, s kterou by se mohl oženiti, ať už vdovu nebo svobodnou, může také býti protestantského náboženství, jen když je hospodárná a dobrých mravů, může ho milovati a má aspoň tři tisíce zlatých jmění, jímž by bylo pomoheno jeho řemeslu, a on tím se dostal do lepší situace. Bude s ní dobře jedhati a vždycky přátelsky a láskyplně se k ní chovati. Poněvadž však z velké plachosti netroufá si nikde osobně zaklepati, dovoluje si tímto písemně o nevěstu se ucházeti; ona tedy, která by zamýšlela s ním manželsky žíti, nechť ráci se dostaviti do Josephstadtu na Kaiserstrasse do krámu U krásné pastýřky vedle hostinského, kdež pak ostatní spolu smluviti mohou."

Na jiném německém sňatkovém letáku už čteme méně filistrovskou obchodní nabídku: „Mladá osoba sličná, která příliš brzy uvěřila slibům mladíka, jinak úctyhodného, ovšem ve stavu, který zaslouží si veškeré shovívavosti, nechce do hanby přijíti a přeje si tudíž co nejrychleji, jak jen možno, leč nikoli v též městě, vdti se

za muže, pro kterého bylo by věno 22 000 zlatých dostatečnou náhradou za to, že by dal své jméno dítěti, jež děkuje za svůj život mladistvé, ale poctivě lehkověrnosti.“

Snadnost sňatku. Anglickou sňatkovou zvláštností se všemi důsledky byla snadnost sňatku. Stačilo prosté prohlášení před duchovním s právy úřední osoby a sňatek mohl být proveden bez papírů a jiných dokladů na jakémkoliv místě, v hostinci jako v kostele.

Fany Lewaldová píše např. ve své knize „Anglie a Skotsko“ o tzv. *Fleet Marriages*, které byly prováděny ve věznici v londýnské čtvrti Fleet Ditch: „Před fleet-skou věznicí chodil ještě na počátku 18. století denně muž, který ptal se mimojdoucích: 'Není líbo dáti se oddati?' – jako nyní na trzích vyvolávači zvou ke vstupu do boudy s voskovými figurami nebo zvěřincem. Na vratech visel štít, představující muže a ženu, kteří ruce si podávají, a farář tu úřadující oddal za několik pencí každý pár, který se chtěl spojit. V 1704 bylo tu ve čtyřech měsících takto uzavřeno téměř tři tisíc manželství.“

Různými romantickými bajkami byly opředeny tajné sňatky prováděné v Gretna-Greenu na skotské hranici. Oč tu skutečně šlo, vypravuje Archenholtz (Johann Wilhelm, 1743-1812, něm. historik)⁷: „Sňatková ceremonie v Gretna-Greenu na skotských hranicích, kam kopulace chtivých pospíchají ustavičně ze všech částí království na koních tryskem běžících, je tak proslulá nebo spíše pověstná, že náleží sem malý její popis. Angličan, který v 1790 hrál při takové scéně úlohu ženichovu, líčí ji takto: 'Po nudné cestě zavedl nás náš vůdce konečně do chýše, kde ctihodný rytmistr vařil svůj duchovní kliš pro poutníky do chrámu Hymenova. Nebyl doma; hledali ho půl hodiny a našli ho konečně v pivnici, odkudž tento velekněz Hymenův vyšel vrávoraje jako velekněz Bakchův a spěchal k nám. Když jsem se ho ptal na cenu, za kterou chce provést kopulační ceremonii, žádal velmi skrovně padesát guinejí. Dal jsem mu však na srozuměnou, že pojedeme raději ještě dvacet mil k jinému duchovnímu, než bychom vyhověli požadavku tak nestoudnému. Snížil tedy rychle tón až na deset guinejí, které si vyžádal předem. S tím jsme byli srozuměni. Nyní však chtěl ještě láhev kořalky, z níž vypil při ceremonii, ač trvala sotva šest minut, patero sklenek, aby, jak pravil, posílil svůj hlas. Požádali jsme o oddací list, ježž ihned vyhotovil a svým jménem Thomas Brown podepsal. Obsahoval jen několik řádek, že osoby Charles... a Mary... byly jím podle rituálu anglické církve a zákonu církve škotské pravoplatně skopulovány. Poněvadž jsme vyslovili přání, abychom měli k tomu ještě podpisy nějakých svědků, řekl, že ihned dva dostaneme, načež uchopil zcela vážně pero a přidal vlastní rukou dvě cizích jmen. A nyní odcestovali jsme jako pár právně oddaný nazpět do Anglie.'“

Avšak pro tajný sňatek ani nebylo třeba jezdit až na skotské hranice. V londýnském „Veřejném oznamovateli“ bylo v r. 1754 uveřejněno toto oznámení: „S dovolením zákona. Ve staré královské kapli Jana Křtitele v Savojském paláci jest s největší tajností, slušností a pravidelností žehnáno sňatkům. Jsou tu už z dob reformace až do dnešního dne (tedy déle než dvě stě let) vedeny pravoplatné a autentické registry. Útraty činí jen jednu guineu, inklusive kolků za pět šilinků. Patero tajných cest po zemi a dvě po vodě vedou do této kaple.“

Podle Dührena⁸ byl však Gretna-Green opravdu eldorádem nešťastných milenců. V Londýně nebo menším městě mohl být párek ještě v poslední chvíli dopaden příbuznými, kteří sňatku nepřáli, kdežto daleko na skotských hranicích to už nebylo

tak snadné. Velmi často šlo také o „únosy“ a dlouhá cesta byla pro milence první příležitostí k tomu, aby mohli být po delší dobu „konečně sami“, nebo znamenala jakousi svatební cestu. Někdy však šlo o pouhé svedení, které si muž usnadnil slibem sňatku. Vyskytlo se mnoho případů, kdy byla dívka cestou opuštěna svým svůdcem a pozdě poznala, že se stala obětí podvodníka.

Tato sňatková snadnost byla, a dosud do značné míry je, v Anglii i ve Spojených státech jednak důsledkem značného smyslu pro tzv. občanskou svobodu, jednak její příčina tkví v křesťanském pokřtěctví, které se snaží vyhladit „neřest“ mimo-manželského pohlavního styku. V praxi běželo často jen o plášť, jímž byla usnadňována pohlavní volnost, která byla formalitou sňatku do jisté míry chráněna před rušivými klepy zvědavých a zbožných lidí. Tak tomu bylo často i na pevnině. „Wiener Galanterien“ psaly v té době mravokárně o Vídni: „Manželství není tu nic než pouhý obřad. Nezavazuje muže ani ženy, aby si navzájem pomáhali, potřeby své upravovali, děti plodili a děti zplozené živili a vychovávali v zájmu státu. Nikoli, je to svoboda, aby se mohlo provádět všechno to, nač má člověk chuť, je to klíč ke stykům a záměna ctnosti a zdrženlivosti za neřest a svobodu. Zde se lidé žení jen proto, aby mladý člověk směl nerušeně a beztravně po několik neděl bydliti se svou ženou v jednom pokoji a s ní spát v jedné posteli.“

Důsledkem takového formálního pojetí manželství byly časté rozvody, ke kterým však docházelo pouze v majetných třídách, protože byl-li sňatek snadný a laciný, bylo třeba k rozvodu složitějšího soudního řízení s drahými advokáty. Vedle toho musel například v Anglii rozvedený manžel za všech okolností vydat manželce její jmění, takže i bohatí si často zachovávali zevní manželství, i když se už vnitřně úplně rozešli a každý šel vlastní cestou. Zato v chudších vrstvách měla žena na své straně všechny nevýhody, pokud se rozcházela se svým mužem. Značný počet žen byl prostě opuštěných.

Ale snadný sňatek s obtížným rozvodem vedl také v širších vrstvách k velkému vzrůstu dvojženství i trojženství a zvláště menší angličtí obchodníci, jejichž povolání je vodilo z místa na místo, měli pověst, že mají legálně pojatou manželku v každém městě, v němž se zdržují delší dobu. Horší skutečností bylo to, že toto „mnohoženství“ bylo často provozováno k obohacení: nesvědění muži se tímto způsobem snažili opatřit několik žen. Přes přísné tresty, oběšení nebo exportaci, zůstávala bigamie velmi rozšířeným jevem.

Prodávání žen. Po tom, co jsme už řekli o obchodní povaze manželství za ancien régime, nám nebude znít podivně zpráva, že v anglickém lidu, jehož praktický smysl bývá často zdůrazňován, se vyskytoval zvláštní zvyk, jakási ozvěna manželství koupí, právě prodávání žen, které trvalo téměř až do naší doby, neboť ještě v r. 1884 bylo zjištěno několik případů. Ve druhé polovině 18. století a na počátku 19. století byl tento mrav hromadně rozšířený.

Běželo zde o mužovo právo veřejně nabízet a jinému muži prodat ženu, která se mu z té nebo oné příčiny znelíbila. Se všemi trhy na dobytek nebo jinými trhy byly spojeny i trhy na ženy, a časopisy ve svých cenových záznamech vždy uváděly také ceny dosažené za ženy jako ceny za krávy, ovce a vepře. V „Times“ z 22. července 1797 čteme: „Nějakým nedopatřením nebo zúmyslným vynecháním ve zprávě o smithfieldském trhu bylo nám tohoto týdne znemožněno zaznamenat cenu žen. Vyrůstající cena krásnějšího pohlaví je pokládána různými spisovateli vynikajícími za bezpečné znamení vyrůstající civilizace. Smithfield může z tohoto

důvodu činit si nárok na to, aby byl pokládán za místo zvláštního pokroku ve zjemnění mravů, neboť na jeho trhu stoupla cena žen nedávno z půl guineje na tři a půl guineje."

Dühren líčí toto prodávání žen na trzích takto: „Obvykle vedl muž ženu v den trhu za provaz kolem krku na tržiště, kde dobytek byl prodáván, přivázel ji ke kůlu a prodal ji v přítomnosti nutných svědků tomu, kdo nejvíce nabídl. Biřic nebo jiná nižší osoba od soudu, často také manžel sám, určil taxu, která zřídka přesahovala několik šilinků, pak manžel ji opět odvázel a na provaze vedl ji po trhu. Tento druh prodeje nazýván byl lidem *the hornmarket*. Kupci byli obvykle vdovci nebo staří mládenci. Tímto kupem stávala se příslušná žena právoplatnou manželkou kupce, a její děti s ním zplozené byly pokládány za legitimí. Přesto dával se nový manžel často po tomto kupu oddati i církevně."

Tu a tam se stávalo, že tímto způsobem prodával také otec dceru nebo – žena muže. Je zřejmé, že lidé nezjemnělé lidové třídy zde prodávali prostě to, co s celým svým okolím pokládali za své vlastnictví. Typické pro galantní dobu bylo v této záležitosti velmi negalantní, že ve skutečnosti nešlo o prodej, při němž byl hledán zisk v dosažené ceně, cena za ženu byla pravidelně velmi nepatrná: prodávající viděl svůj zisk spíše v tom, že se lacino a pohodlně zbavil nepohodlného vlastnictví, když byl rozvod tak nesnadný. Peněžní částka byla pouhým symbolem právní změny.

Cizoložství. Pro poznání každé doby je důležité její hlavní stanovisko k cizoložství. Cizoložství je jednou přísná výsada muže, podruhé projev vzrůstajícího sebevědomí ženy, je tajně trpělo a veřejně odsuzováno nebo se stává oficiálním projevem náležežícím k dobrému společenskému tónu.

Určité obecné stanovisko k cizoložství, vyplývající z potřeb vládnoucí třídy, určuje tudíž i soudbou povahu společenského postavení ženy. Řekli jsme si už, že toto postavení nebylo v galantní době ve skutečnosti nikterak úctyhodné, že přes veškerou galanterii a erotickou moc ženy zde nebyla ceněna jako osobnost. Pro ancien régime bylo nejcharakterističtější, že u směrodatné šlechtické a velkovévžské třídy se žena musela stát manželkou, aby mohla holdovat „volné lásce“, zatímco například ve starém Řecku se musela stát hetérou, aby mohla být ženskou osobností. Cizoložství také nebylo oproti renesanci v galantní době důsledkem vývoje k individuální pohlavní lásce ani divokým naplňováním přírodního zákona revoluční třídou, ale jen otázkou požitkářské a samoučelné zábavy. Ve všech předešlých dobách šly manželství a cizoložství každé vlastní cestou, i když se ve skutečnosti doplňovaly; hospodářská a konvenční instituce byla na jedné straně a láska na druhé straně, a nebyla-li mezi oběma nenávist, vyvarovaly se alespoň spojenectví.

Ale galantní doba důvěrně spojila manželství a cizoložství pro jediný účel: požitek. A žena zde byla rovna muži jen v tom, že k tomuto požitku měla stejný a stejně uznávaný přístup jako muž. Manželská láska a věrnost byly tedy směšné, vždyť manželství zde bylo proto, aby mohlo být volné a odborně rozvinuto cizoložství. Na jakousi lásku měli manželé právo první tři měsíce po svatbě, pak „si už nemohli přece poskytnout pranic nového“.

V „Dopisech anglické dámy“, které vyšly v r. 1755 v Londýně, čteme: „Cože! Je tomu už šest měsíců, co svátost vás víže, a vy ještě milujete svého manžela! Vaše modistka má také takovou slabůstku pro svého muže, ale vy jste markýza... Proč zapomínáte tak na sebe, není-li váš manžel dama, a proč se šňoříte, když se vrací?..."

Vypůjčte si přece kodex moderního krášení; dočtete se v něm, že člověk šňoří se pro milence, pro veřejnost nebo pro sebe... Jaká to zvrácenost vás minule napadla? Koně byli zapraženi, aby vás odvezli do divadla, čekala jste však na svého manžela, francouzského manžela... Chcete si ještě dlouho zachovati tuto zdrženlivost, která je v manželství tak málo vhodná? Kavalír shledává vás krásnou, a vy se zardíváte; otevřete oči: Zde se zardívají dámy toliko pod štětcem... Opravdu, madame, dáváte v sázku svou pověst." – To je ovšem míněno ironicky, ale společenský ideál doby, manželství jako ochranná konvence a milování jako požitkářský cíl a obojí jako oficiální mrav, je v tom obsažen celý.

První rada, kterou dostává novomanželka od svých přítelkyň, zní: „Drahé dítě, musíte si opatřit milence." Manžel se od takové přítelkyně liší tím, že s podobnou radou přichází ke své manželce o trochu později, když ji už „vyřídil" jako předtím postupně každou ženu, která mu byla milenkou, a chce zase nerušeně navštěvovat nové a jiné „zahrádky". Pak přijde a řekne: „Musíte se bavit. Jděte do společnosti, opatřte si lásku, žijte pro mne za mne jako všechny ženy vaší doby. Neboť, paní, účelem manželství jest, abychom se činili vzájemně šťastnými. My spolu šťastni nejsme. Tedy je zbytečno umíněné trvati na stále stejném, jež nás obtěžuje. Naše jmění nám dovoluje, že se vzájemně nepotřebujeme a můžeme si vzíti opět svobodu, kterou jsme si neprozíravě navzájem obětovali. Žijte pro sebe, já chci rovněž pro sebe žítí." Tak to vyličil Marmontel (o něm v pozn.)⁹.

Lady Montagnová psala z Vídne, že tu „každá urozená dáma má svého cicis-bea, že tyto poměry jsou právě tak známé jako samozřejmé a všude jsou respektovány." Manžel je podle módy „přítelem milenců své manželky, které ona právě má a důvěrníkem těch, které měla; ona jest přítelkyní jeho milenek a těšitelkou těch, jimž dal sbohem." Musí být zachována pouze zevní forma. Každý může všechno vědět, ale opravdu spatřit nemá nikdo nic, zato nepřímo je možné a slušné všechno prozradit. Dáma, aby ukázala svůj úspěch a zamilovanost svého milence, si několik dní maluje černé kruhy kolem očí, předstírá únavu a lever odbyvá na loži. Přátelé a přítelkyně ji v těchto dnech musí pozdravovat výkřikem: „Bože, má drahá, jak umdleně vypadáte!"

Přihodí-li se přesto nějaké nepříjemnosti, prikazuje galantní bonton doby rozvahu i v nejkritičtějších okamžicích. Paní de Méreval poskytne mladému důstojníkovi nejvyšší důkaz své přízně ve chvíli, kdy její manžel vchází do komnaty. Ale pan de Méreval řekne bez rozčilení klidným hlasem: „Jste velice neopatrná, madame. Kdyby to tak byl někdo jiný, než já!" A odejde. Ale ani paní de Méreval neztratí rozvahu, kterou potřebuje zase právě ona. Sotva opustí její manžel komnatu, přes překážku, přes neklid a malou zkušenost svého partnera ho přinutí, aby dokončil, co přítomnosti tohoto *způsobného* člověka na okamžik překazila.

Zato však byl za *hlupáka* pokládán markrabí Jindřich Pruský, který nedovedl své parohy nést s rozvahou. „Poslal svou manželku na své statky a chce se s ní rozejít, poněvadž přistihl v její posteli knížete holštýnského. Markrabí byl by lépe učinil, kdyby byl věc zamlčel, poněvadž teď o něm mluví celý Berlín a půl světa. A pak věc tak přirozená nemá být tak zazlívána, hlavně není-li člověk sám jako markrabí právě skálopevný... Jak možno trestati to, k čemu jsme nuceni?"

Muž tedy nebyl parohy zneuctíván, jeho hanbou byla nerozvážnost. Ženu ctíla nebo zneuctívala pouze volba milence.

Náležet mezi milenky vévody z Richelieu, třeba to bylo jen na jednu noc, bylo v první polovině 18. století největší ctižádostí četných krás, proslulých na dvoře

Ludvíka XV. Ženy však byly varovány před styky, z nichž mohl vzejít skandál, například před styky s lokaji a pážaty. Vévoda de Choiseul vyjádřil názor doby těmito slovy: „Zkoumejme společně, co ženu zneuctuje. Není právě zneuctěna na příklad, má-li milence, není-liž pravda? Ale je zneuctěna, má-li jich několik zároveň, poněvadž nutno mítí za to, že nemá pro ně poctivé náklonnosti. Je zneuctěna, provádí-li svou volbu bez diskretnosti, oznamuje-li veřejně své milence a stejné bezohledně se jich pak vzdává, nezaslouží-li si, aby její dřívější milenci zůstali jejími přáteli nebo dobrými známými. Hledte, madame, to zneuctuje ženu.“

Snahou této společnosti bylo, aby půvabný způsob spojovala s klidnou rozvahou, a tím uchránila svou mělkou požívačnost před příliš dramatickými nebo tragickými otřesy. Ve svých „Morálních povídkách“ napsal Marmontel (viz výše): „Dnes vidíme, že v klíně rodin vládne přívětivost, svoboda a mír. Milují-li se manželé, je v pořádku, žijí-li spolu a jsou šťastni. Přestanou-li se milovati, řeknou si to jako slušní lidé a vrátí si navzájem své slovo. Přestali býti milenci, jsou z nich přátelé. To jmenuji společenskými mravy, příjemnými mravy.“ Byly by to skutečně téměř ideální mravy, kdyby v této společnosti šlo právě o – poctivou lásku.

Přestože byly parohy pro manžela stále méně choulostivé a žárlivost pokládána za směšnou věc, nedovedlo se přece mnoho mužů všech tříd zbavit této znepokojující vlastnosti a ve dne v noci bdělo nad věrností svých žen. Také z 18. století se zachovaly doklady o tom, že i v této době se tu a tam používalo *pásu cudnosti*, i když se stejným výsledkem jako v renesanci. Klasickým svědkem není nikdo jiný než sám Voltaire (François Marie V., 1694–1778, franc. filozof, encyklopedista, básník, spisovatel, dramatik, představitel osvícenectví). Jednou z jeho prvních milenek byla paní de B..., u níž prý v rozhodném okamžiku našel tuto železnou překážku. Protože chtěl dosáhnout svého cíle, byť to nemohlo být ihned, neboť: má-li člověk srdce počestné ženy, má brzy i vše ostatní. Tento skutečný příběh mu byl námětem k povídce („La Cadenas“), kterou uveřejnil v r. 1724.

Z pozdější doby pochází líčení v německém románu¹⁰ z r. 1746: „Belliana mohla se jinak dopustiti věru jen nemnohých nebo prazádných výstředností, když pohnutými řečmi mého pána a jeho zoufalým chováním nebo snad jeho lepotvárnou osobou byla uvedena na lehkovážnější myšlenky; pročež objímajíc ho a sama ho líbajíc o své újmě, pravila přitom: 'Útočíte na mě, krásný rytíři, příliš prudce, miluji vás z celé duše a slibuji po celé život vás milovati, avšak to, čeho ode mne žádáte, je nejen příliš nebezpečné, nýbrž z jistých příčin také nemožné vám poskytnouti.' Při těchto slovech vstoupily jí do očí jasné slzy, které můj pán svými rty osušil ustavičným líbáním a řečmi lichotivými učinil tuto krásku konečně tak důvěřivou a povolnou, že mu dovolila veškeru milostnou volnost; hlavního cíle nebylo však možno dosíci, poněvadž Oegneck tak pevně zabezpečil svou zahrádku obyčejným zámekem italským, že nikdo nemohl do ní vejíti.“

Tyto volné pohlavní mravy v horních společenských třídách měly vliv i na střední obyvatelstvo, a to hlavně v sídelních městech. „Žena bez cicisbea byla v opovržení, muž jako cicisbeo své vlastní manželky byl vysmíván, krásný a vznešený cicisbeo přinášel slávu a vzbuzoval závist,“ říká jakýsi spisovatel o Benátkách. Podobné to bylo v Berlíně, Vídni, Paříži, kde byl milenec rovněž nazýván *cicisbeo* podle vlašského (tj. italského) zvyku. V Londýně bylo běžným jevem, že měl muž svou milenkou doma vedle legitimní manželky. Většina manželů si držela milenkou v té nebo oné formě. Mnozí si je brali domů a posazovali je za stejný stůl se svou ženou, z čehož téměř nikdy nevystávaly hádky. Dokonce je bylo možné vidat společně,

přičemž byl mezi oběma jen ten rozdíl, že milenky byly většinou hezcí, lépe oblečené a méně upjaté.

Vzájemná shovívavost se v těchto kruzích vyvinula až do krajnosti. Protože každému muži se více líbí přítelova žena než vlastní a opačně, měly obě strany chuť navzájem si vyměňovat své úlohy alespoň na určitou dobu. Taková výměna byla také v mnoha městech opravdu všední záležitostí.

Vrstvy, ve kterých byl připravován emancipační boj maloměstáctva, tedy vrstvy a města řemeslnické povahy, měly ovšem přísnější pohlavní mravy, cizoložství zde bylo vzácnější a nezřídka končilo tragicky. Větší pohlavní kázeň však nebyla důsledkem vyššího sebevědomí a vyšších představ o životě, ale byla diktována velkými denními starostmi a filistrovských strachem. Ženy maloměstáků tolik nehrěšily, ale přesto mnohé ženy těchto tříd pronásledoval po celý život svůdný sen, že se jim podaří jednou smísit své měšťácké maso se šlechtickou krví. To nebyla jejich osobní vina, to byl jejich osud a dějinná nutnost, což ovšem nemůže učinit maloměstáckou morálku hezcí.

Zpustlík. Hrdinskou figurou ancien régime byl zpustlík, jehož pýchou bylo, že nikdy neměl úmysl, který by nebyl neslušný nebo zločinný.

„Vidí v něm veselého a skvělého povídálka, ale tato rozpustilost přirozeného humoru jest jen vnější: je hrubý a nezpůsobný, žertuje jako kat s chladnou ukrutností o zlu, jež napáchal a chce ještě páchatí... Nutno říci, že v této zemi světáci oné doby házeli lidské maso na špalek. Nějaký vznešený přítel Lovelacův svede mladou, nevinou dívku, opije ji, stráví s ní noc ve veřejném domě, nechá ji tu k zaplacení své útraty a klidně si mne ruce, když ve čtrnácti dnech se doví, že byla uvržena do vězení, kde zemřela šílenstvím. Ve Francii byli zpustlíci jen lehkomyšní ferinové, zde to byli obyčejní lumpové.“ Tak Taine charakterizoval anglického zpustlíka, který byl nejođpornější a nazýván *rake*. Proslulý anglický malíř a rytec Hogarth (William H., 1697-1764, dále je míněn jeho cyklus obrazů „Zhyřalec“ z r. 1747) znázornil kousky takového „hrdiny“ ve známém cyklu.

Galantní zpustlík byl ostatně opravdu jen vyvrcholením vznešených erotických mravů té doby. Co dovolovala kavalírská čest příslušníkům vládnoucí třídy, o tom nás poučuje třeba jen tento případ: Vikomt de X., jeden z nejskvělejších šlechticů na dvoře Ludvíka XVI., psal verše a byl poněkud ješitný. Jednoho dne vyslal pan de T... proti němu poněkud řízný epigram. Pan de T... byl už několik let milencem jisté paní de S..., která bydlela na venkově a byla jím kdysi šíleně milována. Aby se pomstil, začal se vikomt de X. dvořit paní de S..., předstíral zoufalou vášeň a dosáhl, čeho si přál. Mladá paní brzy zpozorovala, že je těhotná. Po této zprávě jí vikomt de X. vysvětlil, že mu po ní nikdy nic nebylo, že se chtěl zcela prostě pomstít za jakýsi sarkasmus a protože byl takto „na koni“, vydal se do Paříže, kde se každému, kdo to chtěl slyšet, chlubil svým znamenitým kouskem, který zahrál panu de T... Na tuto ohavnou historku hleděli jako na neobyčejně duchaplnou zlomyslnost a nikoho ani nenapadlo, aby se nad ní pohoršoval.

Galantní dobrodružství. K charakteristice panských mravů galantní doby zde uvedme ještě jedno dobrodružství hraběte de Tilly, který byl už jako páže Marie Antoinetty pravým galantním francouzským zpustlíkem. Jeho proslulé Paměti¹¹ mají značnou kulturně-historickou hodnotu, právě proto, že v nich ve svých záznamech hovoří zcela bezcharakterní, ale poměrně upřímný člověk.

„A přece, jaká bláznivá věc je lidské srdce! Za deset dní byl jsem Žofii nevěren. Byla to ovšem jen nevěra smyslů, a my lidé jsme se už dávno shodli, že něco takového jest nám pokládati za nic. Přesto zasluhuje případ místo v těchto panětech a jistě by nebyl malou ozdobou románu, ovšem románu volnějšího druhu. Pokud pak běží o okolnosti mnou uváděné, jsou čistě historické a skrz na skrz pravdivé. Večeřel jsem v restaurantu Au juste s panem de Rabodances poněkud dříve než obyčejně, poněvadž se chtěl druhého dne s první příležitostí vrátiti do Paříže. Když jsme se rozešli, šel jsem pěšky domů. Sotva několik kroků od restaurantu byl jsem osloven dvěma ženami. Jedna nás opustila, druhá zůstala a vyzvala mne, nejistým a plachým hlasem, abych šel s ní. Nepřijal jsem ji nejlépe, ale její tajemné chování vzbudilo mou pozornost. Slyšel jsem dokonce, že se zasmála. Do tváře nemohl jsem jí viděti, poněvadž byla zahalena kapucí a závojem. Ale pozoroval jsem postavu a vzrůst, chůzi a postoj. Všecko ukazovalo, že nenáleží ke sprosté třídě. Tedy jsem obrátil, dal se do hovoru, stáhl jsem jí rukavičku a spatřil jsem, oh, jak má zvědavost byla odměněna! Měkkou, pěstovanou ručku něžných tvarů. Mé objevy už nepokročily, jen tón jejího hlasu mi dokazoval, že nenáleží k těm, které žijí pouze ze svého řemesla. – Co z toho má být, ptal jsem se, co chceš ode mne? – Jíti s vámi, líbiti se vám, dovedu-li to. – To nestojí za námahu, žádá se mi už ostatně nelíbí! – Aj, tak mlád a už blaseován? – Právě proto, že nejsem blaseován, nechci s tebou jíti. – Chrat není špatný, dovedete se vyhnouti. – Cože! Jakou řečí to mluvíš? – Nu, francouzskou, myslím. – Ovšem, ale nikoli řečí ulice... – Kdo vám řekl, že jsem taková, poněvadž lze mne najíti na ulici? Jste snad chroboák, poněvadž vám bláto uvízlo na botách? – Na mou čest, musím se ti podívat do obličeje. – Na mou čest, toho neučiníte, nemám chuti ukázati vám jej. Učinil jsem pokus a dotkl jsem se jejího závoje, ale zadržela mne slovy: Neurážejte, nechtějte mne tady vidět. – Kde tedy? – Všude, jen na veřejné ulici nikoli, poněvadž si přece jen asi myslíte, že se potuluji. – Chceš jíti se mnou? – Kde bydlíte? – V hotelu Noailles. – Tam bych nešla ráda. – Proč? Nespátíš tam živé duše kromě kastelána, několika služebníků a mne, mám tu jen svůj vedlejší byt. – I když je pravda, co říkáte, nemám přece odvahy... – Myslíš, žeš odvážnější. – Jsem odvážná, ale nikoli dosti... Kam chceš mě zavést? – Do ulice Orangerie, chocte-li jíti se mnou. – Jíti s tebou? – Půjdu s tebou třeba do pekla. – Na to jest ještě kdy, nespěchám právě, snad se tam někdy setkáme. Vydali jsme se na cestu. Zavěsila se do mne. Tato důvěrnost se mi nelíbila. Rozmýšlel jsem se, počal jsem se stydět, odtáhl jsem paži. Nejste galantní, řekla, rámě mi přece podati můžete, aniž se kompromitujete, kdopak nás tu vidí? – Ono není to také... tohle, koktal jsem, napadlo mi jen, to není nutné... a tak mi bylo pohodlnější... – Žádné vytáčky! Žádné omluvy! Nenamáhejte se k vůli mně. Jsem příliš nepatrná... aspoň ve vašich zrácích... – Zde mé rámě. – Děkuji, nepotřebuji ho. – Ublížíš mi, nepřijmeš-li ho. Přijala. Jsi z Versailles? ptal jsem se pak. – Jsem tu teprve nedávno. – Přišlas z Paříže? – Nikoli. – Odkud tedy? – Z Franche Comté. – Máš ještě rodiče? – Matku a muže. – Kde žijí? – Matka v Paříži, on nedaleko odtud. – Nemáš jinak žádného řemesla? – Od několika měsíců jedno, které mne velice nudí. – Jakže, takové veselé řemeslo? – Bylo to řemeslo mé matky. – Opravdu? Úctyhodná rodina tedy. – Ano, to říká každý, kdo ji zná. – Vnáší ti ten obchod hodně? – Méně peněz než cti. – (Já uštěpačně) Ovšem! – Jistě a opravdu. – Najdeš každého večera mladé muže, kteří se dají tak snadno přemluvit, aby... ti podali rámě? – Myslím, že ano; mohl si vybírat... Ale to bylo, co jste měl na mysli, když jste se mne ptal na mé řemeslo? – Co jiného? – To tedy pojmenoval jste řemeslem; nikoli, pane, to jest jen zábava.“

Autor pokračuje: „Nevěděl jsem v té chvíli, na čem jsem a co si mám o ní mysliti. Šli jsme dále a konečně přišli jsme ke dveřím domu, do kterého mne vedla.

Zastavila se na prahu, pojmenovala mne jménem a řekla: Než vás vpustím, pane, musíte mi dáti své čestné slovo, posvátné čestné slovo, že o tomto dobrodružství nezmíníte se nikomu ani slovem, budou-li vám moje rysy známy. – Jakže? Vy znáte moje jméno? – Jak vidíte. – Umlkl jsem. – Nuže, vaše čestné slovo, pokračovala, dáte mi je? – Ano, anděli nebo ďable, ano, dávám ti je! Nyní zaklepala; bylo otevřeno, vešli jsme. Pokoj, do kterého jsme byli zavedeni, byl prostý, ale zařízený takovým způsobem a s takovou péčí, že prozrazoval nejen vkus, ale i účel, k němuž bylo ho asi používáno. Když jsme osaměli, nedala se má průvodkyně už prositi. Sejmula kapuci i závoj a ukázala mi tvář nepopsatelně líbeznou, ale tvář, které jsem nikdy před tím nespátřil. Řekl jsem jí to, zdála se tím býti potěšena. Jinak nemohl jsem pochopiti, jak žena s rysy tak ušlechtilými a příjemnými, s osobností tak půvabnou a jemnou mohla tak hluboko klesnouti. Byla to postava Haloisina, o které by se člověk domníval, že může milovati jen Abeilarda a býti mu věrna. Dělal jsem Abeilarda, dříve než se mu krutý Fulbert pomstil. Dělal jsem ho tak dobře, že jsem si proto činil výčitky, když mne překvapila myšlenka na Žofii. Ale pohled na místo, kde jsem byl, řekl mi brzy: Tady nesmíš mysliti na Žofii! A podařilo se mi na ni zapomenout.“

Čtete dále: „Nelze tolik vtipu a rozmaru, řekl bych, tolik vkusu a kouzla vložit do dostaveníčka jemnější a skutečnější lásky, kolik tato – jak ji mám pojmenovati? – tato běhna, tento přelétavý pták, vložila do svého „románu na hodinu“. Její chování a celé dobrodružství mne pomátly. Poněvadž jsem byl ještě příliš mlád a příliš nezkoušen, abych je náležitě pochopil a ocenil, kolísal jsem v nejistotě a pochybnosti. Ptal jsem se sebe: Hraje tu dáma úlohu nevěstky? Anebo nevěstka úlohu dámy? Sestupuje ona tak hluboko nebo tato vystupuje tak vysoko? Která z obou dává si tu cizí podobu? Konečně zastavil jsem se u myšlenky, že je to vzdělaná žena, kterou bída vehnala do této propasti. Ale myslil jsem si zároveň: Jako ctnost i zločin má své stupně. Nemohla se zastaviti na stupni vyšším? Proč bylo jí tak hluboko klesnouti? Bylo by odpustitelné, kdyby své půvaby prodala jednomu, ale nabízetí je všem na veřejné ulici! Tato okolnost mne rozhořčovala, činil jsem si nejtrpčí výčitky, sám sebe chtěl jsem nenáviděti, že jsem podlehl takovému pokušení. Tyto úvahy, které mi hlavou rychle projely, přivedly mne stejně rychle k rozhodnutí, abych opustil osobu i místo. Podržel jsem před ní hrst zlatáků, aby si sama mohla vzíti cenu za projevy své přízně. Odmítla zaplacení. Ponechte si své peníze, řekla, vyrovnejte se s domovnicí. Mně nezbyvá než dáti vám radu, která je snad i pro mne dobrá, která však jistě bude vám v každé chvíli vašeho života užitečná a spasitelná. Učte se ovládati každé první hnutí, ať je důsledkem překvapení, radosti nebo studu. Kdo není pánem svého zevnějšku a hlavně svých rysů v tváři, prozrazuje se právě v té chvíli, kdy jest proň nejdůležitější, aby se neodhaloval. Naučili vás tento večer aspoň tomu, tak jste ho nepromarnili. – Tato slova byla mi hádanou. Prosil jsem ji o vysvětlení. – Moje slova, řekla, nepotřebují výkladu, není v nich skrytého smyslu, jsou jasná a zřetelná. Vypadal jsem jako školák, který naslouchá učiteli. Ba nechtěl bych popíráti, že jsem před ní stál celkem jako štětec, jako hůl. Podala mi ruku k políbení s úplnou způsobností královninou, pak zazvonila a dala mi posvítiti touž ženou, která mně otvírala. Položil jsem peníze na svícen a teď stál jsem sám, zamyšlen, rozdělen mezi údiv a lítost, v temnotě na ulici.“

Ještě ovšem není konec: „Přišla doba, kdy jsem měl opustiti Versailles a odejíti do své garnisony a k pluku. Hrabě de M... představil mne tehdejšímu ministru války, knížeti de Montbarrey, pro dovolenou. Kníže mne pozval k hostině. V jídel-

ně našel jsem při vstoupení patero dam, z nichž jen tři jsem znal. Pan de Moretou Chabillant podjal se úkolu představití mne druhým dvěma. Každý pokus vyličiti stav, do něhož mě uvedl pohled na jednu z nich, byl by marný. Cítil jsem se duševně úplně otřesen, když zrak můj padl na rysy tváře, které byly tak čerstvé v mé paměti, tak známé. A přece byl bych se musel považovati za blázna, kdybych se byl jen na okamžik odvážil domýšleti se, že ona a tato osoba jest osoba táž. Hleděl jsem své ohromení skrýti tak, jak to jen bylo možno, a tímto způsobem učiniti první krok podle rady, kterou jsem obdržel před dobou tak krátkou. Nicméně nemohl jsem odolati pokušení, abych si nezašilhal po obličeji, tailli, ramenou a rukou, které byly teď pokryty prsteny a skvosty, z nichž dříve jsem neviděl nic. A což teprve tón hlasu! Krátce, byl jsem rozechvěn, byl jsem, což vlastně mělo ji potkati, úplně z míry. Kdežto ona, klidná jako kněz u oltáře, našla brzy příležitost, aby pověděla svou životní historku od narození lidem, kteří ji znali téměř tak dobře jako ona sama, jediné a patrně, abych se dověděl, kdo je. Učinila to vše v několika minutách, několika slovy, bez rozpaků, s nepozorovatelným, uměním a beze všeho zdání afekce. Tak jsem se dověděl, že byla v osmnácti letech provdána za muže, s nímž málo žila, že po tříletém pobytu na venkově přišla opět do Paříže ke své matce, která bydlila v lucemburském paláci, že tato matka má místo u dvora a nedávno dostala dovolení, aby je mohla předati své dceři, a že dcera opravdu je před krátkou dobou nastoupila. Sotva jsem slyšel, co povídala, a kdyby se mne byl někdo na něco zeptal, nebyl bych býval s to odpověděti, takový byl můj zmatek."

De Tilly upoutává čtenáře stále: „Při hostině poznamenala společnost laskavě, že jsem způsobný mladý muž, skromný a příjemného chování. Mohla stejně dobře dodati, že mladý pán je nesmírně zdrženlivý v jídle a pití, neboť sousta jsem se nedotkl. Když se vstalo od stolu, odvážil jsem se dámu osloviti. Odpovídala s nepozorným, lhostejným vzezřením: ano, nikoli a podobnými krátkými slovy. To mne zlobilo; považoval jsem to dokonce za nezdvořilé a propadl jsem opět domněnce, že se jistě mýlím. Když jsem se však po chvíli opět na ni podíval, učinila hlavou pohyb, jako by mi říkala: Ano! Ale na tisíc mil byl jsem vzdálen toho viděti v tomto pokynu odpověď na mou otázku, kterou jsem jí dal toliko očima. Byla důvtipnější než já, zpozorovala můj pohled a porozuměla mu, neboť když několik lidí ze společnosti pozorovalo pěkné hodiny nástěnné, které ministr právě koupil, a chválilo stroj, vstala s pohybem, který prozrazoval zároveň neklid i netrpělivost, přistoupila k hodinám pod záminkou, že si je chce zblízka a lépe prohlédnouti, položila prst na cifru X a vrhla zároveň na mě pohled, jehož rychlost činila jej nutně každému jinému nepostřehnutelným. Po několika minutách, jsouc v rozhovoru s hraběnkou Blotovou, zvýšila náhle hlas a pravila hlasitě a zřetelně slova: Bylo to v ulici Orangerie, načež mluvila opět obyčejným tónem, až docela naposled jej opět zvýšila, aby mohla zdůrazniti slovo zítra. Jak bych se byl mohl ještě domnívati, že se mýlím a všecko jest jen sen? Skutečnost byla příliš očividná."

Příběh končí takto: „Uvěří se mi, že jsem přišel přesně na dostaveníčko, které mi bylo poskytnuto tak zřetelně, tak jemně. S úderem desáté hodiny byl jsem v ulici Orangerie a nenechala mne čekati. Mým prvním pohybem bylo, že jsem svou objednatelku přitiskl k srdci; druhému pohybu, abych ji od sebe odstrčil, bylo mi násilně se vzepříti. Zavěsila se na mé rámě a táhla mne mlčky s sebou. Chtěl jsem mluvit, chtěl jsem se ptáti... žádná odpověď. Konečně přišli jsme k domu, do pokoje. Tu stavěla se udivenou a ptala se: Jaká náhoda svedla nás opět? Jaké jste to měl cestou řeči? Ani slovu jsem nerozuměla. – Jakže? Což jsme včera v poledne

spolu nejedli? – Vy se mnou? – Nu ovšem, u knížete Montbarrey. Jste přece hraběnka de...? – Jakou to pohádku z Tisíce a jedné noci mi tu ohříváte! Máte, myslím, horečku. – Ani za mák! Pojdte trochu blíž... Ano, jste to vy... Dvakrát se nedám oklamati... Ale, je to možné?... Vy... a přece, zcela jistě... pravda, přílišná pravda!... Jste to vy. Jste to vy. – Stále lépe, stále lépe! Víte co? Číníte se svrchovaně směšným. Nebo snad uvádí vás do vytržení vaše obrazotvornost? Dobrý prostředek! Ať slouží! – Jak to myslíte? – Jděte, nejste rozumný! – Jediná věc, která v této chvíli znatku byla mi jasna, bylo – co jest mi činiti. Přikročil jsem k podstatnému a upozoroval jsem s potěšením, že dáma to přijala nikoliv bez zájmu...”

Z uvedených příkladů, které by bylo možné do nekonečna citovat, je patrné, že příslušníci obou pohlaví vládnoucích tříd neznali za ancien régime rozdíl mezi prostředky, jimiž si opatrovali stále nový a rafinovaný pohlavní požitek, požitek pro požitek, při kterém byli citově a duchovně co nejméně účastni. Jejich citový život byl vůbec, jak už ostatně víme, mělký a také jejich duchovní život vrcholil pouze v espritu. Takové poměry nutně vedly k brutální pohlavním výstřednostem, když absolutismus dosáhl své lesklé výše.

Pohlavní orgie. Orgie výstředního pohlavního života byla zahájena na dvoře francouzského krále Ludvíka XIII. (viz výše), který byl sice sám homosexuál a neudával tón, zato měl však vedle sebe pověstného kardinála de Richelieu (Armand Jean du Plessis de Richelieu, 1585–1642, franc. politik, od 1622 kardinál, od 1624 ministr a předseda král. rady Ludvíka XIII.) jako nejvyššího státního hodnostáře, jehož frivolní dobrodružství a milostné poměry byly nevyčerpatelné, a královnu Marii Annu Rakouskou, která byla až do svého pozdního života oddána galantnímu životu. Počínaje Ludvíkem XIV. se pak galantní žena stala nejvyšší ozdobou absolutistické vlády. Přestože měl Ludvík XIV. za svého více než šedesátiletého života pouze šest oficiálních milenek, z nichž jsou la Valière, Montespanová, Fontangeová a hlavně Maintenonová světoznámé, miloval ve skutečnosti každou sukni, která mu přišla do ruky. Každá dáma, která se objevila u dvora, všechny ženy jeho příbuzných a dvorních hodnostářů se staly více nebo méně ochotnou obětí jeho milostných rozmarů, pokud ho alespoň něčím dráždily. Nebyl vůbec vybíravý, ani když se stal velmi pobožný.

Absolutní mocnář ostatně nikdy nezneužíval své moci tak, jako když šlo o ženu, kterou si umínil získat.

Jeho vilná choutka byl první zákon doby, kterému nemohlo být čeleno. Nepovolné ženy byly nezřídka na vyšší pokyn v noci nebo za mlhy zavlčeny vojáky nebo strážníky na místo, kde musely být mocnáři po vůli. Žárlivý manžel nebo milenec, který stál v cestě, byl poslán na cesty nebo do vězení. Vévoda de Lauzun, který byl v cestě Ludvíku XIV. jako oficiální milenec jakési paní de Monaco, ocitl se na několik dní v Bastile. Vévoda meklenburský si udělal svou milenkou jakousi paní von Wöllwarth a jejího manžela nechal popraviti. U mnoha dvorů se dala milost pro odsouzeného dosáhnout jen tehdy, když jeho hezká manželka, nevěsta doera nebo sestra byl vladai po vůli.

A jaký byl pán, takový byl sluha. Většina služek a komorných byla u šlechty i u bohatšího měšťáctva svobodnou kořistí všech mužských členů rodiny, na venkově také všech mužských hostů. Ráj pruských junkerů ve východním Polabí byl v tomto směru nejtypičtější. O Sasku napsal jistý velmi dobře informovaný úředník: „Každý poddaný byl povinen poslati svou dospěvší dceru na panství, kde

za bezplatnou stravu a několik tolarů k vánocům byla povinná dáti se užívat pá-
nem nebo jeho syny nebo jeho hosty, byla-li sličná. Dostala-li dítě s „milostpánem“
nebo s „mladými pány“, bývala pak provdána za některého tělesného kočího nebo
také jen sluhu.“

O rakouských šlechticích říká „Galanterien Wiens“: „Mladí kavalíři hrají, jezdí,
honí, milují se v teplých zemích, až už nikam nemohou, bijí a zmrzačují sluhy, ničí
své pachtýře, ždímají peníze ze svých správců, otěhotňují často své služby, zřídka
své ženy, u nichž nevidí jiné zásluhy kromě peněz.“ Vznešené Francouzky nazýva-
ly v 17. a 18. století vlastní komorné a služby prostě „nočníky (*pissepots*) svých
mužů“; podobně říkalo se v Německu: „Vzala svému muži do domu pěkný noč-
ník, aby měla v noci pokoj.“ Abyla-li služebná dívka těhotná, říkali, že pánův noč-
ník přetekl. Tak to vypadalo za těch starých, zlatých časů!

V žádné době neměli muži při svém spodničkovém snažení tak snadnou práci jako
právě v galantní době. Vždyť už víme, že pohlavní mlsnost žen byla poměrně stejně
velká jako pohlavní mlsnost mužů. Ženy za muži samy běhaly. Vévodkyně orleánská
ve svých dopisech zaznamenala dva případy, kdy si jistá markýza a jiná vznešená dáma
lehly do postele jejího syna, dauphina, aby s ním spaly, aniž je o to požádal.

Pohlavní orgie se stávala všeobecnou, když se po zestárnutí Ludvíka XIV. od-
stěhovala reprezentace dvorního hýření k vévodovi Filipu Orleánskému (Philippe
d'Orléans, 1674–1723, z vedl. větve Bourbonů; po smrti Ludvíka XIV. vzhledem
k věku Ludvíka XV. regentem, tj. zástupcem krále 1715–1723). Heslem regenta bylo:
Bavme se!, a to znamenalo pářit se bez výběru, bez půvabu a veřejně.

Když vikomt de Polignac nabídl jednou večer svůj vůz jisté vévodkyni, učinil
to slovy: „Přál bych si, aby můj vůz byl postel a já mohl do ní lézt za vámi.“ Ona
dáma mu odpověděla: „Takovou nabídku bych však přijala jen tehdy, kdybyste mi
zároveň slíbil, že nebudete ani minutu spát, dokud budete se mnou v posteli.“ A
vévodkyně orleánská o svém synovi regentovi napsala v r. 1717: „Můj syn není ani
diskrétní ani tajný, povi hned všechno, co se stalo; stokrát mu říkám, že se nemohu
dosti nadiviti tomu, že ženy za ním stále ještě běhají; měly by přece před ním utíka-
ti. Směje se však a říká: Neznáte nynějších rozmařilých žen. Činí jim to radost, říká-
li člověk, že s nimi spí.“

Proslulý Palais Royal, který si vévoda orleánský vystavěl uprostřed Paříže, byl
ohniskem tohoto pohlavního hýření. Ale „bavili se“ také jinde. Ve zvláštních salo-
nech v Saint Cloudu byly pořádány „adamské slavnosti“, kterých se zúčastňovaly
nejkrásnější dámy často nejlepších jmen v rouše Evině. Vrcholem těchto důvěrných
slavností byla vždy výměna milenek. Četné ženy hořely ctižádostí, aby se toho
mohly účastnit.

O regentovi napsala jeho matka ještě toto: „Můj syn má tři bastardy, dva chlap-
ce a dvě, legitimoval však jen jednoho, totiž toho, kterého má s urozenou sleč-
nou, jež byla mou dvorní dámou, a to je ten, který se jmenuje chevalier d'Orléans;
druhý, nyní chlapík osmáctiletý, jest abbé, to je syn Florence, velmi krásné dívky,
jež byla tanečnicí v Opeře, ale umřela. Děvče je čtámctileté, je to dcera herečky
Demaresové; její matka hraje dosud denně.“ Nebo: „Říkám svému synu velmi
často, že jeho milenky jsou proň jako jeho tajné místo, že u nich obývá to, čeho
potřebuje, ale že jich rádne nemiluje, poněvadž by jinak netrpěl, aby běhaly za jinými
a u nich líhaly. Co je to býti zamilován, toho nechápe, míní, že to jest jen v románech,
ale ve skutečnosti prý toho nenajdeš. Rozhněval se se Seriovou, poněvadž prý
chtěla, aby ji miloval jako pastýř.“

Když vévoda orleánský a jeho přátelé začali pocítovat neustálé pohlavní výstřednosti jako náhamu, nazvali se *roués*, tj. lámání kolem. Nejvznešenější francouzská společnost si dávala tuto přezdívku a nosila ji s pýchou. O třech regentových dcerách bylo známo, že nejsou lepší než jejich otec a každá mu svůj dvůr mužských i ženských zpusťlíků. K orgiím byly často přibírány herečky a tanečnice. Ostatně, tak jako celá vládnoucí třída loupežně drancovala státní příjmy i lid, tak také a nutně celá holdovala pohlavní výstřednosti jako důsledku absolutistického příživnictví.

Doba Ludvíka XV., vévodkyně de Chateauroux, markýzy Pompadourové a hraběnky Dubarryové, jeho neproslulejších milenek, trpěla, pokud šlo o pohlavní orgii, už jistou únavou, protože však ještě nemohla odbočit z dané cesty výstředního požitkářství, byla nucena jeho formy zjemňovat, fyzickou brutálnost zaměňovat za rafinovanost a nejsilnější věci páchat „slušně“.

Ludvík XV. měl s jistou paní d'Esparbés před svými dvořany tento rozhovor:
„Spala jste u všech mých poddaných.“

„Ale, Sire!“

„Měla jste vévodu de Choiseul.“

„Je tak mocný.“

„Maršálka de Richelieu.“

„Má tolik ducha.“

„Monvilla.“

„Má tak krásné nohy.“

„U sta hromů, a co vévoda d'Aumont, který z toho všeho nemá nic?“

„Ó, Sire, je tak oddán Vašemu Veličenstvu.“

Taková byla ta nová „slušnost.“ Pokud jde o rafinovanost, lze dodat, že oblíbeným milostným pokrmem Ludvíka XV. byly malé děti. Šlo zde však spíše o hříčku, neboť většina těchto dětí byla na tento velký dějinný okamžik po měsíce i léta připravována.

Orgie byla z veřejnosti přeložena do soukromých kabinetů, a tak vznikl *petite maison* (domeček, mn. číslo *petites maisons*), vedlejší příbytek, který měl každý vznešený pán a četné vznešené dámy. Byly to pravidelně pohodlné, bujně a rafinovaně zařízené vily v lese a parku, se svůdnými budoáry, rozkošnickými ložnicemi, koupelnami, erotickou výzdobou, galantním nábytkem i galantní literaturou. Skutečný *petite maison* byla pravá tvrz lásky, vylučující nepříjemné překvapení a nevídanou zvědavost. Po celá desetiletí byly v těchto nesčetných úkrytech prováděny rozkoše, denní orgie bláznivých pohlavních výstředností a všeho, co si mohla vymyslet rafinovaná erotická fantazie. Zde kvetly všechny perverze a neřesti; nejrozšířenější a nejvíce vyhledávanou pikanterií bylo aktivní i pasivní flagelantství a hlavně tzv. *voyeurství* (diváctví) tj. více nebo méně tajné přiblížení k milostným aktům jako zvláštní druh pohlavní zvrácenosti. Tato divácká pohlavní záliba představovala v této době oblíbené číslo požitkářského erotického programu, neboť „domečky“ pro ni byly zvláště zařizovány a také soudobé umění věnovalo voyeurovi značnou pozornost.

Uvedené dobrodružství hraběte de Tilly nás také poučuje o tom, že dámy (a samozřejmě i muži), nepříliš zámožné, aby si mohly nechat postavit svůj *petite maison*, najímaly alespoň přiměřené byty a zařizovaly si je jako „hnízdečka lásky“. Jiní používali „domečku“ vystavěných bohatými kuplířkami a bordelářkami pro vznešenou klientelu. V nevyčerpatelných policejních pařížských záznamech z 18.

století je o tom mnoho zpráv. O slavné tanečnici Guimardové říká jedna taková policejní zpráva: „Pořádá tři večere týdně, jednu, které se účastňují první pání dvorní a různí urození lidé; druhou, složenou ze spisovatelů, umělců a učenců, konečně ještě třetí, skutečnou orgii, ke které jsou zvány nejsvědnější a nejvtipnější dívky a při níž smyslné výstřednosti dováděny jsou do krajnosti.“

Ludvík XV. skutečně ztělesňoval tuto stránku své doby, jeho život byl „neustálá neřest“. Takzvaný „jelení park“, jeho nejpopulárnější výtvar, o který se nejvíce zasloužila madame de Pompadour, byl právě jen skupinou takových *petites maisons*, jakýmsi rozsáhlým dětským nevěstincem, z něhož byl sestavován „zábavní program“ pro krále. Opatřovat vladaři stále nové ženy bylo snahou nejen markýzy Pompadourové, ale i mnoha dalších vladařských milenek, neboť v tom viděly prostředek, jak se udržovat v nejvyšší přízni a u moci.

O Maintenonové napsala vévodkyně orleánská: „To je metoda markýzy de Maintenon, že podporuje všechny milostné poměry tohoto vladaře, sama mu dává roztomilé osoby, aby ho co nejvíce zaujala jeho zábavami, neboť dobře ví, že to jest jediný prostředek k tomu, aby se udržela v jeho srdci. Naproti tomu nevidí ráda, když Jeho Veličenstvo samo si vybírá.“ Casanova vypravuje, že tanečnice Agatha, dlouholetá milenkyně vévody Karla Alexandra Vrttemberského, ráda u sebe přijímala, povzbuzovala a radami opatrovala tanečnice, které se chtěly stát příjemné vladaři. Vévoda tuto shovívavost své favoritky pokládal za obdivuhodnou a pohodlnou a prokazoval jí za to svou vděčnost. Veřejně s ní jednal jako s kněžnou.

Bylo by však nesprávné, kdybychom se domnívali, že vládnoucí třídy byly tak zkažené, protože měly v absolutním vladaři takový příklad. Požitkářská králova zběsilost byla ostatním mocným onoho světa sice vzorem, který ochotně následovali, ale jen proto, že vladař měl nejvíce prostředků k nejdůležitějším výkonům tohoto druhu. Stejně zkažení zůstali i tehdy, když přišel na trůn Ludvík XVI., který měl málo smyslu pro pohlavní věci a eroticky žil velmi střízlivě. Nic se nezměnilo, nanejvýš oficiální mravní úroveň společnosti klesla za jejího soumraku ještě níže. To je velmi přirozené, protože ve vladaři může povaha doby nejvýše vyvrcholit, vladař může její účinky svým příkladem zpopularizovat, ale tato povaha doby vzniká sama ze svých politicko-hospodářských předpokladů. Proto to byl za Ludvíka XVI. králův bratr, hrabě d'Artois, který pokračoval v tradici Ludvíka XV. a udával tón.

Doba, která svůj vzor nenacházela na trůnu, si jej našla vedle trůnu a pokračovala na osudné dráze, po které se řítila do revoluce. Od stupně ke stupni, muži i ženy. Typický zpusťlík se stal obdivovaným hrdinou dne. Ludvík XVI. prováděl důkladně všechny ostatní absolutistické neřesti, přičemž byl podporován Marií Antoinettou, stejně jako předešlí Ludvíkové Montespanovou nebo Pompadourovou (jejich data viz výše). Líboval si v bláznivé nádhře, vysával lid, nesmyslně rozhazoval a úřady zašantročoval svým oblíbencům. Marie Antoinetta bývá maloměstáckou logikou brána pod ochranu a stavěna nad dřívější souložnice, protože její vliv vycházel z legální manželské postele. Jako by tato forma mohla cokoliv na věci změnit! Francouzský lid ji posuzoval mnohem správněji. Nejoblíbenější královninou zábavou bylo, mohla-li v noci se svými důvěrnými přáteli vyjet z Versailles a v převlečení se účastnit pařížských bálů a hlavně maskárních plesů v Opeře, kde se scházelo vše, co pěstovalo pohlavní bezuzdnost.

„Za zvláště hezké bylo pokládáno, byla-li tu taková mačkanice, až lidé byli polomrtví... Čím větší byl nával, tím spokojenější byli druhého dne, že byli při tom.

Holky, vévodkyně a také královna – všechny skrývalo stejné domino.“ V královnině Trianonu (Velký Trianon ve Versailles) byly pořádány tajné orgie, a ještě výstřednější byly venkovské „idylly“ v parku Malého Trianonu (také ve Versailles), kde zábavu řídil hrabě d’Artois, největší zpuštělák doby.

Bylo by omylem domnívat se, že tato galantní pohlavní orgie běsnila jen ve francouzské společnosti a že hlavně zde se rodily erotické prostopášnosti, které vstoupily do historie. Ruský, pruský, anglický, saský, portugalský, španělský, dánský či parmský dvůr byly jevištěm takových skandálů, že proti nim byl versailleský dvůr stále ještě pokládán za poslední útočiště ctnosti.

Anglický dvůr Karla II., obnovitele monarchie, překonal Versailles především perverzní hrubostí. Věrný obraz denního života v královském domě, králových milenek Nelly Gwynové, Lady Castlemainové atd. i dvorních kruhů vylíčil vévoda z Rochesteru ve známé pornografii „Sodoma“, kde je každé slovo a každý nápad holým svinstvem. Tato dvorní společnost dávala dokonce provádět na jevišti zdramatizované pornografie, oslavující pederastii. Uprostřed 18. století byla v Anglii obě pohlaví stejně oddána pohlavním výstřednostem. V jistém soudobém mravokárném spise čteme: „Co lidi nejvíce naplňuje úžasem a údivem jest nová neřest, zaváděná smělym způsobem krásnými ženami urozenými. Obrátily pořádek věcí, učinily z mužů ženy a počaly velmi spokojeně vydržovati si veřejně své milence. Že dámy ve stavu manželském a také vdovském dovolí si ještě soukromé potěšení vedlejší, to je svoboda, které užívaly od nepamětných dob. Že však krasavice, a sice krasavice ve stavu panenském, chovají si muže ve vlastních bytech a veřejně je navštěvují ve svých ekvipážích, takových výsad naši předkové neznali.“ Vedle petites maisons přišly v Londýně do módy také „dámské slavnosti“. U kuplíčky Penderquastové byl například pořádán nahatý bál v nádherně osvětleném serailu. „Na tomto plesu objevilo se mnoho krásných a vznešených dam v maskách, jinak však in puris naturalibus (jak je pánbu stvořil). Vstupné pro pány bylo pět guinejí. Hudba hrála k tanci a studený bufet poskytoval občerstvení. Po skončení tance ztemnil náhle sál, a četné pohovky napomáhaly pohlavní orgii, která nastala teď.“ Když jednou v podobném případě zakročila policie, ukázalo se, že polovina hostů je ze vznešených kruhů londýnské společnosti a že nejmělejší a nejbezezubnější ženy nejsou holky, ale dámy s vévodskými tituly.

U německých dvorů by bylo skutečně obtížné zjistit, který byl nejprostopášnější.

Pravidelně bývá za vejlupek knížecí německé rozmařilosti pokládán saský August Silný (August II., resp. – Fridrich August I., data viz výše), zároveň polský král, se svými milenkami Aurorou z Königsmarcku, hraběnkou Coselovou, hraběnkou Esterlovou, paní von Hoym. Drážďanský a varšavský dvůr představovaly střediska luxusu a sexu. Ale ani jinde tomu nebylo jinak, pouze formy byly méně uhlazené.

O kasselském dvoru (město Kassel v Hesensku, tehdy lantkrabství, nyní spolk. země Hessen) napsal anglický cestovatel, že „nedbati citu slušnosti pokládáno bylo tu za něco přímo posvátného“. Jiný cestovatel o badendurlachském vévodovi (tehdy Baden-Durlach, od 1806 kurfiřtství, od 1806 velkovévodství, dnes součást spolk. země Baden-Württemberg) napsal, že měl harém, v němž bylo sto šedesát „zahradnic“. Velcí i malí potentáti měli harémy o dvaceti, třiceti, padesáti, o stu i větším počtu oficiálních milenek. V záměčku Nymphenburku bavorského Karla Alberta (Karel VII. Albert Bavorský, 1697–1746, římsko-něm. císařem 1742) svědčí dodnes smyslné malby Adriana van der Werffse o tehdejších dvorním životě. Také šlut-

gartský dvůr (Stuttgart, tehdy hl. města vévodství Vírtemberska, tj. Württemberska, dnes spolk. země Baden-Württemberg) byl velmi pověstný svou výstředností.

Ale i zde byly knížecí dvory pouze vyvrcholením volných mravů doby, které byly zejména ve městech všeobecné a hlavně pak tam, kam vnikla nějaká feudální invaze. Magistr Laukhard (viz výše) si například stěžuje na prudký pokles mravů v Koblenzi (Koblenz v Porýní, tehdy kurfiřtství Rýnská Falc, nyní ve spolk. zemi Rýnsko-Falc, Rheinland-Pfalz) v době, kdy zde bylo sídlo francouzského běženectva. Právě proto však, že šlo o zdánlivě prudký pokles, je zjevné, že půda už byla dávno připravena.

Laukhard píše: „Také jsem byl svědkem strašlivé zkázy mravů, kterou běženci způsobili v Německu. Zde v Koblenzi, řekl mi jeden počestný, starý poddůstojník trevírský, není už panny, počínajíc dvanáctiletými; ti prokletí Francouzi daleko šíroko všecko tu tak zaneřádili, že je to hřích a hanba. Tak tomu bylo také zde; všechny dívky a všechny poněkud ještě upotřebitelné ženy, dokonce četné konkubíny staré, byly nesnesitelné samou zamilovaností. Právě naproti klášteru, kde jsem byl na kvartýru, byla vinárna, kde tři dcery houfně lákaly Francouze. Jednoho dne jsem také sem zašel s jedním běžencem: tu seděly ty tři domácí nymfy Francouzům na klíně a s největším potěšením naslouchaly jejich nečistým řečem. Brzy poté přišly ještě jiné holky, a děly se tu jisté věci, jaké ani v „Talgfabrik“ a „Traupulle“ (pověstných dvou berlínských bordelech) nebyly spatřeny; odcházely s nimi a vracely se s nimi, jako by se nechumelilo... Vůbec bylo velmi snadno dostat se k tamějším dámám a mamselím; bezuzdností běženců staly se samy bezuzdnými, divoce provozovaly svou drzost a nestoudnost. Kupecká dcerka, myslím to děvče od neštovic vedle kostela Barbory, řekla dokonce veřejně, že panenství prodala za šest karolínu neboli třicet sedm tolarů jednomu Francouzovi, jiné doznaly stejně upřímně, že měly tolik a tolik milenců mezi Francouzi zároveň. Nikoli, tak zkažené nebyly dříve německé dívky nikdy!“

Podíl církve na těchto galantních pohlavních orgiích byl značný. Šlo však především o církevní hodnostáře šlechtického rodu a jistý druh klášterů. U davů drobného duchovenstva nebyla pohlavní výstřednost hromadným zjevem. Dobře placená církevní místa bývala vždy výsadou šlechty; v galantní době to pak byly prebendy, jimiž feudální moc odměňovala své přívržence. Tito církevní hodnostáři měli tudíž větší zájem o dvorskou požitkářskou filozofii než o Kristovo učení.

K tomu také měli přiměřené příjmy. Francouzští biskupové a arcibiskupové měli každý více než 250 000 až 300 000 franků ročně a tehdejší frank měl mnohem větší hodnotu než předválečný frank; jednotlivá církevní knížata pak byla skutečnými boháči: štrasburský arcibiskup měl například asi 3 miliony franků ročního příjmu.

Pokud jde o *kláštery*, bylo jich ve všech katolických zemích velké množství, hlavně ženských klášterů, které byly místy bezstarostného života a pohlavní chtivosti. O takových benátských klášterech napsal Casanova: „Hovorný těchto klášterů a domy kurtizán, které byly ovšem střezeny velikým počtem policejních špiclů, byly jedinými středisky benátské společnosti a na těchto tak různých místech počínala si se stejnou volností. Hudba, hostiny, galantnosti byly v masopustě stejně málo zakázány v hovornách klášterních jako v kasinech.“ Jeptišky muranského kláštera (Murano, ostrov u Benátek), který se proslavil Casanovovým líčením, měly své přátele a milence, měly klíče, které jim večer umožňovaly tajně opouštět kláš-

ter a navštěvovat v Benátkách nejen divadla jiné zábavy, ale i *petites maisons* svých milenců. Lásky a sprádaní milostných styků byly jejich hlavním zaměstnáním. Zkušené jeptišky sváděly novicky; ochotně konaly kuplířské služby svým známým a přátelům. Byly rafinované milostné umělkyně, účastnily se orgií, které také pořádaly. Podobné kláštery byly i ve Francii.

Abatyše Luisa Hollandina porodila v jednom francouzském klášteře udánlivě čtrnáct dětí, z nichž prý každé mělo jiného otce. Nikterak se tím netajila, neboť prý měla ve zvyku se zaklínat: „U tohoto břicha, které doneslo čtrnáct dětí!“

Většina klášterů, kde se něco podobného stávalo, byla institucemi pro potřeby šlechty. Od 16. století se vůbec měnila povaha mnoha ženských klášterů, které přestávaly být útočištěm chudých a stávaly se šlechtickým ústavem, vhodným pro zaopatření dcer, které zbyly na ocet, a druhorozených synů. Takto spojené zájmy sloužily i jiným potřebám. Byly to i jakási sanatoria pro ty, kteří se chtěli v klidu zotavit po životě, jenž byl samá slavnost a rozrušující zábava; byly to také útulky pro ty, které galantní život donutil, aby rychle zmizeli na nějakou dobu ze scény. Vdova mohla jednorozhodným pobytem v klášteře dát veřejně najevo svůj žal nad ztrátou manžela. Pošpiněné jméno mohlo být kajícím pobytem očištěno. Už dříve jsme řekli, do kláštera dávali děti na vychování, když jim doma překážely. Činili to také nepohodlným manželkám a příbuzným. Avšak těmto lidem, pokud byli dospělí, nechtěli tímto způsobem odejmout ony požitky ze života, kterým nejvíce holdovala doba, proto se v těchto klášterech spojených se středisky politického a společenského života rozšířil čilý pohlavní ruch. Běželo ostatně jen o další vývoj poměrů, které začaly už v renesanci. Jistě si nesmíme myslet, že v jiných ženských nebo mužských klášterech žili svatým životem podle svých řeholních slibů.

Podle novějších zpráv a žalob by se zdálo, že jádrem vši špatnosti v tomto směru byli *jezuité*. Od 18. století až do současnosti žije liberální společnost pod dojmem stonásobné ozvěny, kterou tehdy vyvolaly všechny skutečné i domnělé jezuitské hanebnosti, a která bývá pokládána za poctivé mravní rozhořčení. Ale jezuité ve skutečnosti nebyli ani horší ani lepší než jiní. Protijezuitské morální rámosení mělo zcela jiný důvod, a to hospodářský. Tento důvod ostatně nalezneme téměř vždy za velkým mravním rozhořčením. Fuchs říká: „Tovaryšstvo Ježíšovo zabývalo se tehdy v zájmu svého řádu nejen lapáním duší, nýbrž vedle toho a ještě mnohem více výrobou nadhodnoty. Dělo se tak mnohem méně metodou podloudného získávání dědictví, odedávna velmi osvědčenou, jako spíše zámořským obchodem, skutečně reálným a na tehdejší dobu přímo velkolepým. Jezuité představovali v 18. století nejmocnější mezinárodní obchodní společnost; byli, zkrátka řečeno, jediní, zato však tím nebezpečnější konkurenti obchodující buržoazie všech zemí. To je prosté rozřešení hádanky, proč mravní poklesky, vyšlé najevo z jezuitských klášterů, byly vždy líčeny tak černě, a každá žaloba vzbuzovala ozvěnu mravního rozhořčení, stále hlasitěji stoupající. Neboť, jak známo, hospodářský konkurent je nejúčinněji potírán prostředky morálního odsuzování.“

Milostné pomůcky. Protože v galantní době bylo touhou všech bohatých lidí, aby se stali stroji k provozování pohlavní rozkoše, museli nutně jít za přirozené hranice a stroj bylo nutně uněle udržovat v potřebné míře. Po této stránce se snažila soudobá věda vyhovět potřebám požitkářství. Fantastické milostné nápoje a jiné středověké prostředky byly nahrazeny skutečnými afrodiziaky a kosmetikou. *Lícidla* a *voňavky* byly používány nejen všemi měšťanskými vrstvami, ale často je

používala i venkovská děvčata. O voňavkách vznikla nebo – lépe řečeno – znovu vznikla pomalu celá věda. Štíhlá, nebo dokonce příliš štíhlá, žena si vybírala vůně silné a dráždivé, jako je pižmo nebo ambra, aby se zdála plnější, bujnější a žádostivější. Plná a bujná žena naopak používala vůni něžných květů, aby tak sama vypadala něžněji a vzdušněji. Nejprve nosily voňavý sáček na krku mezi řadry, pak používaly rukavice a silně navoněné punčochy. Nakonec parfémovaly všechny části obleku a zahalovaly se oblakem vonných výparů. Velké peníze byly promrhány za líčidla, pudry a voňavky – tato dráždila pro muže, jejichž forma nebyla vůbec jemná.

Ale přemrštěné používání voňavek a líčidel mělo v galantní době ještě jeden hlavní účel: tento věk elegance byl zároveň dobou ohavné nečistoty. Zevnější lesk a rajský dech byly pouhým nátěrem – zapomínali se mýt.

Ludvík XIV. si ráno postříkoval pouze obličej a ruce trochou kolínské vody; to bylo vše, co podnikal pro svou čistotu, proto na deset kroků už páchl tak nesnesitelně, že mu to Montespanová jednou vyčetla. Složitě účesy vyžadovaly mnoho hodin ke svému provedení, a proto se i vznešené dámy dávaly česat jednou za týden nebo za čtrnáct dní. Většina měšťaček nosila stejný účes po celý měsíc, ba i déle. Není tedy nic divného, že vlasy těchto žen se hemžily hmyzem a páchly zatuchlou pomádou. Hygiena úst a zubů byla neznámá; zuby měli lidé tehdy většinou zkažené a z úst jim ošklivě páchlo.

Pro nemírné používání líčidel měli rovněž podobný naléhavý důvod, neboť jim nešlo jen o určitou pěknou barvu, ale také o zakrytí kůže podobané od neštovic, které v 18. století postihly více než polovinu všech lidí. Také stopy existujících nebo překonaných pohlavních nemocí zakrývali šminkami.

Pokud jde o *afrodiziaka* – o prostředky, jimiž „měla být probuzena spící kočka“, neboli posílena individuální milostná chuť, zajímala se galantní doba o různé pokrmy, lahůdky a koření s dráždivým účinkem. Podle kuchařských knih z 18. století byly z tohoto hlediska oblíbené hlavně ryby, želvy, ústřice, raci, humři, vejce, artičoky, lanýžy, celer, kakao, cibule, zázvor, pepř, meruňky, jahody a broskve. Nicméně na otázku, co může posílit muže pro milostné dílo, o které bylo často diskutováno, dovedli odpovědět také rozumně.

V jisté knížce z r. 1775 o tom čteme: „To je taková otázka, na kterou lépe než všichni filosofové a lékaři společně mohou odpovědět ženy ze zkušenosti, a těch se přímo dovolávám. Mám-li říci o tom své mínění, tu myslím, že to, co hojně potraviny dodává, a tím životní síly zjednává, je také mnohem působivější k tomu, oč běží, než veškeré kuchyňské nádobí. Výživná jídla mohou u mužského pohlaví při koitu nejvíce prospět.“

Nebezpečnější však byla jedovatá afrodiziaka, hlavně „španělské mušky“, hojně používané v tinkturách přidávaných do pokrmů nebo nejčastěji ve formě bonbonů. Milenec je používal, aby se mohl vyznamenat zvláštními činy, člověk plachý, aby překonal svou depresi, ale hlavně se k nim uchýloval velký počet těch, kteří byli předčasně oslabeni nemírnými požitky. Rovněž ve svůdcovské úloze napomáhal tento jed. Ženy nebyly výjimkou: těchto „milostných pilulek“ užívaly proto, aby měly v jisté chvíli roztožené vzezření nebo řádné porozumění pro požadavky svého milence. Pompadurová je začala používat, když se podle jejích vlastních slov „stala chladnou jako kachna“ a spíše odpuzovala než vábila svého královského milence.

Nejrozšířenějším dráždidlem však byla *flagelace* (mrskání).

Víme, že nebyla neznámá ani předchozím stoletím, víme, že ve středověku propukla hromadně, jako pomíjející choroba, ale za absolutismu se stala trvalým hromadným jevem, charakteristickým pro tuto historickou epochu. Metla se stala obecnou součástí erotického inventáře; nikterak se s ní netajili. Vévoda buckinghamský, anglický vyslanec ve Francii, se jistě dámě právem chlubil, že miloval tři královny a že byl povinen všechny tři zpracovávat metlou. V Anglii dosáhla flagelace vůbec největšího rozšíření a nejhrubších forem, dokonce zde byla opěvována i básníky. Jinak však byly metly ve všech nevěstincích galantní doby a v lepších nevěstincích dokonce zvláštní „mučírny“. Také v mnoha klášterech po celé Evropě byla flagelace obvyklá.

Vedle potřeby vybičovat v člověku unavenou přírodu, aby ještě mohla vyhovět nezřízeným požadavkům, přispíval k rozšíření flagelace jistě i masochistický a sadistický rys doby (*masochismus*, sex. záliba v trýznění vlastní osoby, *sadismus*, sex. záliba v trýznění partnera, *sadomasochismus* spojuje obě tato zaměření). Žena jako nástroj rozkoše byla posazena na trůn jako všemocná panovnice. Potřebovala však protějšek v muži pokořeném co nejhluběji. Ale ve společnosti, jinak zbudované na mužské nadvládě, se toto pokoření mohlo objevit pouze v perverzní podobě: vladař se v ložnici před svou *strong gobernness* (přísnou velitelkou, jak zní odborný masochistický výraz; nověji užívaný výraz je *domina*) stával nezpůsobným dítětem, které bylo plísněno metlou, tím více přitom pokořováno, že právě z tohoto ponížení mu vznikala nejvyšší erotický požitek. Proto byla flagelace jako součást galantních pohlavních mravů a erotické dráždidlo oblíbena v každém věku ve všech vrstvách a stavech, a byla i důstojnou průvodkyní absolutismu.

III. MILOSTNICE A NEVĚSTKY

Žena byla – jak jsme řekli – v galantní době všemocnou panovnicí jako nástroj rozkoše, nikoli však jako uvědomělá osobnost. Dodejme, že této své erotické všemocnosti dovedla náležitě využít a instinktivně a rychle chápala zásadu absolutismu, že za „lásku“ si lze opatřit majetek, vliv, právo, přízeň, moc, zkrátka všechno. „Mnohý učí se nazpaměť Platona a Aristotela, ba celý corpus juris (zákoník) a jus canonicum (církevní, kanonické právo), vsává také kvintesenci politiky a z rukávu učí se sypati historii. Nicméně to všechno není schopno učiniti z něho ani kaminíka, nýbrž zůstane chud a nepatrný, poněvadž každý ignorant nastupuje na nejvyšší úřady čestné a nepozná konce svého bohatství, jen, má-li krásnou ženu bez skrupulí“, ujišťuje nás jakýsi mravokárný leták z r. 1720. Tako tomu skutečně bylo.

Láska jako zboží. Víme, že během všech dob měla „láska“ povahu zboží, byla platebním prostředkem, za který si lidé vyměňovali vliv, přízeň, moc atd. Právě proto, že tato povaha zboží není z lásky tak snadno odstranitelná, že lidé si vždy kupovali a kupují a prodávali a prodávají za milostnou přízeň jisté výhody ve větší či menší míře, stoudně nebo nestoudně, jemně nebo hrubě – právě proto je rozsah této stránky v lásce měřítkem, jaké výše dosáhla vnitřní hodnota kultury v určité době. Čím častěji se smyslný milostný život vybijí na pokladě vyššího citového a duchovního svazku a čím více zaniká prodejnost lásky, tím vyšší je kulturní hodnota doby. A naopak klesá tím více, čím zřetelněji a obecněji vyniká u lásky její povaha zboží.

Absolutismus byl z tohoto hlediska nejnižší.

Kde je „láska“ předmětem požitku, kterého si každý cení nejvíce, tam je také hlavním obchodním artiklem, a žena, jež za svou přízeň dostává nejvíce, budí také největší pozornost. Proto byli v galantní době milostnice a milenec oficiální veřejnou institucí a lidé jejich prostřednictvím ukazovali celému světu, jakou cenu mají nebo kolik mohou zaplatit. A protože galantní manželství bylo manželství výlučně konvenční, byla to milenka, která vstoupila na trůn, když byla žena jako nástroj rozkoše povýšena na trůn.

Milenka byla vyřešením problému galantnosti, a proto ji společnost legitimovala. Galantnost bažila po časté změně a velkém počtu: milostnice mohla být kdykoli vyměněna a muž jich mohl mít několik zároveň, tak jako žena mohla být zároveň milenkou několika mužů a podle libosti je měnit. Milenka tedy nebyla u vládnoucích tříd v opovržení, zato ji však pokládali za svou výsadu a co nejvíce opovrhovali maloměstáckými souložnicemi. To je vše velmi logické pro toho, kdo se drží především právě skutečnosti.

Vrcholem však byla milenka vladaře. Vládnoucí kníže byl nemyšlitelný bez své milenky, a proto panovníci, kteří byli k této věci lhostejní, měli alespoň zdánlivou milenku, např. Bedřich I. Pruský (Fridrich Vilém I., viz výše) hraběnkou Kolbe-Wartenbergovou. Na francouzském dvoře bylo „postavení prohlášené milostnice úplně rovno veřejnému úřadu. Prohlášená milostnice nemůže býti oddělena od osoby královny. Jde s ním do všech jeho letních sídel, má služné a ministři u ní pracují. V průměrné a stejně oficiální pořadí hodnostní jsou zařazeny všechny ostatní královské souložnice, *dames du lit royal* (dámy z královského lože).“

Kult milostnic, které – mimochodem řečeno – byly však jen v jednotlivých případech milenkami v pravém slova smyslu, byl ohromný, hlavně ovšem kult vládařských milenek. Montespanová (viz výše), proslulá milostnice Ludvíka XIV., měla ve Versailles dvacet pokojů v prvním patře, zatímco královna jich měla jen jedenáct ve druhém patře. Bedřich II. Pruský (Fridrich Veliký, viz výše), „osvícený despota“, dal stěny v Sanssouci (král. letohrádek u Postupimi, Potsdam) vyzdobit nejbujnějšími obrazy své milenky, kterou byla tanečnice Barbarina Campanini; nejkrásnější sál tohoto zámku věnoval úplně na její oslavu, kdežto královna byla zcela vyloučena z dvorní společnosti a nesměla se na Sanssouci podívat ani z dálky.

Milostnice *en titre* směla ve společnosti vystupovat jako rovnoprávná s legitimní kněžnou, měla čestnou stráž před svým palácem a často i čestné dámy. Čestnou úlohou nosit vlečku paní de Montespan byla pověřena hofmistryně de Noailles; vlečku královny nosilo jen páže. Při vyjíždce byla Montespanová doprovázena tělesnou gardou. V celé říši, kdekoli se objevila, jí přinášeli guvernérů a intendantů za veliké slávy svůj hold, města vysílala deputace. V šestispřežní karose, za kterou jela druhá karosa také tažená šesti koňmi a obsazená jejími čestnými dámami, projížděla provincie. Pak přišly vozy se zavazadly, sedm mezků a dvanáct jezdců. Zdá se, že jsme v Pérraultově pohádce.

Hraběnka Esterlová, milenka Augusta Silného (viz výše), byla přítomna jeho korunovaci za polského krále. „Když byl kníže dostal volební diplom, ocestoval do Krakova, kde byl korunován s královskou nádherou. Hraběnka Esterlová provázela ho na této cestě. Korunovační slavnost jejího milence byla pro ni jakýmsi triumfem. Přihlížela k celé ceremonii ze zvláštního pokoje, jež jí zřídili v kostele, a bylo pozorovati, že král, když šel na mši, pohlédl vzhůru ke své milostnici, právě jako by chtěl říci, že své kadidlo jí přináší a své srdce obětuje.“

Ani vladaři na jiných evropských trůnech neodpírali uznaným milenkám své poklony. Kateřina II. ani Bedřich II. a dokonce ani Marie Terezie nepokládali za nedůstojné poslat roztomilé dopisy paní de Pompadour, milence Ludvíka XV. Podle hraběte de Tilly (viz výše) navštívil rakouský císař Josef II. jinou milenkou Ludvíka XV., hraběnku Du Barry (Dubarryovou, viz výše) v Luciennesu. „Byla dříve tak drzá, že se veřejně prohlásila za nepřítelkyni dauphinky, ba i jako královnu ji urážela. Josef se tvářil, jako by byl na to zapaměl. Šel ještě dále a učinil odvetlé krásce při této návštěvě nudnou poklonu, neboť, když úmyslně nebo nikoli odletěl jí podvazek, zdvihl jej, a když oplývala omluvami, řekl: 'Není pod důstojností císařskou sloužiti gráciím.'“ Když Bedřich IV., dánský král, navštívil Drážďany, „byl každý den oslaven novým divadlem, jehož nádhera a vzácnosti každého udivily. Paní Coselová (tehdejší milostnice Augusta Silného), byla stále nejvznešenější přednět při těchto slavnostech; všude bylo viděti její hesla a devisy, ba oba králové prokázali jí tu čest, že při dostizích vzali si její tělesnou barvu. Nikdy jistě nedostalo se královské milostnici větší cti.“ Jako kurfiřt měl August Silný za milenkou slečnu Auroru z Königsmarcku, které holdovala i jeho matka i jeho vlastní manželka. „Kurfiřtova matka, jejíž přísná ctnost měla vždy odpor proti každé výstřední lásce, nemohla ani svému synu zazlívati, že má tak roztomilou osobu opravdu rád. Obě kurfiřtové navštěvovaly ji a velmi důvěrně s ní jednaly.“

Když anglická herečka, miss Robinsonová, dáma z harému anglického následníka, přijela v r. 1781 do Paříže, uvedla v nadšení celý světácký feudální svět: „Francouzská společnost ji přijala znamenitě. Na její počest pořádány byly slavnosti a vymyšleny zábavy, jichž účastnily se i osobnosti nejvíce vynikající. Vévoda de

Chartres, Lauzun, nejsvědnější kavalíři dvorní, chtěli být představeni krásné cizince. Vévoda de Chartres, který se do ní po uši zamiloval, uspořádal na její počest dostihy na rovině sablonské. Učinil ještě více. V zahradách mousseauských, skvostně osvětlených, věnoval jí venkovskou slavnost, benátskou noc; na všechny stromy dal upravit počáteční písmena jejího jména z pestrých lampionů, věnců a umělých květín. Miss Robinsonová přijala pak milostivě vévodu de Chartres mezi své milence, kteří byli u ní zvláště oblíbeni pro svůj způsob intimního milování."

Už mnoho bylo napsáno o vládě milostnic na absolutistických dvorech; všude vedla k ohavným přehmatům na účet prostého lidu. Ale rozhořčuje-li se většina měšťáckých historiků a lidových kronikářů především nad faktem, že šlo o prodejné milenky, před jejichž rozmary se musely národy klanět, zapomínají, že na věci by se bývalo nic nezměnilo, kdyby se musely národy klanět jen před rozmary vladaře „z milosti boží" nebo před rozmary jeho legitimní souložnice. Pokud jim jde snad o otázku intelligence, musíme bohužel konstatovat, že ve většině případů šlo o ženy, které byly celkově nejen inteligentnější než odstrčené manželky, ale měly i více ducha než jejich velitelé podle jména – evropští absolutističtí vladaři. Skutečná nemravnost vězela v absolutismu, tj. že se mohla holá individuální libovůle stát všemohoucím zákonem.

Přitom však nesmíme zapomenout na jednu důležitou věc. Instituce milenek nebyla oklikou, po níž se galantní doba chtěla z nesnázi konvenčního manželství dostat ke skutečné lásce. Proto také nemůžeme v typické galantní rozkošnici spatřovat obrozenou antickou hetéru. Galantní milenka nebyla uvědomělá představitelka svobodného milostného života, byla spíše pokračováním a zhoršením prodejného typu, který představovala renesanční grande puttana.

Od té chvíle, kdy funkce milenky znamenala bohatství a moc pro celé její příbuzenstvo, pokládala šlechta za svou výsadu, dodávat vladařům tato drahá sousta ze svých řad. A čím více ztrácela šlechta své feudální zaměstnání a stávala se dvorní šlechtou, jakýmsi lepším lokajstvem, tím zuřivěji brojila proti „knížecím kurvám" z měšťanského rodu. To byl první *konkurenční boj* na tomto poli.

Ale také v kastě samé zuřila konkurenční vojna o vladařskou postel, která by byla nejzábavnější, kdyby zároveň nebyla plná zločinu.

Montespanová nabídl travičce Voisinové celý milion liber, dodá-li jí prášek, jímž by mohla odstraňovat všechny své minulé i nově se objevující konkurentky a trvale připoutat Ludvíka XIV. ke svým půvabům. Tak bojovala proti la Valliére a Fontangeové, ale stejnými prostředky také vévodkyně d'Angoulême, paní de Vitry a vévodkyně de Vivonne, její vlastní švagrová, bojovaly horlivě proti Montespanové.

Jiný příklad: manželka parlamentního rady, ještě ne třicetiletá paní de Dreux, velmi líbezná a krásná něžnou éterickou krásou a celkovým půvabem, milovala pana de Richelieu tak velice, že jakmile zpozorovala, že dává najevo sebestmírný zájem o někoho jiného, už pomýšlela na to, aby se této osoby zbavila. Vedle toho otrávil pana Pajota a pana de Varemies a mnoho jiných včetně svého milence proto, aby si ušetřila nepříjemnou roztržku. Pokoušela se také jedem odstranit svého manžela a čarodějnictvím paní de Richelieu. Všechny tyto podrobnosti byly v Paříži známy a vznešený svět se jimi velice bavil. Její manžel byl zahrnován posměšnými básněmi, které paní de Sevigné nazývala „nebesky amusentními". Paní de Dreux byla opravdu příliš roztomilá a byla zároveň sestřenicí dvou členů Komory, pánů d'Ormessona a de Fortia. Soudci jí tedy dne 27. dubna 1680 dali pouze 1680 tolarů pokuty jako

jediný trest. Pan de Dreux a celá její rodina ji odvedli vítězoslavně ze zasedací síně Komory. Po svém osvobození byla tato mladá žena hýčkována a slavena celou společností. „Bylo jásotu a objímání všech příbuzných a známých; pan de Richelieu konal zázraky při této příležitosti.“ A tato paní de Dreux poté, co opustila krátké vězení, obnovila svůj styk s kouzelníci. S pověstnou čarodějníci Jolyovou měla dostavníčko v jezuitském kostele a žádala – a také dostala – od ní prášky, aby mohla otrávit někoho, kdo „věnoval pozornost“ panu de Richelieu.

Ale tento konkurenční boj měl také hlubší politické pozadí, nebyl pouze domácí vojnou knížecích souložnic. Například vévoda de Choiseul, ministr Ludvíka XV., byl pro Pompadourovou a proti Dubarryové. Ale nikoli proto, že Dubarryová sváděla krále k pustým neřestem, kdežto za Pompadourové vládly u dvora „ušlechtilé způsoby“, nýbrž proto, že Pompadourová sloužila parlamentní straně, kterou zastupoval také Choiseul, kdežto Dubarryová byla důvěrníci jezuitů. Podobně tomu bylo i jindy a jinde. Boj mezi parlamenty, které měly stále tužší život a mezi královskou ješitností ve Francii se odehrával především v podobě důstojné absolutismu.

Prostituce za ancien régime. Třebaže v galantní době mnozí často vyslovovali názor, který vyjádřil také Casanova slovy: „Holek v této šťastné době člověk vůbec nepotřebuje, poněvadž nalétá tolik ochoty u slušných žen,“ přesto kvetla *prostituce* náramně bohatě.

Vždyť na jedné straně byl pohlavní požitek neustále připravený a dosažitelný hlavní potřebou doby, a na druhé straně desetitisícům žen zbyval jen tento osud, protože kromě rodiny nebyla pro ženy možnost jiného pravidelného zaměstnání a rodina byla pro mnohé nedostupná. Data o počtu nevěstek jsou dosud poněkud kusá. Ve Vídni, v době, kdy Marie Terezie (1717–1780, čes. a uher. král. od 1740, císařovnou od 1745) zavedla nemilosrdnou „Komisi cudnosti“, která každou dopadenou nevěstku barbarsky trestala, činil počet obyčejných nevěstek v zakrouhleném počtu deset tisíc, počet lepších nevěstek asi čtyři tisíce. V Paříži jich prý bylo třicet až čtyřicet tisíc, v Londýně kolem roku 1780 padesát tisíc, milostnice se do tohoto počtu ovšem nezahrnují. V jediné londýnské farnosti, v Marybonu, bylo napočítáno třináct tisíc holek, z nichž sedmáct set obývalo zvláštní domy. V Berlíně bylo v poslední čtvrtině 18. století asi sto třeptěných nevěstinců, v nichž bývalo nejméně sedm až devět děvčat. Měla-li tedy ženská prostituce v galantní době po některých stránkách jinou úlohu než v renesanci, rozhodně nebyla méně rozsáhlá.

V malých městech a na vesnici se začala v 17. století tvářnost prostituce úplně měnit. V 15. a 16. století zde nikde nechyběl oficiální bordel, nyní se stal všude vzácným. Dříve musely nevěstky nosit zneuctívající znamení na obleku, jakmile šly po ulici, aby je mohl každý na první pohled rozeznat; nyní se musely naopak co nejpočestněji šatit, oficiálně se živit prací svých rukou – šitím, vyšíváním a podobnými věcmi, a celkově tedy svou existenci zastírat a zatajovat.

Stejně se tajil i styk s nimi.

Většina hostů k nim chodila oklikami a tajně, přesto právě na malých městech byly nejvíce vyhledávány. Den ze dne musely po setmění obsloužit deset, dvanáct i více mužů. Bludičky zde nebyly, aby vypomohly. Po maloměstských ulicích směla oficiálně chodit jen počestnost. Jinak tomu ovšem bylo ve velkých městech. Ani zde sice nebyla nevěstka už uznávanou zkrášlovatelkou života a slavností jako v renesanci, přesto však byla na všech zábavách. Potulné holky zaplavovaly třídy.

Londýn, Paříž, Řím, Berlín, Vídeň, vůbec hlavní města veřejného života měla svá korza nevěstek, určité ulice nebo náměstí, kde se v jistých hodinách nebo po celý den procházely pouze holky. Bývaly to nejkrásnější a nejživější promenády města: Pod Lipami v Berlíně, Palais Royal v Paříži, Příkopy ve Vídni. V Londýně bylo od 17. století nejživější korzo nevěstek v St. James-Parku. Tato místa byla v 17. a 18. století právě pro tuto svou úlohu mezinárodně známá; cizinci je neopomněli pravidelně a co nejdříve navštěvovat. V mnoha městech chodily nevěstky většinou po všech ulicích. V Londýně chodily původně pouze po City, protože jen zde bylo večer potřebné světlo; když však bylo zavedeno plynové osvětlení, rozšířily se po celém městě. Podle všech zpráv byl jejich počet značný; jen nesnadno se prodral chodec skupinami, v nichž se zároveň ocital v křížové palbě nabídek a galantních útoků. „Tyto nešťastnice oslovují mimojdoucí a nabízejí svou společnost buď pro domov nebo v tavernách. V celých skupinách možno je spatřit při čekání na zákazníka. Lepší druh těchto lovků mužů, který žije nezávisle, chodívá po ulici, dokud není osloven. Dokonce mnoho vdaných žen bydlících ve vzdálenějších čtvrtích přichází na westminsterskou stranu, kde nejsou známé, a provozují zde toto řemeslo buď z lehkomylnosti, nebo z bídy. S údivem jsem pozoroval osmileté a devítileté děti, které nabízely svou společnost, alespoň pokud to dovedly,“ napsal o Londýně Archenholtz.

Chování nevěstek na ulicích bylo tím smělejší, čím větší byl mezi nimi konkurenční boj. Do krajností přeháněly panující módu: vůbec nevycházely bez dekoltáže, a když začaly velkým výstřihům holdovat i „slušné dámy“, chodily prostitutky s řadry úplně nahými, pokud je měly alespoň trochu pěkná. Nebo přes nahá řadra nosily šátek a rozhrnovaly jej, jakmile potkaly muže: „Jak se ti líbím?“ Podobně směle byly i při vyhmování sukní. V r. 1787 nařídilo berlínské policejní ředitelství, že Schuwitzová, nejproslulejší kuplířka v Berlíně z konce 18. století, „nesmí se objevovati na veřejných místech se svými ženskými v obleku příliš galantním“. Velké kuplířky také vozily po promenádách své holky v nápadných kočárech. V Londýně a v Paříži jich byly tucty na každém korzu. Některé lepší prostitutky si na korzo vyjížděly i v koňských sedlech.

Pouliční holky, jejich značný počet i smělé vystupování způsobily, že na promenádách, které působily jako oficiální milostná burza, se vyvinul značně volný život. Hlavně tam, kde běželo o aleje nebo parkové promenády byly běžným zjevem a příslušný obchod býval dojednáván hned na místě. A také prováděn. Obrostlé lavičky, křoviny a louky tu bývaly zcela zasvěceny pouliční Venuši. V Berlíně to byl Tiergarten a Unter den Linden, jak vypráví kterýsi tehdejší spisek: „Není to již nic nápadného, když člověk za letní doby klopýtá o půl tuctu zvířat s dvojitými zády.“

Pouliční nevěstky a kuplířky se svým zbožím dodávaly zvláštní ráz i všem *poutím*, byly největším ženským kontingentem *lázní*, které v 18. století znovu oživovaly, a nejvíce zastoupeny byly v *divadlech* a při lidových velkoněstských zábavách, o nichž se ještě zmíníme. Také *vojandy* existovaly ještě v době absolutismu, ale byly velmi odlišné od lancknechtské renesanční holky. Jejich hlavní povolání bylo mírové: protože mzda vojáků v mírových dobách byla velmi nepatrná, spojovali se vojáci velmi často s holkami a stali se jejich ochránci, byli jimi udržováni nebo s nimi žili ve společné domácnosti. Tento druh potulné nevěstky byl pokládán za nejnižší. Nevěstky, které táhly s vojskem do pole, sloužily především důstojníkům. Takových důstojnických holek byly stovky u každého vojska. Ale protože

už nebyly jako ve středověku zároveň vojenskými dělnicemi, ale pouze prodáváčkami lásky, svými nároky a zavazadly jen pohyb vojsk ztěžovaly. V této době byl každý vyšší důstojník doprovázen do pole svou oficiální milenkou, k níž bylo nutné zachovávat veškeré ohledy.

Účast dětí v prostituci byla v galantních dobách ohromná, zmínka, kterou jsme tu už četli, není ojedinělá. Všechny zprávy od domácích i cizích svědků hovoří nejen o polodospělých děvčatech oslovujících muže na ulicích, ale také o dětech v nevěstincích: dvanáctiletých až čtrnáctiletých, i mladších.

V Londýně jich bývalo nejvíc. Zde také byl nevěstinec Charloty Hayesové, pověstný tím, že dodával zájemcům *zelené zboží*, tj. dívky pro defloraci. Nezřídka se stávalo, že polodospělé dívky byly násilím zavlčeny do bordelů nebo ke kuplířkám, aby tu byly znásilněny. O berlínských bordelech bylo napsáno: „Mezi těmito dívkami jsou často čtrnáctileté a patnáctileté děti, jejichž rodiče bydlí ve městě a nic o tom nevědí, nebo které byly nějakou kuplířkou tajně odvedeny z venkova a nyní z nouze, aby v tom velice drahém městě neumřely hladem, jsou nuceny zůstat při tomto způsobu života.“

Mládež byla ostatně zastoupena ve značné míře i mezi návštěvníky nevěstinců. Z konce 18. století se dozvídáme o Londýnu, že tamější nevěstince navštěvuje ročně aspoň třicet tisíc hochů ve věku od 12 do 14 let. V Paříži a v Berlíně našli chlapce v nevěstincích při každé kontrole. Stejně tomu bylo v italských městech, hlavně v Benátkách, kde začínali hoši velmi brzy a byli mezi hosty bordelů často jako doma.

Nevěstince. Jako velká korza nevěstek, tak také nejkrásnější nevěstince náležely k památkám města, které lákaly cizince. V Londýně, Paříži, Berlíně byly bordely, které měly světovou pověst. V Londýně to byl dům jisté paní Penderquastové, „klášter“ Charlotty Hayesové, „Aurořin chrám“, „Flořin chrám“, „chrám mystéria“; v Paříži dům paní Gourdanové, „malé komtesy“, dům Justiny Parisové, Bonne Maman, hotely Montigny a jiné, v Berlíně hlavně etablissement madame Schuwitzové.

Podnik kuplířky Justiny Parisové popsal Casanova. Vypravuje: „Hôtel du Roule byl proslulý v celé Paříži, ale neznal jsem ho ještě. Majitelka zařídila jej elegantně a chovala v něm dvanáct až čtrnáct vybraných nymf; vedle toho měl tu člověk veškerou pohodlí, jakého si jen přátí mohl: dobrou kuchyni, dobré postele, čistotu, samotu v krásných sadech. Měla znamenitého kuchaře a výtečná vína. Nazývala se madame Paris, což bylo jistě jméno přijaté, ale úplně postačující. Policie ji chránila, její dům byl dosti daleko od Paříže; mohla být tedy jista, že návštěvníci jejího dobročinného ústavu jsou lidé, stojící nad střední třídou. Vnitřní zařízení bylo přesně upraveno a za každou zábavu určen byl rozumný poplatek: bylo placeno šest franků za snídani s nymfou, dvanáct franků za oběd a dvakrát tolik za noc. Shledal jsem, že dům jest ještě mnohem lepší než jeho pověst, a měl jsem radost, že jsem nevlezl do nějakého králičího doupěte. – Vstoupili jsme do fiakru, a Patu pravil ke kočmu: Do Schaionte! Rozumím pane! Po půlhodině jízdy zastavil kočár před vjezdem, nad nímž bylo lze čísti: Hôtel du Roule. Vrata byla zavřena. Černoch s velikým knírem vyšel z postranních dveří a prohlížel si nás s vážnou tváří. Pokládal nás za slušné lidi, neboť otevřel, a my vstoupili. Jednooká žena, asi padesátiletá, ale dosud jevící stopy bývalé krásy, vyšla k nám, pozdravila nás zdvořile a ptala se,

chceme-li u ní pojisti. Po naší kladné odpovědi uvedla nás do pěkného sálu, kde jsme spatřili 14 dívek, vesměs sličných a stejně oblečených do mušelinových šatů. Když jsme se objevili, vstaly a udělaly velmi líbeznou poklonu. Všecky byly asi téhož věku, některé plavé, jiné černé nebo hnědé: pro každý vkus bylo tu něco. Prohlíželi jsme si je, promluvivše ke každé několik slov, a vybrali jsme si. Obě vyvolené vykřikly radostně, objaly nás s rozkoší, kterou nováček byl by mohl pokládati za něžnost, a zatáhly nás do zahrady, abychom si tu ukrátili chvíli, než nás zavolají ke stolu. Zahrada byla veliká a umělecky tak založená, že mohla posloužiti lásce nebo, ne-li lásce, aspoň potěšením, která lásku nahrazují. Paní Parisová pravila nám: Nu, pánové, užijte krásného vzduchu a bezpečnosti v každém směru; můj dům je chrám klidu a zdraví. Kráska, kterou jsem si vybral, měla cosi podobného Coralině, a ta okolnost činila mi ji rozkošnou. Ale uprostřed nejsladšího zaměstnání volali nás ke stolu. Byli jsme velmi dobře obslouženi a cítili jsme se obědem posileni k novým činům, když s hodinkami v ruce objevila se jednooká a hlásila, že naše partie je u konce. Potěšení bylo odměřováno. Řekl jsem slovíčko Patuovi, který nejdříve pronesl několik filozofických úvah, pak se však obrátil k paní ředitelce a řekl: Objednáváme si porci ještě jednou a odměnu za ni zdvojnásobíme. Jak si přejete, pane! Vrátili jsme se do sálu, znova jsme si vybrali a šli na novou procházku. Právě jako poprvé jsme byli vyrušeni přísnou dochvilností dámy. Ach, to je příliš silné, madame! Milý příteli, pojďme po třetí nahoru, po třetí si vybeřme a zůstaňme tu na noc. To je skvostný plán, jež z celého srdce podpisuji. A schvaluje madame Paris tento plán? Nemohla bych učiniti lepší, pánové; je proveden mistrnou rukou. Když jsme byli v sále a znova si vybrali, posmívaly se všechny ostatní těm, které prý nás nedovedly upoutati. Ty však řekly, aby se nám pomstily, že jsme fňukalové..."

O berlínském podniku paní Schuwitzové existuje několik zpráv. V publikaci „Schattenriss von Berlin“ z r. 1788 čteme: „Madame Schuwitzová. Pod tímto jménem je známa jedna nejlepší kavárnice v Berlíně; poněvadž je navštěvována nejvznešenějšími a dokonce knížaty bez inkognita, zaslouží si jistě zvláštního místa v tomto stínovém obraze. Madame Schuwitzová povznesla se nad nízkou třídu kuplířek, vzala k sobě dívky jemnějšího druhu do domu, který podobá se malé skryši vil a je vyzdoben skvostným nábytkem a lehátky, a zavedla tu jistý způsobný tón. Sama je hovorná slušná a zábavným způsobem, netrpí nic, co se zvrhá v hrubost, dává pořádku a čistoty a jedná se svými strážnicemi uctivě a přátelsky. Tu a tam napadlo sprostým, byť bohatým měšťákům, aby se obveselili v jejím domě, ale byli tak odstrašeni cenami neobyčejně vysokými, za něž dává občerstvení, že se už nevrátili. Nic sprostého není v jejím plánu, spíše lidé jemných způsobů, vznešení cizinci a zvláště Angličané. Dospěla tak daleko, že má vlastní ekvipáž, kočár se svým monogramem, kočího a sluhu ve skvostné livreji, vrátného a vlastní lóži v Komedii, a jen pletichy a závist způsobily, že luza div nepodnikla útok na její dům, takže se rozhodla, nedávati najevo veliké nádhery aspoň před očima obecnstva. Nelze ji pomlouvat, že vzbuzuje veřejné pohoršení. Ptáčkové, které oškubává, odletí většinou a zanechají jen trochu peří. Po této stránce není ta žena žádné zlo ve velikém městě sídelním.“

Magistr Laukhard (viz výše), který v Berlíně vojákoval, o tomto podniku vypravuje z doslechu, protože jako voják nemohl přece navštívit Schuwitzovou: „V Berlíně je dům této makrely velmi známý a, kdo jde po Friedrichstrasse s cizincem a přijde k tomuto pěknému domečku, říká: 'Hledte, to je dům madame Schuwitzo-

vé.' Ve všech vznešených i nižších společnostech je o madame Schuwitzové hovořeno, a Berlířané se chlubí, že dokonce jistý vévoda, který za svého prvního pobytu v Berlíně z tohoto veselého domu se téměř nedostal, doznal, že ani v Londýně nenašel tak dobrý hostinec tohoto druhu. Tato dáma stará prý se skutečně stále o dobré zboží, tj. dívky štíhlého vzrůstu a půvabných rysů, jimž pak pomáhá ještě líčidlem, tímto důležitým přípravkem všech prodajných dívek. Přijme-li Schuwitzová takovou osobu, dá jí neučiti se na paměť pěkným místům z cituplných románů, básní a her, vycvičí ji v poklonách a šňoření, a ochotná dívka nebo-li kurva je hotova. U madame Lindemannové a na několika jiných vznešených místech je tomu téměř stejně, ač Schuwitzová je prý vždycky na koni."

Nevěstinec býval ostatně i ve vojenském táboře. Týž magistr Laukhard podotýká ve svém vyličení obležení Mohuče pruským vojskem v r. 1793: „U našeho pluku byl řádný hostinec s nevěstkami, to znamená řádný stan bordelový, kde byly čtyři nevěstky, které, aby měly přece záminku, nalévaly kávu a pak byly každému po vůli. Ocenily se také, a Lízinka, nejhezčí, stála 45 krejcarů, Hanka 24 krejcarů, Barborka 12 krejcarů, stará Kateřina 8 krejcarů." Ve všech velkoměstských bordelových čtvrtích byly v oknech obyčejných nevěstinců předváděny velmi kluzké scény, nehledě na to, že většinou polonahé holky lákaly kolemjdoucí muže, přičemž vyzývavě stály v oknech a hrubě gestikulovaly. Tak se stalo, že se slušná žena už nemohla ukazovat v okně. Později různá nařízení bordelům předepisovala rolety a okénko. Také na ulicích před vulgárními nevěstinci, hlavně ovšem večer, bývalo velmi hlučno, scházelo se zde mnoho diváků a mnoho nejrušnějších darebáků, kteří zde tropili docela hanebné věci. „Děvky, penězokazové, lupiči, falešní hráči, zloději, kteří jako netopýři a sovy plíží se ve dne trávými doupaty a kořalnami, vylézají v noci, hledajíce příležitost k provádění darebných plánů."

Život v lidovém nevěstinci dobře vyličil opět magistr Laukhard, který byl dokonce několik dní v bordelu ubytován jako voják: „Průměrné jsou tyto dívky nestoudné žáby, které nevědí nic o slušnosti a jemnosti. Nestoudnými slovy provázají všechny své řeči a hanebnými posunky jen ještě frivolnější činí zvířecí chlípnost. Při tom dovedou dokonce chlastat kořalku jako pacholci. Přijde-li někdo do takového domu, chopí se ho hned ta nejbližší, nazývá ho „hošíčkem", tyká mu a hned ho vyzývá, aby objednal víno, čokoládu, kávu, kořalku a koláče; a to vše je v těchto domech ještě jednou tak špatné jako jinde a přece ještě jednou tak drahé. Nyní běží o to, zda zadržžený mosjé je tak galantní, že nymfě vyhoví nebo nikoli. Vyhovíli, zůstane dívka u něho, hladí mu tváře, oslovuje ho líbezně, dokud objednané nesní nebo někdo jiný nevyzve ji k vážnějšímu obchodu. Jinak stvořeníčko to se ihned odpoutá a hledá si ochotnější společnost. A tímto způsobem lze obsíci toho, že člověk může sedět v nevěstinci zcela nerušeně, kouřiti svou dýmku a pozorovati divadlo, aniž je nucen holdovati nízké rozkoši a platiti za více, než co sám požije." Na jiném místě Laukhard dodává: „V Berlíně není vůbec považováno za neslušné nebo ostudné choditi do nevěstinců. Mnozí, dokonce vážení manželové, přicházejí sem, a ani jejich manželky jim to nemají za zlé. Vědí, že každý desátý jde sem ze zvědavosti a pro zábavu."

V nevěstinci pro lepší měšťáky byl stejný systém, jen jeho forma byla přísnější a méně hlučná. „Jedna žena má ustavičně hlídku u okna a číhá, k čemuž ihned sejdou se všechny ostatní, pokud nemají už návštěvy. Celkem je tu všechno drahé a elegantní. Madame, v jejímž domě dívky jsou, přijme tě velice zdvořile, zavede tě

do pokoje mile zahřátého a při tom svrchovaně čistého, v němž jest pohovka a malá postel. Čistě oblečená a pěkně učesaná žena nebo také několik žen objeví se tu pro tvou společnost, a nyní zeptá se madame, strojíc se k odchodu, čím tě může pohostiti. Žádáš třeba láhev vína. Dobrá: hned ti bude přineseno. Co stojí? Tolar. Nějaké pečivo k tomu: 8 grošů. Nyní požertuješ si na pohovce se svou donou; ale náhle dostane to milé dítě bolení hlavy. A... zůstaneš tu přece na noc! – přičemž ovine tě paží a vlepi ti na tvář nejohnivější hubičku. Chceš-li pohár lásky, jež ke rtům jsi přiložil, nyní zcela dopíti a v noci tu zůstati, tím lépe pro dívku. Zavolá ještě jednou: Madame, šálek čokolády! – A při tom šeptá jí do ucha: Ten pán zůstane. Madame pošle sem čokoládu po služovi. Co stojí? Šestnáct grošů. Dobrá. Teď přijde posluhovačka, přinese zouvák, noční čepičku, trepky, ručník a dvě konve vody, upozorní, že je k službám, zavře dveře a přeje ti příjemnou noc.“

Jenné formy, kterých bylo zevně dbáno ve vznešených nevěstincích, však nebránily tomu, aby se také v těchto „chrámech lásky“ neděly všechny neřesti a perverznosti galantního milkování. Tyto obchodní domy lásky byly zásobeny krásnými ženami všech národů a každého věku, od nevědomého dítěte až po přezrálou ženu. Byly zde pořádány pikantní večery, při nichž obsluhovala nahá děvčata, byly zde „mučírny“, kde byly konány plesy nahých, hromadné orgie a erotická divadla. Podle úsudku vrstevníků byl nejnádhernejším nevěstincem na světě De Fountein (Fontána) v Amsterdamu, což byla velká budova s restaurací, slavnostním sálem, soukromými pokoji, kavárnou a kulečnickovou místností na střeše budovy, kde biliár hrály úplně nahé dívky.

Lázně, taneční sály a kavárny. Vedle oficiálních nevěstinců však měla každá země ještě nepřímé, maskované druhy nevěstinců. Ve Švýcarsku to byl jistý druh lázní; také v Londýně to byly *bagnios*, při nichž byla lázeň vedlejší záležitostí. Archenholtz (viz výše) o nich říká: „V Londýně jest zvláštní druh domů nazývaných *bagnios*, které mají býti vlastně lázněmi; jejich pravý účel jest však, aby osobám obého pohlaví poskytovaly příležitost k potěšení. Tyto domy jsou skvostné, ba někdy knížecky zařízené. Všecko, co může smysly dráždit, buď zde jest nebo může býti opatřeno. Dívky tu nikdy nebydlí, nýbrž na požádání jsou v nosítkách dodány. Proto i ty, které skutečně způsobí, oblekem a půvaby se vyznamenávají, posílají se sta svých adres, aby se doporučily. Dívka, která je sem dopravena a nezalíbí se, nedostane žádného daru, nýbrž jen nosítka jsou zaplácena. Angličané zachovávají svou vážnou povahu i při svých zábavách, proto také obchod v takovém domě je provozován veskrze vážně a slušně. Každý hřmot a hluk je vyloučen; neuslyšíš hlasitého kroku, poněvadž všechny kouty jsou vyloženy tapetami i na podlaze, a četní dozorcí mluví spolu ustavičně tiše. Staří lidé a enervované osoby obslouženy jsou tu také na požádání metlami, k čemuž je všecko zařízeno. Z formálních důvodů jsou v každém bagniu také koupele, kterých jest však zřídka používáno. Tyto zábavy jsou velmi drahé, přes to však jsou četné domy tohoto druhu každé noci plny.“

Podobnou úlohu měly v 18. století *taneční sály*, které byly navštěvovány potulnými holkami i dívkami v přímých službách majitele sálu. Na počátku 18. století vznikly hlavně v Sasku, první *kavárny* se ženskou obsluhou, které měly brzy nejhorší pověst. Rovněž četné *hostince* ve všech zemích sloužily veřejně prostitučním účelům. Archenholtz píše: „Hospodský z taverny v Drury Lane vydává ročně tištěný seznam dívek rozkoše, které navštěvují jeho dům nebo jinak jsou mu známy.

Tato knížka má titul »Hari's List of Coventgarden Ladies«. Jsou v ní popsána jejich jména, tvář, postava, způsob, talenty atd., nicméně často stranicky. Každého roku tiskne se toho 8 000 výtisků, o něž se lidé rvou." Jiný vrstevník píše o podobné londýnské taverně: „Když společnost mladých mužů popila řádně v taverně, vešel číšník, aby ctěným hostům oznámil, že čtvero nebo patero krásných žen zastavilo se přede dveřmi a ptalo se po ctěných pánech a zanechalo vzkaz, že se opět přihlásí, načež hostinský ihned dal rozkaz, aby mu bylo oznámeno, až ty neb ony dámy opět tu budou, a byly pak sem přivedeny. Ale právě tyto ženy měly své stanoviště v taverně a čekaly všechny v malém pokojíku, do něhož byly namačkány jako ovce v Smithfieldu, aby pak byly předpuštěny. To je noční povolání těchto nešťastných žen. A poněvadž tyto jsou počítány k nejlepším, jaký jest asi život těch nejhorších!"

Že kromě normálního bordelového vydírání bylo v hlavně lidových nevěstincích provozováno i přímo zlodějství a klasické vydírání, je nasnadě. Také falešné hry zde byly denní zábavou pro jedno a denním výdělkem pro druhé.

Kuplířství. Velký rozmach prostituce v době absolutismu však zplodil i velkou armádu řemeslných kuplířů a kuplířek. O Berlíně pamětník napsal: „Kuplířů jest legion, neboť dívky jsou v Berlíně svrchovaně důležitým odvětvím obchodním. Není to také za nic jiného pokládáno. Proto je toto řemeslo jako v celých budovách k tomu zařízených, tak také u jednotlivých osob s takovým úspěchem provozováno, jako obvyklá práce zručného manufakturisty, totiž mechanicky a beze všeho vědomí." Ale z tisíců lidí se také stávali příležitostní kuplíři, protože jim jejich povolání k tomu poskytovalo příležitost a výnosnost kuplířství je lákala.

Když se například v Paříži v 17. století objevily *nájemné povozy*, staly se velmi rychle pomocníkem galantnosti. I ti, kteří měli své koně a svůj povoz, rádi použili služeb neznámého kočího, když se chtěli rychle dostat na dostaveníčko. Takovými povozy se nechávali také vozit na veřejná i tajná místa orgií, a konečně i vůz se stal přímým, příležitostným místem pro milování. Casanova mnohokrát využil ve voze přízně dámy. Také ostatní světáci o tom hovoří ve svých memoárech. Tak se stal kočí zcela bezděčně kuplířem a už v 17. století byl také každý kočí za tohoto kuplíře pokládán a znal i všechna místa pohlavních výstředností.

Podobným zjevem byl *kadeřník*. V době, kdy téměř nikdo nemohl být bez kadeřníka, se stal tento stálý host ve všech příbytcích rovněž zcela přirozeně nejlepším zprostředkovatelem důvěrných styků. O tom se dozvídáme v jisté soudobé francouzské knížce: „Od kadeřníka určité dámy doví se člověk nejsnadněji vše bližší a spolehlivější o jejích skutečných vlnadách, neboť má nejvhodnější příležitost si opatřiti přesnou jejich znalost. To ví také každá žena; každá ví, že kadeřník nejrychleji roznese slávu jejích vlnad, a proto hezká žena se nejméně ostýchá před kadeřníkem. Jistá mladá dáma chtěla si zahaliti šátkem svá řadra, dosti obnažená, když byl hlášen její kadeřník. Přítomná přítelkyně napomenula ji však těmito slovy: 'Ale, dětátko, v jaké nebezpečí se vydáváte! Proč chcete u svých přátel vzbuditi podezření, že vaše vlnady dají šťastnému méně, než slibují? Svého kadeřníka klame člověk jen tehdy, má-li k tomu důvod. Kadeřník poví nám bližší o poměru manželů, má-li někdo třetí manželčinu přízeň nebo jaké má naděje, kadeřník může roznášeti chválu atd. Stejně výhody poskytuje ženě, která se chce něco bližšího dovědět o tom, který se jí dvorí. Kadeřník řekne jí nejdříve, tráví-li noci doma, dostává-li galantní návštěvy, má-li styky se svou hospodyní, pěstuje-li milostnou korespondenci a mnoho podobného.'“

Avšak kadeřníková úloha byla někdy ještě větší, neboť jinde čteme: „Je obecně známo, že ke svému kadeřníku může člověk přijít se všemožnými potřebami. Znají přece město, všechny novinky městské a postranní cestičky... Když zamilovaným dojde rozum, je tu monsieur Jean, rychlonohý parukář, který vždycky si ví rady. A nemůže-li madame, napolo hotová se životem, už upoutati jiného cicisbea, pak se uchýlí ke svému vlásenkáři. A to zcela prostě. Dáma jest ještě v negligé, pan manžel už u svých obchodů, kadeřník je tu, pln dobrých způsobů a obratnosti, a ďábla učeše v pekle, vynese-li mu to o tolar více. Oba se sbližují. Dáma má zamilované dírký u nosu, zavadí náhodou rukou o jeho hodinkový řetízek, pohraje si dokonce s jeho přívěskem, nu a kadeřník? Rovněž náhodou dá vlasové jehlici zapadnouti do jejich řader, dýšících láskou, a zase ji vytáhne. Tak trvá předehra několik dní, až konečně...”

Další příležitostné, nicméně notorické kuplířské služby konaly obchodnice s galanterním zbožím, věstci a věstkyně, a pak domovníci, k nimž střední stavy dávaly své nymfy k ubytování a na stravu. Kuplíři velkého slohu byli také zprostředkovatelé míst, s jejichž povoláním byl přímo spojen *obchod s děvčaty*. Archenholtz píše: „Především mají ničemné kuplířky spadeny na venkovské povozy, které denně v počtu tak velikém přijíždějí do Londýna ze všech provincií a téměř vždy přivázejí dívky z venkova. Takové stvoření ubohé má radost, když na místě tak hlučném, kde nezná směru ani cesty, najde ihned po příjezdu osobu, která se mu přátelsky nabízí a mateřsky se o ně stará z vybásněné náklonnosti.” Tyto dívky, které se jednou ocitly v rukou bordelářů, byly zcela bezmocné, neboť se o ně nikdo nestaral a jejich nevědomost jim nemohla pomoci. To se dělo hlavně v Londýně a Paříži.

Ostatně příležitostnými kupíři byli tehdy i mnozí světáci i bohatí lidé. Casanova nebyl výjimkou. Zasaňtročil třináctiletou krásku O’Morphi Ludvíku XV. Při malém flirtu, který prováděl s tímto dítětem, ho uvedla jeho nezralá krása do takového nadšení, že se mu zdála být hodna „královského sousta”. Maličkou nechal vymalovat obratným malířem v rouše Evině a poloze, která vyhovovala zvláštnímu královu vkusu a vpašoval obraz do rukou pana de St. Quintin, obecně známého královu kuplíře. Tato věc se zcela povedla.

Prostituci využívaly v galantní době všechny třídy bez výjimky. Pro majetné a vládnoucí třídy to byla instituce, která jim umožňovala vyhovovat chvilovým rozmarům, pro maloměšťáctvo a proletariát (autor používá tohoto termínu ve smyslu své doby, kde by mohl vést k nedorozumění, je dále nahrazován výrazem dělnictvo a ponecháván v citacích) to bylo především zřejmé východisko z nouze a náhražka lásky. Proto byla také prostituce měšťáctvem a proletariátem využívána častěji, než bohatými lidmi.

Potírání prostituce se ovšem provádělo zcela nevhodnými prostředky: jednak hromadným varováním v podobě hrůzostrašného líčení jejího nebezpečí, hlavně pro kapsu zákazníků. Prakticky potírána byla magdalenskými domy, násilným dodáváním nemocných děvčat do jistých nemocnic a hlavně vypovídáním.

Systematický boj proti pohlavní nemravnosti, který však vrcholil v boji proti veřejné holce, byl veden v Rakousku za Marie Terezie. Ustanovila stálou mravnostní komisi, o jejímž názvu „Komise cudnosti” jsme se tu už zmínili. Tato komise se stala spíše pověstnou než proslulou. Děvčata měla být vedena k počestnosti drastickými tresty: byly jim stříhány vlasy, byla dávana do želez, musela zametat

ulice nebo tlačit káry. Pokud jde o muže, byl s ní každý svobodný oddán na místě; byl-li ženatý, hrozila mu žaloba pro cizoložství. Tím ovšem prostituce nebylo, pouze se stala tajnější. Z holky se oficiálně stávala služka nebo hospodyně. Za to přibývalo vyhánění plodů a vraždění nemluvňat, neboť každá svobodná matka byla obviněna z nemravnosti a ohrožena zneuctívajícím trestem.

Parťák policie k prostituci byl čistě represivní. Jako neexistuje věčná mravnost, která by se nezávisle na prostotu a času vznášela nad věcmi, tak ani policie není uniformovaný strážce takového věčného a vysokého mravního ideálu, ale mocenským nástrojem. Policie tedy spíše podporovala než brzdila toto rozsáhle řemeslo, aniž ovšem přitom měla prostitutka nějaká skutečná práva, kromě Anglie. Policie byla zvláště pohotová, pokud šlo o to, aby byl mocný zákazník co nejkratší cestou zbaven nežádoucí dívky rozkoše. A naopak dovedla nestoudně oceňovat dívku skutečně slušnou jako nevěstku, šlo-li o to, aby byla vehnána do objetí mocného pána. Tak se naprostá shovívavost v jednom případě družila k opovržení všemi lidskými právy v jiných případech, protože pak měla policie ve svém seznamu například v Paříži každou jen trochu podezřelou ženu, tyto ženy jí byly vydány na milost a nemilost a byly tedy ochotné ke všemu, o co je policie požádala.

Tak se stala nevěstka spojencem policie. Špehovala své zákazníky a podávala o nich zprávy. To byla jedna cesta, kterou policie vnikala do soukromých a důvěrných záležitostí a měla tak v rukou mnohé osoby ze všech tříd.

Venerické choroby. V 18. století se také veřejné dívky staly hlavními nositelkami syfilidy a ostatních pohlavních chorob. *Syfilis*, která se po celé předchozí století objevovala v Evropě spíše v mírném rozsahu, se nyní po této pevnině rozlila novou obrovskou vlnou, nikoli náhodnou, ale v důsledku životních způsobů. Zpočátku ji nazývali „trnem na růži“, ale brzy poznali její hroznou povahu. Blízké styky maloměstanstva a chudiny s nevěstkou rozšířily tento jed do širokých lidových vrstev.

Podle rakouských autorů se prý ve Vídni ve druhé polovině 18. století vyskytovalo v některých letech až 12 000 nemocných syfilidou a mezi veřejnými děvčaty, která byla policií zatčena během masopustu, bylo téměř vždy pět šestin syfilitických. Syfilis také velmi zuřila na německých univerzitách, a je zajímavé, že velká většina nakažených studentů byli právě teologové, učitelé a synkové kazatelů, bývalí chovanci „sirotčince“ v Halle (univ. město ve vých. Německu) nebo vůbec takoví, kteří byli pro univerzitu vychováváni. Nejhorší pověst však hlavně u cizinců měl – pokud jde o syfilidu – Londýn, protože jeho světový obchod od začátku 17. století napomáhal k nesmírnému rozšíření pohlavních nemocí.

Ale ani vládnoucí třídy nebyly syfilidy ušetřeny.

Naopak, rodiny zde byly snad ještě více touto chorobou prolezlé než v měšťáctvu. Muž dostal tento „galantní dáreček“ od nevěstky nebo tanečnice, brzy jej přenesl na některou dámu ze společnosti a především na svou milenkou, čímž však jeho pouť nebyla ještě skončena. „Muži přenášeli ji na své ženy, ženy na své manžely nebo dokonce na své děti, děti na kojné, a kojné zase na vlastní děti.“ Nejedna galantní „proutník“, o jehož přízeň se vznešené dámy rvaly, přenášel syfilidu dům od domu.

Téměř celá bourbonská a orleánská rodina a skoro veškerá francouzská dvorní šlechta byly postiženy pohlavními nemocemi po určitou dobu nebo i stále. V Paříži měla syfilidu většina tanečnic a hereček. Slavné tanečnice Camargo a Guimardová

ji darovaly svým ctitelům, mezi nimiž bylo i několik knížat a vévodů. Podle pařížských policejních zpráv lze zjistit například tento pochod syfilidy: Jakýsi pan de la Borde ji dostal od jakési holky z nevěstince, sám jí obšťastnil tanečnici Guimardovou, od níž to kromě jiných přátel dostal také kníže de Soubise. Ten ji předal své milence, komtese de l'Hopital. Kdo byl dalším podarovaným, není už známo. Vévodkyně Alžběta Charlotta, která se sama nakazila od svého manžela, psala: „Dechantová, tanečnice z Opery, dala knížeti Bedřichu Karlu Vírtemberskému v Paříži dáreček, jímž umřel.“ Vévoda Karel Alexandr Vírtemberský, sám nakažený některou tanečnicí, kterou si opatřil za pomoci kuplíře, infikoval celý svůj harén z tanečnic dvorního štutgartského divadla, tzv. modře obuté, protože právo nosit modré střevíce jako vnější vyznamenání měly jen dámy, které byly hodny vévodovy přízně.

Po Francouzské revoluci se objevila pravá epidemie syfilidy všude, kam se uchýlili francouzští *běženci*, což nejlépe svědčí o tom, jak byla syphilis rozšířena mezi francouzskou šlechtou.

Laukhard o tom vypravuje toto: „Jako v Koblenzi provedli to běženci na každém místě, kam přišli. Celý proud Rýna od Basileje ke Kolínu byl tímto vyvrhelem lidského rodu otráven a zamořen, a stopy hrůzné zkázy mravů budou v oněch nešťastných krajinách ještě dlouho strašiti. Ničerná nemoc, kterou v Porýní už nazývají „emigrantskou galantností“, jest obecná a všechny stavy jsou jí nakaženy. I kdyby byl každý vystěhovalý Francouz přinesl do Německa celé bedny zlata, nebyla by to ani malá náhrada za bídu, do které uvrhli naše německé ženy a skrze ně tak velikou část naší vilné mládeže. Jděte jen za Rýn a tažte se a užasnete a zděsíte se nad odpovědnostmi.“

Když pak vládnoucí třída poznala, že nikdo neprovádí milostné služby, aniž je dříve či později raněn jedovatou střelou, učinila z galantní nouze galantní ctnost a známky syfilidy se staly obrazem pravé vznešenosti. Tak dovršil absolutismus svou životní filozofii.

IV. ŽENA A GALANTNÍ ZÁBAVY

Skutečně se v milostném životě radovat, znamená – jako v životě vůbec – uvolnit se pro tělesný i duševní pohyb od všech překážek, třeba až k opojení; povznést se nad všední den spoutaný povinnostmi, starostmi, nevlídnými řády a tíživou stránkou civilizace a vrátit si pocit lehkosti, odvahy a nespoutanosti: při tom se zdá, že máš v moci svůj osud a tvá energie vzrůstá.

Takové radosti ze života nemohl absolutismus potřebovat: volný pohyb v davech, vzrůst jednotlivé i hromadné energie pro něj byly nebezpečné, a proto je potlačoval a tím znemožňoval pravou radost už v jejím zárodku. Proto různé zábavy během ancien régime představovaly pouze snahu „vybouřit se“ a lidé, kteří se jimi opojovali, aby zapomněli na krutou skutečnost, přitom ničili ještě více svou energii a učili se muka všední existence vidět v růžovějším světle. Protože pak tento klam v absolutismu potřebovali stále, snažili si pro něj zajistit stálou a častou příležitost.

Hostince a lázeňský život. Z toho důvodu, a pak i proto, že styk, frekvence a provoz stále vzrůstaly a potřebovaly pevná místa, na nichž by se mohli lidé setkávat, vznikl *hostinec*, který byl zcela odlišný od starého herberku a mnohem širší povahy, než bývala cechovní pivnice. Vznikl zkrátka jako neutrální shromaždiště různých vrstev a skupin jedné společenské třídy. Vývoj hostince byl nejrychlejší ve střední a severní Evropě, protože zde podnět zahánělo lidi rychleji ze silnice.

Ženy nebyly v hostincích během ancien régime vzácné, hlavně pokud šlo o pitky. Už v 17. století pily ženy velmi často. „U nás Němců... schází se v hostincích a šenkovnách téměř více ženských než počestných mužů,“ stěžoval si Abraham a Santa Clara (viz výše). Ale pijáctví nekvetlo jen u žen ze spodních lidových vrstev. Univerzitní úřady musely dokonce kárat doery a ženy profesorů, protože se u nich vyskytovaly kromě cizoložství, nemanželských těhotenství a vyhánění plodů také hrubé pijácké mravy. O dvoře Ludvíka XIV. pak vévodkyně Alžběta Charlotta zaznamenala: „Chlast je velmi obecný u žen tady ve Francii, a paní de Mazarin zanechala dceru, která to také mistrně dovede, markýzu de Richelieu.“

Pohlavní stránka se v hostincích projevovala zcela okázale, jak to bylo ostatně přirozené právě zde, v sousedství alkoholu a v galantní době. Mravokámi kazatelé si stěžovali, že „... zde slyší ženy jen necudnosti. Muži činí vše, aby dali najevo své choutky, žádné slovo jim není dost důrazné, ale ženy k tomu samy muže dráždí tajným i veřejným souhlasem. O ničem neslyší tak rády jako o potěšení, které by prý jejich láska poskytla, a o vnadách, které lze u nich prý zcela jistě nalézt. Odvážili se potom některý muž při vhodné příležitosti smělého hmatu do šněrovačky nebo hodně nad kolena, chovají se stydlivě jen tehdy, když se to děje příliš neomaleně. Jinak mu děkují pokradným chichotem nebo něžnými pohledy. Když se vracejí z hostince domů, mnohá děvčečka ztrácí svůj věneček, nebo muž zamžený vínem svou domácí čest. Protože je-li muž opilý, nabídne se přítel, že ho dovede domů, a muž se nedostane tak snadno do postele, protože žena se vzdá posledního studu v náručí přítele, který byl ochotný jedině z tohoto důvodu...“

Hostince jako střediska společenského družného života zatlačily jeho dřívější formy, hlavně koupelny a přásteveny. Hromadný *lázeňský život* náhle ustal, jak

víme, po rozmachu syfilidy a obecného zbídačení; co z toho bylo později obnovenno, to se většinou zvrhlo v bordelové podniky. Zato v 18. století kvetla léčebná lázeňská místa. Byly to hlavně skutečné lázně, které byly zároveň střediskem maloměstáckého pobožnůstkářství, vyplývajícího ze stísněných poměrů, ve kterých tyto nevalně majetné vrstvy v té době žily: koupaly se zde za zpěvu náboženských písní, ale ani pozemská láska odtud nebyla vyhnána. Pro panstvo pak – stejně jako v renesanci – existovaly módní lázně, kde byly všechny druhy galantností hlavním zaměstnáním hostů.

Lidové zábavy, trhy a pouti. Ráz lidových zábav byl nejzřetelnější při rodinných slavnostech, různých veselících a obyčejích. Drsné renesanční zvyky se přičinily v 17. a 18. století změnit jen velmi málo, pouze v lepších kruzích byla naivní erotická hrubost nahrazena chlipnou smyslností.

Především svatba byla vítanou příležitostí k tomu, aby si mohli řádně „zasvětičit“, zejména druhý den při svatebních dozvucích, kdy naslouchali mnohým žertovným rýmovačkám plným kluzkých vtipů. U maloměšťáků byla tu a tam až do nedávné doby oblíbena noční nádoba jako dárek pro novomanžele, zasílaný veřejně či anonymně; na jejím dně byl obrázek s nápisem nebo jen nápis, např.: „Kdybys věděl, co vidím!“ – „Mé oko vidí nebesa dokořán!“ – „Vidím to, co mám rád!“ Nebo obšimnější: „Dobrá rada: Měj u své ženy pravidlo, jehož používáš při své noční nádobě: večer než usneš, ráno než vstaneš. Pak budete šťastný párek.“

Lidové slavnosti byly odjakživa větším nebo menším holdem Bakchovi a Venuši a zůstaly jím i v galantní době. Největší rozmach měly tehdy v Anglii, protože zde bylo mnoho velkých měst a občanských svobod. V různých zemích, také v Čechách, ale hlavně v Belgii bylo až do poloviny 19. století velmi oblíbené posvícenské „válení sudů“: sešli se u příkrého travnatého svahu, pili, jedli a zpívali, pak se v páru objali a za veselého povyku se valili po svahu. Šlo o to, aby přítomné hezké ženy ukázaly co nejvíce své nahoty. V Bruselu, na svahu vosegatského údolí, se této zábavy zúčastňovalo až pět tisíc i více párů.

Velmi slavný byl v tomto směru londýnský bartolomějský veletrh, „hrob londýnských panenství“. Všechny děti, jejichž otce nemohla matka spolehlivě označit, byly prostě nazývány „bartolomějskými dětmi“. Pamětník o tom píše: „Poněvadž všechno se tu snaží podrážditi smysly davu, oddává se dav také úplně výstřednímu užívání zábavy. Potěšení a radost září na všech tvářích a jednomyslný je obecný jásot. Je pochopitelné, že nikdo nepovažuje za potřebné něčeho se odříkati a že nikdo přitom nedbá zvláštní slušnosti. Jistá třída veřejných dívek zdomácní v těchto dnech na rejdišti davu. Ale také nejedna mladá, nezkušená dívka stržena je proudem zkažené holoty; a mnohé z těch, které jsou nyní v Londýně na prvním místě mezi kněžkami Venušinými, debutovaly nejprve na tomto jevišti a přišly do náruče lordovy z rukou opilého námořníka.“

V katolických zemích to byly ovšem hlavně *pouti*, které měly i v galantní době prahříšnou povahu. O Herrnhalsu u Vídně např. píše soudobý svědek: „Bylo tu velmi mnoho míst a posvátných příležitostí, při nichž mohly býti neřesti prováděny nebo aspoň započaty... Nejznamenitější je Herrnhals, vesnice ležící před vídeňskými liniemi, kde jest hora Kalvárie, která k vyjíždce poskytuje zbožnou záminku. Toto místo je v době postní hojně navštěvováno a zaslouží si opravdu jména postní reduta, jakž bývá také nazýváno. Za záminkou pobožnosti sejde se tu všechno: holota stejně jako šlechta houfně se na toto místo sbíhá, sjíždí a dovází. Tu je

pravá pastva pro oči na řadrech dam, poněvadž fyzické maso ústy pojídati je kato-
líkům v této době zakázáno, a nejskvostnější kočáry, ekvipáže a parády nabízejí
se tu lidskému oku... Také nejsou na toto místě jako při všech veřejných radován-
kách neznámy nevěstky... Tady vede si už pod pažďím svou milenkou, a tamto potká
ho jeho žena, zavěšená do dvou důstojníků; jdou navzájem mimo sebe, pozdraví
se pokynem hlavy a zasmějí se..."

Říkali: „Kdo pouští ženu do lázní a posílá ji na pout, ten má každý rok plnou
kolébku.“ Nebo: „Požehnání přinesou si ženy z poutí hned, za devět měsíců křičí.“

Veřejné popravy. Mají-li dosud mravokárci častou příležitost stěžovat si na hrubé
mravy společenské ženské smetánky, která se tlačí do soudních síní k senzačním
procesům (v autorově době) a jistě by se ochotně tlačila i k popravám do dvoru
káznic, kdyby jí byl dovolen přístup, je nutno přiznat, že v 17. a 18. století to bylo
mnohem horší.

Tehdy náležely ve všech zemích a hlavně v Anglii popravy doslova k lidovým
slavnostem.

Důvěryhodní kronikáři o tom velmi mnoho vypravují. Ale nejen lid se hrnul
k popravám a kolem popraviště slavil cosi jako mimořádné posvícení; i v tzv. dob-
ré společnosti náleželo k bontonu dívat se na senzační popravy. Vznešené dámy
na balkonech a u otevřených oken holdovaly této podívané, a zatímco dole po-
drážďená holota znásilňovala ženy a hmula se do nevěstinců, počínalo si panstvo
nahore stejně. Pohled na odsouzcův konec byl pro většinu nejsilnějším pohlav-
ním dráždidlem, přičemž bylo víceméně lhostejné, kdo je popravován a proč.

Zábavní parky a tance. V Londýně vznikly v 17. století *zábavní parky*, což byla
velkoměstská příležitost pro všechny zahaleče a příživníky, aby mohli každý den
slavit svátek; brzy byly napodobeny v Paříži a ve Vídni, později i v Berlíně. Kon-
certy, plesy a maškarády byly na jejich denním programu, ale od začátku tato zaří-
zení sloužila především erotice. V popisu takové londýnské zahrady z r. 1769 čte-
me: „Zasadili tu mnoho malých osamocených křovin, které jsou příznivé milencům.
To také asi láká sem hlavně anglické ženy. Mají slabůstky, ale nemají ještě
odvahy, aby se za ně nerděly, neřku-li aby se jimi honosily. Veřejné holky nejsou
z této promenády nikterak vyloučeny, nýbrž mohou tu použití svých talentů, po-
kud se to děje bez pohoršení, a křoviny slouží tomuto druhu prostituce znamení-
tě.“

Tanec v galantní době, pokud to ještě vůbec bylo možné, prováděl důkladněji
než kdykoliv dřív svou svědčovskou úlohu: stal se hravý, koketní a rozkošnický.
V této době vznikl menuet, allemande, později valčík, a hlavně z valčíku se stával
stále zřetelněji svým způsobem erotický akt. „Ono divoké otáčení se a divoké po-
skakování nevězí rozhodně v povaze valčíku, nýbrž v povaze našich lehkých pánů
a dam,“ napsal kdosi v r. 1794.

Prvým plodem ancien régime, specifickým tancem absolutistické doby, byl
však *menuet*.

Takto menuet ocenil Fuchs: „V menuetu je všecko elegance, všecko půvab,
všecko nejvyšší logika umělecká, všecko ovšem také ceremoniel, jenž nedovoluje
nejmenšího překročení předepsaných linií. V menuetu triumfuje zákon absolutis-
mu, póza a demonstrace. Proto v dokonalé podobě vzkvétal pouze na dvorních
parketách, neboť zde byly předepsanou podmínkou grandezza a odměřenost kaž-

dého kroku i každého pohybu: jen zde se veškerý život zcela rozplynul do hravé elegance. Že menuet dosáhl tak veliké dokonalosti a že se na něm nepřetržitě pracovalo sto let – v roce 1763 vznikla první význačná a hudebně cenná kompozice tohoto tance; menuet de la reine, složený Gradelem na počest zasnoubení Ludvíka XVI. s Marií Antoinettou, který je pokládán za nejdokonalejší skladbu tohoto druhu, jaká kdy byla vytvořena některým skladatelem. To byl však také výsledek neúprosného nátlaku, který nedovoloval žádný odpor. Špalíčkové střevíce a obroučkové sukně vedly k vytvoření tance, který se se vším dokonale slučoval, neboť valčík se nemohl v takovém oděvu tančit. Byl to tedy menuet, jediný tanec, který bylo možné tančit v obroučkové sukni a špalíčkových střevících. Menuet je zideologičtěnou linií jejich rytmiky, v něm vězí tajemství tohoto neobyčejně rytmického uměleckého díla, rovněž v galantnosti, tj. v námluvách, milostném styku a ukojení, jako u každého tance. Místo tančit menuet říkali tehdy také: kreslit šifry lásky. To byla jeho nejprostší, ale zároveň nejdůvtipnější charakteristika."

Jako módní zábava galantní doby jsou všeobecně známy takzvané *pastýřské hry*. Jejich kořen však tkvěl ve vzrůstající dobové snaze o návrat k přírodě, ale jejich pravá povaha nebyla nic jiného než organizace zcela veřejného flirtování. Protože pastýř a pastýřka měli představovat nefalšovanou přírodu, nemuseli milostný flirt skrývat; vedle toho byla jejich erotická fantazie drážděna představou selské pohlavní a dosud neopotřebované síly. Tímto způsobem si tedy jen usnadňovali novou pikantní a rafinovanou senzaci.

Divadlo. Poněkud obšírněji je třeba zmínit se o galantním *divadle*, kterému hlavně v 18. století fanaticky holdovaly všechny vrstvy. Veselohry a šprýmy, které byly velmi často jen zdramatizovanou a někdy velmi hrubou pornografií, splňovaly hlavní potřebou diváků, kteří chtěli mít své potěšení i z pasivní erotiky, tj. bavit se diváním na erotiku druhého nebo erotiku vůbec. Pantomimy a frašky byly téměř všude přidávány k vážným hrám, i tam, kde v těchto vážných kusech bojovala něšťácká opozice vši silou proti absolutismu.

Původně v těchto veselohrách a fraškách hráli muži i ženské úlohy, jen aby mohly být groteskní pohyby a hmaty prováděny co nejzřetelněji. Když však absolutismus začínal mít stále větší smysl pro rafinovanost, staly se pikantní a sličné herečky v divadle nezbytností, neboť z jejich úst zněly různé sviňačinky mnohem dráždivěji než z úst mužských komiků. Na počátku druhé poloviny 17. století se objevila na jevišti žena: nejprve v r. 1660 v Anglii, za několik let poté ve Francii a Německu.

„V epilogu panovala největší bezuzdnost, byl téměř vždy přednášen nejoblíbenějšími herečkami, a nic nepůsobilo zvrhlému publiku takovou rozkoš, jako slyšení ty kluzké verše z úst sličné dívky, o které se domnívali, že neztratila ještě své nevinnosti“, říká Macaulay (Thomas M., 1800–1859, angl. historik). Obecenstvo mělo prý nejraději, když se tyto kluzké scény odehrávaly v hraběcích a knížecích budovách a postelích.

Kromě veseloher, frašek a šprýmů, a snad ještě více než jejich vtipy, byly na jevišti oblíbené tance a balety, ovšem opět pouze z erotických důvodů. „Tanec a balet jsou dnešního dne módní mor. Lidé běhají za nimi jako šílení, a nikdy nebylo žádné umění přijímáno s větším souhlasem, než umění naše. Záliba v baletech je všeobecná a jde velmi daleko; všichni vladaři zdobí jimi své hry, nikoli, že by se řídili našimi obyčejí, nýbrž spíše, aby si opatřili potěšení, jehož toto umění poskytuje.

Nejmenší tlupa kočovná vleče s sebou hejno tanečníků a tanečnic, ba šprýmaři a dryáčníci počítají více s úspěchem svých baletů, než s úspěchem svých kapek a prášků; oslňují zraky holoty baletními vložkami, a odbyt jejich lektvarů je větší nebo menší podle toho, poskytují-li více nebo méně hojné obveselení," napsal proslulý sólový tanečník Noverre ve svých „Dopisech o umění tanečním a baletech" v r. 1769.

S erotickou hrou na jevišti byla však nezřídka spojena i erotická skutečnost v hledišti, provozovaná hlavně v jeho hlavní části - v lóžích. Všechny lóže byly zařízeny velmi pohodlně a měkce; v některých divadlech stály v jejich temném pozadí dokonce pohodlné pohovky. „Máme teď v našich německých divadlech už také lóže polštáři vyložené, které jsou na celý rok pronajímány. Mnozí naši diváci chtějí býti také v přestávkách zaměstnáni a ponechati volné pole své fantazii, rozpálené nemravným představením. Taková dramata ve dvou jsou obecnstvu oznamována zatažením záclon, ale i když lóže zůstanou otevřeny, bývá děj přece konán v temném pozadí," napsal Mercier (Sébastien M., 1740-1814, franc. dramatik a div. teoretik).

Jistý francouzský spis vypravuje, že když jednou v jednom pařížském divadle vypukla panika, protože hrozil požár, a obecnstvu v tmavých lóžích oznámili nebezpečí, objevily se v mnoha lóžích zcela nahé dámy, „pokud ovšem galantnost nevyžaduje, abychom řekli o dámě, že jest už oblečena, má-li na sobě hedvábné punčochy a střevíce."

Ostatně francouzské a německé panstvo si počínalo bez skrupulí i v otevřených lóžích, kde provozovalo nejružnější žerty se ženskými příslušnicemi svého dvora. Bylo to tím snadnější, že vznešené dámy směly chodit do divadla s maskami. Jiné panské lóže byly hustě zamřížovány a vůbec všelijak skryty, takže na jeviště z nich bylo vidět, ale z hlediště dovnitř ne. Divadelní mravy panstva měly ovšem vliv až na galerii. A tak např. u Merciera čteme, že zde jistý řezník netleskal jinak, než svou širokou dlaní na nahou zadnici děvčete, což prý znělo po celém divadle.

Divadlo, zařízené především jako pohlavní dráždidlo, bylo zcela logicky přímo spojeno s prostitucí. O londýnských divadlech čteme: „Společnost jest v celém domě, žel, velmi smíšená, mluvím o Drury-Lane a Coventgarden, a často najdeme tu věvodkyni obkličenu nevěstkami atd. Galerie je nevěstkami naplněna, každá má volný vstup. Neslušné žerty těchto holek s mladíky z prvních a nejlepších rodin zdají se býti něčím zcela dovoleným, a nestydějí se za toto mlkování, ani když známé dámy k tomu přihlížejí. V přestávkách shromažďuje se celý zástup veřejných dívek, starých i mladých libertinů ve velkém sále, saloně, který jest umístěn v prvním pořadí a kde jsou prodávána občerstvení všeho druhu. Stěny jsou ze zrcadlového skla, pokoje kolem opatřeny jsou otomany a pohovkami. Sta svíček a veliký lustr, na němž hoří stejný počet světél plynových, ozařují tuto scénu nevídané nestoudnosti a drzosti."

Vedle prostitutek nabízely v divadlech pohlavní službu také biletářky a prodavačky květin a pomerančů, ale hlavně statistky a dívky z baletního sboru. Pokud nebyly zrovna zaměstnány na jevišti, potulovaly se stále po divadle a čekaly na lísteček, který by je zval do některé lóže k důvěrné chvíli. U baletu mohly být i ty dívky, které tančit moc neuměly; většina z nich vystupovala jen v nepatrných, snadných úlohách. Zato však potřebovaly přiměřenou postavu a povahu. Jejich sukně se podobaly divadelní oponě: na lehký pokyn ji musely kdykoli zvednout nebo nechat spadnout. Čím byl dvorní balet, o tom jsme se už dříve zmínili,

a přirozeně to vyplývá i z poměrů u absolutistických dvorů. „Královská akademie hudby a tance, respektive Opera, byla harém, ženská stáj pro knížata, veřejný dům pro šlechtice.“

Dráždivý účinek divadla se v galantní době projevoval, a také dnes sem tam ještě projevuje, i v jiném směru: rampové světlo propůjčuje tomu, kdo v něm vystupuje, ženě i muži, desetinasobný půvab pro oči obecenstva. Tak byla za všech dob pokládána herečka za nejžádoucnější milenku a herec za nejideálnějšího milovníka. I v 18. století přesto, že veřejně vystupující žena byla stále ještě mimo zákon a společnost, bylo největší ctižádostí řádného světáka, aby měl za milenkou umělkyni z Opery, pro níž se slepě ničili. Na druhé straně nejvznešenější dámy spolu zcela veřejně zápasily o přízeň slavného zpěváka nebo tanečníka. „Chvěly se blahem, jakmile se objevil na jevišti, a naslouchaly mu jako v radostném opojení. Mladé ženy počínaly si jako zběsilé. Bylo je zřítí, kterak vystrkují polovinu těla z lóže, samy se vystavují na odív ve svém bláznivém rozčilení, a nejedna nikoli z nejošklivějších chtěla se mu ukázati,“ napsal Marmontel (viz výše) o úspěších jednoho francouzského zpěváka, který byl od svého prvního vystoupení „modlou obecenstva a rozkoší dvora“.

Mocní tohoto světa však neměli dost veřejné divadelní erotiky, nechtěli se už spokojit s pikantním naznačováním a přáli si na jevišti vidět slova proměněná ve skutek. Vedle toho lesk dvorních divadel oslňoval bohaté lidi, takže si o překot zřizovali vlastní scény ve svých palácích. Tato soukromá jeviště byla také často spojována s luxusními *petites maisons*, čímž byla také určena povaha toho, co se na nich provozovalo. Byly to takřka vždy erotické hry, někdy velmi volné, často však přímo sprosté. Domácí jeviště povstalo z přání, aby mohly být v malém kroužku hrány odvážné kusy, jejichž veřejné provozování by nepřipustil královský cenzor, oficiální strážce dobrých mravů. Lechtivá představení, sotva zastřená dvojsmyslností, tyto domácí večery vyplňovala nejdříve, ale brzy se zvrhla v necudné hry, jejichž dramatické texty tvořily pouhou záminku.

Balety a pantomimy však vyžadovaly mnohem větší aparát a mohly tak být provozovány jen na soukromých jevištích nejbohatších pánů; ostatní si libovali ve vlastních divadelních kusech, v aktovkách podle erotických klasických motivů, hlavně pak v erotických hrách pastýřských a společenských komediích o jednom nebo dvou jednáních. Tato představení byla zběsile navštěvována všemi, kteří náleželi ke „společnosti“. Jistý spisovatel takovou návštěvu u hraběte de Clermont vyličil v r. 1754 takto: „Kam jedou všechny ty šedivé karosy v odlehlé čtvrti pařížské? Není viděti štítku se jménem ani štítku se znakem. Kočové jsou bez chocholu a kníru, lokajové bez livreje, a přece vezou nejvyšší společnost dvorní. Z karos vystupují dámy, které jsou neobyčejně prostě oblečeny, a všechny mají malé černé masky. Pojďte s nimi těmi dlouhými alejemi, ozdobenými stromy, vstupte s nimi do toho malého sálu divadelního. Jak pěkný je, jak krásně vyzdoben, jak tato stříbrná lemování a střapce zvyšují galantně účinek dekorací z růžového hedvábí. Jaké plýtvání svíčkami na jevišti a jaká temnota naproti tomu v lóžích! Co spatříme? Kdo jsou herci? Vystoupí Horaciové nebo Cimové? Nikoli, vznešené krásy velikého Corneilla, jeho charakteru tak hluboké, tak pravé, tak komické, jimž tleskal Ludvík XIV., nemohou už nadchnouti tyto lidi. Jsou to blazeovaní hosté, jimž se znechutilo výtečné víno a kteří se opájejí nápoji silnějšími. Závidějí lidu jeho hrubé požitky. Fraška plná špinavých dvojsmyslů a neslušných žertů má tu svůj stánek. Ženy chodí sem maskovány, aby naslouchaly a dívaly se a nebyly viděny;

pochopily byste to, kdybych vám vypravoval obsah jen jediného kusu z těch, jež jsou tu hrány.“

Galantní řeč a literatura. Zbývá nám dodat ještě několik slov o řeči, literatuře a umění absolutistické doby, protože i sem proniká její pravá povaha a vyniká její poměr k ženě. Víme už, jak a proč byla galantní doba proscena erotikou a čím se tato erotika ve svůj neprospěch lišila od renesanční erotiky. Protože galantně cítili, galantně mysleli, tedy se také galantně vyjadřovali. Proto byla řeč v době vládařského absolutismu z gruntu jiná než ve dvou předcházejících stoletích.

Vyjadřovala především stavovské rozdíly. V renesanci se hlučná panská řeč téměř ničím nelišila od pouliční lidové řeči; nyní se vytvořila vznešená, nehlučná salonní řeč a vedle ní řeč plebejská, která byla před pány a představenými rovněž tlumena, neboť hlasitá řeč vyjadřuje svobodné mínění, kdežto poddaný v ancien régime vlastní mínění neměl a mít nesměl. Musel tedy mluvit tlumeně před každým policajtem.

Tlumenost galantní salonní řeči měla však ještě jiný důvod a smysl, hlavně pokud šlo o řeč se ženami. „Byla-li oslokována dáma, dělo se to vždy hlasem poněkud tišším, než mluví-li muž s mužem. Tento jemný rozdíl ve styku byl nevylicitelně půvabný. Zato však slova byla volná až k drzosti,“ napsal vévoda de Lauzun do svého deníku.

Také zřetelná nesměla být řeč v absolutismu tolik jako v době renesance. Stala se jednak opatrnou, jednak dvojsmyslnou, tedy i bohatší, pružnější a rafinovanější, hlavně pokud šlo o pohlavní věci. Dvojsmyslnosti náležely k bontonu. O salonu vévody de Choiseul, ministra Ludvíka XVI., kde byly projednávány i důležité politické otázky, čteme: „Vládoucí tón byl tu neobyčejně volný; ona půvabná lehkost mravů, které společnost holdovala, byla také denním programem v Hautefontaine, venkovském sídle vévodově. Mladá paní, kterou její postavení a rodinné vztahy přinutily k návštěvě Hautefontaine, vypravovala, jak těžce si zvykala na tón v domě, jeho bezmeznou volnost a kluzké vtipy, které byly pronášeny jako něco samozřejmého. Její plachost a láska k manželovi, kterých nedovedla skrýti, dávaly popud k tisícovým posměšným poznámkám a vtipům. Starý velkovikář, který viděl, jak nešťastnou činí ji všechny tyto posměšky, řekl jí jednoho dne: Nebuďte smutná, madame! Jste hezká, a to jest už nespravedlnost; ale to by vám rozhodně ještě odpustili. Choete-li tu však klidně žít, musíte lépe skrýti svou lásku k manželu. Manželská láska je to jediné, co tu není třeňo.“

Pokud však běželo o „lásku“, neznali mezí, jakmile se o ní bavili. Páni provokovali, a dámy, které mluvily o třetí osobě, nejraději líčily svá milostná dobrodružství se všemi podrobnostmi. Žofie d'Houtetot, v jejímž saloně býval Diderot (Denis D., 1713-1784, franc. filozof, osvícenec, redaktor Encyklopedie) a proslulé kroužky encyklopedistů (tj. těch, kteří se účastnili na díle Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel, 1752-72, franc. naučného slovníku, kterým se rodilo rozumové myšlení a který se podílel na přípravě Francouzské revoluce), zveršovala své vlastní milostné senzací a v dobré náladě je nenucené při víně Diderotovi předčítala. Filozof o nich zaznamenal: „Verše sršely ohněm, prudkostí a barvitými obrazy. Byla mezi nimi také oslava jedné ženské dokonalosti, velmi ceněné.“

Venkovské měšťáctvo, o jehož mravech rozhodovala nutnost pilné práce a nikoli honba za požitkem, však takové řeči nevedlo a bylo stále více méně ve vleku náboženství, posuzujícího každé veselé slovo jako hřích. Zato měšťanstvo v sídelních

městech v tomto směru nebylo o mnoho jiné než panská třída. Bavilo se stejně jako v renesanci kluzkými anekdotami, hádankami, šprýmy a vtipy.

Také pouliční zpěváci a dryáčníci přednášeli a zpívali nejhrubší produkty erotického obsahu. Anglickou specialitou byly *baladové ženy*. Archenholtz o nich píše: „Balady, ty jsou sepsány zcela řečí lidu a rýmy lze si snadno zapamatovati. Množství baladových žen zpívává večer ty nejneslušnější: každá žena má u sebe mnoho exemplářů písní, které zpívá, a prodává je třeba za nejmenší peníz měděný, který jí dáte. Frivolní přednes nestoudné zpěvačky a láková melodie doporučují špinavý text ještě více; půl tučtu takových písniček pouličních zničí tedy úplně zásady snad dobré, v nichž vychovávány jsou tu služby.“

V lidu se přesto patrně dlouho udržel zdravý hrubiánský sloh, který neměl nic společného s galantní sprostotou. Důkazem toho jsou jednak lidová přísloví a pak hlavně lidové kazatelé, z nichž jistě nejvíce vynikl hrubostí, ale i vtipem, duchaplností a smělou pravdomluvností vůči bohatým a mocným, nám už známý Abraham a Santa Clara (1644-1709), kazatel ve dvorním vídeňském kostele, jehož pravé jméno bylo Ulrich Megerle a který pocházel ze Švábska.

Pokud jde o galantní *literaturu*, víme už, že z kulturně-historického hlediska náleží na první místo díla velké memoárové literatury, kterou nám ancien régime odkázal. Její věrohodnost sice není bez značných kazů, ale její dokumentární hodnota je přesto značná, protože galantní básnictví i policejní a soudní akta její obsah potvrzují a máme i jiné možnosti kontroly, takže můžeme sice připustit, že tyto různé paměti a vzpomínky často přemrštují, přebarvují a retušují skutečnost, hlavně pokud jde o ženy a erotiku, nicméně však výrazněji říkají totéž, co zcela neklamné dokumenty zaznamenaly jen suše.

Tato memoárová literatura, většinou plýtvající erotickými podrobnostmi, však nesvědčí o nějaké snaze říkat za každou cenu pravdu, o odvaze se ke všemu přiznávat, ale spíše o zálibě v novém prožívání zažitých rozkoší, o možnosti nového hýření ve fantazii a pak také o soudobém exhibicionismu a perverzních choutkách stavět na odívání i svou hanbu, ponižovat se veřejně alespoň na papíře, když to ve skutečnosti nebylo tak snadné.

S podobnou důkladností a podrobností jako v memoárech se bavilo galantní panstvo o nejdůvěrnějších věcech pohlavního života svého i cizího, a také v *dopisech*. Klasickým příkladem takové literatury z nejvyšších kruhů je korespondence pruského krále Bedřicha II. (Fridricha Velikého, viz výše) s jeho duchaplnou sestrou, markraběnkou z Mayreuthu, která rovněž napsala své paměti. Aby si jako bratr a sestra mohli pikantněji vyměňovat své názory na erotické věci a přitom stejně pikantně dávat najevo své smyslné choutky, prováděli tuto zábavu jménem svých oblíbenců: Diana, fena králova, píše Folichonovi, markraběncinu psu, a naopak, přičemž je ovšem v tomto případě fena útočný živel a pes mírnější částí. Přesto zde běželo patrně jen o duchovní sourozeneckou lásku.

V galantní literatuře měl ovšem nemalou úlohu *anonymní pamflet*, což je v absolutistické době velmi pochopitelné. Útoky na držitele moci, na vladaře a jejich milény nebo na kněžny a jejich oblíbence byly nejčastější. Lid také ochotně šířil plody této mstivé múzy, třebaže skuteční původci nebo inspirátoři anonymních pamfletů, satir, epigramů, posměšných písniček a vtipů seděli pravidelně velmi vysoko a sledovali velmi osobní cíle nebo pěstovali skandál pro skandál. Nicméně přes svůj nepřiliš čistý původ a přes svou anonymitu měly tyto politické nebo jen erotické pamflety jistou oprávněnost a užitečnost, i když příčinu soudobých neřes-

tí a béd viděly v jednotlivých lidech a nikoli v povaze absolutistických řádů. K tomuto vyššímu a účelnějšímu hledisku tehdy ještě většina lidí nedospěla. Jako ukázka jistě bude postačovat prozaický „otčenáš“ na „velemilovaného“ Ludvíka XV., který zcela vyhovoval obecnému smýšlení:

„Otče náš, jenž jsi ve Versailles, nebudiž posvěceno už jméno tvé, trůn tvůj je velmi otřesen – tvá vůle nestaí se už ani na nebi ani na zemi. Chléb náš vezdejší vrať nám dnes zase, ježž jsi nám ukradl, a odpusť našemu parlamentu, že bránil zákony, jakož my odpouštíme tvým ministrům, že je chtějí zničiti. Nedej se už Dubarryovou uvést v pokušení, nýbrž zbav nás kancléře! Amen.“

V hojnosti pamfletické literární produkce se tu a tam vyskytlo i satirické umělecké dílo, opravdu pěkný epigram, dobrá písnička i rozsáhlé dílo, jehož nejlepšimi příklady jsou Diderotovy „Žvatlavé klenoty“, pikantní satira na Ludvíka XV. a jeho dvůr, a Voltairova (viz výše) „Pucelle“, drastický útok na kult „Panny orléanské“.

O povaze slovesného a výtvarného umění za ancien régime, především o rokokovém umění, jsme se zmínili stručně už dříve; dodejme ještě Fuchsovu charakteristiku: „Rokoková společnost našla svého kronikáře v umění. Žádné pero nebylo by bývalo schopno popsatí zjemnělost jejího požitkářství, marnotratnost její rafinované kultury. Z překypujícího bohatství hravých linií tohoto umění však, jehož bezoddyšný let zdá se vysmívati všem zákonům rozumu a činiti pochybnými všechny zákony tíže, zaznívá stejná životní radost, stejná neodpovědnost překotná jako z proslulého doznání oné veliké soudobé umělkyně života: Po nás ať přijde potopa! Pro úsudek pozdější doby ztotožnilo se také umění této doby úplně s jejím duchem jako u žádné jiné epochy světových dějin. Kdo zná umění rokoka, domnívá se znáti celou tu dobu, jako by těmito bláznivými kudrlinkami zvláštními koloval ještě tajemný život, jako by tichý šepot minulosti celoval se tu něžně s přítomností.“

Nesmíme však zapomenout, že tuto rokokovou společnost představovaly jen nepočetné vládnoucí vrstvy. O lidu, o jeho zoufalé bídě, nevědělo toto umění vůbec nic, sloužilo pouze labužnictví mocných a bohatých. Stejně cizí mu byly velké vášně a vůbec každá skutečná síla a velikost. I ti umělci, kteří chtěli vychalovat ctnost, to činili v pikantní a galantní omáčce.

To platí i o klasických spisovatelích této doby, ať to byli ve Francii Lafontaine, Voltaire, Rousseau, Crebillon, Diderot nebo v Německu Lessing, Wieland, Bürger či Heinse (dosud neuvedení: *Lafontaine*, také psáno La Fontaine, Jean, 1621–1698, franc. spis., autor bajek; *Lessing*, Gotthold Ephaim, 1729–1781, něm. dramatik a estetik; *Wieland*, Christoph Martin, 1733–1813, něm. básník a překl. Shakespeara; *Bürger*, Gottfried August, 1747–1794, něm. básník, autor balad; *Heinse*, Wilhelm, 1746–1803, něm. spisovatel a knihovník; ostatní výše v textu).

U většiny těchto slavných autorů se už hlásí o slovo předvoj nové měšťanské doby, ale galantní živel má přesto v jejich díle i životě největší úlohu. Jak v lyrice, tak v próze se to projevovalo především zálibou v obšírném líčení „nedovoleného flirtu“ a důvěrných milostných podrobností.

Kult neřesti. Tendence doby však nutně vedla ke vzniku zvláštního erotického románu, v němž se všechno točilo kolem pohlavního aktu a který byl nejmistnější tehdy, když líčil nejvýstřednější variace pohlavního uspokojení. Tento druh erotické literatury se pak objevoval i v jiných formách: fingovanými memoáry, fingovanými morálními kázáními, senzačními soudními rozvodovými literárně zpracova-

nými spory atd. Erotické ilustrace nejméněji podporovaly účel těchto spisů a stávalo se, že i z knih s obsahem více či méně nevinným byly násilně dělány ilustrované pornografie.

Tato literatura byla rozšířena ve všech kruzích, které na ni měly peníze, nechýbela ovšem ani na vlastních místech galantního milování: knihovny v petites maisons obsahovaly pouze tento druh literatury, jen ona se také povalovala v lepších nevěstincích spolu s alby rytin, plnými „Venušiných postojů“, které byly horlivě napodobovány v milostné skutečnosti. Tato literatura byla také v budoárech a ložnicích žen, více či méně ukryta před nepovolanými zraky. Vznesené dámy se za ni téměř nestyděly. V memoárech vévody de Choiseul čteme: „za nic na světě nebyli by zámeční pání z Hautefontaine a jejich hosté vynechali nedělní mši: zbožně šlo vše do kostela. Ale nikdo se nepodiví, když tu a tam úsměv si pohraje kolem rtů modlicích se! Každý má v ruce knihu, z které horlivě čte. Podle vazby je to kniha modlitební, její obsah však tvoří sbírka kluzkých, skandálních historek. Nikdo se tím netají: všechny tyto knihy zůstanou po celý týden v kapli, kde sloužící a voskaři se mohou podle chuti z nich pobaviti.“

Velký byl počet erotických a necudných žertů, provozovaných slovem nebo obrazem na různých předmětech denní nebo sváteční potřeby: vedle svatebních talířů, mís a nočních nádob byly erotickými obrazy zdobeny nebo přímo formou mužských i ženských genitálií prováděny kordy, držadla, dýmky, poháry, karty, flakony, džbány, kachlíky atd., což se sice dělo i dříve, ve starověku jako středověku, ale počínaje 17. stoletím takové předměty zaplavovaly celý život, v jejich povaze nabyla pikantnost převahy a stále více přicházely i do rukou žen.

Kam až se takové předměty v galantní době šířily, o tom vypravuje Archenholtz z Anglie: „Jakýsi James Price byl zatčen úředníkem, vykonávajícím dozor nad podomními obchodníky, poněvadž neměl povolovacího listu. Inspektor viděl ho v Richmondu, že chodí dům od domu a prodává tabatěrky. Při důkladné prohlídce jeho bylo shledáno, že mnohé z těchto krabiček opatřeny byly velmi necudnými obrázky a rytinami, z nichž některé měly hodnotu opravdu uměleckou. Tyto nabízel Price především v dívčích školách a měl veliký odbyt u slečinek. Byl odsouzen k deseti librární pokuty, která pro neschopnost obžalovaného zaplatiti, byla mu proměněna ve tři měsíce polepšovny.“

Vévoda Filip Orleánský, francouzský regent, seděl jednou za stolem s paní de Parabére, arcibiskupem cambraiským a finančníkem Lawem. Když končila hostina, přinesli mu nějakou listinu k podpisu: chtěl vzít pero a podepsat ji, ale nemohl, neboť byl příliš opilý. Předal pero paní de Parabére a řekl jí: „Podepiš, děvko.“ Odpověděla, že jí nepřísluší podepisovat; dal tedy pero arcibiskupu cambraiskému a řekl mu: „Podepiš, pasáku.“ Také arcibiskup se zdráhal listinu podepsat. Poté podal pero Lawovi a řekl mu: „Podepiš tedy ty, taškáři.“ Ani Law nepodepsal. Tu regent učinil tuto poznámku: „Jak znamenitě spravovaná to říše: děvkou, pasákem, taškářem a opilcem.“ A podepsal.

Tahle karikující anekdota znamenitě charakterizuje galantní absolutistickou společnost. Zevně snad byla skutečnost libeznější, uvnitř však byla ještě horší, než tento příběh. Jen honba za rafinovaným smyslným požitkem byla tmelem vládnoucích tříd a stavů, jen v kultu neřesti se udržovala feudální společenská solidarita, která si z milování učinila hlavní řemeslo. A čím více se blížil okamžik měšťáckého soudu nad ancien régime, tím zuřivěji tančila vědomě i nevědomě svůj poslední vilný taneček na třídní sope...

V. ŽENA V BURŽOAZNÍ SPOLEČNOSTI – IDEÁLY A PRAXE

Rozvoj obchodu vyvedl evropské lidstvo ze středověku na vrchol renesance. Přechod od ruční ke strojní tovární výrobě umožnil překonat knížecí absolutismus a zřídit měštácký společenský pořádek. Nový výrobní způsob potřeboval svobodu k rozvinutí svých sil, potřeboval takové státní a společenské organizační formy, které by jeho existenci podporovaly. Buržoazie (autor užívá tento výraz pro nešlechtické měšťanstvo vlastníci prostředky nebo zdroje výroby a vrstvy s ním sociálně spojené) jako nositelka tohoto nového výrobního způsobu musela dosáhnout, aby stát sloužil jejím zájmům, a proto si vybojovala moderní demokratický stát.

Poprvé se tak stalo v anglické revoluci v r. 1648 (rok porážky angl. krále Karla I. Oliverem Cromwellem, jenž se ujal moci, Karel I. popraven 1649; proces angl. revoluce se datuje obdobím od 1640, kdy byl svolán parlament, do 1660, kdy byla obnovena konstituční monarchie, značně omezující vliv šlechty), která však byla dokončena teprve v r. 1688 (odstranění Stuartovců a získání rozhodující moci parlamentem, tzv. „slavná revoluce“), a ve Velké francouzské revoluci z roku 1789 (viz výše, proces této revoluce je datován 1789–1794, někdy až 1799, kdy se zmocnil vlády Napoleon, Ludvík XVI. a Marie Ant. popraveni 1793). Obě tyto revoluce měly hluboký význam pro celou Evropu. „Nebyly jen vítězství určité třídy nad starým pořádkem politickým, byly proklamací politického řádu pro novou společnost evropskou. Buržoazie v ní zvítězila, ale vítězství buržoazie bylo tehdy vítězstvím nového pořádku společenského, vítězstvím vlastnictví měštáckého nad vlastnictvím feudálním, národnosti nad provincialismem, konkurence nad cechem, dělby nad majorátem, panství vlastníka půdy nad ovládáním vlastníka půdou, osvícení nad pověrou, rodiny nad rodinným jménem, průmyslu nad hrdinskou leností, měšťanského práva nad středověkými výsadami.“¹²

Už objevy nových světů a nových obchodních cest v 15. a 16. století položily základ k novodobému technickému rozvoji. Potřeby trhu rychle vzrůstaly a ve druhé polovině 18. století nemohla řemeslná výroba stačit poptávce; vznikla tedy hromadná strojní výroba na základě nových vynálezů, které si vynutila potřeba doby a jejichž vrcholem byl parní stroj. Tak začala nesmírná průmyslová revoluce, která se krok za krokem zmocňovala všech produktů a potřeb života.

Buržoazie, která těmito silami vládla a dosud ve značné míře vládne, provedla dříve neslýchané věci. „Provedla díla zcela jinak zázračná, než jsou egyptské pyramidy, římské vodovody a gotické katedrály, podnikala zcela jiná tažení, než bylo stěhování národů a výpravy křížácké.“ Ale to vše bylo možné podniknout jen proto, že velkovýroba ve velkém vynášela značné zisky. Tak se zrodil se strojním výrobním způsobem moderní kapitalismus (autor užívá tento termín i dále ve smyslu dvacátých let), pod jehož vlivem se do posledních důsledků uplatnil účinek peněz a který přetvářel všechny formy myšlení i života.

Měštácký stát, který se nejdříve uskutečnil v Anglii a nejpozději v Německu, učinil všude poddaného a nevolníka státním občanem a prohlásil stejná práva: s heslem „Volnost, rovnost, bratrství“ porazil feudální Evropu. Ženu sundal z podstavce, na němž trůnila téměř půldruhého století jako nejvyšší božstvo, ale tím ji ve skutečnosti povýšil, neboť se měla opět stát člověkem a mužovou druž-

kou. Individuální pohlavní lásku prohlásil u všech společenských vrstev za základ manželství, jediný a mravně oprávněný. Lidská solidarita se měla stát tmelem společnosti, lidský ideál krásy se měl řídit podle nejvyšších duchovních i fyzických cílů.

V tomto směru opravil a přepracoval nový stát všechny formy a hodnoty života, umění, filozofii, vědu, právo, řeč, abymohl v rodině, státu i obci představovat korunu celého dějinného vývoje, „opravdový světový mravní pořádek“, který mohl tu a tam mít pouze nějakou chybičku z estetického hlediska.

Je nesporné, že už tato hesla a ideály, hlásané miliony lidí v mnoha nadšených bojích, vnesly do evropských dějin ohromné mravní popudy, které tak postupem doby povznesly tělesnou i duchovní úroveň národů, jak to předtím žádná společenská forma ještě nedokázala. Ve všech oborech duchovního života tak byl položen základ k trvalým přeměnám, stejně tak i v oboru pohlavní morálky a v tom, co s ní souvisí: „Třebaže jsme ještě velmi vzdáleni od skutečného vítězství nad nocí, svítání pro kulturní lidstvo už nastalo.“

Nicméně vše, co by mohlo tvořit opravdu nový lidský řád, zůstalo spíše jeho proklamací a zdáním; skutečnost byla jiná. Buržoazie se během svého mládí obestřela gloriolou, když nový věk rozbíjel staré formy a všechno plnil novým obsahem, avšak všechny krásné myšlenky byly do značné míry ve vnitřním napětí s hospodářským základem doby. Ideály nemohly být uskutečněny tak, jak byly vyslovovány, protože nový stát neosvobozoval člověka, aby ho osvobodil plně, ale aby získal síly a ruce pro nový ekonomický systém.

Výsledkem tohoto vývoje pak byl vnitřní rozpor mezi skutečností a zdáním, a tento rozpor se také stal nejcharakterističtější známkou moderní společnosti. Neboť má-li všechno „svou cenu“, vyjádřitelnou penězi, je uskutečnění mnoha přání potom jen otázkou peněz...

Milostný ideál nové doby byl pojímán jako individuální, čistá a nikoli platonická milostná náklonnost, tedy jako láska v novodobém smyslu slova, která se pokládala za jedině důstojný důvod spojení muže se ženou v naději, že tímto způsobem život všech lidí nabyde čistšího a hlubšího obsahu.

Jan Jakub Rousseau (Jean Jacques R., 1712-1778, franc. filozof a spisovatel, osvícenec, autor díla „O smlouvě společenské“ aj.) vyslovil a velmi výmluvně odůvodnil revoluční názor na lásku ve své „Nové Heloïse“, která se stala milostným evangeliem měšťáctva a zjevovala světu city nových lidí. Saint-Preux, muž této nové doby, píše ve svém milostném psaní své zbožňované Julii, nové ženě: „Nikoli, krásná Julie, vaše vnady oslnily sice moje oči, ale samy nebyly by mohly nikdy vésti mého srdce bez mocné vnady, která je oduševňuje. Co na vás zbožňuji, je to dojmavé spojení citu tak živého s nezměnitelnou mírností, ten soucit tak něžný s bolestmi jiných, ten jasný úsudek a ten vybraný vkus, jehož čistota se řine z vaší jasné duše, to jsou krátce řečeno, vnady vašeho ušlechtilého smýšlení v míře mnohem vyšší než vnady vašeho zjevu vnějšího. Připouštím, že by si vás člověk mohl představovati ještě krásnější, ale líbeznější a hodnější srdce hodného muže, nikoli, Julie, to není možno.“ – A Julie píše stejně ideálně: „Což pravá láska není nejcudnější ze všech svazků? Není láska sama v sobě nejčistší, jakož i nejnádhernější pud naší povahy? Nezavrhuje duše nízké a se plazící, aby činila nadšenými jen duše veliké a silné? A nezušlechťuje všech citů, nezdvojnásobuje naši bytosti a nepovznáší nás nad nás samé?“ – Tato láska má však posvěcovat a oduševňovat přirozenou smyslnost, činit z ní nejvyšší vášeň, aby mohla nastoupit pravda místo galantní fráze.

Na třetí dopis Saint-Preuxův odpovídá Julie tímto doznáním: „Marně prosím úpěnlivě nebesa, jsou hlucha k modlitbám slabých. Všecko je živý žár, který mne stravuje; se vším jsem na sebe jen odkázána nebo spíše všecko vydává mě tobě na pospas. Celá příroda zdá se býti s tebou spolčena; veškerá má námaha není mi nic platná, zbožňuji tě proti své vůli. Kterak mohlo by mé srdce, jež při plné síle nedovedlo odporovat, podlehnouti nyní jen napolo? Kterak mohlo by toto srdce, které nedovede nic zatajit, zapřít ti tobě zbytek své slabosti?“ – A Saint-Preux po tomto doznání jása: „Ó, mocnosti nebeské! Měl jsem duši pro bolest, propůjčte mi duši pro blaženost! Lásko, ty pravý živote duše, přijď a posilni duši mou, neboť chce zajíti. Nevýslovný půvabe ctnosti, nepřemohitelná síla milencina hlasu, štěstí, radosti, rozkoši, jak pronikavé jsou vaše šípy! Kdo by snesl jejich ran! kde mám vzítí sílu, abych nepodlehł proudu rozkoše, který se vlévá do mého srdce?“ – Taková vznešená myšlenka je něco věčného mimo prostor a čas. Julie píše: „Osud bude sice s to rozloučiti nás v prostoru, nikoli však duševně. Budeme dále sdílet se spolu o radosti i žal, a jako ony magnety, které podle vašeho vypravování na různých místech činí vždy tytéž pohyby, budeme třeba na obou koncích světa prodchnuty podobnými pocity.“ – Přesto, když Julie s krvácejícím srdcem píše Saint-Preuxovi, že ji otec určil pro jiného, volá Saint-Preux zoufale: „Cos mi to řekla?... Co odvažuješ se mi naznačiti?... Ty, svůj život že povedeš v náručí jiného!... Jiný že má tě mít!... Že nebudeš už moje!... Nebo, což by bylo ještě strašlivější, že nebudeš jen moje! Já, já, že bych měl snést této hrozné muky!... Měl bych přihlížet, kterak jinému děti poskytuješ!... Nikoli, raději chci tě ztratit než o tebe se dělit!... Proč nedávvalami nebesa odvahy, která by neváhala dáti v čin dozráti zuřivosti, která mě naplňuje!... Než by se tvá ruka snížila k tomuto nešťastnému, lásce se ošklivícímu, ctí zvrženému svazku, vlastní rukou vrazil bych ti pak dýku do prsou; tvému cudnému srdci bylo by krev vylíti, než bys byla s to poskvmiti je nevěrou. Do této čisté krve dal bych prouditi té, která s neuhasitelným žárem proudí mými žilami; do tvé náruče klesl bych a, své rty přitisknuv ke rtům tvým, vydechl bych svůj poslední vzdech... tvůj poslední vzdech bych přijal...“

Hle, zde je už romantická individuální láska v celé své velikosti a patetičnosti! Tak se idea snažila učinit lásku lidskou a zároveň božskou!

Protože však nový stát poskytoval všem lidem práva, žádal od nich také povinnosti, a tedy i lásce diktoval její specifický účel. Láska měla dosáhnout nejvyššího stupně v manželství. Milostný poměr měl být jen předehrou k manželství, harmonii těl a duší pro celý život. A nejvyšším účelem manželství bylo dítě, ale nikoli jen jako dědic majetku a jména, nýbrž také jako pokračovatel v lidském rodu, v jehož službách má každý být. Proto je manželství povinnost pro každého.

Tak se stalo manželství morální institucí, jedinou formou, která legalizovala pohlavní styk, jehož dalším důsledkem byl přísný požadavek předmanželské cudnosti a bezpodmínečné vzájemné věrnosti obou manželů. Manželé milují a žijí jen pro sebe a své děti, a proto byl také hanbou pro obě strany pohlavní styk nelegitimní. Koketerie a flirt se třetí osobou manželství znesvěcovaly; cizoložství nebylo jen zločinem na určité osobě, ale i zločinem proti státu. Užívání prodejné lásky byla ta nejpoprvrživější věc. Prostitutka už není pikantní milostná umělkyně, ale vyvrhel. Manželství je tedy oporou státu; je svého druhu důstojností, která ženaté povyšuje nad svobodné.

Takovým způsobem a z počátku nikoli neupřímně se měšťáctvo snažilo představit pravou povahu své monogamie. Vždyť jen řádná rodinná domácnost zaru-

čovala bezpečnost existenci, tj. maloměšťácké existenci, neboť to byla ideologie maloměšťáctva, která provedla anglickou i francouzskou revoluci a bojovně a demonstrativně formulovala své ideály proti nemravnosti svých absolutistických a bohatých protivníků...

Ale s vítězstvím nenastal všeobecný věk blaženosti, nezmizely třídní rozdíly, jen nové třídy, nové okolnosti, nové formy zápasy nastoupily místo starých. Různost životních podmínek a postavení jednotlivých skupin vyvolala znovu zájmové konflikty a boje. Vždyť i přes radikální zásadní obrat se samo měšťáctvo potácelo mezi neustálými kompromisy. A tak byla nejedna revoluční myšlenka brzy převrácena a nakonec se zvrhla v pravý opak. Neboť, má-li všechno „svou cenu“, vyjadřitelnou penězi, je uskutečnění mnoha přání potom jen otázkou peněz, bez ohledu na proklamovaný ideál...

Dostaveníčkové domy. Boháč spatří na pařížském bulváru, v bouloňském le-síčku nebo jinde elegantní dámu, po které zatouží, ale nikoli tak, aby si ji vzal za manželku. Stačí, pošle-li listek se svým přáním a s nabízeným penízem na adresu některého *dostaveníčkového domu*. Zde už zařídí věc v co nejkratší době. Těchto *maisons de rendez-vous* bylo v roce 1900 podle municipální statistiky ještě málo, ani ne deset. V roce 1903 jich bylo už 76! Za rok poté se téměř zdvojnásobily na 126.

Hospodyně z takového dostaveníčkového domu vypravovala např. tuto historku. „Nedávno chtěl jistý pán poznat určitou dámu a přišel ke mně a řekl mi, že půjde s cenou až do 14 000 franků, bude-li to nutné. Vyhledám tedy tuto dámu a dám jí poslat svou navštívenku. Přijde a je velmi nepřívětivá.

‘Kdo jste, madame?’

‘Nu, madame, četla jste mé jméno?’

‘Ovšem, madame, ale vaše jméno mi pranic neříká.’

‘Nu, dobrá, madame; mám přítele, který velmi touží seznámiti se s vámi – a jest velmi velkomyslný.’

‘Nevím, madame, co tím chcete říci, a nerozumím absolutně, čeho ode mne chcete.’

‘Promiňte tedy, prosím, madame... Mou adresu máte?’

‘Mám, madame.’

‘Ponechte si ji laskavě... můžete mi dopsati, napadne-li vás... Bonjour, madame!’

‘Bonjour, madame!’

Za týden objedná mne psaníčko do čítárny obchodního domu zde naproti... Přijdu, a dáma, sotva mne spatří, řekne hodně impertinentně:

‘Poslyšte, madame, byla jste jednoho dne u mne a vypravovala jste mi něco o ohromné velkomyslnosti... Nevím absolutně, co jste tím myslila. Nechtěla byste mi to blíže vysvětliti?’

‘Nu, madame, mám přítele, který nabízí čtřicet tisíc franků.’

‘Dobře, madame, rozmyslím si to... Bonjour, madame!’

‘Bonjour, madame!’

Za týden přijde opět dopis, který mne objednává na stejné místo. Přijdu a ptám se:

‘Nu, madame, rozmyslela jste si to?’

Odpoví na to zcela lhostejně:

‘Ano, madame, a myslím, že to není dosti.’

‘Dobrá, madame, promluvím se svým přítelem.’

A k věci došlo za dvacet tisíc franků...”

Jiná správčová takového institutu vypravovala o jiné dámě zcela stručně: „Byla to žena anglického továrníka. Její manžel s ní nežil, dával jí však sto tisíc franků ročně. Byla jsem k ní poslána bohatým Američanem, který mi prostě uložil zeptati se na cenu. Žádala sto tisíc, a on jí sto tisíc dal.“ O vdáných tato správčová řekla: „Jen mi věřte, že do maisons de rendez-vous chodí více vdáných žen, než se obecně tuší. Ach, kdyby věděly! Jakmile jsou poněkud ve finanční tísní, přijdou ke mně. Jsem jejich bankéř. Znáám jednu, která má více než padesát tisíc franků renty a věčně je na rozpacích pro tisíc franků. Jiná může vždy potřebovati pět set... Za nějakou částku jsou vždycky. Dvakrát týdně zůstanu večer doma, a tu mne navštěvují. Vyrožím jim, co chtějí, co jim chybí, jaký druh obchodu jest jim nejvíce vhod. Ach, kdybyste je slyšeli! Jsou vždy stejné! Nejdříve řeknou, když přijdou poprvé: 'Ó, ráda bych jednou měsíčně udělala nějaký obchod... Nezbytně toho potřebuji... ale více nechci, to už je dosti...' Po nějaké době přijdou zase na čaj a docela pokorně řeknou: 'Můj bože! Víte, jak se mi to hodí... udělala bych to i dvakrát měsíčně.' A ještě po nějaké době: 'Je to neuvěřitelné, nemohu vystačiti, musím míti více... Opatřte mi obchod týdně!' Nakonec dělaly by v nutném případě dva obchody denně. Co však všechny chtějí, tot' dobré zaplacení. V té chvíli, kdy jsou tu peníze, jsou už také na místě..."

A ještě tento úsudek kuplířky: „Mezi vdánými a těmi ostatními nezpozorovali byste nejmenšího rozdílu. Jakmile ty ženy ke mně přijdou, ať jsou ze slušných kruhů nebo z ulice, jsou si úplně rovny. Nebo spíše, nikoli úplně; ale pochybuji, dopadlo-li by srovnání ve prospěch vdáných. Je-li některá dáma ze společnosti slušná, pak jí neznám, a tím lépe pro ni. Ale není-li slušná, pak neznám dnes mezi. U řemeslné pozoruje člověk někdy, že má výčitky svědomí, stěžuje si na život, jež musí žíti. U vdané ženy nic podobného! Píší-li svým kokotám nebo herečkám, jsou často hluché. Odpovídají: 'Ach, drahá, nikoli, je mi to příliš hloupé... Nemám náladu...' Nebo také: 'V tu dobu mám zkoušku... Hrála jsem včera... Dnes musím zase hrát... Zítřka mám matiné... Děkuji, nikoli!' Ale vdaná žena a zvláště dáma ze společnosti? Přijde, nutno-li, zvláštním vlakem a provede hlodce dvě či tři operace za odpoledne! Tak to mají páni pohodlné a – špinavé, třebaže „dáma ze společnosti“ zdá se jim líbeznějším soustem než obyčejná nevěstka.

Kde vladařský absolutismus trval dál, jako například v Rusku, byly ovšem kromě kapitalistických vymožeností pěstovány i erotické rozmary starého stylu. Několik let před válkou vypravovaly noviny o tomto vtipu jednoho ruského velkoknížete: V nejpřednějším petrohradském restaurantu seděla v poledních hodinách elita ruské společnosti. Všechny salony byly nabitý, jedna židle nezůstala volná. Tu se otevřely dveře postranního pokoje a z nich vyšly dvě úplně nahé mladé a krásné ženy, které kráčely sály s veseleným žvatláním. V prvním okamžiku všechno oněmělo. Brzy však nastal poprask, šlechtické dámy ondlávaly. Několik pánů běželo pro strážníka. Hostinský pospíchal k oběma Evám s velkými ubrusy a slušně je prosil, aby se ráčily zahalit. Sličné víly se na něj šelmovsky usmály a ze strany a s hrdým smíchem procházely dále sálem, přičemž všude budily nejen zděšení a rozhořčení, ale i všeobecný zájem. Když přišla policie, aby veselé ženy odvedla, vyšel z onoho vedlejšího pokoje, z něhož tyto ženy přišly, ruský velkokníže a hlasitě zvolal: „Neopovažujte se jich dotknouti, já jsem je o to požádal!"

Ve fabrikách byl pohlavní život velmi živý, vždyť v prvních dobách průmyslového vývoje pracovala obě pohlaví většinou společně v těsných a horkých místnostech téměř polonahá. Také noční práce obou pohlaví rozmnožovala příležitost.

Milostný styk byl jen otázkou této příležitosti. Statistiky dokazují, že se zaváděním noční práce přibýval úměrně počet nemanželských porodů.

V první třetině 19. století nebylo v anglických továrnách vzácností, že polovina zde zaměstnaných svobodných žen byla těhotných, ale častá byla i znásilnění. V roce 1840 bylo v Londýně učiněno asi dva tisíce trestních oznámení pro zločiny proti mravopočestnosti. Nezapomeňme, že tehdy byli továrníci většinou bez vzdělání a bez zřetele ke společenskému pokrytectví; v mnoha případech byla továrna zároveň zaměstnavatelův harém. Tyto poměry ale trvaly až do sklonku minulého století a ve skutečnosti se změnily jen pod nátlakem odborových dělnických organizací a dělnického hnutí.

Bytové poměry. Důležitým činitelem v pohlavním životě byly a jsou bytové poměry. Vyhovující byty zjemňují pohlavní mravy, ale důsledky bytové nouze demoralizují pohlavní život, hromadí obě pohlaví a dospělé s dětmi do nepřiměřených místností.

Až do 70. let minulého století bylo bydlení pracujících davů jen nečisté táboření, lůžko se tísnilo k lůžku, dětem byly dlouho před skutečnou dospělostí známy všechny praktiky pohlavního života. Těhotné dvanáctileté i mladší dívky byly běžným zjevem. Také krvesmilstvo kvetlo v této době. Nejdivočejší, ale i nejsmutnější bylo tam, kde v jedné světnici spali i nocležníci v podnájmu, *šlůfové*, jak se u nás říkalo. Unavená a udřená dělnice, která ve spaní pasivně na svém lůžku přijímala nočního hosta, ani často nevěděla, byl-li to její muž, bratr nebo nocležník, který se u ní zastavil. „Je to tak jedno,“ řekla jedna anglická dělnická žena apaticky jistému parlamentnímu tazateli.

Ze života anglických cihlářů vypravuje zpráva vyšetřující parlamentní komise z r. 1866 toto: „Jest nemožno, aby dítě prošlo očistou cihelny bez veliké mravní degradace... Ničemná mluva, kterou děti slyší od nejtěplejšího věku, necudné, neslušné a nestoudné zvyky, mezi nimiž vyrůstají nevědomé a zdívocelé, činí je pro pozdější život bezuzdnými, zkaženými, zpustlými... Strašlivým zdrojem demoralizace je způsob bydlení. Každý moulder (obratný dělník a vůdce pracovní skupiny) dává své sedmičlenné tlupě nocleh a stravu ve své chýši nebo kotáži. Ať náleží k jeho rodině či nikoli, muži, hoši, děvčata, spí v chýši. Má obvykle dvě, zřídka tři sednice, všechny v přízemí s nepatrnou ventilací. Těla jsou tak vyčerpána velikou respirací za dne, že nedbají ani zdravotních pravidel, ani čistoty a slušnosti. Mnohé tyto chýše jsou vzory nepořádku, špíny a prachu... Nejhorší zlo systému, který používá k této práci mladých děvčat, vězí v tom, že je pravidelně od dětství připoutává pro celý další život k nejzpuštěnější holotě. Stanou se z nich hrubí, hubatí kluci, dříve než příroda je poučí, že jsou ženami. Oblečeny v několik špinavých hadrů, s nohama vysoko nad kolena obnaženými, s umazanými vlasy a obličejem učí se opovrhovati všemi pocity skromnosti a studu. V době jídla leží nataženy na polích nebo pokukují na hochy, kteří se koupají v sousedním kanálu. Když jejich těžké dílo denní je konečně hotovo, vezmou si lepší šaty a jdou s muži do krčem... Nejhorší jest, že cihláři zoufají sami nad sebou. 'Mohli byste se, pane,' řekl jeden z nejlepších southallfieldskému kaplanovi, 'pokusiti raději čerta povznést a polepšit, než cihláře.'“

Jiná zpráva líčí zemědělské party anglických dělníků: „Partu tvoří deset až čtrnáct nebo patnáct lidí, totiž ženy, mladí lidé obého pohlaví (třináctiletí až osmáctiletí), ač hoši většinou v třináctém roce odcházejí, a pak děti obého pohlaví, šestileté

až třináctileté. V čele je parták, vždy obyčejný dělník zemědělský, většinou tak zvaný špatný chlap, zpustlík, nestálý člověk, opilec, ale ducha do jisté míry podnikavého a vyznajícího se v tlačenici. Najímá partu, která pod ním pracuje, nikoli pod pachtýřem. Od pachtýře má pravidelně práci na akord, a jeho příjem, který průměrně nepřesahuje příliš mzdu obyčejného dělníka zemědělského, závisí téměř úplně na dovednosti, s kterou vymáčká v nejkratší době ze své tlupy nejvíce práce. Pachtýři zpozorovali, že ženy pracují řádně jen pod mužskou diktaturou, že však ženy i děti, jsou-li jednou v tahu, vydávají svou životní sílu... s pravou nehorázností... »Stinné stránky« tohoto systému jsou přepracovanost dětí a mladých lidí, ohromné pochody, které denně konají do statků a ze statků vzdálených pět, šest a někdy sedm mil, a pak demoralizace v partě. Ač parták, který v některých krajinách bývá nazýván honcem (the driver), jest vyzbrojen dlouhou holí, užívá jí jen zřídka, a žaloby na hrubé zacházení jsou vzácné. Je to demokratický vladař, nebo jakýsi krysař z Hamelnu. Potřebuje popularity u svých poddaných a připoutává je k sobě cikánstvím, kvetoucím pod jeho dozorem. Hrubá nevázanost, veselá rozpustilost a nejneudnější drzost dodávají partě křídla. Parták vyplácí obyčejně v krčně a vrací se pak, vrávoraje a vpravo i vlevo se opíraje o statnou ženskou, v čele průvodu, kdežto děti a mladí lidé dovádějí za ním a zpívají neslušné písničky. Na zpáteční cestě bývá obvyklé to, co Fourier pojmenoval »fanerogamií«. Často se děje, že třináctileté a čtrnáctileté dívky jsou těhotny se svými chlapeckými druhy. Velké vsi, které dodávají kontingent party, stávají se Sodomou a Gomorou (polovina dívek bidfordských byla partou zkažena) a dodávají dvakrát tolik nemanželských porodů jako ostatní království...

Mravní pokrytectví. Buržoazie brzy pochopila, že musí překlenout propast, která zela mezi jejími idejemi, kterých se nemohla vzdát, a skutečností, které se vzdát nechtěla. A tak v pohlavním životě zavládlo mravní pokrytectví. Fíkovný list se rozšířil po celé společnosti, nejvíce pak v maloměstských kruzích.

„Poněvadž všechno, co koná a tropí, je opřeno o otrockost a nepravdivost, jest u měšťáctva nutné umění přetvářky, pokrytectví třídním zařízením. Udržování vnějšího zdání, tato náhražka mravní důstojnosti, je hnací silou v života maloměstské duše. Reputace a respektabilita jsou jejími předními články víry a útok na ně je trestán hůře než nemravné skutky. Protože je malá buržoazie vůbec travestií buržoazie velké, karikuje také konvenční lži velké buržoazie, rušíc jejich příjemné formy v odporný škleb. Španělská grandezza maloměstské etikety chodí na chůdách tam, kde způsob života velkoměstského hopkuje ve špalíčkových střevicích. Nutnost oblékati svou bytost ustavičně do určitých záhybů kazí smysl a ničí přímo smýšlení. Úzkostlivý zřetel k úsudku lidí tj. nejbližšího okolí, přibuzných, přátel a známých, neboť tento nejmenší kruh je pro tento druh lidí světem, má nepříznivý vliv na to, co individuum koná nebo nekoná. Kdo při každém kroku, jež činí, se táže, co tomu druhu řeknou, toho skutky nemohou míti svěží barvy svobodného rozhodování se. Jsou-li mravní předpisy zachovávány jen pro zevnějšek, tedy mravnost se rozpadá. Jaké následky má tato hniloba smýšlení, to není veřejně zjevnou u oněch mnoha tisíc, které šťastná náhoda, nikoli vlastní zásluha, chrání před těžkými mravními zápasy. Kde však nad hlavou takového člověka se rozvine bouře konfliktu živelnou silou, tu vyjde najevo mravní bankrot s oslnivou jasností. Tento bankrot, jak z řečeného vysvítá, není přečin čistě individuální, je to kus viny kolektivní, která zase jednou je zjevná.“¹⁴ Během času zasáhl tento

mravní bankrot i velkou buržoazii; mnohé aféry průmyslových a finančních magnátů, velkých funkcionářů a byrokratů to zřetelně potvrzovaly.

Tyto jevy vznikly nejdříve, trvaly nejdéle a byly nejtypičtější u anglické buržoazie. „Poněvadž příslušníci anglického měšťáctva byli většinou vyšinutí, byly také všechny požitky, které pěstovali, hrubé a surové. Jedli mnoho, pili mnoho a 'milovali' stejným způsobem, beze vší aristokratické elegance a delikátnosti. Všecko dělali takřka 'plnou hubou'. Za peníze možno si koupiti obrovské kýty jehněčí: ukazovali tudíž, že mají peníze tím, že plýtvali při jídle nadbytkem. Za peníze možno si koupiti 'lásku'. Byla tedy při všem nevěstka. Nebylo zábavy bez ní. Nekonečným proudem se hrnula ustavičně ulicemi. Muž si dovozoval a bral, co mu bylo libo. Zde dceru, tu matku, tam obě zároveň. Svůdci a únosci vdaných žen byli všední zjev. Anglická nevázanost byla typická a všude příslovečná," praví Fuchs.

Ale i jinde se porevolučními pány světa stali lidé s vyšinutými mravy; i když např. ve Francii a Německu to nebylo tak výrazné jako v Anglii. Tím spíše se přechod od upřímnosti k pokrytectví dál všude, ale nejvíce zase v Anglii, v letech 1820 až 1830, kde byl každý příslušník „slušné společnosti“ nucen nosit solidní frak účtyhodného občana. Mravnímu pokrytectví se v měšťáckém pořádku přizpůsobily všechny společenské třídy. Všechno se podřídilo tomuto zákonu, nevymáhalo proletariát.

Vývoj dal životu tisícínásobnou tvárnost, a tím také pohlavní život postavil před dlouhou řadu těžkých otázek, v soukromém vlastnickém pořádku řešitelných většinou jen osobními kompromisy, neboť se z vládnoucího společenského pořádku nelze ve skutečnosti fakticky vymanit, i když jej sebevíce potíráme a stavíme proti němu duchovně něco jiného, lepšího a více logického. Láska se stala životním a nadevše složitým problémem.

„Navenek zachováš slušnost!“ To je železné přikázání, jemuž se musí každý podrobit, choe-li být trpěn ve slušné společnosti.

Ve druhé polovině 19. století vyloučilo mravní pokrytectví z veřejného života všechny pohlavní záležitosti. Sexualita jako by přestala téněž existovat. „Slušní“ lidé se na veřejnosti tvářili jako bezpohlavní bytosti, což bylo považováno za korektní chování. Ze zábav a hovorů bylo přísně vyloučeno všechno, co bylo nebo mohlo být pohlavně dvojsmyslné. Ani vážné rozhovory o pohlavních otázkách nebyly dovoleny: mluvit se ženou o pohlavních věcech bylo pokládáno za velmi nežádoucí. Zřetelně jmenovat pohlavní části nebo ony části oděvu, které vzbuzují erotické představy, nebylo také dovoleno.

Znali jen ženskou nohu, nikoli stehno nebo lýtko. Ženské stehno, fuj, jaká ohavnost! Znali jen šíji a nejvýše poprsí, nikoli však prsa jako taková nebo ňadra, jen žaludek, nikoli také břicho, a zadnice pro ně vůbec neexistovala. Mluvit o spodničce bylo svrčchované neslušné; žena také nebyla nikdy těhotná, nýbrž „v naději“ nebo „v jiném stavu“. Nehodilo se, aby byla dívka ponechána s mladým mužem o samotě v pokoji, aby žena sama přijímala návštěvy mužů, chodila večer na ulici a vůbec se s muži stýkala bez přítomnosti třetí osoby.

I snoubenci spolu mohli až do svatby mluvit vždy jen ve společnosti dospělejších osob. Dáma se na ulici nesměla ohlížet, ale musela hledět přímo před sebe, pokud možno se sklopeným zrakem; nesměla chodit rychle, ale také ne pomalu, aby tím nevybízel muže k přiblížení. Ukazovat nohy tehdy náleželo jen k řemeslu prostitutky. I když na plesech byla dovolena větší dekoltaž, doma se nesměla žena mužům ukazovat v nedbalkách, byť byly sebecudnější. A tak dále.

A podle této „morálky“ bylo přistřihováno umění, divadlo i literatura. Všechno nahé bylo zakázáno jako nestoudné a vzbuzující nečistá přání, nečisté žádosti. Slušní lidé znali jen oblečeného člověka. V románech a na divadlech pro pořádné lidi bylo vždy milováno co nejslušněji. Zde neznali cizoložství ani nemanželské děti a prodejnou lásku. Každá láska končila tím, že „se vzali“ nebo si zoufali, že „se nemohou vzít“.

Opozice byli nemilosrdně trestáni všichni, kteří se proti takovým a podobným zákonům slušnosti provinili a buď si počínali upřímně a poctivě, nebo se oddávali vášni, nezachovávalí zevní formy. Žena, která políbila jiného muže než svého oficiálního snoubence nebo manžela, ztrácela čest. Ženu, kterou dříve políbil jiný muž, si nemohl řádný muž už vzít za manželku. Každý předmanželský pohlavní styk byl pokládán u ženy za nepočetné smilstvo; byla-li z něho dokonce těhotná, ztrácela navždy úctu slušných lidí, navždy byla zavržena a předmětem veřejného pohoršení a opovržení: a to nejen sama, ale i její dítě. Pokud dokonce provozovala „volnou lásku“, byla postavena na úroveň prostitutky.

Bylo by ovšem pošetilé se domnívat, že většina těchto předsudků a pokryteckých požadavků je v naší době už zcela překonána (autor má na mysli léta, kdy psal svou knihu, jako i dále všude v této a ve všech dalších kapitolách, kde používá výrazů dnes, nyní, současnost apod.; v řadě případů pak myslí i dobu starší, od pol. 19. stol. do první svět. války, jak je zřejmé z některých dat a souvislostí, v kap. VIII. používá přítomného času i k líčení historie jap. prostituce, jak je také z textu zřejmé). Naopak. Nehledě na velkoburžoazii a pokrokovější části intelektuálního a uměleckého světa, ovládá pokrytecká morálka dosud nemálo všechny třídy tzv. civilizovaného světa a dokonce zasahuje i do zemí, která se po Evropě a anglosaské Americe rády opičí.

Ještě dnes panuje podle Fuchse u maloměstáctva mnoha zemí např. středověký názor, že panna, která nosívá při slavnostech spolkový prapor, zneuctí celý spolek, není-li skutečně fyzickou „pannou“. Kam až může v nějakém Kocourkově dojít „stud nestydatých“, o tom svědčí např. groteskní varování, uveřejněné v r. 1907 v jistém duryňském časopise: „Výstraha! Varujeme tímto každého před rozšiřováním falešné pověsti, že naše praporečnice, slečna Rosa Hammerschmidtová, jest v jiném stavu. Jest v něm nikoli ona, nýbrž průvodkyně Ema A. Poněvadž prapor do ruky nedostala, jest považovati prapor náš za neposkvrněný. Ony osoby, které opětně užijí této nestoudné lži a urazí nás s naším praporem, budeme stíhati soudně. – Předseda tělocvičného spolku v Hönbachu.“

Aby se však někdo nedomníval, že jsou takové nechutné pošetilosti možné pouze v zapadlých koutech evropských zemí a nemohou se např. vyskytnout u tak „osvíceného“ národa, jaký žije v československých zemích, citujme výroky českého studenta z r. 1932, otištěné v jisté diskusi¹³: „Nedovede-li dnešní moderní dívka do dvaceti let zachovati si panenství, pak to naprosto není doklad pro to, že panenství a zdrženlivost nejsou nejkrásnější a nejvzácnější, nýbrž je to jen doklad toho, že... duch tíže... dolehl především nejtragičtějším způsobem na poválečnou mládež, takže dnešní bezduchá dívka není už nikomu nadějí na harmonické spolužití v manželství. Nikdo v ní také nemůže viděti budoucí dávkyni života, budoucí vychovatelku, mající stavěti hmotné a duchovní základy budoucího lepšího člověka, a tím i lidstva, zotročilého dnes hmotou; v dnešní... na odiv vystavované dívce s bohatými zkušenostmi předmanželskými nemohu, prosím, viděti nic než... Ano, máte to slovo právě na jazyku.“ Jak je vidět, k takové intelektuální méněcennosti vychovává

pokrytecká morálka ještě dnes (tj. počátkem třicátých let) mládež. Za těmito pustými frázemi, na které se scvrkl celý moralistní žargon, se na nás šklebí příští otrokář.

Neoficiálně v měšťácké společnosti platila především známá mnišská zásada: ne-li cudně, tak aspoň tajně. Pokud se této zásady přísně dbalo, odpouštěla společnost muži vše a ženě velmi mnoho. Když měl muž peníze, míval milenkou, ale neukazoval se s ní často na ulici. Jinak hojně navštěvoval prostitutky, ale tajně a ve dne také jemu byla nevěstka vředem na těle společnosti. Žena dávala pozor, aby milencem nekompromitovala sebe ani manžela. Zcela korektní dáma ho navštěvovala jen ve zvláštním bytě. Nejvíce pečovala o svou plesovou toaletu, aby vše prozradila a přitom zůstala úplně oblečená. Sňatek bez lásky neexistoval, na peníze se vůbec nehledělo. Každý a každá by byli mohli učinit lepší partii, kdyby jen chtěli, kdyby nebyli bláznivě zamilováni. Ale ve skutečnosti se kopulovala pouze dvě jména a dvě příjmení.

Morální pokrytectví měšťáckého období je ovšem mezinárodní; přesto v něm, jak známo, vedle Ameriky vynikla zejména Anglie, „stoudný Albion“.

Byl by zde zbytečný podrobnější výčet různých způsobů pohlavní přetvářky, kterou všichni dosud potkáváme na každém kroku. Omezíme se tedy jen na dvě charakteristické ukázky, z nichž jedna je skutečná starší událost, druhá pak skvělá básnická vize, ale obě z anglického prostředí, protože zde, jak jsme právě řekli, dosáhlo typické pohlavní buržoazní pokrytectví nejvyššího rozkvětu.

V sedmdesátých letech 19. století rozvířila mnoho pozornosti aféra plukovníka Bakera. Plukovník Valentin Baker seděl jednoho dne v železničním kupé o samotě se sličnou a koketní dívkou, miss Dickensonovou, která před tím statečně flirtovala s jedním neméně statečným důstojníkem a nyní se tvářila, jako by usnula. Důstojník využil této vhodné příležitosti k nejnežnějším milostným projevům, které počestná dáma klidně snášela. Když se však dal v milostném opojení strhnout k hlasitému zvolání: „My darling! My ducky!“ (Miláčku! Drahoušku!), tu cudná panna, která měla důkazy lásky ráda, ale byla nedůtklivá ke slovům lásky, vyskočila a učinila povyk: přiběhli, zatkli ubohého důstojníka, který byl vsazen do vězení a degradován. Po deseti letech podali angličtí důstojníci petici žádající, aby se Baker, který se mezitím stal Baker-pašou a vyznamenal se v tureckých službách během tažení proti Rusku (1877) a v Egyptě, za což byl povýšen na generála, mohl znovu do britské armády vrátit. Brzy se však objevila petice s opačným zněním, podepsaná tisíci anglických dam, které proti tomu tak rozhořčeně protestovaly, že se královna Viktorie neodvážila důstojníkům vyhovět, třebaže se za to přimlouval princ Waleský, důvěrný Bakerův přítel.

Při této příležitosti uveřejnily časopisy ze ženského tábora četné zábavné výkřiky rozhořčení. Jedna dáma prohlašovala, že v miss Dickensonové byly uraženy všechny anglické ženy. Jiná byla ohromena, že se našli britští důstojníci, kteří pozdravili Bakera při jeho příchodu do Londýna stiskem ruky a s tímto nekvalifikovaným člověkem seděli za stolem. Třetí psala: „Jeho přítomnost v Anglii jest urážkou všech žen národa,“ a čtvrtá se domnívala, že už pouhé vyslovení jména takového nečestného člověka je neslušné a má být tedy zakázáno o něm vůbec hovořit, neboť podle měšťácké morálky to, o čem se nehovoří, neexistuje. Nemluví se tedy o tom, co připomíná tajná hýření a co by je mohlo vynést na světlo: pruderní lidé, alespoň ve své fantazii, jsou největší zpustlíci a bojí se, že zvukovou vlnou mluveného slova budou prozrazeni.

Satira na mravní pokrytectví. Rozkošná satira na anglickou prudérii, kterou ještě choeme připojit, je z pera Oskara Panizy (Oscar Panizza, 1853–1921, něm. spis.), neo-hroženého autora „Koncilu lásky“, pro který byl autor soudně stíhán. Jmenuje se

Zločin na Tavistocksquaru

Bude tomu jistě asi šest nebo osm neděl, kdy jsem denně s velkým zájmem sledoval příběhy ze soudních síní v Marybonestreetu. Méně pro těžké právní otázky, které se tu snad vynořily mezi velkými i malými bagatelkami velkoměstského tuláctva, jako spíše pro originální rozsudky, které si můj šéf dovoloval často vynést proti všeobecnému mínění a předpisům zákoníků. Nezřídka jsem měl příležitost žasnout nad jemným pudem a velkým ostrovtipem mr. Thomacksina, který hlavně o zapeklité a o lži opřené viníky odzbrojovat jistou metodou, zcela účinnou, neomylnou a bezpečnou.

Většinou bylo možné už podle tváří policistů a jejich hovoru v předsíni posoudit, o jako věc jde, neboť zde většinou oznamoval hlásící strážník, který se právě vracel z pochůzky, svým druhům několika hesly kriminální novinku; a bylo zde obyčejně několik starších seržantů, kteří neomylně posoudili osobu předvedeného v souvislosti se skutkovou povahou, takže zde už vládla jakási nálada, jakýsi opar kolem neviditelného a vysvětlení potřebujícího jádra složité příhody, a to ještě dříve, než došlo ke konečnému předvedení před sira Edwarda.

Mr. Thomacksin a já jsme byli jednoho odpoledne v soudní síni jako vždy, když se nedělo nic nového a závažného, zaujatí horlivým rozhovorem, protože kancelářská pracovní doba ještě neuplynula. Bylo to v době jarního slunovratu, ale byla ještě brzy tma. Právě byly rozžaty plynové lampy, zakryté obrovskými stínidly, které na šéfa i na hlásící strážníky vrhaly tmavé stíny. Můj šéf se opět ujal svého starého námětu: Swedenborga, jeho dobrých myšlenek, ale i jeho polovičatosti, kdykoliv šlo o provádění; úplná nejasnost v prostředcích a cestách, které on, mistr Edward Thomacksin, po důkladných studiích nejpřesněji zjistil.

„Vyřízněte smilstvo, tento tm, o který se tolik lidí drásá do krve, a všechno bude dobré,“ zvolal s emfází a začal číst delší kapitolu z Darwina, podle které může být za několik desetiletí plánovitě potlačena a vyplněna funkce, která nabyla stáletým ponecháváním na pokoji netušených rozměrů...

V té chvíli k nám z předsíně proniklo zmatené bublání hladů: „Don’t! Don’t! Tell us stories! Don’t slander!“ Asi: „Přestaň, prosím tě. Nemluv nesmysly, dej s tím pokoj!“ Podobně se mínění mezi jedním strážníkem a ostatními zdála přeskakovat a vyrovnávat. Můj šéf kvůli tomuto vyrušení sraštil čelo. Konečně se otevřely dveře a vstoupil Jonathan, oblečený podle předpisů, s černou soukennou helmou, s pendrekem za pasem a slepou lucernou. Sir Edward se obrátil. Vůči Jonathanovi byl vždy mírnější než vůči druhým.

„Co se stalo?“ zvolal a pak dodal: „Mám tu důležitý rozhovor se svým mladým přítelem; nerušte nás s každou hloupostí! Vlezl snad zase někdo do cizí kapsy?“

„No, Sir,“ řekl Jonathan hluboce rozrušen. „Stalo se něco neobyčejného!“

Sir Edward se k němu obrátil úplně. Prsní tón, kterým strážník mluvil a chvění jeho hlasu, byly příznakem, které neušly znalci lidí, jakým byl můj šéf. „Odkud přicházíte?“ ptal se úředník.

„Přicházím ze svého soukromého bytu, Sire,“ odpověděl mladý muž, „váhal jsem celý den a uvažoval, mám-li své pozorování z minulé noci úředně oznámit, ale důvěra ve vaše lordstvo, ve vaši moudrost, Sire, a moje povinnost, že to musím udat.“

„Co se stalo? Ven s tím!“ zvolal mr. Thomacksin a učinil přiměřený postoj. Venku v předsíni bylo slyšet tiché mručení a dušený chichot.

„Sire,“ začal Jonathan, „když jsem byl včera v noci na pochůzce Tavistocksquarem a svítilnou jsem prohlížel křoviny, viděl jsem – jak to mám pojmenovat – nedá se to říci, Sire...“

„Kat tě sper s tvou svítilnou, když jsi nic neviděl!“

„Viděl jsem něco!“

„Cos viděl?“

„Bylo to v jižním koutě parku, kde stojí skupina růží vedle skupiny magnolií!“

„Co se tu dělo? Viděls někoho pod tím?“

„Neviděl jsem nikoho pod tím; skupina byla volná.“

„U dása, co tam tady bylo?“

„Sire, chichot vycházel z keřů!“

„Chichot vycházel z keřů? Dobrá, dopadls ty chichotající se?“

„Nikoli, Sire!“

„Ani bych ti to neradil, Johnny! Každý se může v Anglii chichotat pod růžemi a magnoliemi, má-li nějaké.“

„Sire, takové to nebylo! Nebyl to lidský chichot, bylo to něco podezřelého a lesknoucí se věci padaly k zemi z velkých magnoliových kalichů, šířil se necudný pach.“ To je blesk, Sire, napadlo mě.

„Jonathane, nerozumím ti. Rozmysli si, co mluvíš.“

Strážník měl horečku z rozčilení, oči mu zářily, v hrubé černé policejní pláštěnce tu stál, jemný plavovlasý člověk jako mladý kazatel.

„Sire, byla to nepochopitelná událost,“ pokračoval strážník. „Nemohu snad všechno udat, čím bych opřel své mínění...“

„Řekni mi své mínění, Jonathane a zanech podrobností!“

Strážník těžce zápasil sám se sebou a pak vyjekl: „Nemohu!“

„Můžeš mi klidně říci své mínění, Jonathane,“ řekl mr. Thomacksin.

„Sire, anglická řeč na to nestačí, aby tu ohavnost vyslovila.“

Tu sir Edward ke mně obrátil hlavu a ukázal mi dvě řady obnažených zubů a pak tiše dodal: „Hleďte, jaké tu máme lidi! Jaké klasické vyjadřování! Nádherný chlap! Není-li pravda?“ Pak se obrátil k Jonathanovi a řekl nahlas: „Tedy, chlapče, teď zčerstva, řekni mi, cos viděl?“

„Sire,“ blouznil dále strážník, „bylo to pod růžemi a magnoliemi...“

„To už vím, Jonathane. Co se dělo?“

„Pohyby, jak je... strážníci často v noci dělají na pryčně...“

„Johnny,“ pravil šéf s otcovskou mírností ke svému podřízenému, „lokomotivy činí jisté pohyby a strážníci v noci na pryčně zase jiné pohyby, to všechno není měřítko. Musíš se přesněji vyjádřit. Cos viděl?“

„Sire, bylo to hrozné, byl to zločin proti přírodě, stál jsem jak přikován, nemohl jsem si pomoci.“

„Nevzal jsi píšťalku?“

„Sire, nebylo proč pískat!“

„Mohl jsi přece jen zapískat.“

„Sire, to nebyla věc k zapísknutí.“

„Ale, když to nebyla tak pozoruhodná věc, jak říkáš, přece jen jsi to měl píšťalkou oznámit svému kamarádovi na nejbližším rohu.“

„Sire, událost byla takového rázu, že přímo vylučovala možnost použití píšťalky.“

„Johnny, dej pozor: Vhodnost události není přece v žádném poměru k možnosti uvést do pohybu pištalku.“

„Ovšem, Sire – možnost použití pištalky nebyla vyloučena, ale nepovažoval jsem předmět jednak za dosti cenný, abys pištalkou zabezpečil materiální pomoc, ale na druhou stranu měl přece jen větší význam než pískání. Jinak řečeno, byl extraordinary, ale nikoli ohrožující – nehledě na to, byl by mi zvuk při pokusu o pískání uvázl v hrdle.“

Tu se na mne znovu soudce podíval s oním zvláštním výrazem, při němž obnažil dvě řady zubů a tiše podotkl: „Je to skvělý chlapík! Ten hoch měl být teolog, sofista, swedenborgián, všechno. Myslím, že jeho kariéra ještě není u konce. Máte něco podobného v Německu?“

Zavrtěl jsem hlavou. Sir Edward pak pokračoval hlasitě, obrácen ke strážníkovi:

„Tedy, Johnny, nepískals, to je tedy zjištěno: teď si pospěš a řekni nám, cos viděl?“

„Sire, musím se vrátit k tomu, co jsem už řekl, byl...“

„Tos už řekl,“ přerušil ho soudce, „to nic není, z toho nikdo nezmoudří. Musíš nám vysvětlit materiální obsah věci, musíš nám především jmenovat ty taškáře.“

„Sire, o taškáře v obyčejném slova smyslu tu neběželo.“

„V jakém tedy?“ dodal můj šéf s důrazem.

„Ve smyslu velkolepě nelidském!“

Zase pohyb hlavy sira Edwarda k mé straně a poznámka šeptem: „To je Swedenborg!“ a hlasitě: „Proč jsi tedy na tu věc nešel?“

„Bál jsem se je vyrušit, Sire. Chtěl jsem teprve konstatovat celou ohavnost.“

„Jakou ohavnost?“

„To nevím.“

„V čem vězela?“

„Bylo to bláznění.“

„Jaké bláznění?“

„Byly to dotyky, Sire!“ zvolal strážník a zhluboka vydechl, „Dotyky, jaké nejsou dovoleny před bohem ani před lidmi. Bylo to mazlení, obnažování, vyměšování, byl to chichot, tření, vydávání, objímání, jakési líbání, Sire...“

„U všech čertů, a nikoho jsi neviděl? Cožpak jsi nevytáhl svítilnu?“

„Sire, nikdo tu nebyl. To růže a magnolie byly pospolu. Také ty zvuky a pohyby nebyly lidské.“

„Nebyly lidské?“ ptal se můj šéf. „Co to tedy bylo?“

„Sire,“ volal a vzlykal mladý fanatický strážník, „růže a magnolie v tavistockém parku provozovaly sebeprznění, byla to opravdu onanie rostlin!“

V té chvíli mister Edward Thomacksin, představený policejní stanice v Marybonestreetu, vyskočil jako by byl bodnut tarantulí. Ten starý, vysušený muž, který, jak se mi zdálo, uvažoval o údajích mladého Jonathana ve zcela jiném směru, pohlížel chvíli skleněnými očima na odvážného policistu. Pak, když viděl, že zde není už možná žádná iluze, pozvedl zoufalý swedenborgián křečovitě ruce do výše a změněným vyjímáním hlasem, jaký jsem u něho ještě neslyšel, volal k nebesům: „Lord, holy Lord (svatý Pane), odvrát svůj zrak od tvorstva! Nejohavnější zločin odkoukaly teď i růže, nejcudnější květiny, od lidí. Pane, nečekají už na tvé svolení k pekelnému aktu. Propůjčil jsi jim schopnost se množit, ale to jim nestačí. Chtějí za každou cenu hřešit. Pane, sešli novou potopu a znič svoje tvorstvo, nebo se svět rozletí!“

Pak se Thomacksin, jehož tvář se teď podobala maltě, zhroutil a vzlykal a museli ho odnést.

Do krajnosti sehraná mravní přetvářka, jak jsme už řekli, vládne i v Americe, třebaže právě americká společnost je pověstná tím, že doma je sice puritánská, ale sotva vstoupí na palubu, aby se dala převézt do Evropy, odhazuje co nejrychleji morální masku a stává se hrubě zhýralá a nenasytná podle množství svých dolarů. Lodní kapitáni o tom dovedou vypravovat dost nechutné historky.

Zpátečnické úsudky a rozsudky soudců v různých amerických státech jsou známe i v současnosti. Dodejme jen příznačnou aféru s Boccacciiovým Dekameronem.

V Americe je většina soudobé moderní evropské literatury pokládána za nemravnou. Není sice zakázáno ji mít, ale v některých státech je pokládáno za zločin, je-li posílána poštou. Dekameron se však považuje za nejničomnější spis, a tak byl v roce 1909 bývalý soudce Richard B. Shegord odsouzen ke dvěma letům káznice, že „použil poštu k zakázaným účelům“ a komusi poslal jeden exemplář této knihy. Věc vypátral poštovní fízl. Větší počet spisovatelů, senátorů a jiných vynikajících lidí podal tehdejšímu severoamerickému prezidentovi Rooseveltovi (Theodor R., 1858–1919, prezident USA 1901–1909) žádost o milost, na kterou však odpověděl: „Milost zamítnuta, lituji, že nemohu tohoto člověka dát zavřít na celý život.“

Ostatní státy nejsou příliš pozadu za tímto výkvětem přetvářky; vyskytuje-li se tato neřest v jiných zemích v ménějších formách podle odlišné povahy příslušného národa, neznamená to, že je méně obecná a škodlivá. Stačí si jen vzpomenout na příklad směšného úsilí oficiálních pedagogů, kteří jak u nás, tak v Německu statečně „korigují“ lidové písně, by mohla škola provozovat pštroší politiku před faktem pohlavní lásky.

Estetický ideál. Jak víme, měla každá doba svůj zvláštní komplex životních potřeb i představ, z nichž vyplýval její ideál krásy, jemuž se lidé této doby snažili vším přizpůsobit. Lidé různých období se navzájem fyzicky liší zřetelněji než malí od velkých nebo hubení od tlustých. Příslušná všeobecná proměna se však neděje naráz; je naopak důsledkem neustálé změny životních podmínek, které nedovolují, aby se dnešek zcela podobal včerejšku nebo zítřku a v určité dějinné epoše má určitý směr a určitý výsledek.

Nositelům tohoto nového výsledku a ideálu je v každé specifické době vládnoucí vrstva, neboť podle jejích životních zájmů je především utvářen. Měšťácký estetický ideál vznikl z vědomého odporu proti ideálu vladařského absolutismu, který vydal své nejvyšší květy v rokoku; vznikl pomalu v té míře, v jaké tovární průmysl podporoval kapitalizační proces, vnitřně přetvářející společnost a uvolňující cestu novým myšlenkám. V Anglii vznikl dlouho před Velkou francouzskou revolucí a připravován byl i ve Francii, kde mu pak velká revoluce dodala jen několik, avšak nikoli nepodstatných rysů.

Proti příživnému zahaleči a tichošlápkovi z ancien régime postavilo měšťáctvo člověka ducha a vůle, člověka jasného, energického pohledu, přímého těla, sebevědomého gesta i hlasu, pevných rukou i nohou, člověka jistoty a klidu, jemně organizovaný stroj lidské vůle a zároveň volného, upřímného, hrdého a lidumilného tvora s ohněm ušlechtilých vášní.

Proměněn však byl i člověk jako erotický nástroj a podruhé od zániku středověku to bylo jeho skutečné obrození ve znamení síly, zdraví a činorodosti. Muž

i žena se opět stali nejžádnějšími ve svých „nejlepších letech“, za plné síly. Muž přestal být hříčkou v rukou žen, ale stal se jejich bouřlivým krotitelem, k němuž vzhlížely s pýchou a něžností. Žena se širokou párví a řádnými prsy zase začala obdivovat mužské svaly, mužská stehna a lýtka. Ač se tedy tento ideál podobal renesančnímu ideálu, vynikl nad něj a nad všechny předešlé tím, že s fyzickým zjevem také spojoval duchovní vlastnosti.

Takové byly původní měšťácké názory na lidskou krásu, zrozené nejprve v Anglii, ale s myšlenkami Velké francouzské revoluce procházející vítězně celým světem, kterých se buržoazie nikdy nevzdala. Tento původní zdravý sociálně-estetický ideál nepřestal být oficiální ani v době, kdy už praxe holdovala pravému opaku. To je také doklad přetvářky. Ve skutečnosti mělo a má dodnes měšťáctvo zcela jiné ideály a u muže i ženy také touží po zcela jiných vlastnostech.

Nikdy v dějinách nebyla společensky rozhodující lidská povaha tak jednostranná jako v moderním věku: povaha počítající a kupecká v nejhorším smyslu. Měšťák všechny věci, které nemají obchodní smysl, které neposkytují naději na zisk, zařazuje mezi zábavu, již lze věnovat nejvýše část odpočinku. Mezi to patří společenský život, věda, umění, politika, tělesná kultura apod. Kupecký typ muže se pomalu stal obecným mužským ideálem a nabýval stále větší převahy. Národ už není reprezentován svými mysliteli a básníky, ale svými obchodníky, lépe řečeno svými průmyslníky a bankovními veličinami nebo jejich politickou reprezentací.

V tomto kupeckém typu nemá pohlavní živel zjevné místo.

Obchodník – a tím je dnes ve skutečnosti každý velkopřůmyslník a vůbec větší kapitalista, nikoli výrobce, protože sám nic nevyrábí, ale s tím, co mu druhí vyrobí, spekuluje – představuje logiku, vytrvalou energii a houževnatou činnost. Je to počtářský stroj, který je i přes svou veškerou prostotu nejsložitější.

Pokud jde o ženu, učinil z ní vývoj proti původnímu měšťáckému ideálu silné samice a oduševnělé osobnosti, brzy zase luxusní předmět pro vládnoucí muže. Žena jako luxus je pojímána vždy jen ve fyzickém smyslu. Erotická krása ženy se znovu nejsilněji uplatnila a její společenská hodnota se změnila pouze v teorii, protože v ní se žena stala rovnoprávným člověkem, ale v praxi zůstala závislá na muži a pokud byla hezká, lahůdkou pro majetné.

Už na přelomu 18. a 19. století byla za ideál pokládána antická krása bohýň s pikantní příchutí. Po pádu napoleonského císařství, v době únavy z porodních bolestí měšťácké společnosti, na okamžik zvítězil, hlavně ve Francii a Německu, maloměšťácký ideál šťastného rodinného krbu, který však netrval dlouho, protože kapitalismus se rychle rozvinul a uplatnil svůj ideál ženy.

Měli prostředky, aby si mohli „užívat“. Toto hnusné slovo se zrodilo v měšťáckém období a jistě bylo původně raženo bohatým povýšencem, aby se stalo heslem a touhou všech vrstev. Požívačné osmnácté století mělo svůj styl i pro tuto věc; věk měšťáků zcela procovsky „užíval světa“ a jeho ženský ideál byl kurevnický. Velkolepou epopej tohoto ideálu vytvořil Emil Zola (Émile Z., 1802–1921, franc. spis., naturalista) ve své Naně. Je to jeho nejproskřibovanéjší dílo, přesto však jeden z nejhlubších naturalistických románů. Většinou špatní malíři té doby malovali „kurví mastí“, jak řekl Max Liebermann. Měšťákům šlo o ženu silného trupu, s řadry trhájcími šněrovačku, s vynikajícími boky a statnými stehny, ale zcela v harémovém a bordelovém smyslu. Pověstné Makartovy kypré krasavice jsou vesměs tohoto druhu. Salonní nevěstka byla po celá desetiletí ideálem ve Francii, Anglii, Německu, Rakousku a ve všech zemích až do osmdesátých let 19. století, kdy začal nabý-

vat převahy rafinovanější ženský typ, typ fin de siècle, typ dekadentní s nepatrnými
ňadry a boky a chlapeckou zadnicí.

Po určitou dobu se v neobyčejné míře i v menším rozsahu prosazovala třicetiletá až čtyřicetiletá žena jako ta nejkrásnější. Jakási anglická feministka napsala: „Ženy pod třicet let jsou toliko mimochodem zajímavé a studia hodné, teprve po třicátém roce získává žena ráz skutečné osobní... Nejkrásnější doba života počíná pro ženu třicátým rokem.“

Zralá žena. Je pochopitelné, že původnímu měštanskému ideálu i kupeckému vkusu vyhovuje především tzv. zralá žena. Z ptačí perspektivy je však v dnešním životě tato otázka poněkud složitější. Nehledě na choutky zhyralců, kteří se vracejí ke vkusu zmírajícího ancien régime a pachtí se za „zeleným ovocem“, se jeví nejkrásnější věk ženy patrně docela různě hlavním třem kategoriím civilizovaného lidstva.

Pro výdělečně činné městské i venkovské muže, drobné podnikatele apod., je nadále všeobecně zralá žena nejprůměřenější kráskou; pilný a nabývající občan potřebuje rozsáhlou kyprost pro své pohodlí, hledá důkladný požitek a rozumnou družku, své frivolní potřeby ukájí mimo manželství, doma chce mít solidní vnady a solidní hospodářskou povahu, všechno v poněkud monumentálních rozměrech, aby byla jeho firma i po této stránce dobře reprezentována a zkrášlena.

U milostné potřeby dělníka či malozemědělce je tomu jinak: kyprá zralá žena, jistě nejčastěji z tzv. lepších kruhů, je sice něco, co dráždí i jeho pohlavní pud, většínou nepříliš složitý, ale pokud se dělný člověk rozpomíná na ženský ideál, vynořuje se mu v jeho obrazotvornosti bezpochyby mladá dívka z jeho mládí, s níž si užil primitivní flirt a skutečnou milostnou rozkoš.

A pak je zde třetí kategorie – intelektuální a umělecký svět se svými složitými potřebami: bylo by odvážné ohraničovat jeho ženský ideál věkem. Přesto většinou dává přednost spíše tvárné dospělosti než hotové zralosti.

Jistý spisovatel o tom říká: „Je to velice hezké, je-li někomu sedmáct až devatenáct let, je-li různolící a poněkud bláhový; tento stav napětí prvního mládí může potrvati několik let a býti pěkný na podívanou, ale podceňovali bychom ženu, kdybychom v tom viděli hlavní nebo snad jediný její půvab, poněvadž přece teprve tak v dvaceti pěti letech u ní nastává doba, která má v sobě více než jen vůni mládí.“

To je střední a přibližně nejsprávnější názor pro naši dobu a obecnou potřebu vrstev, které představují pokrok a předvoj, protože v ženě vidí také duchovní osobnost. Nemůžeme si zapírat, že průměr dnešních vzdělaných žen není dosud na výši doby. Jsou to stále ještě pouze jednotlivé vynikající ženské osobnosti, které jsou ve zralém věku důstojným protějškem zralých mužů (opět třeba připomenout, že autor soudí podle své doby). A tak má pro intelektuálního muže s tvořivým duchem hotová zralá žena málokdy tolik přitažlivosti jako mladá a tvárná, která i z duševního hlediska rozněcuje naději a bezděčně nabádá k tvůrčím výkonům.

Mezi 20. a 30. rokem se v ženě odehrává nejkrásnější děj a také rozvoj její fyzické krásy je nejpozoruhodnější. Je ovšem pravděpodobné, že ideál kypré zralosti bude do jisté míry obnoven, ale ze světa už nemůže být odstraněn vyšší ideál ženské „oduševnělé“ krásy, k němuž se přílišná kyprost přece jen moc nehodí.

Nelze však podceňovat soudobou tendenci, která se snaží o jisté vyrovnání mezi ženskými a mužskými tělesnými vlastnostmi. I když jde prozatím především

o módu, jádro věci je trvalé a nelze nevidět, že ideologie i praxe pomalu pracují na novém typu ženské krásy: je to např. sport, který jej pomáhá tvořit.

Měšťanský smysl pro zralé ženství však znamenal i jistou vymoženost pro ženu jako pohlavní bytost.

Žena, která miluje ve zralém věku, přestala být komická a trapná. To byl závažný obrat, protože právě ve zralém věku je láska ženy potřebnější než v mládí. Francouzská spisovatelka o tom napsala: „Všechny případy pokládané dosud za výjimky budou za nového směru duchového života ženina rozmnoženy a zevšeobecněny. Když Balzac uprostřed minulého století napsal svou 'Ženu třicetiletou', vzbudil jeho román u vrstevníků mnoho pozornosti a odporu. To nezabránilo geniálnímu spisovateli, aby nepřířkl v pozdějším svém dile ženě dokonce až čtyřicetileté moc a právo býti svůdnou... Bylo-li před půl stoletím hranicí ženina milostného života čtyřicet let, má býti nyní tato hranice prodloužena aspoň o dvacet. A to bez umělých prostředků z říše chemie a jejích kosmetických výrobků. Vyšší kultura naučí ženu, aby byla poslušna vyšších zákonů krásy, a její zlepšený vkus rozestře soulad po její bytosti. Až feminismus překoná své dětské nemoci, vnějškovou emancipaci, snažilství a podobné nechutnosti, a svět bude obšťátněn osvíceným, ušlechtlejším a duchaplnějším ženstvím, pak i ženy ošklivé a odkvetlé, prohrátý a prozářeny bohatým životem vnitřním, zaskvějí se a získají muže, přitáhnou ho a upoutají, jak to v minulých dobách dovedly jen mládí a krása.“

I přes proměnlivost módy a různost individuálního erotického vkusu zůstává v životě i v umění obecně nejžádanější žena plná a souměrná. I v nové době a po celé devatenácté století až dodnes je např. uměním, které přece vyslovuje hlavně mínění mužů, pěstován kult „plného poprsí“ a že tomu není jinak ani v životě, nejlépe dokazují mnohé inzeráty a reklamy v časopisech, které doporučují různé, i když ovšem většinou šarlatánské prostředky ke zlepšení krásy ňader.

Plná a souměrná krása lidského těla, jejíž dokonalou podobu představovalo umění starých Řeků, je stále obecným ideálem, třebaže móda a umění z různých důvodů a v různých obdobích zdůrazňují něco jiného. A nevymizela ani ze skutečného života. Slavný Rodin (Auguste R., 1840–1917, franc. sochař), v tomto směru jistě povoláný muž, se o věci vyjádřil v rozhovoru s uměleckým kritikem Gsellem, který o tom napsal:

„Před několika dny navštívil jsem velikého umělce a prohlížel jsem si s ním řadu jeho studií, které představovaly hlavně různé rytmy ženského těla.

‘Mistře,’ ptal jsem se, ‘najdete snadno krásné modely?’

‘Ano.’

‘Krása není tedy příliš vzácná v naší zemi?’

‘Rozhodně nikoli.’

‘A udrží se dlouho?’

‘Nabývá rychle jiné podoby. Nechci říci, že žena jest jako krajina, jejíž vzezření je závislé na stavu slunce; ale toto přirovnání je téměř správné. Právě mládí, doba panenského zrání, doba, kdy tělo je plno šťávy a kypic zdá se lásky zároveň se báti a přivolávati ji, netrvá déle než šest měsíců. Mladá dívka se stane ženou: to je jiný druh krásy, která je sice rovněž obdivuhodná, ale přece jen méně čistá.’

‘Nemyslíte však, že krása antická vyniká nadmíru nad krásu naší doby a že by se moderní ženy nemohly měřiti se ženami, které byly modelem Feidiiovi?’

‘To rozhodně nemyslím.’

‘Ale dokonalá krása řeckých soch Venušiných...’

„Umělci tehdejší měli oči takové, že to viděli, kdežto umělci dnešní jsou slepí: tot' celý rozdíl: řecké ženy byly krásné, ale jejich krása vězela také v očích sochařů, kteří ji zobrazovali. Máme dnes ženy, které jsou právě tak krásné.“

Antičtí umělci zobrazovali estetický ideál své doby prostě; dnešní umělci jdou často za jinými cíly. Důležitá je však také jiná věc – příroda se stále snaží dodávat dokonalou krásu, ale dnešní civilizace vývoji této krásy nenapomáhá. Je to především móda, která ničí těla, je to chybná výživa, jsou to nervové nemoci související s naší civilizací.

V širokých majetných kruzích i v dělnické třídě je naproti tomu v nejnovější době pěstována fyzická kultura, různé formy sportovní činnosti, o jejichž úspěšném vlivu na skutečnou a trvalou krásu těla nelze pochybovat. Vzniká tak dokonce nový typ, který v sobě spojuje zdraví, sílu a eleganci, typ, který dosud neexistoval, ale který se může stát všeobecný teprve v osvobozené budoucnosti.

Pokud jde o ženu, vyskytuje se nejlépe v Americe. Tento nový, estetický typ ženy, i když tu a tam bezděčně nebo vědomě směřuje k zeslabení erotické stránky ženského těla, trvale takové tendence neprojeví. Úsilí novodobých mužů skončí v onu chvíli, kdy bude žena skutečně osvobozena, pak se nový typ svobodné tělesné krásy bude snažit především o harmonii mezi duchovní a pohlavní stránkou.

Občanská móda. Protože je demokracie, byť znesvářená, zastřená a deformovaná různými kompromisy, nezbytnou životní formou nové doby, je demokratický, občanský ráz také základem dnešního oblékání. Dvorní móda byla po vítězství Francouzské revoluce vystřídána občanskou módou, a to i u představitelů minulého světa. Občanský oblek se zrodil v Anglii, jako kdysi ve Španělsku vznikl dvorní oblek. Ale svůj jasný a dodnes platný výraz obdržel teprve po pádu prvního francouzského císařství.

Jelikož podle teorie existují pouze občané, jimž náleží stejná práva, je jistá míra uniformity nepopíratelným rysem občanského obleku. Ten nerozlišuje lidi jako dříve určitými znaky, které jedni nosí, ale druhí je nosit nesmějí. Co se jednomu líbí, tím se mohou zdobit i druhí. A šaty samy říkají, že člověk je jen částí společenského celku. Občanský oblek prozrazuje sociální povahu nové doby a je prakticky mezinárodní.

Oproti předchozí absolutistické době je oblek muže specificky mužský a oblek ženy specificky ženský. Mužský oblek je oblek pracujícího člověka a nikoli zahaleče, člověka, jehož nejdůležitější část života se neodehrává v saloně, ale v továrně a kanceláři. Je to oblek zjednodušený a střízlivý.

Ještě jedna věc však odlišuje dnešní svět na tomto poli od minulých dob: *rychlé a časté střídání módy*, jaké se nikdy před tím neuskutečnilo. Ihering o tom říká: „Móda v našem dnešním smyslu nemá individuálních důvodů, nýbrž důvody sociální... Je to snaha společenských vyšších tříd, aby se odlišily od tříd nižších nebo, správněji řečeno, od tříd středních, neboť o spodní třídy nemůže tu běžeti, poněvadž nebezpečí záměny s nimi jest samo už vyloučeno. Móda je ustavičně znova zaváděna, poněvadž stále znova je strhována závora, kterou se vznešený svět snaží oddělit se od středního světa společenského; je to štvaniče stavovské ješitnosti, při níž se opakuje stále týž zjev: úsilí jedné části, aby měla před svým pronásledovatelem náskok třeba sebe menší, a úsilí druhé části, aby okamžitým přijetím nové módy tento náskok byl opět vyrovnán.“

Tyto třídní rozdíly vycházely v módě někdy zcela ostentativně a jasně najevo, když se totiž v určitém období stávaly jisté kusy obleku zevním znamením stranic-

ké příslušnosti, konzervativního a politicky spolehlivého nebo opozičního smýšlení: např. napoleonský klobouk v době prvního císařství, poté konzervativní cylindr vedle demokratického klobouku ze čtyřicátých let (19. století), konzervativní bílý šátek po Vídeňském kongresu, upjatý kabát atd.

Vedle této důležité příčiny rozhoduje o častých módních změnách i kapitalistický výrobní způsob. Při strojní výrobě se továrníkovi každá věc vyplácí jen jako hromadný artikl pro hromadný odbyt, a proto musí být každý módní předmět rychle zpopularizován, co je dneska znakem vyvolených, musí se zítra stát módou všech. Stroj potřebuje neustále práci, a jakmile je trh jedním výrobkem přesycen, je nutné rychle si vymyslet druhý.

Protože ani v pohlavním životě na sebe už nemusí muž z různých důvodů upozorňovat, jako musí obecně žena, je vývoj mužského obleku klidnější a logičtější, kdežto ženská móda dělá často překvapivé a nečekané skoky. Převážně erotická povaha ženské módy byla nutně zachovávána i v nové době. „Ženy mluví o platonské lásce s výrazy nejvyššího obdivu, ale každé šaty, každý klobouk, každý střevíc a každá stužka jsou vypočítávány, aby k čertu zahnal všechny naše platonské záchvaty,“ řekl jistý francouzský spisovatel.

Jak se lze s tímto obecným faktem vyrovnat? Mravokárce Tolstoj (Lev Nikolajevič T., 1828–1910, význ. rus. spis., autor „Vojny a míru“ aj.) se proti ženám rozohnil v pověstné „Kreutzerově sonátě“ takto: „Matky vědí zcela dobře, na jaké vnaidlo mají chytati muže pro sebe a své dcery. Jen my, muži, to nevíme, poněvadž to vědět nechceme – ale ženy vědí velice dobře, že nejvznešenější, jak ji nazýváme, láska poetická nezávisí na mravních přednostech, nýbrž na fyzickém sblížení a pak na účesu, barvě, střihu obleku. Otažte se zkušené kokety, která si umínila okouzlit některého muže, zda v přítomnosti toho, na něž má namířeno, dá se raději přistihnouti při lži, ukrutnosti, ba dokonce sprostotě nebo zdali se v jeho přítomnosti raději ukáže v šatech špatně udělaných a ošklivých? Každá žena dá přednost onomu. Ví, že našinec je skrz naskrz nepravdivý, když mluví o vznešených citech – že myslí jen na tělo, a proto dovede odpustiti každou chybu, jen nebalé, nevkusné, ošklivé šaty nikoli. Koketa činí to vědomě, každá nevinná dívka nevědomky jako zvíře. Odtud pocházejí ty ohavné taille těsné, ty turnýry, ta nahota ramen, paží a dokonce prsů... Pozorujme život našich vyšších, ba i nižších tříd společenských, jaký jest v celé své nestoudnosti... je to něco lepšího snad než jediný, velký, trpěný dům...? Řeknete, že ženy naší společnosti jsou prodchnuty jinými zájmy než ženy v trpěných domech, ale já říkám, že to není pravda, a dokáži to. Mají-li lidé různé cíle životní, různý vnitřní obsah života, musí se tento rozdíl jeviti také zevně, zevnějšek musí být různý. Srovnějme však jen ony nešťastné zavržené s nejvznešenějšími dámami světa: stejná vyšňořenost, stejné vzorky, stejné voňavky, stejná obnažení rukou, ramen, prsů, stejné vycpávky vzadu, stejná láska k briliantům a drahým skvostům, stejné zábavy, tance, hudba, zpěv. Jako ony svádějí všemi prostředky, činí to i tyto. Zcela žádného rozdílu! Choce-li to přesněji označiti, nutno nám říci, že děvka na lhůtu je všemi opovržena, děvka na trvalo – všemi vážena.“

Srovnějme však tento úsudek rozhořčeného zestárlého mravokárce s názorem Bedřicha Sieberta, katolického spisovatele „Pohlavní morálky“: „Bylo by jistě pochybné, kdybychom chtěli požadovati, aby se dívka vůbec nepokoušela líbiti se mužům, je dokonce velmi mnoho dívek, které jsou hezké a vědí to a pozorují, kterak pohledy toho neb onoho muže žádostivě se na ně upírají, a mají z toho

radost. Myslím, že to může být jen dobré, když hodně mnoho dívek dosáhne sebevědomí, které už tedy jednou je spojeno s tím, cítí-li se člověk pohlavně schopným. Nemyslím, že tím ničena jest panenskost, cítí-li dívka: jsem celá žena a můj muž bude mít jednou ze mne radost." Moderní estetik dodává: „Že ženství působí na mužství pohlavně a krásné ženství zvláště silně, to je právě tak nutné a přirozené, jako že jablono kvete a květiny svou vůní napojují vzduch. Tu se nám zjevuje jeden z přírodních zázraků, které jsou podivuhodné, veliké a skvostné a měly by nám být svaté; není tu nic, co bychom měli skrývat nebo zač měli bychom se stydět." Pokud se to projevuje ušlechtilou a vkusnou formou, dodejme nakonec.

Devatenácté století se však po této stránce nechovalo lépe než jiné časy. V měšťácké době jako dříve udávaly tón v módě vynikající představitelky galantnosti, vznešené dámy z polosvěta, protože dovedly nejchytřejši řešit erotické oděvní problémy a byly nejlepšími zákaznicemi proslulých krejčovských mistrů. Vedle nich jsou to vynikající herečky, které jsou od vzniku moderních společenských her rovněž závažnými zákaznicemi salonů.

Jako byl pro mužskou módu směrodatný Londýn jako původní metropole měšťáckého světa, v němž rozhoduje muž, tak pro ženskou módu to byla Paříž stejně jako v 18. století, neboť má románskou povahu, v níž převládá smyslnost a zároveň je nejstarším a nejkulturnějším evropským městem, jehož kultura vyvrcholila jedinečným kultem ženy.

Problém ženské módy, vyplývající z pohlavní přetvářky, byl tento: aby byla žena zcela oblečena, tzn. od krku nahoře až na paty dole, ale aby se přesto zároveň zdála fantazii muže eroticky nahá. První řešení představovala revoluční móda, která učinila nejvíce pro erotickou nahotu oblečené ženy a nebyla diktována přetvářkou. Její kořeny byly v Anglii, nejcharakterističtější se vyvinula v Paříži během revoluce, ale ve Francii se už vytvářela dříve podle toho, jak měšťácké myšlenky pronikaly společností.

Nám už známý hrabě de Tilly do svých Pamětí asi v r. 1785 o jisté dámě napsal: „Je to první žena, kterou jsem slyšel dokazovati, že ženský кроj evropský (oblek rokokový) je nepřirozený, že mu chybí půvab i pohodlnost a že dokonce poškozují zdraví. Měla na sobě místo jiného obleku dlouhou tuniku bílou, vpředu přehozenou, pod řadry upevněnou růžovou šerpou. Ozdobou hlavy byla jí jediná květina ve vlasech. Nikdy jsem neviděl krásnějších tvarů a ušlechtleji kreslených kontur, slušnější nahoty jednotlivých částí. Je nemožno utvořit si představu o její toaletě, tak půvabné a zároveň tak neozdobné. Zdála se být zrozena a stvořena, aby činila šťastným. Byla tak laskava, že celý systém svého obleku načrtla mi v krátkém, vysvětlujícím článku. Zapůjčil jsem tento spisek několika pařížským přítelkyním; ale chyběla jim odvaha, aby už tehdy přijaly antickou grácií a rozumnost. Nutno také doznati, že pro přijetí takového obleku je potřebno jiné podnebí, než jest podnebí pařížské, kde oblek příliš lehký dává tak mnohé krásce už v jarních letech uvadat jako předčasné květině, chybí-li jí ochrana před drsnou dobou roční.“

Osvobození, to bylo heslo revoluce i nové občanské módy.

Protože vypovívali válku celému světu, chtěli také oblekem ukázat sílu svalů, pevná lýtka, masivní stehna, silné zdraví a pohlaví. Proto si muž oblékl pohodlný a otevřený frak, kolem krku si dal šál, kalhoty měl přiléhavé a klobouk měkký, plstěný, v jakékoli formě. Žena shodila šněrovačku, spodničky a odstávající obroučkovou sukni, a na nohy si vzala sandály. Je přirozené, že se přitom opřeli o antický ideál, který byl kdysi ideálem hrdinů.

U módních žen vyvrcholila ženská revoluční móda v oblečení podle řeckého způsobu (*costume a la grec*) který prozrazoval celou jejich pohlavní nahotu: ňadra, klín, zadnici, stehna i lýtka. Ozdoben byl tak, aby tyto vnady co nejvíce vynikly. Módní žena se zkrátka směle pohlavně obnažila, a to nejen v saloně, ale i na ulici. Problém měšťácké módy vyřešila tím nejprostším způsobem, všechno odhalovala až na košili, která se proměnila v mušelínový přehoz. Pod košilí původně nosily trikot masové barvy, pak se ho však vzdávaly, když přibývalo mravní volnosti. Tato nahota byla hojně zdobena náramky a prsteny.

V Paříži prý tuto módu zavedla paní Tallienová, stejně krásná jako výstřední žena a milénka několika revolučních a porevolučních prostopášníků, jejímž vzorem prý byla lady Charlotta Campbellová z Londýna, kde tato nahatá móda vznikla už v roce 1794. Londýnská zpráva z roku 1799 říká: „Na konci minulého léta stalo se u žen udávajících tón módu tak všeobecnou, choditi polonaze a ukazovati tajné půvaby těla, že značná část zdejšího krásného světa ženského byla nucena uchýliti se k umělým ňadrům z vosku, aby nebylo módou prozrazeno, že nemá ňader přirozených.“ V této době byla skutečně vynalezena falešná ňadra, která se dostala do všech obchodů. Zpočátku byla z vosku, později z kůže masové barvy a zdobené žilkami. Pérem uvnitř bylo docilováno jejich vlnění. Taková mistrovská díla byla dobře placena. A „všecko, co se mluvilo a psalo proti neslušné, ale hezké, proti zdraví škodlivé, ale svůdné řecko-římské toaletě, opájející zraky mužů, nebylo s to přivést změnu: mladým a krásným ženám pomáhal tento oblek k triumfům... Přes to, že tato toaleta se vysmívala všemu studu, nutno dosvědčiti, že nikdy nebylo žen tak půvabných a svůdných jako tehdy: byly zosobněnou grácií, elegancí, byly superlativem vnější dokonalosti.“ Oblek *a la grec* byl však pouze módou vládnoucích tříd, s nimiž konkurovala jen prostituce. Maloměšťáctvo tuto módu pronásledovalo posměchem a vtípem.

Zvláštní ženskou módou, která po určitou dobu panovala v devadesátých letech osmáctého století v Anglii, bylo předstírání těhotenství. Pozdější „honzík“ byl v tomto období u mladých i starých, u svobodných dívek i u vdaných žen a dokonce i u dětí, umístěn na břicho, takže všechny činily dojem těhotných. Tato móda vznikla oficiálně z popudu těhotenství královské princezny a trvala jen několik měsíců, ale i ona ukazovala, jak se změnil estetický ideál a zralá žena se opět ocitla v popředí. V padesátých letech devatenáctého století se tato móda znovu objevila v Paříži, prý kvůli těhotenství císařovny Evženie. Obchody prodávaly dvouměsíční, tříměsíční, ale i šestměsíční břicha. Nyní však šlo spíše o zdůraznění toho, co je pro obě strany tak příjemné, když je z ženy dělána maminka: demonstrovaly svými břichy fakt, že jsou už „zasvěceny“ a velmi rády věc opakuji.

V roce 1820 opět začala doba šněrovačky i korzetu, jímž bylo možné podle libosti předstírat prsa každého tvaru a zároveň upozorňovat na boky a stehna. Tak nastal návrat k vosí postavě a k sukním nadouvajícím boky. Bylo-li původní revoluční snahou měšťácké ideologie, aby žena i v módě představovala jednotnou bytost, vrátily se na sklonku empíru opět k hrubému rozdělování a vyznačování tří hlavních ženských erotických půvabů – prsů, klína a stehen, neboť víme, že žena byla osvozena jen na papíře a ve skutečnosti se brzy opět stala pouhým nástrojem rozkoše.

Krinolína. Protože se však počet sukní nemohl libovolně rozmnožovat, objevila se znovu dobroučková sukně, a to ve čtyřicátých letech jako spodní sukně a v letech

padesátých (19. stol.) jako proslulá *krinolína*, která byla donekonečna schopna rozšiřovat boky. „Nálada z 1848 byla svěží, mužná, usilovná, bohatá nadějami a bohatá ovšem také ilusemi; pak přišla doba reakce a v takových dobách se vzdávají lidé snadno nejen snů, ale i nadějí, mužného usilování, víry ve vyšší statky lidstva, každého patosu. Občanské stavy vrhají se na průmysl a peníze, šlechta, vybraná společnost sedí opět nahore a dodává každému chuť, aby v uvadlé, ochromené době rafinovaně užíval a hledal nejjemnější požitek v ironii blaseovanosti. Přiznávati barvu jest považováno za směšné, býti pevným za dětinské, jak by tedy nebyl také kroj bezbarvým, zvadlým a úzkým? Takové doby vznešeně blazeované mají však obyčejně také za následek, že žena dostává ve společnosti příliš velký vrch. Žena by měla z toho malé potěšení, kdyby jí bylo zcela jasno, co to znamená, jak málo skutečně cti se jí dostává s tímto lascivním panstvím. Není to po prvé, že toto sezení na vrchu vyjádřeno bylo obroučkovou sukni.“ Tak to posoudil Vischer.¹⁶

Za své rychlé vítězství a dlouhý život děkuje krinolína bezesporu své erotické povaze. Pro ženskou koketerii to byl oděv náramně výhodný, dokonce i počestnou ženu nutil k neustálému provozování jisté přirozené činnosti, více či méně líbezného: Tato obroučková a široce odstávající sukně vyžadovala při všech možných příležitostech a okolnostech, aby se tak nebo onak vyhmovala; vsedě, v chůzi, při procházení dveřmi, při stoupání po schodech nebo v tanci. Žena byla stále nucena krinolínou tu a tam znáčkout a tudíž ji na některé straně „povážlivě zvednout“ neboli dát nahlédnout do nejintimnějších končin své toalety.

Pokroková část tehdejší inteligence krinolínu odsuzovala. S jemnou ironií se k ní vyjádřil jistý soudobý německý spisovatel v roce 1858 takto: „Krinolína je netoliko půvabná, nýbrž i mravná, z kteréhožto právě důvodu musí býti nošena každou lidskou ženskou bytostí. Jsou lidé, kteří nemohou spatřiti květinu, aniž zachtouží přivonět k ní nebo dokonce ji utrhnouti. Ubohé květiny mohou se však jen částečně a pasivně brániti čichu a hmatu. Krinolína však poskytuje vždy příležitost k rozhodnému odporu pasivnímu proti nevíтанému přibližování, jako při valčíku a jiných tancích nemravných vymáhá si slušného chování. Ale i v tom je zjevná mravnost krinolíny, že zabráňuje dráždění smyslů, pohledem na krásné tvary tělesné, jakož naopak zrak nedává urážeti pohledem na nedostatky postavy. Odvrací pozornost ženy, která jest v ní, i pozornost diváka úplně od těla, slouží především obchodníkům se střížním zbožím, aby své látky mohli výhodným způsobem vystavovati. Možno však požadovati většího odříkání, než když se člověk vzdává vlastní schopnosti a ztrácí se v sukni? Vědomí, že jest v krinolíně, neopouští její obyvatelku ani na okamžik, ani když stojí nebo sedí, což vyžaduje zvláštní pozornosti, ani když chodí a domek musí udržovati v pravé poloze občasným skláněním. Prohlašují tudíž za utrhačství, že tato sklánění jsou prováděna z úmyslné koketerie ječné, aby odhalila vyšívané kalhotky, jednak z důvodů mravních, jednak aby ukázala vzorek obratnosti v jemných pracích ženských, neboť pokud o toto běží, nutno to považovati za očividnou vlastnost. Krinolína jest nejmravnější kus obleku a právem jím zůstane.“

S estetickou opravdovostí odsoudil krinolínu Fr. Vischer, ovšem s jednostrannou zálibou pro klasický antický kroj: „Krinolína je přemrštěnost, která krásných linií štíhlosti nezesiluje a nevyznačuje, nýbrž je pohlcuje, ruší a dává falešný pojem o stavbě ženského, lidského těla. Když kontury, počínajíce boky, zabíhají bláznivě do nemožností, netáže se už zrak po poměru k úzkému průměru tělesné taille. Všecko jest jedno, nikdo není útlý, nikdo neutlý, není už zákona ve fantastické lži.

A to je přece jen jistě ošklivé, velmi ošklivé. Přihlédněme však k věci ještě poněkud přesněji a pohledme, kolik jednotlivých půvabů hyne v této ohyzdnosti, takže možno ji pozorovati toliko s upřímným: Škoda, škoda! Obětována, v patvar zvrácena je tu nekonečná estetická přednost ženského obleku; vždyť vězí v plynoucích záhybech dlouhého šatu. Nerušený proud záhybů bohatě se rozlévajících činí postavu větší, než jest, působí jako zachovaný zbytek slohových rouch antických, má tudíž ideální povahu a není nejmenší příčinou toho, že se žena stává pro muže symbolem harmoničnosti, ideálním obrazem, a vystupuje před jeho zrakem slavnostně jako duch z mírnějších a čistších krajin. Už posazení obleku širokými volány ruší a kazí tento krásný celek a ničí zdánlivé zvýšení postavy, poněvadž oko při každém novém patře se domnívá přecházeti k nové figurě. Ony pusté křiklounky pak, které dokonce v Americe vystoupily pro krátký kabát a kalhoty, zasluhují veškerou opovrženou svého pohlaví. Dlouhý šat zahaluje sice tvary, nikoli však tak, aby jich neprozrazoval; při mnoha pohybech a posicích vyznačován je tvar boků, nohy na látce šatu, často s celým půvabem plastické linie, když tělo se namáhá nebo laškovný pocel Aeolův přitiskne látku pevně na tvaru. Zvláštní krásy dodává k tomu pohyb. Má-li žena rytmickou, vznosnou, hudební chůzi, to nepopsatelné kolébání, které tak dojemně plíží se v mysl a obrazotvornost, tu se jeví veliký, vzletný proud záhybů jako poetické, půvabné pokračování a rozšíření krásného pohybu údů, jako variace na toto téma. A nyní krinolína! Vzletný tok záhybů ke spodu nahrazuje nadutím do šířky, vysoké nahrazuje oblym a širokým rozpětím do všech čtyř stran světa, krásnou přírodu sudem, posadou, zvonem. Žádný tvar nemůže se v ní uplatnit, poněvadž žádný nedolehne i širokému domku, a vedle toho nesmíme přehlédnouti, že kostra představuje geometrický kruh, takže figura nazírána se strany se zdá nadutá, nikoli jen dozadu, což s mírou provedeno bylo by zcela správné, nýbrž také nabubřelá dopředu. Nyní odpadá tudíž ovšem i krásná ozvěna pohybů údů na rouchu, plynoucí záhyby neprovázejí ho, nerozvádějí, nerozmožují, ba nejen že šat nenásleduje těla, nýbrž, stav se samostatným mechanismem, jedná po svém na každý popud, který obdržel pohybem, kolébá se podle vlastního zákona: žena jde vpřed, zvon, v němž vězí, točí se v kruhu. Jak jen možno snést toho! Má-li sukně za každou cenu široce odstávat, proč nesetraly při vlastní krinolíně, spodním šatě z koňských žíní, který aspoň nevzdouval sukni vodorovně, nýbrž měl stále ještě trochu spádu!"

A konečně také Schopenhauer (Arthur Sch., 1788–1860, něm. filozof, odsoudil krinolínu velmi drsně: „Ale to nejprotivnější jsou dnešní šaty žen, nazývaných dámami, které, napodobující nevкусnost svých prababiček, předkládají nám znetvoření lidské postavy pokud možno největší, a k tomu ještě dávají tušiti pod zavazadlem obroučkové sukně, která činí její šířku rovnou jej výšce, nahromadění nečistých výparů, čímž jsou nejen ošklivé a protivné, nýbrž také odporne.“

Po pádu druhého francouzského císařství začala mizet i krinolína, zato se však ženská móda znovu snažila zdůrazňovat kallipygické půvaby (tj. půvaby krásných zadních partií těla), nejprve hromadou stuh, látek, roset a jiných ozdob, připevněných na příslušné místo, později pak opět „pařížskou zadnici“ a takzvanou turnýrou, která byla stále větší a větší. Ale konečný cílem bylo něco jiného: ona svlečenost v nejoblečenější formě, která začala svůj pravý život v devadesátých letech 19. století, a právě v naší době triumfuje stále více.

Fuchs o tom říká: „Čeho nesvedly všechny rozumné nauky zdravotnické, to dokázala koketerie. Jedině proto, aby mohly působiti pikanterií slušně zastře-

ných a přece zřetelně viditelných intimních půvabů poprsí, zřekly se statisícové ženy, plně rozkvetlé, sněrovačky nebo se spokojily jen její chudou náhražkou. V majetných kruzích jaly se vedle toho přísahati nadšeně na všechny druhy sportu, neboť koketní oblek sportovní prozrazuje každému, kdo chce viděti, že „nemá pod ním člověk vlastně zhola nic na sobě. Obratně provedený kostým sportovní dává zřetelně poznati vedle formy ňader především jejich pohyby. Ve vznešených zimních místech léčebných nosí nespočetné ženy, které mají plná a pevná prsa, svetr těsně k tělu přimykající. Svetr má totiž tu výhodu, že uplatňuje také pikantní půvab poprsní, neboť se přimyká k tělu jako jakási druhá kůže. A jak je to hic, když při tom dokonce poupata ňader jsou provokačně vyznačena jako hroty šípů.“

To už bychom ale zabíhali do podrobností módy našeho století, rychle se měnící a nezřídka se po čase v malých okměních vracející, ať jde o stříhy, barvy nejrozumnější detaily. Není divu, že tomu tak je.

Oblečení je právě takový výsledek určité kultury jako železnice nebo auto. Naše doba nemůže povšechně potřebovat lesní muže a ženy a moderní lidé se nemohou tvářit naivně jako bývalí příslušníci přírodních národů. Moderní fantazie, z níž nemůže být erotická fantazie vyloučena, se nutně zmocnila i obleku, a nemůžeme se vzdát kulturní vymoženosti, kterou představuje oblek jako ozdoba, erotické dráždidlo i projev nápaditosti.

VI. LÁSKA A MANŽELSTVÍ V BURŽOAZNÍ SPOLEČNOSTI

Jak jsme viděli v předešlé kapitole, byl milostný ideál, s nímž mladá buržoazie táhla do boje proti absolutistické neřesti, velmi vznešený, ale brzy se ve skutečnosti posunul a v mnoha případech změnil v opak. Ačkoli měla být láska v nejlepším slova smyslu podmínkou manželství a pohlavního styku vůbec, stalo se manželství v měšťáckém zřízení nejčastěji rozumovým manželství; výjimku tu a tam činilo jen manželství dělnické, ač i zde se do něj v tisícových případech vstupovalo jen proto, že domácnost ve dvou je zdánlivě lacinější než dvě jednotlivá živobytí. Na tomto obecném jevu nemění nic okolnost, že ve všech společenských třídách dochází k častým sňatkům z lásky, naopak: pravidelný osud většiny těchto manželství z lásky nejlépe potvrzuje pravou povahu doby.

V minulých dobách jsme však poznali manželství jako hospodářskou instituci, viděli jsme, že láska, pokud se už vyskytovala nikoli jako pouhý a čistě fyzický jev, ale jako individuální vášně s duchovním obsahem, vznikla a rozvíjela se vedle manželství a proti němu – ale láska jako zboží nebyla dosud nikdy tak patrná jako v moderní společnosti.

Láska jako zboží. Chtěl-li se obchodník nebo výrobce stát samostatný, vzal si ženu s peněží; chtěl-li svůj obchod rozšířit, zaplatit dluhy nebo pohodlně udělat kariéru, udělal totéž. Vyženěnými penězi nebo styky, nejlépe obojím zároveň, si mohl nejlépe a nejrychleji pomoci vpřed. Podobně tomu bylo u ženy: za své peníze neb za svou krásu si sjednávala společenskou hodnost.

I kdy je tento princip v našem století proti 19. století do značné míry oslaben, není zapomenut a u mnoha lidí platí stále.

Jsou-li splněny dané podmínky, je jistě vyvolená žena vynikající krása, znamenitá hospodyně, důstojná paní a muž má výborný charakter, je vynikající obchodník a krásný člověk. To je stále typičtější, obecnější a samozřejmější jev, protože kapitalizační proces ve společnosti dělá stále platnou zásadu: kdo má, ten vládne. Peníze a majetek znamenají totéž co moc, vliv a úspěch. Jakmile mladý muž a žena „přicházejí k rozumu“, zanechají rychle „mladistvých poblouznění“ a začnou uvažovat o své budoucnosti na základě střízlivých kalkulací s manželstvím.

Sňatkové zprostředkovatelny a sňatková inzerce. Rozumové a peněžní manželství existuje ve všech zemích a ve všech vrstvách, kombinuje jemnost s hrubostí, krásu s ošklivostí, lhostejnost se žádostivostí. Společenské zábavy a plesy, kdysi jedině „trhy na lidské maso“, byly vystřídány zprostředkovatelnami sňatků, které zcela nezastřeně nabízejí své služby a mezi nimiž jsou opravdu světové ústavy. Veřejně se ohlásily ve čtyřicátých letech minulého století nejprve v Anglii, v šedesátých letech pak v Paříži a v sedmdesátých a osmdesátých letech v Berlíně. Lidé sotva vědí, jak rozsáhlá a úspěšná je činnost těchto kanceláří a kolik práce vykonají, než se oba přímí zájemci sejdou poprvé „náhodou“ někde v rodině, společnosti, bále, lázních nebo na hřišti.

Mnohem zřetelnější a známější je však *sňatková inzerce*, která nejlépe a zcela nepochybně v našem věku charakterizuje posvátnost manželství a rodiny. Víme už, kdy a kde sňatková inzerce vznikla. Dnes je to oficiální instituce, o čemž se lze

přesvědčit v denním tisku celého světa, a přesto, že je často ozdobena idealistickou drapérií, nemůže být považována za nic jiného, než za jasnou instituci obchodní. Příklady moderní formy sňatkové inzerce není třeba uvádět; každý čtenář ji jistě zná více či méně podrobně z nejbližšího denního listu a pro mnohého jsou tyto sloupce v novinách také denní zábavou. Protože se tato inzerce stala tak obecnou, starou a kultivovanou institucí, má i svou zvláštní bohatou a odstíněnou frazeologii, která s nejroztomilejším pokrytectvím naznačuje nebo vyjadřuje nahou prózu života.

„Muž bez předsudků“ nebo „muž se zralým životním názorem“ je např. hledán nebo se nabízí, jde-li o nemanželské dítě, domácího přítele nebo pochybné příbuzenstvo a podobné věci. „K okolnostem, které bývají označovány za vady, nebere se zřetel,“ je-li třeba vyženit nejžádanější peníze. Čím reálnější obchodná být učiněn, tím více je zdírazňováno, že jde o „sňatek z náklonnosti“ atd. (autor uvádí formulace, které se během času přirozeně změnily, např. „se závazkem“ apod.; také je jistě zřejmé, že se změnil celkový charakter sňat. inzerce i její funkce).

Nejbrutálnější obchodní charakter vystupoval kdysi ve sňatkové inzerci důstojníků, a to patrně proto, že tato kasta spojovala zejména v dobách Rakousko-Uherska své výsadní postavení ve státě a společnosti s nejpitvnějšími názory na tzv. osobní čest. Zde nešlo nikdy o nic jiného než o peníze. „Šlechtický důstojník uprostřed třiceti, příjemného zevnějšku, hledá známost s dámou za účelem sňatku. Nutné jest jmění aspoň 300 000 marek. K náboženství není přihlíženo. Zprostředkovatelé vyloučeni. Mlčenlivost samozřejmá. Neanonymní nabídky s bližšími údaji a podobenka, která bude obratem vrácena, pod značkou...“ Nebo: „Důstojník gardové jízdy, velký, sličný zjev ze staré šlechty, 27letý, přeje si finanční sňatek. Adresy si vyprošuje poste restante na hlavní poštu v...“ Materiální požadavky však vzrůstají podle jména a šlechtického původu. „Markýz z rakouské šlechty, 40letý úředník jednoho c. k. finančního ředitelství, velmi solidní, sympatický, zdravý, prostřední postavy, brunet, oblíbený a vážený, přeje si oženit se s dámou nikoli přes čtyřicet let, sympatickou bytostí a s věnem nejméně 2 miliony zlatých r. m. (resp. 4 miliony marek nebo 5 milionů franků). Vyznání a stav vedlejší. Dluhů není. Naproti tomu požaduje bezpodmínečně, aby v den svatby obdržel k zajištění své úplné nezávislosti od nevěsty aspoň milion zlatých r. m. v mobilních hodnotách do neomezeného vlastnictví.“ (Pester Lloyd)

Sňatky podle jména bývaly kdysi jiným druhem obchodních sňatků, jistý konzervativní německý časopis o nich psal v roce 1906 toto: „Že se dnes, ve dvacátém století, vyskytují také v morálním Německu sňatky podle jména, máme-li se přidržeti tohoto výrazu opisujícího věc pěkně, a to velice často, není jistě znamením zdravého vývoje našich poměrů. Mohli bychom z předchozích let uvést několik případů zvláště křiklavých, že sešli nositelé vznešených jmen se propůjčili za peníz poněkud dosti nepatrný k tomu, aby se oženili u civilního úřadu podle jména s dámou, které přítelova velkomyslnost umožnila dovoliti si tento žertík. Manžel podle jména musí se ovšem po sňatkovém obřadu co nejrychleji odkliditi bez líbánek nebo svatební cesty. Mouřenín vykonal svou povinnost, mouřenín může jíti. Jest nejvýše ještě požádán později o písemnou součinnost, běží-li o to, aby byl svazek opět rozvázán, při čemž jest mu ovšem vziti vinu na sebe, aby jí zůstalo jméno a titul, nebo běží-li o to, aby byl nejen na manžela, nýbrž také na otce in partibus povýšen. V Berlíně jsou prý už zprostředkovací ústavy pro sňatky to-

hoto druhu. Stojí to jen několik tisícovek – a ze slečny Mici Šulcové, která před nedávnem ještě zpívala nebo skákala ve sboru... stane se rychle baronka nebo hraběnka.“

Sňatky dolarových princezen byly ve svém jádru stejné. Šlo o pověstné sňatky bohatých amerických dědiček s evropskými hrabaty, knížaty a vévody. Toto přání doer amerických milionářů a miliardářů, aby na svých kučeraích pocítily korunu nebo alespoň korunku, byl přirozený produkt společenských sil ve Spojených státech.

Francouzští dramatici nadhodili otázku, proč ženy, které se z lehkomyšlnosti nezahalují, mohou být přesto svedeny milencem, jehož povaha, talent a dokonce i tělesný půvab, jsou hluboko pod manželovými vlastnostmi. Ale triviálnost života, drobné nechutnosti domácího soužití, náklady a starosti pracovního dne otupují manželův půvab, a milenec se zdá být stále jako nedělní jitro, bez všech mrzutostí, stále se dvorí a nikdy nedává najevo nedbalou lhostejnost k bezpečnému vlastnictví. Podobný je asi vliv, který evropští aristokraté měli na některé dcery a miliardářské vdovy. Jsou to lidé, kteří své bytí prožívají jako věčnou radost a v mnoha zemích mají ještě značný sociální vliv. Nepáchnou potem dolarů, které si sami vydělávali, mohou mladé ženě poskytnout sladké mrazení, které vyvolává romantika prastarých rodinných sídel a dvorních vyznamenání.

To jsou ovšem aristokratické tendence, které byly vždy a budou tam, kde se mocná vrchní vrstva zmocnila hospodářského vedení. Ve Spojených státech snad naleznou synové v několika generacích, jak tomu bylo např. u Vanderbiltů (Vanderbildové, známá amer. miliardářská rodina), uspokojení v ekonomické moci. Ale dcery touží po jemnějších formách šlechtického života, který k nim společensky náleží, protože jsou také vychovány k ušlechtilé zahálce. Téměř pudově se odvracejí od mužů, kteří jsou mimo palác na Wall Streetu pokryti prachem finančních transakcí. Ženy, které nikdy nesmějí vědět, co tísní a trápí srdce jejich mužů před setkáním v jídelně, pro které má být manžel veselým průvodcem při jachtění a na všech zábavních místech, vidí ve šlechticích příbuzný živel a sociální hodnost, kterou v demokratické republice nemohou mít...

Tak kdysi vysvětloval dolarové princezny úvodník *Neue Freie Presse*. V tom je jistě kus pravdy, ale především je zde pud peněžní morálky, která je zvyklá za své peníze všeho dosáhnout: množství peněz je dělá žádostivými nejvyšší reprezentace, která v monarchistickém ideovém světě neznámá zdatnost nebo genialitu, ale korunu. Miliardy lze sehnat různými způsoby, ale rod je rod.

Morální pokrytectví však nepřestává ani ve sňatkových anoncích hovořit o „sňatku z náklonnosti“ a dokud holka není pod čepcem, provozuje ustavičně komedii velkého stylu, aby se vlk obchodního kalkulu nažral a koza ideálního poměru zůstala před světem celá. Lže se stále a soustavně. „Dá-li se mladá dívka do pláče pro hubičku, kterou jí vezmete, činí-li vám výčitky pro ni, vyhrožuje-li, že zavolá rodiče – nevěřte jí. Zdá-li se mladá dívka při téže hubičce náhle opojena neslýchanou blažeností – nevěřte jí rovněž! Jedna jako druhá skrývá pod pláštěm vzdávání se nebo rozhořčení stejnou myšlenku, kterou možno vysvětliti asi těmito slovy: Myšlím, že tentokrát bere doopravdy.“ Tak to napsal Marcel Prévost (1862–1932, franc. spis., autor psychol. a ženských próz). Muž je zde často stejnou obětí jako žena. V různých třídách se tyto metody a praktiky liší jen v podrobnostech, ale jádro zůstává stejné: učinit z manželství nejlepší obchod, ale přitom předstírat nejušlechtilější zásady.

Koketerie a flirt se v novějších dobách podstatně nezměnily, jenom se proti ancien régime staly diskrétnějšími a obvykle méně nápadnými; ženy už nekoketují s každým mužem stejně a svou koketerii neprovádějí jako veřejné divadlo. Je to proto, že žena se pomalu stává nezávislou na muži, a tedy i samostatnější v otázce svého života.

Z různých koketních prostředků dosáhly v 19. století značného rozmachu závoj a *slunečník*, které byly sice známy už v 17. a 18. století, ale obecně se začaly používat až v novější době, kdy ženy začaly pravidelně chodit na procházku. Závoj je „ochotný pomocník“ fantazie, protože noří obličej do pološera, které samo dává popud k představám, zvědavostem a nadějím, čímž koketerie dochází svého cíle, neboť za zvědavostí jde touha a žádost. Slunečník má v obratných ženských rukou stejný účinek, protože stíní obličej, tvoří kolem něho koketně dekorativní svatozář a zároveň pikantní šerosvit. Do rámce koketerie také náleží – jak už víme – *voňavka*, významný činitel v erotickém životě, protože jednak na ženu upozorňuje a jednak přímo útočí na mužovy smysly, které provokuje. Velký pokrok chemie v 19. století dnešním ženám umožnil, že mohou různými odstíny voňavek obratně a dost zřetelně prozrazovat svou povahu a erotické záliby. Ostatně právě užívání voňavek dobře charakterizuje smyslné jádro pod sebejemnější erotickou kulturou.

„Vyžadovalo by pronikavého psychologického rozboru pohlavních představ, bylo by nutno obnažiti a důkladně osvětliti každý jednotlivý kořen pudů, které nás nutí k pohlavnímu aktu... a především bylo by nutno ukázati oněm morálním fantastům středověkým, kteří ze svého křesťanského názoru prohlašují za smrtelný hřích každý pohlavní styk i mezi manžely, který nemá za jediný motiv plození potomstva, že – pokud nejsme v nebi – jest čistá smyslnost jediný, jediné možné, na psychologickém uspořádání našich krevních a nervových cest spočívající podklad toho, aby vznikl *appetitus carnalis* (tělesný chtíč) a uskutečnila se *conjunctio membrorum* (spojení údů) – pak teprve bylo by možno rozpléstí zamotanou síť psychologických příčin toho, proč se žena parfumuje a proč v jednom případě užívá této voňavky a v druhém případě oné,“ říká Oskar Panizza¹⁷.

V moderní koketerii a erotice, jak jsme už uvedli na konci minulé kapitoly v poznámkách o ženském *dessous*, má významnou a jistě nikoli nepříjemnou úlohu ženské *negližé*.

„Nevýslovné kouzlo pro mužovu fantasii vězí v čistém *negližé*. Tu spojen jest pojem vlastnění ženy, která se mu a především jemu, miláčkovi, ukazuje v tomto úboru, se vzpomínkou na prožité rozkoše, která snadno navazuje na myšlenku vlastnění, jakož konečně má fantasie vůbec snadnější práci, když netřeba se jí zabývat a se rozptylovati teprve palisádami šatů, šálů, květin a skvostů. Jistě mnozí muži myslí si s Rousseauem: Ničeho na světě se nebojím tak velice, jako hezké ženy v *negližé*; desetkrát méně bych se jí bál naparaděné.“

Novou vymožeností po této stránce je moderní ženský *koupací oblek*, který v jádru není ničím jiným než *negližé*, a to forma skutečného *negližé* a nikoli pouze předstíraného, rafinovaně vytvořená pouze pro společenský styk. Dnešní koupací ženský oblek se chce rozhodně stát pouhou druhou kůží ženy, ve které se smí žena ukazovat nahá. Život v módních lázních má především jen tento účel a smysl a koupání je zde pro většinu žen pouhou záminkou, která bývá často zcela opomíjena: mnohá krasavice vůbec nevleze do vody, ale jen se pikantně povaluje na břehu.

Povahu a hodnotu *flirtu* jsme už naznačili v kapitolách o galantní době. Jako koketerie, tak ani *flirt* není v moderní době provozován tak veřejně jako za ancien

régimu a vyskytuje se v diskrétnějších formách. Jeho meze tím však nebyly zúženy, ale dnes jako dříve se flirtuje až k tomu poslednímu. Byl-li však flirt v galantní době vědomě a zásadně jedním hlavním erotickým pokrmem na jídelním lístku požívačného pohlavního života, představuje dnes často bezděčnou náhražku lásky a útěk z konvenční nudy.

„Ve své živelné formě jest flirt zjev normální a přirozený, nalezneme jej dokonce u zvířat; je to prostě počátek námluv ve stadiu, kdy sblížení může býti ještě přerušeno. Dnes je však flirt často více. Naše poměry znesnadňují manželství, činí tudíž z lásky a ze sblížování pro lásku něco velmi vážného, s čímž nelze si lehkomyšlně zahrávat. Flirt přizpůsobil se těmto podmínkám: místo, aby byl předeheur normálních námluv, proměnil se v náhražku úplného ukojení pohlavního,“ říká celkem správně Havelock Ellis (Henry H. E., 1859 – 1933, angl. lékař, sexuolog).

Na druhé straně je vzrůst flirtu podporován rozmachem konvenčního manželství: také v minulých dobách nebylo monogamické manželství uzavíráno proto, aby pohltilo skutečný milostný život, který vedle něho a často i proti němu vzkvétal, ale společnost zde dávala vedle oficiálního plození dětí vždy větší nebo menší sankci mimomanželské erotice a jinak uspokojujícím milostným poměrům. Avšak měšťácká společnost podle ideálu a teorie uznává pouze monogamické manželství z náklonnosti, aniž mohla v praxi zabránit, aby se oficiálně neproměnilo v čistě hospodářskou, finanční, obchodní, rozumovou a konvenční instituci, a aniž může svazky skutečně zbudované na lásce trvale uchránit před tím, že v řadě případů a z řady příčin se z manželských domácností stávají sídla nesváru nebo všednosti a nudy. Flirt lidem nahrazuje půvabnější milostný život, kterého v manželství nelze dosáhnout nebo které z něho brzy po svatbě vyprchá.

Marcel Prévost (viz výše) vkládá v jakémsi svém románu do úst flirtujícího muže tato svůdná slova: „Hledte, slečno, uvědomila jste si už, jaká krutost je obsažena ve společenských stycích pařížských? Setkali jsme se dnes večer, náhoda chce, že se spolu přátelsky bavíme. Mohu se v tomto okamžiku domýšlet, že mi náležíte, vy, která jste tak něžná a krásná. Tuším, jaký svět okouzluje vás se rozvine ve vás jednoho dne... tuším to – ale my se zase rozejdeme, snad na neshledanou... a někdo jiný vyzvedne si ten poklad: pro jiného se zamíří tyto krásné oči, jinému bude náležeti toto čelo, tyto rty a všechno ostatní, čehož krásu mohu uhádnouti podle toho, co jsem viděl... Tímto šťastným člověkem já nebudu... ale nic mi nemůže zabránit, abych o vás nesnil. Vidím vás a držím vás pevně; ve chvíli samoty může sen vás přivést opět ke mně, kdykoli po tom zatoužím. A i když budete vzdálena, přece bude všechna vaše mladá krása mi náležeti, ani nejskrytější místečko nebude mi...“ To je rafinovaný flirt velkého milovníka, ale takové představy a myšlenky jsou ve skutečnosti denním chlebem tisíců, kteří už touží po jemnějším milostném životě, pro který není ve společnosti dost místa. Mnohokrát se sejdou dva lidé různého pohlaví, svedeni náhodami života: zdá se jim, že by spolu jistě utrhlí vzácný květ lidské erotiky, ale nutnosti a všednosti každodenní skutečnosti jim nedovolují, aby se odvážili čehosi většího, než je flirt několika hodin, po němž zbude jen melancholická vzpomínka. Mladým lidem jde především o to, aby po něm nic nezůstalo. A tak flirt u ženských mělkých a frivolnějších povah znamená dokonce jediný problém: užívat všech rozkoší lásky, ale neztratit „panenský věneček“. Tak vzniká polopanna, o níž se tu vkrzku zmíníme.

Zdánlivě nevinný ženský flirt však bývá velmi často pouhou pastí na muže. Jak se tohle dělá, vypravuje zase dobře zkušený Marcel Prévost:

„Oblékla jsem si šaty docela málo vystřižené... Svěřím se vám totiž, že jsem učinila pozoruhodné zkušenosti, jaký účinek mívají tu a tam šaty jen málo vystřižené... A skutečně, už při obědě počal Lestrangle hořeti a tak, že nemohl ani jísti ani píti. Víte, z jakého důvodu mám ho ráda, ač není vůbec hezký? Hledte... cítím, že ho rozčilují! Odpovíte mi: Činí to všechny ženy. Nikoliv. Já více než všechny ostatní. Po jídle jsme šli do zimní zahrady. Vaše zimní zahrada, milý Le Tessier, je docela báječně vhodná pro flirt, zvláště vzadu, pod palmami. Má sestra hrála Berlioze, madam si vykládala karty. Luc a já byli jsme tedy samotni, jako v odděleném kabinetu. Seděli jsme a hovořili. Povzbudila jsem ho trochu, vypravujíc mu, že už mě unavuje býti mladou dívkou, že počínám toužiti po něčem jiném. Vypravovala jsem mu, že jsem měla neklidné sny...”

‘Opravdu jste je měla?’ přerušil ji Hector.

‘Ovšem. To je právě to žertovné na věci. Ale opravdu! Zdá se mi dokonce, že vás to rovněž rozčiluje, moudrý příteli, že vám to vypravuji?’ Lestrangle totiž docela zdvořel. Uchopil se mých rukou a koktal: ‘Jacqueline, Jacqueline!’, úplně jako patnáctiletý, zamilovaný chlapec... A pak jsem se mu ještě přiznala, že to byl on, o němž se mi zdálo.

‘To také byla pravda?’

‘Rovněž. Buďte ujištěn, můj milý...’ Ted byl můj Romeo už docela hotov. Nebylo v něm už odporu a uniklo z něho: ‘Jacqueline, musíte býti mou! Víte, mám skutečnou hrůzu před manželstvím: ale přes to chci si vás vzíti!’

Polopanna. Kdo to je polopana, jež po svém řeší neřešitelné napětí mezi svými přáními a konvencí, vyslovil výstižně Marcel Prévost popisem hrdiny jednoho svého románu: „Jako všichni hrdí lidé, kteří bojují teoreticky proti společenskému pořádku, sama si určila s jistým citem pro správnost hranici, které nechtěla překročiti. Ponechávala muži, který jí dá své jméno a jmění, poslední, nejvyšší zbytek své přízně.” Toto „poslední”, chytrými uchovávané pro legitimního manžela, stačí ospravedlnit jejich minulost v manželské posteli, což je vlastně náramně komická věc. Budiž, ať ji tedy ti, kteří milují přetvářku a podobný druh útěchy, mají!

Ale přetvářka bývá i poněkud horší a sociálně nebezpečnější. Dr. H. Paulová ve spisu „Přecoňování panenství” píše: „Jsou dívky, které se už jako děti zprostitutovaly (? – otazníky autora) onanií a hýřením ve své mysli. Čistota jejich duše (?) je už dávno ztracena, nic jim už není neznámo... ale... hymen si zachovaly... pro budoucího muže! Jen přijďte a pochybujte o její nevinosti, když má takový neklamný důkaz!... A když jiná dívka, která si zachovala v mládí úplnou čistotu a nyní se oddala muži z lásky nebo jen z vášně s vroucí a prudce propukávající ženskostí a probuzenými smysly... tu povstanou a křičí: Hledte, zneuctěná! A dívka s věnečkem, nikoli nejméně zprostitutovaná, ta křičí nejhlasitěji a hází největšími kameny. „Zneuctěná” jest však zdravá žena se zdravými smysly, která uposlechla přirozeného popudu a přirozenému ukojení dala přednost před onanií nebo perverzním rozčilováním polopanny. Tato žena je v opovržení. Není muže, který by ji chtěl za ženu... ale polopannu a onanistku si vezme! Má přece ještě fyzický důkaz!” To je řečeno hodně moralisticky, ale v jádru správně.

V intelektuálnějším části společnosti byla polopanna vystřídána uvědomlejší *garsonkou*, což je výraz odvozený od francouzského „chlapec” a mnohé napovídá. Garsonka, pokud jde o módu střiženou podle vzoru mladých mužů, je v našich letech vzorem nastupujícímu ženskému pokolení. Je to nesporně logický jev sou-

dobé ženské emancipace, v němž se projevuje samostatnost žen a jejich potřeba žít si po svém i s vědomím jistých hranic, jež nebudou překročeny.

V milostném životě se staly polopanna a garsonka nebezpečnými konkurentkami nejen oficiálních manželek, ale i pravých kokot. Uvolňují mravy ženského pohlaví z filistrovského útisku, který rozkládají přesto, že i na nich lpí mnoho převrátky a neopravdovosti, narušují přežilé morální pokrytectví. Už tím usnadňují uvědomělou vzpoudu proti konvenci v manželském životě a proti prostituci v životě milostném.

Barevný flirt. Flirt je ovšem obecný, mezinárodní jev procházející tak či onak dějinami ženy a ženského setkávání s mužem. Za jeho zvláštní odrůdu lze však považovat flirt s cizokrajnými nebo tzv. „barevnými“ jedinci. Jak víme, pohlavní pud od přírody miluje změnu; pro černé nebo žluté a hnědé je bílá plet změnou a pochoutkou stejně příjemnou jako černá, žlutá nebo hnědá plet pro bělochy a bělošky.

Bláznění civilizovaných evropských dam po cizokrajných členech různých variantních barevných tlup často provokuje rozhořčené mravokárství, při němž se ovšem zapomíná na to, že muži po této stránce vůbec nejsou lepší. Rozdíl je pouze v tom, že muži na svých častých cestách mohou pohodlně a nenápadně užívat a také obecně užívají barevných vnad, které je už většinou očekávají, ale případ ženy ve velkoměstě, přijede-li cizokrajná skupina s urostlými Ašanty nebo Senegalcí, bývá okatější a tiskem důkladně rozšlapáván.

Zajímavější je barevný flirt Američanek. Krátce před válkou z něho odhalil roušku tragický případ dobrovolné misionářky Elsie Sigelové, o němž vypravuje Fuchs. Ta však náležela k oněm vzdělaným Američankám, které vidí smysl života v tom, mohou-li misionářskou činnost provozovat ve špinavých čínských čtvrtích amerických měst, přičemž statečně flirtují se „žlutými ďábly“, s ochotou dát své mladé tělo za obrácení jejich duše na víru. „Kdo zná Američanku, pochopí to. Je to nervózní bytost, propadající snadno hysterii, doma i venku rozmazlená, zbožňovaná, bezuzdná ve svých přáních, s malým smyslem pro domáckou solidnost, virtuózní mistrně v koketování s muži, od malička přímo vydezurovaná pro neomezený styk s nimi. Dáti se milovati těmito přítulnými Orientálci, jejich duši zachraňovala – to bylo zase jednou něco zcela nového, to byla romantika! Duši za duši a pak tělo za tělo jako zakončení zcela přirozené. Ale jako horlivá misionářka nezachraňuje jen jedné duše, tak také neflirtuje jen s jedinou osobou. A tu právě asijská žárlivost pokazí někdy půvabným girls zábavu. Tak tomu bylo s Elsií Sigelovou, která důvěrně flirtovala s několika čínskými „pohany“ a byla jednoho dne nalezena mrtva v zavřeném kufru v pokoji jednoho svého žlutého přítele. Při této příležitosti našla však policie v pokoji vraha Leona Linga, který z opatmosti uprchl, ještě více, totiž sta velmi kompromitujících psaníček milostných, které Leonu Lingovi posílaly půvabné misionářky i jiné mladé Američanky. Rovněž četné fotografie těchto dam byly nalezeny. A mezi nimi fotografie druhu zcela zvláštního. Četné ty flirtující dámy pokládaly za zvláště pikantní, aby se představily svému příteli hned v košili nebo také docela nahé. Kdyby jména pisatelek a odesilatelek těchto fotografií byla se stala známa, byl by býval New York zažil nejstrašlivější skandál. K tomu ovšem nedošlo, poněvadž úkolem policie v Dolarice jako jinde není přece, aby veřejně kompromitovala svrchních deset tisíc.“

Z Německa lze citovat o barevném flirtu alespoň dvě časopisecké zprávy, které jsou však plné komického vlasteneckého a rasového rozhořčení: „Před Passage-

Panoptikum v Berlíně došlo dnes v poledne při odjezdu Senegalců, kteří tu pohostinsky vystupovali, k neobyčejným scénám loučení. Bylo známo, že tlupa v poledne odjede. Asi pět set osob, mezi nimi sto mladých dívek, shromáždilo se před vchodem do panoptika Pod Lipami. Osm strážníků bylo sotva s to, zatlačit obecenstvo a udržovati provoz. Když předjely drožky, v nichž černoši chtěli odjeti na nádraží, došlo k trapným scénám, poněvadž dívky se tlačily k černochům a něžně se s nimi loučily. Mamě se snažili strážníci „dány“ zatlačiti; stále znovu útočily na odjíždějící, aby si s nimi vyměnily ještě poslední pozdrav. Se zřetelem k takovému neodpovědnému počínání můžeme jen vždy znova vysloviti své nejhlubší politování, jakož i naději, že se časem podaří nahraditi toto perversní citění zdravým smýšlením národním. Jsou to, jak známo z dřívějších případů, tak na příklad ještě z Berlínské výstavy živnostenské, právě dívky a také paní z lepších kruhů, které pro změnu tančí k černochům a provádějí s nimi milkování, což nejzřetelněji dokazuje, kde sídlí 'dobré mravy', tak vychvalované." (Reich, duben 1910). Druhá lokálka zní: „V Tierparku vládne po několik dní u statečné tlupy beduínské nespokojenost, která někdy se projevuje temperamentními a pádnými výklady. Vinu nemají však Beduíni, nýbrž četné mladé ženy a dívky hamburské, které se přímo derou o přízeň Beduínů. Všimneme-li si plamenných pohledů tohoto krásného pohlaví a rovněž vytrvalosti jeho, neboť po celé hodiny neúnavně plíží se kolem beduinských příbytků, porozumíme, že horkokrevní Beduíni nemohli už klidně snášeti této dráždivé hry a užili příležitosti, aby si zaflirtovali trochu po způsobu arabském. Tato hra vyvolala, bohužel, nepřijemné zjevy průvodní. O druhém svátku velikonočním došlo mezi Beduíny k vůli krásnému pohlaví ke rvačkám, které si vynutily okamžité zakročení policie a hlídací společnosti. Jak jsme se doslechli, bylo několik Beduínů už vráceno do jejich vlasti. Ač Hagenbeckova firma učinila chvalitebným způsobem opatření, aby podobné výstupy byly zamezeny, a přísně nařídila úředníkům, aby rovnou z parku odstranili ženy a dívky příliš nápadné k Beduínům se blížící, opakovaly se v minulých dnech takové nemilé scény, jak bylo vyliceno. Je velmi politováníhodno, že německé ženy, které, pokud běží o charakter a morálku, bývají jinak vzorem pro jiné lidi, se tak hluboce snižují a své vlastní já vlekou špinou. Ještě žalostnější je však, když matka a dcera, jak se to zde stalo, společně si namlouvají a činí si konkurenci. Fúj! Doufáme a přejeme si, aby tyto řádky spolupůsobilky na ženy v dobrém smyslu. Nechtějí si uvědomit sebe a vzpamatují se, dříve než bude pozdě pro ně a snad také pro jejich rodinu.“ (Leipziger Tagblatt, červen 1912)

Erotika dělníků. Rozdíly ve flirtu nejsou rozdíly v podstatě, ale jen ve formě, ve větší nebo menší rafinovanosti. Sedláci flirtovali více neomaleně než tovární dělníci, maloměšťáci slušněji, tj. méně rafinovaněji a pokrytečtěji než buržoazie a šlechta.

V dělnických kruzích je flirt hodně nevinný, byť drsný. Když někdo od rána do večera sedí u pracovního stolu nebo stojí u stroje, nemá opravdu čas vymýšlet si pikantní obměny erotických požitků, a tím méně je provádět. Máme-li dospět k jemnějším formám, nesmí nám k tomu být dobrá každá příležitost, ale je nutné si tuto příležitost vybírat a pohodlně vytvářet. U dělníků je však flirt něco jako nedělní zábava a oprávněné občerstvení. „Taková dívka, která po celý týden seděla při jednotvárné práci šicí od rána do večera, měla kolem sebe jen žal, nouzi a starost, ta touží po dni nedělním, kdy její student ji provede. Naučily se odříkati velikého štěstí, ale nějaký doušek onoho tajemného mražení rozkošného chtějí

míti také ony. Pro mnohé dívky jest jejich poměr jediným poměrem, v němž jsou váženy jako lidé a neceněny jen jako pracovní síla," usuzuje katolík Siebert.

Velký a trochu pozdní bludař v pohlavních věcech, Lev Tolstoj (viz výše), myslící a nábožensky improvizující v mezích nemožného idealismu, by asi nikdy nepochopil, jak nebezpečný je způsob, kterým pojednává o otázce předmanželského pohlavního styku. Napsal v Kreutzerově sonátě: „Z tisíců ženichů jest nejen v našem stavu, nýbrž žel i v lidu sotva jediný, který by nebyl předtím už desetkrát oženěn. Jsou prý sice, jak mi bylo řečeno, cudní lidé mladí, kteří cítí a vědí, že to není žádný žert, nýbrž vážná věc. Bůh je ochraňuj! Ale za mé doby nebylo ani jediného takového mezi tisíci. A všichni lidé to vědí a staví se, jakoby toho nevěděli. Ve všech raměnech jsou líčeny pocity hrdinů do nejmenších podrobností, studánky, růžové keře, mimo něž se procházejí, ale v líčení jejich veliké lásky k dívce není řečeno nic o tom, co zajímavého potkalo hrdinu předtím; ani slova o jeho návštěvách v domech, o služkách, kuchařkách, o ženách druhých lidí.“

V průběhu tohoto díla jsme poznávali, jak byl v předchozích dobách předmanželský a mimomanželský pohlavní styk více nebo méně oficiálně uznáván a dokonce upravován jako nutný doplněk patriarchálního nebo monogamického manželství nebo jako nezbytný rub manželství, ne-li líc pohlavního milostného života. Mohli jsme se usmát nad horlivostí morálních kazatelů, kteří měří život kněžským centimetrem, i když se domnívají, že myslí protiklerikálně. Vždyť jsme viděli, že nejkrásnější a nejvznešenější květy milostného života vznikaly mimo manželství a proti němu, protože jeho úkolem nikdy nebylo, aby obsáhlo erotický živel pohlavního života.

Teprve novější éra se pokusila ideologicky smířit monogamické manželství s milostnými potřebami lidstva, ale se svým ideálem rychle ztroskotala na hospodářských úskalích. Manželství je více než kdy jindy, očividnější a směleji, opět konvenční a hospodářská instituce je skutečně vůči lásce přímo nepřátelská.

Minulá období si svá manželství i svůj mimomanželský pohlavní život vytvářela v souhlasu se svými mravními názory; období novější hlásá něco zcela jiného, než co provádí a může provádět: předmanželský a mimomanželský styk je v rozporu s čítankovou morálkou této společnosti, ale je nezbytný společenského i biologického vývoje člověka a nikoli otázka individuální mravnosti. Nemůže být ze světa odstraněn morálními traktáty nebo lékařskými radami, nehledě na to, že vlastní problém dnes vězí v tom, aby bylo manželství jako konvenční a ekonomická instituce pohlcoeno skutečnými milostnými svazky, více či méně trvalými, ale nikoli naopak.

Fakt uváděný Tolstým je správný pro jeho dobu i naše dny. Počet osob, které do manželství vstupují bez předchozího pohlavního styku, je stále menší. Manželství je odkládáno na co nejpozdější dobu, a to jak z hospodářských důvodů, tak i proto, že rozpor mezi ideálem a skutečností se stal příliš očividný a normální manželská praxe je jakžtakž vhodná pro lidi, kteří už pomalu ustupují z předních řad života.

Mnoho pěkného už bylo napsáno o předmanželském dělnickém styku se zřetelem k tomuto problému.

O dělnických děvčatech vypravuje jistý spisovatel: „Ve dne jsou tyto dívky zaměstnány. Když přijde večer, očekává je návrat do chudobných poměrů, často podívaná na žalostné scény rodinné, ulehnutí, a ráno znova pouť do obchodu. Den ze dne. To není příliš zábavný kalendář na týden, zvláště vede-li cesta z obchodu

do bytu podle zářících restaurací a kaváren, divadel a koncertních síní. A to vše v letech pohlavního rozvinutí, kdy vřelá touha smyslná uchvacuje všechny nervy. Jaký tedy div, stane-li se palčivou žádost, užiti po vši denní práci také jednou kousíček té nádhery velkoměstské, vyložené na podívanou. Nevraceti se z vězení krámu rovnou do vězení rodiny, ale poznati také trochu svobodné zábavy. A to v rozkošné formě malého milkování. A sociální poměry poskytují také možnost ukojiti takovou touhu. Je přece na tisíce mladých příručí, na sta studentů, kancelářských úředníků, poddůstojníků, kteří raději stráví večer s dívkou pod paží než sami. Prostitutky nejsou k tomu vhodné. Konečně není člověk vždycky naladěný popovídati si s děvčetem, zažertovati si, třeba jej trochu stisknouti nebo políbiti. A tak to jde svou cestou. Osloví prodavačku, doprovodí ji kousek, domluví se s ní o příštím večeru; pak třeba už někam zajdou, vidí, jak maličká se zamilovala, přijde 'ty' a hubička, pak ještě několikrát podobně, a cítí, že šťastna sama čeká už jen s palčivou žádostí na poslední prosbu: aby šla s ním. A po všech stránkách jeví se to lepším než prostituce. Je to laciné, nenáročné, milé, zamilované a – zdravé. Takový milostný život není už pouze nutné zlo, nýbrž půvabná zábava."

Z těchto řádků skutečně vysvítá opravdu milá a účelná povaha těchto „nemravných poměrů“ vedle trpění a stále znovu za nutnou uznávané prostituce. A nyní ještě úsudek bývalého katolického kněze: „Tovární dělnice, která jest od rána do večera nucena v dusné prostora den ze dne konati mechanickou, smrtelně nudnou práci, mladík, který od pondělka ráno do soboty večer musí seděti za kancelářským pultem, krámská, která musí po celé dny skákat podle přání zákazníků: těmto lidem nelze opravdu záviděti ten trošek radosti, který najdou konečně v tom, když také jim láska nalže několik veselých hodin. Ustavičně se namáhati a ubíjeti v zájmu druhých, nemíti žádné radosti ani zotavené, toho nelze přece od nich žádati. A chození do kostela – to jest jim pak doporučováno na zotavenou. Byl by špatný znalec lidí, kdo by si od takového prostředku sliboval ozdravení nezdravého stavu. Opatří-li si člověk 'poměr', rázem se snese sluneční svit do života těchto málo závidění hodných. Chybný krok je ovšem hloupost, které mohli by se však snadno vyhnouti. Ale můžeme pak aspoň oceniti jeho psychologické příčiny. Láska k vyvolenému, radost, že oddáním se může také ona něco vykonati, toť myšlenka mnoha dívek, které ovšem mají zřídka správně na zřeteli možnost 'pádu'.“¹⁸

Bez ohledu na to, že pro dělníka není (tj. v autorově době či i ještě před ní, viz níže) manželství vůbec účelné a zdravé východisko z nouze srdce a osamělosti, protože pravidelně olupuje dva mladé pracující a svobodné lidi i o ten nepatrný kousek svobody a bezstarostnosti, který jim ponechává společnost, a jen ve vzácných případech převažují výhody plynoucí ze společné domácnosti nad jejími stinnými stránkami – je mnoho zřízenců a soukromých i státních zaměstnanců (u státních zaměstnanců tomu tak bylo za Rakousko-Uherska až do dosažení určité služební třídy či hodnosti), jimž je vůbec zakázáno se ženit nebo vdávat. Velká armáda městských i venkovských služek je odkázána pouze na milostné mimomanželské poměry. Rovněž skupině telefonistek, poštovních úřednic a učitelek je v některých zemích sňatek zakázán: pracovní síla vdané ženy nemůže být prostě nikdy tak dokonale využita jako pracovní síla svobodné ženy, což je pro soukromou firmu stejně rozhodující, jako pro otcovský stát. A platí to pro muže jako pro ženu.

Jistá stará a bohatá pojišťovací společnost vydala před válkou (tj. před r. 1914) tento výnos: „V novější době se množí velmi značně případy, že mladí úředníci,

kteří mají jen malý plat, stačíci jim právě na živobytí, se žení. Odhodlání založiti rodinu při nepatrných prostředcích má brzy nejsmutnější následky. Nastane nouze a bída, peněžní starosti jsou nezbytny, a dotyční úředníci nejsou brzy pro podobné nesnáze domácí s to řádně konati své služební povinnosti k naší spokojenosti, nehledě k tomu, že následkem takového neprozřetelného jednání přicházejí k nám se žádostmi o zvýšení platu, jimž ovšem nejsme s to vyhověti. Nařizujeme tudíž tímto, aby každý úředník, který má v úmyslu se oženiti, oznámil nám to včas ke svým osobním aktům, abychom mohli posouditi, můžeme-li reflektovati na jeho další služby..." Ona společnost toho roku rozdělovala pětaticet procent dividend! Mohli bychom zde podat i ukázky podobných státních výnosů, ale věc sama je obecně známa a není třeba se o ní nadále šířiti. Podle moralistů by však tedy bylo nutné, aby všichni tito mladí lidé, služby, úřednice, učitelky, zřízenci, zaměstnanci, úředníci atd. trpělivě prožívali svá léta, která jsou pohlavně nejvývojnější a nejméně trpělivá v odřikání pro strašidlo zplozené chorobnými mozky.

Je nutné přijít na kloub mravokárné pohádce o pohlavní čistotě. V době freudismu a psychoanalýzy – i když popíráme přílišnou sexuálnílost této teorie – je poněkud čas, abychom začali hledat pohlavní čistotu nikoli v materiálních projevech pohlavnosti jako spíše v duchovním a citovém poměru k ní. Poznali jsme pohlavní život nejrozličnější národů během různých dob, prozkoumali jsme jeho povahu antropologicko-etnologickou a sociologickou metodou a nikoli omezenou medicínsko-klinickou metodou, a došli jsme tedy nutně k poznání jistých základních rysů a jevů lidského pohlavního života, který odporuje všem náboženským a morálně ideologickým výkladům: Žádnému prozíravému stoupenci osvobození z dnešní pohlavní bída už nemůže jít o potlačování živočišného jádra a složité fyzické povahy lidské pohlavnosti, ale o její zušlechtění svobodným kulturním duchem.

Pohlavní čistota nevězí v pohlavní nevědomosti a nečinnosti, ale jednak v upřímnosti pohlavních projevů a jednak u kultivovaných lidí v citové ryzosti a duchovní poctivosti každého pohlavního projevu a styku, která je povznáší nad slepý pud a egoistický chtíč. Žádný pohlavní akt sám o sobě není nečistý; nečistota do něho vchází ze zkažené lidské mysli a ze zkažené lidské citovosti: nikoli pohlavní proces v lidském těle, ale brutálnost, tupost, prodejnost, cynismus, obchodní spekulace, bezduché požitkářství a podobné lidské neřesti, které pohlavní život znečišťují.

Pohlavní čistotu v náboženském a moralistním smyslu jsme nenalezli ani u přírodních národů v primitivních poměrech ani u starověkých a středověkých kulturních národů, ani v různých novověkých obdobích; naopak, rubem takové domnělé čistoty byla vždy chorobná pohlavní fantazie a skutečná zvrácenost. Nebo to byla zdánlivá a pokrytecká čistota, vynucená materiálními poměry spodnějších tříd, vždy závistivě pošilhávajících po „nečistotě“ vládnoucích a majetných. Proto takovou čistotu nenalezneme ani ve vrstvách, které domněle nebo skutečně mají nejbližše k idylickému a zdravému životu.

Erotika venkova. Už před mnoha lety napsal jistý katolický kněz do jednoho liberálního německého časopisu: „Hlavní blud všech mravnostních spolků je ten, že se domnívají, jakoby nemravnost táhla z měst a otravovala venkov. Pánové se staví, jako by na venkově byl nejryzejší ráj nevinnosti. Nechci rozhodně nazývati náš venkovský lid zkaženým, ale podle své mnohaleté zkušenosti mohu říci, že s hlediska pohlavního neznám rozdílu mezi městem a venkovem. Všude přece

žijí lidé. Kdyby těm pánům, kteří v bezbožných městech nalézají tolik nemravnosti, bylo jen rok poslouchati na venkově zpověď, důkladně by se obrátili. Bude mi snad namítnuto, že jsem poznal jen poměry v jediné obci a nemohu tudíž posuzovati obecně. Na to mohu jen odpověděti, že jsem do dneška poznal více než sto obcí a to v nejrozličnějších krajinách, v horách stejně jako na rovině, na chudé půdě jako na bohatých polích. Ale všude stejné mravy i nemravy." Svým brutálním, ale pravdivým způsobem vyličil venkovské pohlavní mravy i Emil Zola (viz výše) ve své Zemi. Nemůžeme zde však citovat příslušné odstavce, ale jedna lapidární věta také postačí: „Vinobraní počalo... Všichni jedli hrozny od rána až do večera; konec písničky byl vždy ten, že muži byli opilí a holky těhotné." Velmi výstižně hornobavorské mravy vyličil Georg Queri ve speciální knížce o selské bavorské erotice. Mimo jiné říká: „Pohlaví mají bezuzdnou svobodu ve vzájemném styku, a okénka do komůrky získala si stejnou pověst jako 'kiltgang' ve Švýcařích. Že snoubenci vedou si k svatebnímu oltáři rodinu o čtyřech i pěti dětech, není ani vzácnost ani hanba."

A ještě jeden katolický úsudek o selských poměrech: „Naši hornobavorští sedláci běhají jistě za kněžími více než jest zdrávo, ale 'okénko' si nedali vzíti, poněvadž nechtějí kupovati zajíce v pytli. A je-li na venkově některá dívka v naději, nemá hanbu, že pěstovala styk jako svobodná, nýbrž v hanbě je tehdy, nedovedli milence tak upoutati, aby si ji vzal. Je tomu dokonce tak, že pro mladé muže i ženy je hanbou nemít miláčka, neboť kdo žádného nemá, u toho to není asi chvalitebná zdrženlivost, nýbrž má patrně nějakou chybu." Odpověď, kterou dala služka paničce, když byla tázána, má-li nějaký poměr: „Copak myslíte, že jsem tak špatná, abych neměla miláčka?" je dávana ovšem zřídka tak upřímně, ale souhlasí se všeobecným míněním. Je obecně známo, že v širokých lidových vrstvách je pohlavní styk mezi snoubenci považován za věc zcela normální. A Fuchs dodává: „Nechtějí kupovati zajíce v pytli – to je docela zdravá morálka. A stejně přirozená je mravní logika selská, že dívka je tím pyšnější, čím více ji vyhledávají chlapi u okénka."

V tzv. lepších vrstvách, které dbají na to, aby žily „přiměřeně svému stavu", je stále více oddalována doba, kdy může člověk „uživit ženu". Domácí výdaje domácnosti vzrůstají, protože vzrůstají nároky a také stále větší luxus: oženit se může muž teprve tehdy, má-li příjem přiměřený těmto požadavkům. Úředníci a důstojníci musí předem dosáhnout určité hodnosti, lékaři a právníci si musí zajistit řádnou klientelu, spisovatel a učenec k tomu už potřebuje vynikající jméno, obchodník už pevně zakotvený podnik.

Ale tyto předpoklady muži získávají zřídka před 30 nebo 35 lety, proto jsou v těchto kruzích mladí manželé výjimkou. Tady je tedy předmanželský pohlavní styk s prostitutkami holou nutností jako náhražka manželství a milostného poměru. Dělníci naopak prostituci využívají jen v nepatrné míře, protože dostává milostný požitek pravidelně darem. Statistiky vykazují stále velké procento pohlavně nemocných studentů a poměrně nepatrné procento nakažených mladých dělníků.

Jinými slovy: Protože dělnické dívky mají přirozenější pohlavní život a pohlavní názory, usnadňují sobě i svým mužským partnerům „řešení pohlavní otázky" velmi často zdravým i příjemným způsobem, kdežto pokrytecká upejpavost nebo strohá pohlavní výchova u mnohých měšťáckých dívek zahání jejich studentský protějšek k prostituci, která je pohodlně přístupná a dráždivější, i když zdravotně riskantní.

Avšak ani majetní muži nespěchají opustit výhodné pohlavní předmanželské styky, protože jim pravidelně poskytují nezávazný požitek a možnost příjemně se střídajících milostných poměrů, kdežto peněžní nebo konvenční manželství z hlediska smyslných požitků neslibuje téměř nic opravdu cenného.

Je-li však v tzv. nižších vrstvách pokládán předmanželský pohlavní styk obecně za velmi přirozenou a nikterak nezneuctívající věc, pokud nejsou názory jisté části výhodněji situovaného dělnictva pokaženy stykem s maloměstáky, vládne k tomuto jevu u vrstev tzv. vyšších či středních nutně pokrytecká nesaňasenlivost, která logicky vyplývá z hospodářských poměrů. Je to zase ta známá morální přetvárka, horlivě podporovaná církvemi.

O tom by se daly vyprávět velmi komické anekdoty, ovšem tu a tam se vyskytnou jasná a upřímná hlava. Jistý vídeňský okresní soudce v roce 1910 neuznal šéfova práva propustit bez výpovědi svobodnou korespondentku, která otěhotněla, a odůvodnil to takto: „Třebaže vládnoucí mínění ponechávám stranou, zda právem nebo neprávem označuje za nemravné jednání už sám fakt mimomanželského styku pohlavního, nemožno přece, máme-li tu pouze tento fakt, mluví o nemravném životě. Je známo, že dnešní poměry výdělkové, hlavně ve velkoměstech, stále více ztěžují manželské spojení. Ve velké části dělnictva je rozšířeno soužití v mimomanželském spojení a není tu pokládáno jistě za nic neslušného. Také skupina zaměstnanců, k nimž náleží žalobkyně, živoří ve městě za těžkých poměrů výdělkových, a nemůže ani tu známost a znalost dnešních poměrů pokládati mimomanželský styk za neslušný.“

Jistý kritik katolického poměru k pohlavní otázce napsal: „Kdyby venkovské služby neměly všude tak na krku morální kazatele kněžské, nebyla by na venkově věru nouze o lidi. Nemajíce přece na různých ustláno, nechťejí si tyto lidské bytosti dáti ještě kněžími otrávit tu trochu radosti chudého života. Ale růženoem a zpovědi nebude jistě otázka venkovských služek rozřešena... Požitkářství, jak často bývá chudým vytýkáno, chtějí-li také něčeho ochutnat z veliké číše milostných radostí, ale padnou-li do ní jako pijící mouchy a zajdou! Ti, kdož kážou proti požitkářství, mají to ovšem snadné. Celý den sedí na měkkém polštáři nebo za teplými kamny, mají tolik co jíst a pít, až stoly se prohýbají, pracují nebo také nepracují zcela podle chuti. Je to divadlo pro bohy, vidíme-li takového otylého otce duchovního na kazatelně, kde jeho bříško může se právě jen otočiti. Tu pak jsou kázání o chtivosti a požitkářství holou ironií na skutečný život.“¹⁹

Volná a bohémská láska. Poměrně nejvyšší myšlenku v pohlavním chaosu představují jistě osobnosti, které se chtějí uvědoměle osvobodit z manželského násilí a vejít do svazku bez konvenčnosti i vypočítavosti, založeného spíše na potřebě ducha a srdce. Chtějí být spojeny pouze vřelou náklonností a rozejít se, netrvat na svém svazku pro vzájemné utrpení, pokud tato náklonnost pominula nebo se projevila jako omyl.

To je myšlenka tzv. *volné lásky*, nejvíce pronásledovaná a vysmívaná morálním pokrytectvím, protože přetvárka nejvíce nenávidí skutečnou ctnost. Takovým „volným manželstvím“ byl např. Goethův poměr ke Kristině Vulpiusové. Na tuto ženu hleděli všichni lidé s jistým opovržením, pokládali ji obecně pouze za souložnici, kterou trpěli a museli trpět jen jako Goethův rozmar. Ani sám Schiller (oba ně. básníci viz výše) na tuto skvělou ženu nedokázal hledět bez předsudků. Vyhýbal se každému bližšímu styku s ní a téměř nikdy ji nenechal pozdravovat, ač Goethe v každém svém dopise pozdravoval bezvýznamnou Schillerovu manželku.

Měšťácká společnost se brání pojmům a skutkům nezávislým na její morálce, a proto v ní může být „volná láska“ jen individuální vzpourou uvědomělých osobností a nikoli hromadným projevem.

Společenský pořádek nedovoluje, aby se dnes mohly uvědomělé volné milostné svazky stát běžnou možností. Právní důsledky měšťáckého manželství nelze vždy obejít ani nahradit svobodnou smlouvou. Kolik takových „volných lásek“ skončilo už před oddávacím úředníkem nebo dokonce před knězem, když po mnoha mravních nebo materiálních nesnázích vyprchalo původní nadšení a zákonný sňatek „ovšem jen jako pouhá formalita“ byl nakonec uznán za pohodlnější, za „nevinnou koncesi“ současným poměrům.

Poněkud podobný volné lásce, ale ve skutečnosti zcela jiný, byl novodobý jev tzv. *bohémské lásky*, kterou zvěčnil a zidealizoval Henry Murger (1822-1864, franc. spisovatel, na sklonku života populární) ve svých „Scénách ze života bohémského“. Jako je jisté, že mezi těmito intelektuálními poměry bylo dost obdivuhodných lásek, je stejně jisté, že většinou šlo pouze o jakési manželství na výpověď, pro umělce a intelektuály znamenající nejpohodlnější formu předmanželského pohlavního styku. Bohémský život většinou netrval věčně; nebyly to vždy skutečně bohémské povahy, které z nadšení nebo z nutnosti žily určitou dobu bohémským způsobem.

Bohémská milkování byla pravidelně provozována mezi dívkami spodních vrstev a hochy z rodin více či méně měšťanských. Tento rozpor dovedlo mládí zpočátku překlenout. Když však tělo mladé ženy odkvetlo a mladíkova bujarost se změnila v usedlost a rozumnost, proměnil se bezstarostný poněr buď v nechutnou a mučivou domácnost nebo v tragédii chudé opuštěné ženy. Jako se z revolucionářů často stávájí hofráti (dvorní radové: staré úsloví), tak také většina bohémů, jakmile získala úřad nebo hodnost, rychle zapomněla na ty, které jim dříve zkrášlovaly „veselou bídu“. Bývalý nonkonformista v širáku se snadno smířil s velmi snesitelným osudem po boku bohaté dcery z dobré rodiny, kdežto bývalá svěží a rozpustilá griseta (tj. milénka žijící ve spol. domácnosti, nejčastěji se studentem či umělcem) mohla mluvit o štěstí, vzal-li si ji pak některý bodrý řemeslník nebo dělník. Častěji však končila jako „stará panna“ u šicího stroje nebo jako potulná nevěstka. V podkrovních studentských bytech a v malířských ateliérech zažila kdysi veselá a milostná dny, ale ničemu se zde nenaučila než sloužit tělem bezstarostné milovnice a rukama lehkomyšlné hospodyňky. Proto je bohémská láska velmi vzdálená uvědomělé volné lásce, která je posvěcena nejen vřelou náklonností, ale také vyšší duchovní snahou, aby v půvabném ovzduší jemných požitků a milostných vášní jeden druhého povznášel, osvobozoval a vyzbrojoval pro další eventuality života.

Tzv. nižším vrstvám je měšťácká forma manželství vnucována. Jak jsme už řekli, žení se a vdávají především proto, že domácnost ve dvou pokládají za lacinější než dvě jednotlivá živobytí. Častěji se to však stává kvůli dětem, které právě v dělnických kruzích přicházejí bohužel dosud tak rychle a tak hojně; je to tedy jistá koncese měšťáckému právnímu státu. Kde není majetek, který by mohl být zanechán legitimnímu dědici, kde svádí lidi jen náklonnost srdce, nebyl nikdy zvláštní zájem o kněžské požehnání, a kdyby dnes nebyla občanská forma sňatku tak prostá, a kdyby na druhé straně nebyly nemanželským matkám a dětem činěny nechutné potíže, byl by možná pro sebe moderní proletariát už dávno manželství odstranil. Nicméně ani toto dělnické manželství nesmíme idealizovat. Dělníci nemají většinou čas dlouho si vybírat druha nebo družku, volba se většinou děje

z okamžitého erotického popudu, rozhoduje náhoda a málokdy rozhoduje dobře. Domácnost se potom častěji podobá peklu než nebi: výdělkové poměry, pracovní podmínky, všechna zla chudých námezdních existencí zde brzy zničí každou stopu po milostném jaru, pokud nějaké vzniklo. A do lépe situovaných dělnických rodin se zase plížil maloměšťácký duch se vším nevkušem, přetvářkou a šosáctvím, které někdy tak pěkně dovede bujet i pod nejčervenější firmou.

Pohlavní nevědomost. Mravní přetvářka jako veřejněmravní zákon společnosti znamenala rozšíření maloměšťácké morálky na všechny třídy. Tento stav existoval téměř po celé 19. století a jeho důsledkem bylo, že dospělí lidé vůbec neměli objektivní jasnou o pohlavních otázkách a dospívající pokolení nemělo vůbec žádné skutečné znalosti o pohlavních záležitostech. Zcela nevědomý byl pokládán za nejmravnějšího.

Nevědomost byla také skutečný fakt u většiny dospívajících ženského pohlaví.

Pokládali ji za nejlepší ochranu před ztrátou „panenského věnečku“, tohoto pochybného fetiše. Stejný účel měla všechna pravidla o způsobném chování, jímž byla žena kategoricky podrobena, hlavně v tzv. dobré společnosti.

Ale jako naučená slušnost, tak ani nevědomost nemůže nic zachránit. Bližší-li se pohlavní zralost, pracuje mladá fantazie zcela bezděčně na podivuhodných domněnkách. V době puberty nemyslí mnozí mladí lidé na nic jiného než na pohlavní tajemství. A není-li duch včas uveden na správnou cestu, zvrhne se nejčastěji nejen fantazie, ale i celá psychická konstituce. Pozitivní psychoanalytické výsledky nám už nedovolují pochybovat o neblahých následcích pohlavně pokrytecké výchovy pro celé generace a o travičské povaze moralistního řemesla.

Škodlivost utajovací metody byla už pochopena alespoň za hranicemi křesťanského filozofování. Protože otázky pohlavního života jsou pro většinu lidí v době jejich dozrávání nejdůležitější, nedostane se mladý člověk za jistý věk, neřku-li na práh manželství, aby o těchto věcech nevěděl aspoň něco přibližného i přes všechna umlčovací a utajovací opatření. Když se vše dozví, náleží to pravidelně jen k hrubé pohlavní mechanice, s níž pak fantazie nezřízeně pracuje. Ostatně i měšťáctvo ve své heroické době částečně chápalo nutnost moudré pohlavní pedagogiky pro získání zdravé lidové síly. Ke konci 18. století přeložil a glosoval Christian Salzmann první dílo moderního emancipačního ženského hnutí, Mary Wollstonecraftové (provd. Goldwinová, 1759–1797, angl. průkopnice ženských práv) „Obra na práv žen“, a píše zde: „Pokládám nejen za neškodlivé, nýbrž také za nejvíce nutné, aby dívky byly vyučovány botanice a seznamovány s pohlavními orgány rostlin. Tím bude upravena cesta matkám, aby mohly s nimi tu a tam mluvit o pohlavních orgánech lidských. Matka, která nemůže o této věci mluvit se svou dcerou, jest jen matka poloviční a vydává dceru do nebezpečí, že z nevědomosti a nedostatku poučení ztratí zdraví a čest. Ze všech hloupostí lidských jest jedna největší ta, že se lidé bojí mluvit s mladými lidmi o pohlavních údech a jejich určení, ale nebojí se všelikými dvojmysly a slovními hříčkami je upozorňovati na potěšení, s nímž je ukájení pohlavního pudu spojeno.“ Na tomto svém úkolu však přestala buržoazie brzy pracovat, protože se pro ni mravní přetvářka stala větší potřebou. Teprve v naší době ožila snaha o zdravou sexuální pedagogiku.

Milostné umění. „Posledním požadavkem pohlavní pedagogiky je soustavná výchova k milostnému umění. Nejen vědět a rozumět, nejen býti naplněn pocitem

odpovědnosti, nýbrž spolu s tím vším býti s to, vytvořiti z fyzického požitku pravé dílo umělecké!" Tak to žádá Fuchs a tento požadavek je také nutno zdůraznit vůči onomu, zdánlivě pokrokovému druhu moralistů, kteří sice propagují rozumnější sexuální pedagogiku, ale jinak se k sexuálnímu životu staví s předsudky křesťanských rozumářů. Jiný spisovatel píše: „Ovšem, mladistvého opojení antických národů, které se snažily v kultu falickém, priapském nebo v bohoslužbě Mylitině uctívati nevyčerpatelný klín všematky přírody, neuvidíme už znova se roditi a nechceme toho také spatřiti. Svět zestárl, náš stoudný cit se zjemnil, naše milostné citění bylo rozjasněno. Blížíme-li se tedy – a náběhy k tomu se vyskytují – opravdu opět ke stavu větší nahoty, nebude to nahota našich prapředků, v jistém smyslu 'hrubá', nýbrž svobodné, z příliš dlouhého školení odevního zrozené odhodlání lidí zdravě citících, kteří se nebojí ani větru ani slunce, poněvadž seznali, že v tom jsou kořeny jejich nejlepších sil. Ale tak a nejinak má k tomu býti nyní s pohlavním aktem. Nezaujatí znatelé života vědí dávno, že mezi aktem a aktem může býti ohromný rozdíl, a že tělesná kultura, fanatickými askety tak dlouho zamítaná, jejíž nejdůvěrnější květ vězí právě v pohlavním aktu, je schopna nekonečného zušlechtění. „Milostné umění“ je právě jméno pro toto zušlechtění. V moci mužově, a možná stejně v moci ženě, jest, aby proměnili brutální zápas pohlavní v půvabnou hru milostnou o tisíceroch variacích. Milostnou hru, ve které by pohlavní úd nehrál, jako tak často dnes, úlohu nezbytného, žel, zla, nýbrž tak se uplatnil, jak se vlastně sluší probouzečící všeho lidského života.“²⁰

Milostné umění! Umění milovat! Vzpomínáte na starověkého Ovidia a jeho *ars amandi*? Ale tehdy šlo o mimomanželský akt stále ještě spíše živočišné než uvědoměle fyzicko-duševní povahy. Dnes jde o jiný problém – o to, aby pohlavní svazek dvou milujících se lidí co nejvíce zkrásněl, prohloubil se a prodloužil.

Mnoho novodobých spisovatelů se už zabývalo otázkou, jak do manželství vdechnout trvalejší milostný život, aby byl odstraněn rozpor mezi pohlavním manželským stykem a mimomanželským, rozpor, který se stal velmi nepohodlným. Jeden recept zněl: Vychovat manželku na kokotu, ovšem takovou, která uplatňuje kultivované hetérské manýry jen ve styku s manželem. Goncourtové zaznamenali radu, kterou dal jistý kněz manželce, která si stěžovala, že se k ní její muž stává eroticky lhostejným: „Milé dítě, také nejpočetnější paní musí míti malý nádech dámy z polosvěta.“ A Marcel Prévost tento recept doplnil takto: „Člověk může se svou ženou jednati jako s milostnicí, ale nikdy nemá s ní mluvit o tom,“ aby se pak totiž nestala také milenkou jiných mužů.

Tento recept je však velmi pochybný, protože počítá s milostnou „papríkou“, jak říká Fuchs, která vede ke stále silnějším dráždidlům, jejichž konečným výsledkem pak bývá nejen ochladnutí, ale eventuálně i vzájemné zošklivení. Nikoli, milostné umění musí být zásadně zcela jiné a přirozenější: není otázkou rafinované techniky, nýbrž musí jemnou a účelnou techniku spojovat s citovou hloubkou a velikostí. K tomuto problému se ještě vrátíme: prozatím je jasné, že trvalý, lahodný a povznášející milostný život nelze udržet ve snubním svazku bordelovou kulturou, která ze ženy i muže dělá zaslepené nástroje živočišného ukojení, po němž pravidelně následuje vzájemná nechut, ne-li opovržení, a že na druhé straně má manželství bez skutečného milostného života ve většině případů svůj rub v cizoložství a prostituci a v menšině případů je konvenční formou poměrů, které nic neřeší, protože trvají z lhostejných důvodů k pohlavním otázkám.

Omezování porodů. Majetní lidé v civilizovaném světě mají všude na světě méně dětí než chudí. To je zdánlivě „obrácený svět“, ale je to skutečný svět. Omezování porodů je průvodní jev blahobytu. Především jde o snahu bohatých, aby rodinný majetek zůstal neztenčen. Dříve dědil jen prvorozený syn. Druhorození synové byli v katolických zemích dávání na kněžství, doery do ústavů. Dosud v některých, zejména selských krajinách, jde druhorozený syn na kněze, aby mohl prvorozený dostat celý statek. Dále mají bohatí materiální prostředky k tomu, aby mohli „užívat světa“; proč by si své požitky dávali rušit četnými porody a dětmi? Hlavně žena je obtěžována častým těhotenstvím.

Ale ponechme stranou požitkářský zájem na zmenšeném počtu těhotenství. Dnes je obecnou skutečností, že stále širší kruhy nejsou už jako dříve lhotejně k následkům slepého ukájení tělesných potřeb, ale začínají uvažovat, zda děti chtějí či nikoli, a odpověď většinou zní: Ne. Snad si ještě četné manželské páry přejí mít jedno nebo dvě děti, ale jen zcela nepatrný zlomek si jich dnes přeje víc. Převážná většina rodin pocituje jako nehodu, ne-li přímo jako neštěstí, dojde-li po prvním nebo druhém dítěti k novému těhotenství. Domněle specificky francouzský systém dvou dětí se stále více stává mezinárodní skutečností. Neklamným důkazem toho je statisticky zjištěná skutečnost, že ve všech zemích mezi ročními porody mají stále větší převahu porody prvorozenců. A také jsou zde čistě hospodářské důvody, které tento jev vyvolávají, a nikoli zdánlivě rostoucí nemravnost; hlavně to není nemravnost vynášená z měst na venkov, která snižuje všeobecnou cifru porodů, neboť právě sedláci vedle jiných majetných kruhů odedávna praktikují systém dvou dětí, ovšem jen tam, kde selský stav vládne vlastním pozemkovým majetkem.

Prostředky k umělému zamezení početí bývají ihned nalezeny, jakmile je tu energické přání.

Víme, že je znaly a používaly i primitivní přírodní národy. Otocem tohoto energického přání u nemajetných vrstev je především nesnadné udržování rodiny. Živobytí je stále složitější a nesnadnější, každé dítě navíc je zatěžuje a každé další dítě vyrůstá jen na útraty těch předešlých.

Dříve tomu bylo jinak. Výchova dětí působila jen nepatrné výlohy, a děti, které dovršily deset let, mohly už rodičům poskytovat účinnou pomoc v zemědělství i v domácím dílně a děvčata snadno našla službu. U řemesla vzal otec syna do učení a brzy v něm našel tovaryše; pro malého mistra to byla velká výhoda, mohl-li používat členy rodiny jako pracovní síly.

Je to podivuhodný a přece pravdivý sociálně-ekonomický zákon, že počet dětí je v nepřímém poměru k blahobytu, tj. čím zámožnější jsou vrstvy, tím méně mají dětí. Objevuje se to však i u dělnictva, kde je také v lépe situovaných rodinách menší počet dětí, zatímco rodiny nejobožejší mají zpravidla dětí nejvíce. S rostoucím blahobytem vzrůstá snaha sociálně vyniknout, rostoucí blahobyt je doprovázen přiměřeným vzestupem k vyšší formě uvědomění, která se jeví především větší prozíravostí, poznáním, že nejde jen o dnešek, ale o budoucnost. Jak víme, toto uvědomění primitivní lidé neměli. A kdo je prozíravý, ví, že početná rodina znamená těžkosti nejen pro současné živitele, ale i pro všechny děti z takové rodiny.

Tak se bezdětná láska stále více stává hromadným životním programem i u nábožensky založených lidí. Katoličtí kněží dosvědčují, že zpovědníci jsou velmi často tázáni ženami na radu, jak lze zabránit početí, aniž by byl spáchán hřích. To se děje nejen ve městech, ale stále častěji i na venkově. Snaha uměle omezovat

počet dětí nepřestane, ale bude stále více pronikat do širších lidových kruhů. Mravokárci na tom nic nezmění, bez ohledu na to, že ve skutečnosti propagují nejméně lidské a mravní stanovisko k pohlavnímu životu.

Jde o slepě živočišné stanovisko, je-li pouze potomstvo pokládáno za účel milostného života. To je zásada moudrá pro chovatele dobytka, nikoli však pro kulturní lidi. Vyšší mravnost je na straně těch, pro které má milostný život i svou individuální svéprávnost a samoočelnost, která je vědomě a s rozmyslem plněna. Pokud umělé omezování počtu dětí neslouží jen pustému požitkářství, je důležitým předpokladem povznesení obecné duchovní i fyzické úrovně. Jen tímto způsobem budou moci být také definitivně překonány určité nemoci a úpadkové jevy. Budoucí pokolení přestanou být produktem náhody a stanou se plodem uvědomělé a prozřetelné ploditelské vůle. Těhotenství a zplodění potomka má nastat jen tehdy, když jsou oba činitelé ve zdravém rozkvětu svých tělesných i duševních sil a k pohlavnímu aktu přistupují s vroucím nadšením, což je jediná a důstojně lidská činnost.

Pro zajímavost a charakteristiku buržoazie zde uvedme dva různé humánní názory, poněkud anekdoticky vyhocené.

V padesátých letech minulého století podal jistý nasavský starosta slavné vládě tuto žádost: „Kdyby se potvrdilo, že v Kubaku, malé, chudé obci, prýští ze země voda, která podporuje plodnost mezi ženami, když ji pijí nebo se v ní koupají, necht' vévodská nasavská vláda státní ráčí se co nejdříve postarati, aby pramen v Kubaku byl dodatečně ucpán.“ Jak je vidět, měl tento starosta z Nasavska (kdysi knížectví, dnes územně rozděleno mezi Rýnsko-Falc a Hesensko, obě spol. zem viz výše) malý smysl pro to, že chudí mají zatracenou povinnost opatřovat státu vojáky a průmyslu laciné a ochotné pracovní síly. Zato měl snad kus pravého soucitu s bídou chudých.

Rozhodně méně soucitu však projevila německá dobročinná dáma, předsedkyně vlasteneckého ženského spolku v Sulzbachu na Saaře (Sulzbach, obec poblíž Saarbrückenu, Saar, řeka v Sársku, Německo), o které Fuchs vypravuje: „V Sulzbachu n. S. 30. IV. 1910. Paní C... Vůbec nemá nikdo práva, činiti nějaké nároky. Vlastenecký spolek žen nemůže za to, že máte tolik dětí. Myslím, že jak muž, tak i žena se mohou lépe vystříhati toho, aby vrhali na svět tak mnoho dětí. Studenou vodou možno také pudy na uzdě držeti, malé umyvadlo se studenou vodou jest velmi dobré proti tomu u mužů, a před tím se řádně prací unaviti. Přeji vám šťastné šestinedělí. Paní Richarda von Vopelius.“ Tuto dámu ovšem nenapadlo, že podobnou léčbu měla doporučit také hohenzollernské rodině (Hohenzollerové, něm. dynastický rod, z něhož pocházeli od 1871 prusští králové a něm. císaři), když u německého lidu zažádala o apanáž tří a půl milionů. Ostatně i jiné dámy, které se v našem okolí podobají této, by se jistě také rozhořčovaly nad umělými potraty. Tím vším ovšem neříkáme, že čtrnáct dětí u chudáka je slavný a úctyhodný výkon.

Andělíčkářství. „Rekl jsem jí, že mladá známá dáma, žijící nyní na anglickém západu, přišla do rozpaků a požádala mne o příspěví. Že jest velmi mladá a může si dovoliti větší vydání, že se však bojí skandálu. 'Vím,' řekla, chce se zbaviti dítěte, to jde velmi snadno, ať se jen nebojí. Přála by si, aby je někdo adoptoval nebo chtěla by je dáti na stravu? Znáám spoustu lidí, kteří by si je rádi vzali. Musí za to ovšem platiti, podle okolnosti 120 šilinků, 170 šilinků nebo 240 šilinků. Mám sestřenici, ženu hostinského, která by měla dítě ráda a vzala by si je za 360 šilinků. Přišlo by

do dobrého domu, a nikdy by už o něm neuslyšela. Poněvadž jsem stále ještě mlčel, ptala se: 'Nebo mám je dáti někam na stravu?' Musela by pak platit tolik a tolik týdně. 'Ó nikoli,' řekl jsem rychle, 'to by mohlo vyjítí najevo. Adopce je to nejlepší.' Odmítl jsem se a ptal jsem se pak: 'Což není jiného východiska – nevím sice, ale jste porodní bába – snad lze porod tak zaonačiti, že dítě se narodí mrtvé?' V její tváři se zabýsklo: 'Ó ano, nic snadnějšího nad to,' pravila, 'ale to stojí peníze. Když se dítě narodí, nedám mu vydechnouti. Zacpu mu prostě ústa. K tomu netřeba velké síly. Obratem ruky je to hotovo.' 'Kolik za to žádáte? Sedm set čtyřicet šilinků a 24 šilinky za rakev a hrobníka.' Zatvářil jsem se mrzutě. 'Hrobníka!' zvolal jsem. 'To znamená však, že ještě někdo o tom ví?' 'Buďte zcela bez starosti v této věci milý pane,' řekla uklidňujícím tónem. 'Obchoduji s ním už léta.' Když viděla, že jsem tím stále ještě pobouřen, pokračovala zcela upřímně: 'Abych vám řekla pravdu, obstarávám to většinou sama. Přineste mi bedničku této velikosti.' A naznačila velikost rukama. 'Ale kam to chcete pak dáti? Nemůže to býti odhaleno?' 'Ó nikoli. Sama to zakopu.' Učinila rukou označující pohyb k temnému, příšernému dvoru domovnímu. 'Na sta jsem jich už zakopala, co provozují tutu praxi.' Pak ukázala mi dopis jedné dámy. A pak druhý, přičemž řekla: 'Ta dáma prodělala operaci.' 'Operaci?!' zvolal jsem. 'Ano, milý pane, operaci, kterou provádím, aby dítě přišlo na svět mrtvé.' 'Není to ohavně nebezpečné?' 'Ó, chraň Bůh, zcela prosté. Ukáži vám své nástroje. Gumová trubice a horká voda, toť vše. Vezmu si někoho s sebou, kdo mi pomáhá – starého doktora, sešlého, který se dal na pití. Smutné, není-liž pravda? Drží mi tu horkou vodu. Za dvanáct hodin se dítě narodí. Stokrát jsem to dělala, a jsou všechny tak rády a myslí si, kdo ví jak jsem moudrá. Vznesení páni chodí ke mně houfně a říkají: No, babičko, co můžete pro mne učinit? A já říkám: To závisí zcela na tom, co si, pane, přejete. Myslím, že jste mne dosud vždycky poznal jako spolehlivou.' Ptala se mne také, kolik je mé přítelkyni let. Řekl jsem, že jest ještě docela mladá. Děla: 'Ó, někdy přijdou ke mně dívky docela zelené. Ošetřila jsem děvče, jemuž bylo teprve šestnáct let. Když ode mne odcházelo, šlo zase do školy. Ó, to je docela obyčejná věc. A nejsou to rozhodně jen služky. Bohatí lidé a nejhořejší vrstvy jsou mnohem horší a jde to s nimi stále více s kopoe.' Pravila také: 'Mezi mými zákazníky byli vlastníci velkých hotelů, městští radové a obchodníci z City.'"

To je výňatek ze zprávy anglického žurnalisty, který na popud liberálního časopisu „Sun“ vyšetřoval v roce 1895 inkognito poměry, za kterých se provádějí tajné potraty, přímé nebo nepřímé zabití nemluvňat a s tím spojené různé podvody. s jinou londýnskou anděličkářkou měl ještě tento rozhovor:

„Ale což, narodí-li se dítě mrtvé nebo je-li podniknuta operace, co si s ním pak počnete?' 'Ó, dám mrtvolku jistému pohřebci, s nímž jsem už po léta v obchodním spojení, a ten ji přidá k jiné mrtvole do rakve a obě pohřbí společně. Nechce-li však mít dítě, pak ať si dá raději provést operaci.' 'Bojím se, že k operaci nikdy nesvolí,' řekl jsem, 'přiliš by se bála. Ale dítě je nám ovšem nepohodlné.' 'Hleďte,' řekla důvěrně, 'něco vám povím. Nerozumíte mi. Lidé, kteří dítě adoptují, dělají to pro obchod. Nepotřebují dítě. Vezmou si je za peníze, a za několik dní, za týden, za dvě tři neděle – je dítě mrtvo. Oddělají je, vědí, že nikdo je nechce. Chápu, co se od nich žádá, a nikdy se už o dítěti nedovíte.' 'Ale tyto ženy – to jsou asi právě ohavy, mohou-li dítě takto odpravit,' zvolal jsem. 'Ženy, které si přejí adoptovat dítě? Ó nikoli, vyhlížejí tak důvěryhodně, dobrácky, mírně, nikdy se jim nedostanete na kobytku,' pravila a zahihnila se spokojeně. 'Ale ženy, kterým pak dítě

předají... ty jsou chavné a velmi často opilé.' Ptal jsem se, jakou záruku může mi dáti in puncto poctivosti a mlčenlivosti. 'Ó,' řekla, 'můžete se na mne úplně spolehnouti. Mezi svými zákaznicemi mám četné ladys, bohaté dámy, bohaté dívky, které otěhotní a pak přijdou ke mně. Jedna dáma přijela sem dokonce z Indie. Mám tu stále dvě dámy, každého týdne.' Se zřetelem k honoráři mi řekla, že za operaci žádá 1000 šilinků. Přijde-li dáma, která tu chce pouze slehnouti, platí 40 šilinků za týden a 80 šilinků za slehnutí..."

Bylo by zbytečné se na základě příkladů z různých zemí široce rozepisovat o tajném vyhánění plodu a andělíčkářském řemeslu v té nebo oné formě. V našich dnech je to nejznámější věc a otázka, která by byla v každé jiné společnosti už přezrálá k řešení a jen v pokryteckých poměrech nebude nikdy řádně vyřešena.

Správnou představu o dnešním rozsahu umělého vyhánění plodu v různých vrstvách a různých zemích si lze těžko učinit, protože velká většina jich je prováděna zcela tajně. Podle určitých známek lze však soudit, že umělé potraty nejsou méně četné než umělá zamezování početí a že se obojí děje ve velké míře. Z mravního hlediska k tomu bývá popudem jak často zvýšený individuální pocit odpovědnosti, tak prosté požitkářství, a tento důvod je patrně asi častější, uvážíme-li dnešní materiální nesnáze velké většiny.

Už v roce 1895 byla v Berlíně zatčena a obžalována kuplířka, protože postupně u sebe měla dvě stě venkovských žen, které byly hlášeny jako její služky, ale ve skutečnosti se u ní učily umělému vyhánění plodu. S ohledem k ohromnému množství případů, které i přes horlivost úřadů zůstávají utajeny a beztrestné, nelze všeobecně říci, jak tvrdí Fuchs, že vyhnání plodu je dnes výsadou jen zámožných žen. Vzrůstající potřeba stále širších vrstev omezovat své rozmnožování a stále rostoucí vědomí, že na úkor žijících se není třeba podrobovat slepému přírodnímu zákonu, vynucují si takový rozsah všech forem andělíčkářství, že i ceny jsou dnes do jisté míry sníženy na dosah chudším vrstvám a velká praxe vede u mnoha „babíček“ k obratnosti, která zaručuje poměrnou bezpečnost výkonu.

Přesto však představuje tajné andělíčkářství mnohostranné a těžké sociální zlo, jehož kořen není ani v nemravnosti ani v hospodářské situaci různých vrstev, ale v přetvářce společnosti. Viděli jsme, že v Orientě a u přírodních národů je umělé vyhánění plodu obecně beztrestné. Evropská civilizace je trestá za všech okolností – pokud však nezůstane tajné, což je nejčastější – a trestá všechny zúčastněné, aniž však pečuje alespoň částečně o sociální předpoklady pro výjimečnost skutku:

1. Stát a oficiální společnost podporují nesnáze a opovržení, kterým je svobodná matka vydána napospas. Pokrytectví naší společnosti zde sehrává celou komedii: Nemanželské těhotenství je považováno za hřích a hanbu, ale na život vznikajícího dítěte svobodné matky je hleděno jako na posvátnou věc, aby pak bylo dítě po svém narození opět vydáno opovržení a zkráceno na svých právech.

2. Ani pro usnadnění manželského mateřství a pro životní podmínky četných nezámožných rodin nečiní, ani činit nemůže, naše společnost nic pozoruhodného; sem spadají lidumilné oficiální i polooficiální instituce, které jsou jednak vedeny s jednostranností, přihlížející spíše k vlastenectví, mravnímu chování, pokorě a podobným ušlechtilostem bez ohledu na korupci protekčního systému, než ke skutečné potřebě nuzných a stísněných, a jednak nejsou vybaveny tak, aby mohly osud chudých matek opravdu zmírnit: na to nezbývají státní peníze.

3. Stát a vládnoucí třídy se nestarají, a ani by nepovažovaly za mravné se starat o to, aby se široké vrstvy seznámily se zásadami rozumného plození dětí a s neškodnými a účelnými preventivními prostředky proti nežádoucímu početí.

Naše společnost trestá umělé vyhánění plodu, aniž zjednává nebo může zjednat sociální předpoklady pro jeho obecnou trestnost. Jak jsme viděli, v teorii se honosí ideály a hesly, jejichž pravý opak provádí v praxi, takže prohlašuje trestnost skutků, jímž nemůže zabránit. Zde jsme u kořene zla, přes právnickou a právně filozofickou argumentaci juristů, kterou zde zcela pomíjíme, protože tito lidé představují většinou konzervativní svět a jsou v úplném rozporu se skutečností moderního života. Za těchto okolností svědčí mezinárodní hnutí pro beztrestnost umělého potratu o tom, že pokročilejší veřejné mínění tento kořen vidí a snaží se vynutit si alespoň částečnou nápravu.

Mateřství a stát. Řekli jsme, že rozumné plození a uvědomělá regulace počtu dětí je jediný důstojný způsob lidského rozmnožování, a nikoliv tedy zlo. Zlem může být jen způsob, jakým je tato regulace prováděna. Je jistě nutné dát přednost preventivním prostředkům zamezujícím početí před umělými potraty a eventuálním zabíjením nevídaných nebo předem řádného života neschopných novorozenat. Nicméně umělý potrat prováděný odbornou rukou odpovědného lékaře se nemůže stát sociálním zlem, a je-li prováděn s vědomím a svolením matky, musí se dříve nebo později i v naší společnosti stát beztrestným.

Je v zájmu celé společnosti, aby dnešní pokoutní a řemeslné andělíčkářství zmizelo, protože:

1. neposkytuje obecnou záruku, že bude umělý potrat proveden bez nebezpečí pro zdraví a život matky, a skutečně také zavinuje těžké tělesné poruchy a častá úmrtí;

2. je spojen s přehnanými cenami za výkon vyhnání plodu a všeobecně také s větším nebo menším vydíráním nešťastných matek nebo jejich příbuzných;

3. často vede k pozvolnému usmrcování odložených nebo „pěstounkám“ z řemesla předaných dětí;

4. podobně jako prostituce, s kterou bývá úzce spojeno, poskytuje široké pole působnosti sociálně méněcennému nebo nebezpečnému živlu, a tím jej podporuje, protože je poměrně výnosné a snadnější než jiná nekale maskovaná řemesla;

5. protože je protizákonné, a přesto náramně rozšířené, zatahuje do svého okruhu jako pasivní a aktivní činitele osoby velmi nevinné a důvěřivé, hlavně mladé ženy, které jsou pak zákonem těžce postiženy a vrhány na špatnou životní dráhu.

Všechny tyto zhoubné stránky tajného a řemeslného andělíčkářství jsou podstatným důsledkem toho, že umělý potrat není zákonem dovolen jako kterýkoliv jiný vyžádaný zákrok odpovědného lékaře.

Nejen, že trestnost umělého potratu nijak nečelí tajnému vyhánění plodu a ani citelně nesnižuje jeho rozsah, ale je navíc příčinou četných neštěstí a hrůz v tomto oboru pohlavního života, které by tak byly sníženy na zcela nepatrnou míru, kdyby byl umělý potrat zařazen mezi normální lékařské výkony. Na každé vesnici si dnes vypravují ženy bez zvláštního zájmu a s pochopením o sousedkách, „které si pomohly“, hlavně jsou-li to sousedky vdané, a úřadům bývá k vyšetřování poskytnuta příležitost téměř jen tehdy, měla-li věc tragický průběh.

Rozsah vyhánění plodu, neúčelnost trestnosti umělého potratu, je-li prováděn odpovědným lékařem, a vzrůstající zlo tajného andělíčkářství, jistě dříve nebo později donutí společnost, aby před tímto faktem soudobého života slevila ze své přetvářky a připustila trochu „pokroku“ v této otázce.

Sociální zlo tajného a řemeslného andělíčkářství může být opravdu potlačeno jen:

1. propagandou preventivních a zdraví neškodných prostředků proti nežádoucímu početí, a to ve všech vrstvách dospělého obyvatelstva. Veřejnou podporou

vědecké a technické činnosti směřující ke zdokonalení těchto prostředků, aby byly zcela bezpečné, neurážely estetické citění, nepřekážely dokonalému ukojení, byly také zcela neškodné zdraví a cenově dostupné;

2. beztréstností a právním uznáním umělého potratu, pokud je prováděn na žádost matky odpovědným lékařem. Umělý potrat budiž zařazen mezi normální výkony lékařské soukromé i veřejné praxe.

Je nutné vůbec prohlásit naprostou svobodu mateřství ze zdravotních, eugenických a sociálních důvodů a utvrdit ji výchovou a zákony. Vše ostatní je brádicí stv.

Rozpor mezi manželstvím a láskou. V minulé kapitole jsme viděli, že revoluční měšťáctvo poprvé v dějinách lidstva prohlásilo za sociální ideál sňubní svazek založený trvale na vzájemné tělesné i duchovní náklonnosti dvou milujících se lidí.

My už víme, že funkce rodiny je tím menší, čím dokonalejší je společenská pospolitost, že v původní pokrevně příbuzenské a poměrně velmi účelné společenské organizaci jednotlivá rodina vůbec neexistovala. Velký význam jednotlivé rodiny v soudobém státě je znamením hlubokých rozporů uvnitř tohoto státu, nepospolitého ducha, sobeckého individualismu, boje všech proti všem, do krajnosti vystupňovaných sociálních zel. Jednotlivá rodina jako drobné individuální království se snaží udržet a rozmnožit na úkor celku, především však majetná rodina, která se tak stává nástrojem nadvlády menšiny nad většinou. Takové rodiny, které pomáhají udržet a hromadit soukromý kapitál, potřebovala měšťácká třída ke svému obchodnímu a průmyslovému rozmachu: tedy monogamické manželství s legitimním dědicem, s manželkou, která je chloubou a ozdobou firmy, s dcerami, které mohou učinit „znamenitou partii“, tj. rozumově a obchodně pojeté manželství, jež je v jádru konvenční a tedy pravidelně neslučitelné s milostným svazkem, který prohlásila za svůj ideál.

Zájem spisovatelů i čtenářů se obrací pouze k milostným poměrům před sňatkem, k mimomanželské a cizoložné lásce, pokud musí zápasit s nepřízní lidí a poměrů, vítězit nad nimi nebo jim podlehnout, ať už jde o normální „právo na lásku“ nebo o zápas mezi vyšší uvědomělou vášní a živočišným pudem. Většina lidových čtenářů chce být však nakonec uklidněna, chce, aby to „dobře dopadlo“, aby „se vzali“. Nikoho ale nenapadne zajímat se o to, co se ještě děje s jeho hrdiny dál. Zahynou, rozejdou se nebo se vezmou, pak je konec, což je všední život, pokud nelze začít znovu. Bylo by to také bolestné a nechutné přihlížet k proměně milostných hrdinů ve spořádaný manželský pár, na němž není vůbec nic dojmavého a povznášejícího, u něhož střizlivé výpočty nebo ohyzdné starosti ponalu nahrazují vychladlé city...

Manželská nevěra. Společnost zrozená na počátku minulého století ještě méně než kterákoliv předešlá mohla zavést široký proud milostného života do úzkého koryta monogamického manželství. Čím více v teorii hlásala a literaturou i uměním podporovala milostné svazky vybudované na skutečné lásce, tím více rostl mezi láskou a manželstvím zápas na život a na smrt, protože láska se opírala o ideál a stala se nejsložitějším, nejcitlivějším a nejrozměrnějším tělesným i duchovním jevem, ale manželství opřené o praxi nabylo vůči lásce zcela nepřátelské povahy. V dřívějších dobách byl poměr mezi manželstvím a milostným životem upřímně zregulován podle potřeby vládnoucí třídy; buržoazie nebyla tak upřímná a nedovedla

svou praxi obhájit jinak než přetvářkou. Proto mají nejtypičtější milostné poměry tohoto věku formu *manželské nevěry*.

Byla-li např. milostná rytířská služba oficiální cizoložnou institucí, bylo-li také galantní cizoložství vědomým společenským zřízením, šlo-li tedy v obou případech o vědomou úpravu poměru mezi konvenční a hospodářskou manželskou institucí s potřebami milostného života, vyskytuje se po pádu ancien régime totéž cizoložství v podobě nedovolené manželské nevěry, kterou teorie co nejprísněji odsuzuje, ale praxe co nejúčinněji podporuje.

Protože se nemohou volné snubní svazky, které byly založeny na vzájemné milostné náklonnosti, stát obecním jevem, a protože oficiální společnost nutí dříve či později lidi, aby jednak vcházeli do konvenčního manželství a jednak své milostné svazky stvrzovali manželstvím podle zákona, aniž dává přímé nebo nepřímé sankce milostným poměrům vedle manželství, stává se manželství vězením, jehož okna jsou zamřížována a závory zastrčeny, z čehož však nemálo lidí uniká za tichého souhlasu i těch, kteří pohoršeně kroutí očima.

Právě dnes, když je milostná potřeba mnoha lidí velmi složitá a jejich pohlavní schopnost a erotická povaha náramně citlivá, musí konvenční manželství pravidelně a dříve nebo později vést k oboustranné „nevěře“ a ani manželství, které zpečetuje dřívější milostný poměr, nemůže v dnešních poměrech a formě přispívat k posílení a udržení milostného poměru: je zkrátka nepřítelem lásky.

I kdyby byl pohlavní pud od přírody zařízen pro trvalou monogamii, a i kdyby bylo sociálním úkolem manželství pohlcovat veškerý milostný život, jakmile začal novodobý člověk budovat své milostné poměry na složitém erotickém i duchovním souladu dvou lidí různého pohlaví, muselo by konvenční manželství ustoupit dnešní lásce. Dnes velká většina mužů i žen není v určitém věku vůbec schopna pohlavního ukojení s osobou druhého pohlaví. Muž ztrácí potenci u žen, které nevyhovují jeho milostným potřebám; mnohé ženy, které může manžel právem považovat za chladné, jsou v náručí jiného muže sypkou.

Přitom však muž i žena touží v pohlavním životě vědomě nebo bezděčně po onom nejvyšším oddání se druhému, které je vrcholem milostného života, věčným právem člověka, nejkrásnějším projevem jeho lidského já, povznesenou věcí nad všemi umělými zábranami. Tato touha je však splnitelná pouze v nekonvenčním poměru a dokonalost jejího ukojení je v přímém vztahu k dokonalosti tělesného i duchovního milostného souladu. O fyzických i psychologických podmínkách takového souladu by se dalo napsat velmi mnoho.

Víme například, že první věcí je u každého zdravého milostného a sebeušlechtlejšího svazku fyzická přitažlivost. Kolik lidí si však uvědomuje, že mnoho nejkrásnějších svazků tedy může ztroskotat na pouhém fyziologickém faktu, totiž že pohlavní orgány příslušného páru nejsou navzájem stvořeny jeden pro druhý a že tedy tito dva lidé spolu nikdy nedosáhnou bezpochyby nejvyššího cíle své erotické tužby! Velkou úlohu má v dnešním pohlavním životě také nervová zjemnělost i předrážděnost mnoha lidí, především však mužů, a také tyto dvě vlastnosti jsou nejvíce iritovány manželstvím se společnou domácností a manželskou postelí se všemi jejími rekvizitami.

Mnozí muži, kteří jsou štváni shonem kapitalistického věku, hledají v pohlavním styku bezpečné narkotikum pro své vybičované nervy nebo také vzpruhu k další činnosti. Ale manželský pohlavní styk, který se pravidelně tolik podobá klidnému počestnému řemeslu, pro ně už nemá takový účinek. Potřebují dokonce silnější

opojení a erotické dráždidlo, neboť jsou svým výdělečným životem předčasně vyčerpání a otupení. Svěží milostný poměr jim tedy může snadněji poskytnout hledanou úlevu než zevšednělá manželská domácnost, v níž nakonec bývají jen nespokojenými hosty.

Dalším znakem takovéto manželské existence, a často jakýmsi rubem unavených mužů, jsou neuspokojené a nudící se ženy. Vždyť kolik mužů středních let je dnes pohlavně oslabeno duševním přepracováním, které je v tomto směru mnohem nebezpečnější než fyzická námaha. Zanedbané ženy těchto nervózních nebo otupělých mužů, tedy především ženy z majetných a intelektuálních kruhů, jsou tedy zase z jiných důvodů puzeny k mimomanželskému pohlavnímu styku. A tím více všude tam, kde jim hospodářská situace rodiny dovoluje žít zahálčivě, pouze pro zábavy a parádu. O děti se jim starají služebné, domácnost vyřizují rovněž služebné, zkrátka všechnu práci za ně konají placení lidé. Duchovní i tělesné zvyky těchto žen z nich pravidelně dělají pouhé příživníky, a tak jsou zvláště schopné silné pohlavní činnosti. U manžela je velké sexuální minus, u manželky velké sexuální plus – výsledek může být jen jeden: nevěra ženy jako přírodní nutnost.

I ve středních a dělnických vrstvách je dnes manželská nevěra mnohem častější než dříve. Pokud nebyl manželský svazek ve středních vrstvách uzavřen z konvence nebo obchodních důvodů, a měl tedy od počátku jen pochybnou hodnotu pro milostný život účastníků, narušuje jej hlavně hmotná tíseň, která je prudkým jedem lásky a účinkující především ve společné domácnosti přes všechny krásné povídky měšťáckých „idealistů“ mnohem bezpečněji než sklon k „nemravnosti“. V nezámožných středních vrstvách se nejčastěji setkáváme se sňatkem z lásky, ale také zde vidíme, jak manželská domácnost s hmotnou tísní a věčnými starostmi předčasně ničí milostný život, který by na svobodě mohl vytrvat a prohloubit se.

Dělnické kruhy pudí ke sňatku hospodářské důvody, ale o výběru zde nerozhoduje konvence, spíše okamžitý pohlavní popud, jehož trvanlivost bývá předem velmi pochybná. Když pomine první živočišný zájem, v mnoha případech se dokonce mezi manžely rozevře naprostá propast, která vylučuje jakýkoliv soulad dvou různorodých mentalit. A co potom zbývá? Erotické povahy „zanášejí“, chladnější povahy „si zvyknou“.

Mnozí už pěli chválu na toto „zvyknutí si“ jako na velkou sociální ctnost. Je-nomže my jsme viděli, že mimomanželský pohlavní styk v podobě manželské nevěry je všeobecná skutečnost. Ale jak jsme řekli, mravní přetvářka nedovoluje, aby byla skutečností oficiální, aby měla žena oficiálního milence, jehož kočár by demonstrativně stál celé hodiny před jejím domem, jak to bylo módou za ancien régime, nedovoluje, aby se žena na každém kroku nechala doprovázet cicisbeem, sloužícím kavalírem. Také ženatému muži nedovoluje, aby měl jako dříve oficiální milenku vedle legitimní ženy, aby se třeba jen nápadně dvořil jiným ženám. I svobodnému zakazuje žít v konkubinátu. A přece se to stotisíckrát děje i v zemích, kde jako např. v Anglii vládou nejkorrektnější společenské normy.

Vdaná žena je dnes ještě více než kdy dříve vydána napospas všemožným útokům na svou manželskou věrnost, přičemž z deseti slušných žen odmítnou nejvýše dvě s poctivým rozhořčením, nejvýše tři zůstanou lhostejné, protože jsou na to příliš zvyklé, kdežto všechny ostatní lze svést hned nebo později, není-li muž příliš neobratný. Vdané ženy jsou také především vyhledávány svěťáckými muži, protože pohlavní styk s nimi je jednak zdravotně (nikoli však vždy) bezpečnější než styk s prostitutci a jednak pohodlnější než styk se svobodnými dívkami, které

myslí na sňatek a jsou ohroženy těhotenstvím, jež nelze svést na manžela. Styk s vdanými ženami bývá často (ovšem také ne vždy) i lacinější.

Hodně vdaných žen ostatně vyhledává erotické mimomanželské dobrodružství s tichým souhlasem manžela. *Domácí přítel* je pro mnoho manželů vítaným vysvoboditelem ze jha nelákavých nebo obtížných pohlavních povinností k věčně neuspokojené ženě. Na druhé straně, jak jsme už dříve řekli, provozují mnohé ženy nevěru, aby si vydělaly na luxus. Ve velkoměstech jsou k tomu dostaveníčkové domy. I zde jde nezřídka o manžela, který je v pozadí a klidně přijímá tento způsob, jímž jsou rozhojňovány příjmy jeho domácnosti. Vdané ženy se tedy dovedou pro manžela i „obětovat“, jde-li o jeho povýšení nebo zabezpečení místa; jsou-li herečkami, platí často milostnou přízní za dobrou kritiku nebo efektní úlohu atd.

Krach manželství. Manželská nevěra ženy je v našem věku právě tak velká jako manželská nevěra muže, a přinejmenším ve středním stavu větší než bývala v dřívějších dobách. To lze říci o všech zemích, pouze s tím dodatkem, že manželská nevěra je poměrně větší v těch státech, kde má velká buržoazie ekonomickou převahu nad maloměšťáctvem. Například tedy byla a je větší v Anglii, kde od poslední třetiny 18. století až do třicátých let 19. století byla obecně zřejmá a pověstná a později se nijak nezmenšila, pouze byla více než ve Francii zastřena přetvářkou. V té Francii, která je prohlášena za ohnisko vši mravní zkaženosti, ale je dodnes zemí s maloměšťáckou převahou, jaká je také u nás.

Ve vyšších kruzích je prostě nejvíce popudů k neustálým mimomanželským stykům a nejméně překážek, které by je hatily. To dokazuje i situace ve Spojených státech amerických. Před válkou (tj. první světovou válkou) tu bylo během dvaceti let provedeno zhruba milion rozvodů a dva a půl milionů žádostí o rozvod bylo soudy odmítnuto. To není jen důkaz ohromné rozšířenosti manželské nevěry, to je i něco více – důsledek vzrůstající samostatnosti ženy, jejího vzrůstajícího uvědomění, že je rovnoprávnou osobností. A konečně je to také důsledek nevážnosti k manželství jako oficiální instituci, nevážnosti, která se objevuje právě u těch vrstev, které manželství nejvíce drží a propagují, na druhé straně jsou však samy pro sebe považovaly manželství stále více jen za dutou formulku. To je *krach manželství* na jeho nejvlastnější půdě. K této duté formulce sáhnou proto, aby si opatřili nej pohodlnější příležitost vlézt spolu do postele. Avšak ve chvíli, kdy už považují za nudné nebo chtějí jít do postele s někým jiným, se dají rozvést. V Americe je ostatně nejčtenější tzv. bigamie a trigamie.

Jistý žurnalista k tomuto faktu napsal: „Časté vyskytování se bigamie vysvětluje také ten fakt, že mladá Američanka vchází do manželství s bezmeznou lehkomyslností. Sňatky, při nichž nevěstě jest jen patnáct let a ženich není mnohem starší, nejsou žádnou vzácností. V některých státech Unie stanoven je věk schopnosti pro sňatek u dívky na třináct let, u jinocha na patnáct let. Historka o čtrnáctiletém synku milionářovu, který se svou družkou stejně starou ujel na automobilu svého otce, aby se dal oddati jedním soudcem, je velmi příznačná. V tomto případě byl soudce otcovým přítelem a poslal hoča domů. Bylo však docela možno, že by se byl našel někdo, kdo by byl tento sňatek provedl. Jeden kněz řekl mi jednou, že oddá každý pár, když nějaká žena, která může býti matkou dívčinou, dosvědčí, že dívka dosáhla předepsaného věku, nehledíc k tomu, má-li, jak se často děje, ještě krátké sukničky a je-li ve skutečnosti mladší patnácti let. Na mé námitky poněkud

udiveně odpověděl ten dobrý muž, krče rameny: Neudělám-li to já, udělá to jiný... K tomu přistupují ještě různé bláznivé zákony o rozvodu, které si každý stát dělá podle libosti. Může se státi, že pár v jednom státě rozvedený je pokládán v jiném státě ještě za manželský a v případě nového manželství může tu býti potrestán pro bigamii. Rozhodně nevědomost přispívá mnoho k tomu, že párky se bezstarostně znova dávají oddati, aniž vědí, jsou-li opravdu volné."

Nesmíme se však domnívat, že *maloměstské rodinné štěstí* je vyššího řádu, protože maloměstáctvo má o něco méně příležitosti, prostředků a odvahy k manželské nevěře než velká buržoazie. „Romanopisci líčili s holandskou důkladností líbezný mír maloměstského štěstí rodinného, dramatikové je přivedli na jeviště a moralisté je doporučují jako neomylný prostředek proti sociální zločinnosti. Ač však nezaujatý pozorovatel má dojem, že v nejlepším případě tvoří tíživá nuda hlavní obsah takové idyly, je přece obtížno vysvětliti i hlavám jinak osvěceným pravý stav věci. Vztýčené postavy přísného, ale dobrosrdečného otce rodiny a pilné hospodyně staly se v naší představě na tolik bytostmi z masa a krve, že nelze se snadno domakati duchovní pouště v tomto filistrovském štěstí. Zvláště buržoazie drží pevně tuto věc, jako by tato fikce mohla ji odškodniti za nedostatek takových radostí v manželství velkoměstském. Ale tu stává se nezřídka, že Filemon, ovšem potají a bez úhony pro svou vážnost, je filistr zholá nekáraný, a Baucis hloupá husa, jejíž duševní obzor nesáhá za slanečkové sudy v jejím krámě. Neděje se také zřídka, že povahy většího slohu zahynou v těsnosti těchto poměrů, poněvadž puch maloměstského zbahnění je ochromuje a ničí jejich energii. Bohatí a nemajetní jsou mnohem spíše schopni zjednat si volnou cestu. Bohatí proto, že jejich peníze jim poskytují možnost lépe se rozpráhnouti svými lokty, a buržoazie se nelekne tak snadno skandálu, a zoela chudí proto, že jejich pohlavní styky nejsou určovány majetkoprávními zřetely. Honba za halířem má při zakládání maloměstských rodin mnohem větší úlohu, než lidé obvykle rádi připouštějí, a svět spatří tu vzácněji truchlohry, poněvadž zato mnohem více vykřívá tu duší stoudně nerozhodných v tichém zoufalství. Leč připustíme, že Filemon je normální Filemon a Baucis vzorná manželka a vzorná matka, tu tíží rodinu břímě starostí o vezdejší chléb a olověná nuda, která se tu nutně objevuje, když svěží vánek sem nezavěje a duchovní život se podobá stojaté vodě za horkého dne letního, jejíž hladinu jen zřídka zčeří větřík na prchavý okamžik. Výchova dětí děje se podle šablony vyjetými kolejiemi, potomci vyrůstají v stejných myšlenkách, stejných náklonnostech, stejných předsudcích jako jejich rodiče, jako rodiče jejich rodičů." (Schönlank, Bruno, nar. 1891, něm. básník a levicový radikál.)

Nakonec po tom, co už o venkovských mravech víme, se nepozastavíme ani nad tím, že také u selského obyvatelstva má manželská nevěra značný rozsah. Komické i tragické doklady pro to denně nalézáme v novinách, a spíše pro osvěžení zde předkládáme populární švábskou anekdotu:

Táta se už dost napracoval, když jeho syn Kryštof Rättlesbauer dosáhl věku na ženění. Když tedy jezdili s hnojem, naznačil starý Kryštofovi, že by se měl poohlédnout po nějaké družce a pak že dostane celý dvůr. Po osmi dnech oznámil Kryštof starému, že to už udělal. „S kterou?“ „S Fuchsenbauerovou Kačkou: vezme si mě." Starý se poškrábal za levým uchem, s okolky a hlučně si čistil nos, zrudnul a pak na odchodu povídá: „Blázne, to nejde, je to přece tvá sestra." Kryštof pochopil, ale nevzdal se naděje. Aby šel docela najisto, zastavil se u hodinu vzdálené Hasenbauerovy Valpurgy v B., a protože znali jeho i poměry, nesetkal

se s překážkami. Když byl starý Rattlesbauer zpraven Kryštofem o jeho úspěchu v cizím revíru, dupnul nohou, poškrábal se tentokrát za pravým uchem a vykřikl na Kryštofa: „Blázne, to teprve nejde, s její matkou se mi to taky přihodilo.“ To už bylo Kryštofovi trochu hloupé, a tak šel k matce, vypravoval jí, co se v minulých dnech dělo a nemohl se udržet, aby nedodal: „To bych nevěřil, že táta byl dříve takový lajdák.“ „Ó, ty osle, poučila ho matka, obě si můžeš vzít, přece si snad nemyslíš, že ten starý mazavka je tvůj pravý táta!“

Pohlavní žárlivost. Romantická individuální láska rozkvetla zvláště složitě. Lidé, kteří byli poblouznění velkými ideály a rozjitření drsnou skutečností, v tomto věku poznali milostné a hromadné pohlavní vášně, o jakých se jim v minulých dobách ani nezdálo. K těmto vášním náleží i novodobá pohlavní žárlivost, která má – jak víme – kořen v živočišné vlastnické žárlivosti a její vývoj postupoval s vývojem lásky až do sféry chorobných zjevů. Žárlivost byla v průběhu doby stále více rozněcována, a abychom tak řekli, třibena mučivými představami, vyvolanými náboženskou výchovou, požitkářskou formou pohlavního života a úpadkovou literaturou. Pojetí pohlavního aktu jako nečisté věci, výstřední zájem úpadkového požitkářství o panenství a podobné jevy zvráceného nazírání na sexuální život, podporovaného moralistní filosofií a přetvářkou, přispěly nemálo k vývoji chorobných představ, které pronásledují pravého žárlivce. Dekadentní literatura z konce minulého století, např. Przybyszewski (Stanislaw P., 1868–1927, pol. spis., modernista, měl značné styky s čes. kult. životem počátku 20. stol.), s trapnou věcností zrcadlí tuto vášně, nalézající v moderní neurastenii a hypochondrii velmi živnou půdu a v alkoholismu důkladný jitrivý prostředek.

Ale svůj vliv na rozvoj pohlavní žárlivosti měl jistě i rozpor mezi ideálními milostnými představami a pohlavním životem skutečným. Mladí lidé se v „oduševnělém“ monogamickém snubním svazku učili vidět cíl svého erotického úsilí, ale život je stále poučoval o všeobecnosti „nevěry“, tak často a prostě fyziologicky odůvodněné. Tvořili si líbeznou představu o pravé lásce, skutečné „pohádce mládí“, ale zároveň poznávali, že všude kolem je láska pouhé zboží, denně viděli milostné poměry rozbité tím, že jeden z milenců „přichází k rozumu“ a uniká z milostného poměru do praktického manželství. Pohlavní žárlivost tedy byla živena i z velmi reálných zdrojů.

Začínají-li dnes pohlavní mužské výsady mizet, uvědomují-li si ženy svou osobnost, stávají-li se stále samostatnějšími a dobývají si tak stále větší rovnoprávnosti, nastává situace, ve které bude pohlavní žárlivost odsuzována nejen teoreticky a pokládána za ponižující nectnost, ale pomalu bude také ztrácet hmotné i psychické předpoklady pro svou existenci. Monogamická manželská instituce se všemi přežitky z doby patriarchální rodiny se rozpadá a u pokročilé části západního kulturního lidstva vyniká stále zřetelněji jako milostný ideál volný snubní svazek, o jehož trvanlivosti mají právě rozhodovat jen tato náklonnost a tento soulad. V takovém pročištěném ovzduší už jednou nebude místo pro pohlavní žárlivost.

Pohlavní žárlivost. Dodejme ještě, že i v nové době se tu a tam pokoušeli zámožní manželé zabezpečit si fyzickou věrnost manželky nebo milenky pásem cudnosti. Je to známo z několika senzačních soudních pří a podle prospektů z pařížských, londýnských a newyorských továren na tyto většinou velmi luxusní přístroje; ještě v roce 1903 si jistá berlínská paní zadala patent na podobný předmět

- ochrannou drátěnou síť se zámečkem; na zakročení policie však tento patent nedostala. Zdá se, že v dnešní době slouží pás cudnosti spíše k sadistickým, masochistickým a podobným pohlavním abnormalitám než k ochraně ženské počestnosti.

Zajímavá byla zpráva vídeňské Arbeiterzeitung z 20. září 1907: „Před několika dny oznámilo několik protiklerikálních časopisů, že dominikáni v Košicích založili jakousi společnost sv. Tomáše Akvinského, jejímiž členy jsou dívky a ženy, buď už nebo ještě snoubení schopné. Členky dostávají od dominikánů na tělo pás, ozdobený obrazem sv. Tomáše Akvinského, a sice na ono místo těla, které je pokládáno za prásidlo ženskosti. Pás má chránit dívku před milencem, ženu před manželem, což mělo ten následek, že četní manželé způsobili skandál pro tuto ochranu ctnosti, kterou dominikáni vlastnoručně na tělo dávají nebo s těla odpínají.“ Potud zpráva z časopisů. Prior košických dominikánů, Martin Molnar, poté uveřejnil toto dementi: „Účelem Společnosti pásů sv. Tomáše Akvinského jest ochraňovati čistotu jejich členek v jistém stavu; nejméně však má za účel, aby se dívky nevdařily nebo vdané ženy nekonaly svých manželských povinností. Pokud běží však o přikládání pásu na tělo, je přímým zkrucováním tvrzení, že by některý kněz pás přikládal nebo odpínal, poněvadž kněz zanáší jen příslušné jméno do knihy Společnosti. Konečně může každý chytrý člověk za slovy obnovení čistoty rozuměti jen obnovu duchovní.“ Existence společnosti, nošení pásu s obrazem svatého na velmi diskrétním místě ženského těla, pokyny kněží, kde a jak má být pás nošen a kdy sňat – to vše tedy bylo úředně doznáno. Patrně šlo o velmi povznášející pokyny, ale pro duchovní obnovu!

Pohlavní orgie. Doby, v nichž existuje určitý počet lidí vládnoucích ohromnými prostředky, jsou nutně spojeny s bezuzdným pohlavním požitkářstvím. Tak tomu bylo v Paříži za direktoria (tj. v letech 1795–1799, kdy zemi vládlo pětičlenné direktorium), v Anglii v době prvního buržoazního rozmachu, v době druhého císařství hlavně ve Francii (za Napoleona III., tj. v letech 1872–1870), dokonce i v Německu, Vídni a Berlíně, tak je tomu i dnes, ovšem především za dobře zavřenými dveřmi a zastřenými okny.

Typická je např. tato předválečná zpráva z Krakova: „Zdejší policie přišla na stopu společnosti, která po delší dobu provozovala večery nahoty a nemravné orgie. Ke sdružení náleželo asi 300 mladých mužů a 50 mladých dívek, všichni z předních kruhů. Společnost si najala v městě vlastní dům, v němž tyto výstřednosti byly provozovány. Do věci jsou zapleteny i četné chovanky zdejších penzionátů dívkách. Skandál vyšel najevo jen náhodou. U jedné dívky našla policie hektografované provolání, obsahující pozvání ke vstupu do spolku. K tomuto provolání přiložen byl prospekt s podrobnostmi o činnosti sdružení. Policie dala spolkový dům ihned uzavřít. Odznakem členů byl stříbrný pavouk. Aféra vzbuzuje ve zdejší společnosti nejtrapnější vzrušení.“

Četnost novinářských zpráv o těchto věcech jen chabě naznačuje skutečný rozsah podobných orgií ve všech zemích: vždyť jsou pěstovány především zámožnými kruhy, nad jejichž zábavami dovede policie zamhouřit obě oči, pokud nedojde k veřejnému skandálu. Stejně trpí dostaveníčkové domy, masérské salony a podobné pelechy živočišného pohlavního bouření, věnují svou pozornost raději literatuře, filmu, umění, osvobozovacím snahám, neboť to je zcela v souladu s dobovou přetvářkou: pro veřejnost přísná mravokárná cenzura, pro soukromou zábavu tajné

orgie. Koneckonců je to pravda – tajné orgie neohrožují pořádek a přetvářku natolik jako svobodná literatura a snahy o osvobození pohlavního života.

Od české žurnalistky, která byla delší dobu v Paříži a nebála se ukojit svou zvědavost ani v doupěti pro pohlavní výstřednost, jsme obdrželi tento lapidární popis „masérského salonu“, který se od jiných popsanych a většinou velmi luxusních podniků liší svou šedivou a drsnou holostí, prostou všech ohledů:

„Chcete viděti holý útulek smilstva v rozkošnické Paříži? Pojdte s námi k madame Marcelle, Fg. St.-Martin. Včera se mi dostala náhodou do ruky její všední navštívenka. Úzký dům o dvou patrech, v každém patře jedno široké okno. Chodbička, ve které div že lokty nevrážíte do stěny. Schody jako hračka. Stěny šedivé a holé. Místnosti rozkoše jsou nahoře. Na dveřích visitka: 'Madame Marcelle. Massage. From 9ha. morning to 1h, morning.' Dobrá. Otvíráme dveře, a pí. Marcelle s tváří ropuchy vybírá od nás ihned nemilosrdné vstupné, 50 franků na osobu. Neklamte se: neběží tu o prostituci. Návštěvník, muž nebo žena, zaplatí vstupné a má na vůli účastniti se pohlavních her nebo setrvati jako pasivní divák. Po zaplacení vstupného dostáváme černou masku, naspodu je bílá, lépe řečeno byla kdysi bílá, ale teď je ohavně špinavá, i jakési vlasy na ní zbyvají. Ale dali jsme se na vojnu, necouváme. Po točitých schůdcích vystupujeme vzhůru. Montez! montez! volají na nás shůry jakési ženské hlasy. Maličká předsíňka. Dvě dívky se stopami let a neřesti ve tvářích, v bílých zástěrách, uvádějí nás do hlavních místností. Je slyšeti skřeky, kviky, vzdechy, vrčení milostná. Překvapení zastavujeme se na prahu, ale dívky strčí nás dovnitř. Voullez-vous vous amuser? Chcete se bavit? S díky odmítáme. Ponechávají nás tedy na pokoji, můžeme se rozhlédnouti. Široké okno je zataženo záclonou, červené světlo dodává místnosti pochmurnosti husté krve. Není tu nic z výtvarného umění, nic co by smyslně lahodilo, co by je rozněcovalo. Místnost je tupá a brutální. Milostné lůžko je dosti široké pro všechny divy necudnosti. Právě jsou na něm zaměstnány tři páry. Kromě lůžka, lavice, umyvadla a krbu není tu nic. Holé stěny se podobají stěnám vězeňských cel. Kolem lůžka stojí muži a ženy, provádějící různé postoje Venušiny. Dívky, které nás uvedly, mají úlohu učitelek a služek, dirigují hry s rafinovanou obratností dobrých řemeslnic, jsou samy ochotny ke každé hříčce a zvrácenosti, za což ovšem při odchodu nastaví ruku pro svou odměnu. Vchází nová žena. Visitka s anglickým textem není na dveřích zbytečná. Přichozí je skutečná Angličanka. Masky si nevzala. Dává se svléknouti a vystřídá bez znatelného vzrušení, bez hlesu a změny v obličeji všemožné technické triky pohlavní. Teprve po náležitém zmrskání je nasycena, a dívky ji odnesou poloomdlelou z místnosti. A další ženy. Podle všeho těžká buržoaza. Tentokráte Francouzka. Vběhla dychtivě, rozhlíží se unaveně, je rovněž bez masky a pak se všemu podrobuje, dávajíc se strhnouti k úplné bezuzdnosti. Tak beze studu, podle libosti, rafinovaně a přece zhola živočišně, proplétají se tu těla v orgii, cynicky hledající ukojení, jehož už potřebovala nebo na něž si zvykla, neznámo proč... Vycházíme na ulici s jakousi závratí. Zdá se nám teď, že všechno kolem je stiženo erotickým šílenstvím, že, kamkoliv se podíváme, všechny ženy a všichni muži přicházejí od madame Marcelle. Anebo jsou si všichni tak podobní?“

Zneužívání nezletilých. Rozsáhlou požitkářkou neřestí je *deflorační a pohlavní zneužívání dětí*, typický důsledek sexuální přesycenosti.

Pravý deflorační kult vládne v Anglii. Konsum „panen“ je tam organizován ve velkém. Zákazníci vyžadují lékařské potvrzení, že dotyčná dívka je panna; kup-

líři a kuplířky se zase zajišťují s ohledem na úřady písemným dívčíným souhlasem, které mívá tuto nebo podobnou formu: „Prohlášení. Možno mne mítí za dar 3 až 4 liber šterlinků. Jsem ochotna přijít na kterékoliv místo, budu-li o tom dva dny předem vyrozuměna.“ (Následuje jméno, věk, adresa.)

Ve zprávě jistého žurnalisty, který o této záležitosti sbíral materiály, čteme: „Je to fakt, že Mr. X. se honosí, že zničil dva tisíce panen. Nikdy se nestýkal s obyčejnými holkami pouličními, ale štědře platil za herečky, krámské a podobné dívky. Platil svým obětem bez smlouvání, nikdy nedostala dívka od něho méně než pět liber šterlinků.“ Tento žurnalista udělal zkoušku s jejím dodavatelem panenského masa. Důvěrným agentem si nechal poslat dotaz, může-li mu do tří dnů opatřit několik čerstvých dívek, jejichž cudnost bude osvědčena lékařským vysvědčením. Po jistém naléhání, když bylo kuplíři dáno najevo, že na penězích nezáleží, dostal žurnalista zprávu, že za deset liber provize mu mohou být do bytu nebo na jiné libovolné místo dodány dvě mladé dívky, každá s lékařským vysvědčením, že jest virgo intacta (nedotčená panna). O jedné z nich, lépe řečeno o její matce, řekl kuplíř: „Paní N. v Dalsonu nebylo třeba přemlouvati, ale žádá více. Nechce dáti svou dceru pod 8 nebo 10 liber šterlinků, poněvadž je hezká a vlnadná a k tomu virgo třináctiletá, která by přímo na trhu vynesla více.“ A kuplíř pokračoval: „Obě děti mohu dodat do dvou dnů, je-li cena vhod. Za stejných podmínek mohl bych dodat do týdne nebo do deseti dnů půl tuctu dívek ve stáří od 10 do 13 let.“

To se děje ve společnosti, která považuje za nestoudnost, užije-li někdo v jejím středu slov: zadnice, břicho, prsy, stehna. Pro nezralé dívky si prý Angličané dojížděli do Paříže do dostaveníčkových domů, které byly v Londýně zakázány. Majitelka jednoho takového domu vypovídala na policii:

„Angličané chtějí však hlavně nezletilé, a těch nemohu jim opatřiti.“

„Těch nepřijímáte?“

„Nikdy.“

„Ale což nepřijdou se žádné nabízet?“

„Nyní už nikoli... Vědí, že je odmítám, a proto už nechodí. Ale není tomu dávno, kdy ještě přicházely, dokonce matky mne navštěvovaly, aby mi nabídly své dceryšky.“

„Kolik?“

„Právě dosti.“

„A z kterých kruhů jsou?“

„Hlavně z galantního světa... Ale nejsou to vždy jen kokoty, které mi přivádějí své děti, také dělnické ženy, a dokonce ženy z poměrů do jisté míry dobrých...“

„Ženy z dobré rodiny nabízejí vám své děti?“

„Ale ovšem... Matky, které se ocitly v nouzi... po ztrátě jmění... ruinované vdovy... Neděje se to často, ale přece se to děje.“

Kuplířka však lhala: pouze tvrdila policii, že nezletilé nepřijímá, ve skutečnosti s nimi obchodovala nejvíce pro Angličany i ty druhé.

Ostatně také policejní zájmy o věc jsou velmi různé. Fuchs je charakterizuje tímto šutgartským případem z roku 1907:

Ve Štutgartu tehdy účadovala jakási slečna Arendtová jako policejní asistentka a snažila zarazit především ohavný bordelový obchod s dětmi, který také v Německu kvetl pod pláštěm tzv. adopce. Chápala svou úlohu vážně a úřady ji v tom samozřejmě horlivě podporovaly, a to tak, že obecní rada dr. Rettich poslal městskému policejnímu a sobě podřízenému úřadu tento dopis: „Jest si naléhavě

přáti, aby Arendtová byla tak pověřena běžnými věcmi, aby neměla kdy dlouze pátrati v anoncích denních listů. K tomu nebyla obecní radou obsazena, nehledě vůbec k tomu, že tyto historky s adopcemi jsou prázdná mizerie. Nepřístojné na sensačním spisovatelství Arendtové je to, že při něm pravidelně paraduje se svou úřední vlastností jako 'policejní asistentka v Štutgartu' a tak městu Štutgartu zjednává pověst, jako by všechno, co zjišťuje, bylo specificky štutgartské. Mně osobně je úplně lhostejno, ale v širokých kruzích nelibě pozorováno je také to, že jako žádný jiný člověk nějak známý dodává stále materiál k hanobení existující společnosti. Každý jiný policejní úředník a tak dále dovedl by to stejně dobře, ale všichni ostatní jsou k tomu příliš taktičtí a – příliš dobře vychováni služebně."

Taková byla v r. 1907 soudobá oficiální mravní přetvářka!

O Paříži napsal jakýsi odborník: „Ale co se stalo velmi obecným, je divoká vášeň mužů po nezletilých, a hlavně nezletilých, které ještě nepřekročily zahájená léta, dráždí jejich vilnost... Můžete se setkat s pány, jejichž zevnějšek je znamenitý, na nichž nikdo nemůže objeviti nic podezřelého a které pozorovati nenapadne žádného strážníka. A přece byste mohli snadno spatřiti, kterak tito chlapíci na veřejné ulici obtěžují matky a opatrovnice provázející dívky, činíce jim návrhy, a to nejstrašlivější návrhy se zřetelem k dětem. Takové dobrodružství přihodilo se nedávno manželce jednoho úředníka. Procházela se se svou dceruškou, a tu se k ní přiblížil oním způsobem s neuvěřitelnými slovy."

Že nejde jen o metropole jako je Londýn a Paříž, dokazuje časopisecká zpráva z března 1912: „Na Nikolajevské třídě v Lodži byl v zadních místnostech cukrářství Müllerova objeven uzavřený pokoj, v němž bylo znásilněno více než 40 nezletilých dívek. Vedle toho přišlo se na stopy podobného příbytku na Petrikovské třídě, do kterého byla kuplířkou lákána malá, dokonce devítiletá děvčata. V obou případech běží o bohaté fabrikanty a majitele domů, z nichž několik bylo ihned zatčeno, ale po složení vysoké kauce opět propuštěno. Přísné vyšetřování jest v proudu. Vyzrazení se stalo náhodou. Jednomu světáku byla dvanáctiletou dívkou ukradena tobolka s velkou částkou. Okradený učinil o krádeži oznámení na policii, čímž věc se dostala na světlo."

Nepíšeme však kroniku pohlavního požitkářství, která by byla nekonečná. Jeho hlavními dnešními znaky jsou nestoudnost a přetvářka, jejichž velikost je v přímém poměru k hmotným prostředkům kast a jejich moci, vyplývající z bohatství. Všestranná korupce vládnoucích tříd je dokonalá a zažirá se i do maloměstských částí jejich podnože. Buržoazie, její tisk i mocenský aparát ztratily už dávno veškeré mravní právo posuzovat a soudit věci podle jejich morální stránky. A z tohoto hlediska není rozdíl mezi muži a ženami, neboť jsou stejně zkorumpováni.

Ze všech zemí je např. známo chování měšťáckého dámského světa při senzačních soudních procesech s vrahy a násilníky. Při podobném pařížském procesu se známým Solleilandem, sexuálně úchylným vrahem, který nejprve znásilnil a pak zabil malou dívku Martu Erbelingovou, dávaly četné bohaté měšťáčky tomuto vrahovi najevo zřejmé sympatie. Noviny vylíčí atmosféru v soudní síni asi takto: „Soudní síň byla tak plná, že špendlík by byl nepropadl. Nebylo viděti nic jiného než elegantní toalety letní, přemoderní klobouky, drahocenné vějíře. Líbezný dámy plnily všechna sedadla, seděly na zábradlí, vzaly beze studu útokem jeviště vyhrazené soudu a soudcům přítomným jako diváci, a jen s největší námahou mohly býti zapuzeny od opěradel soudcovských křesel, na něž se chtěly rovněž posaditi.

Ovívaly se hlučně, chroupaly bonbony, mlaskající jako holky, a hltaly obžalované-
ho pohledy skrze lornony s dlouhými držadly. Tu a tam rušily líčení jednak tím, že
si jako ženy z tržnice vjížděly do umných účesů v zápase o sedadlo, jednak
že ze všech stran bouřlivě volaly 'Sednout!' na některou osobu zvláště nestoud-
nou, která vystoupila na židli, aby lépe viděla. V přestávkách docházelo mezi nimi
a mladými právníky, které jejich volné chování učinilo smělymi, ke hmatům, které
lze veřejně pozorovati nejvýše na plesu „des quatzarts“. Sodoma a Gomora se tu
rozběsnily, a nikdo nepomyslel na to, aby přivedl ke střízlivosti, obvyklé stoudnos-
ti a úctě k místu ženy bestiálně zachvácené erotickým opojením. Časopisy neuved-
ly diskrétně jménem světačky, které se tlačily k této orgii sadismu a rujnosti, zato
však jmenovaly bez okolků hrdinky divadelní, které se na tomto sabatu vyzname-
naly divokostí menád.“

Je obecně známo, že podobné scény nebyly a nejsou pouze pařížskou speciali-
tou, ale odehrávají se všude, v maloměstáckém měřítku třeba i v Praze, pokud
to zostřená soudní opatření dovolují.

VII. PROSTITUCE V BURŽOAZNÍ SPOLEČNOSTI

Vše dovedla měšťácká mravní přetvářka navenek zastřít, jen prostituci nikoliv. Prostitutka je v naší době neustále a všude viditelná, je i novou Múzou všech, kteří potřebují moderní „inspiraci“. Ani jeden průmysl nezaměstnává v detailním obchodě tolik dělnic jako paní Venuše. Prodejná láska se stala mnohem rozsáhlejší a naléhavější potřebou, než byla v kterékoliv dřívější epoše. Už ten fakt, že stále širší vrstvy jsou nuceny z hospodářských důvodů oddalovat sňatek nebo závazný milostný poměr, by stačil k odůvodnění dnešní velké potřeby prostituce. Ale rozsah této potřeby zesilují ještě další novodobí činitelé.

Je to především moderní kočovný život mnoha milionů lidí, které jejich povolání nutí k neustálému střídání měst a zemí, k mezinárodní existenci vyvolané mezinárodní výměnou zboží. Těmito moderními kočovníky jsou hlavně muži, a to v mužném věku, a láska nevěstky, která je kdekoli a kdykoli snadno dosažitelná, se pro ně stává nejvhodnější formou pohlavního ukojení. Také družný společenský život nabyl davové povahy: davové potřeby při něm vyžadují davový požitek a davová dráždidla. Takovým erotickým davovým dráždidlem je právě nevěstka, představující pro všechny požitek.

Přesto, že je v naší době potřeba prostituce tak velká, je nabídka ještě větší, neboť armáda prodejných žen prožila důležitou vnitřní změnu: jednak volná prostituce nabyla značné převahy nad bordelovou, jednak řemeslná prostituce relativně poklesla ve prospěch prostituce zahalené.

Novodobá prostituce není veselá, a také jako veselá není pocítována. Je-li dnes často vytýkáno, že moderní literatura hledí na nevěstku příliš sentimentálně a oslavuje ji jako mučednici, nelze přehlédnout, že literatura je produktem poměrů. Je bezpochyby pravda, že zrak spisovatelů zlidštl, ale je také pravda, že soudobý ráz prostituce, jak jej líčí, si nevymysleli: zobrazili prostituci z tolika temperamentů a s tolika různými temperanty, že je to úplný obraz a není jejich vinou, je-li pesimistický i když je nejružovější nebo nejfrivolnější.

De Quiros, který psal o madridské prostituci²¹, zaznamenal tento příšerný fakt nejhlubší lidské bídý: „Děje se nezřídka, že toulající se golfy (nevěstky nejnižšího druhu) po setmění, na své procházce okolím města, házejí hrudky na okna věznic, očekávající, že bude jím hozen měďák, kus chleba nebo něco podobného z okna, za kterým osamělý vězeň je mořen žádostí. Golfa lehne si na zem, zdvihne sukně a ukazuje své tělo; v noci si postaví svíčku mezi nohy a osvětluje se, zatímco vězeň, přitisknutý k mříži, pozoruje obnažení v jakési cynické křeči milostné.“ Není to snad potenciální symbol svazku prostituce s bídou v měšťáckém věku?!

Tragédii nevěstky ostře vyslovil i tak málo sentimentální spisovatel, jako Oskar Panizza, v jednom ze svých „Dvanácti dialogů v duchu Huttenovu“, který má název MILOSTNÝ DIALOG ELLY A LOUISE V DUCHU VŠECH DOB

Ella: Stále ještě se na mne díváš?

Louis: Stále ještě, stále ještě.

Ella: Tak ztmule!

Louis: Nemohu s tím býti hotov.

Ella: To z černé tvé panenky zabodává se jako dýka, a nevím, jaké city to ve mně vzbuzuje.

Louis: To jsou všechno jen tušení a náznaky, symboly neviditelných věcí – až skutek se stane.

Ella: Nemůžeš mi říci, co si teď myslíš?

Louis: Nemožno. A kdyby – nechtěl bych toho vědět. A kdyby – nechtěl bych toho říci.

Ella: A já mám stále čekat?

Louis: To je tvůj osud. Nám také je čekat, jenže na nás samé. Vy – vám je čekat na ty druhé.

Ella: Víš, co to znamená, nutno-li stále čekat? Být mladou dívkou a stále čekat? Stále dávat pozor, děje-li se něco na druhé straně, běží-li za člověkem pohled? A když – pak vyhlížet lhostejně a přetvařovat se! A ne-li – tak lákat? Hrdost polykat! A pak stále silněji lákat! Žlutými šaty a pižmem a opoponaxem! Až konečně – konečně – a pak hlavu neztratiti, situace využiti, zatímco toká! – A pak být sousedy popliván! A přítelkyněmi roznesen! A jemu ještě z hlavy vyháněti představu, jako by on byl ošizen! – Víš, co to znamená?

Louis: Nemluv tak sípavě. Nepohybuješ se jako zvíře. Víím, že musíte vycházet na lup. A že jestřáb více uloví než vrabec.

Ella: Takhle se namáhat! Pro tu chvilku, kdy se zdá, že nebe na nás padá. Pro těch několik vteřin, ve kterých jsme připuštěni k lidské konkurenci. A kterých užíváme v bolestech, nikoli v rozkoši! Tolik výpočtů! Tolik spekulací! Tolik loket kašmíru! Tolik botiček! Tolik ekypáží, voňavek, vějířů, kukátek, tanečních hodin...

Louis: Prsa se ti zdvihají jako moře.

Ella: Poněvadž vidím v tvých očích blížít se bouři.

Louis: Mezi tvým obočím, tady, kde se tvoří ty malé vrásky, tu je ustrašené místo.

Ella: Poněvadž nevím, popluješ-li plnou parou. Přemůžeš-li bouři.

Louis: Kolem rtů nemocný, spráskaný rys jako zklamání, opovržení, hnus, opotřebenost.

Ella: Strach ze zbabělců. Z mužů, kteří zalézají. Z tlachalů. Z mluvků. Z Herkulů, kteří se na slunci procházejí ve lví kůži a vždýcky doma zapomenou kyj.

—

Ella: Ne, dej pokoj! Ne, nechci se obnažit! E ty – eh – stydím se... Nechci rozhodně vyhlížet ctnostně. Nejsem přece galetka. Ale toho nesnesu. Ne, prosím tě, tady mne nerozpínej. Nech toho na ramenou. Vždyť přece můžeš i bez toho. Ty tyrane! – Roztrháš mi košili! – Vidíš – teď mám roztrženou košili – vložku – jen ta stojí 1.50 – dělala ji mladší sestra. – Myslíš si asi...

Louis: Buď tiše! – (líbá ji prudce) nebo tě zardousím... Vynadám ti! – Dej si pozor, ty...

Ella: Pst! – Poslouchej! – Nebyly to dveře?

Louis: Které dveře?

Ella: Dveře do chodby. – – Jo, bůhví...

Louis: Což jsi nezavřela?

Ella: Kde – venku? – Ne!

Louis: Ne, tady, dveře do pokoje.

Ella: Ovšem – ty jsou zavřeny. – Ale to mi nepomůže. Vědí přece, že tu jsi.

Louis: Nesmějí to vědět?

Ella: I jo. – Ale nerám to ráda. – Kvůli matce – stydím se přece – poněvadž ona se stydí.

Louis: Nikdo ti tedy nemůže nic říci?

Ella: Mně? – Ach, ne... jsou přece všichni chudí!

Louis: Tvá matka. – Tvá...

Ella: Ach, jo! Otec je nemocný – leží už deset let – nemůže se hnouti – leží ustavičně na zádech – čte vždycky ve zpěvníku – hlasitě, s brýlemi.

Louis: Ale ten neví, že – jsi...

Ella: Kdepak! – Zabil by mě – chtěl vždycky, abych byla jeptiškou.

Louis: No, a ti ostatní?

Ella: Ach, Ida – no, ta šije bílé prádlo – učí se ještě.

Louis: Kolik je jí let?

Ella: Ach, je jí teprve patnáct.

Louis: Bude také tak hezká?

Ella: Můj bože, nevím – je docela pěkné děvče...

Louis: Nu, a matka?

Ella: Ach, matka je strašně pilná – pere celý den – a pere také mimo dům – ale ta se musí starat o otce – a pak mám ještě dva bratry...

Louis: Dva bratry?

Ella: Ano – a jeden půjde teď do latinské školy, potřebuje Kornelia Nepota a latinskou gramatiku – tu jsem mu dnes koupila – tamhle leží – a sešity a dějepis – a co toho kluk roztrhá – a co toho sní...

Louis: To je k neuvěření... Nu, a ten druhý?

Ella: Ach, ten už je pěkně z bryndy – je zámečník – to je šikovný člověk – na svých dvacet let vydělá si pěkné peníze – ale chce se teď oženit – jeho Elisa – hloupý blážínek – a tak mě taky prosil – „do začátku“ – o 300 marek – no, co bože – celá rodina mne potřebuje... (líbá ho). Ach, ne, nesmíš se takhle tvářit – neříkám ti to proto –

Louis: Dítě, prosím tě...

Ella: Počkej, teď je venku! – To byla matka. – Podívala se jen na otce – teď je zase čistý vzduch.

Louis: Kde leží tvůj otec?

Ella: Docela vzadu leží – ach, ten je docela spokojený! – No, nic nepoznala! – To bych zase večer dostala vynadáno...

Louis: Ano, ale, můj bože...

Ella: Ach, bože, ptáš se a ptáš... jsi jako dítě. Pojd' sem, buď' hodný! – Bože, jak se to tváříš...

Louis: Když to tak všechno slyším...

Ella: No, copak?

Louis: Ach, všechnu tu bídu.

Ella: Hlupáčku!

Louis: Ach, to je všechno tak smutné!

Ella: Co si to namlouváš? – Nejsme docela nic smutní! Člověk musí prostě život brát tak, jak je. – Měli jsme dneska nudle se švestkami, a ten malý jedl – no, málem byla bych řekla: jako zámečník! – Tedy jako oráč...

Louis: A zámečník?

Ella: Nejlí v poledne doma. – Tedy jen vesele! Syrop! říká Angličan.

Louis: Co říká Angličan?

Ella: Syrop nebo sirup!

Louis: Ach: cheer up! – To znamená: Rozvesel se! – To nemá však nic společného se sirupem.

Ella: No, to je jedno! Jen když ten muž je sladký.

Louis: Nu, povídej mi ještě něco, dítě. Jek žiješ?

Ella: (přikryje si obličej) Ach – bídně! – Ach, je to neštěstí...

Louis: Ale proč! – Jsi přece hezká! Máš houf ctitelů – včera v cukrárně všechno se okolo tebe točilo – vybereš si toho, který se ti líbí – a pak –

Ella: A pak?

Louis: Máš po starosti. – A v noci máš pokoj.

Ella: Ach, jak si to všechno představuješ!...

Louis: Jak to?

Ella: Myslíš, že to jde jen takhle?...

Louis: Nu, a jak?

Ella: A ty šikany – a ta starost – a nouze – a číhání – a opovržení – a smlouvání – a nemoci – a domněnky – a přece stále být elegantní – a stále přívětivou – a stále chic – a stále v rukavičkách... A pak najednou nějaký pán pokyne –

Louis: Někáký pán pokyne?

Ella: Pán v uniformě – a zmizíš – bez záchrany – bez pomoci – jako květina, utržená na louce – vyčichneš – pryč!...

Louis: Může se přece hájit?

Ella: Nic nemůžeš! Nemáš práv, nejsi člověk už, jsi věc – kus zavazadla, které se podává na dráze... To jest: Jsi člověk, a zdůrazňuji ti to slovo zvláště – ale ve skutečnosti jsi věc – protože...

Louis: Protože?

Ella: Protože jsi poskytoval bližnímu potěšení – poněvadž jsi dívka rozkoše – dívka z lidu, která nerozmýšlela si dlouho své dary...

Louis: A pak?

Ella: A pak se objevíš v sále se zeleným sukem, a tu sedí vážní pánové a kabátech a čepicích, s brýlemi, s tlustými folianty... Apak to začne...

Louis: Nu?

Ella: O mravním řádu na světě – a o mrkání a pohledech a děláních malých krůčků a bílých spodničkách a vysokých botičkách... A to všechno je zakázáno – všechno je hřích – všechno je nezákonné...

Louis: A pak přijde?

Ella: Pak přijde: na tak a tak dlouho jako zvíře odstraněna a spoutána a hanobena a vyhladovována, až prsa zvadnou a vyschnou, až oči zhasnou...

Louis: A pak?

Ella: Pak – zalkne se hlas – a duše se zalkne – a napadnou člověka verše ze zpěvníku – a slyším otce, jak deklamuje: „Vyšperkej se, drahá duše...“

Louis: A pak?

Ella: A pak – pak – po týdnech, měsících... Když sedíš opět ve své sedničce – a máš opět své bílé prádlo – a jsi opět plná a kvetoucí – a fialky voní v pokoji – a je sobota večer – pak přijdu – ti páni.

Louis: Kteří páni?

Ella: Páni od zeleného stolu...

Louis: Páni od zeleného stolu?

Ella: Titíž páni od zeleného stolu – se svými brýlemi – páni doktoři a asesoři a někdy také: pastoři – a jeden chce bílou košilku, a jiný chce žlutou košilku, a třetí

hedvábnou košilkou, a čtvrtý krajkové kalhotky, a pátý chce jen podvazky sundávat, a šestý chce dostávat podpatkem do hlavy, a sedmému spadne skřípelec – teď hraje mravní řád světa všemi barvami a vystupuje směle jako holka a laškuje při drobných krůčcích a má hezké botičky a vrhá pohledy a vlní spodničky... Copak je ti? – Ale, tak přece neplač...

Louis: Ach, je to všechno tak strašné!

Ella: To přece není důvod k pláči! – Pojd', hochu, buď rozumný – to je vysoká policie a křesťanství – které s námi takhle jednájí – až bude po nich, povede se také nám lépe...

V době Velké francouzské revoluce, tedy za mladých dnů buržoazie, měla prostitutka v pařížských ulicích stejnou dominantní úlohu jako za ancien régime, a dokonce vystupovala s velkým cynismem. To platí především pro dobu direktoria (viz výše), kdy se z hlavních pařížských tříd stala korsa vlnící se nevěstkami nejdrzejšího druhu. Podobně tomu bylo také v Londýně. Vznesené nevěstky se projížděly v kočárech a na koni po Hyde Parku a jiných veřejných promenádách. Rovněž i menší města (také v Německu) poskytovala podobný obraz, i když méně hlučný. Po nedlouhém odlivu začal tento divoký rej s novou prudkostí v šedesátých letech minulého století, v době druhého císařství. V proslulém románu „Nana“ vymaloval Emil Zola (viz výše) tento obraz, který je charakteristický i pro dnešek a pro všechna velkoměsta:

„Po obědě k deváté hodině nastalo obyčejně jejich putování. Po chodnicích ulice Notre-Dame de Lorette táhly dvě nekonečné řady dívek, spěchající vesměs náramně horlivě s vykasanými sukněmi k bulvárům. Byl to hladový zástup čtvrti Breda, který za soumraku vycházel na lov. Nana a Satinka šly vždycky podle kostela, ulicí Le Peletier. Sto kroků za Café Riche, jakmile se přiblížily k jevišti svých manévřů, spustily vlečku svých šatů, kterou dosud nesly v ruce, a teď nastalo putování prachem a blátem; před kavárnami stávala se jejich chůze ještě pomalejší. Tu byly ve svém živlu. Vztýčily hlavy a povídaly si, smějíce se hlasitě, a ohlížely se chvílemi na pány, kteří šli za nimi. Tato veselost trvala až do jedenácti a byla jen tu a tam přerušena 'volem', jež hodily po neobratném, který do nich nešikovně vrazil nebo na paty jim šlápl. Někdy sedly si za kavárenský stolek, pozdravily se podomácku s číšníky a přijaly od kohokoliv občerstvení, aby se mohly usadit a vyčkat na konec divadel. Když však noční doba pokročila a ještě neodskočily jednou nebo dvakrát do ulice La Rochefoucauld, tu lov stával se urputnějším. V temnu pod stromy prázdných bulvárů odehrávaly se ohyzdné scény, smlouvaly tu s muži, házely hrubými slovy i tvrdými fackami, zatímco počestné rodiny, otec, matka a dcery, zvyklé na taková utkání, šly klidně mimo. Když pak prošly desítkrát cestu od Opery k divadlu Gymnase, a muži byli stále řidšími, tu Nana a Satinka odebraly se na bulváry ulice Faubourg Montmartre. Tu byly až do dvou hodin otevřeny a osvětleny restauranty, výčepy a jídelny; před kavárnami tísnily se ženské. Bylo to poslední osvětlené a živé zákoutí noční Paříže, poslední tržiště pro obchody na jednu věc, kde vyjednáváno bylo ve skupinách hlasitě a bez okolků. Tak tomu bylo od jednoho konce ulice ke druhému, jako v odkrytých chodbách veřejného domu. Ulice Notre-Dame de Lorette táhla se do dálky dlouhá a pustá; jen tu a tam spatřils míjeti pod ní stín nějaké ženské. Byl to pozdní návrat čtvrti; ubohé dívky, zoufalé, že jedné noci nic nevydělalaly, hádaly se hrubým hlasem s nějakým opožděným opilcem, kterého zadržely na některém nároží. Byly však také výnosnější večery. Nezřídka ulovily louisdory od lepších pánů, kteří šli s nimi, zastrčivše své

řádové stužky do kapsy. Satinka měla pro tento druh jemný čich. Za deštivých večerů, když Paříž byla vlhká a fádní, vyhledávali tito páni – jak věděla – temné kouty města. A slídila po těch nejlépe oblečených; poznávala jim to na mdlých pohledech. Pravá zuřivost po tělesném požitku zdála se za takových večerů zmocňovati se města. Bála se sice poněkud této třídy, neboť páni nejvíce nobl byli nejodpornější. Nátěr brzy odprýskal, a objevilo se divoké zvíře s nejohavnějšími choutkami a neřestnou rafinovaností. Satinka neměla také prazádné úcty k těmto pánům, kteří přijížděli v kočárech: říkala, že jejich kočové jsou slušnější, poněvadž neubíjejí žen představami z druhého světa...

Pouliční holka mívá svůj byt, v němž je prováděn dříve smluvený dochod na ulici. Pokud tento vlastní soukromý byt nemá, doprovází muže buď do jeho bytu nebo do některého hotelu, který je v každém velkoměstě velmi mnoho. Sem náleží také známé *chambres séparées* (oddělené pokojíky) v různých restauracích, vinárnách a barech. V těchto místnostech však nejde pokaždé o pohlavní styk s nevěstkami, ale téměř stejně často o milostné styky a galantní chvílky předmanželských a nelegitimních párů.

Veřejná pouliční prostituce má dnes ve většině zemí značnou převahu na bordelovou, neboť bordely jsou také už v mnoha zemích a městech zrušeny. Prostituční život na takové berlínské Friedrichstrasse a na pařížských bulvárech připomíná nejbujnější doby císařského Říma. Styk veřejného života s prostitucí je proto velmi důvěrný, hlavně pokud jde o chudší lidové vrstvy. Je to celkem málo utěšená stránka pohlavního života, že se pouliční prostituční řemeslo odehrává před zraky všech lidí každého věku, a pokud je prováděno v soukromých bytech činžáků, rozhodně šíří pohlavní korupci do chudých vrstev obyvatelstva. Nevěstky bydlící v rodinách, infikují třeba jen bezděčně svým životem dcery dělníků a řemeslníků, a také jejich syny svádějí k výstřednosti a pasáctví. Je celkem pravda vše, co přívrženci bordelové prostituce o této věci tvrdí, přesto jsou však bordely, jak ještě uvidíme, sociálně mnohem horší a nebezpečnější zlo.

Nezletilé prostitutky nejsou na ulicích žádnou vzácností, jak už víme z předešlé kapitoly. Londýn se po celá desetiletí hemžil dvanáctiletými a třináctiletými děvčaty, která provozovala prostituci na vlastní pěst. Později se tato dětská prostituce bez okolků prováděla hlavně ve Španělsku.

V Paříži byla v prosinci 1905 zatčena tlupa mladistvých pouličních a krámových zlodějů, deset jedenáctiletých až čtrnáctiletých chlapců, která byli vedeni dvanáctiletým hochem a třináctiletou dívkou, Elisou Caillesovou, nazývanou „krásná Alieta“. Tato Alieta, rozkošná osůbka v dlouhých šatech nejmodernějšího střihu, v půvabném klobouku a elegantních rukavičkách, chválila svou tlupu s bezpříkladnou samozřejmostí. Jsou prý to vesměs fešáci. Všichni společně jsou jejími milenci a s těmito deseti muži je prý nejšťastnější ženou na světě. Také užaslému policejnímu úředníkovi vypravovala o hoře, ve které má svůj dvůr jako paní Venuše, což nebyla pohádka, ale nepopsatelná skutečnost. Jak velký ženský talent, přivedený na soestí, zde asi předčasně zanikl v nějaké donucovací pracovně!

Nejmutnějším jevem v prostituci nezletilých je kuplířství vlastních rodičů. Víme už, že to není novodobá specialita, nicméně na přelomu 19. a 20. století nabyla největšího rozsahu a nejodpornější formy. O jednu takovou matku šlo např. v berlínském sporu v roce 1910. Jakási manželka soudního rady tu měla postupně několik bytů zařízených s jistou elegancí, které policejní zpráva nazývá pravými

„holubníky“ (hist. označení pro nevěstinec už z doby renesance, srov. ve III. díle), kde se odehrávaly pohlavní rejdy, jichž se účastnily obě její dcery – čtrnáctiletá Melanie a šestnáctiletá Hildegarda. Detektivové na Friedrichstrasse a Pod Lipami často tuto paní Schöнемannovou pozorovali, jak se zde v průvodu svých dcer v noci prochází. Obě dívky byly vždy velmi pěkně oblečeny. Matka byla pozorována, jak často nápadným způsobem přistupuje k pánům, cosí s nimi mluví, načež zmizí, páni si pak sednou s děvčaty do drožky a jedou s nimi na delší procházku do Tiergarten. Tyto vyjíždky často končily v bytě paní Schöнемannové.

Toto *kuplířství* rodičů však bývá často použito také k vyděračským účelům, což je v naší době velmi pochopitelné. Brzy vyvinutá čtrnáctiletá a patnáctiletá děvčata, mající bujná těla a vzbuzují proto dojem, že jsou starší, bývají používána rodiči k vydírání dost snadno. Jsou pěkně ustrojená a pak přidržována ke stykům s muži, ovšem s bohatšími a také většinou vyššího věku. Protože na těchto dívkách se už nedá nic zkazit, snadno se jim podaří, že někoho uloví. Pak se pochopitelně jako náhodou náhle vynoří jejich otec, který je svrchovaně rozhořčen, prohlásí udivenému muži, že jeho dcera je ještě „pod zákon“ a že ho udá, poněvadž zneužil jak milované dítě, tak celou rodinu. Vždyť přece ví, co to znamená. Muž to samozřejmě ví, dostane strach a dá se velmi snadno napálit, neboť otec se nakonec spokojí s větším odškodným, i když předstírá, že s těžkým srdcem.

Pasáctví se nedá od pouliční prostituce oddělit. Zřídka najdeme pouliční nevěstku, která by neměla svého pasáka, Louise, jak říkají Němci, nebo Alfonse, jak říkají Francouzi.

Poněkterým mužů k holkám si mnozí lidé představují poněkud jinak, než jaký je ve skutečnosti. Mnozí se domnívají, že pasák je především nezbytný obchodní společník holky, které přivádí zákazníky, podporuje jejich náležité vydrancování, a vedle toho je nevěstce účinným ochráncem v mnoha nebezpečích, jimž ji její řemeslo ohrožuje. Je nepochybné, že pasák má skutečně i podobné úkoly, ale především je milencem nevěstky. Je to jediný muž, kterého si holka vybírá, aby ukojil její milostnou potřebu, na rozdíl od všech jiných mužů, kteří si vybírají ji, aby jejich milostnou potřebu ukájela ona. „V nevěstce probouzí se člověk. To je celé tajemství a příčina pasáctví.“ V „Deníku ztracené“, který vydala Margareta Böhmová, čteme: „V každé dívce vězí přece také žena s její potřebou přituliti se, s její touhou po lásce, která nemůže býti uspokojena provozováním pohlavního styku čistě obchodně. Mně samé se to děje: co bych za to dala, kdybych měla na světě jen jediného člověka, který by ke mně náležel, o kterého bych se mohla bych opřít, o kterém bych věděla: je tu pro mne a já pro něho.“

Důsledkem toho je, že nevěstka zasypává svého pasáka penězi a že holky mezi sebou často závodí o to, která svému miláčkovi dává nejvíc peněz. Především tato cizopasná úloha dělá z pasáka nejodpornější lidský zjev a jenom nejzvrhlejší individuala se věnují tomuto povolání.

„Je bezpodmínečně jisto, že i v největších lumpech, nejhorších zločincích zbývá vždy ještě trochu studu, že jest u nich vždy ještě jakýsi lepší život citový. Výjimkou jest jediná kategorie: pasáci. Tito lidé ztělesňují nejhlubší stupeň, na který může člověk klesnouti. Pasák je miláček prostitutky, jest v některých okolnostech jejím ochráncem a zjednává jí milostnou zábavu, která by jí jinak chyběla v jednotvárnosti jejího řemesla. Pro pasáka však jest holka jen cenný předmět, z kterého chce co nejvíce vytlouci. Jen velmi zřídka má ji skutečně rád. To dokazuje nejlépe jejich

vzájemný styk. Pasák má nad ní neomezenou moc. Za nejnepatrnější maličkost, především tehdy, nepřinese-li dosti peněz, jest nemilosrdně bita, zkopána a vůbec brutálním způsobem sužována, že se to ani popsati nedá. Holka se sice zhroutí, ale ve většině případů snáší to ochotně, neboť, je to dosti podivné, ale je to pravda; chce mítí svého miláčka takovým. Sotva uplynulo půl hodiny, je výprask a povyk zapomenut.“

Také pasák často využívá své řemeslo k vydírání. V takovém případě je nutné, aby se jeho dívka chovala jako slušná dáma. Bydlí spolu v hotelu, například, dáma se strojí trochu vyzývavě, ale přesto se chová co nejdecentněji. Brzy se seznámí s různými pány. Vybere si nejbohatšího, který musí být také ženatý, a projevuje mu své sympatie, i když ne příliš ochotně a zbrkle. Sama je ovšem také vdaná, protože pasák převezme úlohu manžela. Dostaveníčko si s ní lze velmi těžce domluvit, protože její manžel je prý velmi žárlivý. Konečně po dlouhém zdráhání, a samozřejmě, protože je přece tak šíleně zamilovaná, svolí. V důvěrné chvíli se vynoří fingovaný manžel, udělá strašlivý skandál a hrozí pomstou za zhanobenou čest i udáním. Onen muž přirozeně dostane náležitý strach a je náramně rád, když je celá tato „věc cti“ odbyta více či méně značným peněžním obnosem.

Taková vydírání však provádějí jen pasáci a jejich ženské navenek nejjemnějších způsobů; také jde vlastně už o cílený podnik, který vyžaduje přípravu, a hlavně, aby byl do něj vložen určitý kapitál, která pak ovšem hodně vynese.

Umělecky nejkrásnějším a lidsky nejhlubším vyličením pasáka a osudů jeho oběti je román Ch. L. Philippa (Charles-Louis Philippe, 1874-1909, franc. spis.) „Bubu z Montparnassu“.

O bordelové prostituci, jejíž ráz a povahu už důkladně známe z předešlých dob a která se podstatně nezměnila, se nebudeme podrobně šířit.

Bordelové čtvrti staršího původu, většinou primitivní a temné s křivolakými uličkami, jako byla v umírněné formě pražská „pátá čtvrť“, mizí pomalu ze západních měst a dosud se vyskytují ve své pravé podobě hlavně v přístavních městech. Velmi primitivní a často až trapně nechutná realita těchto temných končin západní civilizace kontrastuje příkře pro domýšlivé Evropany i nelichotivě s podobnými místy v Japonsku a Číně, je i hluboko pod úrovní prostitučních indických ulic.

V těchto bordelových přístavních čtvrtích bývá zcela obvyklým jevem, že nevěstky před každým kolemjdoucím zdvínají sukně, vyzývavě ukazují obnažená nadra a na muže útočí zcela nestoudně. Tak tomu bylo nedlouho před válkou (opět tedy třeba připomenout, že před r. 1914) v St. Paulu, nejnižší bordelové hamburské čtvrti, která si ovšem trvale svou vykřičenou pověst udržuje, tak je tomu dosud v Marseille a jiných francouzských a anglických přístavech. Je to něco pro ukojení nepřilíši vybíravých námořníků a tu a tam ještě pro zvědavce.

Ve Španělsku a v Portugalsku, kde trvalý reakční duch spolu s horkou krví obyvatelstva odsouval z veřejného života jakékoliv zábrany, existovalo cosi podobného i ve vznešených ulicích, jak píše např. De Quirós (José Maria Eça de Q., 1845-1900, portug. spis., publicista a diplomat). „Existují v Madridě četné domy ve vznešených čtvrtích, kde od deváté hodiny ranní podává si veliká nestoudnost dveře s velkým cynismem. Zde spatříš *huespadas* s jejich čerstvě natřenou tváří, s temnými pruhy namalovanými pod očima, tak hluboce vystřižené, že vidíš celá

ňadra a s cigaretou ustavičně v ústech. Zastavují každého mimojdoucího a zahrnují ho často urážkami." Tentýž autor zaznamenal podle očitého svědka z podobného nevěstince následující epizodu: „V pozadí sálu – podoben bakchanálu na antickém basreliéfu – vytvořil se průvod nahých žen, a muži se snažili stříky své organické tekutiny uhasiti hořící svíčky." Když od spisovatelova líčení uplynulo už několik desetiletí, poměry v těchto místech se změnily jen nepříliš.

Pravé nevěstince jsou dosud v mnohých velkých i menších městech, bez ohledu na to, že tam, kde jsou rušeny, jako např. v Praze, se proměňují z dopuštění vrchnosti v bary a vinárny, v jejichž zadních místnostech je prováděna téměř stejná forma prostituce, pouze s tím rozdílem, že přijde muž chtivé potěšení na víc peněz. Obchod v nevěstincích se dnes provozuje co nejracionalněji; jsou zařízení na pokud možno hromadné výkony. Sotva si lze představit, jakým požadavkům musí někdy jednotlivá děvčata vyhovět. V hojně navštěvovaném nevěstinci bývá pravidlem, že dívka musí den ze dne uspokojit deset až dvacet mužů. V různých slavnostních dnech bývá tento počet dvojnásobný i trojnásobný. Prof. Landé, starosta v Bordeaux (Francie), kdysi před válkou zjistil, že v takový slavnostní den přijala jediná přijala až osmdesát dva muže. V Německu se po této stránce proslavily tak zvané „katolické dny" a „veletržní týdny". V univerzitních městech se často stávalo, že celé studentské sbory zpité jak náleží vtrhly do nevěstince a zmocnily se některé dívky, na které se pak všichni vystřídali pěkně jeden po druhém..

Novicky bývají v nevěstincích předem zadány na celé týdny všem stálým hostům bordelu. Taková dívka psala své přítelkyni: „V prvních čtrnácti dnech nedostala jsem se ani jedenkrát do salonu, všichni naši denní hosté si mne abonovali. Čtyři chtěli přijít hned zase druhého dne, ale nešlo to, poněvadž na mě už byly záznamy. Některého dne mě navštěvovali hned odpoledne. Nyní přicházím denně do salonu, ale vybírají si mě nejdříve, hlavně sejde-li se jich více. Madame mě pak vždy navrhne, poněvadž myslí, že jen svou veselostí mohu pobavit celý tucet mužů. Minulý týden měla jsem téměř každý den celou společnost. Dvakrát byla na partii ještě Fanny, poněvadž jsem rozhodně nechtěla jít sama; jsme-li dvě, nejsou muži tak nestydatí. Je to život, ale vydělám nejvíce, a proto jsou taky všechny na mě žárlivé."

Nevěstince, a hlavně vznešenější bordely, je nutné pokládat za jádro všech po hlavních zvrácenosti a za místa nejhlubšího pokoření žen, které jsou v nich zaměstnány, bez ohledu na to, zda ony samy to tak přijímají nebo ne. Dokonce se dá říci, že jestliže to mnohým prostitutkám ani nepřijde, což je fakt, tím hůř.

Jsou-li totiž méně normální formy pohlavního styku jednak zcela nevinné obměny pohlavní rozkoše, velmi přístupné mezi milujícími se, jednak důsledky organických obměn v individuální sexuální povaze nebo nezaviněných více nebo méně patologických stavů, a nemají tedy nic společného s mravní stránkou věci – je nutno naopak zdůraznit, že právě ženy v bordelech jsou nejčastěji vydány proti své vůli a chuti napospas všem choutkám skutečné zvrhlosti a úpadku. To má nejrychlejší účinek na jejich mravní povahu, která zpočátku nebývá vždy nutně „zkažená": ty právě rysy prostitutek vznikají až během delšího provozování jejich řemesla.

Všeobecně se dá usuzovat, že bordelová prostitutka je na tom mnohem hůř než normální pouliční holka, neboť je pravidelně úplný bordelářovým otrokem. Protože je do nevěstince dodána obchodníkem s lidským masem nebo jiným způsobem, je od prvního dne bezmocným dlužníkem majitele nevěstince. Ten přejímá její předchozí dluhy, dodává jí toalety pro její řemeslo, nechává si přemrštěně platit za stravu. Přitom život sám prostitutky vede děvčata k plýtvání, k nešetnosti, kte-

rou bordelář ve svém zájmu obratně podporuje. I když dívka hodně vydělá, myslí jen ze dne na den a je přitom neustále v drápech svého „zaměstnavatele“, aby vydělávala ještě víc a podrobovala se všem rozmarům zákazníků. Bordelová nevěstka je také úplně bez ochrany a práva. Proto stále více jen nejbezmocnější a netupější prostitutky lezou do bordelového chomoutu samy, což je také jedna z příčin toho, že bordely mizí, protože jim vyrostla ohromná konkurence v barech, zábavních místnostech a nekoncesovaných stáncích prostituce, kde je nevěstka svobodnější a pohlavní požitek s ní pro mnoho mužů zdánlivě pikantnější.

Obchod s děvčaty je s nevěstinci v nejtěsnější souvislosti, koncesované i barové bordelářství je jeho podmínkou. Každá instituce podobného druhu potřebuje řemeslného obchodníka s děvčaty, aby mohla doplňovat a obnovovat svůj ženský personál, který je třeba často měnit.

„Čerstvé zboží“, nové tváře, nová těla jsou nejlepší reklamou pro nevěstince. Čím „vznešenější“ je bordel, čím více počítá s bohatými hosty, tím více se snaží o stále čerstvější a nový ženský personál a „opotřebované“ dívky rychle expeduje jinan, do lokálů nižší kategorie. Jsou bordely, které mají ty největší požadavky na tělesné vlastnosti svých dam. Hlavně ve Francii jsou velmi luxusní nevěstince, kde nesmí být žádná z 15 až 20 dívek starší 22 až 23 let, každá musí mít absolutně bezvadnou postavu a být pokud možno skutečně krásná. Jakmile se u ní objeví nějaké příznaky vadnutí, je předána o dům dál.

V nevěstincích se pochopitelně také holduje alkoholu – a čím jsou „vznešenější“ a mají zřetelnější povahu barů, tím častěji bývají i po této stránce děvčata nucena žít exaltovaně, což rychle podkopává jejich zdraví, sílu a svěžest i když jsou náhodou po delší dobu uchráněny od venerických nemocí. V takovém luxusním nevěstinci prostitutka nevydrží většinou víc než rok, nejvýše dva roky. Ale i v obyčejnějších lokálech se stále střídají: potřeba a poptávka jsou značné.

Po celé stupnici nevěstinců, od vznešeného až k nejnižšímu probíhá proto neustálé nahrazování unavených děvčat svěžími, okoukaných a příliš známých tvářemi novými. Jen profesionální obchodník s děvčaty tuto poptávku dovede uspokojit, vždyť dobrovolně a vědomě začínají své řemeslo mladé a hezké dívky jen velmi zřídka vstupem do bordelu: většinou jsou obětí podvodu nebo násilí kuplířů a obchodníků s lidským masem, slibujícím hezkým služkám, dívkám z obchodu a podobným mladým ženám dobré místo v cizině nebo dokonce manželství. Nejednán inzerát „Hledá se komorná nebo sekretářka pro vznešenou dámu v cizině“ je pouze kuplířova past na nezkušené hezké dívky.

Uvedme dvě typické ukázky podobných praktik obchodníků s lidským masem. Jednu z dřívější doby zaznamenal Stead (William Thomas S., 1849-1912, angl. novinář, který zahynul při potopení Titaniku) podle údajů mladé vdané Angličanky, zavlčené do Bordeaux, které její muž potvrdil:

„Je tomu nyní 6 let, když jsem opustila svého muže, abych se o sebe starala, poněvadž jeho zdlouhavá nemoc přivedla naši malou domácnost na pokraj záhuby. Jedna má přítelkyně ze ctihodných poměrů řekla mi, že jistý Řek, jehož adresu mi udala, chce ji a tré jiných dívek vzíti s sebou do Bordeaux, kde jím po příjezdu poskytne znamenitá místa. Byl to na neštěstí následek jakéhosi sporu s mým mužem, že jsem se dala svěsti k této cestě do Bordeaux, kde jsem hodlala najíti vysvobození ze společnosti a béd, které v Londýně mne tak zle sužovaly. Setkala jsem se s Řekem, a přesvědčil mě, že jest mu docela možno slib splniti a dobře mě zao-

patřiti, když se svěřím jeho vedení. Poněvadž jsem nezmoudřela bolestnou zkušeností předešlou, svolila jsem bláhově jíti s ním spolu se svou přítelkyní a dvěma jinými dívkami. Jmenovaly jsme se Mary Hansonová, dvacetiletá, Rosine Marksová, na jejíž věk se nepamatuji, Anna Giffardová, pětadvacetiletá krejčová, a já, Amelia M. – cestovala jsem však pod jménem Amelia Pellowová. Byly jsme společně dopraveny do doku sv. Kateřiny a vstoupily jsme na palubu parníku určeného do Bordeaux. Opustily jsme Londýn jednoho čtvrtka v únoru nebo březnu 1879 a v neděli asi v 7 hod. večer přijely jsme do Bordeaux. Nic netušíce, byly jsme z parníku ihned dopraveny do domu p. Suchonova, ulice de Lambert 36, jež jsme považovaly za hotel nebo za dům Řekova přítele, k němuž jsme měly býti uvedeny; hostinská byla velice přívětivá a byly jsme přesvědčeny, že Řek dostojí slovu. V pondělí očekávalo nás však kruté procitnutí; naše vlastní šaty byly nám odňaty a byly jsme vyšnořeny hedvábným oblekem a jinou ozdobou. Před tím byly jsme však předvedeny před lékaře, což nás pobouřilo, a protestovaly jsme; ale nedovedly jsme, žel, slova francouzského, a lékař byl patrně stejně neznalý angličtiny. Co dělat? Byly jsme samy v cizí zemi. Muž, který nás sem přivedl, zmizel. Byly jsme vydány na milost a nemilost majitelům domu. Po prohlídce dala nám paní ony pěkné šaty, o nichž jsem mluvila a, davši nám šampaňské, naléhala, že ještě v noci přivede k nám pány. Protestovala jsem a prohlásila, že odtud odejdu. 'To nemůžete,' řekla hostinská, 'poněvadž jste mi dlužna 1800 franků.' 'Tisíc osm set franků?' zvolala jsem. 'Vždyť tu ještě nejsem ani dva dny.' 'Ó, zapomínáte, že mi máte zaplatiti částku za obstarání, za vaše převezení a za hedvábné šaty, které máte na sobě.' To je obecné pravidlo, jak jsem se pak dověděla: dívky jsou odvezeny z Anglie v domněnce, že dostanou příjemné místo, a pak jsou dodány do takového domu za jistý počet liber šterlinků. Kupní cena nebo obstarání, jež dosahuje až výše deseti liber šterlinků, je pak účtována hostinskou dívkou jako dluh. To však není ještě všecko: vyšnoří člověka pěknými šaty, které mu vnutí, a zatíží jeho účet dvojnásobnou cenou, takže tím vznikne dluh asi 1800 franků! Řekla mi, budu-li hodnou dívkou a budu-li dělat, co ode mne žádá, že si brzy vydělám dosti peněz, abych se mohla vrátiti ke svému muži. Nebudu-li si však tak počínati, že ho už neuvidím. Podotýkám ještě, že jsem lékařovi řekla, že jsem vdaná žena. 'Kde je váš muž?' pravil a, jako by se nechumelilo, pokračoval v prohlídce. Trvalo to nějakou dobu, než jsem se mohla odhodlati přijati některého pána, ale rozhodla ta okolnost, že si nikdy nevydělám dosti peněz, nesmírím-li se s tím, abych mohla zaplatiti svůj dluh a vrátiti se do Londýna. Abych nabyla peněz, byla jsem pokorná, a poněvadž jsem byla tehdy mladá a půvabná, vydělala jsem si potřebné peníze dříve než za šest měsíců. Ovšem ve skutečnosti nedostane děvče z těch peněz nic, jsou mu jen připsány k dobru v knihách podniku, a podle teorie je volné, když si odsloužilo svůj dluh, ale majitelka se stará, aby dluh nebyl nikdy odsloužen. Když účet ukazuje, že už běží jen o 400 nebo 500 franků, dovede paní domluvami, lichocením nebo přímým podvodem dovést člověka k tomu, aby přijal nové kusy oděvu. Tak se to dělo měsíc po měsíci. 'Jak dlouho jste tam byla?' 'Tři léta a devět měsíců.' 'A proč jste se pro všecko na světě nedomluvila se svým mužem?' Nesměly jsme nikdy posílati dopisy z domu. Do domu dopisy směly, když je paní předem přečetla, ale odpovídati na ně nebylo dovoleno. Někdy jsme se pokusily poslati zprávu po anglických námořnících, kteří nás navštěvovali, ale nikdy nepřišla odpověď. V domě, který byl veliký – vstupné činilo tři franky – bylo 17 dívek, byl to dům prostředního druhu, který se lišil i od nízkého druhu, kde se platí vstupné 1 frank, i od skvostného domu

v rue Bergnin, kde vstupné činilo 10 franků a kde byly zaměstnány toliko 4 dívky. Když jsem tam byla, zemřela tu anglická dívka jménem J., prý dcera koláře v Edgeware-road. Měla v knize domu dluh a, když přišel její bratr z Londýna, aby si mrtvé tělo odvezl k pohřbu, zdráhala se paní dáti svolení k odvezení mrtvolky, dokud nebude dluh zaplacen. Byla z Anglie odvečena do Španělska a z domu španělského prodána nebo vyměněna do Bordeaux, kde zemřela. Jedna anglická dívka z těch, které přišly se mnou, Mary Hansonová, byla prodána do Jižní Ameriky. Řeknu-li prodána, znamená to, že agent, který sbíral dívky, dohodl se v ten smysl, že zaplatí její dluhy a vezme ji s sebou do nového světa. Svolila, jako dívky vždycky činí, jsou-li dlouho v jednom domě a nemají-li tu naděje, že zaplatí své dluhy, neboť ti, kdož je chtějí dostati jinam, lákají je, že budou s to, spíše si vykupiti svobodu na novém místě, kam mají jíti. Znáte dívky, které si někdy vykupily svou svobodu? Nikoli, vždy znova se o to pokoušíme, ale nikdy se to nepovede, ač mnohokrát vyděláme dosti peněz, abychom mohli všechno zaplatiti. Ale, jak jsem už řekla, majitelky dovedou použití všemožných lstí, abychom zůstaly v jejich moci. Nápoje jsou k tomu prostředek nejmocnější a nejsnáze použitelný. 'Kolik anglických dívek bylo v domě Suchonové?' Dvě, ale sešly jsme se často s jinými, které byly v jiných domech města, totiž při visitě, když jsme chodily k lékaři do veřejné budovy v rue Graffe v úterý, ve čtvrtek a v sobotu. Mary Hansonová obešla všechny, aby nám dala sborhem, když odcházela do Jižní Ameriky. 'Nemohla uniknouti při visitě?' Nebyla sama, nesměly jsme nikdy vycházeti jinak než v průvodu paní. 'Jak se stalo, že jste se dostala na svobodu?' Jistý pán z Toulousy si mě oblíbil, zaplatil za mě všechny dluhy a dal mi peníze na cestu do Londýna; jinak bych tam byla zůstala až do dneška."

Druhý typický příklad je z poněkud novější doby, žatecká soudní zpráva z února 1912: „Před několika týdnů procházela se podél Labe u Děčína, přímo na českosaských hranicích, patnáctiletá dívka, sotva vyrostlá z dětských střevíčků. Náhle přidružil se k ní, nic netušící, muž elegantně oblečený, oslovil dívku a dal jí několik nevinných otázek. Když cizinec se dověděl, že dívka je dcera vážených rodičů a má místo v kanceláři, navrhl jí, aby šla k němu do Žatce na místo mnohem lepší. Dívka, velmi potěšena, svolila, a po několika dnech odjela, aby nastoupila nové místo 'soukromé sekretářky'. Na žateckém nádraží ji přijal nový šéf a v droze si ji dovezl domů. Dostala nejprve elegantní pokoj, a pak k ní přišla paní domu, aby ji dovedla ke společnému obědu. Hrozný podezření vzniklo však v patnáctileté dívce, když se náhle ocitla v kruhu několika nalíčených děvčat. Dítě dostalo se do nevěstince. Všecky jeho zoufalé pokusy uniknout z domu, který měl hrdé jméno 'U zlatého ořechu', byly marné. Byla zajata, nesměla ani na ulici vstoupiti ani okno otevřiti. Lupič dívek se svou manželkou nutil dívku přijímat muže, jinak že dostane výprask. Tak uplynulo v tomto vězení několik neděl. Konečně zmocnilo se jí zoufalství, a v nestřežené chvíli dala se, téměř neoblečena, na útěk. Jen několik kusů obleku rychle ještě sebrala a zabalila je do prostěradla. Dívka dostala se tak na nádraží a bez lístku vskočila do připraveného vlaku. V té chvíli objevila se na peroně majitelka nevěstince, hlasitě křičíc, a když spatřila uprchlici, přivedla strážníka, dovinila ji z krádeže a dala zatknouti. Nešťastnice musela vlak opět opustiti, byla uvězněna a po několika dnech obžalována pro krádež. Soudní přě vynesla na světlo strašlivé utrpení patnáctiletého dítěte. Soud ovšem dívku osvobodil, ale proti počestnému majiteli domu 'U zlatého ořechu' Josefu Wegeneckovi a jeho manželce zavedeno bylo vyšetřování pro kuplířství atd." Společnost založená na vykořisťování taková individua nemůže odstřelovati.

Nouze a bída bývají vydatnými pomocnicemi kuplířů a obchodníků s lidským masem. Fuchs uvádí také tuto zprávu z carského Ruska z roku 1902, tedy z počátku našeho století: „Trpívá-li ruský sedlák často hladem, bývá na tom Tatar ještě hůře. V zapadlých vesnicích tatarských v tetjušském kraji bylo nedávno osm mladých dívek prodáno rodiči moderním otrokářům, kteří přišli z Kavkazu, aby využili tímto způsobem zoufalé situace chudáků. Jak píše 'Přivolžský kraj', kolísaly ceny zaplacené za jednu dívku mezi 100 až 150 rubly. Důvodem nelidského jednání vlastních rodičů byla vyhlídka na jistou smrt hladem. Rodiny byly veliké, zásoby u konce a pomoc nikde. Tedy odhodlali se obětovati dcery, aby zachránili ostatní členy rodiny a sami sebe. Nejdříve byl prodán nábytek a konečně došlo na dcery. Není to také případ nikterak ojedinělý: ruští sedláci z okolí Astrachanu táhli prostě se svými ženami do města a tu proti jejich vůli je pronajali do nevěstinců, davše si za každou ženu zaplatiti 25 rublů.“

Vznešená kokota – žena, která je kratší nebo delší dobu vydržována bohatým způsobem jedním nebo několika muži, pokud náleží do kategorie prostitutek, se v měšťáckém věku stala v minulém století velmi častým jevem. Co si dříve, např. v době vladařského absolutismu, mohli dovolit jen panovníci, vysoká šlechta a bohatí finančníci v nevelkém počtu, usnadnila akumulace kapitálu četným zazobancům.

Vznešená kokota udává tón v módě, je charakteristickým znakem velkoměstského života, dominuje v luxusních lázních a střediscích velkého světa. Nebo spíš tomu tak bylo – v našich dnech přestává být ohniskem obecného zájmu, je sesazena z galantního trůnu. Nikoli však z mravních důvodů, ale protože zevšedněla a má značnou konkurenci v ženách z majetných tříd. Byla zatlačena do pozadí, protože četné „neprofesionálky“ pomalu přijaly její způsob života. Vyšly z přítmi a zátiší domácností, oddaly se výstřednímu luxusu a staly se stejnými světačkami jako vznešené kokoty před padesáti lety. Kokota pozbyla své zvláštní nápadnosti a pikantnosti.

Zola o své Naně napsal: „Nana stala se nyní 'vznešenou dámou'; hlouposti a prasáctva mužského světa byly teď jejím vezdejším chlebem; byla markýzou chodníku. Rázem a definitivně vyšvihla se na výši proslulosti galantního života a zářila v plném lesku bláznovství peněz a zkažené odvahy krásy. Dominovala ihned mezi nejdražšími. Její podobizny byly za skly výkladních skříní, s jejím jménem bylo se možno setkat ve všech časopisech. Jela-li ve svém kočáře po bulváru, otáčel se dav a vyslovoval její jméno s rozčilením lidu, který pozdravuje svou panovnici, kdežto ona, vesele se usmívajíc, spočívala na poduškách kočáru jako nadechnuta, oblečená do nejvzdušnějších toalet, tvář s modrýma očima a červeně zbarvenými rty orámovanou proudem plavých kadeří. Měla vlácnost hada, ve svém oblékání takový chytrý a přece zároveň bezděčný způsob, aby byla co nejvíce neoblečena, vybranou eleganci, vznešenost čistokrevné kočky, aristokratičnost neřesti. Tak sestoupila na pařížské dláždění jako všemohoucí panovnice. Udávala tón, velké dámy ji napodobily.“

V „Deníku ztracené“, z něhož jsme už citovali, je poměr kokoty k jejímu ctiteli charakterizován takto: „V minulých týdnech dělala jsem skvělé obchody. Měla jsem Angličana, který bydlil v hotelu Bristol, byl do mne docela zblázněn a šel-li se mnou, vyhazoval peníze plnými rukama; jednou platil čtyři sta marek za sekt v tančírně, z čehož jsem dostala od vrchního číšníka deset procent. Kupoval mi všechno šmahem, u Wertheima vzali jsme jednou odpoledne zboží za dvanáct set marek, samé předněty toaletní, které jsem z části ani potřebovat nemohla a ihned

opět zašantročila. Každého večera jsem dostala dvě papírové stovky, poslala jsem z nich dvě Ozdorfovi na přeplavbu. Byla bych mu ráda poslala více, ale bála jsem se, že by mi pak ty peníze propil a přece nepřišel. Tak to stačí právě na mezipalubí. Jinak nic mi nezáleží na penězích, protékají mi jen tak prsty, ke spoření se asi už nedostanu.“

To je právě poměr nevěstky, pro kterou je „láska“ skutečně jen pouhé výnosné zboží – alespoň jde-li o bohatého ctitele. Láska, která v našem věku zůstává zbožím téměř za všech okolností, je nicméně přece ještě něco zcela jiného, běží-li o vzájemnou náklonnost, ať jsou už „platební podmínky“ jakékoliv. Musíme mít na paměti jednak definici prostituce, jak jsme ji uvedli v prvním svazku tohoto díla a jednak i to, co jsme řekli o povaze lásky jako zboží. Dnes stále více mizí zevní rozdíly mezi kokotou a ženou, která se neprodává, volnější mravy mají na všechny společenské vrstvy větší vliv než kdykoli dříve. Postupující demokratizace života a emancipace žen, mizící úcta k oficiálním a konvenčním formám života, zvýšený smysl pro „právo na lásku“ a jiné jevy více nebo méně revoluční povahy a pro budoucnost pohlavních styků velmi důležité, stírají zevní rozdíly mezi „počestnou“ a „nepočestnou“ ženou, mezi ženou svobodně milující a ženou „svobodně“ se prodávající: je to dosud mlhavá a příliš mladá předzvěst, ale přece jen předzvěst zániku prostituce jako společenské instituce, který je však ještě velmi vzdálen.

Vedle skutečných kokot se množí četné milující ženy, které buď z hospodářské nebo sociální nutnosti, či z uvědomělé vzpoury proti konvencím manželského života, žijí v milostných poměrech, jejichž pravou povahu nelze posuzovat podle toho, je-li jejich forma podezřelá moralistům, protože jí chybí sankce zákona, předsudků a měšťácké přetvářky.

Zde také „svět“ nejsnáze ukřivdí snad právě nejčistší moderní lásce, a zde doveďou i odvázní lidé zřídka správně vidět, neboť stále ještě žijeme v době, kdy publikum, vychované houfy bezuzdných žurnalistů, hází rádo blátem po svobodných milostných stycích, plných opravdovosti a někdy i duchovní krásy, a zároveň se nejochotněji klaní kokotám ukrytým za konvenčním štítem legální manželské instituce. Přesto se však blížíme k době, kdy nebude pohlavní poměr posuzován podle své vnější formy, ale podle svého duchovního a citového obsahu.

Pohlavní choroby. Před rokem 1900 zjistil Blaschko²², že ze 487 syfilitických mužů si svou nemoc ulovilo:

395 (81,1 %) u řemeslných zapsaných i tajných prostitutek,

23 (4,7 %) u číšnic,

28 (4,9 %) u svých milenek,

45 (9,2 %) u příležitostných známostí, dívek z obchodů a dělnic.

Podle těchto i mnohých jiných statistických údajů nelze pochybovat, že veřejná i tajná prostituce byla a zřejmě stále je hlavním zdrojem pohlavní nákazy. Především pohlavní styky mužů s prostitutí před sňatkem a po sňatku vedou k poměrům, které charakterizuje jiná Blaschkova statistika takto: Ze 66 syfilitických manželek bylo 64 nakaženo svými muži, ale opačně ze 106 manželů si jich jen 7 ulovilo svou nemoc u svých žen, ostatních 99 v mimomanželském pohlavním styku.

Velmi poučná je např. také Loebova statistika z Mannheimu (1904) také staršího data, ale velmi výmluvná. Podle ní byly udány jako zdroj nákazy:

číšnice a bardáma – 155 krát

služka, kuchařka – 67 krát

krámská – 65 krát
domácí měšťanská dcera – 29 krát
šička, vyšivačka – 27 krát
pokojská – 20 krát
tovární dělnice – 17 krát
umělkyně, zpěvačka, tanečnice – 16 krát
vlastní manželka nebo nevěsta – 12 krát
švadlena, modistka – 11 krát
žehlička – 9 krát
písařka – 4 krát
vdova – 4 krát
venkovská dívka – 3 krát
„vydržovaná dívka“ – 3 krát

Zde má tedy největší úlohu hlavní typ tajné prostitute: číšnice, pak služebná a dívka z obchodu. Tím však není řečeno, že je veřejná prostituce méně nebezpečná: veřejná nevěstka, která nikdy nebyla pohlavně nemocná, je „pamětihodnost“, a zapsané prostitutky, zvláště v mladistvém věku, přispívají k šíření pohlavních nemocí stejně jako ty tajné nevěstky.

Mladistvé prostitutky jsou v tomto směru mnohem nebezpečnější než staré vysloužilé holky, protože bývají více nebo méně čerstvě nakaženy a pohlavní nemoci jsou u nich ještě v počátečních stadiích. Mimochodem zde můžeme uvést také ten odborný názor, že nejrychleji a nejčastěji onemocní zrzavé dívky, které mají nejjemnější ústrojí, kdežto tmavé dívky jsou zpočátku nákaze nejméně přístupné; později však už není podstatný rozdíl mezi plavými, hnědými a černými ženami, ale černé bývají nakaženy častěji prostě proto, že jsou více žádány.

Je-li tedy jisté, že i prostituce je neustále nejhlavnějším zdrojem pohlavní nákazy, naskytá se otázka, co proti tomuto zdroji dělá stát a zda jsou opatření, která proti němu dosud používal, jsou skutečně užitečná. Jinými slovy: jaká je úloha dosud obvyklé státní reglementace prostitute v boji proti pohlavním nemocím.

Reglementace prostitute, která je prováděna mnoha civilizovanými státy, znamená toto:

Policie má seznam, do kterého jsou zapisovány dívky považované za prostitutky. Takt zapsané ženy mají dovolení provozovat prostituční řemeslo za stálého dozoru policie, který je spojen s různými příkazy, zákazy a donucovacími opatřeními, hlavně s nucenou lékařskou prohlídkou po určitých intervalech a s nuceným ošetřováním. Zároveň je co nejvíce potlačována veřejná prostituce nezapsaných.

Tuto státní, respektive policejní reglementaci studovalo v nové době velmi mnoho odborníků a lze říci, že čím podrobněji se seznamují s pravou povahou této reglementace, tím obecněji vzniká názor, že je z mravního, právního i zdravotního hlediska zcela pochybená. Také v Československu je po zavedení platnosti tzv. aboličního zákona (abolice, obecně zastavení, promnutí trest. stíhání, v tomto případě konkrétně zrušení policejního dozoru nad prostitutací) pod povrchem veden houževnatý zápas mezi přívrženci policejní reglementace a zkušebními domácími odborníky, kteří znají neúčinnost policejního dohledu v této sféře. Jde však pouze o jednu oblast velkého boje sociální osvícenosti se sociální reakcí.

Etické a lidské zřetele *abolicionistů* tj. přívrženců odstranění policejní reglementace prostitute, jsou naprosto správné. Ale nemohly by být rozhodující, kdyby

reglementace alespoň trochu přispívala k potlačování pohlavních nemocí a zmírnění prostituce. Opak je však pravdou. Nucené zapisování dívek dopadených při nelegálním pohlavním prostitučním styku, které přišlo z Francie, je často zcela nezáporné povahy a přímo podporuje „umělý chov“ prostitutek, protože i mnoho dívek, které k trvalé prostituci nemají sklon, dělá skutečné nevěstky.

„Výbor patnácti“, komise pro studium newyorské prostituce, prohlásil ve své zprávě z roku 1902: „Muži politického rozumu jsou toho názoru, že každý zásah do svobody individua je sám o sobě zlo a že jej možno jen tehdy ospravedlniti, má-li dobro z něho plynoucí skutečně velikou hodnotu. Systém, který umožňuje policii, aby zadržela některého občana a podrobila ho urážlivé prohlídce jen za tím účelem, aby u něho zjistila případné onemocnění, a pak ho uvěznila při podezření, že by mohl míti nemravný styk, kdyby byl propuštěn, nemůže býti rozhodně označen za slučitelný se zásadami osobní svobody.“

Francouzští i němečtí odborníci ostatně dokázali, že jen nepatrná část prostitutek je a může být postižena reglementací, a to právě část méně nebezpečná a starší, ale právě začátečnice, z hlediska nebezpečné nákazy stojící v popředí, stejně jako armáda tajných a polovičních nevěstek, příležitostné prostitutky a podsvětí jsou mimo reglementaci, protože ani z finančních důvodů nad nimi nelze provozovat dozor.

Podle Blaschka byla v Berlíně vůbec jen pětina zadržených prostitutek podrobena reglementaci, ale ostatní čtyři pětiny byly jen varovány a propouštěny. Nicméně i z té jedné pětiny zůstávaly četné nevěstky bez kontroly, protože dovedly unikat trvalému dozoru. Ze 4 000 žen podrobených v letech 1888 až 1901 reglementaci ve skutečnosti lékařské prohlídce unikalo více než 50 procent. Je také jisté, že reglementovaná prostituce bývá ze zdravotního hlediska nebezpečnější než volná prostituce. Holka, která je pod kontrolou, má neustálý strach před nuceným pobytem v policejní nemocnici, a proto co nejdříve zatajuje své onemocnění nebo se snaží všemi prostředky vyhnout lékařské prohlídce, ale volná nevěstka má spíše zájem na tom, aby byla co nejdříve zdravá a většinou jde k lékaři dobrovolně. „Nemocnice loucinská, vyhrazená pohlavně nemocným ženám, je vždycky plná, poněvadž sem přicházejí a mohou odtud odcházeti volně. Saint-Lazare (policejní nemocnice) není nikdy úplně obsazená, poněvadž ženy jsou sem přiváděny násilím,“ napsal o Paříži dr. Lutaud, lékař v Saint-Lazare.

Dlouhá kapitola by se dala také napsat o policejní lékařské prohlídce. Před válkou vyšly zdrcující zprávy o praktikách policejních pařížských lékařů. Odborníci zjistili, že i tam, kde je trochu dobré vůle, je prohlídka policejních a vězeňských lékařů zcela nedostatečná, protože k ní není ani dost sil, ani dost času. Je např. dokázáno, že každá třetí nevěstka má kapavku, ale v Berlíně bylo policejními lékaři např. v roce 1889 konstatováno onemocnění kapavkou teprve u dvousté prohlídky, v roce 1884 dokonce teprve u osmisté sedmdesáté třetí! Velmi mnoho nemocných prostitutek, které je nuceně lékařsky ošetřováno, je vráceno bez léčení ke svému řemeslu a tak dále rozšiřují svou nemoc. Není ani myslitelné, že by v kapitalistickém zřízení mohla fungovat instituce tohoto druhu s věcnou i mravní opravdovostí. Byla-li v nejlepší době měšťáckého panství prolezlá lehkomyšlností, povrchností, protizákonnými rejdy a korupcí, může být dnes pouze jednou z nejohybnějších forem třídního násilí.

Z těchto důvodů, kterých jsme se na tomto místě mohli jen letmo dotknout, je zřejmé, že zrušení policejní reglementace prostituce může mít spíše příznivý než

nepříznivý vliv na rozmach venerických chorob. To už dokázaly poměry např. v Anglii a Norsku. V Kristianii (Kristiania, starší název pro Oslo, hlav. město Norska) např. ubyla syfilida po zrušení reglementace v roce 1888, a to proto, že se zvětšil počet dívek, které se nechaly lékařsky ošetřit, když dříve svou chorobu ze strachu před mravnostní policií tajily a také proto, že se mnozí mladí lidé začali vyhýbat pohlavnímu styku s nevěstkami ze strachu před nákazou, když jej dříve, za vlády policejní kontroly, považovali za bezpečný. Podobně tomu bylo i jinde. I mimoparlamentní komise, dosazená ke studiu prostituce ve Francii, prohlásila reglementaci prostitutek za zavrženíhodnou.

Policie a prostituce. Policie také uvádí jako pádný důvod pro reglementaci prostituce styky nevěstek se zločinci. I u nás jsme před několika lety četli v jedné revui projev policejního úředníka, který vzpomínal na zlaté rakouské časy, kdy bordeláři-fizlové konali i s nevěstkami špiclovskou službu, za kterou byli přiměřeně chráněni. Ale prostitutka je do zločineckého světa zatahována jen vnějšími poměry a především tam, kde je reglementací vyvržena z ostatní lidské společnosti.

Po této stránce byl poměr policie k prostituci vždy a všude dvojsmyslný.

Policie vystupuje jako ztělesnění státní moci, která má jednak chránit „mravní pořádek“ vrcholící v monogamii, a kromě toho se mateřsky starat o prostituci, jež se myšlenice monogamie prostě vysmívá. Protože však logika skutečnosti, že prostituce je nezbytný rub monogamického manželství, je stále příliš silná, měly všechny neupřímné pokusy mocenského aparátu odstranit ze světa „nutné zlo“ a jeho příživníky pouhými zákazy vždy jen komickou příchutí. Viděli jsme, proč musela novější společnost na rozdíl od antické nebo renesanční zapadnout ve svém poměru k prostituci do nejhlubších rozporů. Proto má také většina úředních opatření proti prostituci brutální či rozporuplnou formu, a proto také policie a její jednotlivé orgány tak často zneužívají své moci nad nevěstkami.

Od konce 18. století byla vůdčí myšlenkou všech úředních zákroků proti prostituci ochrana jejích mužských uživatelů před zdravotním nebezpečím: tento smysl měla mít registrace holek, kontrola, pravidelná policejně-lékařská prohlídka, kaseňace (uzavírání) v bordelech a určitých ulicích a čtvrtích, zákaz procházet se po jistých ulicích, razie atd. Těmito zákroky však bylo sociální postavení nevěstky co nejvíce sníženo. Nucená policejně-lékařská prohlídka ženy je začátek jejího zařazení do kontrolované armády nevěstek, děvče se bez jakéhokoliv soudního rozsudku stává pouhou věcí, která je vydána napospas každému uniformovanému hulvátovi.

Zola (viz výše) to v „Naně“ vyličil těmito plastickými větami, líčícími poměry v Paříži v poslední čtvrtině 19. stol.: „Satinka naháněla také Naně bezmeznou hrůzu před policií, znala nekonečný počet historek o tomto předmětu. Dříve spávala s jedním strážníkem mravnostní policie, aby měla z této strany pokoj. Dvakrát ji zachránil, že nebyla zadržena. Teď žila v ustavičném strachu, neboť, bude-li ještě jednou dopadena, je ztracena. Aby dostali odměnu, sbírají strážníci co nejvíce žen. Křičí-li ubožačky, jsou zpoličkovány, strážníci vědí, že policie je podporuje a odměňuje, i když v davu namátkou seberou třeba nějakou ženu slušnou. V letní době obsadí jich dvanáct nebo patnáct bulváry a pochytají za večer až třicet děvčat. Nicméně znala Satinka už přesně ty věci, jakmile zahlédla jen špičku nosu strážníkovy, zmizela v davu. Vládl takový strach ze zákona, taková hrůza z policejní prefektury, že nejedna tato dívka zůstala státí před kavárenskými dveřmi jako ochro-

mena. Ještě více bála se Satinka udavačství. Její obchodník s paštikami byl dosti sprostý, že, když ho nechala, vyhrožoval jí, že ji udá. Ba, jsou muži, kteří touto hrozbou přinucují své dívky, aby je vydržovaly. Pak ženy, které z pouhé závesti jsou hned ochotny udati každou, která má hezkou tvář. Nana naslouchala těmto věcem s rostoucí hrůzou. Třásla se vždycky před zákonem, před touto neznámou věcí, mstou mužů, která ji mohla zničit, aniž někdo na světě mohl ji ochránit. Saint-Lazare tanul jí na mysli jako jáma, jako temná díra, do které jsou ženy za živa házeny, když jim byly napřed vlasy ustřiženy. Říkala si ovšem, že by mohla jen upustit od Fontana, aby našla ochránce; mamě říkala jí Satinka, že strážníci mravnostní policie nosí u sebe seznam žen s příslušnými fotografiemi a těchto žen, že se nesmějí dotknouti. Třásla se přes to před policií; viděla se ustavičně, jak jest za vlasy odvlékána, aby den poté šla k výsledku a prohlídce. Zvláště tato prohlídka naháněla jí strašlivý strach – jí, která stokrát odhodila svou košili do vzduchu. Jednoho zářijového večera, když procházela se se Satinkou po bulváru Poissonière, počala Satinka náhle utíkat, volajíc na ni: – 'Strážníci! Strážníci! Uteč!' Bláznivý útěk povstal v davu; sukně poletovaly, nejedna byla roztržena. Rány a pokřik. Jedna žena klesla k zemi. Dav přihlížel se surovým smíchem, jak policejní strážníci zatahovali kruh. Zatím Satinka Naně zmizela. Chvěla se po celém těle a vydávala se v nebezpečí, že bude zatčena. Tu přiblížil se k ní muž, vzal ji pod paži a odváděl ji před očima zuřících policistů. Byl to Prullière, který ji poznal uprostřed štvance. Aniž řekl slova, zahrnul s ní do ulice Rougemont, která v tu dobu byla zcela opuštěna...

Jiný spisovatel, Christian Krogh (1852–1925, norský malíř, autor jediného románu, z něhož je násl. úryvek), napsal „Albertinu“, aby ukázal, jak je z ženy, která měla dosud jen milostné poměry, násilně udělána skutečná veřejná holka. Závěr jeho novely nám předvádí právě policejní znásilnění ženy, závěr dramatu. Je to poučný výkřik proti nebezpečí, které vězí v policejní reglamentaci prostituce.

Z ALBERTINY

Druhého dne přišlo. Albertina seděla v pokoji a kouřila cigaretu. Náhle vyskočila polekaně – bylo na dveře dvakrát zaklepáno silně – otevřela – strážník!

„Ach, to jste vy – to jste vy, kterou hledám,“ řekl dost přívětivě.

„Mě? Co chcete ode mne?“

„Obsílka!“

Podal jí modrý lístek.

„Obeslána, já! To přestává všecko.“

Byla bledá jako mrtvola, stahovala však obočí hněvem.

Strážník šel – všechny mladé tváře se ukázaly mezi dveřmi – pak zmizely. Pospíšila si zavřít dveře, pak zastrčila závoru a četla pod policejním razítkem: »Policejní úřad kristianský, dne 30. srpna 1880. Tímto jste obeslána policejním úřadem v Kristianii, abyste se ve středu 31. srpna 1880 o 10. hodině dopolední dostavila do hlavní kanceláře v Müllerově ulici k policejnímu inspektoru. E. Winther. NB. Tuto obsílku vezměte s sebou.«

Bylo příští ráno. Albertina přišla před policejní budovu. Nikdo ji neviděl. Dole u schodů se zastavila, jako by se rozpomínala nebo na někoho čekala; pak se odhodlaně obrátila a vystupovala nedbale po širokém schodišti žulovém pod klenutým obloukem. Mrazilo ji.

„Mám mluvit s policejním inspektorem Winthrem,“ řekla strážníkovi u dveří.

„Prosím,“ děl strážník a ukázal do dlouhé temné chodby.

Konečně byla uvedena a viděla Winthrovo černé, krátce ostríhané temeno na protokolem za žlutým stolem. Winther pohlédl na ni letmo ze strany a chodil s rukama v kapsách po místnosti...

„Albertino Kristiansenová,“ řekl, „z čeho žijete vlastně – bydlíte u rodičů, to se ví. – No, jen tu a tam, podle toho, co slyším. – Poslyšte, Albertino Kristiansenová, jste – jste na nebezpečné šikmé ploše. – Mám tu několik oznámení, neřeknu od koho, je to od jedné vaší přítelkyně – jsou to špatné přítelkyně, které máte. – Stýkala jste se dříve často s Jossou Evensonovou a nyní jste opět začala, říkájí – je tu, jak jsem řekl, několik stížností. – Tady je jedna od jedné nejlepší rodiny v městě. Mladý syn rodiny byl po několik nocí venku s vámi. Nebude nic jiného, než dáti vás prohlédnouti lékařem. – Nu, proč neodpovídáte: Každá přece prosí, abychom jí to tentokráte ještě odpustili, a slibuje, že se polepší – mohl bych to uvážiti. – Mladá dívka, která nežije slušně, přivádí do strašlivé bída sebe i svou rodinu. Proč neodpovídáte? – Smějete se? Hned dostanete něco k smíchu. Myslím, že bude nejlépe, když půjdete k lékaři. – Co tomu říkáte?“

Byla bledá a usmívala se. Slyšela sice, že mluvil o lékaři, ale – cožpak chce se stavěti, jako by jí byl dříve nikdy neviděl – on? Bylo jí, jako by ho viděla státi před umyvadlem. Hryzl si ret.

„Chtěl jsem vás propustiti těmito dveřmi,“ ukázal na dveře vlevo, „to by vás nikdo neviděl.“

Hlasitě se zasmála.

„Zbláznil ses, Emile?“

Odešel a otevřel prudce dveře:

„Frederiksene!“

Strážník vesel.

„Dovedte ji k lékaři!“

Albertina se smála.

„Poslyš, Emile, zapomněl jsi u mne noční košili a pár střevíců – nechceš si pro ně přijíti?“

„Dejte si pozor,“ řekl chladně, „budete-li tu ještě takto mluvit, povede se vám ještě hůře.“

„Donucovací pracovna snad,“ řekla a smála se.

Winther pokynul strážníkovi, který uchopil ji pevně za rameno a vyvedl ji.

Náhle počala chápati. K doktorovi! „Ne – ne – ne – ne,“ šeptala strážníkovi, „chci býti slušná, nikdy už nepůjdu ven, ó pusťte mě! Nechte mě ještě jednou promluvit s inspektorem!“

„Pojďte,“ pravil.

Vonělo pižmo v pokoji, do kterého ji dovedl, a hedvábí tu šustělo a naškrobené spodničky, vlevo byly dvířka, z nichž vyšla jedna ve velikém klobouku, zapínajíc si rukavičky, a ona na ni pohlédla, zněřila si ji od hlavy až k patě a trochu se usmála. Hu! a odtáhla se ode všech těch nalíčených očí a přitiskla se k strážníkovi.

„Pojďte,“ řekl.

Všecky na ni hleděly a usmívaly se.

Strážník otevřel dveře, a ráda, že uniká zvědavým pohledům všech těch nalíčených drzých ženštin, překročila práh a učinila několik kroků vpřed do jedovatě zeleného pokoje s ošklivým vydřevněním žlutým a ošklivým dřevěným žlutým nábytkem na šedivé podlaze. Náhle se však prudce zastavila.

Dech se jí zatajil a lapala po vzduchu, zatím co kolena bila jedno do druhého. Tam, právě naproti ní, na druhé straně velikého, ošklivého žlutého stolu, uprostřed pokoje – tam stála – stoliče, ta strašlivá stoliče, její věčné strašidlo, její ustavičná bázeň, na kterou však venku mezi drzími zraky veřejných ženštin zase zapoměla. Tam stála vysoká a ohyzdná, nejméně o metr vyšší než stůl, s vyříznutým polokruhem v hnědém vybledlém sedadle potaženém kůží a s nízkým zadkem šikmým, tam stála, ukazujíc svůj příšerný profil, a před schůdky, které vedly k sedadlu, stál mladý pán, kterého vidala často u muziky na Karlu Janovi, s malým černým vousem a tváříma očima, a čistil si skřípec, čekaje na ni. Krev bila jí ve spáncích. Děs prochvíval jí celé tělo. Zápasila o vzduch. Nemožno, nemožno, hanbou se propadne! Nikdy nevystoupí na ten strašlivý, ohavně žlutý stojan – kdyby tak mohla rovnou se do země propadnouti.

Velitelským pohybem ukázal tam starší pán, plavý a bezvousý, který stál u žlutého umyvadla mezi okny a osušoval si ruce bílým ručníkem. Ukázal tam bílou, polovlhkou rukou tak velitelsky, že ač zdánlivě nemohla, přece šla po šedivé podlaze podle žlutého stolu. Před stolicí u schůdků se zastavila se sklopenými víčky a s očima pevně k zemi upřenými, a mladý pán s černým vousem nasadil si opět skřípec a řekl zcela lhostejně: „Sedněte si, prosím, tady nahoru.“ Ale nehnul ani svalem v obličeji a ukázal jen na schůdky.

Stála ještě chvíli, pak pochopila celou svou bezmocnost, a opět sunuly se nohy mechanicky vpřed a vynášely ji po schodech. Když však byla nahoře na nejvyšším stupni, bleskem se obrátila a, padajíc na sedadlo s koleny pevně stisknutými, hmátla oběma rukama kolem a srovnala si sukni dole kolem kolen a lýtek a teď seděla s jednou rukou na každém kolenu, poněkud vpřed nakloněna, a civěla ze svého povýšeného místa zdivočile na doktora a asistenta. Ale nikdo na ni nehleděl. Asistent nepodíval se výše než k sedadlu stoliče a poučoval ji klidně: „Musíš si celá do ní sednout a dozadu se opřít.“

Rozhlédla se bezmocně a studený pot vyskočil jí na spáncích; ale pak se náhle vrhla úplně do stoliče a položila se s dlaní na očích a s jedním jediným krátkým zavzlyknutím na opěradlo stoliče, silně dolů skloněné, zatím co bezděčně, aniž toho věděla, stiskla pevně kolena jedno k druhému jako s vědomou bází před tím, co se má státi. A jak tu tak ležela, vzad natažena na vysoké židli, s lýtky a nohama visícíma z hrany stoliče, téměř bez vědomí studem, cítila, kterak se jí na každé koleno položila teplá ruka, která chtěla kolena roztáhnouti. Začala zuby a bojovala s tím, jak jen mohla, ale ty dvě ruce stávaly se příliš silnými – tu doktor náhle vyletěl, dupl na podlahu a vzkřikl na asistenta brutálním hlasem:

„Ne, nechte toho! Ať sama roztáhne kolena!“

A obrátil se teď k ní:

„Myslíš, děvko, že jsme tu pro zábavu? Kolena roztáhnout, povídám!“

Asistent ji pustil, ale ona se nehýbala, nýbrž jen zatínala zoufalstvím zuby a tiskla kolena jen tím pevněji jedno ke druhému a tiskla ruku tak silně na oči, že viděla hvězdy.

„No,“ křičel brutální hlas, nyní těsně u ní, dupl opět na podlahu – „Bude to? Nebo mám –“

A jata děsem cítila, jak kolena se jí rozestupují zcela mechanicky. Zdálo se jí, že zemře studem; všecko se s ní točilo, černo měla před očima a myslila, že omdlí.

Veliký bože – tak tu tedy skutečně ležela, ona to byla, ona sama, která tu ležela v této potupné stoličce, a ten mladý pán s knírkem a skřípcem, kterého znala

od muziky, stál tu opravdu před ní a vyšetřoval ji – nemyslitelno, ale přece to byla pravda, a ještě neumřela studem – podivuhodné! Mlčky tu ležela chvíli s rukou na očích a viděla v mysli sebe samu ležeti v potupné stolici před mladým pánem a tvářil se tak odborně, jako by se nedělo nic zvláštního. Albertina se zcela uklidnila a počala myslet. Nesčetným dívkám bylo se denně obnažovati před mladým mužem – co v tom mohlo být proň zvláštního? Tady přece ležely Olina a všechny její přítelkyně té doby a Jossa a Valerie – všechny, které znala. A nyní také ona. V podstatě nebylo to také tak ohavné, jak si vždy myslela. Byla hloupá – Olina měla docela pravdu. Nyní byla zcela klidná, strašidlo bylo to nejhorší. Chtělo se jí zasmát se všemu tomu strachu, který měla vždycky před tím.

„Hotovo,“ řekl asistent, „můžeš jít.“

Sestoupila. A teď se stud vrátil, a zrudla jako krev. Ale nikdo toho nepozoroval. Doktor u stolu listoval jen v protokolu, a asistent šel za ní až ke dveřím a zavolal: „Další!“ A ještě než vyšla, měla svou jemnou barvu olivovou a klidně si měřila nyní veřejné ženštiny, které jí dříve tak překážely...

O půlnoci táhli Helgesen a Smith a několik jiných mladých pánů, odcházejících z plesů, vzhůru po Horní ulici. Chtěli se ještě podívat do Viky, než půjdou domů. Vesele hovoříce vlekli se po bílém sněhu. Nahoře se zastavili, neboť na rohu úhelné ulice, na kamenných schůdcích, byly otevřeny dveře v tupém úhlu, a uprostřed ve světle lampy, které padalo na ulici, stála velká dívka a volala na ně. Silné boky pod krátkou červenou sukní vlněnou a pod tím bílé punčochy, silná ňadra pod noční jupkou světle červenou a dlouhé, černé vlasy v nepořádku visící po ramenou a krku.

„Pojďte ke mně, mládenci!“ volala hlasitě. „Jeden po druhém – všichni společně! Zadržte to dostanete! Pojďte!“

„Hrome,“ šeptal Helgesen ostatním, „to je Albertina! Ne, to je protivné. – Pojďte, půjdeme odtud!“

„Ó, jsem tak rozpustilá, že byste toho nepochopily,“ pravila Albertina dívkám, které udiveně vyšly z domu kolem stojících. Pak se obrátila opět na mladé pány: „Pojďte ke mně, mládenci!“ volala opět. „Pojďte ke mně! – Jeden po druhém – všichni společně – nic nebudete platit – pojďte!“

Ale nikdo z nich neměl chuti. Vyhlížela skvěle, jak tu tak stála nahoře na schodech, uprostřed dveří ve světle lampy, ale nikdo po ní nezatoužil – šli dále. A když mlčky šli dolů, slyšeli Tinu nahoře, jak žaluje ostatním děvčatům:

„Ježíši, Ježíši, cožpak mám být dívka a přece nebyti...?“

Pak zahrnuli za roh a nemohli už nic slyšet...

Donašečství. Jak jsme už dříve podotkli, snaží si registrované holky „udělat dobré oko“ u výkonných orgánů policie. Tak se nevěstka stává jejich spojencem a špehuje své zákazníky.

Za habsburského režimu u nás byly bordelářské koncese propůjčovány výhradně tajným policejním agentům, bordelové a registrované nevěstky prokazovaly policii notoricky špiclovské služby a celá veřejná prostituce představovala korupční systém. Ve všech zemích byly a jsou policejní orgány více nebo méně přístupné úplatkům ze strany nevěstek i bordelářů. Nevěstka poplácí peníze i tělem. Nejedna pouliční holka má za pasáka strážníka, aby byla chráněna před nebezpečím, které jí hrozí z mravnostní kontroly.

O poměrech v Londýně bylo napsáno: „Policejní moc nad pouličními holkami je v této chvíli velmi rozvětvená a rozsáhlá: Neusiluje toliko o to, aby udržovala po-

řádek, zabráňovala neslušnostem a obtěžováním, nýbrž často také o to, aby nešťastnice falešně obviňovala. Z úst jednoho vězeňského kněze, který má jistě mnoho příležitosti mluvit s těmito ženami, více než kdokoli jiný v řiši, vím, že dívky jsou předváděny, když 'nemažou'. Nejvyšší i nejnižší holky řekly knězi, že strážníka nutno podpláceti, nechce-li mít člověk nesnáze; tento plat jest uznanou nutností jejich povolání. Podplácení policie jest ustavičná taktika pouličních holek. Jedny platí penězi, druhé svou osobou – mnohé ubožačky oběma věcmi. Jsou ovšem dobří policisté, kteří nevezmou peněz od veřejné holky a nepijí s nimi, ale je jich velice mnoho, kteří považují tyto věci za výhodu příslušnou k jejich funkci a podle této víry jednají. Policista má nad pouliční holkou despotickou, neomezenou moc... Chce-li se policista pomstíti za nevěnu, netřeba mu velikého úsilí, aby poškodil postavení a budoucnost děvčete, aniž při tom činí něco přímo špatného. Stačí, vyslídí-li, že smlouvá obchod s nějakým zákazníkem a, pobádán smyslem pro svou povinnost, může objeviti tolik, že zatčená je právem ohrožena."

V Berlíně bylo v roce 1911 suspendováno šest kriminálních úředníků zároveň, protože vyšlo najevo, že jednak měli s nevěstkami pohlavní styk, jednak jimi byli sponzorováni v podobě darů.

William Head o alianci bordelářů s londýnskými policejními orgány napsal: „Každý bordel je větší nebo menší zdroj příjmů pro policii. Policie je bordelářův nejlepší přítel, řekl mi jeden starý majitel nevěstince docela vážně, protože o mnoha věcech mlčí, a napak je bordelář nejlepší přítel policie, protože jí platí. Kolik platíte policii? ptal jsem se. Rok po roce tři libry šterlinků, a můj dům jest jen malý bordel. Bylo mi však řečeno, že pověstný dům v Ostende platí policii ročně pět set liber šterlinků, nehledě k volnému vstupu pro strážníky a detektivy, přejí-li si ho.“ Na jiném místě Head říká: „Dáma, zkušená v díle záchranném, která může býti jistě pokládána za autoritu, řekla mi, že její největší starostí, chce-li zachrániti některou dívku ze špatného domu ve West Endu, jest, aby policie se nedověděla o jejím úmyslu. Stane-li se to, zpozoruje téměř vždy, že bordelář dostal výstrahu a ubohá dívka byla poslána do jiného domu... Chcete-li zachrániti dívku před neřestí, neříkejte o tom nic policii.“

Mravnostní policie byla a je vždy a všude ochráncem bordelářských práv a usilovně se snaží, aby co nejvíce dívek přidržovala co nejdéle k prostitučnímu řemeslu. „Znám chudou ženu,“ napsal jistý spisovatel, „která byvši zapsána v době svého poblouznění, jata byla nakonec odporem ke svému řemeslu a pracovala pak po sedm let počestně, jsouc nicméně stále podrobena lékařským prohlídkám. Domohla se svého škrtnutí až koncem sedmého roku a to jen protekcí, které každá žena máti nemůže.“

V roce 1885 unikla dívka zavedená úskokem do veřejného domu v Salingu (ve Francii) jen tak, že vyskočila úplně nahá z okna. V tu chvíli zakročil policejní komisař, který ji chtěl do bordelu násilně vrátit, ale lidé, kteří se kolem shromáždili, vycenili zuby, a tak zůstala tato žena na svobodě. V roce 1871 v Besançonu (ve vých. Francii) a v roce 1887 v Lonsle-le-Saulnier (také ve vých. Francii), umístila policie dvě opuštěné dívky v bordelu. Takových případů by bylo možné citovat tisíce. Nejsou však ničím podivným a nelogickým v kapitalistické společnosti.

Jádro prostituční otázky je však jinde.

Znamená-li pokrok, jsou-li policejní ruce odstrčeny od prostituce a stát přestává prostituci reglementovat, podporovat a odvádět, mizi-li pod nátlakem veřejného mínění praktiky, urážející lidskou důstojnost ženy, prostituce přesto trvá.

Dokud budou lidé neschopni dobýt si hospodářskou svobodu a mravní volnost, nebudou většinou moci, ba ani chtít povznést se k vyšší formě lásky, a vše bude podporovat ženinu snahu, aby své tělo prodávala nebo co nejvýhodněji zpeněžila.

VIII. NOVODOBÁ JAPONSKÁ PROSTITUCE

Víme už, že také v Japonsku byla prostituce důsledkem postavení ženy v patriarchálním manželství a rodině. Proslulý způsob, jímž byla vymezena, a zánik jejího kdysi upřímného, domorodého způsobu pod vlivem západní morální přetvářky, dělá však z novodobé japonské prostituce osobitou, pestrou a poučnou kapitolu v dějinách ženy, které je nutné věnovat větší pozornost.

Jak v Japonsku, tak v Číně byla vždy zdůrazňována estetická stránka prostituce ještě více než v klasickém starověku a na muslimském Východě. Zejména v Japonsku byla až donedávna plná uměleckých elementů a výchova k hetěře, tj. k pohlavní esteticky přetvořené bytosti, pokud jde o zevnějšek i zaměstnání, byla především zde skutečností. Proto se zde také styk mužů s prostitutací podobal obecně uznávané životní nutnosti.

Už koncem 18. století Kaempfer²³ popisuje japonské nevěstince jako nejkrásnější domy z celého města, stejně hojně navštěvované jako chrámy. Mluví o prostituční čtvrti v Nagasaki, kde bydlely výhradně tyto rozkošnice, téměř všobecně vynikající krásou. „Děvčata jsou už v dětství zakupována za jistý peníz na určitý počet let (10 nebo 20) a jsou po sedni až třiceti, velká i malá, vydržována v jednom domě podle zámožnosti majitele nevěstince. Všecka mají velmi pohodlné pokojíky a jsou denně cvičena v tanci, hře na hudební nástroje, psaní dopisů a v jiných zručnostech pro jejich pohlaví vhodných a podporujících smyslnost. Mladší jsou služebnice starších a vycvičenějších a zároveň jejich žákyň. Pokud se pak stávají obratnějšími a chováním příjemnějšími a hospodáři více vynášejí, jsou hojně žádány a odváděny, jsou i povyšovány, mají lepší styky, a stoupá jejich cena, kterou hospodář sám dostává.“

Jošiware a estetická stránka japonské prostituce. V dřívější době byla dostavníčkem tzv. elegantního světa proslulá tokijská Jošiware (starší přepis Jošivara, celkově je v této kapitole převážně zachován autorův přepis japonských výrazů a osob. jmen). Snem všech mladých zámožnějších mužů bylo, aby byli milováni nejvznešenějším druhem těchto veřejných dívek. Každá taková *taju* měla několik *kamuró*, dívek, které vzdělávala ve všech uměních prostituce, ve 150 pravidlech slušnosti, v kosmetice, elegantní a milostné mimické hře a v umění okouzlovat muže. Se čtvrtí nevěstinců byli odedávna spojeni *hokanové* (zpěváci, tanečníci, hudebníci) a *geši*, *gejši*, tanečnice, které nebyly vždy prostitutkami, ale s životem těchto žen měly úzké styky. Celé prostředí čtvrti veřejných domů činilo svou barevnou nádhrou tak estetický dojem, že nejeden Evropan, uchvácen pro něj exotickým a pusbobivým prostředím, vůbec nepostřehl stinné stránky tohoto života.

Např. jistý německý spisovatel²⁴ líčí Jošiwaru těmito nadšenými obrazy: „Branou, porostlou zelenou rýží, zdobenou hedvábnými vlajkami všech národů – té jemně narážky! – vcházíme na široký bulvár, který je toliko pro pěší. Uprostřed sad kvetoucích vonných keřů, v jejichž vršcích tančí lampiony všech barev. Uchvacující širá perspektiva se před námi otvírá: Po obou stranách zářící krámy a čajovny, podél nichž se plíží tisícíhlavý had lidí pestře oblečených. Do nekonečna ubíhá pohled dolů po roztomilém záhonu květinovém, jehož střední řetěz rudě žhnoucí

přerušují bílé svítící oblouky světelné. To je předsíní ke chrámu lásky. Nikde na světě nezřídila si rozmařilá, lehkovážná bohyně smyslné rozkoše bujnějšího a důmyslnějšího chrámu než zde v Jošiware. Pohled do této skutečnosti postačí, aby obraz tohoto exoticky krásného světa nikdy nevymizel z naší vzpomínky. Ale zůstane marná námaha vyličiti slovy tento nesmírný, oslňující lesk, třpytné roucho šumné radosti životní. Světlo, barva a krása spolčují se tu k podmaňující hymně. V temnu jsou postranní ulice veliké hlavní třídy. S rafinovaností divadelního dekorátéra zřekli se každého postranního světla, jehož reflexy mohly by rušiti oko. Pohled jest jedině poután pestrými obrazy zářícími, které tě pozdravují ze zvýšeného přízemí domů. Tyto obrazy zasazený jsou do skvělých rámců. Skvostných, tmavě zlacených dřevorezeb, které vytvářejí ve východosijských chrámech takový nádherný dojem, je tu použito hlavně za dekorativní pozadí. Veliká zrcadla uprostřed a postranní kulisy mají úlohu reflektorů rozmařilé hojnosti světelné, která sem proudí ze zakrytých zdrojů. V tomto chvějivém fluidu světelném a barevném sedí nejpůsobnější ženy japonské, odděleny od obecnstva tenkým mřížovím z hůlek. Vlasy mají v nádherném účesu, obličej podle domácího zvyku silně nalíčený a napudrovaný a jsou zahaleny nejkrásnějšími výrobky japonského průmyslu hedvábnického. Kimona v tmavých, sytých barvách, kolem štíhlé taille obi (pás) pikantního odstínu. Tak obraz překvapující krásy řadí se vedle obrazu, reliéf i stafáž mění se dům od domu. Zde scenerie v pestrém, moderním slohu secesním s dívkami v oblecích s velkými květy. Tam japonská garnitura ebenová, tmavé látky nábytkové i kobercové hlubokých barev, od nichž se lichotivě liší měkký heliotrop kimon. Jinde zase na zlatém pozadí zářícím lesklá černá obleků, která jako tmavá lišta účinně rámuje bledou tvářku něžných džóró. Po patnácti, dvaceti, třiceti sedí na bobku ve svých zlatých klecích, nehybně, jedna vedle druhé v dlouhé řadě na podlaze, pokryté koberci. Pozorně prohlížejí si ostrá očka mimojdoucí a šumící proud lidský. Zrcadélko s pudrátkem a líčidlem má stále u sebe; ustavičně vyprazdňuje maličkou hlavičku dýmky po obligátních třech tazích do uhlíčníku tepaného z mosazi. Mlčky sedí krásné pagodky. Zřídka vymění spolu slovo, ještě řidčeji s vnějším světem. Nic oplzlého neuráží pohled, nic neobtěžuje užaslého cizince, kterého pozdraví často usměvavý pokyn hlavy, přívětivé gesto štíhlé ruky. Také však ženská čest není tu špiněna hrubě a ošklivě. S nádechem onoho helénského, antického pojetí lásky a rozkoše setkáváme se tu ve světě moderním, který spatřuje ušlechtilost pohlavního pudu nikoli v zaknihované počestnosti, tedy ve stavovské otázoce, nýbrž v osobní vlídnosti, sdružené s krásou. Zde je tento ideál uskutečněn."

Líčení německého autora není ještě u konce: „Podle záře hojnosti světelné těchto věčně se měnících obrazů šine se množství četné do tisíců, žertujíc a jásajíc ve stínu ulice. Plujeme s proudem, křížem kráčem spleť tříd, ulic a uliček. Nastala půlnoc a jásot v davu se vystupňoval v díonýský dithyrambus. Z jasných oken otevřených zaznívají zpěvy doprovázené kytarou. Z čajoven vystupuje ples veselé radosti. Přicházíme opět ke svému vozu a vracíme se divokým úprkem nočním Tokiem. V zamyšlení vzpomínáme na zvláštní svět, jež jsme spatřili. Kolem nás neproniknutelná tma. Ale nahoře na oblacích nebes svítí slabý odlesk zářící hojnosti světelné z Jošiary. A tichou nocí proniká sem šum hlasů, spojených v divoký, temný křik bakchantské radosti. To není křik jednotlivců, to je pudová závrať celého národa ve smyslné veselosti, které nikdo nepřekáží."

Podobně ve své „Procházce Japonskem" volá Bernhard Kellermann²⁵: „Óh, Jošiwaro, tys pohádka z krásných dívek, zlata, hudby, květinové vůně a měsíčního

svitu, tys Indie a ráj Turků, a žádná západní fantasie nedovedla by tě vysnít! Tys – celkem vzato – cenou vyznamenaný nevěstinec!”

Tokijští průvodci cizinců dovedli o Jošiwaře říci jen velmi málo. Cizinec se dozvěděl pouze to, že je určena zákonem regulované prostituci a leží ve čtvrti Asakusa, severně od Kwanonina chrámu (Kwanona, v chrámu je její zlatá socha ze 6. stol., bohyně šintoismu, šintó, jap. národní náboženství), že elektrická dráha doveze hosta téměř až ke vchodu a že je to pro cizince jedna z nejpodivuhodnějších věcí v mikadově říši. Opravdu byla Jošiwara podivuhodná a poučná věc: v této čtvrti obehnané mříží a širokými příkopy našel člověk nejen neočekávané půvaby, ale i závažné myšlenky.

V Japonsku existoval systém regulované a místně vymezené prostituce dále než tři sta let bez značnějších změn a představoval pokus zákonodárců vyrovnat se v dnešních rádech s tzv. nutným zlem. Víme však, že Japonsko naší doby stále více napodobuje a houževnatě dohání západní mravy. Ačkoliv tedy nemůžeme očekávat, že zde prostituce a její trpěné formy v dohledné době zmizí, uvidíme, že se i tady projevuje stále víc podobným způsobem jako na Západě, a bývalý na pohled půvabný vzhled prostitučních japonských čtvrtí se stává pouhou pohádkou ze starých dob.

Svým původem dokonce z velmi starých dob.

Tokijská Jošiwara, nejproslulejší ze všech japonských míst vyhrazených prostituci, byla totiž správně organizována už v roce 1617. V jiných japonských městech byla čtvrt, která je vyhrazena legální prostituci, nazývána Južowa nebo Kuruwa. Kdysi stávaly nevěstince tu a tam, po dvou nebo po třech rozesety po městě, někdy také deset nebo dvacet pohromadě v jedné čtvrti. To byly ulice Kamakura, Kožimači a Suruga, kde bydlely krásné ženy ze západního sousedství, z Nary (město a prefektura v Japonsku na ostr. Hojšú) a jižních provincií, jako podobně ve Francii byly ulice Normandek, Provensálek, Bretonek. Bordeláři a jejich zřízenci tvořili před staletími bohatý a mocný cech. Byl to opravdu vážený cech a na jejich řemesle nebylo nic hanlivého. Zato však spolek kuplířů byl ve velkém opovržení u svých vrstevníků. Byli na tom téměř stejně jako etaové, japonští páriové, kteří náleželi ke koželužskému řemeslu a teprve po restauraci (restaurací, tj. vrácením vlády císaři z moci šógunů, je nazýván počátek období Meidža, počátek druhé pol. 19. stol. srov. ve II. díle) nabýli sociální rovnosti s ostatními občany.

Tradice japonské prostituce. Už v roce 1600 byl cech bordelářů velice silný a jeho moc se zachovala, jak uvidíme, do dnešní doby. Avšak právě počátkem 17. století využili majitelé nevěstinců změn, které byly vyvolány v různých částech Tokia zakládáním mnoha ulic, chrámů a paláců, aby si od vlády vyžádali zvláštní místo pro své domy. Doufali, že se pevně usadí v některém koutě města a nebudou se už muset bát, že jim stálá stěhování způsobí nová a nová vydání. Vláda byla k jejich žádostem dlouho netečná, v roce 1620 však našli bordeláři svého statečného vůdce v Jindžemonovi (Žindžemonovi), jehož jméno cech dodnes uctívá.

V obratné sepsané žádosti upozorňoval, že mnohá venkovská města mají už určité čtvrti vyhrazené tomuto řemeslu a vypočítával, jaké výhody s tím souvisí. Upozorňoval, že město se stane mravnější, protože s přispěním policie budou moci bordeláři provozovat účinnou kontrolu i nad svými zaměstnanci i nad hosty, a že cechu se povede lépe, bude-li se moci zařídit podle zálib publika. Ujišťoval také, že tato centralizace nevěstinců velmi mnoho přispěje k návratu dobrých mra-

vů, neboť každé kontrole skutečně unikalo využívání nedospělých dívek nesolidními podnikateli, stejně jako tajná prostituce provozovaná v lázních. Také potulní vojáci s vlastním voleným hejtnanem, kteří po předchozích občanských válkách udržovali v zemi nejistotu, by mohli být zblízka lépe pozorováni, protože trávili život u nevěstek, terorizovali bordeláře, kteří se obávali jejich drzosti, navazovali s dívkami milostné poměry a odváděli je od jejich povinností.

Jindžemonova myšlenka se zvolna prosazovala, neboť tento muž byl zřejmě vytrvalý. Když pak došlo ke spiknutí proti novému šógunovi, vláda se rozhodla vyhradit prostituci určitý prostor, protože doufala, že bude moci snáze zabránit nejružnějšímu výtržnostem.

V zásadě bylo tedy Jindžemonovi dovoleno, aby se se svými druhy usadil ve zvláštní části města, a to za dvou podmínek:

1. Bordeláři se pod vysokými pokutami zavazují, že se budou starat o to, aby žádná nevěstka neprovozovala své řemeslo v Tokiu volně.

2. Nutná vydání spojená s tímto dohledem budou hradit oni sami.

Tak zbavil cech na svůj účet vládu útrat spojených s vydržováním mravnostní policie.

Podle japonských kronikářů bylo opravdu třeba pro tokijské ulice něco udělat, protože „nočňátka“ na nich vyvolávala málo povzbuzující scény. Velká většina těchto žen byla znetvořena stářím a nemocemi. Jejich vzhled a zdravotní stav jim už nedovolovaly sloužit v nevěstincích, dokonce ani pouze v kuchyni nebo v hospodářství. Byly mezi nimi chromé, hluché a němé, a většina z nich už mohla kolemjdoucím poskytnout jen velmi málo potěšení. Hlavu měly zahalenou křiklavými hedvábnými hadry, aby zakryly, že mají vypadané vlasy, růžovým voskem si natíraly vředy, které jim rozežiraly nos a rty. Obočí si barvily načerno a na promenádě si hrály na mladé dívky, aby přilákaly chodce. Vláčely za sebou rohožku, kterou prostíraly pod širým nebem, takže byly připraveny kdykoliv a komukoliv za pár mincí posloužit. To byly podle slov japonského poety „zvadlé lístky třešňových květů, které večerní vítr honil tokijskými ulicemi“.

Lázeňská prostituce, na kterou upozorňoval Jindžemon, je už od starověku známý jev. Pokud jde o Tokio, vysílaly lázně mladé obratné masérky, aby na ulicích a u kostelů lákaly zákazníky. Nebyly asi ani tak sličné, ani tak obratné v milostném umění jako děvčata z privilegiovaných nevěstinců, ale jejich hosté mohli kdykoliv ve dne nebo v noci přijít a za několik jenů se svěřit obratnosti těchto masérek, jinak celkem roztomilých a zdvořilých. V odlehlých venkovských městech dlouho existovaly lázně, které nebyly nic jiného než nevěstince.

Skončili jsme však zatím na začátku 16. století, kdy se Tokio stávalo stále krásnějším a den ze dne se rozšiřovalo (Tokio, dřívější název Jedo, se stalo sídelním a tehdy vlastně hlavním městem země až od 1603 za šógunovské dynastie Tokugawa, na počátku období Edo, srov. ve II. díle). Venkované sem přicházeli v houfech, aby se zde usadili. Šógunova (vojenský diktátor, který vládl v Japonsku do období Meidža místo jen formálního panovníka, císaře, srov. také ve II. díle) přítomnost a trvalý mír učinily z města středisko správy, elegantního uměleckého světa a vědeckého hnutí. Byla to renesanční epocha japonské literatury. Šógun, který si chtěl zajistit věrnost svých vzdálených lenních pánů, jim uložil za povinnost, aby ho každý rok navštívili a zanechali mu několik rukojmí z vlastní rodiny. Ti přicházeli v dlouhých průvodech, závodili mezi sebou v nádheře, byli doprovázeni mnohými samuraji, bojovníky a sluhy.

Také nevěstince byly přeplněné. Bordeláři z Ósaky a Kjóta, kteří byli dříve zcela spokojeni, začali svým „kolegům“ v novém hlavním městě závidět a spěchali si zde zřídit alespoň filiálku. Byly to však právě paláce v nejnovějším slohu, které pohodlností a nádherou závodily s nejkrásnějšími stavbami v novém městě. Peníze se hrnuly v proudech a moderní Jošiwara by nebyla povstala, kdyby byl šógun znovu nevyrušil bordeláře z klidu: aniž by se ptal na mínění jejich ocehu, vyzval je, aby do roka opustili svá sídla a přestěhovali se jinam.

Nastalo obecné zděšení a šestiměsíční vyjednávání. Nakonec bordeláři s odstěhováním souhlasili s podmínkou, že dostanou větší prostor, že budou mít otevřeno ve dne i v noci a budou jim poskytnuty peníze k uhrazení stěhovacích výloh podle počtu ložnic v každém domě, navíc že budou osvobozeni od povinnosti vydržovat požární stráž. Povinný počet těchto stráží byl totiž velmi vysoký, protože japonská města v té době byla postavena jen ze dřeva a olejového papíru.

I Jošiwara několikrát vyhořela. Kroniky o takových katastrofách vypravovaly průměrně každých deset let, např. ještě v roce 1896 tu požár zničil více než tři sta domů. A shodu okolností jeden rozsáhlý požár Jošiwary, jenž si prý vyžádal třicet tisíc lidských životů, přišel právě tehdy, když nevěstince měly z nařízení šóguna opustit své dosavadní místo. Jako by se přímo sama naskytla požárem uvolněná plocha, jenom několik set metrů vzdálená od asakuského chrámu. Kněží a hosté této svatyně měli sice od té doby pověst z mravnostního hlediska jaksi méně přísných, přesto však chrám zůstal jedním z nejnavštěvovanějších v Japonsku jak pro domácí věřící, tak i pro turisty, kteří často spojili prohlídku mimořádné památky s nedalekým rozptýlením, protože okolí bylo plné divadel a hostinců se zdvořilou a příjemnou obsluhou.

Čtvrt nevěstinců tu dostala jméno podle bažinaté půdy, na které je vystavěna: jošiwara = rákosová planina. Podle novějšího výkladu čínských značek bylo později její jméno překládáno jako planina nebo močál štěstí. V moderní době se změnila ve velkou městskou oblast a více než patnáct tisíc lidí, nevěstek, tanečnic, sluhů, úředníků, obchodníků atd. žilo mezi jejími příkopy.

Představme si ale, jak tomu bývalo kdysi.

Host, který si na stanovišti najal rikšu, aby se sem co nejrychleji dostal co nejdříve, určitě hořel netrpělivostí, kterou dlouhá jízda stupňovala. Viděl už docela blízko velká mřížová vrata, ale cesta podle čínského a japonského zvyku ještě několikrát zahýbala. Konečně dojel ke vchodu ulice Padesáti čajoven. Tyto čajovny byly proslulé už v 17. století a nepěstovala se v nich žádná tajná prostituce, ta zde těsně u bran Jošiwary kvetla zcela veřejně. Bordelářská policie tu však udržovala vzorný pořádek. Přesto je pravda, že v několika čajovnách se povalovala cháska všeho druhu, která dovedla moc dobře vytloukat peníze z velkého množství lidí přilákaných pamětihodnostmi „města rozkoše“. Byly tu hlavně kuplíčky, gejši bez místa, herci hledající práci a povaleči nejnižšího druhu. Břeňy kanálu se za soumraku stávaly oblíbeným dostaveníčkem rváčů, tuláků a zlodějů.

U vchodu do této ulice stál staletý smrk, který byl nazýván „smrkem k uvazování koní“. Pouze lékaři a dvorní páni směli Jošiwarou jezdit na koních nebo se nechat nosit v nosítkách. Sluhové sousedních čajoven hlídali koně nedaleko „studny cestujících“. V tehdejší době se princové a šlechtici ve dvorních službách neostýchali bavit na „planině štěstí“. Kterýsi šógun je však prý nejen nepovzbuzoval v jejich zábavách, ale dokonce je tajně nechával hlídat. A tak se stalo módou sestupovat u jedné čajovny, kdy bylo možné si vypůjčit velké, ploché a hrubě pletené širáky z rýžové slámy, které zakrývaly celou hlavu až po bradu.

Ale muž táhnoucí rikšu se už zastavil: návštěvník byl u Velké brány.

Rozsah „rákosové planiny“ byl podle úředního měření 18 jiter nebo 1 074 stop od severu k jihu a 716 stop od východu k západu. Místo bylo ohraničeno širokým příkopem, který byl v létě zakryt ostřicemi a lotosy. Červenooké žáby zde kvákaly v noci při svitu světlušek. Voda přicházela z kanálu, který vedl po severní straně. Jeho vnitřní strana byla lenována bambusovými hůlkami, které oplodcovaly zahradu. Bylo možné se jím probrodit, ale historie nevypravuje o žádném útěku prostitutky touto cestou. Vstup byl uzavřen monumentální mříží. To byla Velká brána na straně k městu, kdežto do volné přírody vedla mnohem menší vrata, která neměla zvláštní jméno. Mříž byla vpravo i vlevo prodloužena a končila sloupem, který zdobila železná tepaná svítlna v čínském slohu.

Nedaleko postávali zvláštní jošiiwarští hlídači a strážníci, aby byly dodržovány předpisy pro tuto zvláštní čtvrť, stejně i obvyklá policejní nařízení. Dříve byla jejich služba poměrně složitá, neboť bylo hodně stavů, které měly výsady. Jen dajmiové (šlechtici, kteří byli držitelé půdy) a samurajové například sem směli vcházet opásáni šavlí, tu však museli předat sluhovi, než vstoupili do domu, protože se často stávalo, že nevěstky takovou šavlí spáchaly sebevraždu. Hlídači kontrolovali chodce, zvláště po zavření brány, aby eventuálně zabránili útěku nebo výletu uzavřených žen. Nevěstky směly Velkou bránou projít pouze na průkazku podepsanou bordelářem a jeho hospodyní. Později bylo jejich povinností jen zabraňovat útěku holek, poskytovat žádaná vysvětlení a dohlížet na muže s rikšami, kteří se rádi hádali o zákazníky. Ženám a dětem bez doprovodu byl neoprávněný vstup zakázán.

Na sloupech bylo nádhernými pozlacenými čínskými písmeny napsáno: „Je to jarní sen, když ulice jsou plny květů; sen jednoho podzimního večera, když všude na ulicích zaplanou svítilny.“ Japonský básník nebyl obětí fantazie. Postačilo, když prodléhl letní večer u Velké brány a rozhlédl se po jošiiwarských ulicích očima japonského umělce. Všude byly květiny, svítilny a světla. Uprostřed ulice vyzářovaly elektrické koule jas, který byl snad až příliš ostrý v této zemi, kde mají obleky a všechny ostatní věci tak harmonickou barvu... Ale který básník by dovedl vyličit zářící barevné tóny těch tisícových svítlen svátečně oblečeného města! Některé jsou modré a červené, jiné mají barvu „protržené mlhy“ nebo „prchající vlny“, jedny jsou čtyřhranné, druhé podlouhlé, jiné mají tvar květů, a na všech je „požehnaní“ a značka domu. Po ulicích jdou mladé služky se svítilnami v ruce a kolébají se téměř mlčenlivým množstvím v orientálních oblecích. Je to na pohled opravdu nezapomenutelná pohádková nádhera, jako vidění, které se během každé slavnosti a v každé roční době opakuje s novým leskem.

Nejkrásnější ulice byla Naka-no-čo, Velká ulice, ve které byly „uváděcí“ čajovny neboli dostaveníčkové domy. Měla nejvyšší stavby a nejvíce byla navštěvována mladými muži ze vznešených rodin. V této ulici nebylo zvykem jako jinde, aby se ženy vystavovaly v klecích. Dívky, které tu bydlely, se nazývaly podle třešňových stromů rostoucích v aleji a často opěvovaných básníky zamilovanými do kurtizán.

Jiná ulice se jmenovala Jedo-čo a byla vybudována na dřívějším kanálu. Aby jej zaváželi, zasadili tady různé druhy stromů, z nichž některé jsou jedovaté: poněkud delší dotyk jejich kůry vyvolává svědivou vyrážku jako kopřivy. Jestliže dříve japonský otec upozoroval, že jeho syn začíná – jak jemně říkali – „chodit do domů“, poučoval ho těmito obraznými slovy: „Půjdeš-li někdy do Jedo-čo, dej pozor, aby

ses nedotkl lakových stromů, neboť ti otráví život." Každý mladý muž v Tokiu rozuměl, co tím tatínek myslí.

V jedné postranní ulici byly dříve také čajovny kuplířek, které pod kontrolou bordelářů vyjednávaly mezi zvláštními hosty a nejkrásnějšími děvčaty. Měly zvláštní předpisy a mezi nimi také podmínku, že u sebe nesmějí pod žádnou záminkou nechat najatou kurtizánu déle než půl hodiny od odchodu zákazníka.

Mezi názvy ulic se vyskytovalo také jméno zakladatele Jindžemona a jméno jedné proslulé kurtizány jako důkaz, že jsou uctíváni předkové. Jméno bohatého dřevaře bylo v názvu jiné ulice zachováno potomkům z toho důvodu, že to byl velký hýřil a proslavil se tím, že si sám pro sebe najal na jednu noc celou Jošiwaru. Jiný uliční název vypravoval o skutečné lásce sentimentálního studenta a pozdějšího ministra k jedné nevěstce. Bylo tu nároží zahradníků a obchodníků s rybami, jinde nároží, kdy měly ženy ve zvyku věšet se kolemjdoucím na ramena; konečně zde byla také zcela odlehlá ulice žen za deset senů. Pak se přišlo k budovám pro návštěvníka méně zajímavým – ke správním úřadům a sanitní inspekci vedle moderní nemocnice.

Podle prvních předpisů při zakládání Jošiuary směli bordeláři stavět pouze prosté domy bez nápadného luxusu a měli se vyvarovat hlavně osvětlení, které by se zdálo být vtíravé vzhledem k temnotě, která tehdy v tokijských ulicích běžně panovala. Nalezneme také předpisy o nevěstčině obleku, podobné někdejším evropským předpisům v tom, že prostitutka měla být jasně k poznání (srov. ve III. díle). Rozpoznávacím znakem byl zvláštní účes a pak uzel pásu, který měla nosit vpředu a který měl být malý a pevný. Počestné ženy naopak nosily pásy velmi široké a uvázané vzadu velkým uzlem. Většina předpisů se však pomalu přestávala dodržovat, protože cech měl značnou moc. Z vnitřku domu pronikl luxus navenek a do klecí, v nichž byly vystavovány dívky v oblecích stejně skvělých jako roucha božstev.

Zvláště kolem roku 1700 byly prosté stavby z počáteční doby proměňovány v jednopatrové a dvoupatrové paláce. I sem pronikal rozkvět zjemňující se kultury a město rozkoše se stalo dostaveníčkem elegantního světa. Výstava žen a denně pořádané veřejné slavnosti oplývaly v Jošiware nádherou.

V 18. století byly dva druhy nevěstinců: u jednoho druhu sahaly mříže až k podlaze, u druhého dosahovaly pouze do poloviny tělesné výšky dívek. Nevěstince nejlepšího druhu měly ženy tak krásné, mladé a oslnivě oblečené, že už sama jejich pověst hosty lákala. Mříže byly někdy pozlacené, častěji však červeně nebo žlutě natřené. V novější době vznikly také nevěstince, kde bylo veškeré vystavování dívek na ulici nebo u dveří potlačeno. Na zvláštní zajímavost těchto svých domů a svých dívek upozorňovali bordeláři obecnostvo rozesiláním tištěné reklamy a seznamů proslulých krás.

Ještě v roce 1900 nepřijel do Japonska cizinec, který by třeba hned v celní kanceláři, nebo později v hotelu či jinde neobdržel z rukou velmi dobře oblečeného sluhy několik takových prospektů, a to i s obrázky. Nejnavštěvovanější domy bylo možné poznat i podle toho, že byly ozdobeny věžičkou, která vysílala oslnující jas elektrického světla. Zde také po celou noc prodlévala požární hlídka, aby při nejmenším nebezpečí mohla ihned varovat celou čtvrť.

Hluboko v odlehlých ulicích Jošiuary však stále existovaly i velmi prosté domy, v nichž byli hosté dokonce okrádáni. Nevěstky využívaly pitek, ke kterým zvaly hosty a teklo hodně saké (alkoholický nápoj z rýže), aby potom mohly svým cti-

lům lépe vyprázdnit kapsy, až usnou. Tokijští občané se sem však zřídka odvážili, věděli dobře, že nějaké stížnosti by jim pak beztak nebyly nic platné.

Čajovny, hikité-čaja, také sloužily prostituci. Býval to noční lokál, v němž jsou navazovány styky a kde se vypije mnohem více saké než čaje. Čajovny stávaly v Jošiwaře v první ulici za Velkou branou ve stínu staleté lípy. Byly jednopatrové a výčep byl z uliční strany úplně uzavřen. Velký počet plakátů a svítilen, jedny vedle druhých, pokrývaly průčelí. Oznamovaly jméno hostinského a na obrázcích vychvalovaly kuchyni i obsluhu.

Tyto čajovny zastávaly v životě Jošiuary důležitou úlohu a jejich majitelé měli mnoho povinností: podle usnesení valné hromady někteří z nich spravovali účetní knihy a svou pokladnu udržovali v souhlasu s pokladnou nevěstinců, neboť jejich obchod byl spojen s ostatním obchodem celým systémem malých provizí, jiní měli na starost měsíční účtování, někteří kontrolu nad pouličním dozorem a udržování stromů na útraty cechu, veřejných zahrad ve čtvrti, vysazování stromů podle roční doby a částečně i osvětlování. Další se starali pouze o organizaci slavností a placení pouličních zpěváků a herců, kteří v deštivých dnech, kdy se v Jošiwaře nic nedělo, zaháněli nudu líbezným obyvatelkám. Všichni zároveň potichu vykonávali tajnou policejní službu.

Museli psát deník, do kterého zanášeli nejen jméno a národnost zákazníka jako ve všech japonských hotelích, ale také dojem, jaký host udělal a podle možnosti i podrobnější údaje. Popis očí nahrazován podrobnou charakteristikou uší. Hostinští se také museli starat o to, aby u sebe host neměl zbraně nebo výbušniny. To byly jejich vztahy k hlavní správě, přičemž měli i dozor nad městskou jošiawarskou policií.

Této policie bylo používáno hlavně ke kontrole zaměstnanců a k ochraně před těmi, kteří by chtěl cech poškozovat. Když se tu někdo chtěl bavit, aniž ukázal peníze, a chodil z čajovny do čajovny bez zaplacení, všechny domy byly před ním hned zavřené. Kdyby se některý hostinský opovážil ho třeba ze soucitu nebo pro reklamu přijmout, byl by vystaven všeobecnému bojkotu svých kolegů. Někdy také otcové rodin požádali cech majitelů čajoven, aby znemožnili přístup jejich synům. Chtěl-li některý vážený host odejít, aniž zaplatil, byl zadržen sterými zdvořilostmi a hostinský si telefonem zjednával nutné informace. Dříve se místo telefonu používal sluha, který se podle věrného zvířete z legendy nazýval „posel-kůň“.

Ještě na počátku 19. století se odehrávala vzácná návštěva takto:

Bohatý host se zastavil před dveřmi čajovny. Hostinský mu ihned běžel vstříc a přijal ho s hlubokými poklonami a blahopřáními. Nabídl mu jiné sandály a usadil ho na rohožku vedle *hibaši* jakési hostitelky. Přinesli mu zelený čaj nebo saké a zeptali se ho, zda chce počít svou vzácnou návštěvou určitý dům nebo chce-li si družku nejprve vybrat. V novější době mu bylo předloženo několik alb s fotografiemi. Nejkrásnější dívky na nich byly zobrazeny v celé nádheře svého svátečního obleku, k tomu byla připojena zvláštní značka jejich třídy, cena za hodinu i celou noc. Všechny duševní i tělesné vlastnosti dívky zde byly podrobně popsány, často velice věrně a proudem lyrických obrazů. Malé znaménko dokonce naznačovalo, že dívka není právě pro nemoc nebo předchozí objednávku dosažitelná. V očekávání odpovědi od nové nebo už známé dívky, host jedl a pil a někdy si poručil tanečníka nebo tanečnici, aby se zatím pobavil. V té době běžela služka už co nejrychleji ke krasavici, s níž měla domluvit dobu schůzky. Kolem vzácného

hosta pobíhaly velice ochotně mladé dívky, provázely ho do ložnice a pomáhaly mu se svlékáním nebo pokud si host přál strávit noc v pokoji nevěstky, doprovázela ho jedna z nich se svítlnou označenou značkou hostinského až do nevěstčiny komnaty. Na prahu dveří svítlnu nesfoukla, ale použila zhasínadlo, které držela v levé ruce, v ruce zdvořilosti a slušnosti. Sfouknutí by se pokládalo za drzost a přání nezdaru. Pakliže host znal japonské zvyklosti, dal jí *šadaí*, spropitné, zabalené do papíru potištěného něžnými květy a japonskými verši. Dobře vychovaní lidé měli takové obaly stále u sebe. Vzorné služky přispívaly k dobré pověsti moderních čajoven a pán na ně dával dobrý pozor. Kdyby byla některá nezdvěřilá nebo neskromná nebo se dokonce pokusila spáchat nějaký podvod, byla by ihned poznána podle značky na své svítlině a udána hostinskému, který by ji propustil a vyloučil z cechu.

Přál-li si host zůstat v čajovně a zde si odbyť své dostaveníčko, přišla žádaná kráska s velkým průvodem. Pomalu kráčela ve svém nejkrásnějším šatě hlavní noční třídu, před ní šel nosič svítlny, za ní dvě pázata a s ní její novicka a sluhové, z nichž jeden nesl slunečník a druhý podušku s jejími vyšitými iniciálami a její svítlny, jež byly často uměleckým dárkem proslulého malíře, jejího přítele. Pokud bylo špatné počasí, měla na nohou vysoké špalíčky nebo se nechala nést sluhou, který sepal na zádech, otevřenými dlaněmi vzhůru, dáma do každé ruky vložila jedno koleno a tělem se opřela o jeho ramena. Mohla tedy volně používat obě ruce, aby si držela šaty a chránila účes. Tak vítězně vcházela *oiran* do domu, do něhož byla objednána.

Průvodce Jošiarou z roku 1896 napočítal 4000 nevěstek, 159 nevěstinců a 400 čajoven. V roce 1900 tu bylo 177 nevěstinců a 101 čajoven, celkem zde bydlelo více než 15 000 lidí: úředníků obou pohlaví, služek a sluhů, obchodníků, gejš a nevěstek.

Obchody kuplířů a bordelářů. Japonský výraz pro bordeláře je *kicuva*. Vlastnictví nevěstince bývalo často dědičné, neboť zařízení této živnosti vyžadovalo značný kapitál. Šaty, zástěny, svítlny a obrazy měly velkou uměleckou hodnotu a také dlouhodobé smlouvy s nevěstkami ztěžovaly prodej a odstup.

V mnoha domech bylo hodně zřízenců, někdy třicet i čtyřicet. Především to byli dveřníci a strážé u oken. V hodinách vystavování lákali chodce blahopřáním a oznamovali jim nejnovější ceny. Pak tu byli ponocní, kteří se procházeli po verandách a oznamovali hodiny tak, že bili dvěma dřevěnými poleny, jedním o druhé. Potom už zmíněná požární stráž, sluhové v koupelně a četní „poštovní koně“, o nichž už tu také byla řeč.. Ač neměli od svého pána velký plat, vydělávali si tito lidé poměrně dost díky malému spropitnému, onomu věčnému malému spropitnému, které je tak známé na celém Východě.

Dveřník například dostával určité peníze za každých sto sandálů, které hosté předali šatnáře, střežící práh, neboť ve všech japonských bytech je zvykem zanechávat pouliční obuv u dveří a oblékat domácí sandály nebo vcházet naboso, aby nebyly zašpiněny nebo zaprášeny čisté rohože, na které lidé usedají nebo poklekají. Sluha v prvním poschodí dostával svou odměnu podle počtu prodaných lahviček nebo krabiček s cigaretami, služka měla procenta z ovoce, jiná z nočních obleků atd. Mladé i staré služky se snažily také prokazovat četné služby a dělily se pak o částku obdrženou „na kouření“. Jedna se například starala o svítlny, druhá o hedvábné polštáře, jiná o teplou vodu.

Nejváženější a nejnezbytnější mužský zřízenec byl však vrchní kontrolor účetních knih domu a jeho obyvatel. Každý dům měl takového písaře, který vždy ráno

zanášel do knih sluhy a nevěstky. Na svém *sorobanu* (pultíku s počítadlem), který používal zároveň ke psaní, v několika minutách zkontroloval nejsložitější účty, zatímco jeho prsty pobíhaly po řadách kuliček různého významu a různé hodnoty. Kontrolní úředník přišel odpoledne na několik hodin, aby jednotlivé knížky srovnal s knihou vlastníka a zkoumal souhlas této knihy s knihou hlavní jošiwarské správy. Jeho účty byly opět prohlíženy každý měsíc úředníkem ústřední kanceláře. Účetnictví bylo opravdu v Jošiware jednou z nejdůležitějších věcí; vždyť šlo o výdělek každého podúředníka, o příjem vyšších zřízenců, o aktiva nebo pasiva bankéře, jehož místo zaujímal také bordelář, o podíl na daních aj.

Největší zájem na věci měla sama prostitutka, která svůj výdělek počítala po monech, shromažďovala seny, aby mohla zrušit svou kupní smlouvu, platit denní vydání a uložit trochu peněz i pro své malé rozmary (dříve platilo, že 10 monů = 1 rin, 10 rinů = 1 sen, 100 senů = 1 jen). Všechny knihy byly tedy vedeny dvojmo. Jeden exemplář dostával každý večer majitel konta, druhý zůstal v kanceláři. Byly tu uchovávány nejméně čtyři roky a označeny značkou domu; byly sem zanášeny příspěvky a příjmy zřízenců, jakož i datum jejich budoucího propuštění. Zvláště kniha obsahovala počet objednaných gejš, doby jejich závazků, různé platy hosta v podrobnostech i v celku včetně spropitného; to vše bylo podepsáno každým zájemcem s připojením jeho pečeti. O tomto tak neobyčejně specifickém účetnictví by se mohla napsat celá kniha.

Z ženských zřízenců představovala pravou ruku majetníka *jarite*, hospodyně a obchodvedoucí. Měla dozor nad personálem a vedle svého příjmu získala ze všeobecně obvyklé provize, kterou dostávala předem z účtů dodavatelů. Dostávala také četné malé dárky, dokonce od rodičů nevěstky, kteří chtěli odměkčit její srdce, většinou tvrdé a vždy panovačné. Vždyť v mnoha domech často vládla nad více než padesáti ženami. Jarite se rekrutovaly ze starých nevěstek nebo služek, které ve službě zešedivěly. Musely mít velkou znalost věcí i lidí, aby udržely pořádek a obvyklé formy mezi četnými hosty a tak různě uzpůsobenými děvčaty i sluhy. Jarite se neustále procházela domem a byla ihned k poznání podle účesu, posazeného dozadu ve slohu *bobaj*; v novější době ji bylo možno poznat téměř jen podle zvadlých rysů a temné barvy hedvábného kimona. Očím této ženy nic neušlo. Dříve se odvažovala dokonce tělesně trestat nevěstky, jejichž dětské nápady nebo pouhé mládí už urážely její zestárlou mysl. V Jošiware o tom byly vypravovány hrůzostrašné historky. Mnohé sebevraždy mladých nevěstek-novicек byly zaviněny těmito svárlivými jarite.

Na celém světě je to stejné: především chudoba zahání dívky do bordelu. Jen zcela výjimečně přijde do nevěstinců několik dívek zcela dobrovolně. Ale způsob rekturování prostituční amády se od rekrutování v jiných zemích v Japonsku přesto lišil. Dříve jednali lidé, kteří se zde zabývali kuplířstvím veřejně, téměř pod policejní kontrolou, neboť tvořili cech, který sice nebyl oficiální, ale přinejmenším obecně známý. V jejich obchodě s mladým žlutým masem jim byly dobré všechny prostředky: lži, podvody, často i hrubé násilí. V novější době jim vláda silně šlápe na paty, ale uvidíme později, že pouze z nepatrnými výsledky.

Jak by bylo možné zabránit zástupu verbířů, aby nejsvůdnějšími nabídkami neoklamali nešťastné ženy i rodiče po hrůzách občanské války nebo války s cizinou, po dlouhém hladu na některém ostrově, který lze jen nesnadno opět zásobovat, nebo po katastrofách, jako je například požár celého města nebo zkázonosné zemětřesení, kdy se chudé rodiny chytají každého stébka, aby nevymřely hladem. V

Japonsku je mnoho děvčat; je mnoho služek, výdaje všeho druhu stouply po restauraci (viz výše) téměř trojnásobně, ale mzdy klesají den ze dne. Složitá sociální otázka není věru neznámá ani v říši vycházejícího slunce.

A tehdy přicházejí obchodníci s otroky. Jedni dívkám, které by rády odešly, nabízení výhodná místa v továrnách nebo v zemědělství. Jiní je klamou slibem výhodného manželství za mořem, které oblévá jejich rodné ostrovy. Když pak dojdou na místo určení, vezmou jim hned jejich šaty a zanechají je bez prostředků, až se svým únoscům podrobí, hladem dohnány k nejhoršímu.

Nejprohnanější kuplíři se skryli za zákon o adopci. Podle tohoto zákona se mohli často a rádi stát v jediném roce neomezenými pány těla i duše všech dívek, které jim chudí rodiče svěří. Japonský zákonodárce měl menší práci s potlačením oficiální prostituce, než s omezením systému adopce. Každý Japonec mohl totiž adoptovat z nižších tříd koho chtěl, kdy a jak chtěl. Byl to nejpružnější a nejfantastičtější zákon, jaký si lze představit. Jeden spisovatel vypravuje o kandidátu do poslanecké sněmovny, který byl adoptován jedním svým o deset let mladším voličem. Dříve stačila pouhá smlouva na neokolkovaném papíře. Nedovedl-li někdo číst a psát, přitiskl prostě na smlouvu svou pečeť.

Podle tohoto zákona (už dávno neplatného, srov. níže) probíhala celá záležitost takto:

Kuplíř, ať muž či žena, přijde do vesnice, která byla nějak postižena. Vylídí si obět a rodičům, kteří jsou zaslepeni jeho zámožným vzezřením a počestností, učiní nabídku, že se ujme jejich doerušky nebo se postará, aby byla někým adoptována. Pak ji zavlče daleko od rodiště a stále udává falešné adresy. Nemůže-li být hned prodána, dá ji na venkově nebo ve městě do učení. Protože služebný poměr trvá tři až sedm let, jsou dívky z nejrůznějších důvodů vrhány z města do města, až úplně zapomenou na své dětství a mravní citění mají tak oslabené, že se stanou bezvolným a lhostejným nástrojem v rukou kuplíře nebo bordeláře, kteří se dohadují o ceně jejich těla. Co jim po tak dlouho snášené bídě záleží na tom, stanou-li se služkami v hostincích, čajovnách, koupelnách nebo nevěstkami v Jošiwaře? Jak by je tu mohla jejich rodina nebo vláda najít? Vždyť ani dívky samy neznají jména a bydliště svých dřívějších pánů. Kuplíři by sami rádi někdy tuto stopu našli, mají-li naději, že by z majitele vymáčkali nějaké peníze nebo mají-li příležitost dostat peníze od rodiny, která žádá nazpět svou dceru.

V roce 1899 uveřejnil „The Japan Times“ dopis, který vzbudil velké pohoršení. Zde je jeho podstatná část: „V západním Japonsku žila vdova se třemi dětmi, dvěma dívkami a chlapcem. Starší dvanáctiletá dívka byla adoptována jinou rodinou. Když však adoptivní otec zemřel, chtěla se adoptivní matka zbavit tohoto dítěte, ale zároveň chtěla obdržet odškodné. Napsala tedy skutečné matce dítěte dopis a nabídla jí vrácení dítěte za částku pět set jenů; kdyby však matka nechtěla tento peníz zaplatit, že dá dívku na tři roky k jednomu bordeláři. Požadavek příliš převyšoval částku, kterou mohla chudá žena sehnat, protože živila sebe a své děti svou prací. Dívka byla pronajata na sedm let a adoptivní matka si ponechala peníze. Když minulo sedm let, očekávala pravá matka návrat své dcery, ale prohnáný bordelář se s adoptivní matkou, která stále dostávala procenta z výdělků děvčete, domluvil v tom smyslu, že před propuštěním z otroctví je třeba ještě zaplatit dluh tři sta jenů. Dopisy oběti vypravovaly o ošklivosti nad životem, k němuž byla připoutána a byly plné naléhavých proseb, aby byla osvobozena. Nakonec dívka napsala, že dá přednost smrti před životem, který je nucena žít. Zoufalá matka

se dala na cestu do města a podařilo se jí dceru vysvobodit. Tato dívka prožila deset let těžkého otroctví, které bylo horší než smrt. Poté žila jako hodná a slušná paní a měla radost ze své svobody. Pro poměry v Japonsku je charakteristické, že dopis zmíněného časopisu v tisku vzbudil velkou polemiku.“

Koupil-li bordelář dívku nikoli od rodičů, ale prostřednictvím agentky z řemesla, požadoval nej přesnější údaje. Aby vyhověl policejním předpisům, musel zjistit, jak byla dívka vyhledána, kolik je jí let, ke které buddhistické sektě náleží, jsou-li v jejích papírech jména jejích skutečných nebo adoptivních rodičů, jak často byla adoptována, ve kterých městech byla dříve a jak se dříve jmenovala. Aby byla policie co nejvíce zabezpečena, žádala, aby byly tyto údaje dodány třetí osobou, která jako rukojmí neměla být v žádném příbuzenském nebo finančním poměru se stranami uzavírajícími smlouvu.

Dříve nesměl být služební poměr delší než dvacet let. I to však byla velice dlouhá doba. Dívka, která v raném věku přišla do Jošiwary jako učednice, se v době své pohlavní zralosti stala novickou a teprve za rok pravou nevěstkou. Bylo-li ve smlouvě použito slova učednice – bordelář nesměl z dívky učinit novickou, aniž ještě jednou zaplatil kuplíři – objevil kuplíř náhle dívčiny pravé nebo adoptivní rodiče, a těm dávaly soudy vždy za pravdu. Nebyl-li s tím bordelář spokojen, byla učednice odvedena, jakmile byla její práce výnosná, aby byla dána do štedřejšího konkurenčního domu. Proto žádali dvacetiletý závazek, aby měli jistotu, že jim vložený kapitál vynesne největší zisk.

Protože v Japonsku vždy žena někomu náležela, musela být na konci své služební doby bordelářem opět odvedena ke svým rodičům. Tato podmínka byla ve smlouvě a vláda přísně dohlížela na to, aby byla dodržována. Ale jména potvrzující smlouvu, s výjimkou jména bordeláře a rodičů, byla téměř vždy falešná, ještě častěji nebyla uváděna správná čísla a jiné údaje. Také otec, který počítal s odstupným, byl o ně pravidelně ošizen, neboť při vstupu do nevěstince byla větší část těchto peněz odpočítána z účtu za náklady na šaty, cestu a stravu oběti i obou jejích katů.

Dřívější druhy japonských prostitutek. Až do roku 1750 byly nevěstky rozděleny do několika tříd s mnoha nižšími podskupinami, jejichž označení z mnoha důvodů kolísala. Některá ze tříd se stala proslulou a přivedla jistý druh žen do módy. Povídkáři a básníci si vymýšleli podobenství, jimiž je označovali. Někdy dostávaly jméno podle určité skutečnosti, podle čtvrti, ve které bydlely, nebo podle nově objeveného účesu, obleku nebo způsobu, jakým se předváděly. V japonsky psaných knihách najdeme pouze názvy *džóro* a *oiran*, které se stále opakují. Název *oiran* byl, jak se zdá, nejužívanější, neboť v něm byla jakási svěžest a něha: zavátý květ z plně třešně. Nebylo v něm nic hrubého, ale slovo *džóro* příliš přesně označovalo řemeslo.

V 19. století byly dlouho nejlepší nevěstky tříděny do dvou hlavních skupin: *taju* a *kožidžóro*. To jsou ty dvě třídy, které vidíme vždy znovu zobrazené na barevných tiscích, na nichž jsou účesy japonských žen jakoby prošípovány jehlicemi ze slonoviny, želvoviny nebo vzácného dřeva. Dříve vládly *taju* nad Jošiwarou pro svou krásu a eleganci. Moderní Japonec však dnes nebude na „planině štěstí“ žádat nějakou *taju*. Nikdo by mu prostě už neporozuměl. Ale toto slovo přece jen nevymizelo. Francouzský spisovatel byl mladým Japoncem bezvadné anglické elegance ujistěn, že jím bývají dosud označovány nevěstky volně bydlící ve městě.

Snem všech mužů, kteří byli dost bohatí tělesnými přednostmi a hmotnými statky a dovedli své vynikající vlastnosti stavět do pravého světla, bylo, aby byli milováni některou tajů. V Japonsku by se nazývala Sapfo, protože toto jméno znamená nejvyšší míru, které oiran dosáhne, je to vlastně už svého druhu titul. Aby však takový titul opravdu získala, musela překonat své družky krásou, vychováním, duchem, zdvořilostí, vzděláním, počtem sluhů a výší poplatků.

Příjmy kožidžóro nebyly tak velké. Jako tajů, nebyly ani kožidžóro nuceny se každý večer vystavovat s ostatními dívkami, ale přesto měly jisté výsady. V době, kdy neměl v Jošiwaře elegantní tokijský svět dostaveníčka, objevovaly se na krátkou dobu ve velké třídě Naka-no-čo k večerní procházce. Když je bordeláři vystavovali během velkých slavností, trůnily tu na zvláště jemné rohoži, před krásnou zástěnou, kdežto jejich družky seděly v pozadí, u stěny výstavní klece. Vypadaly jako vítězné královny uprostřed dvora.

Tyto velké jošiwarské dámy byly povinny zasvěcovat uchazečky a novicky do tajů koketerie. Hrály si na matku vůči svým dvěma dívčím pážatům, o něž se staraly, vychovávaly a rozmazlovaly.

Ženy, které byly do Jošiuary posílány za trest soudy, v tehdejší době sestavenými zcela libovolně, byly nazývány *jakko*. Byly to ženy nebo dívky z nižší šlechty, obžalované z nevěry, cizoložství nebo nečestného jednání, k němuž tehdy náležel také odpor proti vůli rodičů. Na základě jakéhosi tajného zatýkácího rozkazu byly zavírány do Jošiuary na tři, sedm nebo deset let. O tom vypravuje mnoho starých japonských povídek.

Komise-džóro náležela k nejnižší třídě, která se prostituovala za hromádku monů.

Japonský kronikář Šozu popsal různé třídy nevěstek v letech 1781 až 1829 a zaznamenal přitom jejich taxy. Nejdražší byly podle jeho údajů *jodiboši*, jimž bylo placeno 15,5 až 17,5 jenů; byly přirovnávány k plnému třešňovému květu, královně květin. *Joskiti-moči* stály 2,5 jenů. Jejich pracovní doba trvala ve dne do pěti hodin a od západu slunce do půlnoci. Byly přirovnávány k prostému třešňovému květu. Cena *heja-moči* činila pouze 1,25 jenů a u *cubone-džóro*, „které mluvily zvláštním žargonem“, kolísala mezi stem a dvěma sty monů.

Každá tajů byla, jak jsme už řekli, vychovatelkou, ba téměř adoptivní matkou malých *kamuro*, které čekaly na své zasvěcení. Byly v jejich službách jako jakási malá galantní pážata.

Kamuro byly ve věku sedmi, ba i čtyř let kupovány bordelářem od agentky nebo rodičů. Byly tak pojmenovány podle dívek, které doprovázely velké dvorní dámy při oficiálních slavnostech. V šógunově paláci chodily tyto děti do zvláštního výchovného kurzu. V Jošiwaře se tato roztomilá pážata snažila o největší štěstí, tedy o to, aby se stala tajů. Nevěstky obou nejvyšších tříd měly dvě nebo tři ve své službě a používaly je jako živé loutky. Zároveň však prokazovaly těmto sirotkům něhu a často až dojemnou péči, protože jiné mateřské radosti jim byly navždy odepřeny. Děvčátka nosila na rukávech svého obleku značku a barvu své velitelky. *Ane-džóro* (ane = velitelka a vychovatelka) pojmenovala nejprve své páže jménem některého svého oblíbeného ptáka. Učila je hrát na tamburínu, která doprovázela zpěvy noviců. Když se děvče stalo zručnější, hrálo na *šamizen*, třístrunnou mandolínu, nebo na jakousi loutnu stojící na zemi, zatímco džóro udávaly takt vějířem. Kamuro se učily také zdobit podle předpisů příbytek květinami. Musely vědět, jak se podle tradičních předpisů pálí vonné esence a pomáhaly při čajovém ceremoni-

álu, zatímco se jejich velitelka modlila. Kamuro vyřizovaly rozkazy a poselství. Při jídle seděly po boku taju a dávaly pozor, co si host a jeho velitelka přejí. Pečovaly o misky k oplachování rukou a stále udržovaly oheň ve zvláštní nádobě (*hibaši*), aby mohly kdykoliv zapálit malou dýmku. Byla-li ane-džóro nemocná, proměnily se kamuro v malé ošetřovatelky a obveselovaly ji svými dětskými tanci. Ane-džóro jim kupovala hračky, japonské panenky, nosítka, čajové nádoby pro loutky nebo zvířátka s pohyblivými údý, která byla prodávána za několik rinů při slavnostech u asakuského chrámu.

Malé dívčí páže však bylo také trestáno. V jedné písničce kamuro hořce nařiká, že dostala výprask, protože spala s otevřenými ústy. Bordeláři často počítali jejich příjmy spolu s příjmy jejich velitelů, aby tyto dámy učinili nejdokonalejšími na „rákosové planině“.

Asi ve dvanáctém nebo třináctém roce se staly kamuro pohlavně dospělými a nazývaly se *šinzo* – novickami. V patnáctém roce pak byly zasvěceny. Vlastnosti, které přísná ane-džóro požadovala od své šinzo neboli „čestné slečny“, byly mnohé, možno-li věřit „sto padesáti pravidlům slušnosti“, kterých má žena dbát.

Mladá dívka nesměla před svou velitelkou nebo jejím hostem ani funět ani zívát, musela být co nejzdrženlivější i při drsných smělostech přátel své „starší sestry“, aniž je směla urazit lhotežnými slovy; směla chodit, poklekat, uklánět se a sedat si jen s dokonalým půvabem. Musela znát různé znaky, značky a pečeti Jošiwary podle jména a se všemi podrobnostmi a vyznat se také dostatečně v počtech, aby mohla kontrolovat účty. Bylo třeba několikaměsíčního studia, než dosáhla znalosti různých účesů do detailů a určení zavazovat si stylově *obi* (široký pás, který patří ke kimonu, viz níže). Každý den se muselo děvče mýt, česat a upravovat si znovu vlasy, neboť kadeřnice si ho povšimly pouze o veřejných svátcích, aby obnovily jeho malý účes na temeni. První odpolední hodiny probíhaly masírováním a omýváním, které mělo upevnit maso a zabránit nočnímu potu, neboť bylo nutné, aby se dívka důvěrně seznámila s celou naukou o krásličích prostředcích, měla-li si až do třiceti let zachovat nevinnou tvář. V očekávání dne svého zasvěcení, cvičily se kamuro v elegantní a milostné posunkové hře, kterou předepisoval rituál Jošiwary.

Na jaře se konalo často několik zasvěcení za den.

To byla slavnost, radost a osvětlení; milostné písně se zpívaly pod všemi kvetoucími třešněmi „města štěstí“. V předvečer tohoto velkého dne si nabarvila novicka zuby jakousi směsí ze železitých solí a saké, čímž obratně zakryla i eventuelní vady svého chrupu. Kadeřnice jí upravila vlasy podle předpisu „mladých snoubenek“. Rozčilení této noci, strávené přípravami všeho druhu, učinily zbytečným použití pasty z tlučených mandlí, která má dodat obličejí zajímavější bledosti.

V dlouhém průvodu navštívila potom nová šinzo se svou velitelkou všechny svatyně prodeje lásky v sousedství a vyprošovala si štěstí a úspěch. Vedle jejího prvního milence se slavnosti účastnil celý hlavní personál nevěstince, ale i zástupci ze sousedních domů a čajoven, přátelé a kolegyně ane-džóro. Průčelí bylo bohatě ověšeno bílými pruhy hedvábné látky, na nichž byly napsány čínské nápisy a modlitby k dobrým duchům. Nejkrásnější svítilny byly vytaženy ze skladiště a ve tvaru věnce zavěšeny od přízemí až na věž. Před dveřmi byla na velkém stole vystavena výbava nové kněžky. Sem každý, kdo vstoupil do domu, položil svůj příspěvek: zrcadélka, brokátové váčky na tabák se jménem mladé dívky, vějíře, hřebeny ze želvoviny a krabičky ze vzácného dřeva, jejichž lak dával vyniknout malbám květin a ptáčků.

U hostiny se nová šinzo objevila v obleku ze žlutého hedvábí a s účesem jako „mladý motýl“. Podávaly se číšky saké, obsahující pouze dva hlty. Milenec a šinzo odpovídali na každý přípitek a pili, když na ně přišla řada, tři číšky. Pak byly milencům nabídnuté dvě dýmky, jejichž popel smísili, a dvě láhve saké, jednu ozdobenou motýlím samečkem, druhou motýlí samičkou, které slili do třetí láhve. Kamuro přinesly mnoho různých pokrmů, mezi nimiž byl tradiční pokrm z makaronů a pohankové mouky a koláč z mouky červených bobů. K obveselení společnosti přišel hokan (viz výše) a gejši prováděly tance představující slavné milostné historky; přitom jedna kamuro zpívala: „Jdi touto cestou jen stále přímo, až do domu, jež vidíš před sebou; čím více se k němu přiblížíš, tím blíže budeš svému vřele milovanému.“ Všichni hosté porozuměli, že nadešla chvíle „uctivého zavedení domů“, do jejího soukromého pokoje.

Šinzo měla právo vybrat si prvního milence sama. Na radu své velitelky si často vybírala někoho bohatého. Stalo-li se však, že si vybrala chudého hochu, v takovém případě podle prastaré povinnosti zaplatil bordelář celou slavnost sám.

Ale ani nyní ještě výchovná činnost ane-džóro neskončila. Její svěřenka potřebovala ještě mnoho moudrých rad. Tisíc věcí skrytých její poloviční nevinností jí mělo být odhaleno během dalších osmi dnů, než byla poprvé vystavena.

Ane-džóro ji vodila Jošiwarou, aby ji s každým seznámila. Při návštěvách sklízela šinzo všude pochvalu a dostávala blahopřání. To stavělo do lichotivého světla také dobré vlastnosti její učitelky, a ta byla na svou začku náležitě hrdá. Ane-džóro dokončila svou činnost tím, že po několik dnů doprovázela svou svěřenku do výstavní klece a nakonec jí dala některé důvěrné rady, jak okouzlovat muže. Po restauraci (viz výše) kamuro zmizely a jako šinzo, což znamená „mladou dívku“, vystupují dnes často jen staré, bezzubé ženy.

Později měly oiran jen dva pokoje; v jednom přijímaly hosty a ve druhém bydlely. Jedly a strojily se ve společné místnosti. Původně mívaly podle hodnosti buď dva související pokoje nebo skutečně malý byt. Taju měly podlahu pokrytou několika velmi jemnými rohožemi, položenými jednu přes druhou.

Kakemona (svitkové závěsné obrazy) a zástěny, dary vynikajících umělců, byly právě tak cenné jako mnohé obrazy v našich galeriích. Skříňky a svítilny byly z drahocenných barevných a vonných dřev, lakované předměty, toaletní skříňky, stoličky a stolky byly stejně jemně zpracovány jako u nejbohatších městských rodin. Pro Japonce je jednotlivá kvetoucí větvička ve smaltované váze právě tak krásná svou přirozenou formou jako mravní nebo estetickou myšlenkou, kterou vyjadřuje. Větvičky přistřihují podle svého vkusu a svých představ, a toto umění vždy patřilo k tradiční výchově japonských žen. V pokojích nevěstek bývaly v zimě hlavně smrkové větvičky a chryzantémy, v létě třešňové a slívové květy a kosatce. Postel tvořilo několik pokrývek potažených saténem na spací podložce. Svrchní pokrývka znamenala ložní pokrývku a byla potažena červenou, zelenou, černou nebo šedou hedvábnou látkou. V několika domech nejnižšího druhu spali všichni hosté a nevěstky téměř společně: mezi stěny na noc zmizely, jako když složíme několikadílnou zástěnu, a tak jsou jednotlivé pokoje spojeny do velké místnosti, ve které hosté spí odděleni jeden od druhého pouze ložními zástěnami. V každém pokoji nevěstky bývala křišťálová, porcelánová nebo látková kočka s červenou hedvábnou stužkou. Původ tohoto zvyku je velmi starý a kočky jsou považovány za ochránkyně nevěstek před neštěstím.

Účesy a oblečení dřívějších japonských prostitutek. Účesy nevěstek byly od nejranější doby, už před založením Jošiwary, značně proměnlivé. Ve zcela rané době chodily džóro s vlasy splývajícími až na ramena, zahalenými hedvábným nebo vlněným šátkem. Později je dělily na několik pramenů sepnutých stužkami, které byly ovinuty bez uzlů. Po založení „planiny štěstí“ se pomalu vynořily nejfantastičtější druhy vysokých, hlubokých, oblých, čtyřhranných, tu vysoko, tu doširoka nebo šikmo nastavených účesů. Prohlédneme-li si pečlivě mnoho dřevorytů, spatříme nevěstky vyzdobené květinami, hřebeny a jehlicemi s nekonečnou vynalézavostí. Později tuto zvláštní stavbu z vlasů často udržovala jen malá, červená stuha. Japonka velmi brzy poznala, že tato živá barva znamenitě sluší její žlutohnědé pleti. V roce 1750 se vynořily jehlice, které byly nevidaně dlouhé a fantastické. Nyní jsou malé a nenápadné. Mladá Japonka má velice dlouhé, spíše hrubé než hedvábné vlasy.

Zkadeřené vlasy tu nevidíme; jsou považovány za velkou chybu a macešský dar přírody. Jistý Evropan, který měl velice vlnité vlasy, byl nucen nechat si je pečlivě uhladit, aby ho jeho japonská přítelkyně nečastovala hodně nepříjemnými poznámkami. Ve velkých přístavních městech někdy spatříme zrzavou ženu s melancholickými očima, která je jistě míšenka. Barva vlasů je u Japonců modro-černá, někdy černá bez modrého nádechu. Jsou-li nevěstky samy, pokrývají si vlasy pruhovaným šátkem, aby si co nejdéle udržely umělecké dílo svého účesu.

Na spací podložce Japonky, která je obvykle ze vzácného dřeva, jemně lakovaná a zdobená květinami a velmi těžko popsitelná pro toho, kdo nikdy takovou neviděl, je nití upevněna malá, oblá a tvrdá poduška z papíru nebo i ze dřeva, na kterou dívka nepokládá hlavu nebo účes, ale šíjí, takže účes volně přechází. To je nezbytné opatření pro záchranu uměleckého kadeřnického díla. Po stranách podložky jsou tři nebo čtyři malé zásuvky, v nichž má Japonka uschovány rezervní zásoby kráslicích prostředků, tabák a pamlsky. Je tu také kouzelný prsten a svitek zvláště jemného papíru, jehož čtverečku používá čistotná nevěstka pro sebe i pro muže k utírání očí, nosu, úst a intimních částí těla. Jóro nikdy neulehne, aniž se hluboce pokloní před svou poduškou. Patrně se omlouvá, že ji posunula a je tak nezdvornilá, že jí musí ukázat záda, načež ji potichu poprosí o dobrou noc a sladké sny. Podušce zvláště děkuje také za to, že bývá dlouho ušetřena dvojí brady a záhybů na krku, které kráskám na Západě činí velké starosti.

V Jošiware přicházela kadeřnice se třemi pomocnicemi každé odpoledne. Myly a parfémovaly ženám vlasy celou hodinu, pročesávaly je, k čemuž užívaly celou řadu hřebenů se stále těsnějšími zuby, s různou silou a formou. Pak teprve vlasová umělkyně budovala s proužky zlatého nebo stříbrného papíru nebo s malými stužkami žádaný tvar, a vlasy definitivně upevnila až tehdy, když je asi hodinu ponechala v modelu z řídkého rostlinného pletiva. Když tuto formu sňala, upevnila své dílo mnoha hřebeny a jehlicemi. Volba účesu záležela na obyčeji v domě a na konzervativním nebo moderním smýšlení jarite, která svým poddaným vnucovala účes, který pokládala za nejúčinnější.

Účes, který nesluší ženám z jihu, je velice přiměřený dívkám ze západu. Evropan je může velmi těžce rozeznat, domorodec se nezmylí nikdy. Velice snadno pozná, jde-li o ženu z Kjóta nebo Šizuoky, jako Francouz rozezná Normandanku od hnědé Provensálky. Zatímco jsou vlasy ve formě, oholí kadeřnice pečlivě celý obličej, tváře, někdy i doočí, vždycky nos a bradu, a uši vyčistí hůlčičkou ze slonoviny, obalenou kouskem bavlny. Jak jsme už řekli, musí účes vydržet několik dní, a aby

nebyl pokazen, musí žena ležet klidně s šíjí na tvrdé podušce. *Musko* (malý chlapec) se už v raném věku učí dávat dobrý pozor na vlasový uzel své matky a svých sester; později sleduje, aby nepocuchal umělý účes své noční družky.

Kromě mnoha obývacích prostředků, krémů a každodenních líčidel mají také zvláštní tinkturu, kterou uměle napodobují obočí. Bílý, velmi jemný krém jim udržuje obličej, krk a poprsí v bledosti. Nakonec si prodlouží kresbu spodního rtu směrem dolů, aby ostřeji vynikl malý tvar úst.

Dnes už nevěstky nemají zvláštní oblek, ani se nedodržují právě popsané složité účesy a kosmetické úpravy. Každý dům má však ve své šatně velmi cenná kimona, která jsou z jemného brokátu, hedvábného damašku, sametu, čínské krepiny a atlasu, která z nich ve slavnostní dny činí královny. Výšivky představují květiny a ptáky, mořské vlny nebo táhnoucí oblaka a jejich více či méně ostré barvy kolísají ve svých odstínech od purpurové červeně k modři a zeleni. Podle roční doby nosí jeden nebo více obleků s velkými, k zemi padajícími rukávy, jejichž nejhlubší části používají jako kapsy. Celý půvab tohoto obleku vězí v opásání. Obi je vždy z velmi širokého pásu, sahajícího od boku až k nadrům. Musí být několikrát v krásných záhybech ovinut kolem těla, aby něžné odstíny bohaté barevného hedvábí, z něhož je utkán, nejlépe projevily svou hru. Je to celá škála hedvábných tónů. Také ohromný, oblý nebo čtyřhranný uzel bývá mistrovským kusem toaletního umění. Konce pásu jsou ukryty a uzel je utvořen pouze z podélných závitů, které tvoří jedinou umělou křivku od prsou až ke kolenům. Nevěstky nosí uzel vpředu, gejši vzadu. V záhybech tohoto pásu vězí tisíc malých toaletních předmětů, amulety, šperky, vějíře, vyšívané hedvábné pytlíčky s tabákem a dýmčičkou, a samozřejmě i svitek papíru, který si nelze odmyslet od zdvořilých mravů galantní ženy.

Obi drží také límec kimona. Jeho tvar dodává mladé ženě při chůzi poněkud strmulého a hrbatého vzhledu. Japonka nikdy nezdvihá své šaty dozadu, nýbrž je drží vpředu oběma rukama, hmatem podobně nacvičeným, jako býval hmat Pařížanky, chtěla-li překročit louži. Musme nenosí ani kalhotky, šněrovačku ani podvazky. Na nahém těle má pouze malé šátky, jimiž si obkládá boky. Na to přijde první červený oděv u mladých dívek a žen a tmavofialový u žen, které překročily třicítku: košile z hedvábí nebo krepu. Pak je na řadě kimono a obi. Na nohou, jejichž vyklenutí právě tak jako prsty nejsou znetvořeny úzkými a špičatými střevíci, nosí vlněné nebo kožené punčošky, které jsou vždy docela bílé a nepřesahují kotníky.

Netřeba snad dodávat, že toto vše je už historie nebo popis oblečení žen při slavnostních příležitostech, ve městech i na venkově už dnes chodí Japonka běžně v evropských šatech.

Vystavování. V prvních večerních hodinách odcházely dívky v plné parádě do svých klecí, kde nastalo jejich veřejné vystavování návštěvníkům. Bylo jich tu pět, deset, ba i dvacet: nehybné jako voskové panny v oblecích jako z pohádky spolu hrály nějakou kratochvilnou hru, kouřily svou dýmčičku nebo žmolaly mezi prsty tabákovou kuličku, ovívaly se krátkými údery vějíře a vypravovaly si nevinné historky. Jiná klečela uprostřed nad velkým listem papíru a s koncem dlouhého štětoe mezi zuby přemýšlela. Další také klečela a četla dopis, který rozvínovala mezi prsty: husí pochody jeho značek jí tančily před očima, byl to dlouhý dopis od přítelkyně nebo milence.

Zdálo se, že si za svými pozlacenými pruty nevšímají davu, který chodil kolem nebo se zastavoval; ale zatím zkoumavě sledovaly promenádu japonských plášťů a evropských obleků. Dívky, které nedávno přišly z venkova, se společně krčily v pozadí a jaksi se bály pohledu zákazníka, který se zastavil, a tak podrobně hodnotil. Jistá plachost je odlišovala od starších nevěstek, které už byly s obchodem, který se zde provozoval, důvěrně seznámené a po této stránce už otupělé.

Představme si, jak to vypadalo:

Tady se zastavil student. Je hrdý na svou osobu a na hlavě má německou čepici, v ruce tlustou hůl podle nejnovější módy v latinské čtvrti. Vysokoškolák hovoří s dveřníkem. Asi nemá zrovna moc plnou peněženku. Napolo šeptem vrhne několik erotických veršů přes mříže. Jinde se na několik minut zastaví mladý kupec v měkkém klobouku, aby si pohovořil s jednou *musme*. V japonském obleku vypadá téměř jako dívka. Tu zase přichází kuli a na těsné modré kazajce má značku svého řemeslnického cechu. Kalhoty stejné barvy se přimykají k jeho nohám a bokům. Když se přiblíží, přiběhne dívka, nakloní se co nejbližší s přitisknutým čelem na mříž a s ještě otevřenými očima rozčilením napjatě naslouchá zprávám o své rodině nebo snad o svém snoubenci, který se během jejího otroctví stal nevěrným.

Poněkud dále kráčela celá japonská rodina, která vedla děti za ruku a spíše obdivovala nádhru květin a barev než modré, zelené, červené a růžové ptáčky, kteří přicházeli a odcházeli a odpočívali ve svých klecích za pozlacenými mřížemi. Služky šly tudy po boku snoubenců se stejným úsměvem, jaký měly ráno v asakuském chrámu. V parku byla už noc, kdežto ve slavnostně osvětlené Jošiwaraře se mohly opájet až do půlnoci. V těsném styku s lidem si tyto dívky vzpomínaly na staré zvyky svého venkovského městečka, odkud přišly.

V Evropě se říkalo: Japonský lid chodí do Jošiwary jako na slavnostní náboženský průvod. Ale zakazuje snad naše šilhavá cenzura otci rodiny, aby netleskal revuálními skupinám v lidových divadlech? Jsou snad tanečnice v našich barech ctnostnější než džoro v říši vycházejícího slunce? Morálka staré Evropy by mnoho získala pro svou cynickou přetvářku, kdyby své nevěstky oblékala do tak dlouhých šatů, jaké vyžaduje japonský vkus. Japonec považuje za nevkusné, ukazuje-li se žena nahá; ani na erotických obrázcích ji nevidáme bez šatů. Ale ve skutečnosti to nemá nic společného ani s náboženstvím, ani s morálními zákony, je to prostě věc vkusu. Ve „městě bez noci“ byly vystaveny nevěstky před zraky lidu v plném lesku svého vyšňoření a své krásy; ale matky i dcery vědí o těch zoufalých nočních slzách, jimiž déle než tři sta let omývají lak svých podhlavnic. Nižší třídy tu v nevěstkách vidí vždy jen sestry v žalosti tohoto slzavého údolí, ba téměř světice, proti své vůli obětované pro rodinu...

Evropan v japonském nevěstinci. Vratme se však na někdejší „planinu štěstí“, kde se právě před jednou klecí zastavil Evropan a chystal se vstoupit otevřenými vraty.

Za částku kolísající mezi třemi až patnácti jeny mohl opravdu spatřit prazvláštní věci. Jakmile překročil práh, usedly k jeho nohám na bobek staře vypadající služky, více či méně bezzubé, a stáhly mu rychle střevíce, ať chtěl nebo nechtěl. Prach jeho obuvi by zašpinil jemné a bezvadné rohože, po nichž dívky provádějí ladné pohyby svých kimon. Ve slaměných sandálech, které mu při každém kroku kloužou z nohy, byl veden do prvního patra. Velké schody byly osvětleny svítilnami

a elektrickými lampami, zahalenými světlým hedvábím. Vpravo i vlevo byla otevřená přepažení. Zvědavě nakukoval do místností v jedné řadě: tu byla oblékárnička bez nábytku, ale s koupací vanou, tu pokoj, v němž se právě konala elegantní hostina, jinde seděla nevěstka se vznešeným hostem důvěrně v šeru svítlny zahalené hedvábím. Cizinec neměl právo se tu zdržovat, a tak ho rychle vedly do prvního patra. Zatímco dozníval hluk z ulice, mohl se tu těšit píváním jamí noci z verandy, která vedla do zahrady s potůčkem nebo vyhlídkou na uměle tvarované stromy a umělou skálu nad malou, také umělou říčkou, provedenou ze zeleného písku.

Když se konečně po delší době uvelebil na kolenou a seděl si neobratně na patách, ponechal ho o samotě s velmi důstojnou stařenou. Vypočítávala mu ceny a překládala je do jeho řeči. Jarite se s ním snažila velmi zdvořile dorozumět a vytušit jeho přání. Využívala této příležitosti k tomu, aby poznala všechno důležité k vyplnění dotazníku, který si každé ráno odháší policie.

Musme opustily své klece a v nepořádku běžely do chodby. Svůj dětský křik mísily s klepotem svých sandálů. Vešly, host seděl mezi dvěma starými služkami, které mu seděly po boku a viděl, jak jej okolo míjí hrdé krásné princezny, s upřeným pohledem do dálky, kterým si nevšímalý jeho přítomnosti: slečna Slíva, slečna Bambus, Perlový potok, Něžný motýl, Dědina květina, Třešňový les, Malé jaro (mluví anglicky), Malá kýta (mluví francouzsky... je však pro tuto noc už objednána), samé na pohled proslulé dívky, které japonské maliře nadchly pro vytvoření pestrých obrázků.

Když si host vybral, byl dán ostatním pokyn k „čestnému ústupu“, a aniž cizinec měl dost času vzpamatovat se ze svého rozčilení, daly mu najevo, že přišla pro něj a jeho vyvolenou chvíle „čestné výměny obleku“. Dostal se do rukou obratných, mladých a tentokrát velmi mladých služek, které ho vedly do jeho pokoje. Byly to nové učednice. Tyto mladé dívky ho během sterých zdvořilých formalit zcela vysvlékly. Zkoumaly ho svými pohledy, skulinami svých těsně sblížených očí. Kdyby uměl japonsky, byl by slyšel, co říkají, má-li host třeba jen malé vousy: Jakou chlupatou tvář má ten barbar, jak je protivně veliký a plný vlasů! Po tomto vyšetření mu přinesly ze zdravotních důvodů, ale také aby se přesvědčily, že jeho tělo není úplně zarostlé, velké umývadlo s téměř vařící vodou. Nebylo mu dobře. Neoblečený, nemohl věru zůstat lhostejný mezi těmito mladými, a tak neobyčejně zdvořilými dívkami. Podaly mu bleďmodré nebo zelené kimono, pomalované oblaky či vlnami, pravé milostné roucho, které se poměrně snadno otevíralo a jehož široké rukávy mu sotva držely na ramenech malým pásem, který při nejmenším pohybu padal. Nyní se musel položit na vyšívané pokrývky.

Tu přichází krasavice. Půvabně se přiblíží, padne na podlahu a připravuje velmi dobrou směs mandlí a ovoce, ze které mu nabídne, podá mu cigaretu, kterou zapálila mezi svými rty, a se zdlouhavou péčí mu připravuje podušku... Za hodinu potom pospíchá, když už použila mnoho lístků onoho zvláštního papíru, který nosí ve svém pásu nebo mezi zuby, do velké koupelny.

Velice zdvořilá musme se stále usmívá. Rozzlobí se jen tehdy, pokazí-li hrubý a zcela nevychovaný host brutálně pyšnou stavbu jejího účesu, výsledek velké námahy celého odpoledne. V době odpočinku přivede některou nezaměstnanou přítelkyni, žvatlá s ní a kouří dýmčičku nebo píše dlouhý, hrozně obsažný dopis svým nejkrásnějším písmem, někdy ve verších.

Dokud byl host zde, neuslyšel v tomto pohostinném obydlí hrubé slovo, sprostou řeč, ani nespatriil nestoudný posunek. Slyšel-li dívky mluvit, napadlo ho,

že používají něžnější a líbeznější mluvu než ostatní lidé. Všechno tu bylo tak zdvořilé, jemné a něžné, jako by trávil noc v paláci vysokého státního úředníka. Pak přišel spánek, přikolébáný molovými akordy, které sem z druhé strany zahrady vysílala vzdálená *biva* (kytara), a úderý dřevěných klapáček, kterým dával zaznívat ponocný.

Když se druhý den probudil, byla stěna jeho pokoje vedoucí do zahrady tak široce otevřena, až se podle slov básníka mohl domnívat, že se ocitl „v kvetoucím ránu šťastného dne ze starých dob“. Vstal a dva mladí sluhové ho se vši obřadností oblékli. Pak nastala chvíle *šadai* nebo-li peněz „na kouření“, podávaných ve zdobeném obalu. Musme ho provázela středem nezaměstnaných sluhů a usmívala se až na práh.

Tento japonský úsměv je nekonečný ve svých nejjemnějších odstínech. Když sis ji vybral, usmála se tak záhadně, jak to činívají šlechtetní samurajové v divadle, než provedou harakiri. Zdálo se, že říká: „Možná, že nejsem tak krásná, jak si myslíš, snad nebudu také tak zdvořilá a líbezná, jak si přeješ. Budu se ti zdáti hloupou a bezduchou, protože tě neznám a nepodobám se ženám tvé země. Ale učiním vše, co budu moci.“ Když v noci tvé chování uráželo její stud a jemnost, opět se usmívala, jako by tiše říkala: „Jsi rozhodně brutální a hrubý, poněvadž neznáš forem dobrého vychování naší země. Jsem tu, abych se ti líbila, otrokyně tvých přání. Mučíš mě, nesmíš to však pozorovat, poněvadž si mě bereš, abys byl šťasten. Nevole, kterou ve mně vzbuzuješ, by pokazila náš večer, kdybys ji mohl tušit.“ „A nebudeš-li dost štědrý, odejdu, abych mohla vyrovnat svůj dluh svému pánu a jednou si nazpět koupit své tělo, vrhnu se ti stejně přívětivě k nohám a budu se ještě usmívat, říká-jíc: sajónara. Můj úsměv ti řekne: Chci, abys neodcházel s myšlenkou, že nedostatek tvé štědrosti mohl zranit tu, která se ze všech sil snažila se ti líbit. Mohl bys po několik okamžiků s lítostí myslet na to, že kdybys byl bohatší, prokázal bys mi tu nesmírnou službu, velkou jako moře, že bys mě totiž vrátil mé rodině a mohl bys mít strašlivé vědomí, že mne tu zanecháváš. Prosím tě, nemysli na to, vidíš přece, usmívám se... směji se dokonce. Sajónara! Na shledanou!“

Na „planině štěstí“, o které tu vypravujeme, byly v dobách její slávy kromě personálu nevěstinců všechny velkoměstské živly. Stále stejní žebráci ráno přicházeli a číhali na almužnu nebo zbytky hostiny. Prodavači talismanů a amuletů, přednášeči básní, vypravěči povídek, flétnisté, prodavači novin, veřejní písaři tu běhali o závod. V některých jídelnách bylo možné dostat nejen výlučně japonské pokrmy, ale také různé jiné, které sem byly zaneseny ze Západu, jejichž pověst pronikla za velkou jošiwarskou mříž. Z tohoto množství vynikali praví lyričtí umělci: hokanové a gejši. To byli zpěváci, vypravěči a hudebníci, zvláště spojení s městem rozkoše a tanečnice se zvláštními předpisy a zvyky.

Gejši dříve milostný obchod nevykonávaly. Jejich pozice byla přesně vymezena: směly provozovat tanec a hudbu, organizovat velké veřejné slavnosti, kterých se účastnily, musely se však zdržet sebemenších milostných styků s nevěstkami nebo jejich hosty. Jejich cech dovedl přesnými a přísnými zákony potlačit i přechodné milostné náklonnosti mezi cizinci a gejšami. Byli ve školní budově, kde museli očekávat pozvání k účasti na veřejné nebo polední hostině. Dnes se už v Jošiware bankety dávno nekonají, kdysi však byly v tamějších zdech pořádány velké pitky. Hokanové a gejši byli najímáni pouze na určitou dobu a odcházeli, když začaly důvěrnosti.

Šlo-li o to, aby hokan nebo gejši byli u velké slavnosti přítomni, bylo nutné, aby se hosté i bordelář přihlásili u zprostředkovatelské kanceláře. Tento cestovní předpis měl prostý původ: Kolem roku 1750 byli hokanové a gejši tak vyhledávání, že jejich školy zbohatly a nejproslulejší herci a nejkrásnější tanečnice přicházeli ze všech končin, aby se u nich dali zapsat. Tanečnice ve svém obleku i životě představily uchvacující luxus, a navíc, nevyhýbali se převzít i roli prostitutky. Bordeláři byli znepokojeni: Proč nemají umělci v Jošiwaře platit daně jako druzí a proč nemají být pod kontrolou, která by je nutila, aby se omezili jen na své povolání? Nevěstkyně měly zálibu v hokanech a tanečnicích, kteří zaplavovali město rozkoše, a často pomýšlely jen na útěk, aby se opět shledaly se svým miláčkem. I nejbohatší lidé zůstávali v čajovnách s gejšami a nestýskalo se jim po krásných oiran. Bordeláři se cítili poškozenými a učitelé ztráceli své nejlepší žáčky. Kromě toho, půvab gejš, které tehdy překročily rámec svého poslání a zabývaly se i prostitucí, brzy hynul. Častý pohlavní styk jim stíral mladistvou krásu jejich rysů a měl špatný vliv i na měkkost a ohebnost jejich hlasu. Proto byla zřízena zprostředkovatelská kancelář sledující, aby pobyt gejš na „planině štěstí“ nepřesahoval jejich vlastní působení, a aby se nemohly prostitutkám plést do řemesla.

Umělci a umělkyně zde pak už nesetrvávali. Využívali svůj volný čas ve školách, aby zdokonalili eleganci své toalety a svůj přednes a výraz. Nicméně každá škola vysílala do čekárny kanceláře několik starších žen nebo sluhů, kteří ve dne i v noci čekali na příchod pozvánek a ihned je vyřizovali. Gejši sem přicházely, aby se daly zapsat a určit si hodinu, kdy vycházejí. Sluha, který nesl jejich nástroje, šel před nimi a svítil jim na cestu svítilnou se značkami jejich školy. V jedné místnosti kanceláře byly opatrovány luxusní hudební nástroje, které používaly tanečnice při představení. Byla-li některá umělkyně náhodou nepřítomna, nemocná nebo už objednaná, ležela na pouzdře jejího šámizenu (viz výše) nebo na jejím místě kontrolní známka a záznam s dobou není nepřítomnosti s vyznačením procent, která na ni připadá.

Tanečnice byly rozděleny do dvou tříd: dospělé a dětské gejši, které hosté nazývali také „polodrahokamy“. Poznaly se podle jejich lesklých obleků, posetých znaky a symbolickými postavami, podle jejich účesů zdobených jehlicemi, podle jejich zlatých a stříbrných skvostů, několika moderních evropských nebo indických prstenů a podle jejich celého zvláštního půvabu, který byl poněkud smělý a srovnáván se zdrženlivostí způsobných a skromných slečinek, které se šatí vždy jen temnějšími barvami.

Když začala gejša stárnout, ujala se výchovy dívky až do jejího dvanáctého nebo třináctého roku a stala se její učitelkou. Děti, které byly vždy křiklavě oblečeny, musely zachovávat hodiny výuky a slepě poslouchat dospělé gejši, které doprovázely. Při jejich prvním vystoupení byly obvyklé téměř stejné zvyky jako při zasvěcení šinzo, ovšem bez svatební noci.

Když hlas mladé tanečnice dokázal ohebně každý přízvuk a každý rytmus, když dovedla dva nebo tři tance a hrát na jeden ze tří nástrojů: šámizen, flétnu nebo tamburinu, když se konečně naučila umění odpovídat duchaplnou řečí na slova hostů, konala v průvodu své učitelky první nástupní návštěvy. Bylo nutné ji učinit známou a dokázat, že se stala znamenitou gejšou pro svět, ve kterém se lidé nenudí. Navštívily čajovny a malé lokály, pily saké a každý pronášel svůj uvítací pozdrav a sliboval zakázku.

Gejši byly trestány malými pokutami nebo odnětím volných hodin. Přes veškerou pečlivá opatření se tu a tam nechala některá strhnout a stala se hrdinkou malé

milostné historky. Neprávem zapomněla, že jsou za každou jošiawarskou svítlnou skryty závistivé oči. Jakmile byla udána zprostředkovací kanceláři, ztratila na několik dní možnost činnosti. Tak byly nucené bdít jedna nad druhou. Aby lépe odolaly smělým lichotkám svých hostů, jednaly podle hesla: „Nikdy jedna, nikdy dvě, vždycky tři.“ Přicházely v malých skupinách po třech, někdy v průvodu dvou malých dívek hrajících na tamburínu. Tyto dívky udávaly takt, zatímco jejich družky hrály na šámizen, flétnu nebo loutnu a zúčastnily se pouze jednoho tance, *kappore*, který byl nejčastěji žádán. *Kappore, kappore saute!* byl jeho závěrečný rým a hlavní půvab této rytmické pantomimy byl ve *fermate*, kdy obě dívky pootevřely svůj oblek. O jiném tanci, *jonkině* (*džonkině*), dnes zvrhlém a zakázaném v přístavích městech, uslyšíme později.

Byly zde také školy, které vytvářely orchestry gejš; to byly právě hudební akademie. Hudebnice se spojovaly po deseti, patnácti i dvaceti a hrály zcela starou posvátnou hudbu. V Jošiware se objevovaly v takových velkých skupinách jen během velkých slavností, jako byla např. *Nivaka*. Když byla tato slavnost oznámena, nastal velký nával do města rozkoše. Kdo mohl, pozoroval přípravy ke slavnosti a posuzoval talenty herců. Ve dnech, které byly tomuto tanci věnovány, zvali často hostinští v čajovnách hokany s jejich sborem, aby strávili večer s jejich hosty. Na tuto příležitost čekaly gejši netrpělivě a používaly ji jako záminku, aby mohly povolit uzdu své touze po milostných dobrodružstvích. Doporučovalo se jim však, aby šly jen za velice krásné dary, neboť pořádání *Nivaky* bylo velmi drahé. Deficit byl vždycky značný, a proto příslušná zprostředkovací kancelář zamhuřovala shovívavě obě oči. Toto divadlo však bylo k velké nelibosti hostinských v roce 1888 zakázáno; podle kronikářů šlo o skutečně uměleckou slavnost.

Ve druhém měsíci roku zaplavili jošiawarské ulice tanečníci a zpěváci všeho druhu, dokonce i z okolí. Nevěstky do nich byly zblázněné a páchaly tisíc pošetilostí, aby se s nimi mohly sejít. Bordeláři však byli ve střehu: zakazovali takovým tanečníkům a zpěvákům vstup do domů a co nejprísněji střežili svůj personál. Přesto vždy několik dívek uprchlo a příští měsíc bylo možné konstatovat zvýšený počet sebevražd.

Zákony, předpisy a smlouvy. V Japonsku tedy byla prostituce uzákoněna, registrována a prostorově vymezena na určité místo. Když japonský stát vešel do éry reformu, snažil se uvést své právo do souladu s evropskými zákony, a především šlo o to, aby byla držena na uzdě zneužívaná moc bordelářů a kuplířů. Nové zákony však byly velice neoblíbené, neboť se dotýkaly starých vžitých zvyků, japonský lid byl například příliš ovládnut myšlenkou dětské lásky, která děti nutila, aby svá těla prodávaly v zájmu rodičů už zmíněnou formou tzv. adopce. A tak se muž z lidu setkal vždy s někým, kdo vytvářel zeď mezi tradicí a prováděním nových zákonů podle smyslu a litery. Že přitom byl tento „někdo“, tj. bordelář, veden ziskuchtivostí, je jiná věc.

Tři století byla tokijská Jošiawara zábavným podnikem, který navštěvoval lid ve svátečních a slavnostních dnech, aniž u brány potřeboval vstupenku. Mohl zde obdivovat to nejmodernější a učit se, co je krásné. Oznámení jošiawarské slavnosti pro mnoho lidí znamenalo rodinný svátek. Jedni zanechali veškeré práce, aby tu navštívili svou uvězněnou dceru, aby jí přinesli zprávy a potěšili ji ujištěním, že myšlenka na došť, kterou přinesla, jí zajistila velkou úctu v srdci nepotěšitelných rodičů. Jiní sem šli, aby spatřili, co je elegantní, aby obdivovali nové tvary a barvy

svícen, úpravu malých zahrádek u vchodu; malíř a básník tu hledali popud k oslavě květin, žen a lidu. Mnozí přicházeli s rodinami, jako se chodí do divadla pod širým nebem nebo k dlouho očekávanému sportovnímu utkání.

Japonský lid si vážil tzv. půvabů rodinného života snad mnohem více než Evropané, protože tento život byl pro něj tím nenucenější, čím více byla manželka hodnocena jako služka; nikdy však nezraňoval nevěstku opovržením, neboť by jednal proti zákonům své náboženské morálky. Pokládal ji jen za nešťastnou ženu, která se obětovala z nejsvětější povinnosti, z dětské lásky, aby zachránila své staré rodiče před bídou.

Za zákonů a předpisů týkajících se prostituce (které platily na počátku 20. století), uvedme některé články z kapitoly o nevěstkách:

§ 34. Nevěstky své řemeslo mohou provozovat pouze v bordelu.

§ 35. Každá dívka, která se chce stát nevěstkou, o to musí písemně požádat příslušnou policejní kancelář. Tato žádost musí obsahovat to, co následuje a žádá dívka pod šestnáct let nebude zapsána bez těchto náležitostí:

1. Svolení otce a matky, nebo je-li žadatelka sirotek, svolení podepsané nejbližším příbuzným; z této listiny musí být přesně patrná doba, pro kterou byl služební poměr ujedнан a hotově vyplácena mzda.
2. Rodný list z domovského města nebo vesnice (jméno, věk, rodiště, bydliště) a ověření podpisu otce, matky nebo příbuzného.
3. Předchozí ohlašovací lístek žadatelky.
4. Smlouvu ujednanou s hostinským, v jehož domě bydlí.
5. Důvody, které ji vedou k tomu, aby se stala nevěstkou.
6. Její pseudonym a taxy.
7. Délku žadatelčina závazku.
8. Zdravotní atest vydaný kontrolním lékařem.

§ 36. Nevěstky musí bydlet v nevěstinci. Chce-li však některá změnit byt, musí příslušnou kancelář požádat o policejní svolení. Žádost musí být podepsána dvěma hostinskými.

§ 37. Každá změna jména, pseudonymu, místa nebo taxy nevěstky musí být ve třech dnech hlášena příslušné policejní kanceláři; stejně tak, začne-li nevěstka jiný život, vzdá-li se na čas svého povolání nebo se k němu opět vrátí.

§ 40. Nevěstky se musí podrobovat lékařské prohlídce na základě zvláštních předpisů.

§ 41. Nevěstky smějí opustit bordel jen tehdy, chtějí-li navštívit hrob svého otce, matky, dědečka a babičky, strýce, tety nebo bratra, nebo v případě nějaké slavnosti nebo smutku v příbuzenstvu. V celém obvodu *jukvaku* (bordelového města) se však mohou volně pohybovat. Chtějí-li *jukvaku* opustit, musí k tomu obdržet svolení předsedy prostřednictvím hostinského, jít v občanském obleku a v průvodu jednoho zřízence ze svého domu.

Zajímavé byly také předpisy vydané s ohledem k tzv. veřejné bezpečnosti:

1. Policie musí dostávat zprávy o přítomnosti podezřelých individuí. Je-li host podoben podle zatykače osobě policejně hledané, musí to být oznámeno policejní kanceláři a zaslán jí hostův popis.
2. Policii musí být oznámeno, mají-li u sebe hosté mnoho peněz nebo takové množství cenných papírů, které není v souladu s jejich sociálním postavením nebo rozhazuje-li host peníze „marnotratným způsobem“.
3. Policii musí být podána zpráva, mají-li hosté podezřelého chování u sebe šavle, střelné nebo jiné vražedné zbraně.
4. Zdržují-li se někde v bordelech déle než tři dny nepřetržitě.
5. Svěřují-li nebo darem dávají hosté nevěstkám větší množství peněz nebo cenných papírů.

Zákon také bordeláři zakazoval svádět dívku k přemrštěným vydáním nebo jí bránit, chce-li se polepšit. Nemohl se v zákoně nebo řádu dovolávat žádného ustanovení, které by dívku dovolovalo týrat nebo s ní špatně zacházet. V takovém případě měla dívka právo stěžovat si policejnímu úředníkovi nebo v policejní kanceláři.

Obsah a forma smlouvy nevěstky s bordelářem vyplývají z této ukázky:

POVOLOVACÍ LISTINA.

S ohledem na předchozí a následkem mnoha nezbytných okolností svoluji s dovolením svých rodičů věnovat se řemeslu nevěstky ve vašem domě. Vypůjčila jsem si od vás shora uvedené peníze, a tímto potvrzuji, že jsem je od vás v pořádku obdržela. Z tohoto důvodu a s úmyslem vám tuto zálohu vrátit ze svého výdělku, se zavazuji, že budu dodržovat tato smluvní ustanovení:

1. Moje taxa za každého hosta byla stanovena na 25 senů. Z každé částky mně náležející ve výši 12,5 senu si ponechávám 3 seny jako své kapesné a 9,5 senů bude použito k amortizaci mého dluhu, úroků i kapitálu. Jste oprávněn tuto částku při sestavování mého účtu odečíst od mého denního příjmu.

2. Udělám-li během své služební doby mimořádné dluhy, budiž tato částka odpočítána z mého výdělku za běžný měsíc a všechny podobné půjčky budiž zcela zvlášť vyúčtovány; nemají nic společného s dluhem, který na sebe v této smlouvě přijímám.

3. Protože péče o mé tělesné zdraví během eventuelního nutného pobytu v nemocnici jde k mé tíži, jste oprávněn tuto částku stejným způsobem strhnout z mé mzdy za běžný měsíc. Tyto výdaje nemají nic společného s dluhem, který na sebe v této smlouvě přijímám.

4. Kdybych po nějakou dobu nemohla přechodné zálohy či nemocniční výdaje vyrovnat ze své mzdy v měsíci, ve kterém jsem tyto dluhy učinila, jste oprávněn přiřazít tuto částku ke smluvenému kapitálu sub 1.

5. Příjmy z mé činnosti jsou zástavou za částku mě půjčenou a nejsem oprávněna je použít jinak, dát je jako záruku nebo je prodat někomu třetímu.

6. Délka mé služební doby byla sjednána od... do... a v této době budu provozovat neúnavně své řemeslo ve vašem domě; kdybych se však chtěla vzdát svého povolání nebo šla do jiného domu, zavazuji se, že vyrovnám svůj dluh, kapitál i úroky beze srážky k tomuto dni. Kdybych onemocněla nebo byla neschopná pro své řemeslo, rozhoduje o tom lékař. Podrobím se jeho příkazům a zavazuji se, že z osobního rozmaru nezastavím svou činnost, aniž se vzdám svého povolání.

7. Ukáže-li však po naplnění této smlouvy bilance, že následkem zvláštních záloh, které jste mi dal za pobytu v nemocnici nebo následkem výdajů za útek nebo nepoctivé jednání, jsem ještě vaší dlužnicí, vyrovnám tento rozdíl beze srážky v den, kdy se vzdám svého povolání.

8. Vzdám-li se ho však při naplnění této smlouvy, budu-li nemocná nebo neschopná výdělku, vezme si mně můj ručitel, aniž vám způsobí nepříjemnosti nebo nepohodlí.

9. Nebude-li v případech sub 8 uvedených vyrovnán ještě můj dluh podle povinnosti, mohou být eventuelní zástavy prodány v přítomnosti mého ručitele a výtěžek bude použit k vyrovnání mého dluhu.

10. Proviním-li se proti ujednáním sub 6, 7, a 8 nebo uteču a do třiceti dnů se nevrátím, budiž mnou dané zástavy a výtěžek použity k zaplacení mého dluhu.

11. Zůstane-li ještě nějaký zbytek dluhu, jsme s ohledem k němu dohodnuti, že všechny osoby, jejichž podpis je pod touto smlouvou, jsou odpovědné za zaplacení tohoto zbytku. Kdyby byla některá neschopná platit, převezmou závazek ostatní.

Smlouva platí od shora uvedeného data.

Podpisy: Dlužník. Ručitelé. Představený korporace.

Osvobození z nevěstince a sebevraždy dřívějších japonských prostitutek. Jen trojí cestou se mohly nevěstky dostat na svobodu. Buď opustily Jošiwaru, když vypršela jejich služební doba, což se nikdy nedělo před sedmadvacátým až třicátým rokem jejich věku, takže každá už byla dávno už odkvetlá, upracovaná a zničená nemocmi, zůstávala tedy v Jošiwaře většinou jako nevěstka nižšího řádu nebo služka v kuchyni. Ostatně, kuplíři a bordeláři našli dost prostředků, aby mohli nechat dluhy svých dívek donekonečna růst, takže ani pak by odejít nemohla snadno. Nebo byla dívka vykoupena svými rodiči; to se však stávalo velmi zřídka, jak pochopíme z kapitoly o verbovacích způsobech. Nešťastnice mohla sotva počítat s tím, že se její rodina ocitne v natolik příznivých poměrech, aby ji mohla vykoupit. Konečně mohly být dluhy nevěstky zaplacený jejím milencem, který s ní chce žít. To je téma mnoha povídek napsaných v Japonsku i v Evropě. Nesmíme si však myslet, že tento způsob vyvážnutí byl častý, naopak, byl dokonce velmi vzácný. Lze si však představit, že uvězněná nevěstka, kterou tři, sedm nebo devět let takového života ještě zoela nezničilo, prosívá všechny své věrné přátele, aby ji vysvobodili z tohoto „jícnu hrůzné bídy“. Stále doufá, že jednou bude žít příjemně a především nezávisle. Stále sní o tom, že ji koupí bohatý zákazník, aby mohla zůstat věrná snoubenci, kterého si dříve vyvolila. To však bývaly pravidelně pouhé iluze.

Nevěstky, které byly prodány kuplířem, mohly být vykoupeny jen velmi těžko: adresa rodičů byla ztracena a kuplíř po dohodě s bordelářem dělal všechno možné i nemožné, aby osvobození zmařil. V různých úskocích byli velice vynalézaví a znamenitě se vyznalo ve falešné diplomacii, když šlo o to, aby dívku co nejdéle udrželi v otroctví.

Případ z roku 1900 ukázal, jak nesnadno se někdy bojuje se pochybnými mocnostmi, k nimž náležela nejen bordelářská organizace, ale často i policie. V zásadě byl jednou výslovnou podmínkou propuštění nevěstky souhlas otce nebo hlavy rodiny. Tedy: jistá džóro byla vykoupena svým milencem a chtěla opustit dům, aby se mohla vdát. Večer před zúčtováním se však nevěstin otec zdráhal dát souhlas před vypršením smlouvy. Oba milenci se odvolali k soudu a byli podporováni i zahraničním tiskem i členy Armády spásy, která v Japonsku dost energicky bojovala proti každé reglamentaci prostituce. Soud rozhodl, že dívka může dům opustit bez otcova souhlasu, ale policie odepřela být nápomocna při provedení tohoto rozhodnutí s odůvodněním, že je to proti stanovám korporace a výsadám města.

Byla-li dívka propuštěna svým pánem před vypršením smlouvy, byla jí vrácena smluvní listina a dostala průvodku, kterou předložila policejní kanceláři u Velké brány. Jakmile nevěstka dostala svůj lístek, vypravila se podle obyčeje se svým milencem, družkami, sluhy a několika přáteli do některé čajovny ke slavnostnímu obědu. Pili tu saké a podle tradice jedli koláče z červených bobů, hrachu a jakési makarony z pohanky.

V případě chronického onemocnění nebo smrti vracíval bordelář umírající nebo mrtvou nevěstku její rodině, aby ušetřil útraty s pohřbem nebo zabránil špatné pověsti, kterou by tato smrt mohla vyvolat u pověřivých hostů. Rodina ji většinou přijala, aby zabránila nedůstojnému pohřbu.

Přesto tu a tam mohly nevěstky během své služební doby nakrátko opustit obvod Jošiwary, například v době jarních slavností. Na podzim mívaly volný den

na slavnost asakuského chrámu, a to až do pěti hodin, kdy jim věžní zvon smutně oznamuje dobu návratu. Jednou měsíčně jít na několik hodin do ulice Padesáti dnů, do chrámu jejich ochranného boha Inari. Pokud musela nevěstka k soudu, byla vždy doprovázena hospodyní nebo některou dozorkyní, která mluvila místo ní. Když onemocněla, požádal bordelář úřady, aby ji na několik dní poslaly do některého domu na venkov. Když byli její rodiče na smrtelné posteli, dostala dovolení jít k nim na několik hodin, aby vyslechla jejich poslední přání a potěšila je svou přítomností, s tou podmínkou, že brzy bude opět odvedena služkou. Skutečně tedy jako vězeň.

Pokud se pokusila některá džóro o útěk, byla pronásledována tajnou jošiwarskou policií a s nadávkami dovedena zpět ke svému pánovi, který ji neváhal potrestat pokoutou; dříve byla trestána odnětím stravy nebo i bitím. Jestliže opakovala svůj pokus o útěk, prodal ji bordelář většinou do vzdálené provincie některému kolegovi, který, aby zboží lépe poznal, se s ní předem vyspal. Taková zkouška bývá běžně prováděna i v Evropě bílými otrokáři.

Abychom lépe pochopili mentalitu a citovost někdejší japonské nevěstky, které ji mohou vést i k sebevraždě, uvádíme zde dopis, který venkovská džóro Kane napsala přímo před svou smrtí bordeláři, který s ní prý vždycky pěkně jednal:²⁶

„Zanechávám tento dopis.

Jak víte, počala jsem minulého jara milovati Taširosana, a také on mě miloval. Ale nyní, ach! Vzpomínka na naše styky v dřívějším životě nás mučí a slib, jež jsme si tehdy dali, že budeme muž a žena, jest zrušen. Musím se tedy dáti dnes na cestu do méda (podsvětí).

Jednal jste se mnou s velkou laskavostí, ač jste jistě pozoroval, že jsem neobratná a nikoli pilná, ba pomáhal jste mi dokonce v mnoha směrech přes nepatrnou mou zásluhu jako matka nebo sestra. A poněvadž jsem dosud nebyla s to, oplatiti vám byt' jen miliontý díl vaší dobroty, vašeho soucitu, jinž jste mne obestřel, a který byl veliký jako hory a moře, mohl byste mnou právem opovrhovati jako velikým zločincem. Ač však nemohu pochybovati, že se můj úmysl musí jeviti jako hanebný zločin, jsem přece okolnostmi k němu nucena, a také moje srdce mne k němu dohání.

Prosím vás tudíž ještě, abyste mi odpustil chyby, kterých jsem se dopustila, a třebaže vejdu do méda, nezapomenu přece nikdy vaší dobroty, která byla tak veliká jako hory a moře. Ještě pod temným trávníkem budu se snažiti vám děkovati a posílati vám důkazy své vděčnosti pro vás i váš dům. Ještě jednou vás prosím z celého srdce, abyste se na mě nezlobil.

Psala bych ještě mnohem více, ale nyní mé srdce není už mým srdcem, a musím brzy odejiti; tedy dávám klesnouti svému štětcí.

Je to velmi špatně napsáno. Kane vrhá se vám třikráte k nohám.

Kane...”

A nyní ještě jeden něžný dopis psaný s vzácným jemnocitem, který napsala jistá proslulá jošiwarská oiran:

„Hledím na těch několik květů, které jsi mi nedávno poslal, jako bych se dívala na tvůj obličej. Je mně nevýslovně smutno, když slyším, že jsi se dostal do situace tak nepřijemné, a nenalézám útěchy při myšlence, že jsem příčinou tvého neštěstí. Vím, říká se, že v každém květu sídlí bůh, a volám tedy slavně toto božství za svědka své nezměnitelné věrnosti a stálosti. Tento dopis psala Komurasaki (Purpurový hlemýžďek), když byl její mileneček, Ronin Gompachi, ve vězení. Napsala jej několik měsíců před tím, než se na hrobu milence probodla. Její láska a smrt jsou v Japonsku

navždy proslavené. Ještě nyní se chodí poutníci modlit na hrob milenců v jutském chrámu u Megura. Lze zde číst: „Těchto dvě ptácat, krásných jako třešňové květy, zahynulo, než se naplnila jejich doba, jako květy, které vítr rozvane, dříve než mohou nasaditi plody.“

V roce 1750 pustošila „planinu štěstí“ pravá sebevražedná epidemie, a proto dostal cech povolení, aby mohl nevěstky, které se takto zpronevěří své povinnosti, pohřbívat beze všech poct. Položili je na ulici a nechali je tu, dokud jejich tělo nezačalo hnit. Jejich jméno a jméno jejich rodiny bylo vydáno napospas všeobecnému opovržení a mrtvola *etaŭm*, představujícím před rokem 1871 jakýsi druh páriů, jejichž povoláním byly veřejné popravy a pohřbívání odsouzenců i zvířecích mrtvol. Když byly nevěstky, které si vzaly život, dány k pochování těmto lidem, mělo to znamenat, že se zpronevěřily svým povinnostem a jednaly jako zvířata. Zacházeli s nimi tak prý proto, aby zabránili jejich duchu chodit Jošiwarou, strašit tu a povzbuzovat k novým sebevraždám. Pravou příčinou však byla jistě ziskuchtivost bordelářů, kteří tímto způsobem nechtěli předčasně ztratit výnosné zboží.

Syfilis v Japonsku. V Japonsku je obtížné zjistit bezpečný původ speciálních metod, kterých se zde používá proti venerickým nemocím. Ve velkém počtu rozvodových důvodů je také zvláště uváděna lepra – malomocenství. V minulých staletích považovali asi lékaři v říši vycházejícího slunce i syfilis a jeho důsledky jen za jiné formy této nemoci, která byla v Japonsku velmi rozšířena. Staré kroniky často podávají zprávy o onemocněných, která svědčí pro dědičnou nemoc o velké jedovatosti. Japonský lékař Tatsuhiko Okamura ve svém velmi dobrém spisu „K dějinám syfilidy v Číně a Japonsku“ popírá legendu o starověké syfilidě. Čínská lékařská díla prozkoumal co nejpečlivěji, ale nenašel zde žádnou zmínku o syfilidě před 16. stoletím. V jiné knize ze 17. stol. čteme: „Zavlečení syfilidy do Kantonu stalo se prý v 1504 po Kristu.“ V tomto roce totiž přijela do kantonského přístavu evropská obchodní loď a brzy poté se objevila nová nemoc mezi obyvateli. Teprve od této doby se syfilis v lékařských spisech vyskytuje..

Japonci syfilis nazývali portugalská nemoc. Podle japonských spisovatelů se zachovala stará historická zpráva, podle níž roce 1569 přijelo do přístavu Nagasaki mnoho cizích obchodních lodí, včetně portugalských a čínských. Z těchto lodí byla syfilis zavlečena do města a odtud se rozšířila po celé zemi. Byla tedy nazývána také *too-kasa*, tj. cizinecká vyrážka. Jméno *kasa* zůstalo v Japonsku nejpopulárnější vedle ostatních jmen; odborně se syfilis nazývala *baidoku*.

Podle zpráv mastičkářů a lékařů ve službách nemocnic v přístavních městech, která provozují obchodní činnost, se zdá, že dnes syfilis ubývá. Avšak po roce 1868 se hmulí cizí námořníci do přístavů. Jokohama a Nagasaki byla města nejčastěji obšťastněná prostitutí nejnižšího druhu. Syfilidy bylo mnoho a angličtí lékaři se ihned pokusili o to, čeho dosáhli například v Hongkongu, totiž aby prosadili periodickou a pravidelnou prohlídku nevěstek. Dr. R. N. Newton velkou trpělivostí a houževnatostí, řadou článků a brožurou vyšlou v roce 1871 v Jokohamě dosáhl toho, že vládu přesvědčil, neboť tehdy už přijímala horlivě vše, co přicházelo ze Západu. Úřady ustanovily, aby v Kóbe, Jokohamě a Nagasaki, stejně jako v prostitučních čtvrtích, které byly v Tokiu a jeho přímém okolí, kromě Jošiwary, byly zřízeny prohlídkové úřady. To však bylo opatření, které bylo v Japonsku velmi nepopulární, a tak po dvou měsících nastaly obtíže.

Celý cech bordelářů se spojil s nevěstkami, aby byla prohlídka znemožněna, a dokonce se energicky odepřelo respektování zákonů. Nesnáze měly ozvěnu

i v parlamentě. V této době se konaly volby podporované vládou, které měly pro pokrokové hnutí velmi malý výsledek. Vydané nařízení zůstalo na papíře, aby bohatý a mocný cech bordelářů a jejich dodavatelů zůstal vládě nakloněn. Když se však bouře utišila, pokračovala japonská vláda příští jaro s větším důrazem v přerušovaných reformách.

Nejen, že byla zavedena tříměsíční pravidelná prohlídka v každé prostituční čtvrti, ale bordeláři byli donuceni i k tomu, aby na své útraty zřídili prohlídkové úřady a za každý den internace nevěstky v nemocnici platili příspěvky. Nevěstka měla platit jeden sen a její zaměstnavatel asi devět senů. V každé smlouvě s nevěstkou byl nyní paragraf, který přesně vymezoval, ze které části výdělků má být strhována částka na výdaje spojené s nemocí. Jošiwara zřídila u jihozápadní části ohradní zdi velmi pěknou nemocnici, která je od ostatní čtvrti oddělena a dobře spravována. Bylo zde možné přijmout čtyři až pět set nemocných za měsíc. Příjmy vedoucího lékaře a asistentů, stejně jako mzdy ošetřovatelů a ostatní výdaje byly hrazeny z peněz předem placených obyvatelkami Jošiuary a cechy. Nemocnice měla tvar podkovy, jedno křídlo bylo určené pro nevěstky, které měly vedle syfilitického onemocnění ještě jinou běžnou nebo nakažlivou nemoc. Nemocné zde měly podle nařízení setrvat až do svého uzdravení, které však mohlo být jen zdánlivé. V roce 1899 byl výsledek lékařské prohlídky v jošiawarské nemocnici tento: zápisů bylo 175 667, nakažených 11 369, hostů bylo 1 270 435.

Z těchto statistik však bylo obtížné činit závěry, neboť například existuje velký rozdíl mezi čísly z roku 1897 a 1899. V roce 1897 zřídila vláda fakultu s 360 studenty, která od prvního roku vzdělávala speciální lékaře. Mnozí japonští lékaři své znalosti a diagnostiku zdokonalili v Evropě.

Protože však byla reglementace prostituce prováděna přísněji, prospívalo to značně tajné prostituci a nakažlivé nemoci tak byly zatlačovány do zavřených domů. Syfilis je nemoc, která se dlouho skrývá za zdáním kvetoucího zdraví, kterou i nejbystřejší oko často přehlédne a pak – obchod je obchod: velmi těžko lze bohatého zákazníka vykázat z nevěstince.

Slavnosti v Jošiwaře. Mnoho slavností v Jošiwaře bylo proslulých, ale nejproslulejší bývalo *procesí nevěstek*. Letopisy je zaznamenávají po staletí, poslední se se zřetelem ke starým, ale poněkud změněným obyčejům konalo v roce 1887. Přesto bylo tak nádherné, že si tokijští občané mysleli, že vidí slavnost z nejskvělejších let „květinového města“.

Jistý anglický spisovatel tuto slavnost vyličil takto: „Nejpodivuhodnější divadlo poskytuje Jošiwara několikrátě odpoledne do páté hodiny večerní za tří různých dob v roce, když květiny v zahradách hlavní třídy jsou vyměňovány. To jest nejprve na jaře, když třešňové stromy se stkví růžovou nádherou květnou, pak v létě v purpurové ozdobě kosatcové a na podzim se sterými barvami chryzantém, které jsou národní květinou japonskou. Když se objeví nové květy, činí jim nevěstky svou slavností návštěvu. Z každého znamenitého domu vybráno jest šest nejkrásnějších žen v nejskvělejších oblecích a s vlasy učesanými v nejvelkolepějším sluhu: hřeby tři stopy dlouhé jsou zastrčeny po obou stranách do účesu, a nevěstky tyčí se na svých getách stopu vysokých. Když jsou připraveny k odchodu, provází je asi dvacet sluhů. Dva nebo tři jdou vpředu, aby rozháněli dav; každá nevěstka jest po obou stranách vedena sluhou za ruku, a slavnostně, velmi pomalu, v každé minutě krok, pohybuje se zvláštní průvod kolem zahrad. Jiné průvody přicházejí

z domů, setkávají se a spojují se. Tu se na hlavní třídě jošiwarské nahromadí dav s otevřenými ústy na místech, kde možno tu a tam přes hlavy druhých spatřiti postavy průvodu. Lze těžko najíti slov k přesnému popisu tohoto neobyčejného divadla."

Líčení slavnosti pokračuje: „Skvělé a drahocenné obleky nevěstek jsou podivuhodně bohaté; brokáty zářící šarlatem a zlatem, přemrštěné veliké uzly jejich pásu vpředu zavázané, neobyčejně vysoké účesy, sněhobílé obličejy a černé řasy, rumělkové rty a dokonce nehty u nohou růžově zbarvené. Sluhové, kteří je vedou po každé straně uctivě za špičky prstů a bdí nad každým jejich krokem, jako by vedli staříckého patriarchu, četní sluhové, kteří jobu za nimi, zatímco jiný sluha zadržuje dav a další sluha sbírá s jejich cesty spadlé větévky a listy, jejich parálá a ozdobná chůze, strnulý, dopředu upřený, napolo opovržlivý, napolo bázlivý pohled, široká, mlčenlivá zed lidská, slavnostní obraz této svérázné ceremonie, to vše poskytuje divadlo tak zvláštní, že ho nikdo dosud neviděl, slavnost, kterou nelze srovnati se žádnou jinou slavností, připomínající falický kult, další život Priapův."

Kouzla a pověry. V malém masitém a nervózním těle japonských nevěstek někdejších dob, od čela až k pasu bílém a jako atlas, od pasu až k nohám žlutém a drsném, žily „duše", zdobené mnoha dobrými vlastnostmi. Viděli jsme, že jejich chování bylo plné způsobilosti a jejich slova plná něžné citlivosti, věrné oddanosti k rodinným a náboženským povinnostem. Chyběla by jim onamující, okouzlující vůně, kdyby nebyly po celý život zamilovány do čarování.

Jako novorozené ji přinesl otec do šintoistického chrámu, kde byla volba jejího jména velmi důležitá. Snad jí toto jméno vybírali také losem ze sedmi nebo osmi různých jmen, napsaných na papírových lístcích, tvořících klikatinu *gohei*, které je hlavním předmětem šintoistického náboženského kultu jako kříž křesťanského náboženství. Otec se bez výběru dotkl jednoho papírového proužku a přečetl z něho malé jméno. Snad se dokonce odebral k některému knězi, jenž po obřadech, které jsou nutné, aby božstvo promluvílo ústy některého svého chrámového služebníka, se otázal boha přímo.

Tak vyrůstala budoucí prostitutka v okolí, kde je pověra spojena s čarováním, aby svou dětskou lehkověrnost vydala na milost a nemilost nejpodivnějšímu kouzelným myšlenkám. Nelze spočítat různé druhy pověr, u kterých by k popisu jejich původu a různého významu nestačilo mnoho svazků. Ačkoliv následující odstavce by měly už být psány v minulém čase, oživme si část pověr a kouzel, která patřila k životu nevěstek kdysi:

Mají šťastné a nešťastné dny, rozeznávají také šťastné a nešťastné sny. Přesná pravidla jsou předepsána pro oblek, jeho barvu a záhyby pásu, pro dřevo, kterým rozdělávají oheň, pro způsob, jakým má být do tohoto ohně foukáno, aby byl rozdmýchán nebo uhašen. Od narození až do smrti tyto pověry Japonka poslouchá, bez odmluvy se podrobuje přáním hlavy rodiny.

U nevěstek existuje poměrně oblíbený druh věstců. Jsou to *ninsamiové*, kteří tazateli věští z jeho obrazu v jistých magických a začarovaných zrcadlech, což se děje během modliteb. Je-li obličej jasný, je to znamení dlouhého života, je-li zakalený, má člověk naději na brzkou smrt a věstec své fantazii ponechává volnost. Z pověřčivosti byla také po dlouhou dobu v nižších třídách obávána fotografie. Domnívali se, že zeslabuje životní sílu a snižuje citlivost. Báli se fotografie tak, jako dosud mají někdy strach, aby nebyli posedlí kočkou, liškou nebo dokonce jezevcem, kteří

bývají často znázorňováni, jak si za měsíčního svitu bubnují tlapkami na břicho s úmyslem očarovat lidi.

Otázeme-li se nevěstky na kouzla, jistě odpoví: Chcete-li to pouze přesně poznat, vysvětlí vám to *išiko* nebo *maiko*. Tyto dva druhy kouzelníků jsou skutečně zajímavé. K *išikům* náležejí muži a ženy, kteří mohou vejít v duchovní spojení s jedním nebo několika bohy, s mrtvým nebo živým člověkem, který je právě velice vzdálen, a to jak s tím, tak s oním. *Maiko* jsou mladé dívky, kněžky a jasnovidky, které kromě toho při slavnostech provozují posvátné tance šintoistického náboženství. K tomu jsou vybírány velmi hezké, dvanáctileté až šestnáctileté dívky; mohou však být také starší nebo dokonce vdané, ale musí mít bezvadnou pověst, pak jsou věřícími svého chrámu ctěny a vydržovány. Tyto jasnovidky jsou často dcery kněží, stav *maiko* bývá děděn z matky na dceru. Musí projít jakousi školou s ohledem na tance a tréninkem, aby tohoto stupně hysterie dosáhly, neboť jej potřebují ke stavu náboženské posedlosti. Lid má velkou zálibu pro jejich posvátné tance. K věštčům, kouzelníkům a prorokům mají nevěstky a lid vůbec asi takový poměr jako naše i jiné ženy k vykladačkám karet, jenže na naší kartářce není nic posvátného. Její jemný čich a fantazie pracují pouze před očima klientů, ale *išiko* jsou přinejmenším oživeny bohem, neboť božství mluví jejich ústy.

Můžete uposlechnout rady, kterou vám dá malá džóro: za několik senů vás bůh ujistí, že vaše milenka je vám věrná a dokonce vám řekne i to, jaké duševní vlastnosti má vaše nevěsta.

Malá jošiwarská džóro zná také mnohá a neomylná milostná kouzla.

Ačkoliv v přítomném čase, psali jsme zde teď už více méně o minulosti. Co však žije stále, jsou legendy.

Legendy. O kurtizánách jsou legendy vskutku četné a často se promítají i ve starší japonské literatuře.

Typem krásné, líbezné, láskyplné a hodné lásky byla např. Tamakoto. Z jejího života lze soudit na velice jemnou a něžnou povahu. Vynalezla několik způsobů, jak lze květinami zdobit zrcadlo, které je duší ženy, jak Japonci tvrdí. Také prý je autorkou přísloví: „Žena stárne, když zrcadlo začíná být slepé.“ Kroniky jí připisují báseň: „Zamoucený motýl.“ Zemřela chudá a velmi mladá u své rodiny.

Stejně smutný osud měla Kokonoje neboli „Devětkrát nešťastná“. Byla opatrovnici šlechtického dítěte u dvora. Při hře na ulici se dostalo *hatamoto* (dvořanova) dítě do sporu se svým druhem ve hře a poranilo ho tak nešťastně, že zemřel. Vrchní soudce rozhodl, že se má dítě stát mnichem a jeho mladá opatrovnice má být na pět let poslána do Jošiwary. Kokonoje si uchovala půvab svého ducha i ve svém neštěstí. Napsala báseň, v níž o svém neštěstí vypravuje, o truchlivém životě japonských žen a jejich družek v Jošiware a o své touze po smrti. Tato báseň měla u jejích vrstevníků značný úspěch a po mnoha pokusech o milost bylo konečně dívce dovoleno, aby se mohla vrátit ke svým rodičům.

Pěkné vlastnosti měla také Hanaazi neboli „Květovaný vějíř“. Dvakrát uprchla, aby v samotě a chudobě mohla žít na předměstí se svým miláčkem a se svou starou matkou. Její jméno dosud bývá slýcháno a spojováno s povinnostmi, které mají jošiwarské dívky ke svým rodičům. Nejedna mladý básník například opětoval její vytrvalou lásku ke svým rodičům.

Jedna velmi bohatá jošiwarská taju, velmi krásná a uctívaná, Koharu neboli „Malé jaro“, však na sebe poetické vzpomínky nezanechala. Zářila pouze svou

krásou a tak někdy dosud říkají – hloupá, lehkověrná jako krásná nevěstka Koha-mi.

O Segavě vypravují, že by její vlasy dovedly udržet slona a zvuk z dýmky, vyřezané z její gety, by přilákal jelena. Když byla vykoupena, byla dlouho nemocná a uzdravila se teprve tehdy, když jí jistý věštec poradil, aby své jméno vyměnila za jméno nějakého užitečného zvířete.

Známa je také milostná povídka „O nevěstce Otzumi a buddhistickém knězi Itsari“, kterou si zde pro zpestření uvedeme celou (s pův. přepisem jap. jmen a výrazů):

O nevěstce Otzumi a buddhistickém knězi Itsari

V jedné vesnici v kraji surugském žil ovdovělý nájemce sám s dvěma dcerami. Vedlo se mu dobře, neboť jeho dajmio nevybíral velkých dávek a přišvalo úrodně v pravou dobu. Nebylo se rodině vysilovati dnem i nocí šlapáním kola, které zdvihá vodu z kanálu. Jinak byli tito venkované zbožně oddáni kamiovi malé šintoistické svatyně, která byla odedávna postavena v javorovém lesíku. Nájemce několikrát opravil její tori (bránu). Neopomněl nikdy ozdobiti omšelý oltář květinami gohei posvěcenými a pokládati naň obětní dary z rýže a zeleniny.

Jedna jeho dcera se jmenovala Otzumi. Když jí bylo šestnáct let, přirovnávali jí sousedé pro její mladou svěží krásu ke květu kozlíku.

Jednoho večera přišel cizinec, opíraje se o jedlovou větev. Vypravoval, že ho zaskočili lupiči a oloupili o zbraně. Zachránil se prý jen dík svému mládí a své síle, ale těžká rána, kterou v zápase utržil, brání mu jíti dále, a mladý muž prosil skromně o trochu čaje, aby se posílil. Nájemce ho pozdravil a požádal, aby vstoupil, neboť mluvil jako šlechtic.

Otzumi přinesla čaj a nemohla se nadiviti výrazné a vznešené tváři neočekávaného hosta. Minulo několik dní. Obou se zmocnila hluboká láska. Příliš rychle přišla pro mladou dívku chvíle, kdy cizinec chtěl se dáti na cestu do hlavního města východního, neboť jeho dajmio naň čekal. Poněvadž byl šlechtického rodu, mlčela Otzumi a neodvážila se říci nic, co by mu připomnělo slib stokrátě daný, že na ni nezapomene. Krrrin-krrran... krrrin-krrra jeho get za bambusovým plotem na pěšině pahorku bodali ji do srdce, když viděla ho odcházeti.

A tímto dnem přišlo mnoho neštěstí do pokojného domu. Starý dajmio zemřel, do kraje vnikli roninové, a ožebračený nájemce se zbláznil. Obě dcery opuštěné a na sebe odkázané, pronajaly se špatné ženštině, která je prodala kuplíři, jenž je odvedl do Jeda (tj. Tokia). Otzumi stala se pro svou líbeznost a krásu jednou nejproslulejší džóro jošiwarskou. Její mládí rozkvétalo vonným způsobem jako růžový květ slívy.

Jednoho svátečního dne v druhém měsíci shledala se s mladým mužem, kterého její otec přijal předešlého roku pod svou střechu: byl mezi tanečníky, kteří přišli, aby se dali bordeláři a nevěstkami pohostiti. Vyhlížel chorobně, ale jeho tvář se jí zdála právě tak líbeznou jako prvního dne. Zatím co si vypravovali o svém neštěstí, skryla Otzumi svou hlavu do rukávu, aby ukryla slzy. Mladý muž jí řekl, že je ronin bez zaměstnání i bez peněz, že však ji při první příležitosti vykoupí a ponechá u sebe.

Přešly dlouhé měsíce naděje, zatím co její milenec se potloukal s ničím a rváči, denními hosty v Ulici padesáti domů. Nicméně kicuva (bordelář) byl k Otzumi velmi laskav a často jí dovoľoval vycházeti s mladou dívkou, která byla pod její ochranou.

Jednoho odpoledne v šestém měsíci (červnu) šla do Hukiri, nedaleko Mukoži-my, aby se podívala na kvetoucí kosatce. Nedaleko ní stál mladý buddhistický kněz, trnavě oblečený a s oholenou hlavou. Obdivoval krásu hezké dívky a její oči, které byly krásnější než oči motýla-bource. Byl to novic nebo spíše prostý sluha chrámový. Otzumi byla zaujata jeho chytrým vzhledem. Kozo (novic) pozoroval ji bez přetvářky, která tak často znetvořuje tváře mladých kněží.

Nevěstka zavřela svůj slunečník a vějíř, přiblížila se k němu a prosila ho tiše a půvabně o svaté slovo, jehož památka mohla by jí přinést štěstí. Vzpomínala na svého milence, který už celý měsíc k ní nepřišel. Byl snad nemocnější než jindy?

Mladý kněz odpověděl: Modli se ke Kwanoně, která je bohyní soucitu. Myslil na bohyni soucitu, podle které vytvořil velikou sochu. Neboť ve skutečnosti líbilo se mnichovi více sochařství než cvičení paměti, jež vyžaduje studium suter. Jak by to bylo skvostné, šeptal si, kdybych dvanáct tváří Kwanoniných mohl vytvořit takto krásných a líbezných.

Mladá dívka řekla: Jmenuji se Otzumi a jsem jen dívka z Jošiwary. Tisíc, sto tisíc díky za to, žeš dívku mého nízkého stavu uznal za hodnu odpovědi. A poněvadž mukožimský zvon bil hodinu opičí, odešla, aby se co nejrychleji vrátila k bordeláři, svému pánu.

Itsari, tak se jmenoval mnich, přišel do svého chrámu v hodinu, kdy straky a havrani na staletých cypřiších strkají hlavy pod křídla.

Je noc, a kněží zpívají večerní sůtry k temnému taktu posvěcených gongů.

Aniž čeho pojeďl, neboť je den postní, jde Itsari spát. Ale konečně zabouchje do parku a pracuje na soše bohyně, »kteřou člověk jen jednou prosí«.

Kocábka měsíce plynula klidně ke břehům obzoru. Cvrkot semí (jakýchsi cvrčků) a volání hotožizů (nočních ptáků) jediné rušilo klid sousedního hřbitova. Itsari myslil ještě na nevěstku:

Proč se mi vydává celá při cvrkotu? Ach, ach, že ji nemohu vykoupiti z jejího pekla!

Dotkla se ho světluška a padla vedle něho na zem. Zastavil se, aby ji nezašlápl, a mohla opět vzletěti. Stín stély s obrazem pěti atributů Budhových nabyl v jeho zraku podoby ženské hlavy. Řekl si: Tak nosí Otzumi své vlasy. Bílý svit v ovální jamce na pomníku, do které byla vlita voda pro mrtvé, připomněl mu znova bleďou tvář nevěstky s něžnými barvami. Kdyby jen Jakuši-Sama, lékař duší, mohl uzdraviti mou horečku! Šeptal a opřel se o sokl sochy Žizovy, dobrého ducha dětí. Její ruce byly celé zvětralé nepohodami vlhkých dob ročních.

Konečně usnul Itsari klidně u nohou dobrého božství. Vděčen za to, že ho upokojilo jako malé děcko, vylezl ráno na sokl a doplnil trochou hlíny zmrzačené paže. Žizo usmíval se jako vždycky.

Večer pod záminkou, že jde do asakuského chrámu navštívit bohyni zdraví, šel do Jošiwary. Přinesl Otzumi ofudu, kterou posvětil vrchní kněz, cennou ochranu před neštěstím. Nevěstka požádala ho o 15 riů (starojaponských mincí), poněvadž její milenc, o kterého stále ještě měla starosti, byl stíhán pro dluhy.

Rozechvěn vrátil se Itsari pozdě v noci do svého chrámu. Měsíc za mraky na obzoru korunoval hřeben pahorků jakoby mořskou pénou. Myslil si: Jednou v roce smí hvězda pastevece volů překročiti po mostě, jež jí připravují ptáci, nebeský proud, aby se mohla setkati se svou milenkou. Ale já neuvidím už Otzumi. Neboť podle japonské legendy miluje souhvězdí pastevece volů souhvězdí kozy a setkává se s ním toliko jednou v roce, když překročí mléčnou dráhu.

Jako minulé noci položil se novic u soklu Žizova. Vzpomínka na nevěstku pronásledovala ho ustavičně a, když ráno opouštěl chrám, ukradl smaltovanou vázu. Prodal ji, aby mohl mítí Otzumi po celou noc.

Po několika dnech byl Itsari, který neměl u sebe už peněz, zavražděn a vržen do řeky Sumidy, prý nevěstčíným milencem...

Když krásná džóro dostala tuto zprávu, propadla zuřivému šílenství se strašnými vidinami, a řvala, že pronásleduje ji tisíc démonů. Ve dne i v noci byla šílená strachem a hrůzou. Kicuva použil klidného okamžiku, aby ji odstranil z Rákosové planiny a za mírné odškodnění ji svěřil rodině etů v okolí. Kněz zahynul bez pohřbu, bez tisícových modliteb, které chrání hříšníka před peklem, a aniž mu dali na cestu šestero rinů, které dostane stařena, jež hlídá „křižovatku tři silnic“ v médu.

Baba, stařena, ptala se ho: Kde máš riny? Nedostala odpovědi, svlékla mu šaty a pověsila je na stromy u cesty. Její muž našel v kněžových šatech kouzla posvěcená patriarchou. Svítala na nich rudá pečeť chrámová.

Zatím co Baba hovořila s démony, snila duše mnichova: 'Budu-li přiveden před veliké zrcadlo, v němž se mrtví spatřují se všemi svými chybami, co bude ze mne, který jsem ukradl smaltovanou vázu? Nikdy nenastane pro mne doba, abych mohl ve věčné blaženosti odpočívat na sedátku ze zlatých květů lotosových.'

Žizo chrámu šel mimo a hrál si s malým tvorem na rukou. Pravil ke stařeně Babě: Tento kněz zemřel náhle, nelze-liž mu odpustiti, nemá-li na krku rinů, kterých od něho žádáš? Pojdme k Emma-o.

Bůh mrtvých konal soud nad dušemi; seděl mezi duchem, který vidí všecko, co se děje, a duchem, k němuž proniká dobrá i špatná pověst lidí. A kolem něho byli démoni, kteří duším dávají nové podoby, a stranou si pohrávali na cestě s lotosovými květy duchové, krásní jako Otzumi.

Emma-o řekl: Chci spravedlnost poskytnouti Kwanoně požehnané mezi všemi, neboť se zřekla spánku ve velikém snu o štěstí, aby po tisíce a tisíce let naslouchala prosbám pozemšťanů. Necht tento kněz se vrátí, aby ve svém chrámu mohl dodělati sochu bohyně soucitu. Pak necht zemře.

Itsari se vrátil. Byl by zabloudil v nekonečných oblacích, kdyby noční povyk hotožizův, ptáka, který prokřičí celou noc, vodě duše do méda, nebyl ho přivedl na hřbitov a do jeho dílny...

Tajná touha ho poháněla, aby horlivě pracoval a co nejdříve dokončil sochu bohyně. Každá její hlava podobala se Otzumi... Neúnavně vytvářel její účes, její oči, podobné očím motýla-bource, její krásné dnočí, její ústa, její uši něžné jako první listy rýžové. Dvanáct hlav měla Kwanon. A dvanáct Otzumi naň pohlíželo. Byly tak líbezné a krásné, že se neodvážil měniti jich nebo zničiti. Pak vytvořil dvanáct párů rukou, podobných rukoum nevěstčíným, štíhlých a něžných, téměř průsvitných. Paže vztyčovaly se prosebně k nebesům s týmž posunkem, s jakým džóro držela svůj vějíř.

Jednoho dne, když Itsari zestárlý a zesláblý stál před svou sochou, aniž měl odvahu zcela ji dokončiti, přišel k němu vrchní kněz. Blahopřál mu k tomu, že všechny ruce provedl v prosebné poloze, a odešel aniž slova dodal. Vnitřní hlas mu řekl, jak je tomu asi s dílem.

Po několika okamžicích přišel patriarcha znova se ženou, která byla oblečena jako poutnice a hubená jako duchové, kteří straší na odlehlých místech. Její pravidelné rysy a zvláštní oči připomínaly úsměv dvanácti tváří. Vrchní kněz ponechal je o samotě. Sochař se chvěl a řekl: Tys otzumi.

Ano, jsem Otzumi, pravila hlasem tak tichým jako bzучení hmyzu. Zde máš ofudu, kterou jsi mi daroval. Prosím tě pokorně, abys mi odpustil.

Zatím co žena se ukláněla, umělec padl jí k nohám --

Druhého dne, v hodině ranních suter, našli je nehybně na stupních svatyně. K velikému údivu všech kněží a žáků, ruce Kwanoniny, které včerejšího večera zdvihaly své prsty prosebně k nebesům, skláněly se dnes nad jejich hlavy žehnajícím posunkem plným milostivého soucitu. Chrámem vlnil se oblak drahocenného kadidla, které upomíná na vůni lotosových květů, pach léta a vonný vítr podzimní."

Takové milostné povídky vyprávěli kdysi Japonci, a tak jim rády nevěstky ze „zelených domů“ naslouchaly.

Jošiwara po roce 1918. O dnešní poválečné Jošiware (tj. po prvé světové válce) vypravuje Artur Holitscher, autor „Nepokojné Asie“ (opět je ponechán pův. přepis, a to i u výrazů jako jazz apod., odpovídajících víc stylu textu a koloritu doby):

„Jošiwara, správnější bylo by snad Jukvaku, protože to jest obecný název bordelových čtvrtí, jest velmi podstatnou částí každého města. V prvním městě, které jsem spatřil, v Šimonoseki, byly doslova celé proudy ulic, dům vedle domu, ulicemi žen. Sesterské město Moži za sundem mělo rovněž mohutnou městskou čtvrť, ve které nevěstinec stál vedle nevěstince. V Ósace, Kjótu, Jokohaně, městské čtvrti, sta domů – jošiwary! Nejproslulejší ze všech, Jošiwara tokijská, byla úplně zničena požárem po zemětřesení. Vznikla na starém místě, čítá několik set domů lehké konstrukce dřevěné a papírové, liší se však od staré Jošiwary tím, že ženy nejsou tu už vystavovány mimojdoucím v klecích dole na ulici, nýbrž v každém průjezdu jsou zavěšeny velké, velmi dobré fotografie dívek v domě činných. Pravidelně bývá pod těmito fotografiemi malá figurka boha štěstí z kameniny, tlustého, dlouhouchého dítěte štěstí japonské mythologie, uprostřed květin, váz, větévek a nádržek se zlatými rybičkami. V bráně každého domu sedí v jakési lóži podomek, který přivolává mimojdoucí tleskáním a s nímž nutno nekonečně smlouvat, než mu člověk dá vstupné, které kolísá mezi 7 až 100 jeny. V každém domě jest pěkná zahrádka, studna s měděnou nádržkou pro čistící účely, všechno jest zdobené, lesklé a nové, s velkým vkusem zařízení v jemných barvách. Zasouvacími dveřmi na galerii v patře lze nahlédnouti do jednotlivých místností, v nichž lze si vybrati z dívek mladých i starších, vážných i usmívajících se, pestrých se složitými účesy, s obličejemi bíle a červeně nalíčenými, cupkajících na vysokých střevících. Mnohé tyto dívky podobají se malým dětem, a japonský šat zahaluje jejich tělesné tvary tak úplně, že podle zevnějšku nelze vůbec rozeznati těla plně rozkvetlého od těla něžného nebo nevyvinutého. Poněkud bázlivě, stávajíc se teprve později důvěrnou, ale oddána svému osudu a poslušna ztrnulého pohledu hospodyně, kráčí malá nevěstka před cizincem do pokoje rozkoše, v němž tlustá, pestře vzorkovaná pokrývka prachová rozprostřena je na lýkové rohoži. Podhlavník z pomalovaného dřeva k ochraně složitého účesu dívčina a oblé poduška prachová pro odpočinek mužův jsou veškeren nábytek v místnosti."

Zdalo by se, jako bychom se alespoň něčím vraceli do minulosti, s níž jsme zde už čtenáře seznámili. Ale Holitscher nám připomíná, že opravdu jen něčím:

„Ještě něco však. V každém domě rádio, ozvučnice v činnosti. Polovinu noci ve všech těch sterých domech, zatím co deset tisíc obyvatel Jošiwary koná svou povinnost, zní sladce jihnoucí vlašský tenor... A při odchodu zase celý dům dole u dveří; zatím co vrátný-pokladník pomáhá člověku do střeviců, hluboké poklony

dívek, hluboké poklony hospodyně, hluboké poklony také z naší strany! A pak kilometry ulicemi bordelového města, které čisté, vyleštěné a nové, osvětlené dvojířnými řadami obloukovek, táhnou se po okrajích Asakusy. V mém hotelu, nejproslulejším a nejvznešenějším v Tokiu, je tanec. V pět hodin odpoledne tančují tu Američané a Američanky z lodi pro světové cesty, která včera přijela do Jokohamy, foxtrott a charleston. S údivem sedím při tom. Vedle tohoto způsobu tanečního jest všecko, co jsem viděl v Evropě, ba v Číně a Mandžusku, nevinnou hrou dětskou. Japonci a Japonky tančují také. Podle jejich pohybů poznáš, že si činí násilí; asijská těla nejsou vhodná pro tato černošská kroucení. Jazz jest věru vynález, který byl učiněn na druhém konci světa. Brzy to pocítíme! Neboť už druhého dne hrají hudebníci v sále v pět hodin odpoledne Händelovo Largo a Gounodovo Ave Maria!

Autor vyprávění se vrací ke své lásce. Charakterizuje gejšu jako „kněžku japonské krásy,“ říká o ní, že je „dárkyně lidské radosti“, a pokračuje:

„Je třeba dlouhého, velmi dlouhého školení, aby se naučily posvátným tancům, mnoha stům tradičních tanců, zpěvu, hře na šamisen, jemnému, tichému hovoru, čajové ceremonii, kultu podávání čaje, vybroušenosti, něžné schopnosti mlčeti v přítomnosti duchaplných, učených, vznešených mužů. Čajovna jest zároveň klub, a nemálo oficiálních funkcí, hostin, rozhovorů je konáno v čajovně, v přítomnosti krásných, něžných gejš, oblečených skvostnými hávy hedvábnými, jimž často není bráněno promluvit si slůvko do hovoru, a které nejsou přivolávány toliko v přestávkách nebo za jídla a odpočinku, aby prováděly své tance a pantomimské hry... Tanec malých, něžných gejš je tiché klouzání semo tamo s malými posunky, smrtelně vážnými tvářičkami, natahování rukou, prstíků, tiché potukávání si do kloubů, do rukávů, nové natahování prstíků, kynutí ručkou, ohýbání hlavičky šikmo při poskočení stranou, stahování hubičky třesňově nalíčené ke hře s vějířem. Tiché, cvrlikající zpívání, trošičku jen, malé zvuky syčivé, malé kvokání, broukání, polykání a štkání, několik malých hrdelních zvuků k brnkání na šimizenu, nesmírně něžně, líbezně a slušně, beze stopy nějakého úmyslu dráždit smysly, beze stopy, že smyslů měla by podíl na celém konání! Pak si usednou maličké před stolek, omočí si rty v našich miskách s rýžovým vínem, vstrčí opatrně motýlkovým párátkem sladký, fialový knedlíček cukrový do úst, v nichž se blyští zlaté zuby, a počnou pak vážně a s plachým úsměvem, který zalétá k našim evropským obličejům, vytahovati různé půvabné věcičky ze svých kapes: hřebínek, kolíček na rty, zrcadélko, papírek, do kterého smrkají, pudrenku, malinké pouzdro na navštívenky, párátko – podivuhodno, kolik věcíček obsahuje taková gejšina pompadurka...!“

Gejša po roce 1918. Jak jsme řekli, není gejša podle teorie nevěstkou. Přesto se některé z nich dnes ve zlatém dešti, který svedl i Danae (viz výše), prostituuji, a pro jiné je hudba, zpěv a tanec pouze záminka. V roce 1848 bylo rodičům zákonem pod trestem vězení zakázáno prodávat dcery do tanečních škol. Nicméně nedostatek prostředků k živobytí byl podle soudu vrchnosti dostatečná omluva. V takovém případě bylo ostatně možné obejít zákon adoptí nebo systémem dcer zastavených jako záruka na dluh. A jak jsme viděli, bylo těžké splatit peníz poskytnutý na výživu, výchovu a umělecké vzdělání dívky.

Jako sedmileté až dvanáctileté dítě je taková dívka *kakae* neboli učednice. Když pohlavně dospěje, stává se ženou, která dokonale ovládá umění líbit se: gejšou.

Japoncům nahrazuje gejša herečku, která chybí jejich divadlu. V divadlech vystupují muži v ženských úlohách. Gejša je pro Japonce, v jehož domácnosti jsou

vlastně jen služby, nejvzdělanější, nejduchaplnější ženou s elegancí, líbezností a něžným živlem. Muž si k ní nikdy nedovolí důvěrnosti, k nimž ona sama nedá popud. Dobře vychovaný Japonec se spokojí s tím, že svůj obdiv vyjádří galantními básnickými slovy a štědrými šadai (spropitným, srov. výše). Krásné gejši, které dbají o svou dobrou pověst, odmítají pozvánky Evropanů, kteří dosud nemají přiměřené zkušenosti ve zdvořilostních zvycích této země.

Tanečnice třetího řádu snášejí neomalené důvěrnosti cizince, ale s velkou nelihostí. Mluví o něm jako o neohrabaném satyrovi. Podle jejich názoru si takový světooběžník během hostiny počíná velice neslušně. Pozve je, aby ho bavily, ale jsou to ony, které se baví na jeho účet bez jeho vědomí. Cizinec se stává směšným, potřísní-li své vousy a svůj oblek omáčkou, kterou musí jíst dvěma hůlčičkami místo lžice. Zdvořilost vyžaduje, aby seděl vkleče na chodidlech a poněkud se opíral o podušky. Ale přesto musí někdy povstat, aby si natáhl údy zmučené křečí.

Abyste udržela v úloze platonského ctitele, nabídne mu gejša ovoce, o které se s ní má dělit s ústy na ústech. On však neporozumí a políbí ji. Jaká hrůza! Řekli mu, že ji má tu a tam nabídnout saké ze své misky, ale muž nezdvořile zapomene, že má misku nejdříve vypláchnout. Nevinně poskytují jeho očím možnost, aby se podívaly ve výstřihu jejich kimona, a při tanci si zdvihají šaty nad nahé lýtko. Ale když se jich muž pokusí dotknout a pomazlit se, je všemu konec. Už nemluví, netančí a provozují pouze jednotvárnou hudbu.

Mladé dívky, které klečí v určité vzdálenosti, si pohrávají s vějířem nebo kouří z dýmčičky a pozorují cizince nepřívětivým zrakem kočky, která má chuť skočit mu do tváře. Všechny čekají jen na jeho odchod, aby mohly zasednout k chutné hostině. A tak je vposledku cizinec s bolavým křížem, prázdným žaludkem nebo bolestně podrážděnou solenou slivou nebo kouskem syrové ryby, kterou nemůže strávit, opouští. Odejde s nekonečným účtem v neznámých značkách, pokořen a schlíplý jako liška v bajce.

Ale kromě těchto tanečnic, je dnes mnoho gejš, které jsou spíše nevěstkami!

Profitují ze svého uměleckého povolání, aby mohly platit nejnížší taxu, unikly kontrole a byly skryty před lékařskou prohlídkou. Jednoho dne je však jejich hlas zlomený, půvab mládí zmizel. Opuštěny svými učitelkami nebo adoptivními matkami, jdou žebrať jako volné gejši. Pod ochranou líčidla a kosmetických prostředků se u dveří čajoven doprošují milostných styků, nikoli už však těch, při nichž tancovaly a zpívaly, ale alespoň takových, které jim poskytnou živobytí a zaplatí jim z nedostatku něčeho lepšího misku kořeněného vína.

Cizinec je pro ně dobré sousto. Takovému nováčkovi se na březích Tichého oceánu zdá všechno podivuhodné a zábavné. Když mu staré tanečnice zpívají džonkinu, domnívá se, že slyší japonskou národní píseň.

Jonkina, japonský národní tanec doprovázený zpěvem, při němž se tančící dívky postupně úplně svléknou, má skutečně velmi starý původ a býval provozován během slavnostních příležitostí i ve vážených rodinách. Avšak v nové době, kdy už neslušný evropský zrak demoralizoval i Japonce, vláda tento tanec ve všech pobřežních místech zakázala, nikoli proto, že by byl sám o sobě nemravný, ale proto, že v důsledku evropského vlivu byl nemravně pojat a znetvořen. Jeho pravá forma se má k tomu, co se v přístavních městech občas i přes zákaz provozuje, jako se má nejnížší klasická opera k tingltanglu. Z jeho zpěvu se stala odrhovačka, jejíž mimice snadno porozumějí především námořníci všech národů.

V Tokiu se staly neškolené „umělkyně“ konkurentkami posluhovaček v čajovnách nedaleko nádraží. Zastaví-li se člověk na předměstí nebo v malých venkovských městech před čajovnou, vrhnou se před ním k zemi dvě, tři, pět mladých, velmi svěžích a často sličných dívek. Tyto *tameonna* se už z dálky snaží vyslídít příchodzího, aby ho obstoupily a během neustálých proseb dovedly do hostince svého pána. Hostinský mu bez přirážky nabídne služby k podání čaje, společné koupeli i k malé zábavě. Pro bližší seznámení s místními obyčejí uvádíme toto: Dáte-li předem šadai, jeho výši naznačíte, že si přejete, aby se služka dívek omezila pouze na uvítací pozdrav, nebo jde-li vám o koupel ve dvou nebo chcete-li ještě méně platonický styk.

Tajná prostituce a japonské prostitutky v cizině. Žádná země na světě neprovedla tak přísnou reglementaci prostituce jako Japonsko. Přesto není třeba se ptát, zda se tento pokus o zřízení nepřekročitelné hranice mezi placenou láskou a volnou láskou, podařil zde – mezi 128. a 142. stupněm zeměpisné délky – lépe, než například pod pařížským poledníkem. Tajná prostituce kvete v celém Japonsku stejně jako všude jinde.

Japonský vývoz lidského masa byl ještě v dvacátých letech tak živý a vydatný, že čínským, malajským, indickým a bílým ženám byla téměř znemožněna konkurence na tomto zvláštním trhu. Vláda se už dříve znepokojovala rozsahem tajné prostituce. Kdysi byl každé osobě, která se tomuto řemeslu věnovala nebo mu napomáhala, zkonfiskován veškerý majetek a byla dána s pouty na rukou pod policejní dozor na dva až deset měsíců. Toto strašlivé nařízení pochází z roku 1800, ale mělo stejný výsledek jako novější tresty: „Kdo provozuje tajnou prostituci nebo k ní napomáhá mimo uznané nevěstince, bude potrestán dvěma až patnácti jeny pokuty, a bude-li to opakovati, dvě až šesti měsíce vězení.“

I zde by se mohli přátelé reglementace poučit. V Tokiu bylo více nekontrolováných nevěstek než „žen z pekla“, jak bývají nazývány dívky z nevěstinců. Zpravodaj časopisu „The Japanese Times“ uveřejnil polooficiální statistiku za rok 1899. Tehdy bylo v Tokiu 6 393 zapsaných dívek s 200 gejšami, zatčeno jich v tomto roce bylo pouze 304, ale zároveň bylo v tomto městě 3 000 až 5 000 volných nevěstek. Podle úsudku znalců jsou tyto cifry mnohem menší než skutečnost. Jako všude jsou muži lákáni i ve velkých japonských městech spíše volnými děvčaty, která jim ponechávají jakousi iluzi, než těmi, které se chladně prodávají v bordelech.

Tajná japonská prostituce zaplavila všechny přístavy Dálného východu. Evropan u japonské musme našel větší čistotu, věrnost, téměř něžnou hospodyně, která je elegantní a oddaná. Její velké přednosti jsou obecně uznávané s ohledem na nehezke Tatarky a tlusté kantonské ženy. V patnácti až šestnácti letech se čistotou svých tvarů vyrovná mladým muslimským Indkám. Dobrý přítel, který už trochu poznal život v těchto zemích, jistě nováčkovi poradí, aby vešel do volného poměru s touto některou mladou Japonkou. Může si ji najmout na měsíc, může ji pak držet dál nebo propustit, zprostředkovací kancelář nebude mít námitky. Je pak vždy jeho rozumnou družkou a spořivou tlumočnicí, která mu velmi usnadňuje delší pobyt v cizině.

Podle jistého francouzského žurnalisty nastal v den po prvním zahájení děl rusko-japonské války (1904–1905, v níž bylo Rusko poraženo) velký odliv z nevěstinců v Port Arthuru. Byly zde právě tak jako ve Vladivostoku mnohé japonské nevěstky, které sloužily stejně milostným potřebám Rusů, jako svým pá-

nům, kterým prokazovaly cenné vyzvědačské služby. Zdejší ruský důstojník mohl být skutečně přesvědčen o tom, že jeho japonská dívka mu prohledává papíry hozené do koše a že za zástěnami z rákosu nebo olejového papíru naslouchá pozorné ucho některého zřízence výzvědné služby.

Četné srážky mezi vojáky začínaly v Šanghaji (čínské přístavní město) pravidelně v japonských nevěstincích, které dělají vynikající obchody. V Šanghaji si kdysi úřady vymohly dávat povolení k hromadnému dovozu japonských nevěstek, jež bývaly dopravovány ve velkém počtu. V novější době měly do země přístup pouze ty ženy, které byly doprovázeny svým manželem nebo otcem. Mnozí Japonci měli ve městě obchůdky s vyřazeným porcelánovým, hedvábným, lakovým i želvovinovým zbožím. Pokud byly jejich příjmy příliš nepatrné, svoloval otec, který k tomu byl dohnán nouzí, aby se ženy z jeho rodiny, mohly sbližovat s cizinci.

Šanghaj snad bylo jediné čínské město, kde v jednom nevěstinci žily společně Číňanky, Malajky i japonské dívky. V Honkongu, který náleží Anglii, bylo před rokem 1914 asi třicet nevěstinců. Japonky i Číňanky zde byly podrobeny velmi pravidelné lékařské prohlídce. V Singapuru bylo ve zvláštní čtvrti více než tisíc Japonek, což není vůbec přemrštěná cifra. Každý dům přechovával mnoho mladých japonských dívek pod dozorem staré jarite, která se nikdy neobjevila. Po hlavní nemoci tu zuřily s největší silou. Japonské a anglické úřady se spojily, aby dovoz Japonek na toto místo co nejvíce snížily, přesto Singapur zůstával největším trhem na žluté lidské maso.

Japonské ženy jezdí už na koni a na kole, pracují v tiskárnách, bankách, na železnicích i u telefonu. Přesto má ještě ve dvacátých letech více než šest set měst i japonských vesnic nevěstince a v mikadově říši je asi dvanáct tisíc „veselých domů“. Více než šedesát tisíc dívek a žen v nich prodává své tělo. Je to bída, která velkou většinu těchto žen vydává napospas kuplířům, ale reglementace a bordelová nařízení pečují o to, aby se nikdy nemohly dostat z jejich drápů, ani když po tom nejvíce touží.

Japonský zákon už pětatřicet let prostituci neuznává, ve skutečnosti však existují nevěstince dál. Dnešní bordelář, tedy „osoba pronajímající místnosti“, půjčí dívce nebo ženě, která se chce „dobrovolně“ živit prodejem svého těla, místnost, kde své řemeslo může provádět. Jak ovšem víme, musí je provádět, dokud nezaplatí svůj „dluh“, a bordelář i kuplíř se snaží o to, aby ho nezaplatila příliš brzy. Zákon se na tento poměr dívá velmi nevinně, jako na smlouvu věřitele s dlužníkem. Vůbec mu nevadí, že je z nevěstinců vybírána daň a jsou policejně reglementovány: daň je vybírána ze zábavy a reglementována je rovněž zábava, nikoliv prostituce. Takový stav jde ovšem bordelářům velice k duhu, bohatnou, stávají se váženými občany, jsou voleni do okresních zastupitelstev, do provinciálních rad i do parlamentu.

Typická aféra. Do tohoto nejlepšího pořádku udeří tu a tam nějaká aféra, jejímž autorem bývá nespokojená dívka, která se neřídí starými představami o svých povinnostech. Občas se v novinách objeví zpráva, že z toho nebo onoho nevěstince některá dívka utekla. Policie se jí brzy ujme a v devadesáti devíti případech ze sta ji vrátí tam, odkud prchla, neboť v právním státě nemůže přece trpět porušení smlouvy. Na věc se pak rychle zapomene.

Někdy se však dívky zastanou anglicky psané časopisy, které jsou vydávány většinou za americké peníze, tedy nezávislé na bordelářích, nebo také Armáda spásy, a z případu se stane ještě větší, ale veřejná aféra.

Nám už známý časopis „The Japanese Times“ využil v srpnu 1927 takového útěku znovu k energickému protestu proti skutečným poměrům v japonských nevěstincích.

Z nevěstince – v té době se jim už říkalo banzai-ro – veselý dům – ve venkovském hornickém městě Taira (jména měst podle časopisu „The Japanese Times“ nejsou s výjimkou sídla prefektury ověřená, pochopitelně ani osobní jména, což se týká i jejich přepisu) v severním Japonsku uteklo pět dívek směrem k Tokiu a bylo zadrženo policií na uenském nádraží. Druhý den si pro ně přijel jejich „zákonitý majitel“ a po prokázání plnou moci policie odvedl uprchlice zase do svého domu. Tak asi zněla zpráva v japonských novinách, které tak pokládaly záležitost za ukončenou. Redaktor „The Japanese Times“ chtěl však vědět víc. Na policii v Uenu, která dívky bordeláři vrátila, se mu dostaly typicky policejního vysvětlení:

„Děvčata tvrdila, že prý utekla pro špatné zacházení a protože měla nešťastný život, kterého chtěla zanechat. Žádala policii, aby jim pomohla na svobodu. Naneštěstí jsme jim nemohli být nápomocni, protože na svobodu je může pustit pouze policie, která má dohled nad veřejnými domy. Slyšeli jsme také jen dívky a nikoliv i druhou stranu. Druhý den přišel majitel podniku se dvěma „příbuznými“ a plnou mocí z policie v Tairu, proto jsme jim děvčata vydali, aby si je zase vzali zpátky. Děvčata si stěžovala na bídnou stranu a musela pracovat, i když byla nemocná, ale jejich vzhled je usvědčoval ze lži a tak jsme jim příliš nevěřili. Kromě toho, kdyby to bylo jen jedno děvče, snad by se dalo něco podniknout, ale bylo jich pět; dosud se nestalo, že by jich uteklo tolik najednou. Ti tři, kteří si pro uprchlice přišli, tvrdili, že děvčata utekla, protože byla poštována rebelantkou Haru Sato, která už byla v nevěstincích v Kóbe, Ósace a Jokohamě a nechtěla zaplatit dluh, proto druhé přiměla k tomu, aby utekly s ní.“

Zástupci časopisu „The Japanese Times“ se tedy vydali do Taira, aby majitele nevěstince pohnuli k propuštění děvčat. Zastavili se nejdříve na tairské policejní stanici, aby se zde informovali, a dozvěděli se toto:

„Když přivedli uprchlice nazpět,“ tvrdil policejní úředník, „pramluvil jsem s jejich majitelem Macunagou a pověděl jsem mu, jak má s dívkami zacházet. Stěžovaly si na bídnou stravu, celkově však šlo jen o to, že jednou dostaly shnilé konzervy, a proto dělaly tolik hluku. Kromě toho si stěžovaly, že se s nimi dobře nezachází, jsou-li nemocné, ale zbytečně, protože pokud se nakazí, jsou léčeny v nemocnici. Stravu v nemocnici za ně platí prefektura a majitel koncese, takže je to nic nestojí. Mají-li jinou nemoc než nakažlivou, musí se léčit na vlastní útraty, a proto si zřejmě stěžují. S děvčaty v tairských nevěstincích se zachází lépe než kde jinde a mají dvakrát měsíčně volno. Kdykoliv děvčata opouštějí čtvrt, musí mít policejní dovolení... Přikázal jsem Macunagovi, aby příště jednal s děvčaty slušněji. Na tomto útěku měla hlavní vinu Otomaru, nejstarší nevěstka v banzai-ro, která vedla a podněcovala i druhé. Jsem přesvědčen o tom, že druhá děvčata by sama o sobě neutekla. Otomaru sem přišla z Kanagavy, kde byla také v nevěstinci. Postavil jsem ji pod přísný dohled, protože jsem přesvědčen, že ani tolik netoužila po svobodě, jako spíše po tom, aby nemusela platit dluh. Kdyby se jim to bylo povedlo, bylo by to majitele poškodilo a stal by se tak podvod. Kdyby chtěla všechna děvčata z veřejných domů provést stejný podvod, hrozil by veřejným domům bankrot a obchody by byly ničeny. Pokud zákon veřejné domy trpí, je povinností policie, chránit jejich zájmy. Dělán co mohu, abych zlepšil poměry v bordelové čtvrti. Nedávno jsem zde zavedl prémiovou soustavu, aby mohla děvčata svůj dluh zaplatit co nejrychleji. To je má vlastní myšlenka, neslyšel jsem, že by to bylo zavedené ještě někde jinde. Děvče dostane každý měsíc pět procent z útraty návštěvníků. Průměrně na jedno děv-

če připadá útrata tři sta až pět set jenů měsíčně. Tak tedy dostane děvče průměrně asi dvacet pět jenů měsíční prémie. Kromě toho má normální příjem čtyřicet jenů měsíčně. Děvčatům jsem doporučil, aby si prémie ukládala do poštovní spořitelny a pokud snad není děvče dlouho nemocné, může z bordelu odejít z úsporou pět set až šest set jenů, s nimiž může začít nějakou živnost."

Děvčata, která utekla, byla: Jošie Imano, jednadvacetiletá, s přijatým jménem Futaba, Haru Sato (Otomaro), devětadvacetiletá, Jo Usuha (Banka), šestadvacetiletá, Kinu Cukamoto (Horju), jednadvacetiletá a šestadvacetiletá Manriu, všechny z banzai-ro ve městě Taira, prefektura Fukušima (pref. a město na ostr. Hojšú, asi 250 km sev. od Tokia). Horju vypravovala toto:

"Do banzai-ro jsem přišla v sedmnácti letech. Pěstouni mě sem prodali za dva tisíce jenů, ale já jsem z nich neviděla ani haléř. Nejprve jsem byla asi deset měsíců služkou, a když mi bylo osmnáct let, udělali ze mne nevěstku. Slýchala jsem, že ve veřejných domech žije člověk vesele a v přepychu a že budu nosit pěkné šaty. Ale shledala jsem, že mnou každý opovrhuje a že musím trpět duševně i tělesně. Myslím jen na to, jak bych zaplatila ten velký dluh a někdy se modlím, abych raději co nejdříve umřela, tolik musím trpět... Uteklo nás pět, protože jsme byly hrozně nešťastné a mnoho jsme trpěly, dostávaly jsme mizerné jídlo a musely jsme dělat službu, i když jsme byly nemocné. Každá z nás už dávno na útěk myslela, protože jsme těžce takový život snášely. Proto jsme se rozhodly, že utečeme společně.

Z Taira si pro nás druhý den ráno přišli vrchní hlídač z banzai-ro, majitel bordelu sousedícího s naším nevěstincem a ještě jeden muž, jakýsi Hijama, kterého jsme předtím nikdy neviděli. Tvzení policie, že jsme byly vydány do rukou našich příbuzných, není pravdivé, ledaže těmi „příbuznými" byli majitel sousedního bordelu a neznámý člověk. Ti tři nás odvedli na policii v Tairu, kde nám policie zle vyčinila za to, že jsme utekly. A ještě tu noc po našem návratu, jsme musely konat službu jako jindy, ač jsme byly hrozně unavené. Viděly jsme, že jsme zcela bezmocné, ať prosíme, křičíme nebo hlomozíme sebevícе..."

Z ostatních čtyř uprchlic byla původkyně útěku Otomaru (Haru Sato) prodána do jiného bordelu, tři zůstaly na starém místě a vypravují totéž, co Horju. Celkem bylo v tomto bordelu osm děvčat a jedna „kandidátka", sedmnáctiletá Košikibu, která jim zatím dělala služku. Prodána byla na jaře, podle smlouvy za osmnáct set jenů. Z toho její rodiče dostali pouze šest set jenů. Ve skutečnosti však nedostali nic, protože čtyřicet jenů museli zaplatit zprostředkovatelně a za pět set šedesát jenů byla Košikibu opatřena majitelem bordelu „výbava". Má právo dívkám předepisovat toalety, které jsou povinny si u něho opatřovat, čímž jejich dluh stále roste. Je téměř pravidlem, že čím více děvče bordeláři vydělává, tím více se zadlužuje, takže - jak jsme už dříve řekli - se na svobodu dostane, až když „není k potřebě". Podaří-li se jí nemožné, že totiž dluh v určité době zaplatí, nezbyde jí nakonec nic jiného, než aby se prodala do jiného bordelu. Pokud jde o pět uprchlic, měla intervence zástupců „The Japanese Times" jen ten výsledek, že bordelář je slibil propustit na svobodu, jakmile udělá inventuru svého jmění a zjistí-li, že má zajištěné živobytí i bez bordelu.

Bývalá prestiž místně ohraničené prostituce, kterou navštěvovali i císařové, stále více upadá v očích široké veřejnosti, stále více se tato prostituce jako instituce stává všeobecně opovrženou, její formy jsou tedy stále horší a horší. Ani v japonských nevěstincích v první čtvrtině 20. století nenalezneme už ony půvaby, třebaže jenom povrchní a zastírající naprostou bezprávnost prostitutek, které vyličilo kdysi dávno tolik západních cestovatelů.

IX. ROZKLAD RODINY

Jak už víme, vytvořil společnosti a strojové výroby tak provozuschopné formy, že s nimi drobná domácí rodinná výroba nemohla konkurovat. Nastala nová hospodářská éra, která obecně uplatnila zásadu, že předmět není vyráběn tím, kdo ho potřebuje, nýbrž těmi, kteří jsou pro tuto práci nejlépe zařízeni a nejobratnější. Přestalo se téměř produkovat pro vlastní potřebu; skoro všichni produkují pro výměnu.

Domácí výroba pro vlastní spotřebu byla úplně zatlačena výrobou zboží, a tak ztratila rodinná domácnost navždy důležitou funkci, kterou měla po dlouhá staletí. Zlevněním průmyslových výrobků bylo stále více omezováno rodinné hospodářství, značně byla znehodnocována domácí činnost. Dříve měla tato domácí činnost velkou hodnotu a rozsah; původně k ní náleželo: mletí obilí, zpracování lnu, předení, tkaní, praní, bílení, vaření piva, vaření mýdla, svíčkařství, výroba různých ovocných štáv a bylinných léčivých nápojů, zavařování ovoce, ukládání zásob na dlouhou dobu, zhotovování obleků, pečení chleba, opatřování vody, často také pěstování zahrady, chov dobytka, drůbeže atd. Většina těchto činností z rodiny zmizela: doma už nejsou zabíjení vepří ani není pečen chléb, není zde tkáno plátno ani vařeno mýdlo. Osvětlování přejímají plynárny a elektrárny, ústřední topení činí pokroky: téměř vše lze levněji koupit než udělat doma. Jen dočasné momenty a závady brání tomu, že také nejíme ve veřejných jídelnách lépe a laciněji než doma. A tak domácí činnost ženy, která byla dříve provozní, změnila svou povahu a stala se zákaznickou: vězí v tom, aby žena co nejvýhodněji nakupovala.

Tak byly hospodářské úkoly rodinné domácnosti velmi omezeny, nejprve v menší míře řemeslnou výrobou, pak radikálně průmyslovou organizací: rodina poklesla z vrcholu svého vývoje ve vyspělé rodinné epoše a začala se rozkládat.

Rozklad šlechtické velkodomácnosti se objevil nejdříve a postihl nejprve nejsilnější formy rodiny, panskou, tj. šlechtickou rodinu, která spravovala velkodomácnost s řadou funkcí a podřízených osob. Vzkvétající městský život podkopával celá staletí hospodářství na robotném statku. Mnoho poddaných utíkalo tvrdým pánům za svobodou do měst, takže už ve středověku byl jejich osud tu a tam zmírňován. Zrušení poddanství, které bylo v Rakousku v roce 1781 provedeno císařem Josefem II. (1741-1790, císařem od 1780, po smrti své matky Marie Terezie, vydal 1781 patent o zrušení nevolnictví), ve Francii revolucí v roce 1789 (Velká franc. rev., 1789-1794), v Badensku (srov. ve III. díle, hist. území v Německu, nyní spolk. země Baden-Baden a Baden-Dürklach) v roce 1783, v Prusku v roce 1807-1811 atd., vedlo k zániku panské velkodomácnosti. Z této rodinné formy zbyly jen šlechtické statky a majordáty, ani ty však už nevyrobějí pro vlastní potřebu, ale pro trh.

Za panskou velkodomácností pak následovala obyčejná rodinná domácnost, která se smrskla na rodičovskoprávní *malorodinu*, která je v naší době nejčastěji složena jen z rodičů a jejich dětí a tvoří tedy logicky nejmenší geneonomickou (tj. rodově pojmenovatelnou, postižitelnou, ve stejném význ. i dále) skupinu. Tato nepatrná kolektivní jednotka se ještě více scvrkává. Středověká hospodyně byla ještě obklopena hejnem dětí, přestože úmrtnost dětí byla za tehdejších horších

hygienických poměrů větší než dnes, ale nahrazovalo se to četnými těhotenstvími a porody a žena tedy byla jako matka velmi zaměstnaná. Dnes je však mnoho dětí pokládáno za těžké břemeno, protože jsou s jejich výchovou a zaopatřením spojeny velké obtíže, neboť s vyšší kulturou vzrostly potřeby a náklady na výchovu, vyžadující větších příjmů, než si průměrný otec rodiny může dovolit. Ani bohatí lidé si však nepřejí více dětí, aby se rodinné jmění příliš nerozdělovalo a dědictví příliš nezmenšovalo. Také zalidnění je stále větší a mnoho dětí už není ani pro jednotlivou rodinu, ale ani pro celek pokládáno za žádoucí přes mravní nátlak vykořisťovatelů a imperialistů.

Malorodina a oslabení rodinných funkcí. Dnešní rodina má nejen méně dětí, ale také méně výchovných starostí s nimi. Velkou část této výchovy už převzaly stát. Vznikly veřejné školy, kde je mládež vzdělávána odborně školenými a diferencovanými učitelskými silami, a povinnou školní docházkou se pečuje o to, aby byly děti značnou dobu ve škole a nikoli jen v domácnosti. Tak děti náležejí rodině jen napůl a rychlé tempo intelektuálního a kulturního vývoje je rodičům odcizuje ještě více.

Zvláště děti v rodinách nevlastnicích pozenky, vlastní závod, obchod atd., se mnohem dříve stávají samostatnými a pak zcela opouštějí domácnost rodičů. Ve středověku nejvíce povolání otce dědil syn, zvláště u sedláků a řemeslníků, kde vše, zákazníci, dům a nářadí, přecházelo z otce na syna. Stejně to bylo v obchodě a pochopitelně ještě více u šlecht, která pro sebe předem zabavovala všechna vyšší místa. Tak nabývala rodina pevné, tradiční soudržnosti. Nyní se však mnohem častěji stává z pekařova syna úředník nebo lékař, rolníkova dcera se vdává do města. Synové akademicky vzdělaných otců nebo jim společensky rovných netvoří ani čtvrtinu studentského celku: takže ani takováto povolání (jako je právník, lékař apod.) nepřecházejí z otce na syna zcela pravidelně a hlavně, rozšiřují se i mezi děti rodin, v nichž se dříve nevyskytovaly, takže i zde se členové rodiny rozcházejí.

Za „zlatých dob“ rodinného života jedli *tovaryši, pomocníci a učedníci* za rodinným stolem. Zaměstnanci podniku náleželi stejně jako služebnictvo k domácnosti, v níž také bydleli. Jejich poměr ke chleboďárci byl patriarchální. Když však bylo naturální hospodářství zatlačeno peněžním hospodářstvím, stal se tento poměr čistě právním: personál dostává mzdu ve formě peněz, už není členem rodinné domácnosti, jako jím nejsou staré tety, sestřenice a jiní nezaopatření příbuzní, jimž rodina dříve poskytovala přístřeší, nyní však už pro ně nemá místo, protože omezené funkce rodiny jim neponechávají přiměřené zaměstnání v domácnosti a byty ve městech jsou malé a drahé, nejsou tu už dvory a zahrady, prostorné chodby a mnohé místnosti.

Také počet *služebných* stále klesá. Rodina jako především hospodářské zřízení, potřebovala služby, avšak dnes dívky z nemajetných tříd dávají přednost továrnám a obchodům, kde mají větší míru osobní svobody, kde už nemusejí být mezi cizími. V Berlíně připadala počátkem dvacátých let jedna služka už jen na každou osmou domácnost. V severní Americe se usazují četné rodiny z tohoto důvodu v hotelích. Poměr mezi „pány“ a „služebníky“ nabyl zcela jiné, demokratické povahy jako smluvní poměr, v němž jsou si zaměstnavatel a zaměstnanec rovni. Slovo „služka“ se stalo hanlivým slovem, je nahrazováno slovem „pomocnice v domácnosti“. Mizi čelednictví a na jeho místo nastupuje volný pracovní poměr, který už dělníka nepodrobuje domácí kázní a nezařazuje ho do rodiny; množí

se také pouhé posluhovačky, vykonávající určité množství práce, jinak však žijící mimo rodinu, která je zaměstnává, a volně rozhodují o sobě i o zbývajícím volném čase.

Rodina byla kdysi silná posvěcením, které jí dávalo *náboženství*, a dříve byla zároveň spjata pospolitým kultem. Ve starověku byl *pater familias* (otec rodiny, tj. hlava rodiny) téměř nejvyšší kněz ve své rodině, který obětoval předkům a řídil denní pobožnosti, obkliččen náboženským nimbem. Dnes se denní modlitby vyskytují ve městech i na venkově už jen v klerikálních nebo zastaralé konvenčních domácnostech a náboženství z rodin mizí stejně rychle jako vůbec z životní praxe. Každá nová generace je méně náboženská a pobožný otec bezbožným dětem imponuje jen velmi málo. A s náboženstvím také zaniká smysl pro autoritu, neodůvodněnou vynikající povahou, zkušeností nebo pokrokovostí rodičů.

Oslabení rodinných funkcí. Z rodin mizí i *družný život*. Dříve se příbuzní a sousedé bavili společně téměř jen u domácího krbu. Hostince nebyly zařízeny pro pravidelné denní hosty, ale jen pro cizince. V 15. století bylo dokonce v Norimberku občanům zakázáno v hostinci pravidelně jíst. Dnes však v činžácích žijí malé rodiny v izolaci, jsou v nich shromážděny ze všech končin země a ze všech společenských vrstev, bez společné tradice, vzájemně k sobě nelnou a všechny pokusy o přátelské styky pravidelně končí v neshodách a nekonečnými hádkami. Malé byty také nejsou vhodné pro větší společné schůzky.

Duchovní potřeby, sdílnost, výměna myšlenek, umělecké a vědecké sklony jsou uspokojovány zvláště ve městech mimo rodinu, kde schůze, přednášky, divadla, koncerty, biografy i kavárny poskytují vše, po čem se může člověk po této stránce zastesknout. Zároveň také vzrůstá docházka do hostinců, které ještě na počátku 19. století byly střednímu stavu a řemeslnictvu cizí, a ohromně se šíří spolkový a klubovní život.

Bernard Shaw kdysi napsal: „Existuje sotva rodinný život v Anglii. Muži tráví dvě třetiny svého času mimo dům, buď při práci nebo cestou do práce a z práce nebo také v klubu a hostinci. V třetí třetině ponejvíce spí nebo jedí. Děti jsou ve škole, na pochůzkách nebo si hrají na ulicích... Sklon k domácnosti je pokládán za povinnost, všechny jiné sklony jsou pokládány za zábavu.“ Tak tedy i v Anglii, v zemi typicky rodinného života, je rodina v rozkladu. I ženy – samozřejmě městské – se dnes nejraději scházejí v kavárnách. Společenská družnost v rodinách, které pokládají za svou povinnost se reprezentovat, je naopak nejčastěji pocitována jako nutné a obtížné zlo, je nechutnou obřadností, vězicí v povinném zvaní a povinných návštěvách.

S rozkvětem hostinského a kavárenského života také nastal úpadek *pohostinnosti*, která byla také jedním důležitým rodinným zařízením. V malých a drahých bytech je „hostinský pokoj“ stále vzácnějším luxusem. Hostince a hotely jsou také pro obě strany pohodlnější, hostu ponechávají úplnou svobodu a rodinu zbavují výdajů a ohledů. Následkem snadnější dopravy také obecně vzrostl počet návštěv, takže by jejich hostění přesahovalo možnosti většiny dnešních rodin.

Velmi rozkladně na rodinu působí převaha velkých moderních *činžovních domů*. Dříve měla téměř každá řádná rodina vlastní dům, který se dědil z pokolení na pokolení, a byť byl sebestmenší, přece jen to byl pevný hrad, obestřený vlastní idylickou poezií, probouzející a posilující rodinný smysl. Nyní už téměř pouze na venkově nalezneme rodinný dům, který je po celé generace obýván jedním

rodem, a v něm trochu přežívají staré rodinné mravy. Městské způsoby se zcela odlišily od vesnických hlavně tím, že u zeměděloce je vlastnictví vlastního obytného domu podstatná nutnost, spojená s hospodářstvím, ale u měšťáka je to věc náhodná. Soustředěním obyvatelstva byl ve městech vyvolán takový vzestup cen půdy, že je stále více využívána a v dlouhých řadách se tyčí činžovní kasárna (autor ještě neznal novější výraz „králíkárny“).

Rodina svou *usedlost* ztratila také proto, že moderní výrobní poměry způsobují stěhování obyvatel po statisících. Dříve byl téměř každý člověk i ve městě obklopen rodinným a příbuzenským kruhem. Většina zůstávala usazena tam, kde byli její předkové, jak tomu ještě tu a tam bývá na vesnici, viděla kolem sebe jen bližší nebo vzdálenější příbuzenstvo. Ale volné a nutné přesídlování způsobilo, že dnes téměř není rodina, jejíž členové by nebyli rozptýleni, a v jednom činžovním domě jako „sousedé“ bydlí lidé z nejrůznějších míst, krajů a zemí.

Rodina je tedy slabá a nejčastěji bez domova v několikageneračním slova smyslu, nemá tedy ani sílu, aby jednotlivci zabezpečila trvalé *útočiště v nouzi*. Dříve svým příslušníkům rodina s celým rodem poskytovala ochranu a živobytí, i když onemocněli nebo byli postiženi neštěstím, ba dokonce i tehdy, dopustili-li se zločinu. Rodinná povinnost byla vyšší než obecné právo, byla všeobecný ochranný poměr proti všem nástrahám života.

Nyní se však jen zřídka může otec spoléhat na ochranu a pomoc příbuzných, pokud ho postihne neštěstí a nouze, mnohé rodiny jsou příliš slabé, aby se mohly řádně starat o své nemocné, sirotky a staré lidi. V rostoucí míře tu musí pomáhat stát. Stát a obec staví nejen školy a opatrovny, ale také sirotčince, nemocnice, starobince, ozdravovny atd. Stát se vměšuje do vnitřních věcí rodiny: stará se o děti, jsou-li zanedbávány, stará se o rodiče, nemohou-li je jejich děti uživit a státní péče o nemocné, invalidy a zestárlé vzrůstá stále více.

Tak se tedy i péče o *nemocné* z rodiny stále více přenáší do nemocnic, i porodnictví nezadržitelně přechází z domácností do ústavů, neboť také v lékařském oboru do jisté míry zatlačuje provozování ve velkém provozování v malém, protože je odborně kvalifikovanější.

Rostoucí činnost a zasahování společnosti do dříve rodinných věcí je konečně doplňována také *pojišťováním*. Neštěstí, které ničí izolovanou rodinu opuštěnou od příbuzenstva i sousedů a vydává ji na pospas náhodě, ztrácí svou krutost, jakmile lze jeho škodlivé účinky přenést na co největší okruh. A tak je rostoucí zájem o všechny druhy pojišťování rovněž důkazem slabosti rodiny, která byla kdysi tak silná a soběstačná.

Silící společnost krok za krokem přebírá funkce slábnoucí rodiny, jednu po druhé. Zespolečenštění rodinných funkcí je stále větší, moc a síla rodiny stále chatrnější, jedinec a společnost se stále bezprostředněji více setkávají a stykají.

Změněný poměr mezi mužem a ženou. Se změnami, kterým rodina podlehla, se také velice změnil poměr mezi mužem a ženou, který nemálo přispívá k uvolnění manželství a rozkladu rodinu. Emancipační ženské hnutí výrazně povzneslo postavení ženy ve společnosti, a to především z příčin, jichž si nyní povšimneme.

O starých Germánech Tacitus (55-120, řím. historik, srov. ve II. díle) říká, že „za lenost, ba zbabělost pokládali získávatí pot, co bylo možno získati krví“. Tento názor vládl i v éře celého středověku. Válka byla nejčestnějším povoláním svobodného muže, ale novými výrobními metodami se tento názor změnil. Zájem obča-

nů se od války stále více odvracejí a kloní se ke klidnému a vynášejícímu vyděláváníí. Válka je stále více nenáviděna a v opovržení. Na společenském výsluní stojí chytrý bankovní a průmyslový magnát a nikoli hrubý voják. V pokročilých státech už nechodí hlavy státu a nejvyšších úřadů v uniformě, jako to bylo téměř pravidlem před válkou 1914–1918, nýbrž v občanském obleku.

Ale válka, jak víme, je nepřítel ženy. Bojovný a despotický duch, násilí a železná disciplína se ve válečném státě projevují také v rodině. Muž zde má v rukou veškerou moc, politické záležitosti i zákonodárství, což si žena odpykává. Naproti tomu mírový stát, v němž má převahu pokojná práce, je ženě příznivější; obchod a průmysl jsou jí bližší než vojáctví a válka, ženská a mužská činnost si tu jsou podobnější, a tím se sblíží i jejich sociální význam.

Mravní citění je při přechodu z válečného státu na stát průmyslový zjemňováno a kultivováno. Dravá krutost bojovných lidí ustupuje před mírnějšími city; pochopení a soucit v lidském životě vyvolávají podstatné změny. Muž v ženě objevuje osobnost, vidí a hledá v ní už nejen pouhý nástroj rozkoše a pohodlí, ale svéráznou a rovnoprávnou bytost, která má stát na stejném stupni osobní samostatnosti.

Další a nejdůležitější příčinou vyššího postavení žen je jejich diferenciacce.

Jak jsme viděli, přechází velká část funkcí rodinné domácnosti na společenskou organizaci. Ženská domácí činnost je omezenější, domácnost už pro ženu není povoláním vyplňujícím život, a tak je tisíce žen vedeno k výdělečné práci. Už třetina všech žen je dnes výdělečně činná a diferenciacce ženy postupuje přes všechny umělé překážky. Tak se žena stává hospodářsky samostatná, není už odkázána na muže, může se uživit sama a nemusí čekat, až muž otevře dlaň. Tím však bylo přetrženo jedno z nejsilnějších pout rodinného svazku.

Účinky tohoto nového postavení ženy jsou zřejmé v náboženské, mravní i právní oblasti. Církve do článku své víry zařadily otcovskoprávní patriarchální morálku z rodinné epochy a tuto morálku prohlásily za věčnou. Žena měla zůstat rozenou poddanou muže, vinici, která hříšným Eviným pádem přinesla na svět všechno zlo; pohlavní láska měla zůstat nečistou a manželství nerozlučitelným. Protože se sice mohou církve velmi přizpůsobovat, ale nemohou měnit své učení, nová skutečnost je zaskočila. Na jejich místo nastoupil moderní stát, který manželství podle změnéných poměrů začal regulovat.

Vzniká nový sociální kodex, jemnější pohlavní morálka. Žena už není mužovou poddanou, ale samostatnou osobností, která má stejnou svobodnou vůli jako muž. Pohlavní láska už není velkou většinou pokládána za něco nečistého nebo hříšného, ale za květ lidského bytí a za zušlechťovatelku lidského rodu. Soudnictví v manželských záležitostech bylo církvi odňato a přeneseno na stát. „Zákon pokládá manželství toliko za občanskou smlouvu,“ říká francouzská ústava ze 3. září 1791. Téměř všechny kulturní státy zavedly civilní sňatek. Už francouzská revoluce (Velká franc. rev., 1789–1794, srov. výše) prohlásila, že synové i dcery mají stejné právo dědit. Měl-li dříve otec *jus castigandi*, tj. právo trestat manželku (stejně také služky), pokládají nyní občanské zákoníky špatné nakládání a bití ženy za důvod k rozvodu. Konečně také stát zavedl rozlučitelnost manželství, čímž bylo ženě umožněno se vyžout z mužského tyranství. Protože je muž–viník povinen platit alimenty, je žena alespoň v teorii hospodářsky zabezpečena i pro případ rozluky.

Obrat v poměru mezi mužem a ženou se tedy odráží i v zákonodárství. Přesto je na tom žena ještě právně proti muži hůř, přinejmenším v některých zemích. Politická práva, zejména hlasovací právo, jsou jí tu a tam dosud odírána, takže

veškeré zákonodárství i nadále setrvává v rukou mužů. Ale zákon vždy nutně pokulhává za vývojem, je vždy více nebo méně stvrzením stavu, jenž se může mezitím stávat přežitým. Živý organismus se nedá tak snadno zvládnout paragrafy, vyrůstá nad zákon, který předbíhá. Úplné a všeobecné zrovnoprávnění ženy je jen otázkou doby.

Změna poměru mezi rodiči a dětmi ukazuje něco podobného. V rozvinuté rodinné epoše byl otec přísný a nedotknutelný velitel, nyní se z pána pomalu stává mírným přítelem svých dětí. Minulé patriarchální doby zdůrazňovaly výhradně práva rodičů vůči dětem. Dříve bylo dítě nástrojem rodičovského sobectví, dnes na ně hledíme jako na předmět značné odpovědnosti, kde jsou v popředí především práva dětí.

19. století bylo nazváno stoletím dítěte: takový obrat se projevil v názorech na dítě. Stále více se rozšiřuje názor, že rodiče mají povinnosti k dětem už před jejich narozením. Kdo jde za ukojením svého pudu, má se také starat o to, aby život, který druhému daruje, nebyl pro obdarovaného pouhou kletbou. Člověk je nemravný tehdy, pokud plodí nebo rodí, aniž dětem může zabezpečit zdravý život. Stejně nemravný je ten, který plodí nebo rodí děti, jimž nebude moci poskytnout řádnou výchovu. Dříve byly děti vychovávány holí a metlou, což bylo nejpohodlnější, protože o pedagogice nebylo nic známo. Nyní však přechází velká část otcovské nebo rodičovské autority na pedagogicky školené učitele a tělesné tresty jsou u nesadistů ve stále větším opovržení.

I denní styk s dětmi v rodině se stává mímějším a přátelštějším, protože i v dítěti je už chápána a ctěna lidská osobnost, není vedeno k bezpodmínečné podřízenosti, ale k co nejranější samostatnosti. Volba manžela nebo snubního partnera už všeobecně nepodléhá rodičům, ale stává se svobodným individuálním právem dítěte jak u synů, tak u dcer. Otec sice smí ještě podle zákona děti trestat, ale nesmí je při provádění trestu trýznit nebo zanedbávat; ani při roztržce je nemůže zcela vydědit, ale musí jim odkázat povinný díl. Děti nemohou být také jako dříve uvězněny pro dluhy rodičů, atd.

V rodinné epoše se dědilo z otce na syna nejen řemeslo, povolání, sociální postavení, ale rodinnou věcí bylo také náboženské „přesvědčení“, politické mínění a směr. Dnes rychle pokračující doba vede k tomu, že má mladší generace pravidelně po nejedné stránce jiné názory než generace otců. Mezi otci a syny nezřídka zeje celá propast, rodině je vnitřně rozdvojena, i když ji materiální příčiny ještě po nějakou dobu povrchně stmelují.

Znehodnocení manželství. Úpadek hospodářských i sociálních funkcí rodinné domácnosti, rozklad patriarchální autority a emancipace žen nezbytně vedou také ke znehodnocení manželství, nikoli však jako přírodního jevu, ale jako sociální instituce, společenského zřízení, které je uznané právním řádem a privilegované spojením dvou lidí různého pohlaví k provozování společné domácnosti a pohlavního styku. Toto znehodnocení se jeví především stále stoupajícím počtem rozvodů ve všech zemích. Statistická čísla by zde byla zbytečná, neboť tento fakt je známý a nepopíratelný. V některých severoamerických státech (tj. v některých státech USA) připadá jeden rozvod na deset sňatků, v jiných dokonce jeden rozvod na pět sňatků. Tento symptom rostoucí individualizace obou pohlaví bude jistě ještě vzrůstat a nelze ho zastavit, pouze dočasně a násilně omezit.

Manželství je jako společenské zřízení těsně spjata s rodinnou domácností a s právním stavem. Čím méně hospodářských výhod poskytuje společná domácnost snubnímu páru, tím více je pocitována jako břemeno, jakmile manželé vystřízlivěli z prvního opojení. Čím hospodářsky i duchovně samostatnější a nezávislejší jsou oba manželé jeden na druhém, tím je břemeno společné domácnosti méně smysluplné. Ale vývoj skutečně manželskou domácnost zbavuje hospodářské výhodnosti a nezadržitelně podporuje snahu o hospodářskou i duchovní samostatnost obou pohlaví ve snubním svazku. Čím více se bude právní stav klonit k rovnoprávnosti ženy, čím více i jí zaručí zákon i mravy pohlavní svobodu, lásku a mateřství, čím důkladněji bude i podle zákona odstraněn rozdíl mezi manželskými a nemanželskými dětmi – a k tomu moderní názor na spravedlnost jistě spěje – a čím více budou děti z vlastnictví rodičů přecházet do vlastnictví společnosti a bude uznáváno, že snubní poměr je nejsoukromější věcí, děti však nejzávažnější věcí společnosti, tím více bude podkopávána půda pod manželskou institucí a trvání manželství z hospodářských a konvenčních důvodů se stane velmi problematické.

Nechut' ke sňatkům je přirozeným a stoupajícím důsledkem znehodnocení manželství jako sociální instituce. Dosud velmi často souvisí jen s nemožností vydržovat domácnost a živit rodinu, ale u přírodních národů, které přešly do patriarchálního systému, byl každý dospělý člověk neženatý nebo neprovdaný pokládán za nepřirozený a opovrženímhodný zjev a staromládenectví a staropanenství bylo velice vzácné, kdežto rané sňatky byly u přírodních i u starších kulturních národů, Římanů, Hebrejců, Číňanů, Indů atd., běžné.

V roce 1875 žila v Evropě celá třetina mužského i ženského obyvatelstva ve věku nad patnáct let ve svobodném stavu. Statistické cifry by však musely oživnout, aby odhalily skutečnou tendenci vývoje. Sestup a vzestup počtu sňatků příliš souvisí s mnoha jevy v životě národů a kolísá z mnohých důvodů. V Německu, např. v letech 1872–1876, připadalo na 1000 obyvatel 9,49 sňatků, v roce 1903 jen 7,91 a v roce 1906 8,16; v Norsku klesl počet sňatků v letech 1890–1900 z 8,48 promile na 5,94 promile, ve Francii v té době činil 7,8 promile, ve Švédsku 6,54 promile atd. Jisté zlepšení manželské statistiky v novější době plyne podle Bernsteina z toho, že proletariát se do jisté míry a relativně v důsledcích své organizace povzněl, mezi dělnictvem se také obecně vyskytují ranější sňatky než ve vyšších společenských vrstvách. To však může být pouze přechodný stav. Se vzrůstající vzdělaností dělníků se mezi nimi také šíří zvyklosti vzdělaných tříd, které – pokud potrvají dnešní systémy – povedou i zde ke vzrůstající nechuti ke sňatku a ke zvyšování věku, v němž jsou sňatky uzavírány. Už padesát let je stále zvyšován sňatkový věk u mužů „lepšíh stavů“ a počet sňatků v těchto stavech ubývá. Podle německé statistiky se obchodník průměrně žení v 30,5 letech, úředník ve 32,5 letech, dělník však v 27,7 letech. Celkově lze tedy říci, že dnes už téměř polovina všech mužů a žen nejsilnějšího věku žije ve svobodném, rozvedeném nebo vdovském stavu.

Hlavní příčina tohoto bezmanželství však tkví v ekonomických poměrech. U přírodních národů byly ženy a děti pokládány za cenný majetek, který byl pro otce rodiny hospodářskou nutností a často i zdrojem bohatství a moci. Avšak v naší době nemálo poklesla hospodářská hodnota hospodyně a jen v nižších zemědělských a dělnických vrstvách ještě žena ze všech sil přispívá k materiálnímu udržení rodiny. U zámožnějších stavů se obecně stává mužovým břemenem nebo jeho luxusem, pokud není dědičkou nebo si samostatně nevydělává. Z hospodářského

hlediska dnes tedy existují čtyři druhy žen, které se vyvinuly z předcházejících poměrů:

1. *Dáma*, nejčastěji dědička, která se pravidelně vdává jako žena s důchody a žije neužitečným životem, jehož hodnota není v žádném poměru k velikosti jejích nároků; je to druh většinou nejméně početný, protože průměrně jen šestina lidí má větší jmění.

2. *Hospodyně starého stylu*, která je v zámožnějších vrstvách rovněž do značné míry luxusní předmět, protože by její pracovní výkon mohl být levnější a nezávadněji prováděn najatou silou, ale v chudších vrstvách představuje domácího soumaru, který si sice až do vysílení zachovává svou hospodářskou hodnotu, ale pro pohlavní a družný život brzy ztrácí veškerý půvab.

3. *Prostitutka*.

4. *Diferencovaná žena*, která je schopna samostatně se živit. Pro muže neznamená žádné břemeno, ale jen radosti, pokud se po sňatku nevzdá pro společnou domácnost svého povolání.

Další příčinou bezmanželství je současný značný pokles touhy po četném potomstvu. U přírodních národů byly děti brzy schopné práce a nepotřebovaly dlouhou výchovu. Když dorostly, zůstaly v rodině a rozmnožovaly její moc, bohatství a vážnost; podobně tomu bylo i u starších kulturních národů; ve starém Egyptě byly výdaje spojené s výchovou dítěte až do jeho pohlavní dospělosti odhadovány na 20 drachem. Dnes je však výchova dítěte dlouhá a drahá, a když dítě dospěje, odchází z domova a často žije trvale odloučeno od rodičů. Hospodářský prospěch z dětí, který byl dříve velmi značný, se téměř změnil v opak.

Také muž však potřebuje dlouhou učební a přípravnou dobu, než si může vydělávat, a pravidelně to trvá dlouho hlavně v „lepších“ vrstvách, než dosáhne přiměřeného příjmu. Což logicky vede zase k tomu, že u těchto stavů nastává možnost sňatku poměrně pozdě. Když je konečně muž schopen založit si domácnost, bývá často už zvyklý na pohodlný a bezstarostný mládeňský život i na nezávadný pohlavní mimomanželský styk, takže nemá chuť na rodinné břemeno nebo na to už bývá pozdě. Jak řekl Kant (Immanuel K., 1724-1804, něm. filozof) : „Dokud jsem ženu potřeboval, nemohl jsem ji uživit, a když jsem ji mohl uživit, nemohl jsem ji už potřebovat.“

Manželství a kultura. I poměr manželství ke kultuře je dnes povážlivý. Jistý etnolog praví: „Poznáme to (špatný účinek manželství na duchovní energii) nejlépe při pohledu na proměnu, která... se děje pravidelně s jinocem, když po ukončení studijní doby... vezme na sebe starost o rodinu. S touto změnou bývá spojen pravidelně silný úpadek duchovního života, rozmanitosti zájmů a duchovní svěžestí... Vidíme, kterak duchovní život je potlačován živlem hospodářským až k tomu stupni, pro nějž užíváme pojmu filistrovství.“

Totéž platí i pro dnešní dívky. Nejčastěji je konec s jejich duševní svěžestí, s jejich intelektuálními zájmy a nadějemi tehdy, jakmile se vdají. Naslouchejme mladým matkám bavícím se ve veřejných sadech kolem kočárků s dětmi; před sňatkem snad byly postrachem moralistů pro své chlapecké způsoby a zájmy, nyní jim ze všeho zbývá jen cigareta, kterou ještě ze zvyku kouří při rozhovoru o hospodářských zájmech domácnosti a starostech s dětmi.

Na nižších stupních lidského vývoje vězely radosti života hlavně jen v ukájení přirozených potřeb a choutek; dnešní nejnížší vrstvy často dosud neznají nic jiného

a jejich jedinou radostí bývá živočišný požitok v manželské posteli. Ale vzdělaný duch má k dispozici a potřebuje ještě jiné radosti a požitky: umění a vědy, přiměřené intelektuální styky, diferencovaný milostný život atd. Těchto radostí si lze dopřát ve svobodném stavu přinejmenším stejně dobře jako v zámožném manželství, ale v manželstvích závislých na výdělku jsou vyšší duchovní energie stavěny do služeb výdělečného života a pravidelně bez milosti hynou v hrubé obchodní činnosti, v materiálních starostech o rodinu, v obavách o zdraví atd.

Proto právě jemnější povahy s uměleckými, literárními i vědeckými sklony dnes pokládají manželství za neštěstí a projevuje se u nich určitý sociologický zákon, že každá vyšší kultura je nepřitelem manželství a rodinného života jako instituce.

Viděli jsme, že vyrovnaná, klasická antická kultura přesně oddělila rodinný život od vyššího intelektuálního a milostného života, ale to se mohlo stát jen tam, kde bylo poddanství ženy a matky jasně vysloveno mravy a zákony. Dnes, kdy se žena emancipuje jako osobnost i pohlavní bytost, je rozpor mezi vyšší kulturou a úpadkovou manželskou institucí sice zastřenější, ale také vnitřně prudší a nebezpečnější. Že se jemnější a nadané povahy vyhýbají manželství, má do jisté míry i špatný vliv na pohlavní výběr s ohledem na budoucí pokolení, protože volné snubní poměry vyššího druhu, které tu manželství často nahrazují a mohly by přivést na svět nadějně potomky, bývají z řady důvodů odsouzeny k bezdětnosti.

Kulturní a odpovědný člověk také uvažuje o důsledcích svých styků, není jako přírodní člověk slepě veden jen svými pudy. Místo instinktu u něho převládá rozum a smyslová opatrnost. Už dobře ví, že tzv. manželství z lásky jsou mnohem méně šťastná a trvalá než manželství konvenční a obchodní (důvody jsme řekli už dříve), že milostná vášeň, která vede k překotným sňatkům, brzy vyprchá, není-li s ní opatrně a hospodárně zacházeno, a že právě manželská postel a domácnost jsou pro ni vražedné. Zvláště dnes také ví, že během všeobecné hospodářské a sociální nejistoty mohou být děti nazdařbůh vrženy do světa brzy nešťastné, že rodina může být jeho náhlou smrtí uvržena do krize, že starost o rodinu ho třeba navždy udělá netečným k vyšším životním zájmům.

A i když se mu zdá, že by v manželství mohl být šťastnější než v bezmanželském životě, nezapomíná, že nikdy nemůže být tak neodvratně uvězněný ve starostech jako v nešťastném manželství. Vždyť také manželské právo ho nutí ke smlouvě, která se podobá prodeji vlastní bytosti a osoby, která mu na celý život ukládá povinnosti, jež se při uvážení zdají hrůzné. Takovou smlouvou je ve značné míře vydán na milost a nemilost člověku, kterého pravidelně ani dobře nezná, neboť v mnoha případech se teprve po svatbě ukáže, co v jeho partnerovi vězí. Z právního hlediska se dříve svobodní lidé v manželství stávají jakýmsi odrostlými dvojčaty. Když nic jiného, tedy často alespoň strach před hospodářským zhroutčením nutí manžele, aby zůstali spolu, třebaže se navzájem nesnášejí a vzniklo mezi nimi rozhořčené nepřátelství, které z domácnosti činí pravé peklo.

K tomu všemu přistupuje, že výraznější osobnosti jsou vybíravější a nenajdou tak snadno družku nebo druhu sobě rovného, zatímco přírodnímu člověku bylo téměř každé individuum druhého pohlaví vhod.

Individualismus a individualizace. Moralisty bývá tento „individualismus“ pokládán za vypočítavý egoismus, ale z hlediska sociálního pokroku je třeba ho pouze vítat. Nešťastných manželství, rozvrácených a škodlivých rodin i dětí jimi trpících je na světě stále ještě příliš mnoho. Kulturní láska je ostatně ze všech lidských

vášni „nejsobečtější“; lidé nejsou ke snubnímu svazku obecně vedeni nějakými „altruistickými“ důvody, ale tím, že jeden snubní partner od druhého očekává trochu štěstí, blaha a opory. A kdyby k manželství měly vést pouze morální motivy, bylo by mu odzvoněno mnohem dříve, než to učiní hospodářský a sociální vývoj.

Herbert Spencer (1820–1903, angl. filozof a sociolog) ve svých „Zásadách sociologie“ napsal: „Už dávno dokonán byl v národech dále pokročilých ten proces, který rozkládá větší skupenství rodinná tím, že zahluzuje stále více kmeny a rody a ponechává jen vlastní rodinu, a už počal také rozklad vlastní rodiny. Zároveň se změnami, které nahrazují rodinnou odpovědnost za provinění všeho druhu odpovědností jednotlivcovou, nastaly změny, které do jisté míry zbavují rodinu odpovědnosti za její příslušníky také v jiném směru. Stará-li se chudinský zákon o děti, které nemohou býti vydržovány svými rodiči buď vůbec nebo aspoň dostatečně, znamená to, že společnost převzala funkci rodiny; to se rovněž děje, stará-li se do jisté míry i o rodiče, kteří nemohou býti vydržováni svými dětmi. V novější době uvolnilo zákonodárství ještě více rodinná pouta, když zbavilo rodiče dokonce péče o ducha jejich dětí a nahradilo výchovu za vedení rodičů výchovou za vládní péče; a kde ještě k tomu příslušné úřady pokládaly za nutné, oblékati částečně zanedbané děti, dříve než jsou poslány do školy, nahradily ještě v širším smyslu rodičovskou odpovědnost odpovědností národní. Toto uznání individua za sociální jednotku oproti rodině stalo se dnes už ve skutečnosti v takové míře, že mnozí pokládají otcovské povinnosti státu za samozřejmé, a tak jsou zločinci poctíváni titulem 'naši nepodaření synové'. Náleží tyto poslední zjevy rodinného rozkladu k průběhu normálního pokroku?“

Spencer v tom pokrok neviděl a horoval pro to, aby byla výchova dětí přikázána zase výhradně rodičům a rodině byly státem a společností vráceny jejich dřívější funkce. I jiní ideologové viděli a vidí v rozkladu rodiny a v jeho příčinách i důsledcích průvodní jevy úpadku a rozkladu, vzpomínají na úpadek a rozklad antických států.

Je nesporné, že mnohé jevy v dnešním hospodářském, sociálním, politickém i kulturním životě úpadkovou povahu mají (hroživě rostoucí nezaměstnanost, mamonařství vedle rostoucí chudoby, ničení zásob vedle hladu a bídy, nucené bezmanželství, celková pohlavní bída, vzrůst zločinnosti, šířící se korupce, bezradnost v umění mezi konvenčními formami a planou „avantgardní“ hrou, vpád pověry do vědy, rozmach okultních kultů atd.) nebo alespoň z hlediska existujícího pořádku znamenají úpadek a rozklad. Podobnost mezi starověkým a dnešním světem je značná, ale neméně velké, ba nesmírné jsou také rozdíly mezi nimi. Nejde o rozklad civilizovaného a kulturního světa, ale o *rozklad jeho dnešních hospodářských a sociálních řádů*.

Hospodářsky je dnešek mnohem dále než starověk. Antická společnost nebyla hospodářsky a sociálně natolik organizována, aby zde uvolnění rodiny a individualizace nebyly předčasnými jevy: vládnoucí třída, ve které se za starověku objevily, byla panská a příživnická, opovrhovala prací jako otrockým zaměstnáním. V moderní době a zejména v dnešní společnosti se individualizace šíří na pevném základě, kterým je především uznání práce jako sociálního ospravedlnění individuálních práv.

U slov individualismus a individualizace, použitých výše, je třeba se poněkud zastavit. Psychologie nás učí, že veškeré lidské jednání závisí zhruba na našich základních pudech: pudu sebezáchovy, pohlavní pudu, pudech sociálních a mravních, hravosti a poznávacím pudu. Čím lépe může člověk tyto pudy uspokojovat, sou-

ladněji vytvářet a uplatňovat svou osobnost, tím je vnitřně spokojenější a navenek prospěšnější. Ale do cesty jeho snahám a touhám se staví skutečnost: příroda mu nedává své rady ráda a společnost ho poutá celým systémem příkazů a zákazů. Zápas s přírodou provádí člověk jako sociální bytost, zápas se společností však jako individuum, které chce setřást státní pouta, takže je tato snaha nazývána individualismem – snahou o svobodu, štěstí atd.

V mnoha věcech jsou zájmy individua v souladu se zájmy společnosti, ale v jiných věcech jsou v rozporu. Svoboda jednoho končí tam, kde svoboda druhého nebo ostatních začíná. Je-li někdo tak mocný, že svou svobodu může rozšířit na úkor druhých, také to pravidelně dělá. Tento fakt je příčinou, že individualismus bývá ztotožňován s egoismem; o tom byly dokonce napsány celé filozofické knihy. Ale věc individualismu není tak jednoduchá, jak se zdá.

Člověk je svým původem společenským živočichem a rodí se jako sociální bytost. Sociální pudy jsou v jeho osobě silné, jak tomu bývá i u jiných pospolitých živočichů, někdy mocnější než sám pud sebezáchovy. Lidská družnost dává často člověku pocítovat samotu jako trest, ješitnou ho dělá otrokem stáda, soucit v něm vzbuzuje instinktivní potřebu pomáhat slabému a trpícímu atd. Bez sociálních lidských pudů by nebyla nikdy vznikla lidská společnost a neudržela by se ani dnes přes všechny policajty, zákonodárce a kněze. Protože však individualismus usiluje o ukojení všech pudů v největším možném souladu, bývá člověk stejně nešťastný, nejsou-li uspokojeny jeho sociální pudy, jako kdyby měl beznadějný hlad nebo beznadějnou touhu po lásce; výjimku tvoří jen lidé mravně defektní nebo zmrzačení výchovou, což dnes ovšem není vzácnost. Egoismus není tedy vyšší a rafinovaná forma individualismu, ale individualismus špatně vychovaných nebo mravně defektních lidí.

V pravěku bylo tak málo lidského individualismu, jako je ho v hejnech a zvířecích stádech. Jednotlivec byl pouze údem společnosti, jeho veškeré konání a nekonání bylo čistě stádní. V mraveništích a úlech mizí jednotlivé individuum zcela v pospolitosti jako buňka v živém organismu. Včela pudově bodne útočníka, přestože za to zaplatí životem. V hovězích a skopových stádech je stádní pud tak silný, že se tu individuální život skoro nedá pozorovat. Takové to bylo také v lidských hordách. U nejnižších, a nám známých, přírodních národů byl stádní pud jedině směřodatný: individuum se tu ještě neprobudilo.

Tato „idyla“ skupinového života, která trvala dlouhá tisíciletí, byla snad porušena až na konci pravěku prvním projevem individualismu: muž si lupem přivlastnil cizí ženu, stal se jejím neomezeným pánem a založil jednotlivou rodinu. Nevíme, jestli se to stalo jen tam, kde nepříznivé životní podmínky nedovolovaly rostoucí tlupě usazení a vybudování pozdější mateřskoprávní rodové organizace. Víme však, že na sklonku příbuzenské doby vedlo vznikající bohatství v rukou muže k nákupu žen, muž se stal základem patriarchální rodiny, otcovskoprávního pořádku a nového zotročení ženy. Nyní spěl vývoj individualismu rychle vpřed. Byla-li žena prvním otrokem, začalo nyní i zotročování mužů, vznikl válečný stát, vykořisťovací a znásilňovací zřízení, v němž vládla organizovaná menšina silou zbraní a ovládala a vykořisťovala neorganizovanou většinu.

Diferenciace v pány a sluhy však kulturu podporovala, neboť se vládnoucí třída zbavená starostí o všední potřeby mohla věnovat vědě, umění, filozofii, státnictví atd. Věc individualismu zpočátku mnoho nezískala: byla to pro většinu doba zotročení a znásilnění. Ale kultura přesto pokračovala. Hospodářství, konečně obo-

hacené vědou, se povznese k vyšším výrobním formám netušené výkonnosti. Ovládání přírody dosáhlo takových úspěchů, že možnost kulturního života pro všechny, všeobecný individualismus bez vykořisťování a potlačování, vychází stále více najevo. A nové poznání nabývá nového života: Člověk poznává, že jako sociální bytost může ukojit svou touhu po štěstí jen sociální cestou, že jen práce dává právo na prostředky k živobytí, že spravedlivé rozdělení společensky vyráběných statků se musí stát novou společenskou zásadou, a že každý zisk bez práce je odsouzeníhodná věc, protože všichni mají stejné právo na výnos své práce. Tak na místo individuálního egoismu, panské nebo otrocké morálky, nastupuje po úsilí celých generací a těžkých bojích zásada *individualismu sociálního*. Společenská organizace se stává prostředkem ke zdokonalení individuů, jediným prostředkem k této cíli.

S rostoucí kulturou roste tedy také individualismus.

Společnost a funkce rodiny. Známe tedy už důvody toho, proč se rodina rozkládá. Uvedli jsme už, že silný stát, ale i pokrok např. ve zdravotnictví, školství, péče o děti i zestárlé atd. atd., na sebe berou někdejší funkce rodiny. Ptejme se nyní, které funkce si rodina dosud zachovala a jaký asi bude jejich další osud.

Především je to *vedení domácnosti*, tj. vaření, nakupování potravin a surovin, oprava šatů a prádla, šití, praní, čištění a zdobení bytu atd. neboli zbytky dřívější velké domácí činnosti, které však už domácnost neprovádí pro jejich vnitřní účelnost, ale jen z pohodlnosti a tradice. Domácnost malorodiny je z hospodářského hlediska zastaralý malý podnik, jehož existence znamená denní mrhání miliony z národního jmění a který – jako ruční tkalcovský stav textilní továrny – musí být dříve nebo později pro většinu obyvatelstva nahrazen velkovýrobou a ústředním vedením domácnosti.

Představme si, v kolika malorodinách je zapalován oheň ve stejném počtu ploten, je připravováno jídlo v desetinasobném počtu malých hrnců a kastrolků, které je pak nutné zase rukama umýt. Stejný počet hospodyň běží s košem na trh, nakupuje v malých porcích (málo znamená draze a špatně) maso, zeleninu, putnu uhlí atd., naplňuje celý byt kuchyňským pachem, čistí rukama obuv v kuchyni nebo na schodech, protože k tomu nemá jiné místo – zkrátka mrhá v malicherné, otupující práci časem, penězi a silou, protože stroje nelze v takovém malém podniku používat, ale organizovaná velká domácnost by potřebovala sotva desetinu sil, aby všechny tyto práce udělala lépe, laciněji a bez námahy.

V ústřední kuchyni by skutečný mistr kuchařského umění připravoval hojnější a střídavější stravu za poloviční cenu. Každý člověk nebo každá rodina by mohli být s ústřední kuchyní spojeni výtahem, který by jim požadovaná jídla a nápoje dodával jako na povel: stolečku, prostří se. V takovém velkopodniku by se mohly používat úsporné stroje, které jsou dávno vynalezeny, ale malorodinám jsou nedostupné. Mycí stroj by zkrátka umyl a osušil stovky hrnců a talířů, vysavač prachu vyčistil byty, stroj by očistil a vyleštil obuv. Dnes však musí malorodina v zimě stokrát zatápnout, vybírat a vynášet popel, v každé rodině se týdně nebo čtýřlístně opakuje soudný den praní, nyní bychom měli ústřední topení, prádelnu, vodu s teplou a studenou vodou, elektrické světlo atd., a hospodyně by byla zbavena veškeré té mizerné a malicherné činnosti, která otupuje jejího ducha a přesto znamená nesmírné mrhání celkovou pracovní silou. Zde člověk nejvíce podléhá „hrubé hmotě“. Vedle toho by se mohla hospodyně při vznikající nemoci ihned

šetřit a dát se ošetřovat, ale dnes pracuje často tak dlouho, až se nemoc stane nevyléčitelná.

Taková ústřední velkodomácnost by každému dala k dispozici i telefon, koupelnu, temnou komoru k vyvolávání snímků, dílny různého druhu, hostinské pokoje, hudební síň, knihovnu a čítárnu, a děti by mohly dovádět v halách, na dvorech a v zahradách, aniž by rušily. Individuální svoboda by byla zřízením velkodomácnosti velmi posílena tím spíše, že velkodomácnost může alespoň teoreticky v různých formách a podobách existovat: rodinné, pensionované, klubovní, družstevní atd. Velkodomácnost by také odstranila otázku služebních osob, o které jsme už dříve mluvili. Služebnictvo je poslední výhonek starého poddanství, mění úplně svou povahu, proměňuje se v poměr na základě volné pracovní smlouvy, který je jen ve velkodomácnostech, jako nyní v hotelech a pensioneích, kde má své pravé místo. Ve velkodomácnosti nebudou služby, ale svobodní zřízenci, kteří budou vaření, úklid i dozor provozovat jako povolání.

Také už vznikají pokusy o takovou velkodomácnost: ženské domovy, společnosti pro stavbu malých bytů se společnými doplňky, jako jsou dětské opatrovny, zahrady, hřiště, čítárny, spolkové místnosti pro celý dům nebo blok domů, ústřední domácnosti pro dělnické rodiny v Americe, domy pro svobodné se společnou kuchyní atd. Očividná neúčelnost jednotlivých malých domácností si jistě vynutí čilý pokrok těchto pokusů, i když malá domácnost patrně zanikne až v nových sociálních řádech. Pak velkodomácnost nemálo přispěje k pozdvižení mravní i intelektuální úrovně širokých vrstev obyvatelstva a tím také k vzestupu celkové kultury. V dnešní době vedle hospodářských obtíží, které vyplývají z kapitalistického systému, překáží rychlému růstu velkodomácnosti nepřátelství nediferencovaných žen, hospodyň starého stylu, které by ztratily svou poslední funkci, nesociální výchova rodinného člověka, síla zvyku atd.

Rodině také zbývá *plození legitimních dětí a jejich výchova*. Úkolem výchovy je předat nové generaci kulturní vymoženosti. Čím vyšší je kultura, tím větší požadavky klade na výchovu, ale na primitivních kulturních stupních stačila k výchově dětí zcela rodina se svou primitivní pedagogikou. Výchova a zejména vzdělávání však dnes tímto stále více přesahuje síly a schopnosti rodiny.

Stává se sociální nutností, aby byla rodinná výchova nahrazena či přiměřeně doplněna pedagogickou výchovou, tj. výchovou diferencovanými odbornými a školenými silami, které k tomuto povolání mají zvláštní nadání.

Proto u všech národů na určitém stupni civilizace vzniká *škola*, která pak výchovu provádí vedle rodiny. Škola je první vývojový krok k nahrazení rodinné výchovy výchovou pedagogickou neboli sociální. Dnes je téměř veškeré vyučování, tj. vytváření rozumu, už v rukou školy, ale vlastní výchova, vytváření povahy, je ještě v rukou rodiny. Tento podvojný systém je sám o sobě škodlivý, protože nutně vede k četným konfliktům mezi rodinou a školou, neprospívajícím škole ani dětem; rodina často školní výchovu ke škodě dětí paralyzuje. Ani k výchovné funkci však rodina už nestačí.

Především nemají rodiče většinou dost času, aby mohli děti správně vychovávat. V chudých třídách, kde otec i matka chodí za svým povoláním, nelze vůbec hovořit o nějaké kulturní výchově. V bohatých třídách bývají děti nejčastěji svěřovány bonám a služkám, které však bývají vychovávat děti ještě méně schopné. I když mají rodiče čas a dobrou vůli, chybí k tomu většině z nich schopnosti. Je osudný předsudek, domnívá-li se dosud tolik lidí, že ti, kteří děti plodí a rodí, jsou většinou také schopni je vychovávat.

Zkušenost učí, že o svém pedagogickém nadání jsou nejvíce přesvědčeni právě ti rodiče, kteří nemají o obtížích dětské výchovy ani tušení. *Rodinná tradice* předává v devíti případech z deseti z generace na generaci mravy a názory z barbarských dob, má neustálou snahu konzervovat nižší mravní i intelektuální stupeň. Rodina také často děti *izoluje* od ostatních dětí, vězní je mezi dospělými, brání jim v pravé družnosti přiměřené jejich věku.

Bylo poněkud lepší, když byly rodiny početné; právě dnes však, jak jsme už naznačili, vzdělanější a existenčně zabezpečenější rodiče mají jedináčky. Špatně strávené pedagogické a lékařské poučky dělají z mnohých rodičů strašpytle, v jejichž rukou se z dítěte stává nepřítel společnosti. V izolovaných domácnostech to nelze snadno postřehnout, ale máme-li např. příležitost pozorovat rodiny, které se o prázdninách přestěhují na venkov, zděsíme se výchovných metod, které polo-vzdělanost a tzv. inteligence používá. Také *velkaměsta*, v nichž statisíce rodin vězní své děti, které by v rozumnější společnosti mohly žít se svými pedagogy na venkově, jsou nezdravá pro psychickou i fyzickou dětskou konstituci.

Miller-Lyer cituje z jisté politicko-antropologické revue cifry školních lékařů z Berlína-Schönebergu, který je pokládán za jedno z nejlepších a hygienicky nejlépe opatřených předměstí. (Zprávy jsou z roku 1907-08). Protokolované vyšetřování školních dětí zjistilo, že ze 1790 dětí bylo 83 psychicky méněcenných, 202 tělesně zakrnělých, 416 rachitických, 541 skrofulosních, 3 tuberkulosní; u 145 byla zjištěna snížená zraková schopnost, u 127 zeslabený sluch, u 92 porucha řeči, u 160 plicní neduhy, u 36 plicní tuberkulóza, u 80 srdeční vady, u 79 kýla, u 137 skolióza páteře. Z těchto dětí potřebovalo 566 lékařskou kontrolu. Nemocných nebo neduživých byla taková většina, že nepatrný počet skutečně zdravých nepřicházel vůbec v úvahu. Uvážíme-li po tom všem, že mnohé děti žijí v domácnostech s nešťastným manželstvím, že jsou statisíce nemanželských dětí, pochopíme, proč je jakási polo-vzdělanost obecným jevem a skutečně kulturně vzdělaný a vychovaný člověk vzácnou výjimkou. Čím více vzrůstají s rostoucí kulturou výchovné požadavky a čím více se zároveň rozkládá rodina, tím méně je tato rodina schopna řídit výchovu dětí. Směr pokroku však zřetelně vede k nahrazení či rovnovážnému doplnění rodinné výchovy výchovou pedagogickou.

Už jsme viděli, že stát a obec jsou stále více – pokud jde o děti – nuceny přejímat povinnosti rodiny, zvláště pokud jde o děti pracujících tříd obyvatelstva. Tendence vývoje rozmnožuje státní a samosprávnou péči o fyzické blaho dětí. Chudé školní děti dostávají v některých zemích nebo obcích vedle učebních pomůcek i jistou část stravy, oděv, doup, lázně; existují tzv. polévkové ústavy, celodenní jesle, velké sirotčince, dětské zahrádky atd. Zanedbávané děti může stát rodičům odejmout.

Konají se také pokusy s pedagogickou výchovou dětí ze soukromé iniciativy. Ve Frevillu u New Yorku zřídil William George v roce 1910 zvláštní školu pro zanedbané děti na zásadě dětské samosprávy, „republiku svobodných dětí“, které si zde samy vládly, měly svůj soud a vydělávaly si zemědělskou a jinou práci. Zkušenost ukázala, že i největší buřiči se touto systémem podrobili s velkou horlivostí. V jiné americké škole byly zanedbané děti vychovávány nejlepšími pedagogy a výsledek byl ten, že sotva jedno procento žáků přišlo po svém odchodu z této školy před soud a bylo potrestáno, ale 92 % dosáhlo řádného povolání v občanském životě. Takovým procentuálním poměrem se nemůže pochlubit žádná obyčejná obecná škola.

To znamená, že zanedbávané, soudně stíhané děti, pokud jsou vychovávány schopnými pedagogy, se snaží stávají řádnými lidmi, než normální děti při rodinné

výchově. Tím však nechceme tvrdit, že výchova je všechno a vliv výrobních poměrů a sociálního zřízení nic. Naopak. Ale hnutí pro „volné školy“ a „venkovské výchovné domovy“, vůbec značný počet reformních návrhů a pokusů, o nichž se zde nemůžeme šířit, dokazují, že sama veřejnost tu a tam začíná chápat, že současná doktrína, zvláště ve velkých městech, není právě dokonalá. Rozpor mezi dnešním pokrokem materiální i duchovní kultury a středověkou úrovní stále ještě značné části obyvatelstva i polovzdělaností a tupostí valné části tzv. inteligence znamená ve značné míře důsledek rodinné výchovy, resp. omezení výchovy pouze na konzervující rodinný vliv.

Třetí a původní funkce rodiny je *regulace lidnatosti*; tuto funkci však vykonávala rodina až dosud jen nejprimitivnějším a neuvědomělým způsobem. Byly-li životní podmínky obecně příznivé, vzrůstal počet sňatků a porodů; tento počet ubýval a existenční boj byl těžší. Jako jinde, i zde bylo a je dosud lidstvo otrokem výrobních a hospodářských poměrů, místo aby tuto bázi celého svého života a významu uvědoměle ovládalo a podle svých nových potřeb a možností mezinárodně regulovalo a přestavovalo.

Zde je však zatím funkce státu v mnoha zemích vedená pouze politickými nebo nacionálně-hospodářskými zřeteli, a nejen že nedostatečně nahrazuje funkce rodiny, nýbrž pouze rozmnožuje nesnáze. Nejen státy, jejichž domácí populace má sklon k poklesu, ale i přelidněné a nemohoucí státy, jež při dnešním systému výroby a distribuce nemohou řádně uživit své obyvatelstvo, nabádají frázovitými projevy k rozmnožování a vypisují přemíe pro početné rodiny. Strach před „vyliďňováním“ může však dělat starosti jen nacionálním a „rasovým“ ideologům, fašistickým, hackenkreuzovským a podobným fanatikům.

Čtvrtou funkci, která částečně ještě rodině zbývá, je pěstování *družnosti*. Viděli jsme však, jak rodinný život u pokročilých národů upadá a jaké jsou toho příčiny. Jakási tato družnost ještě existuje v maloměstáctvu, které je ovšem početné, ale duchovně často nejméně hybné. Z rodiny přechází družnost do spolků, klubů, hostinců a kaváren; muži a v současné době ani ženy „nemají už doma stání“. Kultura je však jen výraz vztahu mezi lidmi a čím mnohostrannější a intenzivnější jsou tyto vztahy, tím vyšší se stává vzdělanostní úroveň národa.

Vzdělání je vůbec v každém směru věcí pospolitosti a tedy zcela závislé na pevnosti a hloubce pospolitého života. Dnes je ovšem pospolitý a družný život roztržštěn, jako snad ještě nikdy v dějinách, třídním zápasem, politickými a stranickými boji i žumalistikou až do hloubky posledního rodinného života, tmelem společenských kroužků je spíše klepařství a flirt než zájem o vzdělání.

K dalším funkcím rodiny náležela, a v malé míře dosud náleží, *péče o nemocné a zapatření stáří*. Viděli jsme, že i pro tuto funkci se stává rodina stále bezmocnější.

Péči o nemocné provádí už jen v lehkých případech nebo z donucení v nevléčitelných případech, které odmítají přetížené nemocnice a různé ústavy přijmout. Pokud jde o staré rodiče a příbuzné, tradice „výměnkářů“ se dodržuje už jen někde na venkově, a nezřídka se zde vyvine nedůstojný poměr pro obě strany. Mnozí starci a mnohé stařeny i po velmi užitečném životě zůstávají v bídě, opuštění dětmi i příbuznými. Proto jsou stát a organizovaná společnost nuceny nahrazovat prastarou rodinnou funkci péče o vlastní předky starobním a invalidním pojištěním, které však zatím zřídka zajišťuje právě poctivým a pracovitým jednotlivcům lidsky důstojné stáří. „Stáří a jen stáří má právo těšiti se ze života, aniž pracuje. Toliko před stářím ztrácí platnost biblické rčení: V potu tváře své chléb jísti

budeš, kdežto pro všechny ostatní – tj. ve spravedlivé společnosti – musí platit to druhé rčení: Kdo nechce pracovat, ať také nejí.“ Je jasné, že přiměřenou starobní rentu může každému pracujícímu člověku zaručit jen řádně organizovaná společnost.

Nakonec rodině zbývá ještě jedna funkce, kterou dosud nejvydatněji provozuje k nemalé škodě společnosti: jednak značně ovládá rozdělení národního jmění *neomezeným děděním* statků, jednak určuje *volbu povolání*. Neomezené dědění statků je jedna z nejhorších stránek soukromovlastnického zřízení. Ale všeobecná vývojová tendence podkopává půdu i tomuto systému a pořádku, a zvláště v naší době už proniká ta zásada, že soukromé vlastnické právo přestává tam, kde začíná státní nutnost. Dříve byl děděn nejen majetek, ale také úřad, důstojnost, titul a sociální pozice. Ale staré kasty a šlechtické třídy, u nichž se dědění zvrhlo ve ztuhlý systém, svou sociální úlohu dohrály.

S rodinným děděním nemá souvisí také rodinný vliv na *volbu povolání*, protože nejčastěji rozhoduje hospodářská situace rodiny nebo i jenom její předsudky o povolání synů a eventuelně i dcer. Důsledkem toho je především zánik mnoha talentů, které jsou v zárodku potlačovány nebo alespoň znetvářeny, dále přeplnění některých povolání průměrnými nebo neschopnými lidmi a vposledku porušení či zničení životního štěstí mnoha tisíců. Rodinný vliv na volbu povolání dělá z lidí, kteří mají talent k řádnému řemeslu, špatné lékaře nebo soudce, z lidí s uměleckým nadáním advokáty či obchodníky. Škody, které tímto způsobem vzniknou, jsou ohromné. Volba povolání je věcí pedagogů. To se už poněkud uznává, a proto jsou zřizovány poradny pro volbu povolání. Ale jako všechny podobné instituce, jsou také tyto poradny zatím pouhým embryem, které se spíše podobá vědeckému pokusu než společensky plně fungujícímu zařízení.

Patriarchální velkorodina byla původně mikrokosmos, který v sobě v zárodcích ztělesňoval ekonomii i společnost, školu i církev, povolání i jmění, výrobu i spotřebu, soudnictví i policii, jako dejme tomu první pazourkový nástroj, který byl zároveň kladivo, dláto, hoblík, kyj, nůž, šíp, nebozez, pila atd., všechno však v nedostatečné míře. A jako všechny nástroje vznikly, zdokonalily se z původního pranástroje, tak také jednotlivé funkce rodiny jedna po druhé z ní utíkají a specializují se.

Postupující vliv společnosti odnímá rodině už nyní četné funkce, které s v jejím rámci přežily, a potrvá-li vývoj dál, zůstanu jí její funkce specializované a prátvar zanikne.

X. VÝVOJ DIFERENCIACE A EMANCIPACE ŽEN

Už jsme poznali přímé příčiny jednoho z nejdůležitějších jevů a nejvelkolepějšího hnutí v soudobé společnosti: diferenciaci žen. S postupujícím vlivem společnosti na funkce rodiny začala nejprve u žen ze zámožných tříd, jimž hospodářská nezávislost dovoľovala konkurenci s mužem: zde se žena nejdříve osvobodila z patriarchálního poddanství a procitla jako osobnost. To ji vedlo k tomu, aby si hledala povolání a přestala být pouhou více či méně rozmařilou loutkou nebo pouhou velitelkou nad služebníky. V nezámožných a pracujících třídách je žena stejným vývojem vedena k výdělečné práci, což ji dělá hospodářsky samostatnou a alespoň částečně nezávislou na muži: mizí z ní poddanské city, bere si pohlavní svobodu a podobně se emancipuje jako její bohatá sestra.

Ze sociologického hlediska můžeme tuto diferenciaci žen, toto novodobé ženské hnutí, pokládat jen za pokračování prastarého procesu podle obecného zákona, jímž se řídí nejen veškerý vývoj v oblasti lidské kultury, nýbrž všude v organické přírodě. Od jednobuněčného organismu až k savci je rostlina i živočich tím výše na vývojovém žebříku, čím více je v jeho organismu zvláštních orgánů pro zvláštní funkce. V jednobuněčném organismu jsou všechny životní funkce jaksi spojeny do jedné buňky: citění, pohyb, výživa, trávení, rozměšování, rozmnožování (dělbou), všechno koná malý mikroskopický chuchvaleček protoplazmy. U savce jsou však zvláštní buňky pro cit v orgánech pro smysly, zvláštní buňky pro pohyb ve svaľech, zvláštní buňky pro trávení ve střevěch, játrech, žlázách vyměšujících sliny, zvláštní buňky pro rozmnožování, myšlení v mozku atd.

Tento vývoj se nezastavil ani u kulturního člověka a není omezen pouze na živočišný organismus, lze jej stejně pozorovat i ve společenské organizaci. Lidskou tlupu tvořilo téměř stejnorodé stádo individuí, která byla všechna přibližně stejně činná, ale v moderním státě je milionové obyvatelstvo diferencováno do mnoha set různých povolání.

Pohlavní diferenciacie a diferenciacie mužů a žen. V první epoše lidstva existovala pouze *pohlavní diferenciacie*, tj. mezipohlavní dělba práce. Muž jako lovec a bojovník opatroval především živočišnou potravu, kdežto žena sbírala rostlinnou potravu, starala se o ohniště a děti. Na jedné straně všichni muži a na druhé všechny ženy konali stejnou práci, neboť zvláštní povolání neexistovala.

Ve druhé epoše nastala *diferenciacie mužů*, kteří se začali rozděľovat do různých oborů činnosti. Tak vznikli zemědělci, rybáři, lovci, řemeslníci, obchodníci, kněží, učenci, lékaři, vojáci, panovníci atd. S rostoucí kulturou také vznřstala tato specializace, takže dnes je asi deset tisíc různých povolání, či spíše víc. Ženy však, bez ohľedu na mizivé výjimky, setrřvávaly stále v nediferencované činnosti, u tzv. domáčí práce. Nynř nastává třetří epocha – *diferenciacie žen*. Dělba práce se nezastavila ani před druhým pohlavím, ale neodolatelnou silou uchvacuje i ženy, takže je dnes téměř třetřina národohospodářské práce vykonávána ženou.

Tato diferenciacie žen se pokládala a mnoha měšťáckými ideology je dosud pokládána za poblouznění, za nešťastnou epizodu v dějinách dělby práce, způsobenou „náhlým“ vpádem strojové výroby, která si zasľuhuje, aby byla všemi pro-

středky potírána. To jí však nevadí k tomu, aby rychlým tempem nepokračovala a pomalu se nestávala zcela samozřejmou. Dnes v diferenciaci a emancipaci ženy vidíme vývojovou nezbytnost a chápeme, že společnost, ve které jsou nejen muži i ženy diferencováni, tj. konají organizovanou práci, spěje k vyšší kulturní formě.

Vývoj postavení ženy. Až k prahu devatenáctého století nelze mluvit o nějakém hnutí, které by směřovalo k osvobození celého ženského pohlaví a vyrůstalo z jeho vnitřního vývoje: až do té doby se v dějinách kulturního západního světa setkáváme pouze s jednotlivými ženskými osobnostmi, které použily svou příslušnost k vyšším stavům, aby se do jisté míry osvobodily z duševní stísněnosti a zároveň usilovně vstupovaly do mužských šlépějí.

Takové byly především renesanční učené ženy v Itálii a částečně i ve Španělsku a počínaje Boccacciem (viz ve III. díle) vznikla v Itálii jakási móda vypočítávat a oslavovat zvuknými slovy vynikající ženy od dob starých Řeků a dělat z otázky vyšší ceny ženského pohlaví předmět společenské zábavy. Pro emancipaci ženy to však nemělo hlubší význam. Ve Francii, Anglii a Německu, kde ženy vládnoucími třídami nebyly tolik zasypány bohatstvím a krásou jako jejich vlašské sestry, to trvalo déle, než se u nadaných jednotlivkyň probudila touha po intelektuální rovnoprávnosti a činnosti.

Za typickou ženskou renesanční osobnost lze považovat Francouzku Kristinu Pisanskou (Christine de Pisan, 1363-1431, franc. spisovatelka ital. původu); její intelektuální úsilí bylo spojeno s nutností si vydělávat. „Brzy ovdověvši byla nucena živiti a vychovávat své děti. Poněvadž se jí dostalo vychování dobrého podle názorů její doby (15. století), vzdělávala se se železnou energií dále a dokázala toho, že užívala spisovatelstvím sebe i své děti. Román o růži, duchaplné Dějiny Karla V., rozšířily její jména za hranice vlasti. Zvláště zajímavým však pro posouzení ženské otázky oné doby jest její polemický spis „La cité des dames“. Líčila v něm život a působení italské juristky Novelly d'Andrea, aby, navazujíc na to, mohla vystoupiti pro vědecké vzdělání žen, a prohlásila na konec, že muži jsou hlavně proti němu, že se bojí, aby se ženy nestaly nad ně chytřejšími. Kristina Pisanská požívá slávy, že touto prací napsala první spis o otázce ženské emancipace; byla k tomu předurčena v důsledku vlastního životního boje.“²⁷

Jakousi její následovnicí byla mademoiselle de Gournay (Marie Le Jarc de G., 1566-1645, franc. spisovatelka), adoptivní Montaignova (viz výše) dcera, která hlásala rovnoprávnost pohlaví kromě branné povinnosti. Z ostatních učených francouzských žen duchem vynikly Markéta Navarrská (Marguite d'Alençon de Navarre, 1492-1546, viz výše), známá spisovatelka Heptameronu a zajímavých dopisů, tolik charakteristických pro ducha 16. století, Markéta z Valois (jinak Markéta Francouzská, 1553-1615, manželka krále Jindřicha IV., autorka díla „Mémoires“, Paměti), která po padesáti letech vydala spis o převaze ženského rodu a nízkosti soudobého mužského světa, a nakonec Anna Dacierová (Anne Lefèvre D., 1651-1720, franc. překl.), překladatelka Plauta, Aristofana, Terence a Homéra (jména těchto autorů srov. ve II. díle), která vynikala skutečnou učeností. Nakonec se však stala ženská učenost v „dobré společnosti“ módou a *précieuses* (česky *preciozky*, tj. ženy ze společ. salonů, spíše předstírající učenost, později afektované ženy všeobecně) z hotelu Rabouillet, markýzského paláce, v němž se v 17. století shromažďovali literáti a francouzští estéti, byly právem zesměšněny Moliérovými veselohrami (zejména hrou *Les Précieuses ridicules*, *Směšné preciozky*, 1659).

V Anglii měl svobodomyšlný politický vývoj vliv i na obecné mínění o ženě a ženy z vládnoucích tříd tu měly jistá politická práva. Velkostatkářky starousedlých rodin a svobodné měšťanky vysílaly své zástupce do parlamentu. Některé státní úřady, např. úřad smírčího soudce, mohly být a byly hojně zastávány i ženami. V roce 1697 vystoupil Daniel Defoe (1660–16731, angl. spisov., autor „Robinsona Crusoe“ aj.) s návrhem na založení ženské akademie: „Kdyby vědění a rozum byly pro ženské pohlaví zbytečnými přídavky, nebyl by jim Bůh poskytl k tomu schopností.“ Už předtím, v roce 1694, ostře kritizovala výchovu ženského pohlaví Mary Astellová, kterou lze jako předchůdkyni boje za ženské hnutí stavět po boku Kristiny Pisanské. Navrhovala, aby byly založeny ústavy, v nichž by se ve vědách vzdělávaly nejen dívky, ale i osamělé ženy, nespokojené se svou nečinností, byly zde vedeny k užitečné práci ve službách chudých a nemocných. S logickou bystrostí se obracela proti právu silnějšího: „Předčí-li podle přírodního zákona každý muž každou ženu, nesměla by ani největší královna panovati, nýbrž bylo by jí poslouchati posledního sluhu... Dává-li pouhá síla právo vládnouti, jsme povinny poslušností každému nosiči břemen... Ale nejsilnější muž není vždy nejmoudřejší... Duch jest dar, ježž bůh rozdělil pohlavím nestranně.“ Tyto snahy však zůstaly nepovšimnuty. Na počátku 18. století byly anglické ženy výslovně vyloučeny z volebního práva a vůbec ženská otázka nabyla v Anglii brzy formy právní a politické otázky, přičemž snahy o intelektuální rovnoprávnost ustupovaly do pozadí. Jako bojovnice za politická práva žen vynikala během vlády Karla II. Anna Cliffordová.

V Německu, dlouho zanedbaném z důvodů, které jsme už dříve poznali, se začali vlivem vlašské renesance humanisté zabývat teoreticky ženskou otázkou, ale nad tím, co v Itálii vzniklo bez boje přímým vlivem velkých duchovních výbojů, stavěl hloubavý Němec rozvláčné teorie, a pomalý, uměle krocený duch německé ženy dovedl cizí stravu snést pouze v homeopatických dávkách. První učenec, kterého lze možno uznat za předchůdce a bojovníka za ženskou otázku tohoto druhu, byl znamenitý platonsko-křesťanský filosof Kornelius Agrippa z Nettesheimu (Heinrich Cornelius z N., 1485–1535, něm. filozof a lékař). Jeho spis o přednostech ženského pohlaví, který vyšel v roce 1505, se čte částečně jako moderní obrana ženského práva na vzdělání. Bičuje vychovávání děvčat k lenosti a vysvětluje, že pouze ono je vinno, nerozvíjí-li ženy své schopnosti a nemohou-li podat důkaz své duševní síly rovnocenné mužům... Ale přes veškeré teoretické rozborů zůstalo ženské vzdělání omezené na elementární vědomosti; ke zcela ojedinělým výjimkám např. náležela Charitas Pirkheimerová, která v domě svého bratra našla světlo německého umění a vědy a žila mezi nimi, podobna princeznám na dvorech vlašských mecenášů. Šlechta zesurověla, měšťanstvo bylo omezené a střízlivé, knížecí dvory chudé a malé.

Teprve se 17. stoletím nastala jakási změna. Ale v této době už měla ženská, stejně jako mužská učenost neplodný a epigonský charakter, tkvěla na povrchu, byl to „krám vědomostí“, z něhož citlivější ženy unikaly do par mysticismu a náboženských bludů. Na počátku 18. století se pak vlivem anglických plánů začalo hojně debatovat o potřebě vyššího vzdělání pro ženy. V Hamburku se málem za tímto účelem založila ženská akademie, ale ve skutečnosti se nestalo nic, všeobecné vzdělání pro ženské pohlaví se nezavedlo, pouze se množily „učené dámy“, které spíše z ješitnosti než z vnitřní touhy po vzdělání toužily po doktorském klobouku. Nad tyto učené dámy skutečně vynikla jen Karolina Herschelová (Karolina Lucretia H., 1750–1848, objevila 8 komet a několik mlhovin), zdatná pomocnice svého bratra, slavného hvězdáře, aniž k tomu potřebovala akademické hodnosti.

Jak víme, byly v 18. století učené dámy zastíněny metresami na trůně a salonními lvicemi. „Jako móda stlačovala všecku přirozenost, násilně svírala tailli, zvětšovala do nesmírných rozměrů kyčle obroučkovými sukněmi, vlasy zbavovala jejich barvy pudrem, líčidlem a náplastmi dělala z obličejů masky, tak byly také potlačeny a zpitvořeny všechny přirozené city. Lásky, umění, věda – vše stálo toliko ve službách touhy po požitku. Mnoho slavená duchaplná konverzace 18. století byla třípytná a povrchní, vypočítaná jen pro triumf ješitnosti... Kdežto však na jedné straně odumíral citový život ženy, a nade všemi těmi krásnými a bystrými ženami oné doby spočívá stín smutku, vyvíjel se na druhé straně její rozum, její kritický úsudek v míře dosud neznámé, a žena počala vládnouti nejen v říši společnosti, módy, krásných umění, nýbrž i v říši politiky. Jí dávali se ve svých rozhodnutích voditi králové, ministři a diplomaté, její sympatie a antipatie měly na ně vliv.“ Montesquieu (viz ve III. díle) pravil: „Kdo vidí ministry jednati a nezná žen, které je ovládají, jest jako někdo, kdo vidí pracovati nějaký stroj, ale nezná sil, kterými je poháněn.“

Ženy ve francouzské revoluci. Přicházela revoluce. Revoluční ideologové, plody rodícího se třídního převratu – Diderot, d'Alembert, Voltaire, Montesquieu a Rousseau (jména srov. ve III. díle), si ženy podmaňovali podle jejich třídní příslušnosti, kdežto rozmařilé aristokratky a metresy viděly v módní filozofii jen novou senzaci a v takovém Rousseauově (viz výše) „návratu k přírodě“ pouze příležitost k aranžování nových požitků.

Proto se i měšťanské ženy oddávaly revolučním idejím se značnou dávnou třídního uvědomění a připravovaly se vstoupit na kolbiště vnitřní politiky. Neckero-vá, Rolandová, Condorcetová i Staëlová (Albertine Adriane N. de Sausse, 1766–1846, franc. spisov.; Marie Jean de R. de Platière, 1754–1793, franc. publicistka popravená za rev.; Germaine de S., 1766–1817, franc. spisov.), v jejichž salonech se shromažďovali vůdčí revoluční osobnosti a kde byl úsudek žen ctěn stejně jako úsudek mužů, reprezentovaly měšťanskou revoluci stejně dobře, jako jejich manželé, ba někdy i lépe, jako například u Rolandů, kde byla žena jistě silnějšího a bystřejšího ducha než muž. K tomu přispěl i vliv Ameriky.

„Americké ženy podněcovaly od počátku odpor vlasti proti anglickému panství. Mercy Otisová Warrenová, sestra ohnivého bojovníka za svobodu, Jamesa Otise, sdružovala ve svém saloně vůdce hnutí; když ještě ani Washington nechtěl nic vědět o konečném oddělení kolonií od mateřské země, horlila pro nezávislost Ameriky. Byla v čilé korespondenci s Jeffersonem a Prohlášení nezávislosti projevuje zřejmě stopy jejího ducha. Ona i její přítelkyně Abigail Smithová Adamsová, manželka prvního prezidenta Spojených států, byly však také prvními předbojovnicemi rovnoprávnosti ženského pohlaví. Když se měl kontinentální kongres raditi v 1776 o ústavě, psala Abigail Adamsová svému choti: 'Nevěnuje-li příští ústava ženám důkladné pozornosti, jsme odhodlány k odboji a nepovažujeme se za povinny podrobiti se zákonům, které nám nezajišťují hlasu ani zastoupení našich zájmů.' Ve stejné době žádala přístup ženského pohlaví do veřejných škol a odůvodňovala svůj požadavek tím, že chce-li stát mítí hrdiny, státníky a filosofy, musí mítí nejdříve ženy opravdu vzdělané. Se zřetelem k tomu byly školy ženám otevřeny, kdežto jejich přání po politické rovnoprávnosti zůstalo ve Spojených státech celkem nesplněno. Toliko New Jersey a Virginie poskytly jako první státy na světě volební právo svým ženským občanům, kterýžto zákonodárný čin vzbudil daleko za hranicemi Ameriky největší pozornost.“

V roce 1786 bylo pod vedením Montesquieua, La Harpa a Condorceta (M. viz výše; Jean François La H., 1739–1803, franc. básník a kritik; Jean Antoine de C., 1743–1794, franc. osvícenec, filozof a matematik) založeno v Paříži lyceum, které se brzy stalo shromaždištěm nadaných žen a malého kroužku mužů. Poslední encyklopedisté a jejich žáci tu předháněli o matematice, chemii, fyzice, dějinách, literatuře a filozofii; jejich přednášky se však s postupem revoluční nálady stávaly agitačními řeči plnými ohně a nadšení. Neupřímný poeta a kritik La Harpe se zde na tribuně objevil ve frygické čapce a mezi žákyněmi byla i frivolní „thermidorská madona“ – paní Tallienová.

Revoluční měšťanské ženy, resp. revoluční dámy, byly však velmi daleky toho, aby domyslely ideály spravedlnosti a rovnosti. Jistě měly jinou ideologii a jiný poměr k pracovitému životu než jejich aristokratické konkurentky, ale revoluce je uspokojila ihned, jakmile jim a jejich mužům zabezpečila výsadní místo u „hostiny života“ a trvalý vliv na politické scéně. Více nechtěly, o obecné vzdělání ženského pohlaví se nestaraly, a jakmile se revoluce vymkla z rukou revoluční buržoazie a revoluční vláda přešla na radikální maloměšťáctvo, staly se jejími odpůrkyněmi.

Národní shromáždění bylo sice zpočátku bombardováno peticemi a letáky, aby bylo také státem uznáno právo žen na vzdělání, ale konstituce z roku 1791 k tomu zaujala odmítavé stanovisko. „Tayllerand předložil národnímu shromáždění zprávu o nové úpravě veřejného vyučování... Prál si omezení ženského vzdělání na nejmenší míru a, aby to mohl odůvodnit, vrátil se až k otázce, má-li být na ženy hleděno jako na státní občany. Přednesl, že se to jeví jako nespravedlnost, stojící v nejpříkrším odporu k ideálům revoluce, stojí-li polovina lidského rodu mimo ústavu, ale dodal, že jinou důležitou okolnost je tu vzít v úvahu: účelem všech státních zřízení musí být štěstí co největšího množství. Je-li vyloučení žen ze všech veřejných práv prostředkem pro obojí pohlaví, jímž možno zvýšit sumu vlastního štěstí, musí je každý stát pojmouti do své ústavy. Poněvadž vychování mužské mládeže má za cíl vzdělání občanů schopných všech práv i povinností ke státu, ženám naproti tomu určila příroda život v tichém kruhu uprostřed vlastních dětí a každé přestoupení přírodních zákonů je pramenem neštěstí, nutno, aby výchovné metody pro obě pohlaví byly zcela rozdílné. Národní shromáždění usneslo se připustit dívky do veřejných škol toliko do osmého roku, poté svěření je domácímu vychování rodičů. Kde toho není, tam mají nastoupiti světské ústavy vzdělávací místo starých ústavů klášterních, aby se v nich dívky vyučily ve všech znalostech a zběhlостech jejich pohlaví přiměřených. Teprve konvent z 1793 postoupil o něco dále nařízením, že všechny děti bez rozdílu pohlaví mají být společně vychovávány od 5. do 12. roku v tak zvaných maisons d'égalité.“

Ženy, které měly aktivně a hromadně zasáhnout do revolučních událostí, aniž čemukoliv z lidských práv a filozofického řečnění rozuměly, vyšly z pařížských proletářských čtvrtí, poháněny hladem a láskou ke svým nařikajícím dětem. „Ženy buržoazní zdály se před 1789 být poraženy slepotou ke strastem a požadavkům žen pracujícího lidu. Horlily pro svobodu a rovnost, pro klidný život v přírodě, pro bratrství a ovšem i pro rovnoprávnost svého pohlaví, pokud běželo o vzdělání a politická práva, ale byly, jako vůbec buržoazie oné doby, daleko toho, aby přestoupily nebo jen vůbec pohlédly na druhou stranu propasti, která je dělila od proletariátu. Ani memoáry nejznamenitějších žen buržoazních neobsahují vyličení bídy jejich nejchudších sester, ba ani zmínky o ní.“

Francouzská revoluce se brzy se svými ženami ocitla v konfliktu. Ani tehdejší ženy, ani muži nebyli připraveni na to, aby mohli vyřešit ženskou otázku v duchu

rovnoprávnosti. Filozofové 18. století nebyli k ženám spravedliví, neboť znali pouze frivolní ženy panské třídy; Rousseau, jehož kritika prokázala ženám velkou službu, odkazoval „napravenou“ a osvobozenou ženu do domácnosti a mateřství; teprve poslední encyklopedista a nešťastný politik Condorcet se v několika svých projevech ideologicky přiblížil požadavkům pohlavní rovnosti.

Historický pramen o tom uvádí: „Vycházel z předpokladu, že ženy jako muži jsou cítící, rozumem obdařené bytosti, schopné mravních představ, a že tudíž musí mít stejná práva jako muži. Žádal pro ně aktivní i pasivní volební právo a nechtěl nic vědět o zákonném jich vyloučení z kteréhokoli úřadu, při čemž prohlašoval, že je zbytečné zakazovati občanům, aby jich např. nevolili za vojevůdce, neboť není rovněž třeba zapovídati jim, aby činili slepce soudním sekretářem. Podle Condorcetova názoru byl nejcitelněji porušen princip rovnosti vyslovený revolucí, poněvadž polovina lidského rodu byla oloupena o právo účastniti se zákonodárství. Chce-li se pro tento skutek dosíci uznání, je nutno dokázati, že netoliko přirozená práva žen jsou jiná než práva mužů, nýbrž že i ženy samy jsou neschopny vykonávati občanská práva. Protože je žena člověk jako muž, ať má stejná přirozená práva jako on, neboť buď není vůbec vrozených práv lidských anebo má každý člověk práva stejná, ať jsou jeho pohlaví, náboženství nebo rasa jakékoliv. Pokud běží o důvody, jimiž je dokazována neschopnost ženy vykonávati povinnosti státního občana, obracel se Condorcet nejprve proti těm důvodům, které se týkají fyzické konstituce ženské, a vyvozoval, že nemůže uznati, jak by mohly těhotenství a pomíjející churavosti ženské činiti ženy neschopnými vykonávati občanská práva, když i muži jsou vydáni všemožným nemocím, aniž jest pokládáno za nutné odpirati jim proto občanské povinnosti a hodnosti. Dále jest tvrzeno, že žádná žena neprovedla dosud ve vědách nic znamenitého, aniž podala důkazů geniálnosti, při tom však nemyslílo se přece nikdy na to, aby propůjčení občanských práv mužům činěno bylo závislým na jejich nadání. Ani menší míra vědomostí, slabší soudnost, které jsou ženám vytýkány, nemohou, i kdybychom je připustili, býti pokládány za důvod, abychom prohlásili ženy za politicky bezprávné. Jinak bychom se museli důsledně s tímto názorem zřící každé ústavy svobodné, a vládu, jakož i vliv na zákonodárství přenechati toliko nepatrnému počtu mužů vědomostmi bohatých a vpravdě osvícených. Co lze spravedlivě ženám vytknouti, jejich nedostatek citu pro spravedlnost, jejich jednostrannost a malé vzdělání je po hříchu pouhý následek jejich špatného vychování a sociálních poměrů je obklopujících, o jejichž změnu třeba tudíž usilovati. I mnohé důvody utilitářské jsou uváděny proti připuštění žen k občanskému právu: jest prý obava před jejich vlivem na muže, jako by jejich tajný vliv nebyl mnohem povážlivější, než by tomu bylo při vlivu veřejném; věří se také, že by zanedbávaly přirozené povinnosti k domácnosti a dětem, aniž se přitom pomyslí někdy na muže, kteří jsou také nuceni jíti za svým povoláním, za svou prací. Při tom chce se, jak se zdá, úmyslně přehlížeti, že nikoliv všechny ženy mají domácnost a malé děti opatrování potřebné, a že by vykonávání volebního práva nezabralo jim více času, než banální zábavy a vyražení, za nimiž nyní chodí. Takové důvody utilitářské měly vždy ospravedlniti tyranství, nestačily-li důvody jiné: jejich jménem byl spoután obchod a průmysl, jejich jménem byla naplňována Bastila a bylo užíváno mučidel. Ale otázka připuštění žen k občanským právům nesmí býti už odbývána utilitářskými důvody, frázemi a vtipy. I rovnost, kterou Francie pevně stanovila mezi muži, vyvolala příval nabubřelých řečí a laciných vtipů, obstojných důvodů však nemohl nikdo pronést. Věřím, končil Condorcet, že tomu nebude jinak ani s rovností pohlavní.“

Ale revoluce za Condorcetem nešla a čím více se uchylovala nalevo od své původní linie, tím více se klonila k rousseauovským ideálům a nelibě hleděla na bouřlivé ženské povahy, které vedly ženské revoluční hnutí. Mnohé tyto ženy skončily pod gilotinou, protože nepochopily revoluční logiky a dávaly se unášet často velmi soukromými city tam, kde měly projevit revoluční rozum.

Olympia de Gouges, jedna z nejvýstřednějších revolučních žen, která však měla zároveň smysl pro bídu lidu i bídu svého pohlaví a vydala výmluvný manifest pro práva žen, „byla do nejvyššího vzrušení přivedena rozsudkem smrti nad králem“, ač v roce 1789 sama požadovala královo sesazení. Dá se však velmi pochybovat o tom, že u ní rozhodovaly pouhé sentimentální momenty, když byla celá záležitost předmětem tuhého boje mezi skupinami revoluční společnosti, plné politických intrik. Olympia de Gouges jako první organizovala ženské hnutí v ženských spolcích. Její manifest pro ženská práva dal vzniknout mnohým brožurám pro ženské požadavky a proti nim. Módní časopis „Journal des femmes“ (Ženský časopis) se proměnil v první list ženského hnutí, „L'Observateur féminin“ (Ženský pozorovatel).

Ženské spolky se však příliš významenaly náruživým a nekritickým zasahováním do politického boje, který v době Konventu (také Národní konvent, 1792–1795 nejvyšší revoluční orgán výkonné i zákonodárné moci) dosáhl revolučního vrcholu: šlo o největší věci Francie. Tak se stalo, že Konvent i pařížská Komuna (Pařížská komuna, 1871, po porážce Napoleona III. v prusko-franc. válce vládla několik měsíců, potlačena) zaujaly proti nim odmítavé stanovisko. Ženám byl vytýkán nemravný život a bouřlivý temperament, který z jejich schůzí činil divoká představení.

I nejradikálnější politici odsuzovali vášnivá zasahování žen do politiky; viděli v mnohmluvných ženských spolcích rušivý živel. A tak zůstaly ženy téměř samy. Výbor pro obecné blaho Konventu navrhl zrušení ženských spolků jednou provždy.

Radikální poslanec Amar tento návrh odůvodňoval před Konventem typickým protiženským a reakcionářským způsobem: „Účelem národních spolků je odhalovati činnost nepřátel obecného blaha, vykonávati dozor nad jednotlivými občany, státními úředníky, ano i nad zákonodárným sborem samým; rozněcovati všeobecné nadšení příkladem republikánských ctností; vzdělávati sama sebe veřejnými rozpravami o chybách nebo přednostech politických nařízení. Mohou se ženy podvoliti těmto stejně užitečným jako těžkým pracím? Nikoli, neboť jsou povinny věnovati se důležitým starostem, které jim uložila příroda... Každé pohlaví je povoláno k činnosti, která je mu přiměřena; jeho jednání jsou omezena kruhem, kterého nesmí překročiti, neboť sama příroda vytyčila člověku tyto hranice... Dovoluje ženě počestnost, aby se veřejně ukazovala, s mužem diskutovala a veřejně tvářila v tvář národům se vyslovovala o otázkách, na nichž záleží blaho republiky? Celkem jsou ženy neschopny vysokých koncepcí a vážných úvah...“

To nebylo příliš duchaplné, ale Amar také řekl: „I z jiného hlediska jsou ženské spolky nebezpečné. Povážíme-li, že politické vychování mužovo je posud v červácích vývoje a že slovo svoboda dovedeme sotva koktati, jak mnohem méně jsou osvíceny ženy, jejichž vzdělání se rovnalo dosud nule! Jejich přítomnost v národních spolcích dovolila by proto činnou účast na vládě lidem, kteří jsou bludu a svedení silněji vystaveni než jiní. Dodejme k tomu, že ženy obzvláště jsou náchylny k rozčilení a že by státní zájmy velmi brzy obětovaly všemu tomu, co přináší náruživá prudkost na sporech a bouřích.“

Zde měl snad Amar v tehdejší době kus pravdy. Konvent zrušil ženské spolky 30. října 1793. Ženy bouřlivě protestovaly, ale také v Pařížské komuně je generální prokurátor Chaumette, radikál a mravokárce odmítl: „Příroda řekla ženě: Bud' ženou! Vychovávání dětí, domácí starosti, sladké námahy mateřské – to je říše tvé práce; za to tě povznáším k bohyni domácího chrámu, budeš ovládati svými půvaby, krásou a ctnostní všecko, co tě obklopuje! Bláhové ženy, které se chcete státi muži, co ještě žádáte? Vládnete našimi smysly, zákonodárci leží u vašich nohou, váš despotismus je jediný, jehož naše síla nemůže zlomiti, poněvadž je to láska. Ve jménu přírody, zůstaňte, čím jste, a daleko jsouce toho, abyste nám záviděly boje našeho života, spokojte se s tím, že nám dáváte na ně zapomenouti.“

Ženské hnutí bylo násilně potlačeno, dokonce byl vynesen zákon, podle něhož měly být trestány ženy, které se sejdou ve větším počtu než pět.

Marry Wollstonecraftová. Ale živelné jádro ženského hnutí se už nedalo potlačit a hospodářský vývoj mu poskytl růst a zrání. Pokud ženské hnutí ve Francii během revoluce poněkud uvázlo, byl to důsledek toho, že se jeho cíl zdál v této bouřlivé době ještě temný a jiné problémy byly důležitější. Rozpoutané síly ženského pohlaví nebyly navíc ještě delším vývojem v relativní svobodě ukázněné. Francouzská revoluce potřebovala nejnaléhavější činy a ženská otázka zde nemohla být domyšlena, protože obecné mínění bylo ještě plné předsudků proti ženskému pohlaví, které se v hospodářském životě nemohlo ještě samostatně uplatnit.

V klidnější Anglii a Německu se o ženské rovnoprávnosti uvažovalo horlivěji. Německý historik Meiners vydal v roce 1788 „Dějiny ženského pohlaví“²⁸ a prohlašoval, že „dějiny žádného národa ani stavu neposkytují tak vzrušujícího divadla, vzbuzujícího hrůzu i soucit v míře tak veliké, jako dějiny ženy“. V Londýně vydal W. Alexander v roce 1789 „Dějiny ženy“²⁹, v nichž tvrdil, že „hnusné nakládání se ženskou částí lidského druhu je vlastní pouze lidskému samci a nemá v celé přírodě protějšku ani vzoru“. Největšího významu však nabylo dílo *Mary Wollstonecraftové*: „Vindication of the Rights of Women: (Obrana ženských práv; Marry W., 1759–1797, angl. spisov., průkopnice ženské emancipace, viz i výše)), které bylo ihned přeloženo do francouzštiny a němčiny.

Lily Braunová (1865–1916, něm. spisov., aut. díla „Die Frauenfrage“, ženská otázka, 1901) charakterizuje její dílo takto: „Majíc život plný vnitřních i vnějších bojů, poznala všechny strasti svého pohlaví. Už ve svém povolání učitelském zabývala se živě otázkou výchovy a vzdělání a jako první svou literární práci vydala spisek o výchově mladých děvčat. Poté následovalo množství překladů z němčiny a několik samostatných prací, které zabezpečily jí existenci a zároveň jí zjednaly osobní vztahy k jejímu nakladateli Johnsonovi, u něhož našla povzbuzující styk duchovní. Jako všichni jeho hosté sledoval výsledky francouzské revoluce s bouřlivým nadšením, nicméně, byl to Thomas Paine, na jehož hlavě se spojil vavřínový věnec z amerických válek za svobodu s pařížským útokem na Bastilu, který udával tón a v Johnsonově salonu hlásal lidská práva. Tak byla Mary Wollstonecraftová stažena do proudu revolučního hnutí, a Burkův útok na ně byl příčinou, že se tato ohnivá žena veřejně přiznala ke svým ideálům. »Ospravedlnění lidských práv« se nazýval spisek, který učinil její jméno známým i mimo kruh jejích přátel. Ale byl to jen první pokus a úvod k jejímu hlavnímu dílu, Obraně ženských práv, kterou věnovala Tayllorandovi v naději, že bude moci vykonávati vliv na reformu francouzského školství. Věrna jsouc svému náruživému temperamentu, napsala

objemný spis za několik neděl, aniž si popřála kdy k pokojnému přemýšlení. Jsou na něm tudíž zřejmy stopy jeho vzniku a myšlenek nikoli úplně spořádaných a často skokem se měnících, které však bez výjimky svědčí o originalitě spisovatelky a bystrosti jejích postřehů. Nejvíce zdůrazňuje výchovu, v jejímž zanedbávání vidí původ chyb a slabostí ženského pohlaví. Chování žen odůvodňuje nezdravým duchem a srovnává je s květinou, která stojí v půdě příliš bujně, vydává krásné květy, ale nemá plodů. Jsou vychovávány 'dámy', nikoli však ženy, jsou učeny mravům, nikoli však mravnosti, jejich snahy jsou vedeny k marnostem a nicotným třečkám, nikoli však k vážným cílům, jsou navykány zaměstnávat se hříčkami a rozptylovati se zábavami, místo, aby si zvykaly na práci a volnou dobu věnovaly radostem umění, přírody a věd. Tak jsou vychovávány ony slabé bytosti bezmyšlenkovité přímo k tomu, aby jim pak muži, jejich vlastní vychovatelé, vytýkali třepe jejich slabost a bezmyšlenkovitost. Kdo však pozoruje podrobněji jejich výchovu, nemůže se diviti, že se stávají obětí předsudků, usuzují nesamostatně a jsou nakloněny slepé víře v autoritu. Poměry je obklopující je učinily skutečně lidmi méněcennými. Poněvadž však byly takto sníženy jen uměle, nesmí býti ženské pohlaví posuzováno podle svého přítomného stavu. Necht' se dříve popřeje ženám, aby se mohly vyvíjeti, svoje síly skutkem osvědčovati, a teprve pak necht' je určováno, jaké postavení zaujímají na intelektuální a mravní stupnici. Budou-li pak vychovávány na rozumné bytosti, nebude dovoleno už nakládati s nimi jako s otroky a budou nutně požívatí stejných práv jako muži. V tomto směru jeví se Mary Wollstonecraftová vůči Condorcetovi, svému druhu v smýšlení, jako prozřetelnější a zdrženlivější. Kdežto Condorcet přiznává na základě lidských práv všude stejných ženskému pohlaví politickou rovnoprávnost a nepokládá nevědomost žen za záminku nerovnosti, poněvadž ani muži nejsou podrobeni zkouškám svých duševních sil, dříve než jsou uznáni za plnoprávné občany státní, prohlašuje Wollstonecraftová reformu ženského vzdělání za předpoklad reformy zákonů. Ve všech ostatních částech svého díla je nicméně pravou žačkou revoluce. Nejen, že útočí v mnoha vedlejších myšlenkách prudce na království, vojsko, šlechtu, osvětluje také problém chudoby a prohlašuje ji za podstatnou příčinu neřestí a zločinu. Pro ženy dovozuje z toho nutnost hospodářské nezávislosti na muži. Tento požadavek, pokládáný i v moderní době často za radikální, byl jí po prvé vysloven a staví ji mezi nejosvědčenější a nejprozřetelnější předbojovníky ženského hnutí. Ale i v jiné příčině předešla svou dobu: ve jménu čistoty, která musí býti pro obě pohlaví stejná, žádá, aby hoši i dívky byli vychováni společně ve veřejných školách. Jen tam, kde existuje od mládí kamarádský styk nevinný a duchovní závodění mezi pohlavími, stane se láska mezi mužem a ženou hlubší a čistší a manželé budou šťastnější. Kromě duchovní výchovy má existovati i výchova tělesná, aby vyrostlo silnější, krásnější pokolení, aby měla vlast matky, které dovedou roditi a vychovávatí zdravé děti... Snělá kniha Mary Wollstonecraftové vzbudila nesmírnou pozornost. Prudké útoky, kterých zakusila, obracely se ovšem i proti její osobě, kterou posměváckové a karikaturisté představovali jako ohyzdnou mužatku se silnými kostmi, ač to byla žena něžná, v nejlepším smyslu ženská, jako i její dílo poznamenáno je ženskostí..."

Téhož roku jako kniha Wollstonecraftové v Londýně, vyšel v Berlíně anonymně spis Theodora z Hippelu „O občanské nápravě žen“³⁰: „Už v 1774 dal najevo spisem o manželství, v němž dával ženám i mužům drsné lekce, svůj zájem o postavení ženy v občanském životě. Ale teprve francouzská revoluce, účast žen

na jejich bojích povzbudily ho k hlubšímu přemýšlení. Došel k týmž důsledkům jako Condorcet a Mary Wollstonecraftová a neskrýval úžasu nad tím, že francouzská ústava byla tak krátkozraká a nesoucinná a odepřela ženskému pohlaví rovnoprávnost. Dospěl až k prohlášení, že otroctví, je-li trpěno třeba jen v jediné věci, učiní dříve nebo později zase otroky ze všech. Všem námitkám proti emancipaci ženy čelil s říznou ostroostí. Má snad zařízení hodně zavržení, i když je starší tisíce let, jen proto dále trvati, že jeho změna je spojena s nesnázemi a lidé se domnívají, že by to mohlo míti povážlivé následky? Jest se nám konečně rozhodnouti a učiniti z druhého pohlaví národ. Ovšem, bude třeba zcela změněného vychování žen, aby se staly k tomu schopny, neboť nyní, kdy jsou modelovány toliko pro hříčky mužů, mohou své povinnosti jen špatně plniti. Ať jsou vychováváni občané pro stát bez rozdílu pohlaví."

Hippel požadoval společné vzdělávání hochů i děvčat a přístup žen ke všem povoláním. Pouze „monopol meče" má zůstat mužům pro případ, „že by si stát nemohl či nechtěl pomoci bez lidských bojů". Aby byla usnadněna tělesná výchova, radil ke stejnému oblékání dětí do dvanáctého roku; aby se vymýtila ženská bázlivost, která stejně vězí v pocitu nedostatečnosti tělesných sil i ducha, nesmí být při výchově zanedbávána žádná stránka bytosti. Za pošetilou pokládá námitku, že ženy věnují příliš času svému zdobení: „... což to nejsou právě muži, kteří jim upírají duši a omezují je na těle? Nyní nemají jinou olympijskou dráhu, než jítat muže svými vnadami; budou činit divy, bude-li jim opatřena jiná dráha a směr." Popíral i přirozenou slabost ženského pohlaví, neboť rození dětí, které je většinou uváděno jako hlavní příčina této slabosti, dává naopak přirozené vysvědčení o jeho síle. Od účasti žen na státní správě si sliboval mnoho: „Jistě měli bychom pak méně tyranů, kteří na pevné půdě a zemi vidí rádi pracovati trosečníky nebo kteří těm, kdož zápasí s vlnami, házejí stébla; méně pijavic, které mrhají potem a krví poddaných bez míry a cíle." Tak žádal Hippel osvobození ženy v zájmu státního blaha a pokroku, jako ho Condorcet požadoval v zájmu spravedlnosti a Mary Wollstonecraftová v zájmu mateřství.

Vpád měštanských žen do odborné práce. Emancipace ženského pohlaví však nemohlo být dosaženo pouhými teoriemi a ideologickými pŕŕtkami; rozhodovaly o ní, a dosud rozhodují, hospodářské poměry.

Rozklad patriarchálního rodinného zřídlení, které vždy a všude znamenalo stav nejhlubšího hospodářského i mravního ponížení ženy, rozklad, který jsme poznali v pozdním starověku a s nímž jsme se znovu setkali a mnohem širším a obecnějším rozsahu později, velké hospodářské převraty, které daly vzniknout renesanci a měštáckému věku, to vše podporovalo vyvinutější a hospodářsky samostatnější ženy v jejich snaze vyniknout, a tím obracelo pozornost k právům ženského pohlaví.

Ať byly obecné mravy a zákony jakékoliv, mohla se žena projevit, a často se také proti všem projevovala, jako rovnocenná osobnost, ale jen tam, kde byla hospodářsky samostatná nebo donucena pracovat a – vyniknout. Je nasnadě, že ve větším měřítku se to mohlo dít pouze v dobách rozkladu mužského panství nebo v dobách hospodářského převratu a přesunu moci.

Vznik liberalismu, který by bez svých hospodářských příčin a důsledků zůstal pouhou ideologií, se zároveň stal počátkem emancipačního ženského hnutí, a věk kapitalismu, který rozkládal všechny staré geneomické (viz výše) formy, musel

nutně vyvolat rychlou diferenciaci žen. Konec 18. století a počátek 19. století pro ženské hnutí znamenal dobu prvních reformních pokusů o výchovu ženského pohlaví se zřetelem k odborné práci.

Vznikaly dívčí školy a měštanské ženy začaly volat po právu na práci; téměř ve všech kulturních státech se to dělo zároveň. V Německu byla v roce 1817 promována Charlotta ze Sieboldu na doktorku, ale přesto, že bez překážek v Darmstadtu provozovala svou praxi, zůstala sama. Netrvalo to však dlouho a nastal pomalý a houževnatý vpád žen do měštanských povolání, plný dramatických momentů i frašek. Spokojme se na tomto místě se stručným přehledem nejvýznamnějších úspěchů ženského měštanského hnutí.

Spojené státy americké. Nejrychleji a za poměrně malého odporu si ženy razily cestu do hospodářského života v USA. Přítěž minulosti zde byla nepatrná, předchozí hospodářský vývoj krátký a povolání nebyla přeplněna.

V normálních školách byla zavedena koedukace (spol. vyučování chlapců a dívek), stejně tak i ve vyšších školách na úrovni našich gymnázií; v roce 1835 se vzdělané dívky začaly domáhat přístupu na Harvardskou univerzitu, i když zatím marně. Ale za několik let Eliška a Emilie Blackwellové, které po náhlé otcově smrti musely živit sebe, matku a mladší sourozence, po řadě odmítnutí přece zakotvily na lékařských fakultách, jedna v Ženevě a druhá v Clevelandu. V roce 1850 se stala Emilie první lékařkou v nové newyorské ženské nemocnici, Eliška odešla do Anglie.

V roce 1860 vznikla první Vassarova ženská kolej, na kterou byla v roce 1866 povolána Marie Mitchelová jako profesorka astronomie a matematiky. Zanedlouho poté dovolil nejvyšší soudní dvůr ve státě Iowa provozovat praxi právního zástupce Arabelle Mansfieldové. Michiganská univerzita pak jako první otevřela své brány ženám docela.

V živnostenské oblasti dosáhly ženy v roce 1856 toho, že byla v New Yorku ze soukromých prostředků zařízena první obchodní a průmyslová škola pro ženy, přestože první obchody, v nichž byly ženy zaměstnány jako příruční, byly „mravně rozhořčenými“ zákazníky ještě bojkotovány. V roce 1859 založil Petr Cooper stejnou školu ve velkém stylu, která existuje dodnes. Vznikl živý spor o ženskou práci, o této záležitosti se objevila početná literatura, která psala pro i proti, ale koleje a průmyslové školy přijímaly ženy stále víc, stejně tak státní a hospodářské školy, které se velmi rozmnožily, když Kongres USA v roce 1862 přidelil státu velké pozemky pro jejich výstavbu.

Severoamerická veřejnost vnímala ženské hnutí spíše s nechutí, pokud mělo politický nádech, ženské snahy o vyšší vzdělání však byly přijímány celkem příznivě. „Byla sice zpočátku výtka neženskosti činěna také žačkám prvních ženských kolejí, ba bylo proti nim kázáno i s kazatelen, obzvláště pak bylo potíráno prudce společné vyučování obou pohlaví, ale tento odpor byl omezen brzy jen na několik náboženských horlivců.“ V tomto směru tedy americké ženy v nové době pokračovaly velmi rychle.

V sedmdesátých letech minulého století se ženám otevíraly vysoké školy jedna za druhou, částečně jim poskytovaly i akademické hodnosti. Ženské spolky se množily ve všech státech Unie. V roce 1874 byl na lékařské fakultě bostonské univerzity zřízen zvláštní kurs pro ženy, jehož příkladu následovaly i jiné univerzity, ale lékařky se nemohly vzdělávat klinicky, protože z „morálních“ důvodů ne-

byly vpouštěny do nemocnic. Ke vzdělání byly tedy připuštěny, ale horší bylo, jestliže své povolání chtěly vykonávat.

„Když doktorky Emilie Blackwellové a Marie Zakrzewská usadily se v New Yorku, kde založily první nemocnici pro ženy, ve které ordinovaly jen ženské lékařky, nemohly nalézt bytu: majitelé domů nechtěli opovržené přijmouti. První juristky buď nebyly soudními dvory připouštěny za advokáty nebo čekaly marně na klienty. Nikdo nechtěl svou věc svěřiti ženám. Ženské duchovní byly vypiskávány, někdy i kamením zapuzovány, a ženy graduované na filosofické fakultě dostaly jen zřídka místo učitelské na některé koleji. Poněkud rychleji vnikaly ženy hledající výdělek do obchodních povolání; tady jim šla na ruku sama vláda. Už v 1862 dosadil generál Spinner, nedbaje všeobecného rozhořčení, sedm žen za úřednice do Národní banky, a v 1875 mohl už mluvit o tisíci žen zaměstnaných ve státní službě a označit jejich výkony za úplně uspokojivé. Podobně se osvědčily ženy i v poštovní službě, kde byly zaměstnány v polovici šedesátých let... Ale více než svou agitací dosáhly ženy svými výkony za občanské války, kde podaly zvláštní důkaz pracovní zdatnosti. Dobré jméno získaly si nejen jako ředitelky časopisů a zpravodajky, nýbrž také ženy, které s hrdinnou obětavostí převzaly a jednotně organizovaly ošetřování vojáků a jejich pozůstalých. V té době pojala Klára Bartonová, která až dosud vykonávala úřad duchovního a nyní bezodysně ošetřovala a pomáhala, hledíc ve tvář největším hrůzám válečným, plán všeobecného svazu ošetřovatelského, který se uskutečnil v 1864 na ženevské konvenci pod jménem Červeného kříže.“

Potom už odpor proti ženskému vzdělání a práci slábl stále více. V roce 1872 bylo ve státě Illinois zákonem stanoveno, že všechna povolání jsou přístupná každému bez rozdílu pohlaví. Tohoto příkladu následovala většina severoamerických států a v roce 1879 postavil washingtonský Nejvyšší soud zákonem ženy na úroveň mužům. Ženy také vtrhly do obchodního podnikání a zvláště v jižních a západních státech bohatly jako majitelky nebo ředitelky rozsáhlých chovů dobytka a mlékařských hospodářství, jakož i pěstováním zeleniny, ovoce a květin.

Anglie. Přestože byly v Anglii už v roce 1835 Karolina Herschelová (viz výše) a Mary Somervilleová jednomyslně zvoleny za členky Astronomické společnosti pro své vědecké zásluhy, což bylo neslýchané uznání, trvalo to celá desetiletí, než bylo respektováno právo žen na práci. Nejprve si smutné poměry učitelek vynutily založení penzijního spolku pro učitelky a v roce 1846 se konal první učitelský seminář, po několika letech byly zřízeny Queens College a Bedford College. Po tuhé agitaci dostaly soukromé ženské ústavy vládní schválení.

Sčítání lidu v roce 1851 odhalilo znepokojivou skutečnost, že dva miliony osamělých žen jsou odkázány na samostatnou výživu, aniž k tomu mají prostředky. Statistické výsledky zpracovala Leigh Smithová v brožuře „Women and Work“ (Žena a práce), která vzbudila živou pozornost, a v roce 1875 přeměnila „Englishwomen's Journal“ (Časopis anglické ženy) na časopis ženského hnutí. Od roku 1853 začala Mezinárodní telegrafická společnost dosazovat ženy jako telegrafistky, nikoli ovšem z humanitních důvodů, ale jako lacinější síly.

Univerzity ženám přes všechny jejich pokusy zůstávaly zavřeny. V roce 1859 za vedení Jessie Boucherettové vznikla Společnost pro podporu ženského zaměstnání, která otevřela kurzy pro prodavačky, kreslíčky, fotografky, řezbářky, litografky, vyšivačky atd. V roce 1851 nebyla v celé Anglii ani jedna fotografa nebo

účetní a pouze 1742 prodavaček – avšak o pouhých deset let později, v roce 1861, existovalo už 308 účetních, 130 fotografek a 7000 prodavaček, v roce 1871 vzrostl počet účetních na 755. Sotva asi někdo tušil, co se jednou vyvine z těchto nepatrných cifer.

Tento vývoj pokračoval pro ženy tím příznivěji, že politická svoboda, spojená se zásadou svobodné soutěže způsobila v Anglii náhlý hospodářský rozkvět, jenž pochopitelně prospěl i jim. Nicméně odpor mužů, kteří se silně obávali konkurence, byl i zde dlouhý a houževnatý.

Jen po usilovné agitaci, prudkých literárních bojích a horlivém dobývání malých pozic, dosáhly ženy toho, že od roku 1870 do roku 1894 byly pomalu připouštěny k přednáškám a zkouškám na všech fakultách, kromě lékařské, ač jim mužští kolegové nikde nedopřáli tituly. Zato londýnská univerzita – jako pouhý zkušební ústav – udělovala už v roce 1878 všechny stupně hodnosti, což bylo tím důležitější, že tyto zkoušky byly pokládány za nejtěžší ze všech. V lékařském oboru nechtěla ženy připustit žádná škola ani zkušební úřad, takže se odhodlaly ke svépomoci a s přispěním několika profesorů založily v roce 1874 Londýnskou lékařskou školu pro ženy, spojenou se ženskou nemocnicí. Jejich energické jednání mělo ten výsledek, že po dvou letech byly zkušební úřady usnesením parlamentu zmocněny k tomu, aby zkoušely také studující ženy. – Indické vysoké školy připustily ženy v roce 1878; australské univerzity v Sydney a Melbourne nikdy rozdíl mezi pohlavími nedělaly.

Pokud jde o přípravné vyučování pro občanská povolání, postarala se Anglie o ženy téměř stejně dobře jako o muže živnostenským, obchodním a uměleckým školstvím; učitelských seminářů bylo více ženských než mužských. V roce 1891 byla pro ženy otevřena zahradnická škola ve Swanley, po jejím úspěchu přijala ženy i škola Královské botanické společnosti. V roce 1898 zřídila lady Warwicková (Frances W., 1861–1929, pro dále uvedené školy uvolnila své sídlo Easton Lodge) hospodářskou školu pro *gentlewomen*, tj. pro ženy z měšťanské třídy, a otevřely se jim také jiné hospodářské veřejné školy.

Florence Nightingalová (1820–1910, angl. průkopnice veřejné péče o nemocné), která v krymské válce poznala smutné následky diletantského ošetřování nemocných, založila školu pro opatrovnice nemocných v nemocnici sv. Tomáše.

V pruděrní Anglii se však na rozdíl od Ameriky neujala nikde koedukace a mnohé odborné školy pro ženské pohlaví měly kratší a méně důkladnou studijní dobu než školy určené pro muže. Přes odpor sobeckého mužského světa lze říci, že anglické vlády podporovaly ženy v jejich snaze dostat se na úřednická místa, alespoň v nižších kategoriích. V roce 1870 převzala vláda od soukromé společnosti telegrafní linky, podržela ženské zřízení a dosadila ženy i do poštovních spořitelen. Marná agitace proti tomu byla jedinou, která se v Anglii v tak velkém stylu rozvinula proti vnikání žen do podobných povolání. Na počátku našeho století bylo v poštovních a telegrafních službách Velké Británie asi 26 000 žen.

Důležitou událostí pro ženy bylo v roce 1892 zřízení komise k prozkoumání dělnických poměrů, která čtyřem ženám svěřila vyšetření stavu dělnic. Osvědčily se tak, že nedlouho poté byla jedna, miss Abrahamová, dosazena za první tovární inspektorku a druhá, miss Colletová, za korespondentku v oddělení práce. V soukromých povoláních, kde především rozhoduje osobní způsobilost, se ženám dařilo ještě lépe. Jako v Americe, vynikly také anglické ženy v medicíně a nejsilněji je ženské pohlaví zastoupené v učitelském povolání. Ani v Anglii však dlouho nebyl

boj za integrální emancipaci ženy dobojován. Stále se jim stavělo do cesty mužské sobectví a přetrvávaly davové předsudky, živěné konzervativními živly.

Francie. Zde vystoupila myšlenka osvobození ženy znovu do popředí po červencové revoluci (1830, při níž byl svržen královský režim Bourbonů, jenž s vrátil k moci po Napoleonově pádu, a nastolena konstituční monarchie), kdy saint-simonismus (myšlenky Clauda Henriho de Saint-Simona, 1760–1825, utopického socialisty spojujícího ve svém díle vědu, morálku a náboženství) začal hlásat osvobození ženy z mužské tyranie i v pohlavním životě. Časopis „La femme nouvelle“ (Nová žena), vycházející v Paříži v letech 1832–1834, hlásal, že existence nové ženy bude zajištěna teprve přeměnou zákonů a mravů a že se ženy mají domáhat práva na práci jako základu pro jejich pravé osvobození.

Věc ženského hnutí přijala poté za svou La Gazette des femmes (Ženské noviny), která ženské požadavky neustále hájila. V roce 1847 vzbudil silný dojem svými přednáškami o mravních dějinách ženy Arnošt Legouvė (Ernest Wilfried L., 1807–1893, franc. spisov. a dramatik); vydal je po roce tiskem jako „Histoire morale des femmes“ (Mravní dějiny žen). Také jeho heslem bylo: Práce znamená svobodu a život!

O počátcích ženského boje za vzdělání a zaměstnání ve Francii se dočteme: „Zákon z 1850, jímž bylo nařízeno obcím s 800 obyvateli založiti alespoň jednu školu, a povolení dané ženám, aby mohly docházeti do přednášek na Collège de France, možno pokládati za výsledek společné agitace s Legouvém. Ale reakce po 1848 zabránila všemu živějšímu pokroku. Zvláště vyšší dívčí vzdělání po svém mnohoslibném rozmachu utrpělo těžce rychlým vzrůstem výchovných klášterů... Jejich konkurence zničila téměř světské pensionáty; buržoazie vybírala si raději pro své dcery dobře zařízené kláštery, obklopené zahradami a poskytující přednosti všeho druhu, než úzké, temné vychovávací ústavy světské, a ani učitelky nemohly se udržeti vedle klášterních sester. Pensionátní podučitelky musely zároveň konati práci služek a dosáhly sotva dvě stě franků ročního platu, a soukromé učitelky byly rády, vydělaly-li si po unavujícím dni, v němž pracovaly dvanáct až čtrnáct hodin, čtyři franky; jejich počet z nedostatku jiného druhu povolání pro ženy rostl úžasně: v roce 1864 bylo v Paříži jen 3000 učitelek na klavír. Teprve příklad Anglie vytrhl ženy z jejich letargie. Paní Allardová a Jules Simon založily po vzoru anglického spolku dvě společnosti pro odbornou přípravu ženskou. Byly otevřeny obchodní a průmyslové školy pro ženy. Pošta pokusila se nejdříve použití žen, stát je dosazoval jako školní inspektorky... A jako v Anglii a Americe počala i ve Francii žena, Madeleine Brésová, bušiti na vrata university a žádala o připuštění k přednáškám medicínské fakulty. Její žádost byla předložena ministerstvu, a energickému vystoupení císařovny Eugenie v její prospěch bylo děkovati, že pařížská universita se otevřela ženám a že jim bylo dovoleno nabývati akademických hodností.“

Přesto Francie zůstala dlouho za Anglií a Amerikou. Částečné otevření univerzity ženám bylo do jisté míry iluzorní, protože předchozí ženské školství nebylo vybudováno a soukromá iniciativa nestačila. Legouvė se svými přívrženci a přívrženkyňmi usiloval o státní pomoc a žádal zřízení dívčích gymnázií. Teprve v roce 1880 byl odhlasován zákon, že stát je povinen zakládat vyšší dívčí školy s obecní podporou. V praxi však tyto školy byly jen rozšířené elementární školy, které se nikterak nerovnaly chlapeckým gymnáziím. Přesto představovalo velký pokrok, že stát uznal potřebu vyššího ženského vzdělání a za ředitele a učitele v lyceích byly určeny pouze ženy.

V roce 1881 byla založena l'école normale v Sevrésu (jihozáp. od Paříže), kde jsou vzdělávány dívčí učitelky, pokud se k tomuto povolání nepřipravují studiem na univerzitě. V roce 1870 byly ženám otevřeny všechny fakulty (kromě teologické) a ženy tak mohly dosáhnout stejných hodnotí jako muži. Nejurputnější boj musely svést s muži v lékařském oboru: studenti i lékaři zůstávali jejich zatvrzelými nepřáteli. Také na uměleckou akademii neměly ženy dlouho přístup, třebaže už tehdy bylo ve Francii několik proslulých a oblíbených malířek. „Dobré mravy“ byly pohoršovány představou, že by zde obě pohlaví mohla společně pracovat před nahými modely, jako byly dříve uráženy představou společné práce na klinikách a v nemocnicích. Teprve v roce 1897 byly na umělecké akademii přijaty první ženy a aby se vyhovělo předsudkům, uvolnila francouzská sněmovna peníze na dva zvláštní ateliéry jenom pro žákyňe.

Německo. Vliv francouzské revoluce tady zpočátku předznamenal boj o vývoj dívčích škol i celé ženské hnutí bouřlivou politickou atmosférou. „Radikálové chtěli dáti ženám vzdělání, aby si mohly vydělávati, konzervativci proti tomu posilovali a zdírazňovali domácnost.“ Ale reakce všechno umlčela. „Vysoká škola pro ženy, založená za nejsmělejších vyhlídek Emilií Wüstenfeldovou v 1849 v Hamburku, byla násilím zavřena. I ve Fröbelových dětských zahrádkách (tj. mateřských školách), které už mnoha ženám zajistily uspokojivé zaměstnání, byla spatřována hnízda škodlivé osvěty; v 1851 byly státem zrušeny... Jediné povolání pro měšťanské ženy, povolání učitelské, bylo už nanejvýš přeplněno. Od 1825 do 1861 vzrostl počet učitelů v Prusku ze 705 na 7366, kdežto zakládání dívčích škol nepostupovalo ani přibližně stejným způsobem. Stávalo se, že za týden přihlásilo se o místo ve škole 114 uchazeček. Vedle toho vykazovalo v 1861 pruské sčítání lidu neméně než 700 000 osamělých žen a dívek.“ Bída lidu však rostla a první zprávy o anglických a francouzských ženských spolcích vyvolaly v Německu nový rozruch.

Ale byli to především muži, kteří se zde chopili iniciativy. „V 1865 podal Adolf Lette³¹ pamětní spis Spolku pro blaho pracujících tříd, v němž podle údajů sčítání lidu a na základě osobních pozorování přimlouval se za založení spolku podobného vzoru anglickému a francouzskému. Spolek, ten měl podle jeho názoru omeziti svou činnost toliko na ženy středního stavu a otvíratí jim praktickými kursy učebnými nová odvětví výdělečná.“ „Na sjezdu německých spolků dělnických navrhl Moritz Müller, aby stát i obec se přičinily o zřízení ženských odborových škol, neboť 'ženy jsou oprávněny ke každé práci, které jsou schopny'; slezský živnostenský sjezd přijal rezoluci ve prospěch obchodního vzdělání a připuštění žen do služby poštovní a telegrafní, a v Lipsku svolal setník mimo službu, A. Korn, který hájil ve své Allgemeine Frauenzeitung energicky věc ženskou, v témž roce, kdy Lette v Berlíně přednášel, ženskou konferenci, v jejíž čelo se postavila stará předbojovnice ženského hnutí, Luisa Ottová... Praktickým výsledkem bylo založení Všeobecného německého spolku žen a za jeho účel bylo prohlášeno zvýšené vzdělání ženského pohlaví a osvobození ženské práce ode všech překážek. V Lipsku vznikl spolek radikálnější s vyloučením mužů, organizované ženy německé bojovaly tu poprvé osobně za svá práva. Byl stejné jednostranný a jeho požadavky dokazovaly, že »zápas o práci, vyšší z pohnutek čistě hospodářských, jest prvním pramenem občanského hnutí ženského.«“ „Žádáme pouze, aby ženám bylo otevřeno zápasíště práce,“ volala Augusta Schmidtová, pravá mluvčí Všeobecného německého spolku. „Jediná emancipace, které se pro naše ženy domáháme, je emancipa-

ce jejich práce," psala Luisa Ottová. A Fanny Lewald-Stahrová (1811-1889, spisovatelka píšící ženské romány, výrazně se angažovala v něm. emancipačním hnutí žen), která o sobě vypravuje, že byla nucena potají pracovat, protože se pro děvčata jejího stavu neslušelo vydělávat peníze, a která uznává, že nejmocnější buditel – krutá nouze – tak mnohým otevřela oči, prohlásila „emancipaci práce za jedinou, o které možno prozatím mluvit.“

Německé ženské hnutí pokračovalo pomalu. Především se organizovalo do vzdělávacích spolků, v Berlíně, Lipsku, Hamburku vznikaly obchodní a průmyslové školy pro ženy ze soukromé iniciativy a podpory, ale stát i obce ženské snahy příkře odmítaly. „První petice Lettova spolku, aby zařízena byla dívčí gymnázia, byla s rozhorlením odmrštěna, a za protivníky ženského studia promluvil Jindřich von Sybel, obraceje se proude proti každé emancipaci a vydal heslo o 'jediném povolání' ženy, býti manželkou a matkou, kteréž mají od té doby v ústech jako poetičtí, tak i prosaičtí nepřatelé ženského hnutí.“ Vůči neprovdaným byl však von Sybel (1817-1895, něm. historik, univ. prof., poslanec) nedůsledný a prohlašoval pro ně za žádoucí založení přírodovědeckých, lékařských a obchodních škol. „Podobné smýšlení se projevilo všude: připouštěli nutnost lepší dívčí výchovy, ale varovali se úzkostlivě si přiznat jejich příčiny. Charakteristické bylo jednání schůze dívčích učitelů ve Výmaru v 1872, kde si všeobecně přáli novou organizaci vyššího dívčího školství, dokonce i jeho zákonnou úpravu, ale otázka výdělku byla zbaběle zapřena a bylo výslovně prohlašováno, že dívčí škola má ženě umožnit účast na všeobecném duševním vzdělání, jeho vytvářením se však má brát ohled na přirozenost a životní určení ženy. Německý spolek pro vyšší dívčí školství, který vznikl po roce, spočíval právě na těchto zásadách a pruské ministerstvo vyučování, které se téhož roku rozhodlo zabývat touto otázkou, se postavilo za stejné stanovisko; ženskému hnutí však učinilo ten ústupek, že prohlásilo, že průprava k příští odborné práci musí být vyhrazena zvláštním zařízením. Taková zařízení však byla přenechána zcela soukromé iniciativě. Jako první se toho odvážila cizinka miss Archerová a pod jménem Victoria-Lyceum založila v Berlíně ústav, v němž mohly ve vědeckém vzdělání pokračovat dívky, které absolvovaly školu. Téměř za deset let byla v Berlíně založena Humboldtova Akademie s podobným účelem, aniž se zpočátku mohly obě vykázt nějakým praktickým výsledkem, protože studium na ústavech neopravňovalo k žádným zkouškám. Od Sybelova vystoupení se však bojovalo litérárně a v osmdesátých letech minulého století se stalo hnutí pro vědecké vyučování žen čilejší.“

Reformní spolek ženské výchovy, který měl za cíl zřizovat dívčí gymnázia a získat ženám přístup na univerzitu, rozeslal v roce 1888-89 ministerstvům vyučování a národním zastupitelstvím všech států petici o přístupu žen k maturitním zkouškám na gymnáziích a ke studiu na vysokých školách. Ve stejném roce podal obnovený Všeobecný německý ženský spolek ke všem ministerstvům kultury v Německu žádost, aby bylo ženám dovoleno studium medicíny včetně celkového studia a zkoušek, jimiž muži dosahují schopnosti k vědeckému a učitelskému působení. Reformnímu spolku ženského vzdělání však jednotlivé státy (tj. jednotlivá německá knížectví, vévodství atd., v jejichž pravomoci tyto otázky v rámci od r. 1871 sjednoceného německého císařství byly, císař byl zároveň pruským králem) odpověděly, že tento spolek je k řešení této otázky nekompetentní a říšský sněm (tj. sněm císařství jako celku) jej zase odkazoval na jednotlivé státy. Všeobecný německý ženský spolek dostal od sedmi států zamítavou odpověď, šest států neopovědělo vůbec.

Jen v jedné věci stát ženám vyhověl – udělil totiž Victoria-Lyceu právo vzdělávat nadučitelky a nechal je zkoušet veřejnými zkušebními úřady. Radikálnější spolek Frauenwohl (Ženské dobro, Ženské blaho) se odhodlal k zakládání kurzů pro dívky, z nichž se po několika letech vyvinuly kurzy gymnaziální. V roce 1893 byly dívky připuštěny k maturitní zkoušce. Ale jen gymnázia ve Pforzheimu a Mannheimu přijímala ženské žáky.

Najednou však v německých městech vznikala dívčí gymnázia podle vzoru chlapeckých nebo gymnaziální kurzy, město Karlsruhe pak konečně samo zřídilo dívčí gymnázium, což byla jakási veřejná sankce pro dosud soukromé snahy žen. Mnichovu a Vratislavi, které chtěly dívčí gymnázia zříditi také, odepřel stát povolení. Tehdejší pruský ministr kultury, dr. Bosse, hovořil o vratislavském podniku jako o plaménku, který musí být udušen dříve, než vzroste v pustošící plamen. To se stalo v roce 1898, když mělo Rusko třicet let státní dívčí gymnázia a první gymnázium se chystala založit i Čína!

V roce 1891 se do říšského sněmu dostala první pro volnost lékařského studia, což bylo pokládáno za revoluční skutek proti „německé ženě“, „německé rodině“ a „německé mravnosti“, a to tím spíše, že pro tuto věc vystoupili jediní sociální demokraté s Bebelem (August B., 1840–1913, něm. představitel soc. dem. hnutí, poslanec) v čele. Univerzity však pomalu začaly ženy přijímat jako hospitantky, hlavně cizinky, a jejich počet vzrůstal rok od roku. Ženy přijímali profesori všech fakult, včetně teologické, toto studium však nemělo valnou praktickou cenu, protože hospitantky nebyly zkoušeny. Teprve v roce 1899 se spolková rada rozhodla připustit studentky ke státním zkouškám z medicíny a farmacie. Další ústupek spočíval v tom, že jim měl být počítán i celý studijní čas na cizích univerzitách. To byl pro Německo velký pokrok, ovšem až téměř osmáct let po Rusku, deset let po Itálii, pět let po Turecku a dva roky po Řecku! Heidelberg a Freiberg (tj. známé univerzity v těchto městech) konečně ženám poskytly plné občanské akademické právo, a tak byla definitivně nastoupena cesta k rovnému právu na vzdělání.

Boj německých žen o životní povolání byl ještě pomalejší, úzkostlivější a těžší. V roce 1867 vzbudila v říšském sněmu hlučné obveselení petice Všeobecného německého ženského spolku žádající, aby byly ženy přijímány do poštovních a telegrafních služeb, což se po pěti letech opakovalo. Stejný osud měly petice o uplatnění žen k lékárnictví. Ale burzovní krach v letech 1873–4 nutil mnohé ženy a dívky, aby se snažily o nějaké povolání, které by je mohlo uživit. Byly podávány další petice, byl založen stipendijní fond, aby mohly chudé dívky studovat v cizině, hovořilo se o ženském zaměstnání v obecní službě, nemocnicích, chudobincích, pracovních, vězeních a u mravnostní policie, ale pozitivní výsledek to nemělo. Mnohé buržoazní ženy však začaly vykonávat výdělečné práce, které jinak dělaly pro vlastní domácnost a rodinu, aby si zlepšily své finanční postavení.

Značný boj byl sváděn o rozšíření toho povolání, v němž byly ženy už „doma“ – o učitelství. Zde ovšem působila konkurenční bázeň. Rozpor mezi učiteli a učitelkami rychle zachvátil širší kruhy: „muži chtěli omeziti co nejvíce činnost vychovatelky jen na elementární obory, kdežto ženy, podníceny tímto jednáním, dopouštěly se stejné chyby a chtěly dostati do rukou veškerou vyučování, při čemž se přirozeně dovolávaly mravnosti, ženskosti a všech těch krásných slov, která zvláště u Němců jsou oblíbena.“ Ale teprve po téměř dvacetiletém boji nařídilo pruské ministerstvo kultury, aby se ženských učebních sil častěji využívalo a do vyšších tříd byly dosazovány nadučitelky.

V Německu se příkře stavěli i proti ženám-lékařkám. Nemohli jim sice se zřetelem k živnostenské volnosti zabránit, aby své povolání vykonávaly, ale lékařka byla stavěna na úroveň fušerům, znemožňovalo se jí veřejné postavení, a také byla stále v nebezpečí, že bude denunciacemi nebo podobnými prostředky připravena o chléb. Petice z roku 1894, která měla více než 50 tisíc podpisů a žádala rovnost lékařek s lékaři, byla vládou a sněmovní většinou odmítnuta a hájena pouze sociálními demokraty. Německý liberalismus, který v reakci po roce 1848 ztratil demokratického ducha, přenechával hájení liberálních požadavků stále více socialistům, a tak ženské hnutí u všech „státotvorných“ stran nabývalo pověsti jako hnutí socialistické a revoluční, a mnohé ženy, které byly závislé na svých otcích, mužích a bratrech, se od něho odvracely nebo se stávaly opatrnými.

I zde byl boj mediků proti lékařkám především bojem o chléb. „Někteří byli dosti čestní, že to přímo přiznali, ale jiní jednali jako slepí fanatikové a ličili porěry v cizině nesprávně, aby podepřeli svůj názor.“ Německý lékařský sjezd se ve Wiesbadenu v roce 1898 vyslovil proti připuštění žen k odborné lékařské činnosti, a to ve stejném roce, kdy si velký anglický lékařský spolek za svou předsedkyni zvolil ženu! A tak to šlo dále. V roce 1899 se sjezd německých zubních lékařů zdráhal přijmout kolegyni jako účastnici a Berlínský stavovský lékařský spolek denuncoval Podpůrný spolek pro ženské zřízence, že se opovážil dosadit pro svých 10 000 členů tři lékařky. Policejní prezidium nařídilo škrtnutí lékařek z listiny. Kliničtí lékaři v Halle vydali plamenný protest „v zájmu mravnosti a morálky“ proti účasti žen na klinických přednáškách.

Úředně byla otázka připuštění ženského pohlaví k lékařskému povolání prohlášena za nezralou, a to na lékařské znalecké konferenci, zatímco ve Spojených státech amerických, Austrálii a Rusku provozovaly lékařky svou praxi už více než dvacet let a habešský císař a afgánský emír jmenovali ženy svými tělesnými a domácími lékaři! Nakonec to však musely lékařky vyhrát.

Neméně urputný, a zároveň směšný, byl v Německu např. boj proti továrním inspektorkám. Vláda vyslovila obavu, že by se mohly úřednice stavět na stranu dělnic. V saském sněmu (království Sasko bylo součástí něm. císařství, dnes je toto hist. území rozděleno mezi několik spolk. zemí, viz výše) jakýsi poslanec prohlásil, že stavovská čest továrníků by byla dosazením žen poskvněna, a když měla o věci v březnu 1899 rozhodnout pruská sněmovna (království Prusko bylo rozhodující součástí něm. císařství, pruský král byl zároveň císařem, viz výše), bylo obecně zdůrazňováno, že má být učiněn pouze pokus, že ženy nemají být nikterak samostatné, ale pouze pokládány za „úředníky druhé kategorie“.

Lze říci, že boj německých měšťanských žen za vzdělání a práci trpěl i na jejich vlastní straně až do světové války nedostatkem energie a jistou zakřiknutostí. Byly to důsledky závislosti na německém duchu, který zvláštní vývoj německého národa v ovzduší válek a hospodářských i mravních obtíží naplnil představami „bázně boží a dobrých mravů“, ale i jakési tíhy strohosti, tolik typické pro hluboce zakořeněný militarismus. Velké přednosti německého ducha byly těmito jeho vlastnostmi vždy nemálo paralyzovány, přesto už německé ženské hnutí v nejnovější době diletantismu a zdrženlivosti zanechala.

Švédsko, Norsko a Dánsko. Ve Švédsku vznikly vyšší kurzy pro dívky, obchodní škola a seminář pro učitelky v letech 1859–1861; „Tidskriit for Hennes“ (Časopis pro ženy) zde vedl ženské hnutí. V roce 1870 byly ženám otevřeny dvě

univerzity a lékařské povolání. Soňa Kovalevská se stala prvním ženským docentem matematiky ve Stockholmu, dr. Ellen Friesová ji následovala a v roce 1897 se na téže univerzitě stala dr. Elsa Eschelsonová profesorkou práv. V roce 1898 byly ženy připuštěny k advokacii. V poštovní a telegrafní službě jsou švédské a norské ženy od roku 1860. V *Norsku se pak* spolek právníků důrazně postavil na stranu žen, takže byly ihned připuštěny ke správní službě a notářství. Univerzita se jim otevřela v roce 1880 a brzy měly přístup ke každému studiu a ke všem zkouškám. Méně bylo státem podporováno ženské hnutí v *Dánsku*, přestože kodaňská univerzita ženy rovnoprávně připustila už v roce 1825.

Rusko otevřelo po horlivé agitaci už v roce 1867 univerzitní ženské kurzy. Nejčileji si v tomto směru vedly učitelky, jejichž vzdělání bylo stejně nepatrné jako jejich příjmy. Postupně dosáhly toho, že se v Rusku vzdělání učitelek povzneslo na velmi vysokou úroveň; většinou si také opatřovaly univerzitní vzdělání. V roce 1868 byla v Petrohradě promována Barbora Rudněvová na doktorku medicíny, její krajanka Naděžda Suslavová vykonala doktorské zkoušky v Curychu. Přes panující reakci působilo v roce 1883 jen v Petrohradě už 53 lékařek. Ukázalo se, že „právě venkovské lékařky se nad očekávání osvědčují, ač jsou nuceny jíti za svou praxí v bídných poměrech mezi drsné obyvatelstvo a po špatných venkovských cestách při všech hrůzách ruské zimy“. Také lékárnice byly v Rusku velmi oblíbené. Vláda vyhovovala ženským snahám tím, že pro ně všude zřizovala hospodářské ústavy, podporovala je v otázce továrních inspektorek, zaměstnávala je ve státní bance atd. „Tato podpora, kterou poskytovala ženskému hnutí veřejná správa, jest vysvětlitelná hlavně nedostatkem pracovních sil a malým odporem vedeným proti ní ze strany mužů, jenž měl příčinu v tom, že ohromná země a veliký národ mají zvláště pro učitele a lékaře ještě nekonečně mnoho místa.“ Dnes pojalo sovětské integrální Rusko emancipaci ženy a její úplnou rovnoprávnost s mužem do všech svých zákonů.

Další evropské země. Ještě rychleji než v Rusku postupovalo ženské hnutí ve *Finsku*. Zato v *Belgii*, která byla zamořena klerikalismem, sváděly ženy velmi dlouho za svá práva na vzdělání a na práci těžké boje. Od roku 1865 zde pracovaly spolky pro průmyslové vzdělání žen a jejich prvním činem bylo zřízení obchodní a průmyslové školy. Podobně tomu bylo i v *Holandsku* (Nizozemsku), kde prvním praktickým výsledkem hnutí bylo připuštění žen k lékárnictví. Poté si dobyly téměř stejné právo na vzdělání jako měli muži a na gymnáziích byla zavedena koedukace. V roce 1898 byla dr. Tussenbroeková povolána za profesorku ženského lékařství na utrechtskou univerzitu (Utrecht, dnes správní středisko stejnojmenné provincie) a lékařky vůbec se staly v Holandsku velmi oblíbené.

Ve *Švýcarsku* byly ženy přijímány na univerzity nejdříve, a ty jim zde zůstaly trvale nakloněné. Poměrně brzy byly ženy činné jako učitelky ve stále vzrůstajícím počtu, jako školní inspektorky, opatrovnice chudých, dělnické inspektorky atd., bylo jim přiznáno právo učit na univerzitě a od roku 1899 byly se mohly stávat advokátkami.

V *Itálii* nebyly univerzity ženám nikdy uzavřeny a od roku 1890 se dostaly studentky zcela na úroveň studentů. Do chlapeckých gymnázií mohly docházet i dívky; první dívčí gymnázium se stejným učivem bylo otevřeno v Římě v roce 1891. Větší boj byl sváděn pouze o přístup žen do advokacie a do státních služeb, kromě poštovních a telegrafních úřednic byly tu ženy přijímány jen zřídka.

Španělsko a Portugalsko zůstávaly velmi pozadu, ačkoliv byly jejich univerzity částečně přístupné už po staletí i ženám. V *Turecku* byly ženy k lékařskému studiu připuštěny v roce 1894. V *Řecku, Srbsku a Rumunsku* byla ženám téměř brzy dovolena stejná práva s muži, pokud jde o vzdělání a povolání, *Rumunsko* je připouštělo k učitelským univerzitním katedrám i k advokacii. „Vysvětliti lze si tento podivuhodný zjev v zemích s kulturou celkem zpožděnou tím, že nával ke studiu a k oborům vědeckým nebyl ze strany mužů tak silný, a že měly tak býti ženami zaplněny mezery a jejich soutěží zvýšena práce mužů. K tomu přistupuje, že lékařky právě v mohamedánských zemích vyhovují naléhavé potřebě, neboť nemocné ženy byly tu zbaveny veškeré lékařské pomoci, pocházela-li od mužů.“ Tak zvyk, který ženu zotročoval, zároveň nepřímo přispíval k jejímu osvobození.

Rakousko-Uhersko. Z tohoto důvodu se i reakční Rakousko-Uhersko rozhodlo poměrně brzy pro lékařky, aby je mohlo posílat do okupované Bosny a Hercegoviny. Dr. Krajevská byla v roce 1890 první lékařkou, která byla poslána do Bosny. Vzdělání však mohly ženy nabýt pouze na nerakouské univerzitě. Už v roce 1878 mohly sice ženy hostovat na přednáškách rakouských univerzit, ale jako řádné studentky byly přijímány teprve v roce 1897 na filozofickou fakultu, lékařská fakulta jim byla ještě odepřena. V Uhrách byly ženy přijímány na budapeštské univerzitě do všech fakult v roce 1896. Přípravu k univerzitě jim poskytovala soukromá dívčí gymnázia, která začala být v devadesátých letech minulého století zřizována po velmi silné agitaci v Praze, Vídni, Budapešti, Krakově, Lvově. V roce 1899 začaly být ženy přijímány do okresních školních rad v Haliči. O státní a obecní služby byl stále sváděn prudký zápas s muži.

Mimoevropské země postupovaly v ženské emancipaci různě, často však rychleji než země evropské. Nehledě na civilizovanou *Austrálii*, kde ženy velmi brzy požívaly stejných práva na vzdělání a povolání jako muži a bez překážek působily především jako tovární a školní inspektorky, ministerské úřednice, lékařky, státní zástupci a učitelky, praktikovaly ženy už na samém počátku dvacátého století jako advokátky a lékařky v *Mexiku* a *Brazílii*, v *Indii* byly ženám rovnoprávně přístupné univerzity, studentky přijímala i japonská univerzita v *Japonsku*, kde byla založena i vlastní ženská vysoká škola a ženy byly zaměstnány v poštovní službě. *Čína* zřídila dívčí gymnázium a na pekingské univerzitě učíly ženské profesorky.

Boj žen o vzdělání a zaměstnání se tedy ve druhé polovině 19. století stal promyšleným a rostoucím tažením, nápadně shodným ve všech kulturních zemích, jemuž ani nejzarytější a nejmocnější odpůrci nemohli zabránit. Je nutné jej pokládat za zákonitý sociologický jev, jehož příčiny nevězí v nějakém módním poblouznění ducha, ale v hospodářských a sociálních poměrech.

První pohnutkou měšťanských žen k boji o práci bylo jistě i to, že se mnohé z nich docela jednoduše nemohly vdát. Zde však nerozhodoval jen statistický přibýtek žen v určitých zemích nebo krajinách, který např. v letech 1888 až 1891 a v různých evropských zemích, kolísal mezi 1005-1092 ženami na 1000 mužů. Možnost vdát se zůstává pro ženské pohlaví celkově nedostatečná, protože je stále více žen dvacetiletých až čtyřicetiletých než mužů více než pětadvacetiletých až pětachtýřicetiletých. V letech 1890-1895 činily vdané ženy v Německu, Rakousku, Francii, Anglii a ve Spojených státech 41,71 až 61,95 % všech nejméně patnáctiletých žen. Nejméně čtyřicetileté svobodné ženy, u nichž je tedy pravděpodobnost

sňatku velmi malá, činily převážně v evropských zemích 10,7 až 18,3 %, vdovy 10,70 až 16,67 %. Pokud jde o nechuť k ženění, jejíž kořeny už známe, a které jsou v současné době stále hlubší a četnější, víme, že je notorická. Lily Braunová (viz výše) to vystihuje poměrně dobře takto:

„Moderní mladý muž z měštanských kruhů, ať je to úředník, důstojník, spisovatel, umělec nebo kupec, má pravidelně jen příjem, zajišťující sotva jemu samému živobytí jeho stavu přiměřené... Jeho mládenecký život, který ho v té příčině, zvláště ve velkém městě, uspokojuje, je mu příjemnější a lacinější, než by byl život manželský, který nad to zdá se mu, porozhlédne-li se mezi ženatými známými, jen velmi zřídka vábí. I požadavky srdce může za málo peněz uspokojit; přivede-li na svět děti, nestojí ho to tolik, jako by stály děti manželské, nemá odpovědnosti za jejich vzrůst, a děti nemají naň úplná práva. Ožení-li se vůbec, děje se to nezřídka až v oné době, kdy narazil na hořké dno prožitých radovánek a potřebuje klidu a péče. Ale vstoupení ve sňatek je stále stěžováno i mužům z občanských kruhů, kteří myslí s mravní vážností a rádi by se oženili. Jejich příjmy jsou k jejich potřebám v největším nepochopění; také jejich povolání samo ztěžuje často založení rodiny, neboť je s ním spojeno cestování a častá změna místa a jeho úspěch bývá tudíž závislý na snadnější jejich pohyblivosti. Ale vina – možno-li vůbec mluvit o vině při důsledcích hospodářského vývoje – vina, že sňatky ubývají, nejde toliko na vrub mužův. V buržoazii, zvláště v měšťáctvu středním, k němuž se pokrokové myšlenky dostanou velmi těžko, je vychování dcer prováděno celkem tak, že odstraší od sňatku právě nejlepší muže: nedovedou se stát ani duševně rovnými družkami ani dobrými hospodyněmi a matkami; jsou diletantky ve všech věcech, od svých povrchních vědomostí školských a trapných pokusů; uměleckých až k svému ubitému životu citovému. Jsou pro muže předmětem luxu, nikoli o mnoho jinak, než jsou pro mohamedány ženy harémové, a nejsou způsobilé zvyšovati touhu po manželství.“

Obě naznačené příčiny ženského boje o práci – přebytek žen a nechuť mužů k ženění – také nemizí a neslabnou, a důvody proti sňatkům se množí a porostou, jak jsme už také viděli.

Na konci minulého století se podle šetření, provedeného ve Francii, ucházelo např. při jedné soutěži jen v seinském kraji (departement Seine, starší označení nynějšího dep. Île-de-France, tj. Paříž a okolí) více než 8000 žen o 193 volných školních míst; na 200 míst, která vypsalá pošta, se hlásilo asi 5000 žen; u Francouzské banky, která ročně obsazuje nejvýše 25 nových míst, se představilo více než 6000 žen hledajících práci; Crédit Lyonnais měl asi 80 míst a na ně 800 uchazeček a v Magasinu du Louvre se průměrně hlásilo 100 žen na jedno volné místo.

Na pruských univerzitách, které se k ženám chovaly dost odmítavě, vzrostl počet žen od roku 1895 do 1899 ze 117 na 414; na švýcarských univerzitách činil vzrůst od roku 1890 do r. 1900 ze 184 na 1026. Obecná hospodářská tíseň, tu větší, tu menší, podle kolísání hospodářské nejistoty, nutí stále více i měštanské ženy středních vrstev k výdělečné práci, což pomalu mění i jejich názory na poměr ke druhému pohlaví.

Další příčina pádu měštanských žen do úřadů a odborně pracujícího světa souvisí se zanikajícími rodinnými funkcemi, což už také víme. L. Braunová to poměrně dobře vystihla už před třiceti lety: „Množí se známky, podle nichž nejen nezaopatřená žena buržoazní, nýbrž i žena v manželství zaopatřená, je nucena hledati si odborovou činnost, stejně jako proletárka, byť často i z jiných důvodů.“

Přítom nemyslím na ty ženy, které dělají konkurenci modistce, aby rozmnožily své příjmy pro domácnost a toalety, nýbrž myslím spíše na ony, jejichž síly ladem ležící volají po činnosti. Jejich počet vzrůstá, čím více je průmysl zbavuje povinností hospodně a škola povinností matky. Plynová ohniště, elektrické osvětlení, ústřední topení, pamí prádelny jsou dnes už důležité činitele v emancipačním boji ženy a mají v nejrozmarnějších formách neomezený vývoj před sebou. Dětské školky, veřejné vyučování školní, vzrůstající náklonnost svěřovati dorůstající děti na léta ústavů, které je pokud možno vzdalují městskému vlivu škodlivému duševně i tělesně – to vše vrací měšťanské matce možnost volného použití času, což zvětšováno jest ještě tím, že odborová práce a politické zájmy odvádějí muže stále více z domu. O těch věcech může souditi každý podle libosti, může se k nim stavěti přátelsky nebo nepřátelsky – popřítí však jich nelze a na nich spočívá další pokrok ženského hnutí, nehledíc k nevyhnutelnému dalšímu rozkladu tradicionelního života rodinného. Nezaměstnané manželky a matky mají na vybranou, aby ubíjely čas zábavou nebo vyplnily jej užitečným zaměstnáním. Nejlepší z nich touží po práci. Nejprve ji našly v dobročinných spolcích; se vzrůstajícím poznáním vyvíjí se pak ze škodlivé často dobročinnosti vážnější sociální práce pomocná, která vede konečně k touze po pravidelné činnosti odborové.“

Jednou z důležitých hospodářských příčin rychlého vnikání žen do měšťanských povolání však byly a jsou většinou dosud i jejich nižší mzdové požadavky; jak pro továrníky, tak i pro stát a jiné podniky znamená ženská práce úsporu. Příčiny nižšího oceňování ženské práce však nelze hledat v horších výkonech žen, ale v jiných okolnostech. „Nejprve je žena samostatně si vydělávající pojem, který se nikterak nesnáší s pojmem tradicionelní, mužem živěné ženy. Na odměnu za její práci je tudíž hleděno jen jako na příspěvek na živobytí, nikoli jako na úplné krytí jejich potřeb, a sentimentální poukazování na ochranu rodiny, jímž tzv. lidumilové chtějí pomoci chudému děvčeti, vyrůstá z téže půdy, z níž roste drsný cynismus, s nímž kupci a řiditelé divadel vhánějí svoje zřízenkyně v náruč milosrdných 'přátel'. Ale vina není pouze na straně chlebedárců. Až do nedávné doby bylo vzdělání ženy pro odborovou práci nedostatečné a diletantismus tím zplozený znehodnocoval nejen ženskou práci vůbec, nýbrž trpěly jím často i ony ženy, které dovedly už totéž co muži. A ještě jiný moment pro měšťanskou práci ženskou charakteristický přistupuje k tomu: veliký počet žen hledajících práci není zdaleka odkázán na její výtěžek; buď bydlí u rodičů a chtějí si vydělati toliko na vedlejší potřeby, nebo mají nějakou rentu, která nestačí úplně na živobytí – v obou případech se stává, že se nabízejí za méně než muži nebo, což jest horší ještě, za méně než jejich konkurentky, které trpí skutečnou nouzí. A činí to bez rozpaků. Chybí jim veškeren cit solidárnosti. Jejich osamocení jako dcer, manželek nebo matek v sobeckém těsném světě, osamocení trvající staletí učinilo je krátkozrakými a sobeckými. Teprve skutečná nouze obecná stane se kvasem, který je sjednotí a pomůže řešiti otázku mzdy.“

Celkem tedy můžeme říci, že ženské hnutí, které mělo původ ve středních měšťanských vrstvách, bylo nejvíce poháněno bojem o práci, vyvolávaným přebytkem žen, jejich špatnými vyhlídkami na sňatek a hospodářskou tísní. Ale boj o práci, v němž ženy – celkem vzato – zvítězily, protože jím na jedné straně pomáhal úpadek rodinných funkcí a na druhé straně nižší mzdové požadavky, nutně vyvolal ženskou snahu o vzdělání, s nímž se objevily stejně nutné požadavky rovnoprávnosti a osvobození z tisíciletého poddanství.

Dělnická ženská práce. Vedle ženské práce ve více či méně vyhraněných oborech v měšťanském živlu, se však v 19. století objevuje i hromadná dělnická ženská práce, která měla také svůj vývoj.

L. Braunová o tom píše: „Kdo by chtěl vypsati dějiny proletářské práce ženské v 19. století, tomu bylo by zároveň psáti dějiny stroje. Stroj to byl, který jako kouzelník vylákal svou rachotící řečí a ohnivým dechem ony temné nekonečné zástupy bílých žen z jejich tichých domovů a přijal je do svých služeb. Nebylo sice nikdy doby, ve které veliká část obecných potřeb nebyla by bývala opatřována ruční prací ženskou, ale teprve od té doby, kdy počala síla stroje nahrazovati sílu lidských svalů, bylo možno zjednotiti spousty dělníků bez svalové síly. Muž ovládal výrobu s kladivem a kleštěmi, s hoblíkem a pilou ve své silné pěsti; ovládá ji ještě i pak, když hnací síla složitějších prostředků výrobních rozmožuje sílu lidskou, ale musí učiniti vedle sebe místo ženě, čím více se rozvíjejí mechanické síly hnací, a na místě brutálnějších vlastností lidského těla jest vyžadována obratnost a zručnost. Ženská a dětská práce byly proto nezbytným důsledkem vzkvétajícího velkopřemyslu. Ale jako nemá ustavičná snaha po technickém zdokonalení mravních pohnutek nějakého přání zbaviti člověka břemena, zmenšiti námahu a zkrátiti dobu pracovní, nýbrž je ovládána požadavkem zlevnění výroby, tak vede stejný požadavek k zaměstnání žen jako dělnic. Stroj vybírá si nejlacinější pracovní sílu ztělesněnou v ženě a vybírá si ji tak, jak to vyžadují pracovní způsoby. Vynalezení nového stroje nebo nové použití hnací síly dovoluje nahraditi silného dělníka vyučeného necvičeným děvčetem. Tedy teprve změněný pochod pracovní umožňuje zaměstnávání ženy.“

A dále: „Na sklonku 18. století byl proveden onen veliký obrat na poli techniky, který nabyl tak dalekosáhlého významu pro vývoj průmyslu. Vynález spřádacího stroje, česacího stroje, mechanického stavu tkalcovského, punčochářského stavu a mnoha jiných, objevil se v téže době jako vynález pamího stroje a jejich důsledkem byl nesmírný převrat ve výrobním životě. Ve skutečnosti byl to stroj, který přispěl k vytvoření reálného základu pro demokratické myšlenky, které až do té doby se vznášely v mlze fantastických snů: zvýšená výroba odhalila četné věci spotřeby výlučného držení privilegovaných tříd a dávala je širším vrstvám lidu. Na místě jednoho vřeten, s nímž člověk dříve předl, nastupuje už počátkem 19. století stroj o dvanácti i více vřetenech, na místě čtyř drátů, jimiž dříve pletl, nastoupil punčochářský stav se sty dráty... Stejný krok s technickým zdokonalením přádelnictví udržovalo si i tkalcovství ve všech odvětvích pracovních... Činnost dělníka při všech těchto strojích... jest omezena, jsou-li v chodu, většinou na to, že stroj se vysune, přetrhne-li se vlákno, aby mohlo býti navázáno. Dnes používá se namnoze už mechanických přístrojů vysunovacích, takže odpadá nutnost trvalé, napjaté pozornosti, a dělníku třeba jen přetržené vlákno svázati, jakmile stroj se zastaví. Je pochopitelné, že tato práce, vyžadující útlých, hbitých prstů, stala se prací žen. Tkaní na stavu tkalcovském pohybem rukou nebo nohou bývalo téměř vždy prací mužskou. Jakmile na místě síly svalové stala se hybným činitelem síla strojová, ustoupil muž ženám, ba i dětem.“ Toto převratné působení stroje se rozrůstalo do všech oborů. Můžeme s Braunovou pokračovat:

„Kdo by obrátil svůj zrak na nepřetržitou řadu podivuhodných vynálezů, které zplodilo 19. století, a nevěděl by nic o sociálním a politickém vývoji, ten by jistě očekával, že uvidí před sebou zdravé a šťastné lidstvo, zbavené těžké práce, zbohatlé nesmírně zvýšenou výrobou. Ve skutečnosti z toho všeho neuvidí nic. Stro-

je... učinily velké množství lidí závislým na svých majitelích; pokud pro svou veličnost a složitost nebo zavedením motorického pohonu učinily nutným tovární systém, vyrvaly lidi z jejich domácnosti, z vlastních dílen, oloupily je o samostatnou existenci a lákaly i ženy do svých služeb, neboť potřebovaly necvičené síly pracovní, a síly nejlevnější byly jim nejvítanější. Proto také byl vzrůst ženské práce nejrychlejší tam, kde používání strojů vyvinulo se nejvyšší měrou. To je zřejmě zvláště v mateřské zemi velkého průmyslu, v Anglii. Už roku 1839 poznamenal lord Ashley, že ze 419 560 továrních dělníků ve Velké Británii bylo 242 296 žen; v továrnách na bavlnu bylo žen 56,25 %, v továrnách na vlnu 69,5 %, v továrnách na hedvábí 70,5 %, v přádelnách 70,5 % všech dělníků. O dvacet let později zjistil anglický inspektor tovární Robert Baker, že od 1835 přibýlo mužských dělníků o 92 %, ženských však o 131 %. Od roku 1841 do 1891 vzrostl počet mužských dělníků průmyslových o 53 %, ženských o 221 %."

Tento vývoj byl všude stejný, jak Braunová ukazuje dál: „Od 1840, kdy textilní průmysl v Německu nabýval důležitosti, vzmáhala se ženská práce děsivou měrou. Venkovské dívky hrnuly se houfně do továrních měst; malá místa, např. Gladbach, přilákala za jeden rok na sta žen do svých zdí, a v Krefeldu byl z toho přebytek žen o 50 %. V Americe bylo v přádelnách massachusettských v 1816 vedle 10 000 mužů 66 000 žen a v továrnách na bavlnu v dvaceti pěti státech Unie byla zaměstnána v 1850 už 62 661 dělnice; o deset let později vzrostly na 75 169, kdežto v továrnách pletacích bylo v téže době třikrát tolik žen jako mužů. Ve Spojených státech vůbec bylo v 1870 zaměstnáno v průmyslu na 100 pracujících mužů asi 17 žen, v 1890 však na 100 mužů více než 25 žen... Stroj potřeboval hbitých prstů ženských a podnikatelstvo laciné pracovní síly ženské. Za doby Adama Smitha vyrobilo deset mužů dělbou práce asi 48 000 jehel denně, Marx uvádí, že stroj vyrobí za jedenáct hodin 145 000 jehel, a jediná žena dohlíží na čtyři stroje, což se rovná denní výrobě 600 000 kusů. Jedna žena nahradila tudíž téměř 130 mužů. V Remeši bylo zaměstnáno počátkem 19. století 10 000 česačů vlny plnou měrou, po zavedení česacího stroje nebylo tu brzy ani jednoho muže, neboť u strojů stály mladé dívky... Před padesáti lety házel tkadlec koberců člunek rukou a vyrobil 45 až 50 anglických loket, nyní vyrábí stroj za dozoru jedné dívky 360 loket týdně, tj. udělá práci za sedm mužů, atd."³²

Odpor proti dělnicím. Vypuzování mužů z továren ženami však znamenalo jen přesun; vzrůst ženské práce byl sice mnohem větší než růst mužské práce, ale celkově samozřejmě stále přesahoval počet pracujících mužů počet pracujících žen. Zato však ženská konkurence na počátku 19. století velice rozčílila obecné mínění a spolu s ohrožením řemesla stroji vedla místy ke známým vzpourám a povstáním. „Boj, ovšem bez ohně a meče, byl i tehdy, pokoušel-li se řemeslník křečovitě udržeti se proti stroji a snižoval cenu výrobků své práce tak dlouho, až sestoupil na nejnižší stupeň existenční možnosti a byl pak nucen vstoupiti do služby nepříteli se ženou i dcerou."

„Kde dělnice po prvé vstoupily do továrních vrat, tam se setkaly se všeobecným opovržením, ba dokonce i s urážkami nejsprostšího způsobu. Zhusta se stávalo, že bylo jim plížit se do dílen zadními dvířky, aby se tam vůbec dostaly. Co v Anglii za rychlého vývoje průmyslového se dělo způsobem zvláště hrubým, to se opakovalo, byť i v mírnější podobě, také na pevnině. Všude pohlíželi muži na své soudružky v práci s nenávistí a nedůvěrou, a hledali se jich zbaviti. Ruch

německých řemeslníků v době revoluční vzbudil na rozličných místech v zemi dokonce malá vzbuření proti ženám, a berlínský cech krejčovský zašel tak daleko, že u ministerstva živnostenského navrhl, aby ženám, vyjímajíc vdovy po krejčovských mistrech, bylo zakázáno řemeslo krejčovské, a módní sklady nesměly prodávati hotové šaty ženské. Stejně city, které pudily cech k tomuto návrhu, ovládaly i frankfurtský cech řemeslnický v 1848, když žádal kategorické zákony proti tovární soustavě, která připravovala širokou půdu pro ženskou práci."

Nelze se tomu divit, neboť ženy-dělnice „pomýšlely jen na ukojení nejbližších potřeb osobních, neobyčejně skrovných; staleté potlačování ženského pohlaví, neustálá kázání o pokoře a skromnosti, věčně opakované tvrzení o menší hodnotě žen, jemuž konečně ženy samy uvěřily, vymstilo se nyní na mužích; dělnice se spokojily se mzdou, která jim zabezpečila právě jen denní chléb; byvšíce vychovány za otrokyně, neměly v sobě už žádné odbojné přirozenosti. Stávaly se rušitelkami stávek, nepocitující při tom nic jiného než radost z příležitosti k práci; dávaly se vykořisťovati do nejkrajnější míry a snášely to jako osud, jen když mohly ukojiti na den nejkrutější hlad svých dětí. Pocit solidarity se soudruhy v práci byl nezbytně úplně cizí těm, jejichž nejvyšší ctností bylo dosud, že pokládaly jedině svou domácnost za svůj svět. Tak se nezbytně staly tím, čím byly – špinavými konkurentkami mužů. Stlačovaly mzdy a odnímaly vždy více mužům možnost, aby mohli sami své rodiny uživit; takovým způsobem přiváděla každá nově přistupující dělnice průmyslová houfy jiných za sebou."

Ale stroj, který ženy přivedl do továrny, je z ní začal zase brzy vypuzovat: „Kdežto např. dříve dvě navíječky hedvábí potřebovaly jedné dívky k šlehání kokonů, zaměstnal stroj 25 i více navíječek a zbavil nejméně šest dívek výživy. Tím, že zavedeny byly zlepšené stroje v tkalcovných homoelsaských (tj. homoalsaských, v kontextu míněn správně celek Alsasko-Lotrinsko, odtržený r. 1871 od Francie a do r. 1918 připojený k Německu), zmenšil se počet dělníků přes značné rozmnožení továren z 23 000 v 1828 na 19 000 v 1851; v třiceti pěti anglických přádelnách bylo v 1829 o 1060 přadláků více než v 1841, ačkoli počet vřeten byl rozmnožen o 99 tisíc, a v letech šedesátých odstranil jediný zdkonalený stroj spřádací polovinu všech dělnic. nejhroznější následky mělo zavedení šicího stroje. Jediná továrna v New-Yorku, která v 1862 postavila 400 šicích strojů, z nichž každý vykonával práci šesti ručních šiček, připravila o chléb asi 2000 šiček. Požehnání, jež si mnohé slibovaly od šicího stroje, že budou moci ženy ve vlastní domácnosti hleděti si výdělků, proměnilo se rychle v kletbu: nejslabší ruční dělníci byli zničeni; v Londýně přibývalo smrtí z hladu souběžně s jeho rozšířením."

V tzv. domácím průmyslu se ženám nevedlo lépe: „Módní závody, které prodávaly hotové šaty švadlen podomácku činných, vyskytly se teprve v polovině 19. století, když šicí stroj umožnil hromadnou výrobu. Rostly jako houby ze země a hleděly se navzájem zničiti, což bylo možno jen stoupajícím vykořisťováním dělnic. Všecky šičky trpěly trojím zlem – přílišnou prací, nedostatkem vzduchu a potravy. V sezoně sedalo v Londýně asi 30 děvčat pospolu v místnostech, které sotva třetinu poskytovaly potřebného vzduchu, spaly po dvou v jedné posteli v malých dusných děrách, dostaly-li se vůbec ke spánku, neboť nepřetržitá doba pracovní po 18 až 24 hodiny, ba i po 26 hodin, nenáležela rozhodně k výjimkám; jedinou hranicí jejich pracovního výkonu byla fyzická neschopnost udržeti ještě jehlu. Nezničily-li se přepracováním, jako ubohá Mary Anne Walkleyová, o níž vypravuje Marx, hrozil jim v mrtvé sezoně hlad. Za 4,5 šilinků týdně pracovaly ve čtyřicátých letech

londýnské šičky šatů 16 i více hodin denně. A přece byly ještě ve skvělém postavení proti svým družkám, které šily prádlo: Za obyčejnou košili dostaly 1,5 pence, za elegantní košili, jejíž zhotovení vyžadovalo 18 hodin práce, činila jejich mzda 6 pencí. Týdenní mzdy 2,5 až 3 šilinky byly při namáhavé práci obvyklé." V Americe ani v Paříži se neměly lépe.

Vykořisťování dělnické ženy. Není zde místo na podrobný a obšírný popis vykořisťování, které následovalo po vpádu strojové výroby a postihovalo nejen ženy, ale i muže. „Kam vkročil průmysl, následovaly ho nouze a nárek jako jeho stín.“ Ale cesta, kterou musela průmyslová dělnice v 19. století projít, byla strašlivá. „Z útrap nekonečné práce, která neznala neděle, které noc nebyla posvátná, z přeplněných špinavých domů, z oblak prachu a vroucí páry, která naplňovala továrny, rostla do ohromné šíře příšera s vpadlými očima, která od nynějška bez oddechu, bez smilování kráčela ulicemi chudých a otravovala vzduch svým dechem: souchotiny... Německé říšské šetření z 1874 prohlásilo se zvláštním cynismem, že dělnice v továrnách na zápalky trpí sice nekrosou a zničí si zcela nebo částečně dolní kost čelistní, že jim to však zcela nic neškodí. Zjistilo se také, že v tovární atmosféře nezbytně onemocní plícemi ti, kdož jsou k tomu 'náchylni'. A kdo tu nebyl k tomu náchylen? Vyrůstající tělesná degenerace pracujícího obyvatelstva mluvila zřejměji, než to mohla činiti všechna úřední šetření. Ale nezůstalo jen při tělesné degeneraci. Společná práce pohlavní ve žhavém horku, téměř bez oděvu, skoro úplný nedostatek zvláštních místností pro mytí a oblékání, společná práce muže a ženy v zamlklých, tmavých chodbách dolů a raný vstup dětí do tohoto života a ruchu, stupňoval nespořádané styky pohlavní a pustošil nevinnost dětí. Takové bytové poměry podporovaly tento mravní úpadek. Nejen, že bylo pohlavím, noclehářům a noclehářkám i dětem bez pořádku bydlení společně v těsných místnostech, byli k tomu nuceni i zaměstnavatelé. V cihelnách, dolech, při polní práci – všude byly jim vykazovány ke spaní bídné baráky, do nichž sehnali je společně jako stádo. Mnohem více ještě než tyto okolnosti vnější, jimiž trpěli stejně muži i ženy, působily na mravnost dělnic poměry mzdové. Byly poměry tyto určovány požadavky vdaných žen, které potřebovaly pouze přídavek k platu mužovu, a dívek, které bydlily u rodičů a měly často starati se jen o oděv; ženy osamělé byly nuceny nejtrpčí bídou, aby se ohlédly po jiném doplnění. Jedny – nejšťastnější z nich – neměly vlastního místa ke spánku a trávily své noci u svých milovníků, proto se rozšiřovalo souložení; ve Francii podporoval to zákon ještě tím, že nemanželské dítě mělo býti na obtíž jen matce, a tak podle ankety ze čtyřicátých let připadalo tam v jednom průmyslu na jednoho ženatého dělníka dvanáct dělníků žijících v konkubinátu. Ostatní – a to byly zase nejnešťastnější – učily nouze a hlad brzy prodávati tělo jako pracovní sílu. Všecky průmyslové krize zvyšovaly jejich počet. Jak často zvítězily v boji o chléb proti konkurentce na pracovní místo toliko tím, že se oddaly pánům nebo dílovedoucím! Tovární děvče nepožívalo proto často větší vážnosti než pouliční nevěstka.“

Ani zemědělství nebylo pro ženu lepší, tím méně pak pro ženy-služky. Měly nejsprostší stravu, musely spát po dvou a po třech v místnostech, které si nezasloužily ani název jako „komůrka“, často po dvou v jedné posteli, která se podobala mučidlu. Měly prakticky neomezenou pracovní dobu. Mnohem více než jiné dělnice byly služby vydány napospas mužským choutkám, ať svých zaměstnavatelů nebo náhodných známostí: v roce 1866 byla ve veřejných pařížských

porodnicích téměř polovina služek a více než polovinu nemanželských dětí tvořily děti služek. Ve stejném období byla mezi deseti pařížskými prostitutkami byla vždy jedna svedená služka, které ve Francii představovaly celou třetinu vražednic dětí.

Vývoj však šel k tomu, že ženská práce spojená s domácností byla nahrazována jinými obory činnosti; v posledních dvaceti letech minulého století začalo typické ubývání domácích služek, ale naproti tomu se začalo šířit povolání prodavaček. Braunová o tom píše: „Kdežto odborně vzdělané obchodní zřízenkyně přicházely nejvíce z kruhů měštanských, hmuly se do povolání nevyučených prodavaček stále více doery proletářské. Toto hnutí počalo už v polovině 19. století, ale nevystupovalo hromadně. Teprve když dělnické vrstvy pozdvihly se vzděláním vyšším způsobem života a lepšími pracovními podmínkami, mohly pomýšlet i pro své dcery na místa, která vyžadovala do jisté míry jemnějších způsobů a na pohled stála o několik stupňů výše než ženská práce v továrnách nebo dílnách. Kdo však přihlédl pozorněji, viděl sotva už nějaké světlo pro samý stín: nízká mzda a vykořisťování nejkrasnější šly tu pospolu, a nesmírně rychlý vzrůst počtu prodavaček bylo žel přičisti většinou tomu, že se podřizovaly podmínkám, které byl by každý muž s rozhořčením zamítl. Činily to nejen z jakési naivní neznalosti toho, co mohou požadovati, nýbrž i v ostrém konkurenčním boji s četnými dívkami středního stavu, které, poněvadž měly přídavek od rodičů nebo vlastní příjem malý, spokojovaly se s každou mzdou, která byla pro ně toliko částkou na útratu.“

Vidíme tedy, že v 19. století nastal značný přírůstek ženské proletářské práce, který se však omezoval hlavně na průmysl a obchod: „Rostoucí nepoměr mezi příjmem mužů a potřebami rodiny hnal ženy do námezdné práce; houfným vstupováním do výdělečného života působily však zase na obecné stlačení mezd. Jako polní dělnice, čeledi a služby ženy ubývaly jednak pro nízké mzdy a dlouhou dobu pracovní, jednak pro vzrůstající potřebu větší volnosti a radosti. Výdělečná práce žen byla ovšem už známá před devatenáctým stoletím, ale pohybovala se hlavně v mezích tzv. ženské práce v domácnosti. Strojová revoluce to změnila, hromadný příliv žen do průmyslu dal vzniknouti tovární dělnici a obsluhovatelce stroje, moderní proletářce. Ale jen nesmírnou nouzí a bídou vykoupila si proletářská žena historický převrat ve své existenci, své vřazení do proletářské armády, skrze kterou dosáhne jednou svého osvobození spolu s celým ženským pohlavím.“

Nemůžeme na tomto místě podrobně sledovat vývoj ženské dělnické práce až do dvacátých let podle jednotlivých oborů a statistických tabulek. Tato práce vzrůstá u svobodných žen, vdaných i ovdovělých, bez ohledu na různé místní i časové výkyvy. Jestliže však přímými popudy k boji žen o práci byly ekonomické poměry, neznamená to, že by vývoj lidstva nemohl dospět k jedinému nezbytnému důsledku: k rovnoprávnosti žen i na tomto poli.

Ženské dělnické hnutí, které nemuselo jako ženské měštanské hnutí zápasit o právo na práci, ale o zlepšení pracovních a existenčních podmínek, je už touto svou obrannou povahou ze skutečnosti jen součástí velkého dělnického hnutí. Sjednocení dělníků a dělnic ve vlastních odborových organizacích, družstvech a politických organizacích by tedy mělo být od začátku samozřejmým důsledkem společné práce a společných cílů. V praxi to však bylo, jako např. v Německu, ztěžováno tím, že ženy byly ze zákona vyloučeny z politických spolků a hranice mezi hospodářskými a politickými otázkami jsou velmi kolísavé, a to také starým muž-

ským předsudkem, který se proti přijímání ženských členů zásadně postavil. Tak se stalo, že se dělnické ženy dostávaly do vleků vládnoucích názorů v měštanském ženském hnutí a zpočátku svá odborová sdružení zakládaly jen pro ženy.

V Anglii, baště trade-unionismu (britská forma odb. hnutí od r. 1868, kdy byl založen Trade Unions Congress), vznikl jistý počet ženských jednot už na počátku sedmdesátých let, ale neměly dlouhého trvání. Teprve díky velkému organizačnímu talentu dřívější sazečky Emmy Smithové, později mrs. Patersonové, se podařilo zavést do celého hnutí systém tím, že v roce 1874 založila ženskou obrannou ligu (Women's Protective and Provident League) a za cíl sdružení označila organizování dělnic, a to v mužských odborových sdruženích, pokud budou přijaty, nebo v ženských, pokud jde jen o ženská povolání, nebo tam, kde muži ženy vylučují. Teprve však v roce 1889 se anglický odborový kongres rozhodl zásadně uznat nutnost organizace dělnic a slíbil jim podporu. Přesto se z 1 282 dělnických jednot rozhodlo pouze 111 k tomu, aby ženské členy přijaly, což je zjevný důkaz, jak zakořeněné byly předsudky i v anglickém dělnictvu, jehož odborové hnutí je nejstarší a největší. Celkový počet organizovaných dělnických žen činil v roce 1899 120 448, což tehdy nebylo příliš velké číslo, uvážíme-li, že stát ani úřady ženám nijak v organizování nebránil.

Téhož roku jako v Anglii se i ve Francii pokusily pařížské švadleny založit syndikát, který však dosáhl jen 100 členek a po několika letech se rozpadl. Organizace francouzských dělnic ve skutečnosti začala velmi pozdě a přestože ani ji nebyly kladeny překážky, nikdy početností nevynikala. V roce 1900 bylo ve Francii 30 975 ženských odborových členek v 254 odborových sdruženích, z nichž bylo pouze 17 ženských. V tabákovém průmyslu bylo organizováno 10 194 žen, v textilním 6 802, v oděvním 1 597. Částečně si to lze vysvětlit i povahou francouzského dělnictva vůbec, která pro organizace nemá mnoho smyslu.

V Německu, kde měšťácký vliv působil velmi tísnivě, se ženské dělnické spolky s přibližně odborovou povahou začaly zakládat mnohem později, zanikaly však zpočátku rychle bez stop svého působení, rozmohly se až na konci 19. stol.: německá odborová sdružení, která měla v roce 1892 4 355 členek, jich v roce 1900 měla už 22 844. V Rakousku se organizace dělnic šířila zvláště pomalu. V roce 1892 bylo odborově organizovaných dělnic napočítáno 4 264, v roce 1896 5 761 a v roce 1899 9 206 členek.

Ve Spojených státech amerických přijal první velký dělnický spolek na odborovém základě, Knights of Labour, založený v roce 1870, až po desetiletém trvání ženské členy. Ihned je však postavil na úroveň mužským a zahájil účinnou propagandu mezi dělnicemi, za nimiž posílal své agitátorky. Americká odborová sdružení se nikdy proti ženám nepostavila odmítavě, a proto tu jen velmi zřídka vznikly samostatné ženské spolky. V jednotlivých živnostech založily organizované ženy městské výbory, v nichž jsou všechny živnosti zastoupeny delegátkami a radí se zde o zvláštních ženských zájmech. Založen byl také Všeobecný americký dělnický svaz žen, který si vzal za úkol zastupovat zájmy dělnic a dětí a vyšetřovat stížnosti do pracovních podmínek. I přes příznivé podmínky jsou americké dělnice organizovány jen v malém počtu. Hlavní příčinou tohoto jevu je stálý příliv cizích neukázněných živlů, z nichž je velká část ženského dělnictva doplňována, a které přijímají i nejhorší podmínky.

Lze říci, že teprve velké vnější úspěchy dělnického hnutí, jejichž důsledkem bylo oficiální uznání odborových dělnických organizací státem, a více nebo méně

i zaměstnavatelskými svazy, čímž vznikla větší nebo menší povinnost, aby byl každý dělník bez rozdílu pohlaví v závodě odborově organizován, přivedly ženský dělnický živel do odborových organizací dnešního rozsahu. Předtím všude odborová organizace žen selhávala, a to nikoli jen pro odpor mužů a mládí odborového hnutí. Odborové hnutí mužů je jakýmsi moderním pokračováním starých tovaryšských spolků a podobných společenství, jichž se ženy nikdy neúčastnily, ale dlouho zde působily i důvody jiné...

Celý další svazek tohoto díla by bylo možné vyplnit vyličením pokroků ženského hnutí v orientálních kulturních zemích, ale překročili bychom tak daný program a rozsah tohoto díla a nemohli bychom tím prodloužit všeobecnou linii těchto Dějin, pouze bychom pojednávali o speciálních úsecích, které jsou dnes živé a procházejí aktuálními proměnami...

XI. ZÁVĚR

Viděli jsme, že se z primitivní pohlavní rovnosti a z primitivního skupinového komunismu povzneslo lidstvo všude, kde pro něj byly životní podmínky příznivé, ke složité a účelné rodové organizaci, která své členy spojila pevnými sociálními pouty, aniž překážela vývoji individuální zdatnosti. V těchto rodových organizacích měla žena jako jediná udržovatelka života a první usedlá bytost přední místo a většinou – ne-li vůbec – se stala zakladatelkou mateřskoprávního zřízení. To byla nejšťastnější doby přírodního lidstva; severoamerické indiánské kmeny byly jejím nejlepším příkladem. Z původní dělby práce však na dalším stupni kulturního vývoje vznikla především v zemědělství převaha muže jako obchodníka a bojovníka. Získával bohatství, začal trhat rodová pouta, loupeží a koupí si podmanil ženu a založil soukromé vlastnictví. V té chvíli začala zanikat hospodářská a sociální idyla přírodního lidstva, společnost se začala dělit na pány a sluhy, vznikala státní poddanství ženy bylo na dlouhou dobu zpečetěno. Zároveň se lidstvo stalo slepým otrokem svých výrobních poměrů, ale ne navždy. Hospodářský vývoj razil člověku cesty od pověry k vědě a k poznání zákonitostí hospodářského a sociálního vývoje. Staletí soukromovlastnického pořádku ho povznášela k vrcholům blahobytu a kultury a srážela ho do nehlubších propastí bídy a neřestí, zároveň však byly tvrdou školou jeho rozumu. Tento rozum dne, pomalu proniká smyslem hlavních vývojových tendencí: mezinárodní soulad života, socializace, diferenciací a individualizace v sociálním duchu, jejichž nezbytným důsledkem bude také integrální emancipace ženy. Tento rozum je ztělesněn v socialismu, jímž se chce lidstvo vymanit ze slepého otročení výrobním poměrům a ovládnout je osvícenou vůlí.

Jako celé lidstvo, které vyšlo z přírodního stavu a muselo se tisíciletým otroctvím práce a utrpení, které ještě není skončeno, prodírat k poznání pravých příčin svého stavu a předpokladů svého osvobození, tak se také poddaná žena jen prací a bídou stala dospělou a schopnou úplného osvobození.

Pesimisté snad namítnou: Co však byly platné všechny tyto výboje lidstva? Povzneslo se jimi na vyšší stupeň mravnosti a zabezpečilo si tím větší míru štěstí? Stane se emancipovaná žena vyšší ženou z mravního hlediska a šťastnější jako dělnice, milenka, matka?

Čtenář tohoto díla se možná vážně nad těmito otázkami zamyslí.

Během všech dob a v nejružnějších kostýmech tu na povrchu, tam pod povrchem pozoroval jedno jediné velké kolo pohlavního básnění, v němž byla žena jednou jako pasivní trýzněná oběť, podruhé jako aktivní a krutá velitelka stále živočišným cílem pudů. Zeptá se snad tedy, jaký je vlastně rozdíl mezi starou římskou orgií a moderní orgií v nějakém tajném pařížském nebo berlínském saloně? Pokud existuje, je jistě v neprospěch našeho věku, neboť staří alespoň na pohlavní věci hleděli s jistou naivní přirozeností.

Mravní pokrok. Ale vyšší morální úroveň a část štěstí vlastněně určitým obdobím nebo určitou společností nelze odhadovat absolutními měřítky, ale jen poměrem. Nerozhoduje tu např. okolnost, že „neřest“ má dnes stejnou povahu jako dříve, že se těší stejné oblibě a nezměnila se co do svého pozitivního rozsahu, ale směřodatně je, že dnes jako nikdy předtím pronikají stále více vyšší politické

a vědecké, sociální a kulturní zájmy do širokých vrstev, že se tudíž velká většina dospělých lidí obojího pohlaví zabývá mnohem méně živočišnou erotikou, protože jejich síly a prostředky jsou ve značné míře vydávány na dříve neznámé nebo opomíjené věci, protože jejich duch a fantazie jsou nemálo zaměstnány vyššími cíly, než je pouhý animální požitek.

Už dříve jsme ukázali v pojednání o rozdílu mezi rozkladem starověkého světa a rozkladem buržoazní společnosti, na význam dnešního dělnického hnutí a vědy: ve většině kulturních zemí mají lidové vrstvy nemalou účast na zájmech o obecné blaho, což znamená, že vyšší mravní úroveň existuje nejen v negativním smyslu, že totiž většina má méně času a méně sil k zábavám nižšího druhu, ale i v pozitivním smyslu, že má většina čas a smysl pro vyšší zájmy ve všech oborech.

A jako lidé vyloučení nejen z „hostiny života“ v hmotném smyslu, ale i ze všech zájmů a duchovních radostí, nabyli teprve v boji za svou emancipaci třídní vědomí a dosáhli přístupu k otázkám obecného blaha, tak také neprivilegovaná většina ženského pohlaví dosáhla vyššího života teprve během svého emancipačního zápasu. A nepokládáme-li za lidské štěstí pouhé slepé utonutí v animálním požitku, ale souhrn libých a povznášejících citů, které v nás vzbuzuje vědomá účast na zájmech a radostech vyššího druhu, zjednalo si ženské pohlaví s vyššími cíly také přístup k vyššímu štěstí. V mnohých oborech činnosti dnes může žena uspokojit touhy a pudy své bytosti mnohem lépe, než to mohla učinit dříve jako pouhá hospodyně, rodička nebo loutka. Pokud je v některém svém snažení zklamána, může mít čestný a uspokojující úspěch na jiném poli činnosti. I ve sféře pohlavního života poskytuje moderní uvědomělá láska více hlubokého uspokojení, než pouhý animální akt, jaký byl dříve především údělem ženy.

Přes všechny černé a nejčernější stíny dnešního života a současné společnosti, směřuje lidstvo jako celek k vyšším cílům, než kdykoli dříve a zabočuje na cesty vedoucí k obecnému blahu a nikoli jen k cizopasnému blahobytu privilegovaných. Důsledkem tohoto vývoje a zároveň jeho nejzávažnějším činitelem je i emancipace ženy.

Emancipace ženy a psychoanalýza. Nebude snad neužitečné, pokud na tomto místě ukážeme jev, který sice hraničí s dětinstvím, ale protože souvisí s dnešní pavědeckou módou a bude se zdát mnoha lidem „originální“, mohl by natropit dost zla mezi nevyzrálými lidmi obou pohlaví: jde o zneužívání psychoanalytického výzkumu proti emancipaci ženy.

Skutečně už nastala doba, aby byly ostře a přísně rozlišeny vědecké výsledky psychoanalýzy od psychoanalytické ideologie a psychoanalytické mystiky, a rázně a se zřetelem k široké veřejnosti bylo odmítnuto nehorázné zevšeobecňování případů více nebo méně psychopatologické povahy. Psychoanalytici také nemohou sami řešit pohlavní otázku s jejím širokým a hlubokým obsahem. Zde je nutné, aby spolupracovaly všechny vědecké obory, pokud mají slovo v oblasti pohlavního života, vzájemně se doplňovaly a korigovaly. Freudovy (Sigmund F., 1856-1936, psychiatr a psycholog, zakl. psychoanalýzy, uplatňované zejm. při léčbě neuróz, Freudovy poznatky byly zejména v autorově době některými příznivci a zejména neodborníky značně zevšeobecňovány, odtud následující dobové podmíněná polemika) zájezdy do etnoanalýzy, např. „Totem und Tabu“ (Totem a tabu, jedna z Freudových prací) nesnesou etnologickou kritiku. Malinowski, moderně vyzbrojený etnolog, odešel na ostrovy Melanésie (souostroví v záp. Tichém oceánu, sev. od Austrálie, srov. v I. díle) jako stoupenec psychoanalýzy a vrátil se jako její čas-

tečný odpůrce: nenašel zde nic z iluzí a fantazií psychoanalytických blouznivců. Stejně i marxisticky školení sociologové a historikové musí jejich ideologické dedukce odmítnout.

Pozitivní výsledky psychoanalýzy nám dávají hlouběji nahlédnout do mechaniky psychického citění; v tom je její nesporná zásluha, která bude mít jednou největší význam pro pohlavní výchovu. Psychoanalýza má však také závažný význam pro psychopatologii, nikdo nechce a nemůže ostatně oddisktovat pozitivní vědecké rezultáty, ať jde o psychoanalýzu nebo jinou disciplínu. Stávají se částí skutečnosti, která musí být dříve nebo později zařazena do našeho systematického poznání a prakticky využita při velkém díle společenského obrození. Ale tím rozhodněji je třeba se postavit proti ideologickým výstřelkům a fantasiím, které jsou pouhou literaturou a chtějí být přesto pokládány za vědu.

S výjimkou odborných kruhů je u nás velmi málo známý skutečný vědecký přínos psychoanalýzy, ale zato je lačně hltána právě její kuriózní stránka, nekriticky přejímaná módní literaturou nevybouřené pohlavnosti.

Že odpůrci ženské emancipace z tábora mužské reakce fantasticky zveličují ženskou pohlavní stránku a dosah jejích pohlavních funkcí, aby mohli znovu ženu odkazovat k vařečce a posteli, že se nám ji snaží vylíčit jako bytost po výtce pohlavní a neschopnou pracovitého a intelektuálního života, to je stará věc, která už nikoho neudiví. Ale že se mladí lidé, kteří domněle prošli marxistickou školou, dovolávají psychoanalýzy, aby hlásali likvidaci ženské emancipace, to je tragikomický důsledek i psychoanalytických nehorázností, i zmatenosti inteligentů.

Také jsme slyšeli, že vpád ženského pohlaví do výrobního procesu je pouze přechodný a škodlivý rys kapitalismu; slyšeli jsme to např. od některých teoretiků anarchistického komunismu, ale ve skutečnosti to bylo opět pouhé odkazování ženy k její pohlavní a mateřské funkci, jednou zušlechtěné svobodou a vzděláním. Dalo se to omluvit jednak odporem anarchistů k marxismu, tj. k metodě dialektického materialismu, která je však obtížnější než metoda relativně svobodného snění o budoucnosti; jednak láskou ke vzdálenému ideálu svobody a blahobytu bez intenzivní práce. Avšak anarchisté v ženě neviděli alespoň takového slepého pohlavního živočicha, jako dnešní nezralí stoupenci psychoanalýzy, a otázka emancipace ženy tehdy nebyla tak důkladně prozkoumána jako dnes.

Pokud jde o zdůrazňované důsledky pohlavních funkcí ženy na její fyzickou i psychickou strukturu, na její schopnosti a životní stanovisko, je jejich dnešní hystericky přemršťované zveličování a zevšeobecňování produktem jednostranně zaujatých mužů a vzniklo nutně v době, kdy se začaly objevovat důsledky zvrácené výchovy ženského pohlaví a pokrytecké morálky měšťácké společnosti.

Nikdo nepopírá, že zejména množství městských žen je svými pohlavními funkcemi handicapováno, že mnohé z nich trpí „fyzilogickou a psychologickou tragédií“; byly a jsou zvráceně vychovávány, žily a žijí nezdravě. Stejně příčiny, byť v poněkud jiných formách, dnes činí i značnou část mužů posedlou a perverzní. Ale přesto existují statisíce zdravých žen, které v nejrozmanitějších oborech pracují velmi dobře a dovedou rozumem a vůlí ovládat nepříjemné následky své fyziologie. Pohádka o „věčně raněné“ je ve své všeobecnosti mužský výmysl, dekadentní ideologie z nezdravého světa.

Nemůžeme zde podrobně vyvracet projevy proti emancipaci žen, inspirované psychoanalytickou pohlavní mystikou a nestrávenými soustavy jejích fantazií. Ale na ukázkou, kam až může zabloudit nezralý lidský duch, pomatený ideologickými konstrukcemi, zde alespoň citujme několik výroků domácí provenience³⁵:

„Díváme-li se na ženskou otázku mikroskopem psychologa, který aspoň zhruba probádal duševní strukturu ženy, dojdeme k názoru, že úplná fyziologická odlišnost ženy a muže má za následek stejně kategorický rozdíl mezi jejich psýchami, což znamená, že mezi příslušníky obou pohlaví i jako jednotkami sociálními jest nepřeklenutelná propast...“

„Žena platí po věky i podle svého vlastního mínění za bytost méněcennou, takže ženy samy mají touhu se odfeminisovati. Závist malých děvčátek vůči hošíkům, kteří mají o kousek více, vzbudila neukojitelnou žádost po penisu i u dospělých žen. Bá chorečný výklad genese ženského pohlaví z pohlaví mužského skrze kast-raci, jež zplodilo libidosní nevědomí, pokládající klitoris za zbytek pyje ztraceného věčným hříchem, zatížilo vaginální funkci nepřekonatelnou tíhou svědomí. Jako naše incestní fantasie jsou důvodem k náboženské víře velmi těžko překonatelné v smrtelné prohřešení Adama a Evy a v mesiášské poslání Krista, tak i žena je pro svůj anatomický rozdíl disponována neklamně uvěřiti ve své bývalé mužství a konečně jeho opětné vykoupení. Tyto iluze, u mužů zdiskreditované neúprosnou zákonitostí reálna, jsou u druhého pohlaví ničeny souloží, jasně potvrzující pasivní funkci ženy oproti očekávané funkci aktivní...“

„Libido neustále toužící po penisu jako prostředku k dosažení aktivní činnosti, nachází náhražky svého požadavku ve známé Freudově rovnici: stolice – penis – dítě. Dítě znamená pro ženino nevědomí symbol penisu, ukojení aktivistické dispo-sice, ale už jeho porod, díky tragickému osudu ženy, je povahy čistě masochistické. I těhotenství připomíná intrauteriní polohou dítěte pasivní funkci při imisio penis, takže, nehledíc ani k odporu, jež u ženy vzbuzují nutně předcházející koitus a deflorace, je snadno pochopitelné, proč ani mnohé ženy, jimž by v mateřství nebyly překážkou žádné hmotné potíže, nejsou rády matkami ani při tak příznivém psychologickém významu dítěte...“

„Dnes, kdy se koitus stává stále více beznásledným, je přirozené, že zájem na souloží, který u ženy je soustředěn toliko na početí, úměrně ochabuje...“

„Ženu je sice třeba zbavit hmotné nadvlády mužovy, ale prvenství ve věcech sociálních a kulturních náleží muži, účastněnému ve výrobním procesu. Ženě, která byla přechodně také zatažena do výroby, přísluší v budoucnu opět stále povolání mateřské, k němuž je celou svou strukturou určena...“

„Zdánlivý úspěch emancipace v tom, že byla prosazena ženská aktivita v práci a společnosti, zhysterisoval toliko ve skutečnosti psychosní povahu ženy, čímž její duševní rovnováže jen uškodil...“

„Požadavkem socialistické společnosti musí býti tudíž navrácení ženy k jejímu původnímu poslání mateřskému, tj. rozplozovacímu a vychovávacímu úkolu ihned, jakmile to hospodářské poměry dovolí. Svržení mužovy nadvlády emancipací proletářek nesmí a nechce býti porušeno novým poručníkováním nových společen-ských institucí. Ženě bude i nadále ponechána veškerá svoboda i hospodářská, ale těm, které náležitě prohlédly zlo samoobživy, musí býti státem udělena doživotní renta mateřská...“

„Likvidování emancipace není nutné proto, že je hanba mužům, který žena vládne, nýbrž proto, že je běda ženám, které vládnou. Vzkročení žen do výrobního a politického života znamenalo toliko dovršení jejich fyziologicko-psychologické tragédie.“

Takovými nesmysly však emancipace ženy ze světa sprovedena nebude, nýbrž historickým vývojem, který je jedním z předpokladů osvobození lidstva socialis-

mem. Je-li zde odvaha takovou ideologii vůbec spojovat ještě s nějakým socialismem, je to jen důkaz trestuhodné povrchnosti a dnešní intelektuální „anarchie“, která každému dovoluje vše.

Ženy jsou na pochodu a jejich cílem je nejen hospodářská nezávislost. Vědí, že tato nezávislost je předpoklad pro osvobození ženské osobnosti a ženského pohlaví vůbec. Ale tato svoboda ženského pohlaví může být trvale získána a zaručena jen jejich rovnoprávnou účastí ve výrobním procesu. Statisíce dobrých pracovníků je příliš zdravých, než aby si pomatenými ideology nechaly vsugerovat nějakou obecnou tragédii svého pohlaví: mají a znají už prostředky k tomu, aby si udržely fyzickou a psychickou rovnováhu pro radostný a činný život v mezích dnešních možností.

Volná láska. Z nedokonalých kapitol tohoto díla nabyt pozorný čtenář – jak doufáme – poměrně jasný obraz o souvislosti dějin ženy, tj. vývoje jejího postavení v lidské společnosti s hospodářskými epochami lidstva, s fyzickými a duchovními fázemi lidské společnosti. Tím také poznal příčiny a důsledky změn poměru mezi mužem a ženou a především také změn pohlavního poměru. Každá hospodářská fáze a etapa si tento pohlavní poměr měnila po svém a můžeme zde tedy hovořit o vývoji, o vývoji lásky z pravěkých kořenů do dnešní kulturní výše. A dějiny ženy jsou nutně v nemalé míře také dějinami lásky. Znamená-li emancipace ženy na jedné straně její hospodářské osvobození zařazením do výrobního procesu, znamená na druhé straně její pohlavní osvobození ve volném milostném svazku.

Problémem naší doby v tomto směru je tzv. *volná láska*, problém po výtce teoretický a prozatím individuální, protože je definitivně a obecně neřešitelný. Zastaralá manželská instituce spolu s dnešními hospodářskými poměry, nechuť k nuceným snubním svazkům a nemožnost nebo nesnadnost volných snubních svazků, společenská přetvářka, která lpí na lživých a konvenčních formách, náboženské a morální pověry – to jsou příčiny dnešní obecné pohlavní bídy, ohavných forem prostituce a rozmachu pohlavních nemocí. Právě obhájci konvenčního manželství vždy dávají znovu najevo svou neupřímnost, neboť je nemůžeme tak často přistihnout při tom, že přímo nebo nepřímo schvalují chvilkový mimomanželský pohlavní styk v prostituci nebo v cizoložství bez hlubších vztahů, ale za bezectný vyhlášují každý volný snubní poměr dvou dospělých, samostatných lidí, kteří se navzájem milují.

Konvenční společnost mlčky dovoluje, aby si svobodní muži opatřovali příjemnosti pohlavního styku se ženami, kde mohou a často se „jejich úspěchům“ obdivuje a oslavuje donchuánství závidí, sympatiemi a tajným obdivem, ale zároveň svobodným dívkám nařizuje úplnou zdrženlivost a pohlavní nedotknutelnost před manželstvím. S kým má tedy svobodný muž ukájet svou uznanou milostnou potřebu, mají-li svobodné dívky zůstat cudné? S prostitutkami a paničkami – to je facit tohoto pohlavního systému, který ve skutečnosti znamená divokou promiskuitu místo zdravého a vyššího pohlavního života.

Jsou-li lékaři a přívrženci ostrého potírání pohlavních nemocí nuceni s ohledem na značný vzrůst veřejné i tajné řemeslné prostituce a s ním spojeného rozmachu pohlavních nemocí varovat před mimomanželským stykem, víme, že tento dosavadní manželský pohlavní styk dosud nikdy nevyhovoval milostným potřebám lidstva a byl pro pohlavní život v jistém smyslu podřadnou institucí, která měla jiný hlavní účel. Neměli bychom tudíž užívat zastaralé terminologie a počítat s přežitými

formami. Také v otázce raných sňatků narazíme na stejný problém a vůbec se nedostaneme vpřed, pokud nejasný poměr manželství nenahradíme zcela jasným pojmem volného snubního svazku.

Pokud je dnes právě se zřetelem k prostituci a venerickým nemocím v zájmu fyzického i morálního zdraví především mladých lidí, aby co nejméně pěstovali náhodné pohlavní styky, nemůže snaha po omezení těchto tzv. mimomanželských styků usilovat o to, aby se všichni tito mladí lidé co nejdříve ženili a vdávali v konvenčním slova smyslu, protože jednak to vůbec hospodářské a sociální poměry nepřipouštějí a jednak by to znamenalo spojit je už v jejich nejlepších letech s institucí, která navíc vraždí všechny lepší milostné city a pohlavnímu životu nedovoluje, aby se povznosl k vyšším cílům a zároveň má právě za důsledek zase prostituci. To jsme snad dost jasně dokázali v tomto díle.

A proto – jde-li o omezení náhodných pohlavních styků a rané sňatky jako ochranu před fyzickou i mravní pohlavní korupcí, můžeme v obou případech léčit pohlavní bídu jen volnými snubními a milostnými svazky, více či méně trvalými a těmto volným svazkům razit a upravovat cestu.

Láska ve dvacátých letech 20. století. Je naše doba už natolik intelektuálně a mravně vyzrálá, aby otázka volných svazků mohla přijít na řadu jako ukazatel do nové sociální budoucnosti? Krach měšťáckého manželství je už sám odpovědí. A to, co jsme řekli na začátku této kapitoly o významu emancipace ženy a emancipace dělnictva, je odpověď na další a nejdůležitější otázku.

O současné pohlavní lásce jsme zjistili:

1. Pohlavně fyzické jádro je nezbytné v každém milostném poměru. Takzvaná platonická láska je zmetek nebo nezdravá básnická, filozofická a náboženská fikce.

2. Pohlavní lidský pud je obecně volnosnubní a má rád změny. Nic v naší době dosud nesvědčí pro to, že lidská volnosnubnost fakticky ustupuje trvalé monogamii. Vzniká však představa vyššího snubního svazku, který do jisté míry potlačuje volnosnubní pud ve prospěch lásky jako uměleckého díla.

3. Milostné novodobé citění je velmi složité po fyzické i psychické stránce, je zjemněné, má velké nároky a vysoké představy o pravém milostném životě. To rovněž potlačuje volnosnubnost pudu, ale zároveň je to nepříznivé pro úplnou a trvalou monogamii: složité milostné citění připouští několikanásobnou lásku různých povahy a stupně zároveň a stále vyšší milostné touhy nemohou být pravidelně uspokojeny v prvním a jediném snubním svazku.

4. Pohlavní láska je samoúčelná: stává se snahou o vědomé milostné umělecké dílo, které je čistě individuální věcí, ale má i velký sociální obsah: je tvůrčím kulturním činitelem a může společnosti poskytnout nejlepší děti, jsou-li splněny eugenické podmínky. Dítě je nejvyšším naplněním pohlavní lásky, ale především je jednou z nejdůležitějších věcí společnosti.

Autorova ideální představa. Z této povahy soudobé lásky v jejích vyšších formách plynou tyto podmínky pro odstranění dnešní pohlavní mizérie, pro osvobození pohlavního života a nejvyšší zlidštění lásky:

1. Nový hospodářský a společenský řád odstraňující soukromokapitalistické hospodářství, který ženu a muže zrovnoprávňuje jako výrobní činitele. Tím bude také povaha lásky jako zboží snížena na nejnižší míru.

2. Svoboda lásky a svoboda mateřství v tomto smyslu, že ani muži ani ženy nemohou být k lásce nebo snubnímu svazku donucováni nebo v něm násilně drženi a že ženy nemohou být donucovány k mateřství, nepřejí-li si to.

3. Nahrazení jednotlivé domácnosti společenskými podniky.

4. Pohlcení jednotlivé rodiny sociální pospolitostí. Čím je společnost dokonaleji organizována, tím méně funkcí má rodina.

5. Společná výchova eugenicky plozených dětí na účet pospolitosti, státu. Konec rozmnožovací a výchovné „anarchii“.

6. Účelná sexuální pedagogika a výchova k lásce z fyzického, technického i duchovního hlediska.

To je *ideál*. To je hudba daleké budoucnosti, řeknete. Ale tento ideál a fakta, která jej utvrzují, musíme znát, choce-li už dnes přispět k osvobození lásky, která zároveň znamená osvobození ženy a důstojný sociální poměr k dítěti. Proti všem pokryteckým pseudoideálům a úpadkovým formám hynoucí buržoazní třídy je třeba postavit vlastní ideály, své představy a své náčrtky nových forem. Znalost těchto ideálů a skutečností, která je utvrzují, je nutná také k tomu, abychom mohli zaujmout správná stanoviska k různým reformním snahám a případně i sami navrhovat účelné reformy.

Pokud jde o tyto změny, které jsou pro další vývoj pohlavního života k vyšším formám účelné a dnes dosažitelné, můžeme jmenovat tyto zásadní požadavky a prostředky:

1. Snadný sňatek = snadný civilní rozvod. Žádný ohled státu k tzv. nerozlučitelnosti manželství podle církevního názoru.

2. Zákonný ohled k tzv. konkubinátu jako právní formě snubního svazku.

3. Beztrestnost cizoložství, které může být pokládáno pouze za důvod k rozvodu.

4. Naprosté zrovnoprávnění nemanželských dětí.

5. Nejvyšší zákonná ochrana svobodných matek a jejich dětí, pokud jsou hospodářsky nesamostatné.

6. Homosexuální beztrestnost.

7. Vybudování propagandy preventivních prostředků proti nevídanému početí. Institut pro jejich zdokonalování a nové vynálezy.

8. Beztrestnost umělého potratu, prováděného odpovědným lékařem dle vůle matky.

9. Výchova k pohlavní odpovědnosti, hlavně pokud jde o plození dětí.

10. Odstranění jakékoliv reglementace prostituce.

Jako se žena snaží svou emancipací o cestu k vyššímu lidství, tak se zároveň i pohlavní poměr mezi mužem a ženou vymaňuje z přežilých forem, kterých se během lidských tisíciletí už tolik vystříдалo a nyní spěje ke své dosud nejvyšší formě: k volnému snubnímu svazku jako uměleckému milostnému dílu dvou rovnoprávných osobností, které jsou stejně uvědomělé k tomuto kulturnímu cíli moderního pohlavního života, v němž pak dítě, které je eugenicky zplozeno v nejkrásnější chvíli pravdivého milostného entusiasmusu, znamená jedno vítězství moderního sociálního citění.